LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES ITALICAE MEDII AEVI,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magistratibus, Legibus, Studiis Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate, Servitute, Foederibus, aliisque faciem & mores Italici Populi referentibus post declinationem Rom. Imp. ad Annum usque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primùm ex Archivis Italiae depromtarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO

SERENISSIMI DUCIS MUTINAE

BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

Arretino Seminario & Collegio Ecclesiasticorum Castilionensi Episcopalibus alteram hanc editionem curantibus.

TOMUS OCTAVUS.

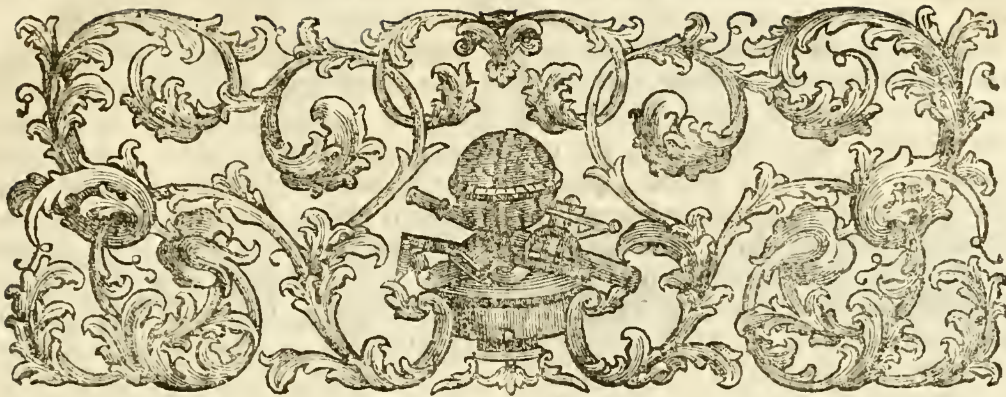

ARRETII MDCCLXXV.

Typis MICHAELIS BELLOTTI Impress. Episcop. sub signo PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

DE HOSPITALIBUS
PEREGRINORUM,
INFIRMORUM,
INFANTIUM EXPOSITORUM &c.
DISSERTATIO
TRIGESIMASEPTIMA.

DISSERTATIO

TRIGESIMASEPTIMA.

Uoties in rudium Seculorum Hiſtoria nobis occurrit, & ſaepiſſime certe occurrit, Chriſtianae liberalitatis mentio in ſacra Templa, in Epiſcopos, & Canonicorum coetus, atque in Monaſteria tum Sanctimonialium, tum Monachorum: non continuo putandum eſt, ex tanta ac tam pia opum profuſione nihil ſuperfuiſſe, quod in turbam Pauperum atque egenorum effunderetur. Immo non minus ſtudium Chriſti Fidelibus erat, ut hi quoque alerentur, recrearentur, & omnia Miſericordiae officia implerentur in eorum ſolatium. Notum erat, ac paſſim depraedicabatur, quam ſolicite, quam enixe in tot ſacrarum Literarum locis Deus commendet & inculcet Miſericordiam in Pauperes, & quàm

A ſplendida praemia miſericordibus polliceatur. Eadem quoque altis vocibus Sancti Patres ingeminabant; & quicumque zelo Legis & Caritatis igne ardebat, Populum ac praeſertim divites, ad hujuſmodi officia ſolicitabat. Quamobrem vel ferreis illis Seculis tanta erat in Pauperes Chriſtianorum munificentia, ut certe tem-

B pora noſtra, quamquam pietate ac morum temperantiâ prae illis eminere videantur, quod tamen eſt ad Miſericordiam in Pauperes, conferre cum iis aeque non poſſis. Et in hocce quidem argumentum multa ego congeſſi, edito jam Libro *de Caritate Chriſtiana*. Sed res poſcit, ut & heic nonnulla proferam, quae ad

C propius dignoſcendam hac in parte illorum Seculorum faciem non inopportuna cenſui. Primo igitur ſtatuendum eſt, illarum opum, quae a piis Chriſtianis ſive in vita donabantur Eccleſiis, Epiſcopis, & Clericorum Colle-

Collegiis, sive legabantur post mortem, participes quoque olim fuisse Pauperes. In eum quippe finem sacris locis oblationes fiebant, ut non solùm ornamenta Templo, & Ministris alimenta suppeditarentur, sed ut Pauperum Populus ex eodem, quantum fieri posset, aerario reficeretur. Innumera sunt in hanc rem Conciliorum & Patrum decreta, quae quia eruditissimus vir Ludovicus Thomassinus Part. 3. Lib. 3. de Beneficiis, jampridem delibavit, ideo commemorare heic supervacaneum foret. Unum tantummodo repetere juvat, nempe Anno Christi DCCCXVI. a Ludovico Pio Imperatore constitutum fuisse, quae pars redituum Ecclesiasticorum Pauperibus conferenda esset, ne hominum avaritia absorberet, quod egentium quoque subsidio omnino debebatur. Ejus verba sunt Lib. primo Capitularium Cap. 80. apud Baluzium: *Statutum est, ut quidquid tempore imperii nostri a fidelibus Ecclesiae sponte conlatum fuerit, in ditioribus locis duas partes in usus Pauperum, tertiam in stipendia cedere Clericorum aut Monachorum. In minoribus verò locis aeque inter Clerum & Pauperes fere dividendum.* Non eadem certe ubique obtinuit distributio Ecclesiasticorum proventuum: attamen ex Canonum instituto non levis pars impendenda semper erat in Pauperes. Praeterea quotidianis Fidelium eleemosynis inopiae egentium subveniebatur, uti nostris quoque temporibus misericordes faciunt. Sed alterum, quod raro nunc praestatur, frequens olim fuit Christianae Caritatis exemplum: nempe erant, qui integram hereditatem suam, aut ejus portionem non modicam, divendendam, ac in egenos continuo distribuendam jubebant. Plura piissimae istius consuetudinis exempla praesto forent; sed omnium loco proferam duas Chartas, unde eorum temporum pietas luculentius effulgeat. Primam mihi suppeditavit Archivum nobilissimi Brixiani Monasterii Monialium Sanctae Juliae, ubi exemplum ex authentico desumtum adhuc legitur, Anno MCCXCIX. coram Judicibus Brixianis authenticatum. Ut ex ea liquet, Anno DCCLIX. Tertio Regni Desiderii Langobardorum Regis, & Primo Adelgisi ejus filii, venundatum est dimidium hereditatis Gisulfi Civis Laudensis ab Hippolyto Laudense Episcopo, ut *Christi Pauperibus de praesenti distribuatur, quatenus sine aliqua offensione ipsa ejus eleemosyna ad requiem vel refrigerium Animae ejus quam citius occurrere possit.* Scilicet impensius quàm nostris temporibus tunc Populo, Christi Legem sequenti, inculcabatur, Eleemosynas quoque in Pauperes effusas, efficacissimum esse auxilium atque suffragium Animabus Fidelium e corpore jam solutis. Nunc a nonnullis unice depraedicatur in eam rem salutaris Sacrificii & Orationum utilitas: tunc verò Pauperum etiam caussa suis patronis, & secundo quidem successu, abundabat. Fuerit autem, necesse est, summa ingens pecuniae egentibus tunc erogata, quando *auri Solidos novos protestatos, ac coloratos, pensantes numero tria millia octingentos quinquaginta finitum pretium* ea venditio peperit. Ut autem hoc etiam moneam, habes Episcopum *Hippolytum* catalogo Laudensium Episcoporum adjungendum, quem ignoravit Ughellius.

Hippo-

Hippolytus Episcopus Laudensis medietatem Curtis Alphiani a Gisulfo relictam, ut ejus pretium in Pauperes distribuatur, vendit Ganderisio Rectori Monasterii Sanctae Mariae Brixiensis, Anno Christi 759.

A I*N nomine Domini nostri Jesu Christi. Manifeste profiteor ego* Epolitus *humelis* Episcopus *sancte Catholice* Laudensis Ecclesie, *quoniam ante hos annos* Gisulphus Rorator *per cartulam suae dispositionis statuerat, ut medietatem ex omnibus rebus ejus, quicquid per singula loca habuerat, post ipsius obitum...... fieri deberent per manus Pontifici Laudensi, qui in tempore esset;* B *& statuerat, ut ipsis rebus, qui venundatis fieri........ ejus Sadoara advixerit, usufructuario nomine in ejus essent potestatem. Nunc autem suggerente, hac plurimum postulante ipsa Sadoara, pietate precellentissimi Domni Desiderii Regis, ut ex ipsas res venundare deberemus, idest medietatem de Curte in loco, qui dicitur Alphiano, sine qualicumque tarditate,* C *& pretium ipsum acceperemus, & juxta institutionem jocali ejus quondam Gisulfi,* Christi Pauperibus de presenti distribueremus, quatinus sine aliqua offensione ipsa ejus elemosina ad requiem vel refrigerium anime ejus cum citius occurrere possit: *ideoque manifeste profiteor ego qui supra Epolitus Episcopus juxta institucionem eidem Gisulfi,* D *adstante & postulante supradicta Sadoara, in presentia Venerabilium Sacerdotum, atque Illustrium Judicum, vel etiam germanis suprascripte Sadoare, nec non & Clericorum nobilium, qui subscripturi vel confirmaturi sunt, accepissem & accepi a te Ganderis Rectore Monasterii Sancte Dei Genetricis Marie sito intra Civitate Brixia ex sacolo predicti Mona-* E *sterii,* auri Solidos novos protestatos

A ac coloratos pensantes numero tria milia octingentos quinquaginta finitum pretium pro medietate ex omnibus rebus illis predicti Gisulfi, *quas habere videtur in jam fato fundo Alphiano, anteposito testera, que intra ipsam domum coltilem posita sunt, & quinquaginta juges terra, quas Arioald germanis suprascripte Sadoare emere de-* B *bet de illa petia terre, que dicitur de Campo prope Reconam, omnia & in omnibus tam terras ad ipso peculiare pertinentes, quam etiam de Casas massaritias una cum edificiis de Casis massaritiis seu clausis, cum campis &c. idest da parte de Occidente & medietate de Porto in Fluvio Olio ad ipsa Curte pertinente, qualiter ad jam dicto Gisul-* C *fo possessa est, & ipse in die ovitus sui reliquid &c. ego prefatus Epolitus Episcopus in suprascripto Monasterio pro jam dictis tria millia octingentos quinquaginta Solidos, secundum a nobis, vel Theupald, & Magipert, seu Arioald, Theupert, & Benigno res ipsas apreciatas sunt, contradedemus & venumdamus, ita ut amodo in jura &* D *potestate jam fati Monasterii predicta medietas ex suprascriptis rebus in fundo Alphiano da parte Occidente ex omnibus & in integrum omni in tempore, qualiter superius continetur, adnexa permaneat &c. Quam igitur manifestationis paginam Audonem Notarium rescribere convogavemus, in qua subter nos manibus nostris propriis subscripsemus,* E *& his quorum superius memoriam fecimus, trademus subscrivendum.*

Facta Cartola manifestationis tempore Domnorum nostrorum Desiderii & Adilchis *Excellentissimis* Regibus, *Anno Regni eorum Christo protegente Tertio & Primo, Septima decima die Mensis Septembris, Indictione Tertia decima.*

Actum Tito feliciter.

Epolitus........ *per Dei gratia* Episcopus, *Sadoara Deo dicata supplicante feci, & protestatus pro venundatione te sola, quod ei Vir suus post ejus ovitum concessit, testes manu mea conscripsi cum Sacerdotes fideles, ex pretio recepi III. millia DCCCL. & contuli distribui pro anima Gisulfi Roratoris.*

Signum manus Sadoare Religiose femine, *qui hanc Cartula per postulatione suprascripti Principis suprascripto Pontefice fieri conrogavit.*

In Christi nomine. Benedictus V. N. Archidiaconus rogatus ad Sadoara ex jussione venerabili Domno Ipolito Episcopo subscripsi &c. Signum manus Concesso germano suprascripte Sadoare consentienti Acald V. M. huic Cartole manifestationis, vogatus ad Epolito E-

A *piscopo, & Sadoara germana mea consentiens subscripsi.*

Ego Alchis huic Cartule manifestationis rogatus ad Epolitus & Sadoara Socera mea consensi, qui me presente confirmaverunt, & suprascriptos Solidos ipse Episcopus accepit &c.

Ego qui supra Ando Notarius rogatus Scriptor hujus Cartule, quam post

B *rovorata & tradita complevi & dedi.*

Alterum laudabilis hujus liberalitatis exemplum occurrit in pergamena ante annos fere sexcentos ex autographo scripta, quam olim legebam in Archivo Canonicorum Regularium Lateranensium Sancti Bartholomaei Pistoriensis. Nimirum similis venditio facta est a *Guillerado*

C *sanctae Pistoriensis Ecclesiae Episcopo* de rebus Isferadi Presbyteri, *qui ad solitariam pertransivit vitam*, ut pretium inde contractum in Pauperes effunderetur. Nuper memoratus Ughellius Tomo 3. Ital. Sacr. *Wiltretradum* appellat Episcopum hunc, & sane corrupte, nam *Guilleradus* aut *Willeradus* ei nomen fuit.

Venditio rerum Isferadi Presbyteri, facta Ildeperto, qui & Ildo, Abbati Monasterii Sancti Bartholomaei Pistoriensis a Guillerado Episcopo ejusdem Civitatis, Anno 812.

I*N nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.* Karolus *serenissimus* Augustus *a Deo electus & coronatus, magnus & pacificus Romanorum guvernans Imperium, qui & misericordia Dei omnipotentis* Rex Francorum, & Langobardorum in Italia, *postquam Papia Civitate ingressus est, Anno Trigesimo Nono, die XX. Mense Novembris, Indictione VI. feliciter. Manifesti sumus nos* Guillerad *sancte* Pistoriensis Ecclesiae Episcopus, *Zacheus Presbiter filius quondam Alchisi, & Tassimanno*

D *filio bone memorie Inroni, eo quod ante hos annos* Isferad Presbiter, qui ad solitaria pertransivit vita, filio quondam Gaiprandi, *in nos per suum Judicatum tradedit, instituit & judicavit, quid aut quomodo nos* ex ejus substantia deveamus venundare pretio tollendi pro Anima ejus distribuendum omnia, *ita quod aut qualis nobis*

E *ipse Isferad tradedit per Cartula Judicati sui conscripta per manus Ansprand Subdiaconus & Notarius, in nos confirmavit. Ideoque nos jam dicti Guille-*

rad

rad Episcopus, Zacheus Presbiter, & Tassimanno secundùm ejus decretum, de sua substantia vendidimus atque tradidimus tibi Ildepert, qui Ildo clamatur, venerabilis Abbas Monasterii Sancti Bartholomaei, tres Case & porcionis massaricie in loco qui dicitur Basiano, qui regitur una ex ipse per Marungula, alia per Aurinnundulo, tertia per Bonello, & sunt Case & rebus ipse in finibus Senense, ut diximus, tam predicte Case & portiones cum omnibus pertinentiis & adjacentiis de rebus ipsius Isseradi Presbiteri ad ipse Case in quibuscumque loco justo ordine attinentibus tam in montibus, quam in vallibus ac padulibus, fontis, rivis, aquis, aquarumque ductibus, cum finibus & terminibus & accessionibus suis, cultis rebus & incultis, cum omnibus inferioribus & superioribus suis ad rebus ipsis pertinentibus, movilibus & immovilibus, seu qui se moventibus, qualiter superius locuimus, omnia in integrum tibi, qui supra, Ildo Abbas a parte sancti Monasterii tui venditionis titulo tradidimus: pretio verò pro omnia suprascripta venditio ad te suscepimus argenti Solidos viginti per novinos denarios pretium finitum, & declaratum in tali ordine, ut si de dicta suprascripta venditio nostra quicumque homo veniet adversus te Ildo Abbas vel adversus tuis successoribus, vel contra pars predicti Monasterii vestri Sancti Bartholomei cum qualivet contrafactione aut contradictione cum .... ventilatione causas agendis, & nos vel posteribus heredibus aut successoribus nostris vobis ab ipsos suprascriptos contradictores suprascripta venditio nostra non potuerimus defensare, tunc nihil alia patiamur exinde molesti nec calumniam nisi tantum partis vestre reddere deveamus alio tanto pretio, quantum ut superius legitur ad te Ildo Abbas suscepimus. Nam

A si quecumque alius omo sine nostra factione vel traditione quandoque tempore adversus vos de suprascripta venditio nostra litigaverint aut causaverint, tunc tu jam nominatus Ildo Abbas vel tuis successoris, qualiter per melius potueritis, vobis per vos ipsis suprascripte Case & rebus deveatis defensare, omnino exinde causas agendi, responsum reddendi, fine

B ponendi, potestativos esse deveatis. Nam nos suprascripti venditoribus, neque nostris posteris, heredibus aut successoribus exinde auctori nec defensatori, neque restauratoris aut pretium redditoris querere non deveatis, quia & nos vobis nec a parte ipsius sacri Monasterii Sancti Bartholomaei da tali homine, qui fortasse vobis suprascripta venditio nostra sine

C aliqua traditione aut factione nostra condixerit, auctoris nec defensatoris nec restauratoris nec pretium redditoris non promittimus, quoniam in is omnibus, ut superius Textum menutius designat, tibi suprascripte Case & rebus vendedimus, & sub tali titulo ad te pretio ipso suscepimus, quod pro Anime remedium ipsius Isseradi juxta ejus di-

D spositum dispensavimus, & in hoc tramite, ut superius circumscriptum est, hanc Cartulam Gauspert Notarius scrivere rogavimus.

Actum Pistoria, Regnum & Indictione suprascripta feliciter.

✠ Ego Guilleradus Episcopus in hunc scriptum a nos facto manu mea subscripsi.

E ✠ Ego Zacheus Presbiter in hunc scripto ad nos factum manu mea subscripsi.

✠ Ego Tassimano in hanc Cartula a nos facta manus mea subscripsi.

Ego Ansprandus rogatus ad Guillerada Episcopus & Zacheo Presbiter & Tassimanno testis subscripsi.

Signum manus ✠ Fusoni filio quondam Bautoni teste.

Signū manus ✠ Pranduloni germano ejus teste.

Et signum manus ✠ Rechiprand filio quondam Deorelli teste,

Ego qui supra Gausspert Scriptor post traditionem complevi & dedi.

Ego Gualbertus Notarius & Judex sacri Palatii Scriptor, authenticum illud vidi & legi, ut in hoc exemplar scriptum est, & quod inibi scriptum inveni, fideliter exemplavi.

Hisce adde percelebrem ac ubique usitatum iis temporibus beneficentiae ritum in Pauperes, nempe varia genera Piorum Locorum sive domuum erectionem, ubi variis egentium necessitatibus singulari Caritate ac munificentia occurrebatur. Erant pro Aegrotantibus, erant pro Hospitibus sive Peregrinis, erant pro Infantibus expositis, pro Orphanis, pro Invalidis, ac Senibus, & reliquo Egentium vulgo: ita ut unumquodque Pauperum genus haberet, unde sibi praesidium facile conquireret. Post datam a Constantino Magno pacem Ecclesiae jam invalescere coeperunt ejusmodi Christianae Caritatis domicilia atque aeraria; pluraque exempla suppetunt in Ecclesiastica Historia. Mihi satis erit commemorare Legem 46. *Sancimus, si quis &c.* Codice Justinianaeo de Episcop. & Cleric. ubi Justinus Augustus *curae Deo amabilium Episcoporum commendat facere aedificationes sanctissimarum Ecclesiarum, & Hospitalium* (ubi Peregrini recipiuntur, quae *Xenodochia* quoque appellabantur) *& Gerontocomiorum* (ubi Senes aluntur) *aut Orphanotrophiorum* (ubi Orphanis alimentum confertur) *aut Ptochotrophiorum* (ubi Pauperes tectum & victum inveniunt) *aut Nosocomiorum* (ubi Aegri nutriuntur atque curantur) *constructionem, aut Captivorum redemtionem, aut aliam quamlibet actionem piam.* Infra quoque praeter *Orphanotrophos Brophotrophi* nominantur, hoc est Orphanorum & Infantium curatores in piis locis. Propterea certabant in Italia Christiani, ut hujusmodi perpetuae Caritatis officinas in Urbibus, in pagis erigerent. Nullum fere Monasterium pingue erat, cui adnexa non foret Hospitalis domus, in quam divertebant Peregrini & Pauperes pascendi. Immo in Concilio Aquisgranensi Primo & Secundo id pro lege costitutum fuit. Episcopi etiam & Canonici paria Christianae liberalitatis officia praestabant. Tunc autem peregrinantium longe major copia erat quàm nostris temporibus. Walafridus Strabo Lib. 2. Cap. 47. de Vita Sancti Galli, praesertim *nationem Scotorum commemorat, quibus consuetudo peregrinandi jam paene in naturam conversa est.* Tunc etiam alia officia Caritatis ac liberalitatis in Pauperes longe majora quam nunc, & uberiora erant: quod certe dicere pudet, tacere tamen non juvat. Hinc enim & majus Ecclesiasticis viris, eoque majus Secularibus, erat decus, & spes grandior Regni coelestis. Saeculo Christianae Aerae Decimo Mediolanensem Ecclesiam teterrimum Schisma afflixit, Pontificatus causâ certantibus Manasse atque Adelmanno. De iis Arnulphus in Histor. Mediolanens. Lib. primo, Cap. 4. haec habet: *Arderico Episcopo ad superna vocato, eruperunt duo adversarii Ambrosianae dignitatis ambitione succensi: Manasses videlicet Arelatensis Episcopus, & Adelmanus Presbyter Mediolanensis &c. Cumque diu contenderent, ille ex datione Regis, scilicet Burgundiae* (hoc est, Hugonis Italiae Regis;) *hic ex factione Plebis, & de Mediolanio* (fortasse Cleri

Cleri de Mediolano) *quinquennio contra se invicem pertinaciter altercati sunt, factis partibus ex alterutro. Quorum execrabili jurgio jacturam praegrandem sustinuit Ecclesia, praecipue in thesauris & cymiliis omnibus, quibus incomparabiliter affluebat.* Quid in Adelmanno laudandum foret, quum diem * unum obiit, vix occurrebat; attamen quod pius in Pauperes fuisset, hoc illi ingentis Elogii loco fuit. Accipe ejus Epitaphium, nondum editum, quod Mediolani e MSto Codice Francisci Castelli olim descripsi.

HIC TUMULATUR ADALMANNUS PRÆSULQUE BEATUS,
CLARIOR IN TANTA QUI FUIT URBE POTENS.
HUJUS ORIGO FUIT CELSO DE SANGUINE DUCTA,
PAUPERIBUS LARGUS EXTITIT ATQUE PIUS.
HUC GRESSUM REFERENS MODICUM TU SISTE VIATOR,
DIC FAMULO REQUIEM, CRIMINA PELLE, DEUS.
OBIIT AUTEM ANNO INCARNATIONIS DOMINICÆ
DCCCCLVI. MENSE DEC. INDICT. XV.

Clarissimus Papebrochius in Actis Sanctorum Tom. 7. Maji, Exegesim dedit de Episcopis Mediolanensibus, atque ibi post Ughellium dubitavit, an Adelmannus unquam fuerit ordinatus Archiepiscopus. Tum censet, ipsum Anno Christi DCCCCLI. aut e vivis abiisse, aut Episcopatu se abdicasse; quippe eo Anno, ut is opinatur, Walpertus Cathedram Mediolanensem conscendit. Nunc ex ejus Epitaphio habemus, ipsum *Praesulis* titulo ornatum; & nisi Castellus de suo addiderit Notas Chronologicas, eumdem quoque discimus, finem vivendi fecisse Anno DCCCCLVI. Ita ergo olim inopum, aegrorum, ac hospitum cura in honore erat, ut hanc potissimum gloriam sibi vindicarent Romani Pontifices, ceterique Episcopi, quibus & Christiana virtus & sui muneris cura praecipue cordi erant. Vide in Annalibus Ecclesiasticis Cardinalis Baronii, & in Antonii Bosii Româ Subterraneà complurium Romanorum Pontificum Epitaphia. Usitatior eorum laus subsidium Pauperum. Immo & in hoc ipso officio cum aliis certasse videas ipsa interdum Virginum Deo sacrarum Coenobia. In Dissertatione LXVI. *de Monaster. Monial.* producam Chartam Pistoriensem, in qua Monasterium Sanctimonialium Sancti Petri fundatur una cum *Senodochio ad egenos vel pauperes recipiendum, & eleemosynam tribuendum, & gubernandum per hebdomadam unam Pauperes vel Peregrinas animas.* Nunc alteram addo Chartam Lucensem, Anno DCCXC conscriptam, ac testem Monasterii sacrarum Virginum Lucae fundati una cum Xenodochio, in quo *Pauperes duodecim una die per singulas hebdomadas suscipi ac pasci debeant, & hebdomada ante Pascha Balneum ibi calefiat, ut totâ ipsâ hebdomadà ipsi Pauperes laventur.* Ita verò se habent in vetustissimo apographo illae tabulae, ex Archivo Archiepiscopali ejus Urbis depromtae.

Xeno-

(*) Lego *suum*.

Xenodochii & Monasterii Monialium Sancti Vitalis Lucensis amplificatio, seu erectio, & dotatio facta a Jacobo Diacono, Anno 790.

In *Christi nomine. Regnante* Domno nostro Carolus Rex Francorum & Langobardorum, & Domno nostro Pipino *idem* Rex filio ejus, *Anno Regni eorum Sextodecimo & Nono, IV. Nonas Aprilis, Indictione Tertiadecima. Manifestum est mibi* Jacobo Diacono *filio bone memorie Teutperti, quia ante os plurimos annos quondam Sichipertus construxit Ecclesiam in onore Dei & beati Sancti Vitalis Christi Marthiris, in proprio territorio suo loco Placule, prope muro hujus Lucane Civitatis, & per dotis titulum in eadem Ecclesia & Monasterio contulit aliquit ex rebus suis, & ipsam prefatam Ecclesiam Sancti Vitalis cum rebus ibidem datis constituit esse in potestatem Sichevadi Clerici filii sui, avendum, regendum*, Peregrinos consolandum, *& ordinationem faciendum*, & per singulas ebdomadas quinque Pauperes pascere constituit pro remedio suorum. *Et dum ipsa Ecclesia a Gentibus incensa & desolata fuisset, tum ipse Sicheradus Clericus per Cartulam me, qui supra, Jacobum Diaconum in predicta Dei Ecclesia Sancti Vitalis, & in omnibus rebus ad eam pertinentibus, rectorem & gubernatorem ordinavit, quamvis ipsa incensa esset Bassilica; ita ut in mea esset potestatem, in omnibus secundùm Deum ordinandum*, & ipsos Pauperes pascendum. *Postea vero ego, qui supra, Jacobus Diaconus, prestante Dei misericordia in proprio territorio meo a fundamentis edificavi Ecclesiam in onere Domini nostri Jesu Christi & Sanctorum Apostolorum Jacobi & Filippi, hic prope muro istius Civitatis in jam dicto loco Placule. Modò verò in Dei*

A *omnipotentis nomine offero, do, & vobis sepe dicte Ecclesie Sancti Jacobi & Sancti Filippi, pro remedio anime mee, fundamentum ipsum, ubi ipsa Dei Ecclesia posita est, unacum omnibus edificiis circa ipsa Dei Ecclesia, quem ibidem a me facta sunt, excepto fundamentum, & terra mea illa, qui mibi obvinet ab Ermerada, qualiter da via percurrit u-*

B *sque ad ipsum Balneum meum, quem mibi reservo*, ubi sit ipsum Xenodochio Sancti Vitalis ipsos Pauperes recipiendum & pascendum, *qualiter ipsi quondam Sichipertus Clericus decrevit pro ipso dote, tam ipse fabrice una cum fundamenta & Curte, qualiter mibi per Cartulas obvenerunt in integrum. Simulque offero ibidem clausura de terra*

C *& vinea mea in Ferchalino qui fuit bone memorie Perprandi, cum ipsa casa, que ibi esse videtur, una cum ipso palmento, & cum omnibus, qualiter mibi per Cartulam venit in integrum. Et duas Casas meas massaricias in loco Tussie cum rebus & hominibus & notriminas, movile vel inmovile, qualiter mibi sunt pertenentes in integrum. Simi-*

D *liter & offero ibidem Case, & rem meam in Quaratiuna, & Case & rem mea in Colline cum fabricis & omnibus rebus ad eas pertinentibus in integrum. Ita vero faciente divina misericordia ipsam prefatam Ecclesiam Sanctorum Apostulorum Jacobi & Filippi constituo in perpetuum esset Monacharum Dei Monasterio secundùm Deum, & sanctam*

E *Regulam ibidem vivendum. Et omnes res ipsas & homines de ipsa congregationem Monacharum Abbatisse, que fuerit, sit potestatem in omnibus; nisi tantum volo, ut dum prestante Christo, ego*

ego qui supra Jacobus Diaconus atvixero, vel quem ego jam in ipsum Monasterium......... ipsum Monasterio cum rebus suis in nostra sit potestate regendo & gubernando secundùm Deum recto ordine, & ordinationem ibidem faciendum in omnibus mihi, qui supra, Jacobo reservo potestatem, qualiter voluero. Et ipse Abbatissa, que ibidem in tempore fuerit, pro sua & ipsius Monasterii protectionem per singulos annos reddere deveat in Ecclesia Sancti Petri in Romam ad luminaria in decem Solidos auro oleum, sicut jam ante os tempus ego per Cartulam decrevi, & qualiter per ipsam Cartulam ego constitui, quam in Ecclesia Sancti Petri in Roma obtuli, in eo ordine firmiter persistat.

Tantum quidem & volo, ut singulis annis in Natale Sanctorum suprascriptorum Jacobi & Filippi, Episcopus huius Civitatis ad celebrandas Missas cum Sacerdotibus ibidem venire licentiam aveat. Et Abbatissa, qui tunc fuerit, eidem Episcopo pro benedictionem dare debeat uno tappito bono, nam amplius ei nullum imponatur. Et ipsa congregatio Monacharum, que Deo jubente ibidem facte fuerit, licentiam aveat de inter se una cum consensu Episcopi bujus Civitatis sibi Abbatissa elegendi, qualem in bonis actibus meliorem prospexerit; & qualem hominem ipse Congregatio vel Abbatissa at Episcopum quesierit, qui causa hujus Monasterii peragere & procurare possat, eis pro mercede sue anime dare debeat, qui ei secundùm Deum visus fuerit; & Presbiterum, quam ipse Abbatissa & congregatio Monacharum in ipso Senodochio Sancti Vitalis, quem ego Christo prestante in proprio territurio meo dinuo a fundamentis construere cupio, ordinare post meo decesso voluerit cum consensu Episcopi, eum ordinare debeam. Et taliter constituo, ut per singulos annos Abbatissa hujus Monasterii vel congregatio Monacharum ex omni substantia predicti Monasterii, que ibi data est, vel in antea Deo prestante data fuerit, sive substantia suprascripti Sancti Vitalis de omni lavore & vino & oleo, sive de notriminas, ligna, seo & de orto, vel queque abuerit, ex omnibus ipsam Decimam eidem Presbitero in ipso Senodochio consistente; & illos quinque Pauperes, quos Sichepertus pascere depotavit, & septen Pauperes supra, ut sint insimul Pauperes duodecim, quos una die per singulas ebdomadas in ipso Senodocio Sancti Vitalis suscipere, & a mensa pascere debeat ipse Presbiter, qui ibi ordinatus fuerit, secundùm possivilitate sua, ut melius potuerit. Et semper in ebdomada ante Pascha Presbiter de ipsum Senodocio ipsum Balneum calere facias, ut totâ ipsâ ebdomadâ ipsi Pauperes laventur. *Et si forsitans ibi congrecatio Ancillarum Dei facta non fuerit, & sub regimine Regule & Abbatisse vivere debat, & post meum decessu, vel illius hominis, quem ibidem jam ordinavi vel ordinavero, ipsum Monasterium destitutum remanserit, volo & taliter constituo, ut suprascripta Ecclesia cum omnibus rebus at eam pertenentibus deveniat in potestatem beati Sancti Petri in Roma, vel Pontifici, qui in tempore Papa ordinatus fuerit, in omnibus ordinandum & gubernandum, qualiter ei secundùm Deum recte paruerit. Nisi tantum ipsum Senodocio Sancti Vitalis secundùm texto dotis suo jure permaneat. Quidem & volo, ut queque de aliis Casis & rebus meis, tam de movile quàm & inmovile, que presentî aveo, vel in antea abuero, a me injudicata vel non data remanserit, sit pro anima mea in potestatem predicti Monasterii mei Sancti Jacobi & Filippi in prefinito. Nam si Domino placuerit, & omnia, qualiter*

a me

a me superius constitutum est, factum fuerit, omni tempore inviolabiliter in sua potestatem in perpetuum Cenovitarum Dei Monasterio persistat in eo ordine permanere, sicut ego disposui. Et si quicumque homo temeraria presumtionem in suprascripto Monasterio vel in rebus & hominibus ibidem pertinentibus quamlivet invasionem aut superbia aut oppressionem facere, aut exinde aliquit subtraère aut minuire presumseris, non mereator illam beatam vocem audire, quam justi audituri sunt, sed in die tremendi judicii aveat parte cum his, qui at sinistram fuerit, & cum eis demergatur in supplicium eternum, qui preparatus est Diabulo & Angelis ejus. Facientibus ibi bona reddat Deus mercedem eterna. Et si Episcopo hujus Civitatis neglegentiam posuerit faciendo, sicut ego superius decrevi non posse disrumpi, set semper in predicto ordine in sua permaneat firmitate, & nulli liceat nolle quod semel volui. Et pro confirmatione duas Cartulas dotalium uno tenore conscript....... & Magniprandum Clericum scrivere rogavi.

Actum in suprascripto Monasterio. Unam obtulit in Arcivo Ecclesie Sancti Martini Domo Episcopati: alia dedi in oc Monasterio conservandam.

Ego Jacobus Diaconus in hanc dotem a me facta manu mea subscripsi.

Ego Deusdedit Arcidiaconus rogatus a Jacobus Diaconus in hanc dotem me teste subscripsi.

Ego Rachiprandus Presbiter rogatus a Jacobo Diacono in hanc dotalis Cartulam me teste subscripsi.

Ego Magniprandus Clericus post tradita cumplevi & dedi.

Sed praesertim iis Misericordiae muneribus Monachi fungebantur, quibus Hospitalitas & cura Pauperum enixius commendabatur a sacris Canonibus, aut ab eorum sanctis Insti-

A tutoribus. Vix Sanctus Anselmus circiter Annum DCCLII. celebri *Monasterio Nonantulano* fundamenta posuit *in agro Mutinensi*, ut in ejus Vita apud Mabillonium habetur Seculo quarto part. primâ, Actor. Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti, quum *Hospitium ad suscipiendos hospites & peregrinos magno cum studio illic*

B *aedificavit: de quibus illi die noctuque cura maxima & solicitudo fuit, ut nullus inde sine refectionis misericordia abire posset.* Subdit ejusdem Vitae Scriptor post alia multa: *Hinc inter cetera plura bona; quae egit, Hospitalitatem diligens, omniumque Pauperum curam solicite gerens, Hospitia atque Xenodochia perplura constituere curavit.*

C Tum memorat ab eo conditum Hospitale *prope Monasterium fere quatuor millia*, scilicet in loco nunc appellato *il Passo di Santo Ambrosio* ad Scultennam in Via Claudia, quam Aemiliam contra morem Majorum nostrorum nonnulli appellant, *ad suscipiendos Debiles & Feminas, qui ad Monasterium venire non poterant.* Duo

D itidem Xenodochia in agro Vicentino excitavit, ubi *quotidie pauperes & debiles*, & singulis Mensium Kalendis *Pauperes ducenti pascebantur.* Ita Fulradus Abbas Sancti Dionysii Parisiensis, ut ex Annalibus Benedictinis liquet ad Annum DCCLXXVII. res suas omnes Basilicae Sancti Dionysii postremis tabulis reliquit, ut

E cedant in alimoniam servorum Dei, *& susceptionem Hospitum, & in eleemosynam synodicorum Pauperum seu matriculariorum, Viduarum, & Orphanorum.* Fuerunt autem *Matricularii* pauperes, qui in matricula Ecclesiae descripti erant, ut ex ejusdem Ecclesiae reditibus alerentur. Aut *matriculam*, sive domum adjacentem Ecclesiis inhabitabant, in qua victus eis

eis conferebatur. Qua de re legendus Du-Cangius in Glossario Latino. Sexcenta alia hujusmodi exempla praetereo, satius ducens ostendere, Laicos aut reliquos Ecclesiasticos pia aemulatione ductos, Misericordiae suae in Pauperes lora laxasse, constructis innumeris Pauperum domiciliis. Quod quamquam in omnibus aut plerisque Italiae Urbibus actum fuerit, attamen commodius mihi erit palam facere in una Lucensi Urbe, quae in conservandis antiquis monumentis Ecclesiae suae ceteris Italis fortasse palmam praeripuit. Itaque primo mihi occurrit in Archivo Archiepiscopii Civitatis illius vetu-

A stissimum antigraphum in pergamena, ex quo constat, circiter Annum DCCXVIII. Liutprando Rege regnante, Templum Sancti Silvestri una cum *Xenodochio* & *Balneo* erectum dotatumque fuisse a nonnullis piis Civibus Lucensibus, constituto ibi Presbytero, seu Abbate sacri loci Custode, *ad peregrinos recipiendum*, B *pauperes*, *viduas*, *&* *orphanos consolandum*. Tempus conscriptae primum Chartae desideratur. Verùm id levi negotio intelligas ex duabus aliis Chartis, quae priori adtexebantur, & quarum postrema mihi visa est archetypum. Ideoque ipsas etiam subjungere placuit.

Teuthpaldus, Dommulus, aliique pii Cives Lucenses sacram Aedem sub Sancti Silvestri nomine una cum Xenodochio in Urbe Lucensi aedificant, circiter Annum 718.

IN nomine Domini Dei nostri Jesu Christi. Congrue nobis auxilium est, dum hic peregrinamur carnali officium gerimus, tesaurizare nobis super terram utilia sunt, ut caro nostra mortalis, anima immortalis. Unde nos Teuthpald cum germanis meus, & Dommulum, Leonaci cum germano meo, seo & Aupald, Wilifrit, Maurinom, Teuderaci, Nandulum, Geminianum Cliricum, Gudisfalum, recorrentes nos omnis ad aula misericordie pro ...... nostris, quam in hoc seculo gessimus adque gerimus, pro honorem Dei, & redemtione anime nostre, Hecclesiam ha fundamentis, fabricis, vestibolis, constituemus in honorem beatissimi Dei Confessoris Sancti Silvestri,. .... in Porta beati Sancti Petri, ubi nos vel si indigni Sinedochium facere visi sumus *in terra*, *qui novis ex nostra portionem a Teodoraci filio quondam Leotari advinct*, *in qua fundamento prefata Ecclesia sita est*, *ideirco donamus*...... *Ecclesie beati Sancti Silvestri fundamento ipso una cum Casa*, *que Sinedocho constituemus cum Corte vel orto seo omnem intrinsicus*, *sed &* Balneo, *qui novis vicarie & ex comparationem advinet a Domno venerabili Talisperiano*........ *nus una cum fundamentum*, *ubi ipse Balneum situs est*, *quamque & per unumque nostrum terra* D *prope Civitate a designato nomine*, *idest Ego Teuthpal cum germanus meus offerrui inivi terra modiorum*...... *Dommulum terra modiorum tris in Placulo inter adfinis terra Duci*; *in Leonaci cum germano suo terra modiorum quatuor super casa Borunciuli in Macritula*, *& duas modios terra Maurinus in Albingo*........ *Aunuald terra modiorum* E *tris in loco ubi Teuthpald dedet super silice*; *Wilisrid terra modiorum tris prope Casa Waltari*; *Nandulo terra modiorum duo infra Lituro*, *& tertio modi locum ante Casa Bucciuli*; *Geminianus*

terra & vinea offeruit Solidos quadragenta; Teudoraci pro terra & vinea Solidos quadragenta, ut exinde terra & vinea con........; Gudiscalco terra modiorum duo, tris scafilorum prope terram Trioni & scafilum prope terrula Liutuald; & pro vinea per unumquemque nostrum dedimus Solidos decem, excepto Maurinus, qui dedit duo modia vinea in Savelliano, & Geminianus & Teudoraci, qui dedirunt predictos Solidos pro vinea & terra & octuagenta Solidos in auro pro dotis titulo. Et ita addidet animus nostrus, ut ad gubernandum in potestatem Custodis illius Gundoni Presbiteri, quem inivi cum comune senfilio Presbiterum ordinavimus, inveniatur esse Peregrinus recipiendum, Pauperis, Vidua, & Orfanis consolandum, mandatum juxta regule ordine faciendum, & pro nostris facinoribus Dominum deprecandum, in omnibus & per omnia opem ujusce Sinedoci, secundum priscorum Patrum traditionem juxta ejus sententie in omnibus adimplere diveas. Et hoc addimus, ut si ipse Abbas Custus de hac luce ereptus est, quem inivi Priorem & gubernatorem due partes ex novis una cum Monaci ipsi eligerent, tertia pars ex nostris inivi..... ipsum Abbatem ordinandum predictum officium Dei peragendum. Nam nulli nostrorum offerentium exinde in aliquo subtragator, aut ha novis minuetur, nec ulla inivi potestatem aveamus neque in ipso balneum invasionem faciendam, nec in nulla res, quas inivi ha novis offertum est, nisi in omnibus, ut prediximus, in potestatem Sancti Silvestri inveniatur esse, & absque omnem....... contra ipsam Ecclesiam agere voluerit hanc vis removator exinde violentiam, & defensitor non querentis, quod in aliquo a nos perteneat, contra quam dotalii seu monusculi nostre cortule, quam nos & eredis nostris adversus ipsam

A sanctam Dei Ecclesiam, vel quod inibi ha novis offertum est, aliquando spondimus esse venturi post facta viro dotis cartula Dei compulsatione corrictus.

Ego Waltari....... Sancti Silvestri offero in integrum possidendum clausura in Colliario cum vinea & olivas seu virgarium plus minus modiorum dece, cum omnia quidquid infra ipsa clausura

B est cum cultum vel incultum in integrum....... pro peccatis Sacerdos, qui inivi ordinatus est, aut futurus esset, borare diveas.

Signum manus Teutpald V. D. Donatoris.

Signum manus Teutpert fratri ejus consentientis.

Signum manus Dommuli conserbatoris.

C Signum manus Leonaci V. D. autoris & conserbatoris.

Signum manus Petronaci....... consentientis.

Signum manus Aunuald V. D. idem conservatoris &c.

Signum manus Waltarini, qui hoc offeruit.

.... dolf exiguus indignus Pre-

D sbiter rogatus ad Waltarene uhic cartule donationis in Ecclesia Sancti Silvestri vel ejusque Senodci sicot superius legitur testi subscripsi.

.... ripert V. L. uhic Chartule rogatus a Waltarene a hic Chartule donationis facta in Ecclesia Sancti Selvestri vel ejusque Senodocii sicut superius legitur testi subscripsi.

E Floriprandus Notarius ex autentico quantum cognoscere potui fideliter exemplavi absque fraude.

In nomine Domini Jesu Christi. Dum Deo juvante Ecclesia beati Sancti Silvestri sita fuisset ad Porta beati Sancti Petri, & per Cristianus hominis condita, & per dotis & donis tetulo confermata, amor superne vertutis meum animum adcommodavet pro meis facinoribus

ribus offero ego Geminianus Deo & tibi sepe dicte Hecclesie beati Sancti Silvestri, idest in primis quatuor modiorum terra ad Argili super via ad Aqualonga, modiorum duas ad Tempanianu, modiorum duo de terra da Cunichis, ad Arcu modiorum duo de summo Campo da Sancto Martino, Caldaria una Ornile cum catena fumaria, hec istum predicta Ecclesia quite jure ivi defendas, & nullus de heredis meus hoc ipsum monusculum exinde subtragi possit, & Sacerdus inivi consistentis pro meis facinoribus Christum Dominum deprecari diveas.

In nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi, regnante Domno nostro Liutprand (*) *viro excellentissimo Rege Anno Octavo, per Indictionem III. feliciter. Constat, me Aufrid V. D. hanc die vendedisse & vendedi, tradedisset & tradedi vobis Aunuald, Teutpald, Leonaci, Petrenaci, Teutpert, Dommuli, Wilifrid, Nandulo, Geminiano Clerico, Teuderaci, ortu meum, quem avere videor ante Sancto Silvestre, qui latere tene prope Curte vel orte Sancti Silvestri recto casa Domnici, vel de filio Jovanni, & in integro ipso orto vobis tradedi possedendum, ut ab hodierna die abeatis, teneatis, & in vestra sit potestatem de ipso orto fa-*
A *cere quod volueritis. Unde accepisset & suscepi a vobis Aunuald, Teutpald, Teutpert, Petronaci, Leonaci, Dommuli, Wilifrid, Nanduli, Geminiano Clerico, & Teuderaci, pretium placitum & defenito capitulo auri Soledas quinquagenta, de quibus previdi vobis Cartula venditionis facere, ut ab hodierna die aveatis, possedeatis, & in vestra*
B *potestate, & sicut non crido, ut si ego aut eredis meus vos molestaverimus, aut da qualivet homine vobis defensare non potuero, spondeo vobis componere dupla condicionem; quam viro venditionis Cartula Gairemund V. D. scribere rogavi.*

Actum Luca, Mense Martio, per Indictione suprascripta feliciter.

Signum manus Aufrid vendituri &
C *repromissuri.*

Altera Charta succedat iisdem temporibus conscripta, cujus tantummodo exemplum, vetustum tamen, superest. Ex illa habemus, Anno DCCXXI. dotatum fuisse nuper exstructum Templum & Monasterium Sancti Michaëlis extra Lucensem Urbem, ut Sacerdos, qui ibi constitu-
D tus fuerit, *officium peragat, Viduam, Orphanum, & Pauperem consoletur, Egenum & Peregrinum recipiat.* En integrae pergamenae textum.

Pertualdus Civis Lucensis aedem Sancti Michaëlis & Monasterium constituit ac dotat, praescriptâ eleemosynâ in Pauperes, Anno 721.

I*N nomine Domini Dei nostri Jesu Christi. Regnante* Domno nostro Liutprand Viro excellentissimo Rege, *Anno filicissimo Regni ejus Nono per Indictione Quarta feliciter. Omnium Ecclesiarum conditor Christus &c. Unde ego Pertualdo considerans adque pertractans animum meum, dum erumpere non mea necessitate, sed Dei compulsatione*
E *correctus ubi longinquo Urbe Viduam, Pupillam, & Orfanum protegere pro illo desiderium complectar, liminibus Beati Petri Apostolorum Principis Romane Urbis devotum juxta placitum Deo ad propria remeatus, queque illuc Deo devotus sum, ipso juvantem, ut virtus permiserit, opem perfici. Idcirco ego Pertualdo offero Deo, & tibi Ecclesie bea-*

(*) idest Anno Christi DCCXX.

ti Archangeli Michaëli, quem a funda- A
mentis, fabricis, vestibulis in honore
Christi Domini nostri constitui prope do-
micellula mea, ubi cummanire videor,
quam & ad ejus Monasterium. idest
Curte cum fundamento, ubi ipse Eccle-
sia vel Monasterio sita sunt, per loca
designata finis Fossato &c. terra perte-
nente modiloco unum, ubi sibi Abbas
vel Monachi inivi consistentis ortum vel B
pigmentario havire debeat una cum ter-
ra prope Civitate ad Valle modiorum
quatuor, Campo ad Quinto modiorum
quinque, Decimas, vineas, & olivas,
quemque havire videor ad Sancto Pan-
cratio, & decimas de vineas & oli-
vas, quam havire videor de proprio lo-
co, qui dicitur Muriatico super Sancto
Petro, similiterque Decimas de omnem C
laborem meum, tam vinum, quàm gra-
num dedit vel mihi Dominus dederit,
inivi persovere debeam ad illas vero vi-
nea, quam nominatim decrevi, adimpli-
re debeas ad gregis equorum, armento-
rum, ovium seu porcorum, omnia qui
nati fuerent a Kalendas Januarias In-
dictione IV. in ipso sancto loco idem
decimas dare debeas, & terra ad Ari- D
na, qui mihi a Regia potestate concessa
est in integrum. De casis vero in pri-
mis in Monaciatico Casa, qui regitur
per Sintarine &c. pro anime mee reme-
dium per dotis tetulo offerre visus sum,
ab hoc die trado in integrum possedendum; ita ot Sacerdos, qui inivi costi-
tutus est, aut fuerit, pro meis facinori-
bus Dominum deprecari debeat, Officium E
peragendum, Viduam, Orfanum, & Pauperem consolandum, Eginum, & Peregrinum recipiendum, juxta Dei preceptum, omnium opem ferre non desinat. *Et si quis de filiis meis in ipso sancto loco Deo servire volueret regulariter agere, nulla ei sit contradictio, quid si minime ex legitimo prolis meas inivi volueret Deo servire, & Abbas qui inivi costitutus fueret, de hac luce migraveret, quem ipsum Congregationem sive Abbatem & Priorem eligere ipse in loco, & nihil inizi meis heredibus potestatem habeas invasionem faciendi, neque exinde aliquid subtragendi, nisi si a qualibet homine ipsa Ecclesia vel Munasterio contra justitia polsatus fueret a meus proprius heredis habeas de-* B *fensionem, nam non menuctus contra quam dotali seu monosculi mei paginam numquam me heredes meus adversus ipsum sanctum virtute aliquando spondimus esset venturus, sed omnia sicut sopra legitur inviolabiliter conservare. Quam dotali & monusculi mei Cartula . . . . etro Neputi meo dictante genitore suo Petroni scrivere commonui.*

C *Actum Luca.*

Signum manus Pertualdum autori & conservatori.

Signum manus Filipert filio ejus consentientis.

Signum manus Ansualdum testis.

Signum manus Radipert V. D. testis.

Ego Rachiprandus Clericus exemplar fideliter exemplavi.

D *Ego Ermimari Clericus hunc exemplar de exemplari fideliter exemplavi.*

Tertiam Chartam, eamque authenticam, exhibeo ex eodem Lucensis Archiepiscopii Archivo depromtam, quae tamen vetustatis injurias sensit, ac proinde mulris cum lacunis prodibit. Complectitur & ipsa Xenodochii fundationem factam Anno E DCCLVIJ. sub Perideo Episcopo Lucense, *ut ibi Pauperes atque Peregrini modernis & futuris temporibus per omnem hebdomadam pascantur.* Hinc autem certo habes, ante diem V. Novembris Anni DCCLVI. Desiderio Langobardici Regni habenas non fuisse conlatas: quod animadvertas velim, uti & formulam *intrante Mense*, quae post Annum Christi Millesimum

simum frequentissima in membranis occurrit, sed longe vetustior est, A quam censuerit Clariss. Du-Cangius. Sunt haec verba illius Chartae.

Sicheradus Presbyter, Fileradus, & Alapertus Cives Lucenses aedem sacram una cum Xenodochio prope moenia Civitatis Lucensis constituunt, Anno 757.

IN *nomine Domini nostri. Regnante* Domno nostro Desiderio Rege, *Anno Regni ejus Deo propitio Primo, Quinto die intrante Mense Novembrio, Indictione XI. feliciter. In Christi nomine manifesti sumus nus Sicheradus vir venerabilis Presbiter......... quia propter Dei amorem....... fundamintis vestiboli, ut virtus admiset in propriis territuriis nostra Ecclesia in bonore..... ani, Sancti Pauli, Sancti An..... abire visi sumus hic prope muro Civitate ista Lucense, ubi omnem spem nostram posuemus, ubi & dum pa....... ipsas Dei ad...... noster* Pereteus Episcopus *reconditus & intromissus fuisset, auxiliante ipso Redemptore nostro, inivi Senodochium instituere videmur,..... ozamus ividem...... in parvis de res nostra, quas........ offerre........ acipiat........ in primis omnium nus qui supra Sicheradus, Fileradus, & Alapert offerre videmur Deo, & tibi jam dicta Ecclesia, qui ad nus....... esset casa illas, qui est sclario, qui novis hic prope jam dicta Ecclesia ad....... abuimus, & cum fundaminto ubi ipsa posita est, cum Curte seo granario vel omnis fabricis cum suis edificiis cum petras.......... vel arboribus vel omnia qu........ novis hic in jam dicto loco ad ipso Pacifico ubvinet in integrum. Et ego jam nominatus germanis Sicheradus..... tiola in jam dicta..... esia offerre videor in primis tres in Castiliorum terra mea in loco Ropga, qui est ad latere de terra Pertuli simul, & casa mea illa in loco Flabiana, ubi*

B *Machinald Massario residere visus est, cum omnia ad ipsa casa pertinente in integrum & parte mea de......... ad Ronco, qui est ad latere de terra Perforti in integrum. Similiter & ego Fileradus de mea substantia in suprascripta Dei Ecclesia offerre videor Terra ad Padule, qui mibi da Filipert abvinet, & uno modiloco inter terra &*
C *vinea in Faxo cum omnia legnamen tuendi derelivi...... in suprascripto loco Facxo, quantum ad ipsa vinea a utilitas fueret & uno modiloco terra ad Arno prope...... parte mea de casa in Buelli cum....... silva & terra, qui mibi da Germani in sorte abvinet, & servo uno simul, & reddito de casa in Terpiniana, qui mibi per dona Domno-*
D *rum Regum abui; & ubi Aaduald residet, in integrum simul & dare videor in jam dicta Ecclesia jumenta una Vacca, una Vitellata, uno Bove, & inter capras, pecoras, & porcus capitas viginti, seo vero omnis, que an nus tum ego cum heredis meus inivi dare devevemus. Con....... simul & ego Alapert in predicta Dei Ecclesia offerere vi-*
E *deor casa mea illa in loco Subgruminio, ubi Magnulo Massario resedet cum ipso Magnulo, & cum omnis res ad ipsa Casa pertinentes in integrum; & tertia parte de oliveto meo in Versilia in integrum, & terra prope Civitate ista.... in loco Viniale, & uno petio de terra illa, quam mibi da Aripal abvinet in integrum; & parte mea de Silva in loco, qui dicitur ad Cerro in integrum. Ita omnia sicut supra, nus propter Dei*

amore

amore in predicta Dei Ecclesia tradere videmur, sic tamen protigentem Christo taliter banc Dei Ecclesia ad Sinedocio inistituere videmur, ut abeant; nullusq' e ex nos neque heredis nustris inivi nulla invasionem nec menuationem facere diveas nec per nullo ingenio nullusque de nus ipsa Dei Ecclesia vel res eidem pertinentes alivi extraneare possant, nisi quis de nus Deo serviente inivi introire aut esse volueret, potestatem haveas inivi introire & havitare, & omnia in predicta Dei Ecclesia servientem adque Deo placentem esse diveamus, nam ut de nulla ividem molestationem vel devisionem facientem. De filii vero masculini aut de heredes nostros taliter decrevimus, ut post nostro decesso, qui ivi introire voluerit cum rebus suis ad avitandum tantum unum de heredis seo de filii nostros per capud haveant licentiam introire, & taliter in omnibus conservandum sicut Deo apta sunt, & qualiter & de nostras personas superius hic esse decrevimus, ordinatione vero faciendi tam nus quam & post nostro decesso, qui hic de heredis nostris fuerent nus insimul secundùm Dei placentem communiter & uno consilio facere in predicto Dei Sinodocio diveamus: nam nullus extraneus nec ad nullus publicis devolvantur, nisi in omnibus...... nostrorum vel de heredis nostros qualiter supra decrevimus, & taliter aduc hanc pagina dotalium instituere adque firmare previdimus; & quis ex nos aut de heredibus nostrus contra hanc pagina in alico agi presumserit, & menime hec omnia capitula conservaveret, qualiter superius legitur, qui ad nus inscritum est, componat pars partes ad illam quis de nus hec omnia conservaveret, pena auro Solidos numero mille, & amittad predicta Dei Ecclesia, vel omnis res eidem pertinentem, & iterum dote ista istavile permaneat, & inivi Pauperos adque Peregrinos modernos & futuris temporibus per omnis ebdoma... pascatur, consulatione acepiant, *quia propter Dei timorem taliter esse istituimus. Et hanc pagina dotalium ad..... David iscrivere rogavimus, ubi & pro confirmationem propria manus nostra signum sancte Cruci fecimus.*

Actum Luca.

✠ *Signum manus Sicheradi viri venerabilis Presbiteri, qui hanc pagina dotalium fieri rogavit.*

✠ *Signum manus Fileradi, qui hanc pagina.........*

Ego Alapert in anch pagina ad nos facta, sicot supra legitur, manus mea propria subscripsi &c.

In praecedenti Charta nullum est verbum Monasterii, sed tantùm Aedis sacrae, & Hospitalis domus. Et quidem in more etiam fuit, Xenodochia adjungere ipsis Clericorum Templis aut aediculis; sive Oratoria sine Xenodochio construere, & nihilominus Rectoribus aut Custodibus earumdem sacrarum Aedium eleemosynam praescribere in Pauperes erogandam. Qui verò ejusmodi Ecclesiis atque Xenodochiis praeficiebantur, plerumque ex *Diaconorum* ordine desumi consueverunt; *Ministri* quippe, seu *Oeconomi*, erant redituum egenis distribuendorum: quae etiam cura *Diaconis* in primitiva Ecclesia delata est. Quamobrem quoties, apud Anastasium in Vitis Pontificum Romanorum, & apud Johannem Diaconum in Vitis Antistitum Neapolitanorum, & apud alios *Diaconiae* mentio occurrit, aut *Diaconum* Ecclesiae alicui praefuisse reperis, continuo intellige id genus Ecclesias, unde Pauperes, aut Peregrini, Orphani, Viduae, & Senes, Christianae liberalitatis fructus recipiebant. Ex hisce Caritatis Christianae officinis saltem viginti-

quatuor

quatuor Regina Urbium Roma olim numerabat. Du-Cangius in Appendice ad Gloffar. Latin. Tomo 2. Gloffar. Graeci, ex Diurni Romani Cap. 7. Titul. 17. haec verba adfert: *Sed Dispensator, qui pro tempore fuerit in eadem venerabili Diaconia, pro remissione peccatorum nostrorum, omnes Diaconites, & Pauperes Christi, qui ibidem conveniunt, Kyrie eleison exclamare studeant*. Vocem *Diaconites* interpretatur Du-Cangius *Pauperes, qui in Diaconiis alebantur*. Minus recte, ut opinor. Non aliud fuere *Diaconitae* nisi Ministri Diaconiae, qui videlicet sub Diacono alimenta atque eleemosynas pauperibus distribuebant. Accipe quid habeat Romana Inscriptio in Basilica Sanctae Mariae in Cosmedin posita, apud Turrigium Part. 2. pag. 537. de Crypt. Vatican. & apud Crescimbenium in Historia ejusdem Diaconiae.

HEC. TIBI. PRECLARA. VIR
GO. CÆLESTIS. REGINA. SCA. SV
PEREXALTAT. ET. GLORIOSA. DO
MINA. MEA. DEI GENETRIX MARIA.
DE. TVA. TIBI. OFFERO. DONA. EGO.
HVMILLIMVS. SERVVLVS. TVVS.
EVSTHATIVS. INMERITVS. DVX.
QVEM. TIBI. DESERVIRE. ET. HVIC.
SANCTÆ. TVÆ. DIACONIÆ. DISPENSA
TOREM. EFFICI. JVSSISTI. TRADENS.
DE. PROPRIIS. MEIS. FACVLTATI
BVS. IN. VSVS. ISTIVS. SCÆ. DIAC. PRO.
SVSTENTATIONE. XPI. PAVPERVM.
ET. OMNIVM. HIC. DESERVIENTI
VM. DIACONITARVM. OB. MEORVM.
VENIAM. DELICTORVM. &c.

In Charta Lucensi Anni DCCXXIX. quam dedi in Differtatione IV. *de Offic. Dom. Reg.* germani quidam *Diaconiam in susceptione Peregrinorum fieri* exoptant. Supra etiam vidimus in Charta Lucensi Anni DCCXC. *Jacobum Diaconum in Ecclesia Sancti Vitalis*, cui Xenodochium appositum erat, constitutum fuisse *Rectorem & gubernatorem*. Ejusmodi Rectores, Diaconiae alicui Romae potissimum praepositi, *Cardinales Diaconi* appellabantur, uti in Differtatione LXI. *de Cardinal.* adnotabo. In aliis tamen Urbibus nihil referebat, Diaconus-ne, an Presbyter ejusmodi Oratoriis five

Xeno-

Xenodochiis praeficeretur. Suppeditat mihi Lucense Archivum in hanc rem luculentum testem, Chartam videlicet Anni DCCLXIV. in qua Ansaldus quidam Aedem sacram in ipsa Lucensi Urbe a se constructam fatetur, ut *omni tempore per unamquamque hebdomadam in domo praedictae Ecclesiae ad mensam duodecim Pauperes & Peregrini excipiantur*. Tum Rattradae Sanctimoniali post obitum suum jus patronatus tribuit, hoc est, jus *regendi, gubernandi, usufructuandi, & ordinationem de Presbytero vel de Diacono faciendi in ipsa Ecclesia*. Sacratum vero dicit Oratorium illud *per bonae memoriae Peredeum Episcopum*; quae verba indicare videntur, jam sublatum e vivis Episcopum hunc. Ughellius in Lucensium Episcoporum catalogo Tom. prim. Ital. Sacr. *Peredeum* Episcopum ignoravit. Tum in Appendice ad Tomum quinctum, Antistitem ipsum commemorans, viventem fecit Anno Christi DCCLXXX. Et sane ex formula *bonae memoriae*, uti & in Antiquitatibus Estensibus jamdudum monui, deducendus minime est Peredei Episcopi obitus. Jam illum vidimus in supra allata Charta Anni DCCLVII. Episcopum Lucensem. In Archivo ejusdem Archiepiscopii is itidem occurrit *Anno VI. Desiderii, & IV. Adelchis Regum* (hoc est Anno vulgaris Epochae DCCLXII.) *die VIII. Decembris, Indictione I.* Ad haec reperitur idem Praesul vivens in membranis Anni DCCLXV. & DCCLXVI. Denique visuntur ibidem postremae ejus tabulae scriptae *Anno IV. Caroli Francorum & Langobardorum Regis*, die XVI. Martii, Indictione I. hoc est Anno DCCLXXVIII. Quibus positis facile intelligimus, ipsius vitam protrahi potuisse usque ad Annum DCCLXXX. ab Ughellio memoratum; aut saltem ipsum nequaquam e vivis recessisse, quando conscripta fuit Charta, quam nunc produco.

Ansaldus Teupaldi filius, Civis Lucensis, Oratorium Sanctae Mariae in ipsa Civitate condit & dotat, constitutâ in Pauperes eleemosynâ per singulas hebdomadas, Anno 764.

IN *Dei nomine. Regnante* Domno nostro Desiderio Rege, *Anno Regni ejus Septimo, & filio ejus idem* Domno nostro Adelchis Rege, *Anno Regni ejus Quinto, XVII. Kalendas Februarias, per Indictione Secunda. Manifestum est mihi Ansald filio bone memorie Teupald, quia pro remedium anime mee ante hos annos a fundamentis fabricis construxi Ecclesiam in honore Dei, & beate Sancte Marie semper Virginis in fundamento de casa habitationis nostre; hic infra Civitate ista Lucense in mea propria portione, &* per bone memorie Pereaeo Episcopo *sacrata est ipsa Dei Ecclesia. Nunc vero per presentem Cartolam judicati, seu dotaliam, despensare prevideo de omnibus ipsis rebus meis in tali tenore, ut dum ego advixero, omnis res mea in mea sit potestate iterum judicare, vindere, donare, & in omnibus despensare, qualiter voluero; post decessu meo quidquid & omnibus rebus meis non vindata, aut non donata, vel quolibet ordine adhuc non judicata remanserit a me, volo, ut omnia, sive casa habitationis mee cum funda.... ipsa Dei Ecclesia, superposito est Curte..... Ortis, terris, vineis &c. omnia in integra, ut dixi, quidquid a me iterum*

rum injudicatum remanserit, sit in potestate suprascripte Ecclesie, & Monasterio Sancte Marie &c. in tali tenore, ut si Rattrada Dei Ancilla, *parenta mea, & filia quondam...... super decessu meo..... in ejus sit potestate ipsa Dei Ecclesia, & Monasterio Sancte Marie, & omnia suprascripta, quas superius..... & de ipsa Dei Ecclesia.....* regendi, gubernandi, usufructuandi, & ordinationem de Presbitero vel de Diaconam faciendi in ipsa Ecclesia, *qualiter me...... De terras vero, vel ancillas seu aldiones meos, tali tenore decerno, ut omnes in mea sint potestate ...... in omnibus faciendi quid voluero. Similiter & si jam dicta Rattrada Dei Ancilla super decessu meo vixerit, omnes servos, ancillas, seu aldiones meos, qui adhuc a me non judicati remanserint, simul...... Ipsi homines absolvendi......: De ordinatione vero eidem Ecclesie sic insertum,* ut Presbiter, aut Diaconas, qui a me, vel ab ipsa Rattrada post meo decessu ividem fuerit Rector, ordinare omni tempore in ipso Dei Monasterio, si super nos vixerit, per unaqueque ebdomada in casa predicte Ecclesie infra hanc Civitate ad mensa duodecim Pauperes & Peregrini...... *& qualiter hoc adimpleverit, aut officium & luminaria ..... vel eleemosynam..... in mea sint potestate.....* (Reliqua desiderantur.)

Alibi in hoc ipso Opere geminas alias ejusdem argumenti Chartas adferam, ex quarum primâ Anno DCCLIX. conscriptâ deducitur, constructam fuisse a Gregorio filio Mauricii Aedem sacram sub vocabulo Sancti Donati in loco Asulari, ibique Rectorem constitutum *Presbyterum, sic tamen ut absque ulla femina ibidem habitare debeat, & per singulas hebdomadas quatuor Peregrinos omni tempore die uno pascere debeat.* In altera Charta scripta Anno DCCLXV. Rixsolfus *unus minoribus Presbyteris (consentiente,* ut is ait, *mihi Domno patre meo Regnolfo Abbate)* Oratorio Sanctae Mariae, & Sancti Donati, a suo parente constructo, multa largitur, & *Presbyterum* Rectorem ibi statuit, qui *per omnem septimanam tribus diebus viginti quatuor Pauperibus prandium exhibeat:* prandium vero tale sit: *scaphilum* (mensura frumentaria) *grani*, unde fiat *panis coctus, & duo congia vini, & duo congia pulmentarii ex faba & panico mixto, bene spisso, & condito de uncto aut de oleo.* Et quandoquidem Carolus Magnus, uti in Lege 63. Langobard. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 101. habetur, decrevit, *ut Episcopi & Abbates per Xenodochia & Monasteria eorum, Hospitale, ubi antiquitus fuerit, faciant, & summopere curent, ut nullatenus praetermittatur;* aliasque idem Augustus Leges promulgavit pro restaurandis Xenodochiis, Pauperibusque rite reficiendis, quas Lotharius I. Imperator, ejusque filius Ludovicus II. confirmarunt: propterea Ambrosius Lucensis Episcopus Anno DCCCXLVII. Xenodochium Sancti Columbani, situm prope moenia Civitatis, instauravit *ad salutem animarum Domnorum nostrorum Hlotharii Imperatoris & Hludowici Regum,* memorans etiam *sacram jussionem Imperialem* hac de re, simulque constituit, *ut semper tribus diebus per singulas hebdomadas ibidem duodecim Pauperes pascerentur.* En Chartam ipsam ex autographo exsistente in praelaudato Archiepiscopii Lucensis Archivo, desumtam.

Institutio Rectoris Ecclesiae & Xenodochii Sancti Columbani, facta ab Ambrosio Episcopo Lucensi, Anno 847.

IN *Dei nomine. Regnante* Domno nostro Hlothario Imperatore Augusto, *Anno Christo propitio Imperii ejus, postquam in Italia ingressus est, Vigesimo Quinto, Pridie Nonas Majas, Indictione X. In Christi nomine ego* Ambrosius *gratiâ Dei humilis* Episcopus *hujus sancte* Lucane Ecclesie. *Manifesta causa est mihi, quia dum* sacra jussio Imperialis *nos agnoscentem de quibusdam Senodochiis restaurandam, ac in Dei laudibus elevandas elemosinas distribuendum*, unde ad salutem animarum Domnorum nostrorum Hlotharii Imperatoris, & Hludowici Regum.... *proficiatur salutem augmentum, ideo.... una cum consensum Sacerdotum meorum de Ecclesia Sancti Columbani, quod est Sinodochio, sita prope muras istius Civitatis Lucense, pertenens Ecclesie Episcopatui nostro Sancti Martini, ut magis ac magis in Dei omnipotentis laudibus proficiat, propterea te Alipertum Presbiterum nostrum, filio quondam Aliprandi in prefatam Dei Ecclesiam Sancti Columbani, & in omnibus casis & rebus ejus, ubicumque ad eam pertinentibus, Rectorem ac gubernatorem..... & constituo omnibus diebus vite tue abendi, regendi, gubernandi, meliorandi, usumfructuandi, officium Dei per tuam dispositionem die noctuque in eadem Ecclesia recto moderamine efficiendi*, & semper ter diebus pro singulas ebdomadas ibidem duodecim Pauperes pascere debeas, *sicuti statuta institutionem antecessorum meorum preordinatum est mos diligentissime adimplendum*, ad susceptionem & refectionem Pauperum, *pro salutem & redemptionem animarum predictorum Dominorum nostrorum, sic*

A *tamen, ut dum* Gumperta Dei Ancilla, *quondam Ropprandi Presbiteri, advivere meruerit, in prefatam Sinodochio Sancti Columbani resedere, & ubi tu resedebat, ibidem Deo serbiendum*, & ipsos Pauperes ibi recipiendum & gubernandum, sicut consuetudo docet eos pascendi: *& rebus eidem Ecclesie, dum advixerit, gubernandi & fruendi.*

B *Post vero ejus decesso in aliis omnibus, ut supra legitur, adimplere & obserbare debeas. Nam si ego vel quiscumque successores meos contra hanc ordinationem aliquid agere aut disrumpere quesierimus, dum ita adimpletum & conserbatum fuerit, sicut supra legitur, & sic non permiserimus quieto ordine permanere, sicut statutum est; promitto me ego cum suc-*

C *cessores meos componere tibi Alipertum Presbiterum argentum Solidos duocentos, & presens ordinationem firmam & stabilem permaneat; quam Petrum Clericum Notarium scribere rogavi.*

Actum Luca.

Ego Ambrosius Episcopus *in hanc hordinatibo ad me facta subscripsi.*

Signum ✠ *manus Ghirperti filio bo-*

D *ne memorie Wistriperti testis.*

Ego Teufridi Notarius rogatus ad Ambrosius Episcopus me teste subscripsi.

Ego Flaipertu Clerico rogatus ad Ambrosio Episcopus me teste subscripsi.

Ego Teudimundus rogatus ad Ambrosio Episcopus me teste subscripsi.

Ego Uppertus Diaconus rogatus ad Ambrosio Episcopus me teste subscripsi.

E *Ego Cristianus Presbiter subscripsi.*

Ego Teudilascius Archidiaconus subscripsi.

Ego Danibel Archipresbiter subscripsi.

Ego Godiprandus Presbiter subscripsi.

Ego

Ego Rapprandus Presbiter subscripsi.
Ego Lanfridus Presbiter subscripsi.
Ego Aspertus Presbiter subscripsi.

Praecipue vero Majoribus nostris mos olim fuit, Hospitales hasce aedes in Peregrinorum commodum atque subsidium condere ubi fluvii sine ponte, & juga montium a viatoribus superanda erant. Ac propterea Ludovicus II. Augustus in Capitulari spectante ad Annum Christi DCCCLV. atque a me primùm edito Part. II. Tomi I. Rerum Italicarum in Additamentis ad Leges Langobardorum, Legatos & ipse, seu Missos per Italiae Regnum direxit, Abbatibus in eam rem praesertim delectis, mandans, ut Monasteria Monachorum & Puellarum visitarent, atque inter cetera inquiens: *Senodochia autem sicubi quae sunt neglecta, ad pristinum statum revocent. Hospitales vero Pauperum tam in Montanis, quàm & ubicumque fuisse noscuntur, pleniter & diligenti curâ restaurentur.* Cur in montibus constructa fuerint pia isthaec domicilia, nullo negotio intelliges. Nam quum ferreis illis temporibus rariores, quàm nunc, in altis montibus numerarentur domus; & contra ibi inhospiti saltus ac sylvae abundarent: infelices Peregrini nullum hospitium illic nacti in via, coacti fuissent sub dio, ferisque expositi noctem ducere, ac non leve discrimen vitae subire. Rursus ad flumina pontibus destituta, si quando ex pluvia, nivibusque solutis intumesceret Fluvius, consistendum erat viatoribus, atque idcirco Christiana Misericordia suadebat, ut in loco difficili praesidium illis pararetur. Quamobrem ibi potissimum consulebant Majores nostri Pauperum, immo etiam reliquorum itinerantium necessitati, sive constructis ibidem Monasteriis cum Xenodochio, sive solis Xenodochiis una cum Oratorio dotatis ad hospites reficiendos. Istius pii moris exemplum praebebit nobis Ludovicus Pius Augustus, qui Hospitale domicilium *ad Peregrinorum receptionem excitavit*, & uberrimis reditibus dotavit in Monte Cinisio. Id constabit ex Lotharii illius Filii Diplomate, quod non sine mendis nunc profero, acceptum curâ Excellentiss. Comitis Ludovici Caissotti, primi Praesidis Taurinensis Senatus.

Monasterii Appanis traditio facta a Lothario I. Augusto Novaliciensi Coenobio, ejusque Abbati Hildrado, pro Hospitali Montiscinisii, quod idem Augustus e Monachorum Novaliciensium jure distraxit. Anno Ch. 825.

In nomine Domini Jesu Christi Dei eterni. Lotharius Augustus *invictissimi* Domini Imperatoris Ludovici Filius. *Constat enim nulli mortalium propriis meritis aliquid boni in hac miserae mortalitatis peregrinatione consequi posse; sed cum liquido cunctis pateat, omnia rerum temporalium a Deo bona gratis nobis esse donata, dignum est, ut ita pie prudenterque tractentur atque disponantur, ut per ea perennem animae nostrae salutem valeamus Deo propitio nancisci. Igitur comperiat cunctorum fidelium Sanctae Dei Ecclesiae, seu nostrorum strenuitas, quia dum ad Domini & genitoris nostri Ludovici Serenissimi atque religiosissimi Augusti sacrosanctum votum* in Montecinisio quoddam Hospitale *in honore Domini Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi, seu & bea-*

& beatissimae semper Virginis Mariae A ad Peregrinorum receptionem, *eo jubente, fuerit constructum, voluit tantâ illud rerum propriarum substantiâ locupletare, per quam sufficeret diurnus pauperum Christi concursus tolerari. Sed cum eumdem locum talium rerum copiâ, quae essent ipsa propinquitate aptiora, vellet honorare, volente Domino & genitore nostro Ludovico gloriosissimo Im-* B *peratore, sub* Monasterio nostrae proprietatis, quod vocatur Novelicium, *de nostro patrimonio Regalia facta in praefatum locum per nostrae auctoritatis Praeceptum confirmavimus. Sed ut hoc sanctum ac venerabile Monasterium, in honore beatissimi Principis Apostolorum Petri fundatum, nullam missarum rerum pateretur jacturam,* C *sed potiore gratularetur dignae recumpensationis munere,* Monasterium quoddam, quod Appanis nuncupatur, *id ipsum in ejusdem Principis Apostolorum honore constructum & proprii jurisdictione ad hoc supplendum ibi reddidimus, considerantes, ut sub unius Abbatis regimine utraque Monasteria regulariter Deo militarent. Hiis ita gestis,* D *placuit nostrae Imperiali excellentiae precibus venerabilis viri* Ildradi horum Monasteriorum Patris *faventes, ut memoratum Monasterium, cujus vocabulum est Appanis, Priori Monasterio suo Novelicio, cum omnibus rebus atque appendiciis suis, juste sibi pertinentibus, per nostrae auctoritatis Praeceptum confirmaremus; quod & nos ita fecisse omnium fidelium nostrorum* E *cognoscat sagacitas. Praecipientes ergo statuimus, atque per hoc nostrum Caesareum Praeceptum confirmamus ad Novalicium Monasterium, Rectoresque ejus, qui fuerint per tempora, in recompensatione supra memoratum Hospitale sub jure Monasterii Novalicii & nostra proprietate, concedimus ad praedictam necessitatem Monasterium, quod vocatur Appanis, cum omnibus, quae ad illud rite pertinere noscuntur; ut amodo & deinceps in jure ipsius Monasterii saepe nominati, Rectorumque ejus, perpetua stabilitate in Dei nomine maneat, ipsisque Dei famulis utrobique dietim degentibus proficiat in augmentum, qualiter pro communi salute Dei misericordiam jucundo animo valeant exorare. Ut autem hoc nostrae confirmationis Praeceptum ab omnibus credatur, & melius per futura tempora conservetur, manu propria, & annuli nostri sigillo subter illud decrevimus esse muniendum.*

Signum........ Lotharii gloriosissimi Augusti.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Ghuitardus ad vicem Vitgarii scripsi.

Datum XVI. Kalendas Martias, Anno, Christo propitio, Imperii Domini Ludovici serenissimi Imperatoris Undecimo, Regni Lotharii gloriosissimi Augusti...................... Indictione Tertia.

Actum Murinco ex Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Uti Sanctus Bernardus Menthonensis in Monte Jovis (nunc *il gran San Bernardo*) ad transeuntium commoditatem, Augustae Praetoriae circiter Annum DCCCCLXXX. Xenodochium *tam egenis quàm opulentis fabricavit*, ita & in aliis hujusmodi locis idem a Christiana Misericordia praestitum. Quem pium ritum aemulantur nunc Turcae ipsi, hujusmodi aedificia excitantes in peregrinantium, sive iter facientium subsidium, quibus nulla alia diversoria forent. Possem exempla hujus ritus ex universa Italia colligere. Sed juvat in una hac regione, quam incolo, eadem ostendere. In agro Mutinensi ad fluvium Scul-

tennam

tennam (quo nomine is adhuc a montium habitatoribus donatur, quum planitiei incolae *Panarium* appellent) Sanctus Anselmus Nonantulani Monasterii fundator, ut supra vidimus, Hospitalem domum sub nomine *Sancti Ambrosii* excitavit, cujus nulla nunc vestigia supersunt. Ad fluvium Gabellum, nunc *Secchia*, in agro Regiensi constitutum antiquitus fuit *Xenodochium Herberiae* perquam opulentum, quod adhuc viget. Rursus apud nos via est, quae Saxolo ad Garfagnanam ac Tusciam per interpositum Apenninum ducit. Illic in jugo a vetustis temporibus excitata fuit una cum Templo domus hospitalitati sacra, quam *Hospitale Sancti Peregrini* adhuc nuncupant, reditibus tamen cunctis, atque eleemosynis ex iniquitate temporum in Rectoris Laici utilitatem nunc cedentibus, non autem in Pauperum alimentum, quibus a pietate Fidelium fuerunt destinati & adhuc destinantur. *Fraxinorense* quoque Monasterium in iisdem montibus additum fuit a Mathilde magna Comitissa ejusque matre Beatrice, ibique par est credere, hospitalitatem in usu fuisse. Praeterea ab agro Regiensi alia via est, quae per Cerretum & Ligonchium, trajecto Apennino, in Garfagnanam descendit ad Silanum. Utrinque pone jugum montis exstructa olim fuere Xenodochia, quibus adhuc est nomen *Hospitaletti*, ibique Caritas exercetur. Sunt & alia in Mutinensium montibus loca, quae non munus, sed nomen hoc retinent, appellata nempe *Hospitaletti*. Ita Bononiensibus est via, quae per Apenninum ducit in Pistoriensem agrum, ibique etiam durat *Hospitaletti* vocabulum, illud fortasse, cui celeberrima Comitissa Mathildis multos fundos in beneficium Peregrinorum contulit. Videant eruditi Bononienses, num ad ipsum pertineat Charta, informis tamen, ab Henrico IV. Augusto, non tanquam Imperatore, sed tanquam ejusdem Mathildis herede, ut is contendebat, subscripta, & signo Crucis manu ipsius Imperatoris exarato firmata, quam olim Pistorii in Archivo Monachorum Vallis-Umbrosae legere mihi contigit.

Decretum immunitatis concessum Hospitali posito juxta Renum in Curte Marchionis, ab Henrico Rege V. Imperatore IV. Anno 1118.

IN *nomine Domini Dei eterni*. Henricus *Dei gratia* Romanorum Imperator Augustus, *Imperiali clementia precibus Teuzi venerabilis Presbyteri commotus, Preceptum, quod appellant Bannum, emisit super* domo venerabili, *hoc est*, Ospitali, *que constructa est juxta Renum in Curte Marchionis, ut in omnibus rebus, quas* Comitissa Matildis *eidem venerabili domui largita erat, vel in futurum ei possint adquiri, ab omni injuria permaneant inlesa atque inviolata. Nec vero quisquam hominum publicarum factionum exactorum aliquod ab ea petere vel percipere audeat, nisi illi Imperator ipse nominatim jubeat. Quod si qua forte persona publica seu privata contra presentis tenorem aliquod injuriae jam dictae Domui intulerit, vel aliquid ab ea publice functionis nomine tentaverit exigere, centum Librarum auri optimi pene sit obnoxius, cujus dimidium quidem nostris scriniis, dimidium vero jam dicte venerabili domui persolvat.*

Actum

Actum in loco Bonbiano, Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Centesimo Octavo Decimo, XI. Kalendas Julii, Indictione XI. feliciter. Interfuerunt testes Corvolus de Ferignano, & Serafinellus filius ejus, & Ugizone filio Raineri, & Ubertus de Bibiano, & Ubertinus nepos ejus, & Ubertinus de Siviliana, & Brunettus, & Jocus de eodem loco, & Melus de Castiliene, & Sasolo, & Gislizone de Gato, & alii quamplures ibi interfuerunt.

A *Ego Gernerius Judex affui & subscripsi.*

Ego Girardus Judex & Notarius interfui, & per jussione suprascripti Henrici Imperatoris, qui istum singnum Crucis fecit, scripsi.

Commemorat Henricus antecedentem Chartam Mathildis Comitissae, qua pro eâdem Hospitali aede Bannum Imperiale emissum fuerat. Hanc
B autem, uti & praecedentem, quia in praelaudato Archivo Pistoriensis Abbatiae Sancti Michaëlis in Furcule Monachorum Vallis Umbrosae inveni, apponere heic statui.

Mathildis Comitissae & Ducissae Tusciae donatio facta Hospitali Sancti Michaëlis Archangeli de Bumbiano, Anno 1098.

IN *nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnacione ejusdem Millesimo Nonagesimo Octavo. Regnante* Imperator Henricus *V. Idus Augusti, Indictione VI. Sancto autem* Ospitale, *quod est constructum ad onorem Dei & beati Michaëlis Archangeli, situm in loco Bumbiano, ubi dicitur Plano de la Curte prope Reno, Ego* Domna Matilda Duccatrice *pro timore Domini, & remedium anime mee, vel abluentis peccati mei, que commisi, & pro anime* Bonifacii Marchione genitori meo, & Beatrice matris mee, *concedo seu offero vobis Donato Presbytero, & Girardo Monacho a parte preaicto Ospitale, seu in vestris successoribus, ad jure eidem Ospitali idem locum & plano, ubi edificatum est, con juges quadraginta & octo de terra bona laboratoria, idest mansibus quatuor in circuitu predicti Ospitalis; & de alia Silva Bonbiano habeant ministratori Ospitali bius pa-*
C *scendi gregis, & lignis, & feno faciendi, quantum oportum fuerit ad prefato Ospitale, in jam dictis rebus qualiter superius legitur. Concedo & offero ego predicta Domina Matilda eâdem racione, ut Ospitale fiant sub jugum Sancti Petri, cujus est proprietas, hoc videlicet observandum, ut nullus Boloniensi Episcopus tollat bonis de Ospita-*
D *le: & si tollerit, revertat in meam potestate. Qui autem jam dictas res, qualiter superius legitur, cum superioribus & inferioribus atque con ingressibus & accessionibus & affinibus suis in integrum, taliter a presenti die & hora per hanc paginam offersionis mee in vobis predictis Donato Presbyter, & Girardo Monacho, vestrisque successoribus*
E *a parte............ Ospitale maneat, & persistat potestatem, ad habendum, tenendum absque omni contradictionem meam, meorumque successorum. Et insuper spondeo atque promitto ego predicta Matil-*

Matilda vobis nominato Donato Presbyter & Girardo Monacho a parte Ospitale supra∫criptis rebus omni tempore ab omni homine defensare justa legem, dampna litis omnia substinere: quod si ad defensandum minime fecero, aut contra hanc oferfionem per quodcumque vis ingenium agere aut causare presumpsero, vel si agentibus consentientes fuero, tunc promitto componere Libras quinquaginta denariorum Lucensium, & post penam solutam hanc paginam offersionis mee omni tempore in sua maneat firmitatem.

Actum in Prato Fescoso feliciter, in presencia Bernardo Episcopo feliciter.

Signum ✠ manus ego predicta Matilda, que hoc fieri rogavi, & insuper jubeo atque precipio & jusionem facio, ut nullus homo audeat frodare, neque furtum facere, aut ullam offensionem facere ad jam dicto Ospitale. Et quicumque hoc non observaverit, sciat se compositurum Libras quinquaginta nomine pene.

Signum manibus ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ Alberto Comite, & Raginerius filius quondam Bulgarelli, & Corbolo, & Alberto filio Maginfredi, & Sasolo da Bibianello, & Uberto de Stangno, qui rogati sunt testes.

✠ Namque Ardirico Judice teste.

✠ Ego Gosberto Notarius subscripsi post tradita complevit.

Vide etiam Epistolam septuagesimam quartam Codicis Carolini, in qua Hadrianus I. Papa Carolo Magno Francorum & Langobardorum Regi commendat *Monasterium Sancti Hilarii Confessoris Christi in Calligata, una cum Hospitalibus, qui per colles Alpium siti sunt pro susceptione Peregrinorum, ut in omnibus pro Monachorum Deo* A *servientium laudibus atque susceptione Peregrinorum, justitiam illic conservare dignetur, & invasionem, quam Gundibrandus Dux Civitatis Florentinae in eodem Monasterio ingerit, emendare jubeat.* Uti verò innui in Libro *de Caritate erga Proximum*, barbaricis Saeculis minime in usu fuisse videntur publica Hospitia, qualia hodie apud nos B exstant, sive Diversoria, ubi coenarent & cubarent suâ pecuniâ Peregrini. Caruerunt iis antiquiores Graeci & Romani primis ab Urbe condita Seculis. Hospitia tunc apud amicos quaerebantur. Eâ de caussâ institutae tesserae Hospitalitatis. *Veteres* enim, ut ait vetus Thebaidis Scholiastes, *quoniam non poterant omnes suos* C *hospites noscere, tesseram illis dabant, quam illi ad hospitia reversi ostendebant praeposito hospitii.* De hisce Tesseris Thomasinium vide plura scribentem. Deinde paullatim Romae, ac aliis in locis institutae fuerunt publicae Cauponae, sive Tabernae meritoriae, sordidae plerumque, in quibus iter agentes & hospites excipiebantur. Ea- D rum meminit Plautus, meminerunt & alii, inter quos praecipue recensendus Julius Maternus Firmicus Lib. 4. cap. 15. Astronomic. ubi de Veneris stellâ haec ait: *Si in dejectis locis fuerit inventa, faciet Hospites, Popinarios, Tabernarios &c.* Haec ille Seculo Christianae Aerae Quarto, sub nomine *Hospitum* designans Caupones, E unde postea Italica vox *Oste* eâ significatione emersit. Verùm subsequentibus Seculis pauca publicorum Hospitiorum extra Urbes vestigia invenias: quod indicio esse possit, tunc rara ea saltem fuisse. Idque nobis etiam persuadeant verba Caroli Magni in Capitulari Anni DCCCII. Cap. 27. Tom. prim. Baluzii. *Praecipimus*, ait, *ut in omni Regno nostro neque Di-*

ves

ves neque Pauper Peregrinis Hospitia denegare audeant: idest sive Peregrinis propter Deum ambulantibus per terram, sive cuilibet iteranti. Propter amorem Dei, & propter salutem animae suae, tectum & focum & aquam nemo illi deneget. Alibi in eisdem Capitularibus Hospitalitas enixe commendatur. Non ait Carolus, hospitium Pauperibus tantummodo concedendum. Ait *cuilibet iteranti*, idest *itineranti* tam diviti quàm pauperi. Si Hospitia, quae nunc *Osterie* appellamus, in usu fuissent, illic divites saltem sibi quaesissent requiem & cibum. Idem Carolus Magnus in Lege Langobard. undecima mandat, *ut nemo praesumat ad nos venienti Mansionem* (idest Hospitium) *vetare. Et quae necessaria sunt, sicut vicino suo, ei vendat.* Quam Legem ita explicat & confirmat Pippinus Italiae Rex ejus filius Lege sextadecima inter Langobardicas: *De Episcopis, Abbatibus, & Comitibus; seu Vassis Dominicis, vel reliquis hominibus, qui ad Palatium veniunt, vel inde vadunt, vel ubicumque pergunt per Regnum nostrum, ut quando hybernum tempus fuerit, nullus audeat Mansionem vetare ad ipsos iterantes, in tantum quod ipsi iterantes injuste nullas causas* (nunc *Cose*) *tollant.* Sed & Ludovicus II. Augustus Anno Christi DCCCLV. in Capitulari Ticinensi a me edito Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 158. constituit, ut a Fidelibus seu Vassis Caesareis iter habentibus *non molestentur incolae, aut eorum domos per vim invadant, vel propria diripiant absque collato pretio. Sed neque indigenae per solita loca tectum, focum, aquam, & paleam hospitibus denegare, aut sua carius quam vicinis audeant vendere.* Ita in Diplomate Caroli Calvi Regis Francorum Anno DCCCXLVII. in Appendice Tomi secundi Annal. Benedictin. pro Monachis Sancti Amandi praecipitur, ut *ad Hospitale Pauperum Decimae conferantur, atque ibi hospitalitas regulariter ad laudem Dei exhibeatur tam Divitibus quàm Pauperibus.*

A

In Urbibus verò aliquibus non desiisse Cauponas atque Tabernas fortassis subodorare tibi videaris ex iis, quae Agnellus circiter Annum Christi DCCCXL. in Vitis Ravennatum Pontificum describens bellum civile, ait: *Clausa sunt Balnea: oppilaverunt Caupones Tabernas &c.* Sed prius statuendum foret, quid *Tabernae* nomine significarit Agnellus. Ibi certe vinum, immo & alia comestibilia venibant. Incertum verò, an & illic hospitium praeberetur. In Concilio Turonensi Tertio, Anno DCCCXIII. Canon. 21. statuitur, *ne Presbyteri Tabernas ingrediantur comedendi, bibendive causâ.* Ammianus Marcellinus Lib. 28. Cap. 4. Histor. de Ampelio Praefecto Praetorio loquens, ad Annum Christi CCCLXIX. ait: *Statuerat, ne Taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neve ad usque praestitutum diei spatium lixae coctam proponerent carnem, vel honestus quidam mandens videretur in publico.* Erant & *Tabernae caseariae*, atque aliae, in quibus obsonia, aut aliae merces venales erant. Inde sibi victum peregrini comparabant, hospitium vero in privatorum aedibus, eorum videlicet, qui inde lucrum facere cupiebant, ac non difficile, ut puto, genti nobili aut bene nummatae occurrebant, si quando amicis, aut Tesseris destituti, hospitium quaerere cogebantur. Anonymus Salernitanus in Paralipomenis a me editis Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 221. Amalphitanos mercatores Tarentum, quae tunc *Civitas opulentissima* erat, profectos Anno DCCCXL. exhibet, ut Siconol-

B C D E

nolſum Principem de carcere educerent. *Dum finis*, inquit, *diei data fuiſſet, illi hac illac gradiebantur; quaſi Mauri, & ejuſmodi emittebant voces, quatenus aliquis eis daret manſionem.* Carcerum cuſtodes hiſce vocibus permoti eos invitarunt: *Scopis mundatam domum habemus. Venite, & hac nocte heic manete, & quod libet munus exinde date.* Tunc Amalphitani pecuniâ eis numeratâ dixere: *Ad forum pergite, dapeſque nobis emite, necnon praecipua vina.* Non ergo ibi publica Hoſpitia, ſed penes privatas perſonas tectum quaerebatur, atque e foro vinum, panis, & obſonia petebantur. In Gallia quoque ſervatum hunc morem, publicaque ibi Hoſpitia deſiderata fuiſſe, ex Capitulari Theodulfi Epiſcopi Aurelianenſis, qui eiſdem fere temporibus floruit, haurire mihi videor. *Admonendi ſunt* (ita ille Cap. 25.) *fideles, ut Hoſpitalitatem diligant, & nulli hoſpitium praebere detrectent. Et ſi cui fortè hoſpitium praeſtiterint, nullam ab eo mercedem accipiant: niſi fortè ille, qui a te recipitur, ſponte ſuâ aliquid det.* Ergo apud quoslibet commodam habentes domum, Hoſpitium quaerebatur. Peregrinus autem aut gratis recipiebatur, aut pretium conſtitutum perſolvebat. Quod poſtremum e ſubſequentibus Theodulfi verbis ediſcimus, quum ſubdit: *Nam ille modus Hoſpitalitatis non ſolùm inhumanus, ſed etiam crudelis eſt, quo numquam hoſpes in domum ante recipitur, niſi prius dandi hoſpitii merces compenſetur.* Accipe etiam, quae eodem Seculo ſcripſerit Walterius Epiſcopus Aurelianenſis in Capitulis a Cellotio editis, Cap. 8. ubi Hoſpitalitatem commendat: *Quod ſi quis Presbyter*, ait, *pro paupertate Hoſpitalitatem dicit viantibus exhibere non poſſe: ſaltem in domo ſua eum* A *libenter recipiat; ſalvamentum, focum, aquam, ſtramen ad lectum ei praeſtet; & ad emendum quae ei neceſſaria ſunt, ei quaerere adjuvet.* Nunc ergo aliquis percontetur, quei fieri potuit, ut tot inter Peregrinos improbi ſaepe non fuerint, qui hoſpitibus ſuis pro mercede Hoſpitalitatis intulerint vim, & aliquid e domeſticis rebus ſurripuerint. B Juſta interrogatio: cui Riculfus Epiſcopus Sueſſionenſis Anno DCCCLXXXIX. in Conſtitutione ad Presbyteros hiſce verbis reſpondebat Cap. 12. *Et quoniam contingere ſolet, ut ſuſceptae perſonae, illis, a quibus ſuſcipiuntur, damnum aliquod inferant: ſi quos tales ſuſcipitis, de quorum perſona dubitetis, in remota eos domo collocate,* C *ne locum inveniant aut ipſi peccandi, aut vobis diſpendium inferendi.* Haec autem ſatis ſunt, ut intelligamus, obnoxiam multis incommodis fuiſſe Hoſpitalitatem, qua tamen privare bonos, ne eâ mali abuterentur, nunquam Chriſtiana Lex aequum cenſuit, praeſertim temporibus iis, quibus aut nihil publici diverſorii, aut Xenodo- D chiorum raritas paſſim occurrebat, & periculum ſuberat, quemadmodum Riculfus idem ibi monet, *ne ſi aliquis pauperum hoſpitium poſtulaverit, & impetrare non meruerit, extra domum jacens, vel a beſtiis comedatur, vel frigore aut aliquâ hyemis aſperitate moriatur.*

Porro certum eſt, Seculo XIII. im- E mo longe antea, in nulla ferme ex Italicis Urbibus deſiderata fuiſſe itinerantium diverſoria. Prae aliis teſtibus praeſto mihi eſt Auctor Chronici Parmenſis editi Tomo IX. Rer. Italicar. qui immanem Chriſti Fidelium motum deſcribens ad Romanum Jubilaeum Anno MCCC. haec habet: *Et ſingulis diebus videbatur, quod iret unus exercitus generalis omnibus horis*

per Stratam Claudiam intus & extra. Et omnes domus Stratae Claudiae in Civitate & extra, tam solita Hospitia & Tabernae, quàm aliae pro majori parte hospitabantur, & dabant cibum & potum pro denariis. Attamen (quod mirere) nonnullis adhuc in locis non solùm in usu non erat, sed & interdictum fuit, aliquid comestibile in publicis Tabernis divendere. Leges Municipales Veronae promulgatas Anno MCCXXVIII. vide, editas a doctissimo Campagnola. Ibi Rubricâ 202. legitur: *Prohibemus, quod nullus Tabernarius vel Tabernaria vendat ullo modo, vel vendi faciat per se, vel per suum familium, neque per aliam personam stantem in sua domo pro eis, aliquid comestibile vel esui paratum &c.* Infra verò subdit: *Exceptis Tabernariis & Albergatoribus super stratis & in Villis, qui possint dare comedere forestериis, & alienis euntibus per stratas & albergantibus in suis domibus, non tamen illis de suis terris.* Itaque suspicari quisquam possit, in desuetudinem abiisse olim publica diversoria, siquidem statuamus, minime iis caruisse Romanos, ex quo Barbarae gentes in Italiam delapsae ordinem omnem politiae everterunt, nemine in posterum audente hospites exleges, & mercedem a tabernario facile auferentes, in suis aedibus recipere. Quod si petas, quei tunc fuerit consultum necessitatibus itinerantium: respondeo, multos ex iis apud amicos quaesiisse hospitium, reliquos sese commendasse aut privatis personis, quibus Hospitalitas tantopere laudata a Deo, a Conciliis, a Patribus, ac demum a Carolo Magno cordi erat; aut Xenodochia adiisse, quae in hanc rem bene multa olim aedificari consueverunt secundùm normam Christianae Caritatis. Haec erigere ac dotare unum ex praecipuis Pietatis operibus tum maxime reputatum est. Quid habeat Auctor Vitae Beati Petri Urseoli Ducis Venetiarum, ac deinde Monachi Seculo Christi Decimo, accipe. Profectus Venetias Guarinus Abbas *expletis deprecationum vocibus, hospitium petiit, requirens a quodam indigenâ, qui sibi fertur tale dedisse responsum: Cur a me petis hospitium, cum minime sim ausus, o domine, tibi vel alicui, huc ad Reliquias Beati Marci venienti, ego nec alius concedere? At ille. Quare? Respondit: Dux patriae hujus, qui susceptor est omnium Peregrinorum huc advenientium, constituit decretum, ne ab aliquo nostrorum hospitetur quilibet Peregrinus, nisi ab ipso solo, vel de ejus licentiâ. Aedificatas namque habet maximas domos hospitum, simulque Xenodochium, in quibus Divites Pauperesque hospitantur, quibus etiam & necessarium praebet victus stipendium.* Vide in Tomo XVI. Rer. Italicar. Historiam Placentinam, ac mirare, quot olim Hospitales Aedes numerarentur in una Urbe Placentina, ejusque agro. Haec mihi vera caussa fuisse creditur, cur tot olim pia Hospitia a Christi Fidelibus fuerint instituta, videlicet diversoriorum defectus. Si Turcae suis itinerantibus consulunt, cur non idem & majora praestiterint Christi veri Dei adoratores? Ita verò hac de caussâ invaluit, Seculo potissimum Aerae Christianae Nono, hic Hospitalitatis piae usus, ut pauca, ne dicam nulla, Monachorum essent, aut Canonicorum Collegia, quibus munus recipiendi Peregrinos non injungeretur, reditusque in idem opus affluerent. Inter Capitularia Caroli Calvi unum habetur, Anno DCCCLXVIII. editum, in quo Missis Regiis mandatur, *ut per Civitates & singula Monasteria tam Canonicorum quàm Mo-*

Monachorum (ecce Monasterii nomen inditum Collegiis quoque Canonicorum sub communi tecto viventium) *sive Sanctimonialium, una cum Episcopo Parrochiae* (idest Dioecesis) *uniuscujusque &c. victum ac potum, & vestitum, atque cetera necessaria ordinent; & Hospitalitatem supervenientium Hospitum, & receptionem Pauperum ibidem disponant, & ordinent.* Nomine *Hospitum* Divites etiam designantur, qui Hospitio indigebant, dum in itinere essent. Ac propterea, ut est in Vitis Antistitum Cenomanensium apud Mabillonium, Bertichramnus Episcopus circiter Annum Christi DLXXXVI. Monasterium Sancti Germani condidit, & *Hospitale Pauperum atque Nobilium inibi esse instituit.* Infra Cap. 12. repetitur constitutum ab eodem Episcopo Xenodochium, *ut omnes adventantes tam Divites quàm & Pauperes ibi refectionem haberent; & alimenta & cetera necessaria abundanter ibi acciperent.* Praeterea Lib. 3. Miscellaneor. Baluzii in Vita Aldrici Episcopi Cenomanensis, qui sub Ludovico Pio Augusto floruit, Cap. 44. constructa ab eo traduntur *duo Hospitalia*, unum ad *receptionem Episcoporum, & Comitum, atque Abbatum, sive cunctorum adventantium:* alterum, *in quo Pauperes, & Debiles, Caeci, ac Claudi, sive aliarum debilitatum subnixi, & Indigen-* A *tes multi reciperentur.* Ad haec in suburbiis Civitatum Hospitales Aedes condere Majores nostri in more habuerunt. Ita consultum Peregrinis, quibus, si quando nocte intercepti ita fuissent, clausis jam Urbium portis, ut extra eas quiescere cogerentur, male successisset, quum publica, uti diximus, tunc diversoria deessent. B Quamobrem eorum securitati & quieti Christiana pietas cavit. In Charta Monasterii Padolironensis, exarata Anno MCXIX. commemoratur *Hospitale, quod bonae memoriae Comitissa Matilda construxit in suburbano Mantuae, situm juxta Portam, quae dicitur de Hospitali.* Ex hisce piis Hospitiis unum saltem fuisse pariter in suburbiis Mutinae infra ostendam. C Nunc alterum Mediolani *in suburbio Portae Ticinensis* olim positum mihi occurrit. Illius cura commendata fuit a Sancto Galdino Mediolanensi Archiepiscopo Canonicis Sancti Eustorgii, quorum postea Templum ac aedes tradita fuere Fratribus Praedicatoribus Anno MCCXVII. teste Gualvaneo de D la Flamma in Manipulo Florum, Tomo XI. Rer. Italicarum; qua de re si plura cupis, Puricellium adi in Dissertat. de Basilic. Nazarian. Accipe nunc tabulas testes, quas olim Mediolani describebam.

Milonis Archiepiscopi Mediolanensis Bulla, qua Canonicis Sancti Eustorgii Hospitalis domus Portae Ticinensis, aliaque jura confirmat, Anno 1194.

MIlo *Dei gratiâ sanctae* Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopus, *dilecto Fratri Guidoni Praeposito & Fratribus Ecclesiae beati Eustorgii Mediolanensis, tam praesentibus quam substituendis in perpetuum. Tunc verè* E *assumptum videmur officium administrare, cum de Ecclesiis & earum servientibus, nostro commissis regimini, sinceriori & ampliori cura & meditatione solicita utiliter cogitamus, & eas totaliter satagimus ordinare, defendere, & fovere,*

ut nibil nostrae sit in posterum negligentiae imputandum, sed potius ex utili provisione nostra spiritualiter & temporaliter auctore Deo suscipiant incrementum, & quod canonice adeptae sunt, omni tempore sine difficultate qualibet perpetuo valeant possidere quiete. Audivimus siquidem, & ex tenore Privilegiorum bonae memoriae Domini Rubaldi, *&* Domini Oberti, *atque* beatissimi Confessoris Galdini, *praedecessorum nostrorum nobis manifeste innotuit, quod praedictus* Dominus Rubaldus Hospitale *ad honorem Dei,* & Pauperum sustentationem in Suburbio Portae Ticinensis constructum, *& ejus ordinationem omnimodam, & memoratus* Dominus Obertus *superstantiae Ecclesiae vestrae dispositionem, regimen, dominium, & investituram Ecclesiae vestrae, vobis, vestrisque successoribus donando concesserint, & concedendo donaverint: & praedictus* Beatus Galdinus tunc Mediolani Archiepiscopus *illa eadem, necnon Ecclesiam Beati Petri, & Ecclesiam Sancti Stephani cum omnibus ad eas pertinentibus, tam in Decimationibus quàm in aliis redditibus, proventibus, & possessionibus, & omnia alia ad Ecclesiam Beati Eustorgii pertinentia, Apostolicae Sedis, cujus fungebatur delegatione, & sanctae Mediolanensis Ecclesiae auctoritate, vobis, vestrisque successoribus confirmavit, libere & quiete habenda perpetuo, sicut in eorum Privilegiis continetur. Nolentes igitur, quod a tantis Patribus, a nobis omnimodis imitandis, statutum est, alicujus malignitate infringi vel mutari, honestis precibus & petitionibus vestris annuentes, & grato concurrentes affectu,* Hospitale *praedictum, & ejusdem omnimodam ordinationem atque dispositionem, regimen, dominium, & investituram superstantiae Ecclesiae vestrae, & Ecclesiam beati Petri, & Ecclesiam sancti Stephani, cum omnibus ad eas pertinentibus, & omnia alia ad Ecclesiam beati Eustorgii pertinentia, ad instar Beati Galdini praedecessoris nostri, auctoritate sanctae Mediolanensis, cui licèt indigni praesidemus, Ecclesiae, & nostrâ, jure perpetuo vobis, vestrisque successoribus concedimus, confirmamus, & praesentis scripti paginâ communimus; statuentes, ut nulli omnino hominum Clerico vel Laico in nostra commoranti ditione liceat contra hanc nostram confirmationem venire, vel eam ausu infringere temerario. Si quis verò id attemptaverit, & commonitus diligenter suam debita satisfactione non correxerit temeritatem, iram Dei omnipotentis & nostram, ac sui ordinis & officii periculum se noverit incursurum.*

Ego Milo Mediolanensis Archiepiscopus *subscripsi.*

Ego Philippus Mediolanensis Archipresbyter.

Ego Obertus Mediolanensis Archidiaconus.

Ego Vizardus Vicecomes Presbyter subscripsi.

Ego Petrus Presbyter subscripsi.

Ego Albertus Presbyter subscripsi.

Ego Guiscardus Mediolanensis Ecclesiae Presbyter subscripsi.

Ego Rolandus Mediolanensis Ecclesiae Diaconus & Cancellarius subscripsi.

Ego Otto Diaconus subscripsi.

Ego Otto Diaconus Vicedominus subscripsi.

Ego Oldo Mediolanensis Ecclesiae Diaconus subscripsi.

Ego Obertus Mediolanensis Ecclesiae Diaconus subscripsi.

Ego Faxatus Subdiaconus subscripsi.

Ego Lanterius Subdiaconus subscripsi.

Ego Jacobus Cassina Subdiaconus subscripsi.

Datum per manum Domni Rolandi Mediolanensis Cancellarii, Millesimo Centesi-

tesimo Nonagesimo Quarto, *XIII. die Martii*, *Pontificatus Domini Milonis Dei gratiâ Mediolanensis Archiepiscopi Anno Septimo.*

Conferenda Charta haec rursus est cum iis, quae nuper laudatus Puricellius disputat de Anno ordinationis Milonis hujus Archiepiscopi in Monument. Basilic. Ambrosian. num. 605. Neque illibenter hujusmodi piorum locorum curam Monachi & Canonici suscipiebant, tum quod Hospitalitatis & Caritatis Christianae officiis fungebantur, tum etiam quod quae e peregrinorum alimentis supererant, in proprium usum convertebant. Lupum Abbatem Ferrariensem in Gallia Seculo Christi Nono haec scribentem audi: *Cellam* (ita ille Epistolâ undecimâ ad Lotharium Regem inquit) *Sancti Jodoci, quam Magnus Carolus quondam Alcuino ad eleemosynam exhibendam Peregrinis commiserat, beatae memoriae pater vester nobis eâ ratione concessit, ut quod eleemosynae superesset, in nostrum usum cederet.* Atque hactenus de piis aedibus in subsidium Peregrinorum constructis.

Non tam facile vero, neque tam saepe in veterum Seculorum Historia ac monumentis reperias excitata a Christiana Caritate habitacula ad excipiendos pueros ab incertis parentibus natos, aut ab inhumanis parentibus expositos. Uti in Libro *de Caritate* animadverti, ex Lege Constantini Magni quicumque infantem projectum colligebat atque alebat, jus in illum ita sibi parabat, ut ipsum retinere, *sive filium*, *sive servum*, *omni repetitionis inquietudine sublatâ*, sibi liceret. Justinianus autem Augustus l. *Sancimus* C. *de Infantibus exposit.* hujusmodi pueros a conditione Servorum absolvit. Attamen apud Fran-

A cos prior consuetudo diu obtinuit, mihique incertum est, quem morem sequuti fuerint Itali, regnantibus Langobardis & Francis. Jam supra vidimus memorata in Codice Justinianaeo *Brephotrophia*, hoc est, pias aedes, ubi Infantes alebantur ex Fidelium munificentia. An illuc deferrentur tenelli foetus a matribus pro-
B jecti, nondum agnovi. In Capitularibus Regum Francorum Lib. 2. Cap. 29. ex Juliano Antecessore Novella 7. Cap. prim. commemoratur, & ab *Orphanotrophio* distinguitur *Brephotrophium, idest locus venerabilis, in quo Infantes aluntur.* Mos iste alendi pauperes Infantes an ex Oriente in Italiam primis Ecclesiae pacatae Seculis
C invectus fuerit, quasve radices heic egerit, veterum monumenta, quae norim, non produnt. Quod ergo animadvertendum, saltem Octavo Epochae vulgaris Seculo sanctae hujusce institutionis exemplum occurrit, idque Mediolani, ubi Anno DCCLXXXVII. exstructum est piâ liberalitate domicilium, in quo pueri ex-
D positi exciperentur, a *Datheo Archipresbytero sanctae Mediolanensis Ecclesiae*. Vide Puricellium in Monumentis Basilic. Ambrosian. qui num. 17. tabulas refert Petri Archiepiscopi Mediolanensis, scriptas Anno Christi DCCLXXXIX. non verò DCCXC. quibus subscribit *Datheus Archipresbyter sanctae Mediolanensis Ecclesiae*. Ille
E idem est ac pii loci conditor, de quo nunc mihi sermo. Fundationis Chartam descripsi e Codice Francisci Castelli, qui manu exaratus Anno MDL. nunc adservatur in Bibliotheca Ambrosiana Mediolani. Adnotat autem ibi Castellus, hosce duos versus in musivo pavimenti *Sancti Salvatoris in Xenodochio* adhuc legi, videlicet:

SAN-

SANCTE MEMENTO DEVS, QVIA CONDIDIT ISTE DATHEVS
HANC AVLAM MISERIS AVXILIO PVERIS

Desiderantur in eadem Charta Anni Pippini Regis, non ex incuria Librarii, sed ut ab aliis Notariis factum iisdem temporibus fuit, qui Annos tantùm Caroli memorabant, ut A alibi ostendi. Accipe nunc, quomodo recipiendi, & quoto tempore nutriendi forent hujusmodi infantes, liberi tamen dimittendi.

Fundatio, seu dotatio Brephotrophii Sancti Salvatoris, facta a Datheo Archipresbytero Mediolanensis Ecclesiae, Anno 787.

IN *Christi nomine. Regnantibus Dominis nostris* Karolo & Pipino *excellentissimis* Regibus, *Anno Regni eorum in Italia Tertio Decimo, VIII. Calendas Martias, Indictione X. Constat* sancto Exsenodochio, quod *divina adjuvante clementia* Datheus Archipresbiter sanctae Mediolanensis Ecclesiae, filius bonae memoriae Dommatoris Magercarii, intra hanc Mediolanii Civitatem juxta Ecclesiam Majorem instruere & confermare videtur. *Si desideriis subactis carnalibus ex multis utique sordibus animae nostrae.... nitorem sedamus, expedibile valde est, ut ex multis misericordiarum conatibus animam a contagione pestifera abluamus, ut id genus peccati, quod suadente hoste occidit innoxios, e contrario genus justitiae vincat, & vivat per clementiam, quos consuetis negare crudelitas. Et quia frequenter per luxuriam hominum genus decipitur, & exinde malum homicidii generatur, dum concipientes ex adulterio, ne prodantur in publico, fetos teneros necant, & absque Baptismatis lavacro Parvulos ad Tartara mittunt, quia nullum reperiunt locum, in quo servare vivos valeant, & celare possint adulterii stuprum; sed per cloacas & sterquilinia, fluminaque projiciunt, atque per hoc toties exercentur homicidia* B *in Orbe, quoties ex fornicatione concipitur infans: id circo ego, qui supra Datheus Archipresbiter, tam pro mercede animae meae, quàm pro universorum Civium salute, dispono atque ordino, & per praesentem Judicatum meum confirmo*, ut sit Exsenodochium praedictorum Parvulorum in domo mea, *quam emi de Andrea & Bono germanis,* C *filiis quondam Gausoni, cum universis rebus, quae ex his per emptionem vel donationem advenerunt, simul & portionem Thomae Presbiteri germani praedictorum, quam emi de Thoma Notario, qui in uno membro se tenere videntur, qualiter Cartula emptionis meae legitur, vel in antea Deo juvante addidero. Et volo, ut sit ipsum Exsenodochium in* D *potestate & jura Sancti Ambrosii, seu Pontificis, qui pro tempore fuerit. Et volo, ut regatur per Archipresbiterum sanctae Mediolanensis Ecclesiae, pro eo quod ipsa domus Ecclesiae coheret, ut ipse absque fatigatione ad Officium Ecclesiae occurrere possit. Ordo dispositionis meae ita est.*

Volo atque statuo, ut cum tales fe- E *minae, quae instigante adversario ex adultero conceperint & parturierint, si in Ecclesia provenerint, continuo per Praepositum colligantur, & collocentur in praedicto Exsenodochio, atque nutrices*

eis

eis provideantur mercede conductae, quae Parvulos lacte nutriant, & ad Baptismatis purificationem perducant. Et cum ablactati fuerint, illic demorentur usque ad annos continuos septem, & artificio quocumque imbuantur sufficienter, habentes ex ipso Exsenodochio victum & vestitum seu calceamentum. Et cum ad septem annorum aetatem expletam pervenerint, stent omnes liberi & absoluti ab omni vinculo servitutis, cesso eis jure patronatus eundi vel habitandi, ubi voluerint. Quod si forte Archipresbiter noluerit hujus mercedis fieri particeps, & renuerit esse Praepositus, volo ut praefatus Pontifex de ipso ordine Presbiterorum seniorem, qualem meliorem praeviderit, ordinare dignetur, ut ipse hoc Exsenodochium gubernet & perficiat universa, sicut supra statui, per providentiam sacri Pontificis. Et ut communiter omnium nostrorum merces accrescat, ita sane ut tres partes sine hujusmodi accessione vel reditibus ipsius Exsenodochii Praepositus, qui pro tempore fuerit, in suo stipendio, in familiae gubernatione, vel infra paramentis tectis habeat, & in luminaribus Sanctae Dei Genitricis Mariae, quam ego Deo juvante mihi aedificavero vel congregavero. Quartam vero portionem sine diminutione ex integro habeat, ut diximus, in victu & vestimento supradictorum Parvulorum. Et si forsitan de tali procreatione Parvuli nati, aut jactati non fuerint, quibus ipsa quarta portio tribuatur; tunc ex omnibus dentur Egenis, Pauperibus, & Peregrinis. Et hoc vero statuo atque confirmo, ut in ipso Exsenodochio Presbyteri ex ordine Cardinali in sala, quam ego aedificavero, habeant hospitium per partem, si quis voluerit, aut quanti ex his voluerint, ad manendum, quatenus ad Officium Ecclesiae noctu sine impedimento aliquo possint esse parati, nullam dominationem vel impertionem aliam ibi habentes, nisi pro Dei amore & ipsius Exsenodochii existentes adjutores vel defensores, in quantum valuerint, ut participes efficiantur nostrae mercedis. Custodes etiam predicti Exsenodochii majores sint diebus vitae suae, quos ego, aut quem me vivente ordinavero sub cura cautae solicitudinis Pontificis Sanctae Mediolanensis Ecclesiae. Post vero eorum decessum in curam & potestatem jam fati Pontificis deveniat, ut superius institui, ordinandum; reservatâ autem mihi diebus vitae meae potestate inibi in omnibus imperandi & gubernandi, necnon in alio modo judicandum habiturus. Adjuramus omnes Pontifices sanctae Ecclesiae Mediolanensis per inseparabilem Trinitatem, adventumque aeterni Regis, ut hanc dispositionem meam inconvulsam, & sine aliqua trasmutatione conservent, & nullam suppositionem Exsenodochio faciant, nisi in quantum mea decrevit voluntas. Et si fecerint, retribuatur illis in judicio Judicis sempiterni. Quam enim Cartulam dispositionis vel Judicati mei, Anspertum Subdiaconum sanctae Mediolanensis Ecclesiae rescribere rogavi, & subter propriis manibus confirmavi, testibusque obtuli roborandum.

Actum Mediolanio, Die, Regno, & Indictione suprascripta.

Ego Datheus Archipresbiter sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula dispositionis seu Judicati a me facta relegi & subscripsi.

Ego Petrus Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula dispositionis seu Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero testis subscripsi.

Fortis Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbytero testis subscripsi.

Nata-

Natalis Presbiter sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero testis subscripsi.

Odelpertus Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero testis subscripsi.

Ego Beatus Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae rogatus a Datheo Archipresbitero testis in hac Cartula Judicati subscripsi.

Ego qui supra Anspertus Subdiaconus Scriptor hujus Cartulae Judicati, quam post traditam complevi & dedi.

Haec Mediolani acta Seculo Christi Octavo, quo tempore apud Francos perseverabat mos antiquorum in liberis exponendis. Ii verò *Collecti* appellabantur, quod nimirum colligerentur a praetereuntibus. Servi fie- A bant colligentis, nisi intra decem dies a parentibus aut cognatis agniti repeterentur. Vide Lib. *6.* Tit. 144. Capitular. cum reliquis ibi a Baluzio adnotatis. Mos etiam tunc fuit, si expositus infans nondum sacro Baptismate lotus erat, sal in fasciis puerilibus includere: quo signo ministrandum Baptisma puerulo innuebatur. B Sed & alter locus Mediolani olim exsistebat ad ipsos Infantes expositos excipiendos, nempe Hospitalis domus in Brolio posita non longe a Platea Urbis. Ibi, teste supra laudato Castello, affixa in muro tabula marmorea visebatur, continens decretum *Sancti Galdini* Mediolanensis Archiepiscopi, cui subscribunt C *Algisius & Milo*, ipsam Cathedram subinde consequuti. Potiorem partem inde excerptam accipe.

Pacta & Conventiones inter Magistrum, Decanos, & Fratres Hospitalis Brolii ad praesentiam Domini Galdini Archiepiscopi, & Apostolicae Sedis Legati, Anno 1168.

NOs *Otto Praepositus de Cresentiago, Johannes Presbyter Ecclesiae Sancti Silvestri, Petrus Presbyter Ecclesiae Sancti Xisti, atque Anselmus de Orto, ex praecepto* Domini Galdini sacrosanctae Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopi, & Apostolicae Sedis Legati; *inter* Fratres Hospitalis Pauperum, *Decanos Consortii Pauperum, visâ prius conventione inter eos factâ, & Privilegio* Domini Oberti *bonae memoriae* Archiepiscopi, *ita sancimus, ut deinceps usque in perpetuum omnia bona jam dicti Consortii, quae nunc habet, & in futurum habeat*, simul atque Infantium, *sint communia cum bonis omnibus dicti Hospitalis* ad languentium Pauperum refectionem, & Pupillorum nutritionem: *tali videlicet* D *modo, ut* Conversi *dicti Hospitalis, qui nunc sunt, vel pro tempore fuerint*, colligere debeant omnes aegrotantes Pauperes, *quibus ad serviendum personarum & rerum subsidium deest, &* expositos Infantes, quos per Urbem invenerint, & ad Ospitale ducere, & sufficientem victum & vestitum pro posse tribuere &c.

E *Ego* Galdinus *sanctae* Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopus, & Apostolicae Sedis Legatus *hoc pactum seu conventionem confirmavi & subscripsi.*

Ego Milo *Mediolanensis Archipresbyter subscripsi.*

Ego Algisius *Mediolanensis Ecclesiae Cimiliarcha & Cancellarius subscripsi.*

Et ego Otto Crescentiacensis Praepositus hanc conventionem cum praedictis

sociis

sociis ex jussione Domini Galdini Mediolanensis Archiepiscopi & Apostolicae Sedis Legati composui & subscripsi.

Ego Johannes Ecclesiae beati Silvestri immeritus Officialis praenominatae conventioni interfui & subscripsi.

Actum est hoc Anno Incarnationis Dominicae Millesimo Centesimo Sexagesimo Octavo, XI. Kalendas Septembris, Indictione Prima.

Animadverte, Hospitalium domorum, ac Nosocomiorum Ministros, etiamsi Monasticum institutum minime profiterentur, appellatos fuisse *Fratres*. *Conversi* quoque dicebantur; neque enim Sacerdotes ad ejusmodi munus eligi satis decere creditum fuit. Nosocomio quoque Mutinensi praefuisse mihi creditur *Frater Guielmus*, cujus mentio est in Inscriptione, quam allaturus sum in Dissertatione LXXV. *De piis Laicor. Confraternit.* In sententiâ itidem Anno MCLIII. pronuntiata ab Archiepiscopo Mediolanensi Oberto, atque jam a me evulgatâ in Dissertatione XXXIII. *de Origine Italicar. voc.* *Fratres Hospitalis Sancti Michaëlis* contendebant, *Hospitale non esse de Parochia Ecclesiae Sancti Michaëlis; & se liberam habere potestatem requirendi Sacerdotem undecumque vellent, qui in celebrandis divinis Officiis eis serviret*. Ex quo intelligimus, Hospitalium Curatores fuisse Laicos viros, eisque liberum extitisse eligere Sacerdotem, qui Sacramenta ibi cum Archiepiscopi veniâ ministraret. Quod autem in Charta Mediolanensi nuper vidimus, collectos fuisse *omnes aegrotantes Pauperes*, nos tandem monet, ut sermonem ad eos quoque convertamus. Nam quae hactenus deduximus, nihil habent de pio erga *Aegrotos* Christianorum studio & Caritate. Praecipua nempe eorum temporum cura eò collineasse videtur,

A ut Peregrinantium necessitatibus quotidianis occurrerent: quae autem subsidia Aegris pararint, nondum satis patuit. Immo in ipsa Mediolanensi Urbe Seculo Christi XI. quo scribebat Landulphus Senior (cujus Historia a me edita fuit in Tomo IV. Rer. Italicarum) nullam *Nosocomiorum* mentionem invenio. Quippe is describens Ecclesiae Ambrosianae ordinem Lib. 2. Cap. 25. haec habet:

B *Praeterea Xenodochia, e quibus alia suscipiebant Clericos peregrinos, alia mulieres tantùm pauperes, & peregrinas; alia infantulos, qui ante Ecclesiae januas a parentibus, qui eos nutrire ac fovere minime valebant, nimiâ paupertate attenuati, mittebantur, & mercede*

C *ac stipendiis obstetricibus ordinatis pueriliter alebantur*. Verum enim vero quum vel ipso Christianae Aere Seculo Quarto in Oriente Sanctus Basilius, ac deinde Sanctus Johannes Chrisostomus, tum Justinianus Augustus, aliique pietate insignes viri, publicas exstruxerint aedes ad recipiendos pauperes Aegrotos; in Oc-

D cidente verò Fabiola Romae, teste Sancto Hieronymo, eisdem Valetudinarium constituerit: difficile ad credendum inducor, exaruisse tam subito sanctissimae hujus liberalitatis consuetudinem in Italia & Gallia. Immo veri videtur simile, continuatam fuisse, quando in supra laudato Capitulari Reg. Francor. Lib. 2. Cap.

E 29. *Nosocomium* quoque memoratur, *idest locus venerabilis, in quo Aegroti homines curantur*; & Chidelbertus Rex pium hujusmodi domicilium Lugduni, ut infra dicam, exstruxerit. Praeterea quoties *Xenodochii* nomen occurrit in veterum Libris & Chartis (occurrit autem saepe) non continuo excogitandum, ea tantùm loca significari, quibus adventantes peregrini exci-

ciperentur; ea enim appellatio complectebatur omnia Caritatis domicilia, sive Pauperibus, sive Peregrinis, sive Aegrotantibus constituta, quemadmodum & nostris temporibus *Hospitalium* nomine singula Misericordiae loca designamus, in quibus vel peregrinis, vel egentibus, vel senibus, vel aegris alimenta & reliqua pietatis officia praestantur. Justinianum Augustum audi in l. *quum dedititii* §. *sed scimus C. de Latina Libert. tollenda* ita loquentem: *Si quis servum suum aegritudine periclitantem a sua domo publice ejecerit, quum erat ei libera facultas, si non ipse ad ejus curam sufficeret, in Xenonem eum mittere &c.* Idem est *Xenon* atque *Xenodochium*, sive *Hospitalis domus*; & Xenones constitutos ad aegrotantium curam nunc videmus. Ita in Concilio Aurelianensi V. quod celebratum fuit Anno Christi DXLIX. apud Labbeum Tomo quincto pag. 394 memoratur Canone XV. *Xenodochium, quod piissimus Rex Childebertus in Lugdunensi Urbe condidit*. Infra vero statuitur, ut ibi *cura Aegrotantium ac numerus, vel exceptio Peregrinorum inviolabili semper stabilitate permaneat*. Proinde Sanctus Adalardus Abbas Corbejensis sub Ludovico Pio Caesare, ut ex ejus Vita habemus, ad diem II. *Januarii*, *Orphanorum quoque, & Debilium, necnon & hospitum Xenodochium constituerat*. Angilberga etiam Augusta Ludovici II. uxor, ut est in postremis ejus tabulis apud Campium Tomo primo Histor. Eccles. Placentinae, quum instituisset Placentiae Parthenonem Sancti Sixti, ei Anno DCCCLXXVII. junxit *unum Xenodochium Debilium, & adventantium Peregrinorum*. Ita eodem Seculo Lupus Abbas Ferrariensis, quamquam Cellam Sancti Jodoci, ut supra vidimus, suo Monasterio concessam scribat *ad eleemosynam exhibendam Peregrinis*: eâ tamen sibi sublatâ, scribit ad Hincmarum Remensem Archiepiscopum Epistol. 44. in haec verba: *Hinc queruntur Infirmi: apud nos consueta requirunt, nec inveniunt Hospites*. Et in Epistola 45. *Pueros, Senes, atque Infirmos propter inopiam non fovemus*.

Quare a vero non abludit, ne fuisse quidem neglectos a Christiana pietate Saeculis iis barbaris Pauperes a morbis afflictos. Attamen si in re obscura conjecturis agere licet, ego quidem puto, frequentius eâ tempestate consultum fuisse Aegrorum inopum necessitatibus, effusis duntaxat in illos eleemosynis, quas ad Pauperum solamen Fidelium Caritas conferebat. Sed simul opinor, perquam rara fuisse publica Valetudinaria, qualia nunc complura tantâ cum laude & gloriâ Christiani nominis in singulis Italiae Civitatibus, atque extra Italiam, conspicimus. Horum usus potissimùm invaluisse videtur post Annum Christi Millesimum. Sanctus Lanfrancus Anno MLXX. Archiepiscopus Cantuariensis in Anglia creatus, uti ex ejus Vita ab Eadmero scripta ad diem 28. Maji habemus, Nosocomium Cantuariae excitavit, in duas partes divisum, *viros videlicet variis infirmitatum qualitatibus pressos uni; parti vero alteri feminas se male habentes instituens*. Ticinensis patriâ, atque adeo Italicus genere fuit sanctus ille Antistes, & fortassis ex Italia in Angliam Nosocomiorum institutionem & exemplum detulit. In Charta Attonis Episcopi Florentini, Anno MXXXVII. scripta apud Ughellium Tom. 3. Ital Sacr. in Episcop. Florentin. describuntur Pietatis & Caritatis Opera, quae in Sancti Miniatis Monasterio exercebantur.

Ibi

Ibi inter cetera *Peregrinorum*, *& Hospitum turba, quasi in propriis domibus, receptionis & refocillationis adipiscuntur necessaria fomenta. Ibi Infirmi aluntur. Ibi Pauperes beneficio alimoniae satiantur*. Porro sub Innocentio III. Papa novimus excitatum Romae fuisse, magnificentissimum nunc, Sancti Spiritus in Saxia ad Aegrorum levamen Domicilium. Neque juvat excurrere per singula loca: vix ullum invenias, cujus originem supra septingentos annos producere possis. Nam quod ait Gregorius Lombardellus, celebre *Nosocomium Senense*, sub nomine Sanctae Mariae de Scala fundatum fuisse Anno DCCCXCVIII. a Beato Servo Dei Sorore, immo illud esse primum in Italia conditum post barbaros exactos: vereor, ut certis tabulis, legitimisque testibus nitatur. Nam etsi vel antiquis Seculis Nosocomia aliquot Italia quoque habere potuerit, pleraque tamen barbaricis temporibus deleta fuisse videntur, atque in eorum locum alia sensim successisse tantummodo post Seculum a Christo nato Decimum. Certe perquam rara eadem fuisse olim puto, quum alium cursum liberalitas Christiana eâ tempestate teneret. Fuerunt etiam anti-
A quitus nonnullis in locis *Leprosorum Domus:* ac praeterea accedere coeperunt post Saeculum, ut opinor, Undecimum Hospitales aedes iis destinatae, qui *Ignis Sacri* morbum contrahebant: quae morborum genera apud nos ex Dei Optimi Maximi munere evanuerunt, simulque cum eis institutae domus. Vide supra Disser-
B tationem XVI. *de Foeneratoribus*. Nunc unam lubet proferre Chartam, olim mihi traditam a doctissimo & amico viro D. Petro Canneto Abbate Camaldulensi. Ex eâ constabit, in Monasterio Canonicorum Regularium Sanctae Mariae ad Carceres, quod veteres Estenses Marchiones in agro Estensi condidere, non *hospitum* dun-
C taxat, sed & *Aegrotantium* curam fuisse olim susceptam. Scripta quidem Charta Anno MCXCVII. Sed pia ista liberalitas jam antea in mores inducta fuerat. Azzo enim Estensis Marchio eâ ratione Canonicis dona parentum suorum confirmat, ut *Prior, & ejus Fratres perpetuo debeant in Hospitum receptione*, & *Infirmorum cura,*
D *uberioribus eleemosynis, sicut prius bene & laudabiliter faciebant, attentius vigilare.*

Investitura bonorum data ab Azzone Marchione Estensi Livaldo Priori & Canonicis Monasterii Sanctae Mariae ad Carceres, Anno 1197.

ANno Domini Millesimo Centesimo Nonagesimo Septimo, Indictione XV. die V. exeunte mense Junii, in praesentia Domini Pistoris Vicentini Episcopi, *& Domini Gerardi Praepositi, Magistri Dominici Judicis, & Presbyteri Ortonis, Presbyteri Azonis, Presbyteri Deodati, & Presbyteri Jacobini, Canonicorum Sanctae Mariae ad Carceres, & aliorum:* in solario Ho-
E spitum Sanctae Mariae ad Carceres, Dominus Azo Estensis Marchio *in remissione peccatorum suorum, suorumque praedecessorum, concessit* Domno Livaldo Priori Sanctae Mariae ad Carceres, *& ejus Fratribus Canonicis ejusdem loci, recipientibus pro ipsa Ecclesia; & per fustem, quem in manu habebat, eundem Priorem investivit, praesentibus Fratribus, ejusdem Ecclesiae*

nomine recipientem, ut dictum est, de omnibus possessionibus sive in aquis sive in terris cultis, vigris, pascuis, nemoribus, paludibus, ubicumque jacentibus, ad Estensem Domum pertinentibus, *quas praedicta Ecclesia tum temporis forte minus juste possidebat, ita scilicet, ut ab inde in perpetuum ipsa Ecclesia ea, quae minus juste forte possidebat, juste & legitime perpetuo, omni sua suorumque successorum omnium contradictione, habere & tenere & quiete possidere debeat. Et hoc eo intuitu fecit praefatus Marchio, ut ibi dictum est,* ut praedictus Prior, & ejus Fratres, eorumque successores, Deo dante, perpetuo debeant in Hospitum receptione, & Infirmorum curâ uberioribus eleemosynis, sicut prius bene & laudabiliter faciebant, attencius vigilare.

Actum est hoc in suprascripto loco &c.

Ego Oldricus Imperialis Aulae Notarius interfui, & hanc Cartam jussu istius Marchionis scripsi.

Consueverunt autem Romani Pontifices, ut Caritas & beneficentia in Pauperes propagaretur, piis hisce locis patrocinium suum impendere, eisque Privilegia impertiri. Cujus rei unum exemplum proferam. Celeberrimum est, ut antea dixi, a multis Seculis Senensi in Urbe Nosocomium Sanctae Mariae de Scala. Porro quantopere eidem faverit Alexander IV. Romanus Pontifex, ex illius Literis disces, quas ex autographo descriptas ad me misit, dum vivebat, Clariss. vir Hubertus Benvoglientus.

Privilegium concessum Rectori & Fratribus Hospitalis Pauperum Beatae Mariae Senensis ab Alexandro IV. Summo Pontifice, Anno 1257.

ALexander Episcopus, *servus servorum Dei, universis Christi Fidelibus, ad quos Literae istae pervenerint, salutem & Apostolicam benedictionem. Si juxta sententiam Sapientis inter tempus seminandi discernimus & metendi, seminare debemus in terris, quod cum multiplicato fructu recolligere debeamus in coelis, facientes nobis de mammona iniquitatis amicos, qui, quum defecerimus, in aeterna tabernacula nos admittant. Sic enim thesaurizamus nobis thesauros in coelo, ubi fures non fodiunt nec furantur. Sic terrena in coelestia, & transitoria in aeterna felici commercio commutamus. Licèt autem indigentibus universis aperire teneamur viscera Caritatis, illis tamen specialius & abundantius quodammodo liberalitatis debemus gratiam exhibere, qui quum sint pauperes spiritu, sponte subeunt onera paupertatis, ut pauperibus possint copiosius subvenire, dum tamquam nihil habentes, & omnia possidentes, velut penuriam pati & abundare didicerint, abundant pauperibus, sibi egent, & in se aliorum egestatem assumunt, ut ex indigentia liberali liberalius ministrent hospitibus & egenis. Hoc vero quamvis multi laudabiliter exsequantur, illi tamen student laudabilius adimplere, qui Hospitalitati vacantes, non solùm recipiunt hospites, sed & trahunt, illud Propheticum exsequentes:* Frange esurienti panem tuum, & Egenos, Vagosque induc in domum tuam. Quum videris Nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. *Hi enim quum pascunt esurientes, sitientes potant, colligunt hospites, nudos vestiunt,*

& non

& non solùm infirmos visitant, sed eorum in se infirmitates assumunt, ministrant in carcere positis, & quibus in infirmitate participant, communicant in sepultura defunctis, illa omnia exsequuntur, propter quae Dominus in ultimo districtionis examine remuneraturum se bonos, & malos asserit puniturum. Quum igitur dilecti filii........ Rector, & Fratres Hospitalis Pauperum Beatae Mariae Senensis *ad hoc totis viribus elaborent*, ut undique confluentium egenorum, pariter & Aegrorum necessitatibus se exponant, *monemus universitatem vestram, & homines in Domino, ac in remissionem vobis injungimus peccatorum, quod, ut cooperatores sitis operum pietatis, accedentes ad vos eorum Nuntios benigne recipere ac honeste tractare curetis, eis grata subsidia, & pias eleemosynas conferentes, ut quod pauperibus contuleritis per manus eorum in terris, vobis per manus pauperum thesaurizetis in coelis, cum Apostolo sentientes, quoniam* qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet vitam aeternam. *Nos autem de omnipotentis Dei misericordia, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus auctoritate, ac eâ quam nobis indulsit, potestate confisi, omnibus, qui de facultatibus suis ipsis subvenerint, & in tam sancta Fraternitate statuerint se collegas, eisque beneficia praestiterint annuatim septimam partem injunctae poenitentiae relaxamus. Auctoritate Apostolica statuentes, ut iis, qui eorum Fraternitatem assumserint, si Ecclesiae, ad quas pertinent, fuerint interdictae, ipsosque mori contigerit, nisi excommunicati vel nominatim interdicti fuerint, aut etiam publice usurarii, sepultura Ecclesiastica non negetur. Receptores quoque Fraternitatis & Collectarum ipsarum, salvo jure Dominorum suorum, sub beati Petri & nostra protectione suscipimus. Statuentes, ut si qui Fratrum ipsorum, qui ad easdem Fraternitates vel Collectas missi fuerint, in quamlibet Civitatem, Castellum, vel Vicum interdictum advenerint, in eorum jucundo adventu semel aperiantur Ecclesiae annuatim: & excommunicatis, & nominatim interdictis ejectis, divina ibi Officia celebrentur, ut super eleemosynis acquirendis verbum exhortationis ad Populum proponatur. Salva in omnibus supradictis declaratione Concilii Generalis. Date igitur eleemosynam, ut omnia munda sint vobis, quoniam eleemosyna a morte liberat, & ipsa est, quae purgat peccatâ, & facit invenire vitam aeternam; quia sicut aqua ignem ardentem extinguit, sic eleemosyna peccato resistit.*

Datum Viterbii V. Kalendas Julii, Pontificatus nostri Anno Tertio.

Mihi verò per suas Literas significavit olim eruditionis antiquae cultor indefessus Benvoglientus supra laudatus, servari apud se Literas Caelestini III. Papae, datas Anno Tertio sui Pontificatus, hoc est, Anno Christi MCXCIII. per quas ille Nosocomium Senense in aliquibus eximit e jure Canonicorum, quod isti intemperanter multos pii loci fundos dissipassent. Adservabat etiam idem Benvoglientus Diploma Henrici Regis, quem genuit Fridericus II. Imperator, datum Senae Anno MCCXLI. per quod eidem Nosocomio privilegia confirmat. Atque haec erant apud Majores nostros Caritatis Christianae munia. Antiquis verò Monachis, animadvertas velim non unum tantummodo hospitalitatis domicilium fuisse, eorum Coenobio plerumque contiguum, sed & plura interdum. Ad Padolironense celebre Monasterium, quod in agro

gro Mantuano situm est, spectabat olim *Hospitale, quod bonae memoriae Comitissa Matilda construxit in suburbano Mantuae, situm juxta Portam, quae dicitur de Hospitali.* Locum hunc Monachi Monasterii Mantuani Sancti Andreae suum esse contendebant, eisque Monachi Padolironenses obsistebant. Anno MCIX. controversiam hanc postremo decreto diremit *Maifredus Episcopus Mantuanus*, pro Monachis Padolironensibus pronuntians. Ita a Monachis Benedictinis, Leonense Monasterium in Brixiano agro situm incolentibus, praeter alia regebatur olim Xenodochium Sancti Aegidii, cujus nunc nulla vestigia supersunt, non longe a moenibus Mutinensis Urbis situm. Quum verò ejusdem pii loci regimen in leve commodum Brixiani Monasterii cederet ob nimiam distantiam, ipsum tradidere Leonenses Monachi nomine emphyteusis Monachis Sancti Petri Mutinensibus. Legitur adhuc in istorum Tabulario Charta exarata Anno MCLXXV. *in loco Leni* (ita enim Monasterium Leonense, sive ad Leones, appellatum posterioribus Saeculis fuit) in qua *Domnus Albertus Abbas Leonensis Monasterii investivit Presbyterum Sichenzonem & Cantethelum ejus Conversum, de Hospitali Sancti Aegidii, & de omnibus ad ipsius jus pertinentibus, quod est situm juxta Mutinam, in perpetuum nomine Hospitalis Sancti Nicolai &c.* (erat & istud Xenodochium olim juxta unam e Portis Mutinae, qua fluit Canalis *della Predella*, a Benedictinis Mutinensibus rectum) *ut jam dictus Presbyter, & ejus successores debeant solvere per singulos annos in Festo Sancti Martini quatuor Libras cerae, nomine census, praefato Monasterio Sancti Benedicti* (Leonensis) *in loco Panziani*, ubi

A multa praedia Brixianis Monachis erant. Sed & ipsis Monachis Mutinensibus Sancti Petri sua erat antea Hospitalis domus: idque eis potissimum a *Johanne Episcopo Mutinensi* commendatum in Charta donationis, Anno DCCCCXCVI. scripta, ubi haec leguntur: *Et Domum Hospitalem habeant, ubi SECUNDUM MOREM* B *Hospites de Decimis laborum suorum recipiant:* Quae postrema verba indicant, quota pars Monasticorum redituum impendi soleret in Hospitalitatis usu. Atque ex his paucis disce, quot olim Xenodochia Monachorum curae commendata fuerint, quando Mutinae quoque Brixiani Monachi Hospitalem domum regebant. C Et *Leonensis* quidem Coenobii facta mihi est alibi mentio, hoc est in Dissertatione XV. *de Manumissionibus*. Illud Mabillonius in Annalib. Benedictinis vix pro merito agnovisse videtur, pauca tantùm de eo habens ad Annum DCCLIX. ubi ejus fundationem refert ad Desiderium Langobardorum Regem, cui revera D sacratus ille locus originem suam debet, ac amplissimae dotationis donum. Addit Mabillonius, *hoc Monasterium a Conrado Secundo Imperatore solo aequatum*. Verùm in nuper memorata Dissertatione ego monumenta indicavi ad idem Monasterium, ejusque Abbates spectantia, etiam post tempora Conradi Secundi Regis Ro- E manorum, nam duos Conrados Imperiali nomine insignitos non habuimus. Atque heic jam vidisti ad Annum Christi MCLXXV. idest post Conradi II. tempora *Albertum Abbatem Leonensem*. Restat adhuc & altera pergamena in Chartophylacio eorumdem Benedictinorum Mutinensium Sancti Petri, controversiam exhibens inter ipsos Monachos, & *Domnum Guil-*

Guillielmum Dei gratiâ Abbatem Monasterii de Leno Dioecesis Brixiensis. Neque se peritiorem celebris illius Coenobii prodidit Angelus de Nuce Casinensis Abbas in Notis ad Chronicon Casinense Leonis Marsicani. Auctor est idem Leo Lib. 2 Capit. 65. Monachos Casinenses, abjecto Basilio Abbate spurio, Anno MXXXVIII. *Richerium, qui tunc Leonensem Abbatiam regebat, in Abbatem sibi dari expostulasse*. Nihil de Abbatia ista Angelus de Nuce habet, hoc unum inane adnotans, pro *Abbatiam* legi in MSto Codice *Ecclesiam*, quasi is Ecclesiam aliquam antea regeret Casinensi Coenobio subjectam. Longius etiam a veritate recessit Camillus Peregrinius in Serie Abbatum Casinensium, quum haec de Richerio scripsit: *Richerius Abbas Leodiensis Imperatorem Conradum in Italiam sequutus, ad Abbatiam Casinensem translatus est*. Scribendum ei fuerat *Leonensis*. Vide in Tom. XIV. Rer. Italicar. Jacobum Malvecium Historicum Brixianum, qui pag 848. *de constructione Monasterii de Leno* agit, eique praeter alia obligatas fuisse ait *Decimas & Primitias desuper totam Abbatiam in usu Pauperum & Peregrinorum*. Tum ad Annum MCXXXV. tradit, *Coenobium Leonense funditus igne dirutum*. Is etiam narrat, sacrum locum gravibus aerumnis pessundatum jacuisse diu, *& meis quoque diebus omni decore nudatum, nec amplius Religiosorum Coenobium, Pauperum refugium, Peregrinorum Hospitium dici potest*. An neget Clarissimus Marchio Scipio Maffejus in Verona Illustrata, Monasterium hoc Brixiani agri fuisse, aliis perpendendum relinquo.

Sed quando in *Leonense Monasterium* incidimus, veniam mihi a Lectoribus polliceor, si illud non ante dimisero, quàm Opusculum hactenus luce carens hisce veterum Seculorum monumentis adjecero. Ejus Auctor est *Bonizo* primo *Sutrinus*, tum teste Bertholdo Constantiense Historico *Placentinus Episcopus*, qui Anno Christi MLXXXIX. quod virili animo Schismaticis, hostibusque Ecclesiae Romanae obsisteret, ab ipsis obtruncatus glorioso certamine mortem subiit. Eum inter Scriptores Ecclesiasticos jamdiu retulit Anonymus Mellicensis a Clariss. P. Pezio editus. Tum de eo egerunt Ughellius Tomo primo Ital. Sacr. in Sutrinis Episcopis, & Tom. 2. in Placentinis, & postea Petrus Lambecius in Commentar. de Biblioth. Caesar. & Guillielmus Cave in Histor. Literar. ac nuperrime omnium fusissime Casimirus Oudinus in Commentar. de Scriptorib. Ecclesiasticis. Latent ejus Opera inter scrinia Caesareae Vindobonensis Bibliothecae: hoc est *Syntagma Decretorum e sacra Scriptura, Conciliis, & Patribus collectorum;* atque *Epitome Historiae Pontificum Romanorum:* cujus postremi Libri quum ego summopere avidus forem, intellexi tandem, nihil aliud illic exhiberi, nisi merum brevem Catalogum Romanorum Pontificum, quales multos habemus, proptereaque ab eo ultra mihi procurando abstinui. Alia quoque ab eo conscripta Opuscula periisse creduntur, de quibus consulendus nuper memoratus Oudinus. Ad praesens quod attinet, Mabillonius in Itinerar. Italic. pag. 13. haec jam scripserat, de Ambrosiana Mediolanensi Bibliotheca agens: *In alio Codice exstat Bonizonis Sutrini Episcopi Liber de Sacramentis ad Gualterium Leonensis Monasterii Abbatem: quo in Libro Auctor meminit alterius*

Opu-

Opuſculi ſui contra Ugonem Schiſmaticum. Sed & ante Mabillonium Petrus Maria Campius in Hiſtoria Eccleſ. Placentinae ad Annum MXLIV. & MLXXXVII. plura attulit de Bonizone praelaudato, atque inter cetera monuit, ſe Romae vidiſſe illius
A Librum *de Eccleſiaſticis Sacramentis*. Igitur Opuſculum iſtud, quod e MSto Codice Ambroſianae Bibliothecae olim ego hauſi, ad *Gualterium Leonenſis Monaſterii* non Abbatem, ſed *Priorem*, ſcriptum Diſſertationi huic additum volo.

Incipit Libellus de Sacramentis *a Bonizone Sutrino Epiſcopo* editus *ad Gualterium Leonenſis Coenobii Monachum & Priorem* miſſus.

Sancta & univerſalis mater Eccleſia, uni viro conjuncta Chriſto, quia non ambulat in umbra, ſed Dei gratia certa jam fruitur re, multa non recipit Sacramenta. Habet tamen pauca, duo ab ipſo Domino tradita, quaedam verò ab Apoſtolis inſtituta. Praeceptum enim Baptizandi, & qualiter baptizandis, quo in novum renaſcitur hominem, & ſine quo, teſte veritate, nemo intrabit in regnum Coelorum, dari debeat Baptiſmus, poſt reſurrectionem Apoſtolis a Domino traditum in Evangelio ſecundùm Matthaeum legimus in hunc modum: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti: *ut doctrina antecedat Baptiſma, ſcilicet ut ante doceatur credere qui baptizandus eſt, quàm baptizetur; quia ſicut Fides ſine operibus mortua eſt, ita & opera, ſi non ſunt ex Fide, nihil proſunt. Quod in parvulis quidem non obſervatur, quia per Fidem parentum, & eorum a quibus ſuſcipiuntur in ſacro Baptiſmate, ſalvari creduntur. Ita tamen ut quum ad intelligibilem aetatem pervenerint, non ſolùm doceantur, quid in corde debeant credere, ſed etiam quid in opere obſervare. Et licèt ante dominicam Paſſionem Chriſti legamus, baptizaſſe Diſcipulos, tamen quia nondum erat immolatus Agnus, qui venerat tollere peccata Mundi, hujuſmodi ſuſcipientibus*
B *Paradiſi non reſerabat introitum, & non poterant, in novum reſurgere hominem, qui conſepulti non erant Chriſto per Baptiſmum in mortem. Ceterum licèt talibus regni coeleſtis per hujuſmodi Baptiſma non aperiebatur janua, non tamen omnino erat ſupervacaneus. Tantùm enim proderat ille Baptiſmus, quantùm Exorciſmus & Catechizatio proſunt*
C *baptizandis. Nec quemquam moveat, quod Baptiſmus talis dicitur Chriſti in Evangelio. Nam & Fides, qua imbuuntur Cathecumeni, & dicitur Chriſti, & eſt. Sine perceptione tamen Baptiſmi non ſalvat Catechumenos. Enimvero licèt poſt reſurrectionem, & praeceptum baptizandi, & modum Apoſtolos legamus a Domino ſuſcepiſſe, non*
D *tamen legimus eos baptizaſſe, niſi poſt adventum ſancti Spiritus Paracliti. In die enim ſancto Pentecoſtes quum Apoſtoli linguis loquerentur omnium gentium, Judaeis eos muſto plenos eſſe concrepantibus, Petrus Johelis prophetiâ falſa profari perfidos demonſtravit, & Davidico teſtimonio evangelizans illis Jeſum mortis ſolutis doloribus ſurrexiſſe,*
E *compunctos corde ipſo uſque die ad tria millia in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti baptizavit. Quapropter a Romanis Pontificibus definitum eſt, ut ſicut infirmis, & morte periclitantibus, & obſidione poſitis, & in naufragio & in ceteris periculis, ne ſine*

gratia

gratia Baptismi pereant, omni tempore subveniendum; sic sanis & incolumibus in sancto tantum Sabbato Paschae, & Sabbato Pentecostes subveniendum est. Praeterea si quando vel Haereticorum vesaniâ, vel stultorum Sacerdotum ignorantiâ, una ex tribus in Baptismo fuerit innominata persona, non erit ratum Baptisma, nec dici poterit iteratum, quod constat non recte factum. Quod etiam in Actibus Apostolorum fecisse legimus Paulum de his, qui Baptismate baptizati erant Johannis. Nam quia Spiritum Sanctum nondum, si esset, cognoverant, iterum baptizantur, immo verò verum suscipiunt Baptisma. Oportet enim, ut qui filii debent esse adoptionis, eo renascantur Spiritu, quo Dominicus Homo in Virginali utero conceptus est. Gratiâ enim Dei renascimur. Et quia una est Patris & Filii & Spiritus Sancti Deitas, una voluntas, una procul dubio est operatio. Haec de Sacramento Baptismi nunc breviter me dixisse sufficiat. Nunc verò ad Eucharistiae transeamus Sacramentum.

De Sacramento Eucharistiae.

Ultimo phase cum Apostolis a Domino celebrato, de quo secundùm Lucam habes, Dominum dixisse: desiderio desideravi, hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in Regno Dei. Et accepto Calice gratias egit & dixit: Accipite & dividite inter vos. Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec Regnum Dei veniat. *Abolito igitur veteris Legis sacramento, spretisque carnalibus Judaicae plebis cerimoniis, quae vetus nomine in hoc loco designatur, * protinus novi Testamenti Sacramentum, & ritum celebrandi, accipiens panem, commendavit Apostolis dicens:* Hoc est Corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & Calicem, postquam coenavit, dicens: Hic est Calix novum testamentum in Sanguine meo, qui pro vobis fundetur. *Verùm post Dominicam resurrectionem Christo cum Apostolis saepius manducante & bibente & colloquente, non oportebat Apostolis, gaudio resurrectionis repletos Sacramentum in commemoratione Dominicae Passionis celebrare. Quid enim piscis assus post resurrectionem a Christo manducatus, & Discipulis traditus, nisi Christum passum designabat, cum eodem panem & piscem suprapositum prunis edebant, & ipsum eumdem in Sacramento panis & piscis & favi mellis manducabant? Post adventum verò in Discipulos Sancti Spiritus Paracliti cum invidea * multitudinis credentium esset cor unum & anima una, in Actibus Apostolorum legimus, Apostolos fregisse panes in domibus & circa domos in commemorationem Dominicae Passionis, & populos credentium communicasse. Nec multopere curabant utrum panis esset azimus vel * fermentatus. Postea vero Christiana pullulante Religione, Discipulis in Orbe terrarum dispersis, & maxime quum Vas Electionis praedicatâ Damasco & Arabia, incipiens ab Hierosolymis usque ad Illyricum, & usque in Spanias & in Insulas interjacentes seminasset Evangelium, coeperunt Ecclesiae in una Sabbati ad audiendum verbum Dei in loco, quo poterant, convenire: & post praedicationes, immo verò collationes, pane & simpliciter tantùm vino in mensa sive lignea sive ex lapidibus constructa super imposito, obsecrationibus & orationibus necnon & postulationibus, quam usque hodie in sancto Parasceve Ecclesia decantat, a Sacerdote su-*

per Eucharistia rite celebratis, Dominicâ oratione lentâ voce, ut a circumstantibus vix possit audiri, decantatâ, Populus in commemoratione Dominicae Passionis secundùm Dominicam traditionem communicabat, & hoc in plerisque Ecclesiis a jejunis. In aliquibus verò in exemplum Dominicae coenae fiebat a coenatis. Quod etiam usque ad beati Augustini tempora durasse, ipso docente in Epistola, quam scribit ad Jannarium Episcopum de Coena Domini, ita esse cognovimus. Beatus vero Paulus Apostolus Magister gentium, dum Timotheum ad regimen instrueret Episcopale, inter cetera sic ait: Obsecro primùm fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro Regibus, & his, qui in sublimitate sunt positi, ut quietam vitam agamus &c. *Et hunc ritum Sacramentorum ab Apostolis celebratum, & Ecclesiis traditum, beatus Coelestinus Romanus Episcopus in Decretali sua Epistola Africanis Episcopis missâ, quum de Gratia Dei disputaret, inter cetera sic ait:* Obsecrationem quoque Sacerdotalium Sacramentorum recipiamus, quae ab Apostolis tradita, in toto Mundo, atque in omni Catholica Ecclesia uniformiter celebratur, ut legem credendi statuat lex supplicandi. Quum enim sanctarum Plebium Sacerdotes mandatâ sibimet legatione fungantur, apud divinam clementiam humani generis agunt caussam, & totâ secum Ecclesiâ congemiscente postulant & precantur, ut Infidelibus donetur Fides, ut Idolatrae ab impietatis suae liberentur erroribus, ut Judaeis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut Haeretici Catholicae Fidei perceptione resipiscant, ut Schismatici spiritum redivivae Caritatis accipiant, ut Lapsis poenitentiae remedia conferantur, utque Catechumenis ad regenerationis sacramenta perductis coelestis misericordiae aula referetur. *Haec ab Apostolis ita celebrata, & Ecclesiis tradita, & beati Pauli Apostoli traditione instruimur, & beati Coelestini Romani Pontificis ita edocemur Epistolâ. Superest nunc qualiter haec nostrae * quae in Occidentali Missae celebrantur climate, institutio celebrari debeat, & a quibus auctoribus sumpserit exordium, me scribere. Tu verò pro nobis orare non differas, ut Dominus gratiâ suâ, carbone de altari forcipe sublato, mea dignetur purgare labia. Quis enim ego sum, qui tanta possim enucleare mysteria? Sed & in spinis locutus est Dominus. Et utinam, o bone Jesu, meos non horrescas vepres, qui tollis peccata Mundi.*

Post beati Petri Apostolorum Principis inclytum martyrium quod uno eodemque die cum beato Paulo Doctore gentium sub Nerone Caesare suscipiens, gloriosam Romanam fecit Ecclesiam, Clemens natione Romanus Romanum suscepit Pontificatum. Qualiter verò primus sit per electionem Petri, & tertius in gradu, si quis gnarus esse voluerit, legat Librum, *quem scripsi* in Ugonem Schismaticum, *& ibi inveniet ad plenum dilucidatum. Hic verò spiritu Dei plenus intuens, ne solemnes, quas superius diximus, orationes saepius auribus Populorum recitatae vilescerent, & quod plus est, ne forte ab Ethnicis memoriae commendatae in compitis & in plateis, in theatris & in delubris Idolorum recitarentur, ob reverentiam Apostolorum uno die, in sancto scilicet Parasceve, secundùm praeteritum morem praecepit celebrari. Ipse verò Canonem instituit, qui per annum totum super Eucharistiam recitaretur secrete, ut qui tanto secretius, tanto avidius tantoque reverentius a Populo susciperetur. Hic idem in Dominicis diebus in loco, qui inveniri*

niri poterat, opportuno Populum instituit credentium convocari, datâque collectâ, quam obsecrationem dicit beatus Augustinus, lectoque a Populo Evangelio, post praedicationem impons super mensam panem, & simpliciter tantùm vinum praecepit. Obsecrationibus quoque secrete super oblationem decantatis a Sacerdote salutari Populum in hunc modum: Dominus vobiscum; *quo respondente* & cum spiritu tuo, *iterum admoneri, ut sursum habeat cor, ut quae sursum sunt, cogitet non quae super terram, instituit. Quo respondente, se habere ad Dominum, ad agendas Deo gratias eumdem protinus invitet Populum. Quo respondente:* dignum & justum *esse, Deo gratias agere, illico sic incipiat dicens:* Verè dignum & justum est, aequum & salutare, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte Pater omnipotens aeterne Deus, per Christum Dominum nostrum: per quem majestatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Potestates, coeli, coelorumque Virtutes, ac beata Seraphim sociâ exsultatione concelebrant. Cum quibus & nostras voces ut admitti jubeas deprecamur, supplici confessione dicentes. *Quumque ab omni Ecclesia* Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt Coeli & Terra gloriâ tuâ. Osanna in excelsis. Benedictus, qui venit in nomine Domini. Osanna in excelsis, *fuerit decantatum, illico Canonem, quem beatus Augustinus Orationem vocat, super Eucharistiam secrete recitari instituit in hunc modum:* Te igitur, clementissime Deus &c. (a) Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed & cunctae familiae tuae,

A quaesumus, ut placatus accipias per Christum Dominum. Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quaesumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris, ut nobis Corpus & Sanguis fiat dilectissimi filii tui Domini nostri Jesu Christi. Super quae propitio ac sereno vultu &c. (b) Per quem

B haec omnia, Domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis, & praestas nobis per ipsum, & cum ipso & in ipso &c. *His ita perlectis, Dominicâ secrete finitâ Oratione, invitato Populo ad benedictionem, instituit supra Populum dari benedictiones, quas beatus Augustinus nominet Postulationes; & particulâ Panis intus po-*

C *sitâ in Calice communicabant, qui volebant. Et sic finita erat Missa.*

Hoc modo Anacletus, qui Clementi successit in Pontificatum, & Evaristus Anacleti successor, Missas celebravere. Beatus verò Alexander Evaristi successor memoriam Passionis Christi addidit in Canone ab eo loco, ubi sic incipit: Qui pridie quàm pateretur, *usque ad:*

D supra quae propitio ac sereno vultu. *Instituit praeterea, ut panis tantùm Azymus offerretur: nam ante indifferenter & fermentatus & azymus offerebatur. Praecepit etiam, ut in Sacrificio aqua vino misceretur. Et hoc tantùm in Missarum solemniis supraddito, per omnia beati Clementis instituta secutus, quem Sixtus ejus successor per omnia i-*

E *mitatus est. Telesphorus verò Sixti successor Hymnum Angelicum in Missarum solemniis addidit decantandum. Quod etiam Telesphorus, Higinus, & Pius, Agnitius, & Soter, Leuterius, & Victor, Zephirinus, & Calixtus, Urbanus, & Pontianus, Anterus, & Fabianus,*

(*a*) Sequitur Canon Apostolorum. Ibi fit mentio usque ad Sanctum Thaddaeum inclusive, neque aliorum fit mentio.

(*b*) Neque adsunt Consecrationis verba.

bianus, Cornelius, & Lucius, Stephanus, & Dionysius, nihil addentes in Canone, azyma offerentes, & aquam in Sacrificio vino miscentes secundùm institutum Alexandri Papae, Missas celebravere. Felix verò Dionysii successor instituit, ut nomina Martyrum, uti Apostolorum, recitarentur in Canone. Addidit etiam in Canone ab eo loco, ubi sic incipit: Nobis quoque peccatoribus usque: Per quem haec, Domine, semper bona creas. Praecepit etiam, ut supra Sepulcra Martyrum & super Reliquias Missae cantarentur. Quod beatus Augustinus in Tractatu super Johannem laudat benefactum, ut memoria passionis Martyrum passionis Christi misceatur. Post hunc Marcus & Eutitianus, Gajus, & Marcellinus, & Eusebius, Melciades, & Silvester, Marcus, & Julius, Liberius, & Felix, Damasus, & Ciricius, & Anastasius, nihil addentes in Missarum officio, Missas secundùm ritum anteriorum suorum celebravere. Innocentius verò Anastasii successor finitâ Dominicâ Oratione, antequam particula panis poneretur in Calice, pacem Populo altâ voce annuntiari, & inter Missarum solemnia dari instituit Populo jam ante Dominicam Orationem ab Episcopo vel a Sacerdote benedicto. Quo ritu Zosimus, & Coelestinus, Sixtus, & Primus Leo Missas celebraverunt. Primus verò Leo finito Evangelio Symbolum ab omni Populo instituit decantandum. Hilarius verò Leonis successor, & Simplicius, Felix, & Gelasius, qui Librum Collectarum fecit, quem postea beatus Gregorius correxit, Anastasius & Simmachus, Ormisda, & Johannnes, Felix, Bonifacius, Agabitus, & Silverius, Vigilius, & Pelagius, Johannes, & Benedictus, & Pelagius beati Gregorii praedecessor, Missas secundùm traditionem anteriorem

A suorum nihil addentes celebravere. Beatus verò Gregorius primus in Romana Ecclesia instituit, ut Antiphona, quae vocatur Introitus, ad mulcendum audientium animos decantaretur, & hoc a Mediolanensi habuit Ecclesia. Deinde Kyrie eleison a Clero novies decantari, & post Apostolum Gradale & Alleluja, excepto a Septuagesima usque ad
B Pascha: in quo tempore Tractus cantari constituit. Lectoque Evangelio dum oblationes offeruntur, Offerterium decantari instituit. Addidit praeterea in Canone: Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripias, & in electorum tuorum jubeas grege numerari, per Christum Dominum nostrum. Addi-
C dit etiam: Praeceptis salutaribus moniti, & divinâ institutione formati audemus dicere: Pater noster &c. Et constituit, ut hoc cum Dominica Oratione super Eucharistiam alta voce a Sacerdote decantaretur, ut sequens Oratio, quae sic incipit. Libera nos, Domine, ab omnibus malis: quae ante eum altâ voce decantabatur, secrete di-
D ceretur. Et post fractionem Eucharistiae post communicaverint, antiphonam, quam vocant post-communionem, decantari instituit. Et post susceptam Eucharistiam, gratiarum actionibus Deo oblatis, postulationes, quae a beato Clemente usque ad sua tempora supra Populum dabantur, antequam pax Domini diceretur, finitis post-communionibus, supra Popu-
E lum dari instituit. Nam antea positus Sacerdotali benedictione * Populis quasi securus abibat, & ad gratiarum actiones Deo * reddendam non intererat. Sergius verò Romanus Episcopus, qui a beato (a) Hieronymo vigesimus fuit, Agnus Dei instituit inter Missarum solemnia, sicut hodie fit, decantari.

De

(*) Legendum Populus.

(a) Legendum beato Gregorio.

De Sale & ejus virtute.

Veniam nunc ad Sacramenta ab Apostolis instituta. Et primùm de sacramento Salis, Deo adjuvante, dicere incipiam. In veteri Testamento omne sacrificium Sale aspergebatur. Sal enim discretionem, quae magistra est Virtutum, significat, sine qua & quae videtur virtus, est vitium. Sale enim foetor morbidae carnis abolετur, & viscera sale condita in multam servantur aetatem. In Evangelio habes, Dominum dixisse Apostolis: Habete Salem in vobis. *Et in alio loco ad eosdem Apostolos dixisse:* Vos estis Sal terrae. *Sed uniformiter in universa definitum est Ecclesia. Quum quis ad catechizandum accesserit, petit exsufflationem Sacerdotis, qua Spiritus immundus expellitur; Sal per manus accipiat Sacerdotis, dicente eodem:* Accipe Sal sapientiae, quod proficiet tibi in vitam aeternam: *non quod vita aeterna donetur Catechumenis, sed quia Sal sacramentum est Fidei, quae per dilectionem operatur, & baptizatos perducit ad vitam aeternam. In plerisque verò Ecclesiis Sal semel datur Catechumenis: in quibusdam verò omnibus scrutiniis.*

De triplici Oleo, & ejus virtutibus.

Transeundum nunc est ad Olei Sacramentum, quod trifarie dividitur. Est enim Oleum Chrismale, cujus consignatione septiformis gratia Sancti datur Spiritus. Est & Oleum exorcizatum, quo unguntur Catechumeni ad effugandum inimicum. Est & Oleum Infirmorum ad sanitatem corporis & animae praeparatum. Habet etiam Oleum hoc proprium, ut mixtum aliis liquoribus supernatet omnia liquamina, & non misceatur. Et significat veritatem, quae A *sursum tendit, & de sursum est, & non miscetur mendacio. Praeterea & ad illuminandum liquor est idoneus. Non enim tantùm accensus illuminat, verùm etiam tenebrosae noctis tempore projectus in mari aquas illuminat. Habet Oleum etiam hoc proprium. Illuminat, nutrit, vulnera curat, tumores deprimit, febres extinguit, calores repellit. Legimus etiam* B *ad Noë rediisse columbam ad vesperam, ramum olivae portasse in ore, ex quo cognovit, pacem redditam esse in terris humani generis propagator. Intellexit enim vir Spiritu Sancto plenus a vesperascente Mundo per avem, quae caret felle, per quam Spiritus Sanctus designatur, per olivae sacramentum genus humanum Sanguine Christi Deo Patri* C *reconciliandum; & licèt non visibili sed invisibili prae consortibus suis Oleo unctus sit Christus, Christus tamen* Unctus *interpretatur. A Christo Christiani vocamur,* Populus acquisitionis, gens sancta, *& ut in Epistola sua dicit Cephas,* regale Sacerdotium. *Antiquitus enim Reges tantùm & Sacerdotes & Prophetae Chrismali ungebantur O-* D *leo. In novo verò Testamento omnes per Baptismum renati Oleo sanctificantur invisibili, & unguntur visibili: licèt in primitiva Ecclesia, quae in Judaea post Dominicam Ascensionem pullulavit, datum fuisse non legimus. Ceterum in primitiva Ecclesia, quae in Judaea coepit, credentes non Christianos nominari, sed Nazarenos in Actibus Apostolorum satis* E *aperte Vas electionis ad Felicem Praesidem declarat, dicens:* De secta autem Nazarenorum, supra qua accusor, sic Deo meo deservio, ut paternis non obviem traditionibus. *In Antiochia verò ad evitandam ironiam Judaeorum, nomen Christianorum primitus exortum est. Et hoc Sacramento ab Apostolis, antequam dividerentur, instituto baptizatis, & in Christo renatis per*

Apo-

Apostolos & eorum successores Episcopos, ut tutorem haberent Paraclitum per manus impositionem, & per Chrismalis Olei insignitionem coepit Spiritus Sancti orando donari charisma. Quia verò Oleum Infirmorum ab Apostolis institutum testatur Jacobus Apostolus dicens: Infirmatur quis in vobis? inducat Presbyteros Ecclesiae, ut orent super eum, ungentes eum Oleo sanctificato. Et oratio Fidei salvabit infirmum; & si in peccatis fuerit, remittetur ei. *Hoc omni tempore inter Missarum solemnia a Presbyteris in eo loco, ubi sic legitur:* Per quem haec omnia bona creas, *solebat consecrari. Nunc verò a solis Episcopis in eodem loco Missae in Coena Domini consecratur. Oleum verò Chrismale odoriferi balsami recipit commixtionem. Oleum enim misericordiae & veritatis & luminis sic odorem suum longe lateque habet dispergere, ut ex bonis operibus a videntibus honorificetur Pater noster, qui in coelis est, & qui non consentiunt veritati, non habeant unde detrahant religioni. Beatus verò Anacletus Clementis successor in Epistola sua Decretali dicit, Episcopum minus quàm a tribus non posse consecrari. Et hoc exemplo Jacobi Hierosolymitani comprobat Episcopi, qui a Petro & Johanne & Jacobo ordinatus est, & hoc in Dominicis diebus. Dicit etiam, caput Episcopi debere Chrismate perungi, ut principale nostrum, qui est mens, Spiritu Sancto delibuta secundùm Dei imaginem vivat & sapiat & conformetur, & ut manus ejusdem, per quas opera designantur, Chrismate perungantur, ut possit audire a consecrante:* Quaecumque benedixeris, sint benedicta, & quaecumque consecraveris, sint consecrata. *Haec sunt manus, quae Chrisma conficiunt, cujus unctione ad invocationem Episcopi septiformis gratia super baptizatos Sancti*

A *Spiritus effunditur. Et quae eodem Chrismate manus perungant Sacerdotis, eisque potestatem tribuant baptizare & praedicare, & Missas tam pro vivis quàm pro defunctis decantare. Consecrationes verò Ecclesiarum & Altarium a beato Silvestro in Ecclesiasticis Historiis sumsisse legimus exordium. Nam antea licèt Oratoria essent, in quibus Dei Po-* B *pulus conveniebat, non tamen Altaria vel Ecclesias, Paganorum saeviente procella audebant publice habere consecratas, sed in Cryptis & Coemeteriis & in domibus occulte Missas celebrabant. Postquam verò Constantinus Christianae se subjecit Religioni, in Palatio suo Lateranensi Ecclesiam in honore Salvatoris aedificavit, & ut imago Salvatoris pu-* C *blice depingeretur in parietibus, & imago Jovis ex alto dejiceretur, & ut Templa clauderentur, & Ecclesiae publice aedificarentur, instituit. Et ex illo tempore coeperunt mensae Altarium lapideae Chrismate perungi in similitudinem lapidis illius, quem erexit Jacob in titulum, qui Christum designabat,* qui est lapis angularis, qui fecit u- D traque unum. *Sunt praeterea & alia Sacramenta, quibus nunc utitur Ecclesia Dominico exemplo, quamvis non tradito praecepto, ut est exsufflatio in Exorcismis, effetatio in Catechumenis, & manus impositio, qua Baptizatis consignando Sanctus datur Spiritus, & qua reconciliantur Peccatores matri Ecclesiae, & qua Episcopis & Sacerdotibus &* E *Levitis virtus traditur ministerii.*

Explicit Libellus de Sacramentis a Bonizone Sutrino Episcopo editus, ad Gualterium Leonensis Coenobii Monachum & Priorem missus.

Ceterum quae hactenus dixi de pia veterum Fidelium munificentia in instituendis atque ditandis tot Caritatis Christianae domiciliis, optandum est, ut praesentes & posteros ad

ad imitationem atque aemulationem commoveant. Sed potissimum commendanda illa loca, quae veris Pauperibus, & Aegrotis subsidium praebent. At in Peregrinorum hospitiis, si aliquid fortè desiderem, mihi facile, ut spero, etiam probi ignoscent. Utique laudanda piorum hominum peregrinatio, eisque tectum & victum amore Christi largiri, sine ulla haesitatione mercede sua in coelis minime fraudabitur. Verùm tot ex hisce peregrinis num germanae devotionis caussâ ad Sanctorum loca pergunt? Experientia negat. Ii nempe manuum laborem aversati, quamquam robustissimi, erronum vitam perquam suavem eligunt: atque huc

A & illuc, dum vires adsunt, excurrentes, & ad eadem loca, quae antea inviserant, regredientes, Clericalem etiam (quod turpe ac intolerandum est) habitum nonnunquam mentiti, in ebrietatem & furta etiam proni, procacissime hinc inde eleemosynas corradunt. Nonne panis, quem perditae ejusmodi nebulonum

B turmae usurpant, rectius effunderetur in pauperrimos patriae suae Cives (neque enim iis ulla Civitas, ullus locus caret) atque in peregrinos tantummodo verae Pietatis caussâ itinerantes? Vide, quae dicam in calce Dissertationis LVIII. *de Christian. veneratione erga Sanctos*.

DE

DE JUDICIIS DEI,

SIVE

EXPERIMENTIS VETERUM,

AD SCRUTANDUM HOMINUM CRIMEN,

SIVE INNOCENTIAM.

DISSERTATIO

TRIGESIMAOCTAVA.

DISSERTATIO TRIGESIMAOCTAVA.

INter antiquorum ritus, qui ad tempora nostra minime penetrarunt, immo jamdiu proscripti sunt, *Judicia Dei* potissimùm animadvertere ad eruditionem nostram pertinet. Eo nomine olim significabantur experimenta a Christianis instituta cum invocatione nominis divini, ut si quando objecta alicui crimina dubia, aut occulta forent, accusationem suam actor, interveniente Deo, probare, aut reus eluere posset. Nimirum sibi nullo negotio eorum temporum homines persuadebant, Deum scelerum ultorem, innocentiae verò patronum, prodigiis quoque, si invocaretur, certaturum pro detegenda veritate, quam pertingere oculi humani acies nequibat. Hinc sensim varii instituti fuere modi, quibus explorari putabatur de controversis criminibus scientia & testificatio Dei. Proinde experimenta haec appellata fuere *Judicia Dei*, quasi ad omniscientis Judicium controversia deferretur, & inde justa sententia exspectanda foret. *Purgationes* quoque dicebantur, quoties ad ea confugiebat accusatus, ut inlatum crimen a se removeret. Omnium antiquissima Purgatio, neque solùm antiqua, sed

A semper a Conciliis & Patribus probata, *Jusjurandum* fuit, quod alio nomine *Sacramentum* vocarunt. Ut major in ipso emittendo reverentia foret, illud super Sanctorum tumulis atque Reliquiis praebere, mos olim fuit. Circiter Annum Christi CCCC-IV. Sancti Augustini discipulus accusatus a Bonifacio Presbytero, cri-
B men in ipsum Bonifacium transtulit. Dubia res erat; scandali periculum instabat. Quid heic Augustinus? *Elegi* (ita ille scribit Epistolâ 78. olim 137.) *aliquid medium, ut certo placito se ambo constringerent ad locum sanctum se perrecturos, ubi terribiliora opera Dei non sanam cujuscumque conscientiam multo facilius aperirent, & ad confessionem*
C *vel poenâ vel timore compellerent &c. Multis notissima est sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolensis Corpus conditum est: quo volui ut pergerent; quia inde facilius fideliusque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum*. Et sane quàm celebris eâ tempestate foret Sancti Felicis Nolani tumulus, ex hujusmodi etiam mira-
D culis, Natales in ejus honorem conscripti a Sancto Paulino (quorum pars a me primum evulgata fuit in Tomo primo Anecdotorum [*]) satis produnt. Addit Augustinus: *Nam & nos novimus, Mediolani apud memoriam Sanctorum, ubi mirabiliter & terribiliter Daemones confitentur, furem quem-*

(*) Edit. hujus nostrae T. XI. P. I.

quemdam, qui ad eum locum venerat, ut falsum jurando deciperet, compulsum fuisse confiteri furtum. Ita Gregorius Magnus in Epistola 33. Lib. 2. ad Justinum Praetorem scribit, se in Leone quidem Episcopo nullam invenisse culpam: attamen subdit, *ne quid videretur omissum, aut nostro potuisset dubium cordi remanere, ad beati Petri sacratissimum Corpus districta eum ex abundanti fecimus sacramenta praebere. Quibus praestitis, magnâ sumus exsultatione gavisi, quòd hujuscemodi experimento innocentia ejus evidenter enituit.* Idem factum a Martino Diacono ipse tradit Epistolâ 18. Lib. 7. ut alia loca omittam. Ad Sancti quoque Geminiani Mutinensium Episcopi & Patroni tumulum habita hujusmodi Judicia, ostendam in Dissertatione LVIII. *de Christian. veneratione erga Sanctos.* Immo quoties Episcopis, atque ipsis Romanis Pontificibus aliquod crimen objectum fuit, non aliam viam iidem inierunt, ut se se innocentes ostenderent. Sed quia perquam commodâ ratione videbantur multi criminationes evadere, interposito duntaxat Jurejurando, sancitum fuit ab antiquis Principibus, diuque servatum, ut accusatus alios quoque adhiberet testes innocentiae suae, quos *Sacramentales*, vel *Sacramentarios*, vel *Conjuratores* appellare vulgo consueverunt. Atque hinc nata formula dicendi, *jurare quartâ manu quintâ manu &c.* hoc est, quatuor, quinque, & pluribus conjuratoribus adhibitis se se purgare. Id moris in Italia quoque temporibus Langobardorum fuisse observatum, nos edocebit Lex 367. Rotharis Regis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi haec verba: *Si contigerit, hominem post datum fidejussorem de Sacramento, & Sacramentales nominatos, mori &c.* Additur ibi: *Sacramentum tunc intelligitur ruptum, quando praesentibus sacrosanctis Evangeliis, aut armis sacratis, ille, qui pulsatur, cum Sacramentalibus suis se conjunxerit &c.* Usitatissimum vero fuit ubique Jusjurandum emittere ad *Sancta Dei Evangelia*, testibus etiam sanctis viris Ambrosio, & Gregorio Nazianzeno. Propterea in ejusdem quoque Rotharis Lege 364. iterum occurrit *jurare ad Evangelia sancta cum duodecim aidis suis, idest Sacramentalibus: & jurare ad arma sacrata.* Scilicet omnibus Septentrionalibus Populis, uti Du-Cangius erudite ostendit in Glossario Latino, maxime probabantur Sacramenta praestita tactis armis, quibus benedixerat ante Sacerdos. Proinde a scopo aberravit Macer in Hierolexico ad vocem *Juramentum*, contendens, heic significari *Arma Sacerdotalia*, hoc est, *instrumenta Sacrificii*, seu *Paramenta sacra*. De veris armis haec intelligenda sunt, in quibus post Sacra opinionem Honoris statuebant tunc militares viri. Locum verò & formulam ad jurandum praescripsit Italico Populo Carolus Magnus in Lege Langobard. 38. hisce verbis: *Omnia Sacramenta in Ecclesiis, aut super Reliquias jurentur. Et quae in Ecclesia juranda sunt, vel cum septem electis, aut si duodecim esse debent. Et sic jurent: Si illum Deus adjuvet, & illi Sancti, quorum Reliquiae istae sunt, ut veritatem dicat.* Plura non addo, ne longius, quàm par sit, Lectorem in hocce argumento deducam. Illud tantummodo adjiciam, hunc unum Purgationis modum pro legitimo a Patribus semper habitum, & Canonicum adhuc appellari. Consulendus est in hanc rem Gratianus Caussâ 2. Quaestion. quinctâ, & Gregorius IX. in

in Decretal. Lib. quinto, Tit. 34. de purgat. Canonicâ

Judiciis quoque Canonicis adjungenda videretur *Purgatio per Eucharistiam*, cujus haec fuit methodus. Quum accusatus suspicionem a se amoliri cupiebat alicujus criminis, quod manifestis rationibus aut confirmari, aut dealbari nequibat, ad sacram Synaxim adducebatur. Et antequam Domini Corpus ore acciperet, coram adstantibus protestabatur: *Corpus Domini sit mihi ad probationem hodie*, aut aliud quid simile. Quo facto quies ei restituebatur, dimissâ Deo curâ puniendi hominis, si is mendax commissum facinus negasset, aut ficte pollicitus aliquid fuisset. Purgationem hanc Hadrianus II. Papa Anno DCCCLXIX. a Lothario Lotharingiae Rege, suisque comitibus accepit. Atque ipse Rex, ceterique divino, quemadmodum creditur, judicio percussi, brevì finem vivendi fecerunt, ut habent Annales Bertiniani, Metenses &c. Sed praecipue Episcopi & Sacerdotes, alicujus culpae insimulati, consuevere Sacrum celebrare, & ad Communionem palam sese innocentes profiteri, Deum vindicem invocantes, si mentirentur. Ita Gregorius ipse Septimus Papa Anno MLXXVII. se purgavit Canossae coram Henrico IV. Germaniae ac Italiae Rege: tum alii Episcopi & Presbyteri, quos omitto. A nonnullis etiam Conciliis probata est ejusmodi Purgationis forma, in qua nihil superstitionis, nullamque Dei tentationem invenias. Et sane vix a *Jurejurando* differt. Attamen Secula posteriora unum *Jusjurandum* pro legitima & Canonica Purgatione acceperunt. Sed praeter istas excogitatae sunt ab antiquis aliae rationes eruendae, ut sibi persuadebant, veritatis occultae, & accusationis aut confirmandae aut diluendae, idque non sine ingenti temeritatis, & nimiae credulitatis nota. Non has Ecclesia adinvenit, non has Romani Pontifices unquam probarunt: immo eas tandem penitus sustulerunt. Propterea *Purgationes vulgares*, quasi a vulgo institutae, appellabantur; uti & *Judicia Dei*, cujus nominis caussam antea aperui. Primum locum faciam *Judicio Aquae frigidae*. Quum gravia flagitii alicujus indicia quemquam gravabant, sed non ita, ut convinci reus posset, res ad Deum judicanda deferebatur, piâ quidem, sed temerariâ, ut dixi, persuasione. Parabatur, sive deligebatur lacus Aquae, ad quem accusatus, antea in Templo monitus & adjuratus, accedebat: & praemissis orationibus, atque invocato Deo teste veritatis ac scelerum vindice, in altum projiciebatur, intentis interea adstantium oculis, num aqua eum reciperet, an sustentaret. Non ingratum, puto, Lectoribus erit, accipere descriptum verbis antiquorum hunc ritum, quando ejus duplex monumentum ex membranis eductum praesto mihi est. Primum descripsi e pervetusto Antiphonario, nempe circiter Annum Christi MCL. manu exarato, & exsistente in Bibliotheca insignis Capituli Metropolitani Canonicorum Mediolanensium; quod olim spectabat ad Canonicam Vallis Travaliae. Alterum excerpsi ex antiquissimo Rituali MSto, quem olim possidebat amicus meus D. Caelestinus Lorefice Monachus Benedictinus. Ita verò inscribitur Mediolanensis MSti Ritus.

Ordo

Ordo ad faciendum Judicium ad Aquam frigidam.

HOc est verum Judicium ad hominem, qui debet exire in Aquam frigidam, *quando Romani propter invidentiam tulerunt Domno Leoni Papae oculos & linguam, propter thesaurum Sancti Petri. Tunc venit ad Imperatorem Carolum, ut eum adjuvaret de inimicis suis. Tunc Imperator duxit eum Romam, & restituit eum in locum suum, & thesaurum supradictum non potuit invenire aliter, nisi per istud Judicium; quod Judicium fecere Beatus Eugenius, & Leo, & Imperator, ut Episcopi & Abbates & Comites firmiter teneant & credant, quod probatum habuerunt illi sancti Viri, quod invenerunt. Quum homines vis dimittere in Aquam frigidam ad probationem, ita debes facere. Accipe illos homines, quos vis mittere in aquam, & duc eos ad Ecclesiam coram omnibus. Et cantet Presbyter Missam, & facit illos ad ipsam Missam offerre. Quum autem ad Communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos conjuratione istâ, & dicat:* Adjuro vos homines per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per veram Christianitatem, quam vos suscepistis, & per Unigenitum Dei Filium, & Sanctam Trinitatem, & per sanctum Evangelium, & per istas Reliquias, quae in hac Ecclesia sancta sunt, ut non praesumatis ullo modo communicare, neque accedere ad hoc sanctum Altare, si vos hoc fecistis, aut consensistis, aut scitis, qualiter hoc egerint. *Si autem homines tacuerint, & nemo ullum sermonem dixerit, tunc accedat Sacerdos ad Altare, & communicet ex illis quemcumque vult mittere in Aquam. Quum communicant, dicat*

A *Sacerdos ad unumquumque per singulos:* Hoc Corpus & Sanguis Domini nostri Jesu Christi sit tibi acceptum ad probationem hodie. *Expletâ Missâ faciet ipse Sacerdos Aquam benedictam, & accipiat ipsam Aquam, & vadant ad locum, ubi homines probati debeant esse. Quum autem venerit ad jam praedictum locum, praebeat illis omnibus*
B *de ipsa supra benedicta Aqua bibere. Ut autem dederit, dicat ad unumquemque:* Haec est Aqua benedicta. Sit tibi ad comprobationem fidei. *Postea verò conjuret Sacerdos Aquam, ubi illos mittere debet:* Adjuro & benedico te, Aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis, qui te in principio creavit, & jussit ministrari humanis
C necessitatibus. Qui etiam te jussit segregari ab aquis superioribus. Adjuro te etiam per ineffabile nomen Domini nostri Jesu Christi, Filii Dei omnipotentis, sub cujus pedibus mare elemento aquarum se calcabile praebuit; qui etiam se baptizari in aquarum elemento voluit. Adjuro te etiam per Spiritum Sanctum, cujus
D voluntate mare divisum est, & Populus Israël per illud siccis vestigiis transivit: ad cujus etiam vestigii invocationem Elias ferrum, quod de manubrio exierat, super Aquas natare fecit: ut nullo modo suscipias hos homines, si in aliquo ex his sunt culpabiles, quod illis objiciat, scilicet aut per opera, aut per con-
E sensum, aut per scientiam, aut per ullum ingenium. Sed fac eos natare super te, ut nulla possit esse causa aliqua, aut nulla praestigiatio, quae illos possit non manifestare. Adjuro te per Nomen ejus obedias, cui omnis Creatura servit, quem Cherubin & Seraphin laudant dicentes: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum;* qui etiam dominatur per infinita

A infinita secula seculorum. Amen. *Item post conjurationem Aquae apprehendat ipsos homines, qui ad Judicium debent intrare. Exuat illos vestimentis eorum, & faciat osculari singulos Sanctum Evangelium & Crucem Christi. Post haec ista conjuratio fiat per unumquemque:* Adjuro, homo, per invocationem Domini nostri Jesu Christi,

B & per Judicium Aquae frigidae. Adjuro vos/te per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per Trinitatem inseparabilem; & per Dominum nostrum Jesum Christum; & per omnes Angelos & Archangelos; & per Nomen Dei; & per diem tremendum Judicii; & per viginti quatuor Seniores,

C qui cotidie Deum laudant; & per quatuor Evangelistas Marcum & Matthaeum, Lucam & Johanneem; & per duodecim Apostolos; & per omnes Sanctos Dei, per Martyres & Confessores atque Virgines, & Principatus & Potestates & Dominationes & Virtutes; & per Thronos, Cherubin & Seraphin;

D & per omnia secreta Coelestia; & per tres pueros Sidrac, Misac, & Abdenago, qui cotidie Deum laudant; & per centum quadraginta quatuor millia, qui pro Christi nomine passi fuerunt; & per Mariam Matrem Domini nostri Jesu Christi; & per cunctum Populum sanctum Dei; & per illud Baptismum, quod

E Sacerdos vos/te regeneravit: vos/te adjuro, ut si vos/tu hoc furtum scitis/scis aut audistis/audisti aut bajulastis/bajulasti aut in domos vestras/domum tuam recepistis/recepisti aut consentientes/consentiens aut consentanei fuistis/consentaneus fuisti aut si habetis/habes cor incrassatum vel induratum, aut si inculpabiles estis/inculpabilis es, evanescant corda vestra/evanescat cor tuum, & non suscipiat vos/te Aqua, neque ullum maleficium contra praevaleat. Per &c. *Oratio.* Propterea obnixe te deprecamur, Domine Jesu Christe; tale signum fac, ut si culpabiles sunt hi homines/culpabilis est hic homo, nullatenus recipiantur/recipiatur ab Aqua. Haec Domine Jesu Christe, ad laudem & gloriam & invocationem nominis tui, ut omnes agnoscant, quia tu es benedictus Deus, qui vivis & regnas in Secula seculorum. Amen. *Deinde accipiat modo Presbyter de ipsa Aqua benedicta, quam prius fecerit. Aspergat super unumquemque: & statim illos projiciat in Aquam.*

Accipe nunc non dissimilem narrationem ex praelaudato MSto Rituali.

Benedictio Aquae Frigidae *ad furtum.*

JUstum Judicium homines, quia verum est, quod Domnus Papa Eugenius constituit ad faciendum, ut nullum liceat perjurare super Sancta Sanctorum, justum faciant, Episcopi, Abbates, & Comites, & Vassi Dominici. Et est constitutum in omnem regionem Romanorum. Adjuro te, homo, per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum; per Diem tremendum; per viginti quatuor Seniores, qui quotidie laudant Deum; per centum quadraginta quatuor millia, qui Christi Martyres sunt; & per omnes sanctas Virgines; & per beatam Virginem Mariam,

riam, quae Christum portare meruit; & per illum Baptismum, quem Sacerdos super te regeneravit. In hoc tibi supra dico, cum Sanctis tibi invocor, ut tu (ille) de hoc furto aut consensisti, aut bajulasti, aut consentaneus fuisti. Cor incrassatum aut induratum. Si culpabilis es, non suscipiat eum hodie Aqua. Pro hoc, Domine, fac signum tale, ut omnes cognoscant, quia tu es Deus benedictus in secula seculorum. Amen. *Incipit Judicium, quod fecit Beatus Eugenius cum Domno Papa Leone, & Domino Karolo Magno Imperatore, & Romani, propter thesaurum Sancti Petri, & invidiam insimul tulerunt Leoni Papae oculos & linguam. Ille evasit vix de manibus eorum, & venit ad Imperatorem Karolum, ut eum adjuvaret de suis inimicis. Et tunc Imperator reduxit eum Romae. Et thesaurum supradictum non potuit invenire aliter, nisi per justum Judicium, quod fecit beatus Eugenius, & Leo Papa, & Imperator Karolus, ut Episcopi, & Abbates, seu Comites firmiter teneant & credant, quia probatum habuerunt illi Sancti, quos invenerunt. Istam facere debes, quum hominem vis mittere in Aquam ad probacionem. Tunc accipe illos homines, quos in voluntate habes mittere in Aqua: & duc eos ad Ecclesiam. Et coram omnibus canant Missam, & faciat eos ad ipsam Missam offerre. Quum autem ad Communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos, & conjurationem istam dicat. Conjuratio hominis.* Adjuro vos, homines, per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, &c. (a) *Si autem omnes tacuerint & nullus hoc dixerit, accedat Sacerdos ad Altare, & communicet eos, quos vult mittere in Aqua. Quum autem communicat, dicat Sacerdos per singulos:* Corpus & Sanguis Domini nostri Jesu Christi sit tibi hodie ad probationem. *Postea verò conjuret Sacerdos Aquam, ubi homines mittendi sunt. Conjuratio Aquae:* Adjuro te, Aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis &c. (b) *Post conjurationem autem Aquae, exuat illos vestimentis eorum: & faciat illos osculari Sanctum Evangelium & Crucem Christi. Post haec de ipsa Aqua benedicta aspergat Presbyter super unumquemque, & projiciat eos statim in Aqua per singulos. Haec autem omnia facere debent jejunando. Neque illi comedant cibos, neque qui pro ipsis mittuntur in Aqua. Conjuratio hominis:* Adjuro vos, homines / te, homo ill. per invocationem Domini nostri Jesu Christi, & per Judicium Aquae frigidae &c. (c)

Quum audis, communicantibus exhibitum fuisse *Corpus & Sanguinem Domini*, habes etiam antiquitatem Ritus, qui in usu fuit, antea quàm Calicis usus Laicis, ita jubente Ecclesia, adimeretur. Simul autem animadverte, non vulgo tantùm probata olim fuisse hujusmodi spuria Judicia, sed etiam nonnullis Ecclesiasticis viris, quandoquidem in sacris eorum Ritualibus, non secus atque alia Ecclesiastica instituta occurrunt. Et sane ex ipsis Ritualibus alias non dissimiles ejusdem Ritus formulas edidere Juretus, Lindenbrogius, Goldastus, Mabillonius, Du-Cangius, Bignonius, & alii. Neque mirum, quod tanta fides adjungeretur hujusmodi probationum generi: quum ejus institutores venditarentur, si superis pla-

(*a*) Formulam hujus conjurationis habes supra *in Ordine ad faciendum Judicium &c.*
(*b*) Conjuratio Aquae heic est eadem, quam accepisti in supra laudato *Ordine*.
(*c*) Vide supra formulam Conjurationis hominum.

placet, Leo III. Romanus Pontifex, & Carolus Magnus, & Beatus Eugenius, idem fortasse, qui Landulpho Seniori Lib. 2. Cap. undecim. Histor. Mediolanens. Tom. IV. Rer. Italicar. memoratur. Grandia haec nomina fidem miram invento conciliabant. Neque rudis Popelli erat fictioni larvam detrahere, & praesertim quod a Sacerdotibus quibusdam res proponebatur, eorumque Rituales Libri veluti certam hanc detegendae veritatis formam commendabant. Hincmarus ipse Remensis Episcopus, vir doctissimus, inventum hoc laudabat in Opusculo *de divortio Lotharii*. Sed jam exclamantes audi: o barbarum ac truculentum morem, fabulamque summe perniciosam, quae hominibus fortasse culpa carentibus tam facile vitam eripiebat! Bona verba quaeso. Et mihi olim ea opinio insederat, infelices ita demersos animas reliquisse sub aquis; ac proinde ritum barbaricum exsecrabar. Gregorius Turonensis Lib. primo, Cap. 69. & 70. de Gloria Martyrum, auctor est, duas mulieres adulterii accusatas, *ut aquis immergerentur dijudicatas fuisse*. Ex iis una innocens reputata *super aquas ferri coepit*. Alteram *stilus sub aquis tenuit, ne ad fundum fluminis perveniret:* idque miraculi loco fuit; quapropter veluti insons dimissa est. Ad haec Du Cangio referente, in Statutis MStis Caroli I. Siciliae Regis, qui post dimidium Seculi XIII. regnavit, ista leguntur: *Quant aucuns estoit acusez d'aucun crime, dont il deust estre noiez, s'il n'estoit coupables, il ne pooiet noyer. Mais ce n'est mie voirs; car ce fesoit li benfices de l'air, qui le retient, non mie autre chose*. Quae, si bene intelligo, haec sonant: *Quum de aliquo crimine quisquam accusabatur, propter quod in aqua suffocandus esset: si innocens erat, suffocari non poterat. Sed istud minime verum est; fiebat enim aëris beneficio, qui projectum in aquas retinebat: neque ob aliam caussam id contingebat*. Haec & mihi ante oculos erant olim. Verùm in hanc rem diligentius introspiciens, deprehendi, aliter rem actam antiquioribus Saeculis. Clarissimus vir P. Edmundus Martene Monachus Benedictinus Tom. 3 Lib. 3. Cap. 7. de antiqu. Eccles. Ritib. aliquot congessit formulas *Probationum in aqua frigida*, ex Archivis Gallicis; nam & ibi idem mos summo in honore & vigore fuit. Ita & P. Pezius in Thesauro Anecdotor. novissim. Part. 2. Tomi 2. pag. 635 Et antea Mabillonius in Analectis pag. 161. noviss. edition. alias edidere Formulas ejusmodi Ritus. Itaque apud eumdem Martene ista leguntur: *Deinde verò cordâ quadam, quae eum tenere queat, circa lumbos alligetur, atque in cordâ fiat nodus; & sic in aquam suaviter, ne aquam commoveat, demittatur. Si verò usque ad nodum demersus fuerit, extrahatur ceu salvus; sin autem, quasi reus a videntibus aestimetur*. Itaque animadvertendum est (secus quàm ego scripseram in Notis ad Legem Langobard. 55. Lotharii I. Part. II. Tom. I. Rer. Italicar.) eos solùm in ejusmodi Judicio culpae reos fuisse habitos, quos aqua aversabatur, atque in sinu suo recipere negabat, perinde quasi scelere inquinatos ipsa quoque horreret. Ceterum qui revera demergebatur, protinus veluti innocens reputatus, ex aqua incolumis educebatur. Attentius vide, quid in supra evulgato Ritu contineatur. Adjurat Sacerdos Aquam, *ut nullo modo suscipiat eos homines, si in aliquo sunt culpabiles; sed faciat eos natare super se*. Infra

fra adjurantur *homines, ut si furtum sciant, aut receperint &c. aut si inculpabiles sint* (pro *culpabiles* ita ibi scriptum) *evanescant eorum corda, & non suscipiat eos Aqua.* Ita in alterâ Formulâ apud supra laudatum Martene rogatur Deus, *ut si innocens de hoc furto, unde purgatio quaerenda est, in hanc Aquam corpus suum immittere voluerit, confestim ab ipsa excipiatur Aqua. Si autem culpabilis aut reus &c. ab ista Aqua rejiciatur &c.* Diserte etiam tradit supra memoratus Hincmarus, *conligatos fune in aquam fuisse demissos, ne si innoxios Aqua reciperet, ii periclitarentur.* Quare nocentes, uti supernatantes, minime in imum, ut ferunt, dilabebantur. Atque, ut vides, nullum aliud in ejusmodi Judicio periculum aderat, nisi quum Aqua irata sinum aperire nolebat cadenti homini: tunc enim is illati criminis reus decernebatur. Commodissimam profectò dicas vel pro perditissimis hominibus viam istam sese purgandi. Immo veniam efflagito ego, si suspicer, ab aliquo versuto potius quàm pio Viro adinventam fuisse rationem hanc explorandae veritatis, ut per minime periculosum experimentum sub specie divinae Revelationis eriperetur poenae aliquis improbus, & veluti testimonium innocentiae haberetur, quod illum aqua in sinum suum excepisset, ac minime suo dorso sustentasset. Perquam rudes profectò fuerint homines iis Seculis oportet, & non levi credulitate laborarint, quando ad innocentiam dignoscendam pro caelesti voce atque prodigio accipiebant, hominem bene ponderosum in Aqua mergi. Sed ne quid dissimulem, in Chronico Mosomensi edito a Dacherio ad Annum MCLXVI. narratur, ex nonnullis Haereticis, deprehensis apud Vizeliacum, duos se se obtulisse examini Aquae. *Adducti* sunt ergo *ad Judicium examinis Aquae; & eorum unus omnium judicio salvus per Aquam factus est. Fuerunt nonnulli, qui exinde dubiam tulere sententiam. Alter porro remersus in Aquam, fere omnium ore damnatus est &c. Ipso petente, ad Aquae Judicium reductus, & secundò demersus, nec vel parum ab Aqua receptus est. Bis denique damnatus, igni ab omnibus adjudicatus est.* Guibertus quoque Abbas Novigenti Lib. 3. Cap. 14. de Vita sua, par miraculum narrat de fure quodam. De altero eadem habet Hermannus Monachus in Lib. Miracul. Sanctae Mariae Laudun. Quibus in exemplis vides, sese Deum accommodasse interdum ad hominum piam fidem & preces. Mabillonius quoque in Annalib. Benedictin. ad Annum MXXI. & MXXX. paria miracula contigisse refert. Si vera sunt etiam, quae interdum audivi, in Transilvania perdurat adhuc experimentum *Aquae* ad dignoscendas Sagas, sive Incantatrices maleficas, quarum ingens copia ibi traditur esse, & de quibus multa narrantur, quae tamen credere vera sapiens nolit, nisi suos ipse oculos testes adhibeat.

Ejusdem quoque generis, & in eumdem finem excogitatum fuit alterum *Judicium Panis & Casei.* Nempe post multas Ecclesiasticas caeremonias, orationes, Missam, & Communionem, accusato Panis & Caseus benedicti tradebantur. Si edere & glutire poterat, jam exploratae illius innocentiae omnes plaudebant. Sin cibus comedi, atque in ventriculum demitti nequibat, continuò objecti criminis reus dijudicabatur *.

Judicium

* *Judicio sive Experimento* hoc, quo tempore, nempe Saeculis barbaricis, vafri homines Religioni minime obsequentes pro libito suo, non quidem licite, nec auctoritate

aliqua

Judicium Casei in Germanico Codice prostans indicarunt etiam Eccardus, & Clariss. P. Godefridus Abbas Gotwicensis Lib. I. Cap. II. Chronici Gottwicen. Accipe nunc ejusmodi Ritus descriptionem nondum editam ex antiquissimo Rituali supra mihi memorato.

Benedictio Panis & Casei.

AGios, Agios, Agios. Sancte Pater, qui es invisibilis, aeterne Deus, omnium rerum Creator, Deus spiritalium orator, qui cunctorum conditor es, & arcana conspicis. Qui scrutaris corda & renes, Deus, deprecor te; exaudi verba deprecationis meae, ut qui hoc furtum admiserit, Panis vel Caseus iste fauces & guttura eorum transire non possit. Amen. *Alia Benedictio:* Domine, qui liberasti Moisen & Aaron a dextra Aegypti, Davit de manu Goliae, Jonam de ventre Ceti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Theclam de bestiis, Susannam de falso crimine, tres Pueros de camino ignis ardentis, Danielem de lacu leonum, Paraliticum de grabato, Lazarum de monumento, ostende misericordiam tuam, ut qui hoc furtum commiserunt, Panis vel Caseus iste fauces vel guttura eorum transire non possit. Per &c. *Conjura-*

B *tio Panis & Casei:* Te igitur clementissime Pater, per Jesum Christum filium tuum Dominum nostrum supplices rogamus & petimus, ut inhaereas linguas gutturibus istorum hominum, qui hoc furtum fecerunt vel commiserunt, aut numquam manducent neque glutiant creaturam tuam Panem & Caseum istum, ut sciant,
C quia tu es, & non est alius Deus praeter te. Summe Deus, qui in coelis moraris, qui habes ob Trinitatem & majestatem tuam justos Angelos tuos, emitte, Domine, Angelum tuum Gabrielem, qui ora haereat gutturibus eorum, qui hoc furtum fecerunt, ut nec manducent nec glutiant creaturam tuam Panem &
D Caseum istum. Abraam, Isaac, & Jacob, hos Patriarchas invoco cum duodecim millibus Angelorum & Archangelorum. Invoco quatuor Evangelistas Marcum, Matthaeum, Lucam, & Johannem. Invoco Moisen & Aaron, qui mare * disiverunt: ut ligent linguas gutturibus istorum hominum, qui hoc furtum fecerunt,
E aut consenserunt. Si hanc creaturam tuam Panem & Caseum gustaverint, tremulent, sicut arbor tremulus, & requiem non habeant nec requiescant in faucibus eorum creaturam Panis & Casei: ut sciant omnes, quia tu es Deus, & non est alius praeter te. Per &c. *Conjuratio hominis:* Conjuro te,

aliqua legitima fulti sacra profanis immiscere assueti, ut etiam aliis hujuscemodi usibus & piis disciplinis quampluribus, ad incautos rudesque decipiendos, sibique quoquo modo consulendum, ausu temerario ac superstitioso abutebantur. In id respiciebat, opinor, inmortalis Boccaccius, vir emunctae naris & omnigenae eruditionis, nec non suaviloquentiae, & aevi sui pravis moribus irrisorum censorumque disertorum, *quot aut fuerunt, aut sunt, aut aliis erunt in annis* facile princeps, tunc quum in fab. VI. Diei 8. ad sublatum furto suem occisum inveniendum, cui subreptus fuerat, ei Experimentum hocce per quemdam proponit, his verbis usum: = *& per certo se tu gli potessi ragunare, io so fare la experientia del pane & del formaggio, & vederemmo di botto chi l'a avuto............. & così si possono benedire le galle del gengiovo come il pane e'l cacio* =. Itaque locus iste explicari non posse videtur, nisi habita ratione ad disciplinam qualemcunque praedictam, quam lepidos fures forte docuerat Presbyter, haud quidem prudens, & plus nimio festivus, & rei gnarus, & apud quem ablata furto res fuerat ante recondita.

te, *homo*, per patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per tremendum Judicii diem, per quatuor Evangelistas, per duodecim Apostolos, & per sexdecim Prophetas, & per viginti quatuor Seniores, qui coti die in laudem Dei adorant, per illum Redemtorem, qui pro nostris peccatis manus suas sanctas in Cruce suspendere dignatus est; si in hoc furtum mixtus es, aut fecisti, aut bajulasti, taliter tibi ordinetur de manu Domini, vel de tanta sua sancta gloria & virtute, ut Panem & Caseum istum non possis manducare, nisi inflato ore, cum spuma & gemitu & dolore & lacrymis; faucibusque tuis sis constrictus per Eum, qui venturus est judicare vivos & mortuos, & Seculum per ignem.

In Antiphonario quoque vetustissimo Capituli Metropolitani Mediolanensis, cujus supra mentionem feci, legebatur *Benedictio Panis & Casei ad inveniendum, qui furatus est*. Ast ego, ne Lectori sim toedio, unicum exemplum attuli, & praesertim quod non dissimilis hujusce Judicii descriptio occurrat apud praelaudatum Martene in Libr. de antiquis Eccles. Ritibus. Gravioris contra discriminis fuit *Judicium Aquae ferventis*. In hanc demissus homo si urebatur, intentati criminis nulla defensio supererat. Is enim reus a Caelo indicatus credebatur. Vicissim verò innocentem depraedicabant (neque injuriâ) ubi is inde illaesus emergebat. Manum tantummodo, non autem corpus totum, in lebetem ferventis Aquae eâ occasione solitam fuisse immitti, antiquorum monumenta testantur. Immo innuere videntur, Servos duntaxat alicujus culpae arcessitos subiisse ejusmodi Judicium. In Capitulari Ludovici Pii, edito Anno Christi

A DCCCXIX. apud Baluzium Tom. primo Capitular. Reg. Francor. pag. 598. & 669. atque inter Leges Langobardicas Cap. 9. Ludovici Pii, pag. 128. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi de homicidiis intra aedes sacras perpetratis agitur, haec habentur: *Si proprius Servus hoc commiserit, judicio Aquae ferventis examinetur,* B *utrum hoc sponte, an se defendendo fecisset. Et si manus ejus exusta fuerit, interficiatur*. Sed longe antea ritum eumdem indicaverat Liutprandus Langobardorum Rex Lege 21. Lib. 5. pag. 61. ejusdem Partis II. Tomi I. Rer. Italicar. his verbis: *Si quis Servum alienum sine voluntate Domini sui in sacramentum miserit, aut* C *manum in Caldaria mittere fecerit, componat Domino ejus Solidos viginti*. Gregorius quoque Turonensis non dissimile experimentum narrat Lib. primo, Cap. 81. de Gloria Martyrum, quod institutum fuit inter Catholicum & Haereticum in orthodoxae Fidei testimonium. Hac de re legendus Du-Cangius in Glossar. Latin. D ad vocem *Aqua*, & videndae Formulae hujus Ritus apud supralaudatum Martene Tom. 3. Lib. 3. Cap. 7. de antiquis Eccles. Ritibus. Ego tantummodo proferam, quae in nuper laudato Rituali MSto de hoc Ritu habentur: unde etiam elucebit, nihil aliud quàm *manum* immitti consuevisse in Aquam ferventem, quum E ejusmodi experimentum peragebatur.

Benedictio super *Aquam ferventem*.

DEus Judex justus, fortis & patiens, qui auctor pacis es, & judicas aequitatem, judica quod justum est, Domine, & rectum Judicium tuum. Qui respicis super terram, & facis eam tremere. Tu Deus omni-

omnipotens, qui per adventum Filii tui Domini nostri Jesu Christi Mundum salvasti, & per sanctissimam ejus Passionem genus humanum redemisti: tu hanc Aquam igne ferventem ✠ sanctifica. Qui tres pueros, idest Sidrac, Misac, & Abdenago, jubente Rege Nabucdonosor in camino ignis accensa fornace salvasti. Tu, clementissime Dominator praesta, ut si quis innocens de hoc furto, vel stupro in hanc Aquam igne ferventem Manum miserit, sicut tres pueros supradictos de camino ignis solvisti, & Susannam de falso crimine liberasti, ita & qui innocens de hoc furto in hanc Aquam igne ferventem Manum miserit, salvam & illaesam educat. Ita, Domine omnipotens, si quis est culpabilis, incrassante Diabolo cor induratum, praesumserit Manum suam mittere, tu, justissime, qui es Veritas, heic in corpore suo veritatem manifesta, ut anima per poenitentiam salvetur. Et si culpabilis est, & per aliquod maleficium, aut per herbas peccatum suum tegere voluerit, tua dextera evacuare dignetur. Per &c. *Alia benedictio:* Benedico ✠ te, Creatura Aquae igne ferventis, in nomine Patris, ex quo cuncta procedunt, & Filii, per quem facta sunt omnia, & Spiritus Sancti, in quo universa sociantur. Et adjuro te per Eum, qui te ex quatuor fluminibus totam terram rigare produxit: nam & te in vinum mutavit; etiam in te baptizatus est. Ut nulla insidia Diaboli, neque maleficia hominis inimici te a veritate Judicii separare possint; sed punias noxium, & illaesum purifices innocentem, per Eum, cui nulla latent occulta, & qui misit te per Diluvium super universum Orbem, ut peccatores de-

A leres; & adhuc venturus est judicare vivos & mortuos, & Seculum per ignem.

Narrantur & de hoc Judicio miracula nonnulla caelitus patrata. Unum prae ceteris refert Hincmarus supra memoratus in Libro *de divertio Lotharii*, qui rem quoque sibi pro- B bari satis significat. Neque dispar fuit *Judicium Ferri candentis*. In vetusto Antiphonario Capituli Metropolitani Mediolanensis habetur *Benedictio ad Judicium Ferri ardentis in manu*. Scilicet qui illaesus Ferrum candens manibus retinebat, a se veritatem aut innocentiam stare ejusmodi prodigio evincebat. Qui adu- C rebatur, certum vulgo praebebat judicium, se mentitum, aut crimine illato gravari. En quae in Rituali MSto de hujusmodi Judicio reperi.

Benedictio *Ferri* ad Judicium faciendum.

IN primis benedicatur ignis: Domine D Sancte Pater omnipotens aeterne Deus, in nomine tuo, & Filii tui Dei, & Domini nostri Jesu Christi, & Spiritus Sancti, benedicimus ✠, & sanctificamus ignem hunc. Adjuva nos, qui vivis & regnas, per &c. *Sequuntur Letaniae. Postea legitur Evangelium:* In illo tempore ductus est Jesus in desertum &c. *Alia bene-* E *dictio:* Deus qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum, per &c. *Alia benedictio*: Deus, quem omnia opera benedicunt, quem Coeli glorificant, quaesumus te orantes, ut sicut tres pueros de camino ignis incendio non solùm illaesos, sed etiam in tuis laudibus conclamantes liberasti,

sti, ita & nos a peccatorum nexibus absolutos, a devoragine ignis eripias. Ut dum te Dominum Deum patrem benedictione laudamus, criminum flammas, operumque carnis incendia superantes, sacrificium tibi debitum fieri mereamur, per Dominum &c. *Alia:* Deus, cui noticiam nullam umquam secreta fugiunt, fidei nostrae tua bonitate resplende, & praesta, ut quisquis purgandi se gratiâ hoc igni tulerit ferrum, potentiae tuae indicio vel absolvatur innocens, vel obnoxius detegatur, per &c. *Alia:* Benedic, Domine, per invocationem sanctissimi nominis tui, ad manifestandum verum Judicium tuum, hoc genus metalli, ut omni daemonum falsitate procul remotâ veritas veri Judicii manifesta fiat, per &c.

Similem, nisi idem sit, Ritum subnecto. Novem aut duodecim ferrei *Vomeres* candentes substernebantur, ac super eos pedibus nudis incedere eligebat aut jubebatur, qui suam veracitatem aut innocentiam probandam susceperat. Victor abibat, qui nullum ab igne detrimentum reportabat; victus, qui laedebatur. In Lege Langobardica 105. Caroli Magni Part. II. Tomi II. pag. 106. Rer. Italicar. edicitur, ut qui homicidium se perpetrasse negaverit, *ad novem Vomeres ignitos Judicio Dei examinandus accedat*. Adeo verò pervulgatum erat & commendatum Ferri candentis Judicium, ut Monachi ipsi non raró ad illud in rebus dubiis appellarint. Sirmondus V. Cl. in Notis ad Epistol. 39. Lib. 3. Goffridi Vindocinensis acta controversiae inter Haimericum Vicecomitem, ac Theodoricum Sancti Albini Abbatem. Vicecomitem adiit Abbas, paratus *aut calidi Ferri Judicio secundùm Legem Monachorum per suum hominem probare, aut scuto & baculo juxta Legem Saecularium defendere &c.* Mabillonius quoque in Appendice ad Tom. 4. Annal. Benedictinor. num. 42. Chartam refert, in qua Monachi Majoris Monasterii ad litem dirimendam uti decreverunt *Solito candentis Ferri Judicio*. Vide quàm altas radices temerarii isti mores egerint, quando & ipsi religiosi viri in eos consentiebant, adeo ut *candentis Ferri Judicium* familiare Monachis evaserit, & veluti *Lex Monachorum* censeretur. Quod plus etiam mirere, obnoxiae fuerunt ejusmodi Judiciis Imperatrices ipsae atque Reginae, quoties in dubium revocabatur illarum honestas. Carolus Crassus Augustus Anno DCCCLXXXVII. Annalista Saxone teste, Conjugi suae adulterii crimen objecit. *Illa virginitatem se approbare Dei Judicio, si marito placeret, aut singulari Certamine, aut ignitorum Vomerum examine affirmabat; factoque discidio, in Andelam Monasterium Ancillarum Dei in Alsatia, quod ipsa exstruxerat, Deo famulatura recessit, in quo sepulta multis miraculis praefulget.* Henrici I. Augusti in Caelitum catalogum inlati Conjugem sanctam norunt omnes *Cunegundem*. Sed non omnibus notum est, adactam fuisse castissimam Augustam, ut a se thori violati suspicionem atque accusationem removeret, ad Judicium Vomerum suscipiendum. Rem narrat vetustissimus Auctor Vitae ipsius apud Ludewigum Tomo primo, pag. 346 Scriptor. Bambergens. atque inter cetera scribit: *Expurgationis gratiâ ad Vomeres candentes illud sibi Judicium elegit, quod propter duritiam hominum institutum esse cognoscitur &c. Stupentibus & flentibus universis, qui aderant, Vomeres*

res candentes nudo vestigio calcavit, & sine adustionis molestia, secura pertransiit. Ita paucis post annis, hoc est Anno MXXXIII. insimulata inhonestae consuetudinis Emma Angliae Regina apud Eduardum Regem filium innocentiam suam *Ferri candentis examine* probavit, super novem ignitos Vomeres in pavimento Templi paratos illaesa perambulans. Neque aliâ ratione *quidam homo ingenuus, de homicidio Sigefredi Comitis incusatus*, culpam a se amovit. Hoc est, *candenti Ferro se expurgavit, & ex decreto Synodi post duas noctes illaesus apparuit*, ut habetur in Vita Sancti Meinwerci Episcopi Paterbrunensis Cap. 99. apud Leibnitium Tomo primo Scriptor. Brunsvicensium. Neque reticere volo famosum facinus, cujus auctorem habemus Godefridum Viterbiensem Part. 17. Chronici, ubi res gestas Ottonis III. Augusti persequitur. Quum is *juxta Mutinam* versaretur, deperiit Augusta Conjux Comitem Urbis, & ad infanda solicitavit. Procacem feminam repulit Comes, sibique ex ejus irâ imminere jam mortem praesentiens, consciam servatae fidei propriam Uxorem voluit, eique inter cetera dixit:

Tu mihi post mortem conscia testis eris.
Si dubium videatur eis, quod teste probabis,
Judicio Candentis eos Ferri superabis.

Neque secus accidit. Necato Comite, quem apud maritum irata Augusta calumniata fuerat, illius Uxor intrepida Ottonem Augustum adit, & re proditâ, sese examini *Ferri candentis* offert, ex quo illaesa prodiit. Flammis propterea adjudicata est Imperatrix, caelo auctore damnata. Equidem novi, a Pagio, Leibnitio, aliisque doctissimis Viris concordi calamo nunc inter fabulas amandari totam istam Viterbiensis narrationem, quum de ea altum silentium sit apud omnes synchronos & propiores Historicos, & jam communi sententia inter eruditos statutum sit, Ottonem III. Augustum nuptias nunquam cum ulla femina celebrasse. Attamen alibi animadverti, & nunc repeto, Landulphum Seniorem, Historicum Mediolanensem Lib. primo, Cap. 18. Historiar. Tomo IV. Rer. Italicar. in haec verba de eodem Augusto loqui: *Erat Otto Ottonis filius Secundi a consilio conjugali, mortua Conjuge, ex qua sibi filium masculum minime genuerat, alienus. Qui quum in castitate videns per humanam fragilitatem persistere se non posse &c.* Tum pergit dicere, missum ab eo fuisse Arnulphum Mediolanensem Archiepiscopum ad Graecorum Imperatorem, ut ejus filiam sibi in uxorem peteret. Rebus humanis exemtus est Otto III. in juventutis flore Anno MII. Landulphus autem Historicus haec de eo scribebat circiter Annum MLXXXIV. Quare vides, non exiguum robur hinc accedere Godefridi Scriptoris Italici verbis. Augustae illius impudicae mortem & facinus ignominiosum satius duxerint Germanici Historici (synchronos autem unum aut duos tantùm habemus) silentio tegere, quàm in infamiam gentis suae, atque affinium commemorare. Quum verò aversantem secundas nuptias Landulphus Ottonem exhibet, indicare etiam videtur, primas ei male cessisse. Quaeri autem posset, num praeter superstitionem praestigiae quoque & doli in hujusmodi experimenta coirent. Certe cultores quoque Apollinis

pollinis in Monte Soracte, Plinio teste Lib. 7. Cap. 2. *super ambustam ligni struem ambulantes, non aduri tradebantur*. Quod & Vergilius scripsit Libro undecimo, versu 787. Aeneid.

--- --- --- *Et medium freti pietate per Ignem*
Cultores, multâ premimus vestigia prunâ.

Id autem Varro apud Servium ab Hirpinis tentatum ait, quod *medicamento plantas tingerent*. De cultoribus Feromiae parem audaciam Strabo refert. Albertus quoque Magnus in Libro de Mirabilibus nos docet, quibus medicamentis in manu deferri possit ignis sine laesione deferentis. Ego fabulas suspicor. Experimentum tamen aliis dimitto. Quod certum est, diu etiam inter Fideles Christi ejusmodi Judicium locum habuit. Nam (uti auctor est Radevicus Lib. primo, Cap. 26. de Gestis Friderici) in Legibus militaribus ab ipso Friderico I. Augusto Anno MCLVIII. promulgatis, *Servus culpatus, non in furto deprehensus, sequenti die expurgabit se Judicio igniti Ferri, vel dominus juramentum pro eo praestabit*. Immo quod mirere, vel Anno Christi MCCCXXIX. in ipsa Mutinensi Urbe Ferri igniti experimentum perdurabat, uti fidem facit Bonifacius de Morano in Chronico Mutinensi, Tomo XI. Rer. Italicar. ubi immanem Theutonicorum militum impotentiam describit in Cives, a quibus & acciti & benevole excepti nuper antea fuerant. *Aggrediebantur etiam* (sunt ejus verba) *Cives & Comitatinos, asserendo, se eisdem pecuniam mutuasse, petendo sibi satisfieri de eâdem. Et ipsi Mutinensibus denegantibus, ut rei veritas se habebat, &* A *regulam* (nunc *Riga*) *ferream igne calefactam manu sumere offerebant. Quam accipiebant nullâ habitâ laesione ipsi Mutinenses. Theotonici sic videntes asserebant, se nolle credere fallaci probationi hujusmodi, & hoc Arte Magicâ procedere asserebant.*

Ad hactenus recensita accedat *Judicium Crucis*, cujus est mentio in B Lege X. Langobard. Caroli Magni, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 95. Haec in Codice Estensi ita legitur: *De eo, qui perjurium fecerit &c. Quod si accusator contendere voluerit de ipso perjurio, stent ad Crucem*. In Capitularibus quoque Regum Francorum non semel experimenti hujus mentio occurrit. Multum verò se C fatigavit eruditissimus Du-Cangius in Glossar. Latin. ut decerneret, qualis forma olim fuerit hujusce Judicii: ac denique statuit, eos, qui Crucis examen subibant, expansis in Crucis formam, sive sublatis in altum brachiis, ante Crucem in Templo stetisse certo ac definito tempore, hoc est, donec recitaretur Evangelium, D aut Psalmi nonnulli. Immobiles persistentes, innocui: contra qui sustinere tandiu brachia nequibant, sontes veluti divino judicio habebantur. Hujus rei documentum protulit Dubletus ex Sandionysiano Parisiensi Archivo, illatum subinde a celeberrimo Mabillonio in Appendicem Rei Diplomaticae num. 51. Contendente E Herchenrado Episcopo Parisiensi Anno Christi DCCLXXI. contra Monasterium Placicium coram Carolo Magno Rege, *ad Dei Judicium ad Crucem* provocatum fuit, in quo succubuit homo Episcopi. Alterum exemplum protulit Ughellius Tomo V. in Episcop. Veronensibus, nempe experimentum Anno DCCCXXXVII. Veronae factum a duobus Clericis, qui

qui *in Ecclesia Sancti Johannis Baptistae ad Domum*, *ad Crucem steterunt. Ambo ab Introitu Missae usque ad mediam Passionem secundùm Matthaeum* constantes perstitere. Tum unus ex iis lassus *in terram velut exanimis corruit. Alter pacificus* (fortasse Pacificus nomine) *usque ad finem Passionis stetit*, hoc est victoriam retulit. Nullum hinc grave damnum in devictos fluxisse vides, uti in examine Ignis factum ostendimus. Ac proinde nil mirum, si Carolus Magnus in Divisione Regnorum inter filios suos, Tomo primo, pag. 444. Capitularium, *Judicium Crucis* selegerit, ad definiendas in posterum controversias, quae inter eosdem suborirentur, *nec umquam pro tali causa cujuslibet generis pugna vel campus ad examinationem judicetur*. Erit mihi infra in peculiari Dissertatione sermo *de campo*, hoc est *de Duello*.

Interea Judiciorum seriem absol vam, famosissimum prae ceteris referens illud, quod *transitus per Ignem* mihi appellabitur. Ejus vestigia ante Annum a Christo nato Millesimum in Occidente non invenio. At Cedrenus sub Anastasio Imperatore circiter Annum DVI. auctor est, Episcopum Orthodoxum Ariano hanc in Oriente obtulisse conditionem, *ut per Ignem*, *cujus esset Fides verior*, *probaretur*. *Recusante facere Ariano*, *Orthodoxus intrans per ignem*, *illaesus exivit*. A Graecis, ut reor, didicere Itali post aliquot Secula ejusmodi experimento uti ad Religionis tutelam, ac praecipue ad convincendos Episcopos Simoniae accusatos. Celeberrimus hac de causa evasit *Petrus* cognomento *Igneus*, Vallumbrosani Coenobii Monachus, dignus qui postea sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis & Episcopus Albanensis renun-

A tiaretur. Contendente Populi Florentini parte, *Theuzonem Episcopum* simoniace Episcopalem cathedram sibi quaesiisse, gemina lignorum strues, Sancti Johannis Gualberti Abbatis jussu, Anno MLXVII. paucis a Florentia passuum millibus paratur, relictâ in medio semitâ unius brachii, per quam homo transire posset. Ardentem rogum Petrus intrepidus in- B trat, illaesus inter flammas pertransiit, & Episcopum hoc prodigio veluti caelesti voce convictum extrudendum ostendit. Rem fuse narrant Acta Sancti Johannis Gualberti, Johannes Villanius, Baronius, Ughellius, & alii. Neque minori famae celebritate per Italiam insonuit, *Ju-* C *dicium Ignis*, quod Liprandus Presbyter Mediolanensis Anno MCII. subiit, ut evinceret, Grossulanum, sive Chrysolaum Archiepiscopum per Simoniam in Mediolanensem Cathedram insiliisse. Habes narrationem in Histor. Mediolanensi Landulphi junioris Cap. decimo, pag. 481. Tomi V. Rer. Italicar. quam consulere D potes. Attamen non tam prospere res illa processit, ut integra fides prodigio accederet. Nam uti Landulphus in ejus excusationem scribit, *quia ignis manum Presbyteri*, *in projiciendo aquam & incensum super ignem*, *laesit*; *& quia pes equi Johannis de Rhaude nudum Presbyteri pedem de igne exeuntis dure calcavit: turba tristis de* E *casu & ruina Grossolani*, *in Presbyterum & ejus legem post paucos dies scandalizavit &c.* Ambiguo pariter similique successu a Petro Bartholomaeo rudi Clerico tentata est *Ignis* fortuna in expeditione Hierosolymitana Anno MXCVIII. ut Lanceam a se inventam Antiochiae probaret illam esse, quae latus Salvatoris nostri aperuerat. *Per Ignem transivit*,

inquit

inquit Willelmus Tyrensis Lib. 7. A Cap. 18. Histor. *quantùm Populo videbatur, illaesus*. Verùm res in dubium paulo post versa est. *Nam ille idem infra paucos dies vitâ decessit. Cujus accelerati obitus occasionem, quum homo sanus & vitalis prius videretur, quidam asserebant tentatum incendium. Alii verò dicebant, quod ab incendio sanus evaserat & incolumis: sed egressum ab igne turbae caussâ devotionis irruentes oppresserant & contriverant*. Richardus Cluniacensis, cujus Historiam in hoc ipso Opere evulgabo infra, addit: *Populus volens eum tangere, vel de vestimento ejus aliquid accipere, fecerunt tria vel quatuor vulnera in ejus cruribus, abscindentes de carne, & pinnam dorsi ejus confringentes, crepuerunt eam*. Quod ego vehementius obstupesco, quum deinde per aliquot Secula intentatum fuisset immane hoc experimentum, sub finem Seculi XV. idem rursus propositum fuit a viris quidem religiosis Florentiae; immo & in illud consenserat Hieronymus Savonarola, vir pietate non minus quàm doctrinâ celeberrimus adhuc. Cur peractum reapse non fuerit, Nardius, Johannes Franciscus Picus, atque alii Historici tradidere.

Juvat nunc exclamare: oh miseram hominum conditionem, quantopere, quàm saepe te prodis! & quanto opinionum impetu in abrupta, tibique perniciosa interdum raperis! Erant haec olim in usu, ubique commendabantur: neque dubitabant vulgares homines, quin ad hujusmodi Judicia conflueret peculiaris quaedam occulta Dei virtus. Et nihilominus perspicere majores quoque nostri poterant experimentis iis *tentari Deum*, & plane dedecere cum Numinis dignitatem, tum exilitatem nostram, velle quodammodo cogere Deum ad patranda miracula ad arbitrium nostrum, & pro levibus plerumque caussis. Gratulandum autem Seculis nostris, quod hisce morbis minime laboramus; nam illorum semina jamdiu praecisa fuere Romanorum Pontificum & Ecclesiae decreto. Aventinus Lib. 4. Annalium B Bojorum haec ipsa Judicia olim usitata describit, eorumque formam refert. Tum in haec verba erumpit: *Atque haec tantùm absuit, ut impia judicarentur, ut sanctissimos Pontifices, Principes Christianissimos, viros atque feminas sacratas, usurpasse istas purgandi caeremonias inveniam. Illud tum erat sapere, fidem Deo habere, omnem* C *spem in ipso collocare. Nostro Saeculo nihil minus. Quippe nihil aliud est, quàm delirare, Deumque immortalem irritando ad iracundiam provocare. Solet id factum, ut video, diversis aetatibus, heic pietatis, alibi erroris nomen accipere*. Ita ille: cui tamen repositum velim, ista quidem vetustis temporibus usurpata passim fuisse, sed nunquam D calculo Romanae Ecclesiae probata; neque defuisse inter ipsos Christianos, qui ejusmodi Judicia aversarentur atque damnarent. Propterea *Vulgaria* appellata sunt, idest a vulgo adinventa, non autem recepta ab universali Ecclesia. Nam etsi Concilia quaedam Germanica, ac praecipue Triburiense Anno DCCCXCV. ab E Episcopis XXII. celebratum, *ferventis Aquae*, & *Ferri candentis* purgationem in casibus dubiis amplexa fuerint, in eandem tamen Disciplinam minime reliquas Ecclesias consensisse reperimus. Disciplinam, inquam; neque enim haec ad Dogma pertinent. Immo ante Patres Triburienses Agobardus Archiepiscopus Lugdunensis, vir doctissimus, Librum

brum ediderat *contra damnabilem opi-
nionem putantium divini Judicii verita-
tem igne, vel aquis, vel conflictu ar-
morum patefieri*. Quem Librum Mas-
sonus, ac deinde Baluzius evulga-
runt. Ipso autem testante, *vani*
duntaxat *homines nominabant ista Ju-
dicium Dei*. Eadem repetit in Libro
adversùs Legem Gundobadi, scri-
bens: *Non oportet, mentem fidelem su-
spicari, quod omnipotens Deus occulta
hominum in praesenti vita per Aquam
calidam, aut Ferrum revelari velit:
quanto minùs per crudelia certamina?*
A gratiano quoque Causa 2. Quaest.
5. c. *consuluisti*, Stephano V. Papae
Epistola tribuitur ad Lambertum E-
piscopum Moguntinum, in quo haec
verba: *Nam Ferri candentis, vel A-
quae ferventis examinatione confessionem
extorqueri a quolibet, sacri non censent
Canones; & quod Sanctorum Patrum
documento sancitum non est, superstitio-
sâ adinventione non est praesumendum*.
Ita alii Romani Pontifices, quorum
sententias habes in Decretal. Grego
rii IX. Papae, Lib. V. Tit. *de Pur-
gatione vulgari*. Ivo Carnotensis, at-
que alii, in pravas hujusmodi con-
suetudines insurrexere, easque abro-
garunt. Longe verò antea desiit exa-
men Crucis. Interdictum quippe fuit
a Ludovico Pio, sive ab ejus filio
Lothario I., ut habetur in Lege 90.
Langobard. ejusdem Lotharii, hisce
verbis: *Statutum est, ut nullus dein-
ceps quamlibet examinationem Crucis fa-
cere praesumat, ne Christi Passio, quae
glorificata est, cujuslibet temeritate con-
temtui habeatur.* Reverentia ergo Do-
minicae Passionis facile Populo per-
suasit, ut ab hujusmodi experimento
abstinerent. Johannes Ferrandus in
Disquisition. Reliquiar. Lib. 2. Cap.
3. opinatur, praelaudatâ Lege inter-
dictam quoque fuisse eorum audacem
A pietatem, qui lignum Crucis sanctae
sibi oblatum, exploraturi an verum,
falsumve foret, illud in ignem conji-
ciebant, veneraturi postea, si illae-
sum inde extraheretur. Verùm id a
mente Principis alienum fuisse puto:
aliud enim est *examinatio Crucis*, a-
liud *examinatio Ligni Crucis*.

Sustulit quoque Ludovicus Pius
B Augustus *Aquae frigidae* Judicium in
Capitularibus. Et Lotharius illius
filius in Lege Langobard. 55. Part.
II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 143.
edixit, *ut examen Aquae frigidae, quod
hactenus faciebant, a Missis nostris in-
terdicatur, ne ulterius fiat*. Verùm id
perinde mihi est, ac nihil interdi-
xisse, quando ii ipsi Imperatores li-
C berum alibi dimisere cursum aliis,
ut ajebant, Judiciis Dei, hoc est,
*Aquae ferventis, Ferri candentis, &
Monomachiae*. Suspicor ego potius,
Aquae frigidae experimentum ab iis
interdictum, non quòd tentatio Dei
revera crederetur ab ipsis, sed quòd
ad illudendos homines excogitatum
videretur, quum per illud innocen-
D tes reputarentur, qui in Aquam de-
missi mergebantur: quo quid faci-
lius? Ceterum ne tunc quidem, ne-
que postea, abrogatum puta Judicium
istud. Ejus exempla bene multa Sae-
culum etiam Vulgaris Epochae Un-
decimum suppeditat, quae a conge-
rendo nunc abstineo, ne cui sim toe-
dio. Reticere tamen nequeo, quod
E habet Ughellius in catalogo Baren-
sium Archiepiscoporum, hoc est pa-
cta inita inter Rogerium I. Siciliae
Regem, & Cives Barenses *Anno
MCII. Indictione X.* Ita scriptum ab
Ughellio: sed parùm castigate. Scri-
bendum quippe fuit *Anno MCXXXII.
Indictione X.* Illic enim diserte Ro-
gerius appellatur *Siciliae & Italiae*
(hoc est *Apuliae*) *Rex magnificus*:

K 2 quem

quem titulum circiter ea tempora is arripuit. Et Anno quidem MCXXXII. Rogerius, teste Anonymo Casinensi, potitus est Barensi Civitate. Immo eodem Anno, ut auctor est Falco Beneventanus, Populum illum vacillantem in fide recepit, nolensque eum *exacerbare*, *quibusdam eorum petitionibus*, *prudenti consilio usus*, *consensit*. Leguntur autem in Charta Ughelliana haec verba: *Quod si Dominus Rex Tancredo filio suo, vel alii filiorum ejus, Civitatem Barum dederit &c.* Atque hinc emendandus Rocchus Pirrus, celeberrimus alioqui Scriptor Siculus, qui in Chronologia Regum Siciliae, enumerans filios Rogerii I. Regis, non solum non agnovit, sed rejecit *Tancredum*, inquiens: *Addunt nonnulli male Tancredum Bari Principem*. Atqui in praememorata Charta disertissime commemoratur *Tancredus Rogerii filius*. Accedat & Alexander Abbas Telesinus, qui Cap. postremo Libror. de Gest. Rogerii, Tomo V. Rer. Italicar. de ipso Rege circiter Annum MCXXXV. haec adnotavit: *Duos liberos suos ad Militiam promovit*, *Rogerium scilicet Ducem*, *& Tancredum Barensem Principem*. Ac proinde tum apud Pirrum, tum in Arbore Genealogicâ praepositâ a Suritâ Historiae Gaufredi Malaterrae, in eodem Tomo V. Rer. Italicar. addendus est *Tancredus* iste, cujus etiam non semel mentionem fecit Romualdus Salernitanus in Chronico Tomo VII. Rer. Italicarum, ac praecipue ad Annum MCXXX. Mirum certe, quei heic cespitaverit Rocchus Pirrus, qui etiam fallitur, quum Amphusium alterum Rogerii filium recensens, subdit: *quem falso Alphonsum appellat Surita*. Immo nihil aliud fuit *Ansus*, *Ansons*, & *Ansusius* aupd Hispanos, quàm *Alphonsus*. Rem exploratam nihil opus est exemplis confirmare. Redeo ad pacta Barensium, ubi Rogerius haec pollicitus dicitur: *Ferrum caccavum*, *pugnam*, *aquam vobis non judicabit*, *vel judicari faciet*. Scribe: *Ferrum*, *cacavum*, hoc est, cacabum sive Caldariam &c. Idest: Barenses nunquam compellet ad subeundum Judicium *Ferri candentis*, *Aquae ferventis*, *Monomachiae*, *& Aquae Frigidae*. Ex his intelligis, Anno MCXXXII. nondum sublatam fuisse prorsus ejusmodi Judiciorum consuetudinem, quandoquidem Barensis Populus se ab iis immunem cupit. Verùm par est credere, non diutius illa stetisse: illorum enim exempla Seculo subsequenti nequaquam occurrunt.

DE

DE DUELLO, EJUSQUE ORIGINE AC USU.

DISSERTATIO TRIGESIMANONA.

DISSERTATIO
TRIGESIMANONA.

Nter Judicia Dei, ut olim ajebant, postremum locum *Monomachiis* servavi. Quod argumentum etsi protritum jam sit, & doctorum hominum, ac praecipue Italicorum, calamo illustratum, de me tamen, neque injuriâ, conquereretur, si eum ego insalutatum dimitterem, dum reliquos antiquorum mores oratione persequor. Ejus originem fuere qui retulerunt ad vetustissima Graecorum atque Latinorum tempora. Alii a Langobardis derivarunt. Certe singularis Certaminis exempla refert Poëtarum, quos habemus, vetustissimus Homerus, ut sacras Historias praetercam, atque Romanas. Reticere tamen non possum, quae Livius Lib. 28. Cap. 21. Histor. contigisse narrat Scipioni, dum Carthaginem in Hispanicam Urbem rediisset, gladiatorii spectaculi edendi caussâ. *Non illud*, inquit Livius, *vile ac venale. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii missi ab Regulis sunt ad specimen insitae genti virtutis ostendendum. Alii ipsi professi se pugnaturos in gratiam Ducis. Alios aemulatio & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. Quidam quas disceptando finire*

A *nequiverant, aut noluerant, pacto inter se, ut victorem res sequeretur, ferro decreverunt*. Tum narrare pergit Livius, inter ceteros Corbim & Orsuam, patrueles fratres, *de principatu Civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos, nec alium Deorum hominumve, quàm Martem se Judicem habituros*, professos,
B in arenam descendisse: quorum alter a fortiore superatus cecidit. Vellejus quoque Paterculus Lib. 2. Histor. sub Tiberio Augusto scribebat, *Germanos* Quinctilio Varo gratias egisse, *quod lites Romanâ justitiâ finiret, & solita armis discerni, jure terminarentur*. Haec, fateor, Duellorum non obscura, ne dicam certa, vestigia
C sunt. Attamen quod in praesentia quaerimus, nondum satis Certamen, de quo agimus, nobis exhibent. Antiquissima certe sunt singularia Certamina, & prope est ut dicam, cum iracundia & furore hominum, ac proinde cum ipso terrarum Orbe nata; sed illis temporibus non eo titulo suscipiebantur, quo Secula Chri-
D stianorum uti consuevere. Ethnicismo regnante ad singularem pugnam prodibant privati homines aut cupiditate laudis, ut fortitudinem suam testatam facerent; aut rabie urgente, ut quando aemulum sive inimicum, sive in lite adversarium, aliter dejicere ac vincere non possent, viri-

viribus & armis odiorum ac litigiorum finem committerent. At Duella, de quibus nunc mihi sermo est, ea intelligo, quae olim duo aut plures singulares adversarii inter se constituebant, quoties occultum aliquod crimen aut purgare, aut confirmare certis indiciis ac rationibus nequibant, eâ persuasione imbuti, fore ut Deus veritatis ac innocentiae vindex melioris caussae patrono victoriam decerneret. Propterea ipsum quoque Duellum inter *Judicia Dei* passim recensebatur. Quando haec opinio emerserit inter Christianae Fidei professores, incertum duco. Illud certum, ejus originem, & exordia Duelli, perperam Langobardorum genti tributa fuisse. Nam aeque ac illi, ceterae Septentrionis Nationes, in Italiam, Galliam, Britanniam olim prolapsae, usum singularis Certaminis secum advexere, & singulae familiarem habuerunt atque probarunt. Primus autem, qui barbaro ac pessimo ritui auctoritatem Lege latâ conciliasse videtur, is fuit *Gundobadus Burgundionum Rex, Haereticus Arrianus*, qui inlustri Galliae parte potitus, Anno Christianae Epochae DIX. nunquam ejurato errore suo finem vivendi fecit. Prostant ejus Leges, in quibus Tit. 35. statuit, ut si quis jusjurandum oblatum rejiciens, *adversarium suum veritatis fiduciâ armis dixerit posse convinci, pugnandi licentia non negetur*. Non is profectò Monomachiae, tanquam Judicii sub Dei oculis faciendi, institutor; sed tantummodo propagator dicendus. Nam, ut habet Sanctus Agobardus Lugdunensis Archiepiscopus Cap. 13. Libri contra Gundobadi Legem, Seculo IX. conscripti, quum improbaret Beatus Avitus Viennensis Episcopus ejusmodi certamina, respondebat idem Gundobadus: *Quid est, quod inter Regna & Gentes, vel etiam inter personas saepe singulas, dirimendae proeliis caussae divino Judicio committuntur: & ei maxime parti, cui justitia competit, victoria succedit?* Haec negabat constantissime Sanctus Avitus; immo reponebat: *Saepe, ut cernimus, pars aut juste tenens, aut juxta deposcens, laborat in proeliis, & praevalet iniquae partis vel superior fortitudo, vel furtiva subreptio*. En quammature in barbaricam & impiam consuetudinem Sancti Viri insurrexerint. Verùm ii surdis canebant.

Itaque tam prospero successu pervasit Duellorum usus per universum Septentrionem, ut nulla ferme gens ibi fuerit, quae non solùm armis dubias lites dirimeret, sed etiam publico decreto veluti legitimum morem confirmaret. Proinde ejus non semel mentio in Legibus Alamannorum, Bajuvariorum, Langobardorum, Danorum, & Francorum. Gothos olim a Duello aversos invenio: nam Theodericus apud Cassiodorium Lib. 3. Epistol. 24. ad Barbaros & Romanos per Pannoniam Sirmiensem constitutos scribens: *Cur*, inquit, *ad Monomachiam recurritis, qui venalem Judicem non habetis? Imitamini Gothos nostros, qui foris proelia, intus norunt exercere modestiam*. Neque in Legibus Wisigothorum Hispaniâ potitorum, mentionem Duelli inspicio. Subsequutis tamen temporibus prava consuetudo apud ipsos quoque invaluit. Sed in primis Langobardi certarunt usu Duelli. Auctor est Paullus Diaconus Lib. 4. Cap. 49. de Gest. Langobardor. Gundibergam Rodoaldi Regis uxorem, *de crimine adulterii apud virum accusatam fuisse*. Tunc *proprius ejus Servus, Catellus nomine, a Rege expetiit, ut cum eo, qui Reginae crimen*

men ingesserat, pro castitate suae Dominae Monomachiâ dimicaret. Qui dum cum criminatore illo singulare certamen iniisset, cuncto Populo astante, superavit. Regina verò post hoc factum ad dignitatem pristinam rediit. Nempe firmâ persuasione tenebantur, victori Deum fuisse opitulatum, ut innocentiam aut veritatem tueretur. Vides heic Servum Duello contendisse. Id certe rarum: sed venia Principis accessit. Quod tamen ad decus Langobardicae gentis non omittendum est, Liutprandus Rex, quamvis & ipse Duella suis in Legibus quodammodo probarit, fassus est tamen, id se *Necessitate* compulsum egisse, quum secus agere nequiret, & *Consuetudinem*, quae nimis inoleverat, e Populo suo eradicare supra vires suas esset. Quibus verbis ille satis aperte professus est, se non ignorare, quàm immerito inter Judicia Dei referrentur ejusmodi pugnae, quum saepe in iis innocentes succumberent. *Quia* (inquit ille Lib. *6.* Lege *65.* atque ego temperare mihi non possum, quin repetam) *incerti sumus de Judicio Dei, & multos audivimus per pugnam sine justa caussa suam caussam perdidisse. Sed propter Consuetudinem gentis nostrae Langobardorum Legem impiam vetare non possumus.* In notis tamen ad eamdem Legem Part. II. Tomi I. Rer. Italic. animadverti, antiquos Codices heic habere *ipsam* non verò *impiam*, uti praeferunt vulgares editiones. Liutprandus enim inane quidem ac infidum Judicium arbitratus est ejusmodi pugnas; at non eò usque progressus est, ut impium simul judicaret. Cur verò tantâ animi contentione amplexi fuerint atque usurparint olim Germanici Populi Duellorum usum supra cetera vulgaria tentamenta divini Judicii, hoc in caussa mihi fuisse videtur. Ut enim nunc, ita & antiquissimis temporibus, immo longe acrius tunc, quàm tempestate nostrâ, statuebant Germani, Tacito etiam teste, potiorem gloriae partem in fortitudine, in bello, in caedibus. Singularium Certaminum spectacula non tam experimentum erant, ut putabatur, divinae sententiae, quàm propriae virtutis, sive, ut certius loquar, suarum virium & militaris industriae. Victorem sequebatur laus & claritas nominis, & existimatio ingens apud Principes; neque minor apud feminas. Dulce quoque fuit, manibus propriis vindictam sumere posse de adversario, aut ei vitam precanti generose concedere. Uno verbo: cum inani persuasione Numinis ad eas pugnas peculiari modo accurrentis, tot alii affectus rationesque conjungebantur, ut nihil mirum videri possit, si tam pertinaci studio & tandiu, immo paene ad nostra usque tempora, hujusmodi barbaricus ritus perdurarit.

Age verò, quando mihi contigit evulgare Ermoldi Nigelli Poëma magni faciendum, de Reb. gest. Ludovici Pii Augusti, Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. atque is nobis pictum reliquit singulare Certamen, initum coram ipso Augusto inter Beram sive Beronem Comitem Barchinonensem, & Sanilonem, qui eum perfidiae erga Regem insimularat: juvat nunc ab ipso Auctore Synchrono accipere, quo ritu pugna tunc peracta fuerit. Uterque Gothicae nationis erat. Sat prodit Ermoldus, in more fuisse Francis, pedites ad Certamen procedere, neque aliis armis pugnare, quàm quibus per Legem licebat; Gothorum verò fuisse, insidentes equis certare, & propriis armis uti, hastâ videlicet, scuto, & gladio. Nam Bero a Caesare petiit:

More tamen nostro liceat residere caballum,
Armaque ferre mea.

Negavit Ludovicus, & rem peragendam decrevit *more Francorum*; quamquam postea ab eorum precibus victus indulsit, ut secundùm Gothicae gentis ritum dimicarent. Praeterea tradit Ermoldus, nonnisi veniâ ab Augusto factâ susceptum fuisse judicium pugnae. Ipse verò, ut erat supra omnes mitis ac pius, antequam in campum prodirent, plurimum operae posuit, ut illorum litem componeret, veniam pollicitus fatenti crimen. At illi in proposito constantes pugnam praetulerunt. Anno DCCCXX. in Aquisgranensi Urbe spectaculum Populo praebuere ambo isti pugiles. Describitur autem a saepe laudato Poëta locus, ubi Certamen editum est. Ponè sequebatur Regiorum famulorum turba, ut si quem cadere percussum viderent, e manibus victoris vivum eriperent:

Ut si quis socium gladio percusserit, illi
More pio eripiant; mortis ab ore trahant.

Tum succedebant (quod maxime animadvertendum) qui feretrum secum adducebant, ut si quem inter vulnera vita desereret, illum continuo efferrent:

Mox Gundoldus adest, feretrum de more paratum
Ducere postque jubet, ut fuerat solitus.

In nonnullis Germaniae locis, unde insana Duelli licentia nondum passa est se evelli, sunt qui mihi narrant, perseverare adhuc morem deferendi feretri ad certaminis campum, ne in

A pugna confossis tarda sit sepulturae quies. Signo deinde inchoandae pugnae ab Imperatore dato, concurrunt aemuli:

Arte novâ, Francis antea nota minus.

Quae verba rursus indicant, nequaquam consuevisse Francos equestri pugnâ suas lites dirimere, sed quidem
B pedestri, atque aliis armis. Res acta primùm hastis; tum iis fractis successere enses. Ictus tandem Bera succubuit, & culpam fassus, a Regiis famulis neci eripitur. Haec Ermoldus.

Mitius autem in singulari Certamine processere olim Franci; plerumque enim, Legibus ita statuentibus,
C Scuto tantùm, ac Fuste, sive baculo, armati inter se pugnabant. In Lege Langobardorum *66.* Caroli Magni, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. *Melius visum est, ut in campo cum Fustibus pariter contendant, quàm perjurium perpetretur.* Rursus in Lege III. Ludovici Pii: *Eligantur duo ex ipsis, idest ex utraque parte unus, qui cum*
D *Scutis & Fustibus in campo decertent, utra pars falsitatem vel veritatem suo testimonio consequatur.* Quid plura? Lotharius I. in Lege Langobard. 31. ita decernit: *Quibuscumque per Legem propter aliquam contentionem pugna fuerit judicata, praeter de infidelitate Regis, cum Fustibus & Scutis pugnent, sicut in Capitulare Dominico prius con-*
E *stitutum est.* Itaque raro, immo perquam rarò accidebat, ut quisquam certando occumberet. In Antiquitat. Estensib. pag. 152. Par. I. Cap. *16.* Placitum evulgavi, habitum Anno DCCCCLXXI. ubi Viventius Advocatus Presbyterorum ait: *Ecce me paratum cum Evangelia, & Scuto & Fuste, eadem punna faciendum.* Ita illis temporibus. Diu etiam Patavii perdurasse

durasse hunc morem testatur Anonymus Auctor, cujus Tractatum MStum *de Generatione aliquorum Civium Urbis Paduae* possideo. Ibi haec leguntur: *Cavacii fuerunt divites Populares tempore Ezerini de Romano in Vico Sancti Urbani, qui ante exstiterant Campiones bellorum. Talis enim erat Antiquorum consuetudo. Si duo Nobiles aut potentes homines inter se homicidium commisissent, utraque pars inveniebat sibi unum Campionem pretio; & ordinatâ die hi duo Campiones intra stangatum, quod juxta Portam Baxanelli erat ordinatum, ponebatur, & claudebantur armati clypeis, baculis, & maschariis de ligno* (idest larvati incedebant ejusmodi Campiones: cujus ritus vestigium nusquam alibi mihi occurrit). *Et ille, cujus Campio bellum sustinere non poterat, condemnabatur in certa pecuniae quantitate Communi Paduae persolvenda.* Sed longe atrociores scaenas vidêre Saecula subsequuta. Non fustibus, sed armis funestissimis, a gente, ut ita dicam, furente res peragebatur. Ceterum antiquitus homini, qui victus in certamine cadebat, *propter perjurium, quod ante pugnam commiserat, dextera manus amputabatur:* quam tamen poenam quisque pretio persoluto redimere consuevit. Scilicet non solùm, ut in Lege XVII. Lib. *6.* Liutprandi habetur, praemittendum provocanti erat jusjurandum, se pugnam *non asto animo obtulisse;* sed etiam uterque litigator antea jurabat, se pro una veritate certaturum, ut habes in Formulis antiquis ad Leges Langobardor. Ottonis II. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Victus verò e vestigio censebatur pro falsitate in arenam descendisse. Ast ubi condicta erat pugna, *quam* (inquit Regino Lib. 2. Cap. 77. de Eccles. Discipl.) *nostri Campum vocant*, utraque pars

A *Wadiam* dare cogebatur, hoc est fidejussorem, sive pignus exhibere de pugna reapse peragenda, ne sine poena recedere ex obligatione ei postea liceret. Tanta autem fuit divini patrocinii spes in abominandis hisce certaminibus, ut Johanne Sarisberiensi in Epistol. *169.* aliisque testibus, certaturi noctem praecedentem
B ducerent insomnem in Templo ad tumulum alicujus Sancti, ut eum in agone propitium experirentur. Neque tamen cogitandum, antiquis temporibus licuisse cuicumque ad arbitrium suum, & pro quacumque caussa, pugnam offerre atque suscipere: quod effrenata licentia posteriorum Seculorum invexit. Paucae erant caussae,
C eaeque a Legibus praescriptae, pro quibus, quum dubia lis erat, ad arma se convertere licuit; in ceteris nefas fuit. Hasce caussas, quae tamen ubique semper nequaquam eaedem fuere, enumeratas vide ab Alciato, Fausto de Longiano, Lando, aliisque Italicis Scriptoribus de Duello. Easdem quoque recenset Du-Cangius
D ex Bellomanerio. Ego ab iis referendis abstineo, ne nimius sim; praeterquamquod in Additamentis ad Langobardicas Leges pag. *163.* Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. jandiu evulgavi *intentiones, unde per Leges potest haberi pugna.*

Quod praecipue in hoc argumento considerandum est, ut humanarum
E mentium infirmitas hinc etiam luculentius appareat, erant certe vel antiquis temporibus, qui fera hujusmodi atque insana spectacula improbabant, eaque divinis adversari Legibus contendebant: inter quos praesertim effulsit Agobardus Lugdunensis Antistes sub Ludovico Pio Augusto in Lib. adversùs Legem Gundobadi. Instabat ille, ut Duelli usus

e Lugdunensi provincia auferretur. Inquit enim Cap. 7. *Frequenter non solùm valentes viribus, sed etiam infirmi & senes lacessuntur ad certamen & pugnam, etiam pro vilissimis rebus. Quibus feralibus certaminibus contingunt homicidia injusta, & crudeles ac perversi eventus judiciorum non sine amissione Fidei, & Caritatis, ac Pietatis, dum putant Deum illi adesse, qui potuerit fratrem suum superare, & in profundum miseriarum dejicere.* Infra addit: *Talia certamina vehementer contraria sunt Simplicitati & Pietati Christianae, & doctrinae Evangelicae nimis adversa &c.* Neque secus sensit Nicolaus I. Romanus Pontifex in caussa Lotharii Regis ac Theotbergae Epistol. quinquagesimâ. Vide Gratianum Dist 2. Quaest. 4. Ac deinde Atto Vercellensis Episcopus in Libello de Pressur. Eccles. apud Dacherium in Spicilegio, haec scribebat circiter Annum Christi DCCCCXLV. *Si aliquis Militum Sacerdotes Dei in crimine pulsaverit, per pugnam hoc singulari certamine ajunt discernendum. Sed istud judicium quorumdam Laicorum solummodo est, quod nec ipsis etiam omnino approbatur. Nam saepe innocentes victi, nocentes verò victores in tali judicio esse videntur.* Aliis testibus parco. Attamen dissimulare nolim, ita olim invaluisse iniquum morem, ut non duntaxat rude vulgus, sed etiam Principes ipsi passim, immo & ipsi Ecclesiastici viri, sive permittendo, sive probando, singularia Certamina foverent, suoque exemplo veluti sacrarent. Sed potissimum reserata sunt claustra abominandis hisce pugnis in Italia sub Germanis Augustis. Vigente Francorum Imperio, Duellum, sive *campo contendere*, ut ajebant, toleratum potius quàm imperatum videbatur. Verùm siste tibi Ottonis II. Caesaris Leges inter Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Ibi, *si contentio fuerit* de quibusdam casibus, ut *per pugnam decernatur*, *edicit*, *jubet*, *praecipit* Imperator. Proinde mirum in modum crevit exinde in Italico Populo Duellorum seges atque licentia. Quod etiam dolendum, minime corruptelae huic obsistebant Episcopi, immo suffragio suo vim tanto morbo addidisse putandi sunt. Leges quoque promulgavit Italicae genti observandas, & Langobardicis additas, Henricus inter Augustos Primus, quem Caelitum catalogo additum adhuc veneramur. Ibi pariter decernitur, ut *per pugnam* Homicidia dubia purgentur. Leges verò testatur piissimus Caesar se edidisse in Regni Comitiis, *attestatione laudis quamplurium nobis adstantium fidelium Archiepiscoporum, Mediolanensis videlicet, & Ravennensis, sive Treverensis, Episcoporum quoque Transburgensis, Placentini, Cumani, Vercellensis, Parmensis &c.* Suas quoque Leges Duellum praecipientes statuerat Otto II. in Veronensibus Comitiis Anno DCCCCLXXXIII. *consentientibus omnibus Italiae Proceribus*, adeoque ipsis etiam Episcopis. Quamobrem nil mirum, si in monumentis antiquitatis tam saepe nobis occurrant Canonici & Clerici, Abbates & Monachi, ipsaeque Sanctimoniales aut pugnam in litibus offerentes, aut in eamdem oblatam consentientes. Pro *Curte Stationa*, quae nunc *Angleria* ad Verbanum Lacum appellatur, altercatio oborta est inter *Berengarium & Hugonem Comitem*, & *Eufrasiam Abbatissam* Parthenonis Ticinensis Sancti Felicis. Litem diremit pugna peracta *in Papiensi Palatio ante praesentiam Henrici I. Augusti* supra laudati; & victoria

stetit,

ftetit, *divinâ auxiliante gratiâ*, pugnanti pro facris Virginibus. En tabulas rei teftes: hoc eft, Diploma ejufdem Augufti, ex Archivo Monafterii illius olim a me defcriptum. A Praeferebat pergamena notas omnes authentici five autographi Privilegii: fed prava Latinitas ancipitem me in ea fententia reliquit.

Confirmatio omnium Privilegiorum & jurium facta ab Henrico I. Imperatore Parthenoni Sancti Felicis Ticinenfis, quod appellatur Monafterium Reginae, Anno Chrifti 1014.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis.* Hinricus *divina favente gratia* Romanorum Imperator Auguftus. *Omnium fidelium noftrorumque tam prefentium quàm & futurorum nofcat induftria, quod concedimus atque confirmamus pro anime noftre remedio Monafterio Sancti Salvatoris, quod dicitur Regine, medietatem de duabus partibus tam de Caftellis quàm de Curtis feu Villis, cum aldiis utriufque fexus, atque cum omnibus pertinentiis, nomina quorum hec funt: Coronate, Caftrenovo, Radea; item Coronate, & Caftro-Infula, que nominatur Majore, infra Laco Majore; Lexa, Valle, Summovico, Mezanuga, Villa Bulgari, Colonaco, Sebiate, Pafferiano, Verdevio, Vedufclo, Salimputeo, Tricio, Comifa, Ambreciaco, Ambeciaco, Bugenaco, Befonaco, Curunas, Terrentiffi, Vigueria, Pinioli, Morenife, Fanigafce, Bibliano, Sparoaria, Strixia, Bavena, Caviciano, Leocarni, Yerucia de duabus porcionis, medietatem fcilicet de cafis & tribus Capellis, que funt confecrate, una in honore Dei & Domini Salvatoris, alia in honore Sancte Dei Genetricis Marie, tercia in honore Sancti Romani, cum Curtibus vel ortibus feu pudteis ibi habentibus, que videntur effe in Civitate Papia tam ad locum, ubi dicitur Moneflerio Bernardi, quamque in reli-* B *quis locis infra predictam Civitatem. Item alia Curte, que dicitur Stasziona, feu Caftelli, & Paniano cum fervis & aldiis utriufque fexus, que omnia dedit Domno Ottoni Tercio Imperatori Liutefredus Terdonenfis Epifcopus, & idem Domnus Imperator pro anime fue remedio conceffit precepto prefato Monafterio. Sed eo defuncto invaferunt* Berengarius & C Hugo Comes, quos ante noftri prefentiam per Pugnam devicit, divina auxiliante gracia, in Papienfi Palacio prefatum Monafterium, Eufraxia Abbaptiffa ei ftudente providentie. *Necnon etiam cum his concedimus illi & alias Cortes & Villas, quas a noftris Predeceffſoribus preceptali fecuritate, vel alico modo adquifivit, videlicet: Meroni, Villa Regine, Panariana, Calu-* D *liani, Suaicho, Ginafco, Luliaco, in Placentia Capella, que eft confecrata in honore Dei & Domini Salvatoris, cum omnibus fuis pertinentiis: Cimiliano, Merogia, Manonate, Gislaringo cum Capella, que eft confecrata in honore Sancti Defiderii: Cliano, Montecalvo, Poliano, Zurringo, Belba, Wida, Lucia-* E *no, Vedori, Quintinari, Ercinafco, Roveglo, Vicofuave, Petroniate, Nifiaca, Valcinafca, Calvonigo, Fenile, Durvento, ... dido, Senna, in Montemalo Capella una, que eft confecrata in honore Sancti Petri, cum omnibus rebus fuis. Quapropter notum fit Catholicorum Fidelium, quod fi quis violator*

lator hujus Precepti extiterit, quod minime credimus, prenoscat, se compositurum auri purissimi Libras centum, medietatem Regie Camere, & medietatem Monasterio jam dicto, & insuper ana-

A *thematis jaculo damnandum veteri ac novi Testamenti. Et ut hujus Precepti pagina inconvulsa permaneat manu propria roborantes, nostri Sigilli eam insigniri precepimus.*

Signum Domni Henrici serenissimi *& invictissimi Imperatoris Augusti.*

Heinricus Cancellarius vice Everardi Episcopi & Archicapellani recognovit.

Datum Anno Dominice Incarnationis MXIIII. Indictione XII. Anno verò Domni Heinrici Imperatoris Augusti Regnantis XII. Imperii ejus Primo.

Actum Papie feliciter. Amen.

Pendebat bulla plumbea, jam deperdita.

Berengario & *Hugoni Comiti*, quorum heic est mentio, pater fuit *Sigefredus Comes*, potentissimus vir, ut ostendi Par. I. Cap. 14. pag. 110. Antiquitat. Estensium, ubi insigne Placitum evulgavi, ad hoc ipsum Monasterium, eamdemque caussam pertinens. Neque abhorruisse ab hujusmodi spectaculis Henricum I. Augustum, discimus ab Annalista Saxone apud Eccardum ad Annum MXX. *Hujus* (scilicet Bernhardi junioris Ducis Saxoniae) *frater Thietmarus interfectus est in Duello coram Heinrico Imperatore.* Quum verò non liceret olim sine

B venia Principis, aut Ducum, & Comitum, Monomachiam peragere (quod salutare aliquomodo frenum conculcavit immanis licentia Seculorum subsequentium) fuere non pauci ex Clero, qui veluti Privilegium sibi ab Imperatoribus procurarunt facultatem dirimendi, quum opus esset, lites suas *per Duellium*. Id prae

C ceteris impetrarunt Canonici Volaterrani ab Henrico II. Imperatore, uti constabit ex ejus Diplomate, quod ex antiquo apographo apud eosdem Canonicos exsistente a me descriptum, nunc publici juris factum volo.

Henrici III. Regis, & II. Imperatoris Diploma, quo Clerum Volaterranum a jure Comitum eximit, & Ecclesiae Volaterranae omnia illius jura ac Privilegia confirmat, Anno 1052.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Henricus *divine pietatis ordinatione* Secundus Romanorum Augustus. *Ea conditione curam nostri of-*

D *ficii nobis divinitus commissam credimus, quatenus in cunctis negotiis divini timoris zelum semper prae oculis habentes sic sollicitemur de mundani Regni dispositione,*

tione, ut ante Regem Regum securi veniamus in reddenda ratione. Quapropter cum omnium subjectorum nos oportet curam agere, Ecclesiarum tamen precipue, quarum salva incolumitate dum divino cultui debitum solvitur, Christianae Religionis integritas conservatur. Quocirca omnibus sancte Dei Ecclesie, nostrisque Fidelibus, notum esse volumus tam presentibus, quàm futuris, qualiter Wido Sancte Volterrensis Ecclesie Episcopus *nostram clementiam adiit, super Comitem, reliquosque publici juris Ministros miserabilem querimoniam agens, quod sub occasione exigendi juris, Clericos & famulos Ecclesie, aliosque super terram Ecclesie stantes graviter affligendo inquietant, & dignitatem sancte Ecclesie indecentissime inhonestant. Ejus itaque miserabili querimonie aurem nostre pietatis adhibentes, de Ecclesie liberatione statuimus, ne perfidiâ iniquorum hominum ulterius eam sub qualibet occasione lacerandos permitteremus. Interventu itaque* Agnetis nostre dilecte contectalis, & Opizonis nostri Cancellarii, *concedimus predicto Episcopo, suisque Successoribus Clericos & famulos, aliosque super terram sue Ecclesie inhabitantes in sua potestate, ut liceat eum ante se causam agere,* & per Duellium qualibet legali sententia litem diffinire, *omnium hominum remota contradictione.*

A *Preterea omnia, que Adelmus bone memorie cum uxore sua per cartulam oblationis Volterrensi Ecclesie contulit, scilicet Castellum de Pulliciano, cum Monasterio Sancti Sepulcri, aliisque pertinentiis, & Castellum de Monteacutulo, cum suis pertinentiis, & suam portionem de Rocca de Cori, cum suis pertinentiis, & eam portionem, quam predictus Episcopus* B *de Castello de Montegabro adquisivit, seu quicquid predicta Ecclesia in Castello de Casallia tenebat, & judicatum, quod Ugo Cunizonis filius predicte Ecclesie fecit, & omnia, que Deo annuente eadem Ecclesia juste & legaliter admodum adquireret, nostra preceptali auctoritate dicte Ecclesie confirmando stabilimus, eo videlicet ordine, ut nullus Dux, Mar-* C *chio, Comes, seu quelibet magna parvaque persona predictam Ecclesiam vel Episcopos per tempora Deo dante ibidem ordinatos de omnibus, que supra leguntur, disvestire seu molestare presumat. Si quis igitur hujus nostre donationis & confirmationis preceptum violare presumpserit, componat auri optimi Libras centum, medietatem Camere nostre, & me-* D *dietatem jam dicte Ecclesie, suisque Rectoribus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu propria roborantes, Sigillo nostro hoc Preceptum insigniri jussimus.*

Signum Domni Henrici *Secundi Romanorum Imperatoris Augusti.*

Opizo Cancellarius vice Herimanni Archiepiscopi & Archicancellarii.

Actum XV. Kalendas Julii, Anno Dominicae Incarnationis MLII. Anno autem Domni Henrici Tertii Regis, Secundi Imperatoris, ordinationis ejus XXIV. Imperii VI.

Actum Turengo, feliciter, Amen.

Sequuntur signa Notariorum, qui descripserunt ex authentico.

Ita Conradus I. inter Augustos An. MXXVIII. uti legitur Tomo IV. Italiae Sacrae, Petro Episcopo Novariensi Comitatus quosdam & Castella confirmans, tribuit *licentiam dirimendi Regali, seu Duellari diffinitione emersuras contentiones*. Legendum heic *Legali seu Duellari*. Sed nunquid Clerici ac Monachi, percontetur imperitus quisquam, & ipsi ad Duellum processere aliquando? Apage. Erant eis Advocati tum ad alia diversa munia, tum ad hoc etiam electi, ut quum pro tutandis Ecclesiae rebus ad Certamen prodire opus erat, ipsi armati adversariis sese in agone opponerent. Vide sis infra Dissertationem LXIII. *de Advocatis Ecclesiarum*. Atque interea accipe Legem III. Ottonis II. Augusti inter Langobardicas: *De Ecclesiarum rebus, ut per Advocatos pugna fiat, similiter jubemus*. Fortassis *Advocati* vox hoc in loco

A latiori significatione sumenda est, ut sit, alium quemcumque pugnatorem pro se substituere. Certo quippe novimus, per alios quoque pugiles Clerum quandoque, immo plerumque, sua jura in campo sustinuisse. Hos quoque *Advocatos* appellare consueverunt. Anno Christi MX. Placitum habuit *Helmpertus Episcopus Arretinus*, B quem Ughellius appellat *Elimpertum*, sive *Elimptum*, seu *Humbertum*. Coram eo litem agitavit Rodulfus Abbas Coenobii Arretini Sanctarum Florae & Lucillae contra Petrum Notarium; & ut moris erat, Farulfus Advocatus Abbatis & Monasterii pro eo instabat contra adversarium, quem tandem provocavit ad pugnam. C Digna est, quae luce fruatur, Charta litis illius, & pugnae condictae. Eam ex membrana, quae videbatur authentica, exsistente in Archivo supra laudati Monasterii, ego olim descripsi.

Placitum coram Helmperto Arretino Episcopo habitum, in quo Rodulphus Abbas Monasterii Sanctarum Florae & Lucillae litem Petro filio Andreae movet de quodam Manso, & Farulfus Advocatus Abbatis decisionem per Pugnam petit, Anno 1010.

IN *Dei nomine, Comitatu Aretino, in casa domnicata* Helmperti *sanctae* Aretinae Sedis *venerabilis* Episcopi, *in loco, qui dicitur Cesa, in judicio residebat jam dictus religiosus Episcopus, & Gerardus Vicarius, Bertulfus, & Baldizo, & Lambertus Judices. In presentia Ursi, & Arinulfi, qui fuit Notarius, & Heldebrandi filii Rodulfi, & Berardi filii Grifonis, & Ubaldi filii Ildizonis, & Gerardi filii Leonis; & Petri filii Reginerii, & Gosberti filii Leoperti; & Teuzonis filii Gerardi, & in presentia multorum hominum, quorum nomina dicere longum est. Aderat* Rodulfus Abbas Ecclesie, & sa-

D cri Cenubii sanctarum Virginum Florae & Lucillae, una cum Tarulfo, quem Advocatum sibi elegit: *& ex alia parte Petrus filius Andreae, qui fuit Notarius. Tunc denominatus Tarulfus dixit ei:* Hoc quero adversum te, quod Mansus integer de loco Ripule in Casale Quarto cum sua pertinentia, & terra illa, quam Senior meus E Rodulfus Abbas cum suis hominibus tibi eri ostendit, quantum ex ea pertinet de prenominato Manso de Ripule, predium Sancte Flore est; & tu Mansum & terram illam malo ordine investisti. *Ad hec respondit suprascriptus Petrus:* Duas partes Mansi & ter-

& terre hujus mea proprietas eſt: tertiam autem non contendo, quia non poſſum, eo quod Sanctе Flore propria eſt, & michi non pertinet, niſi tantum, quantum ex parte ſancti veſtri Monaſterii eam in beneficio habui. *Denominati itaque Judices taliter audientes judicaverunt, ut Petrus cum ſuis heredibus ſit de tertia portione illa, quam diximus de Manſo & terra, tacitus & contemptus & remotus, & Monaſterium prefatum habeat eam ſecure, & firmiter ad proprietatem. Farulfus itaque Advocatus iterum dixit ad Petrum:* De tertia parte, quam dicis, taceo, & de duabus periis de terra, que fuerunt de Manſo illo de Ripule, quas Winizo tenuit. De Quarto nichil tibi dico. De duabus reſiduis quero contra te, quod predium Eccleſie & Monaſterii Sanctе Flore eſt; & tu eum malo ordine inveſtiſti. *Et Petrus reſpondit:* Ex hoc tortum adverſum me queris. *Farnulfus inſtans, non viribus proprii corporis confiſus, ſed de ſola veritate, & auxilio Sanctarum Dei Virginum Florae & Lucillae preſumens, dixit.* Querelam meam in te depoſitam, falſam, vel, ut dicis, tortam non credo, quia cum Dei adjutorio per Pugnam exinde veritatem invenire volo. *Petrus autem, hoc neſcio, ſi ex corde, ſi hore non renuit. Judices vero conſiderantes eum penè carentem tutela propriae dexterae, & memores quod legerant de duobus altercantibus, quia in Lege eorum ſcriptum eſt:* quod ſi unum eorum juvenilis vel decrepitatas *, ſeu infirmitas pugnare prohibuerit, liceat ei pro ſe Pugnatorem mittere; *ea autem auctoritate muniti* permiſerunt ei Pugnatorem habere. *Petrus autem ducens ſecum Dominicum, qui Gezo, filium Inge......* *& eum pro ſe* Pugnatorem *conſtituit; quibus Farulfus wadiam dedit de inveſtitura predii ujus veritatem* per Pugnam *invenire, & fidejuſſorem Gerardum filium Leonis poſuit ſub obligatione pene decem Librarum argenti, & amiſſione terre, ſi ſe ſubtraëret. Petrus e contra cum denominato* Pugnatore *recipientes eam, eidem Farulfo wadiam dedit, id ipſum per prefatum* Pugnatorem *defendere, & Hubaldum filium Ildizonis fidejuſſorem poſuit, ſimiliter ſub obligatione pene decem Librarum argenti, & amiſſione terre, ſi ſe ſubtraxerint.*

Hoc factum eſt in Anno ab Incarnatione Domini Noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Decimo, Hoctavo Kalendas Aprilis, per Indictionem VIII.

Lambertus Judex ſcripſit & complevit.

Animadverteris Abbatem ad Placitum conveniſſe *una cum Farulfo, quem Advocatum ſibi elegit.* Temperare ſuſpicione non poſſum, quin Abbas inito antea conſilio deterrendi adverſarii per oblationem certaminis, Farulfum hunc eâ tantùm occaſione, ideſt extra ordinem conſtituiſſe ſuum Advocatum, quod eum noſſet viribus & lacertis bene munitum, adverſarium verò imparem ad reſiſtendum. Et ſane infelix Notarius certamen oblatum, verbis quidem, ſed non corde acceptum habuit. Verùm Judices, quibus aliunde perſpecta erat ejus impotentia, ſimulque noverant, Leges in hiſce caſibus infirmitati hominum opem ferre: *permiſerunt ei Pugnatorem habere*, hoc eſt alium pro ſe pugnantem inducere: quod ille perlubenter accepiſſe putandus eſt. Legem ergo laudarunt Judices illi, edicentem de duobus altercantibus: *Si unum eorum juvenilis, vel decrepita aetas, ſeu infirmitas Pugnare prohibuerit, liceat ei, pro ſe Pugnatorem mittere.* Et revera id ſtatutum ab Ottone II. Auguſto Lege X. Langobard. totidem verbis. Quare

re non Ecclesiasticis tantùm, sed & *Comitibus*, & *Laicis* iis, quos juvenilis aut decrepita aetas, aut infirmitas aliqua excusabat, feminis denique, licuit pro se Pugnatorem exhibere. Ita decretum ab eodem Ottone II. Lege XI. Langobard. statuente, ut ii *per consimiles Advocatores per pugnam lites dirimant. Ceteri verò naturâ liberi* (Servis enim pugnare interdictum fuit) *per semetipsos respondeant*. Sub nomine *Advocatoris* heic potius significari videntur ii, quos *Campiones* & *Camphiones* in aliis Legibus appellatos reperimus. *Vicarii* quoque a nonnullis nuncupati sunt, quòd vices pro alio in Monomachia sustinerent. Atto Vercellensis Episcopus in Opusculo de Pressur. Eccles. *Ad Pugnam producere*, inquit, (*heu*) *nostros compellimur Vicarios*, *ut vel istorum caede victi*, *vel illorum*, *quasi absoluti esse videamur*. Quod verò *Campiones* & *Camphiones* promiscue ii fuerint appellati, tribuendum Germanicae Linguae, in qua *Campff* est Certamen, sive pugna; & *Campffen* pugnare; *Campffer* verò idem, ac qui Italis *Campio* & *Camphio*. Apud veteres *Campus* fuit locus proelii, atque ipsum proelium. Inde hoc nomen. At inquies: quicumque ergo facultate offerendi *Campionem*, sive loco sui Pugnatorem, fruebatur, quam fortissimos poterat elegerit. Ita sane. At hac ipsa in re iniquitas consuetudinis & Legis illius evidentius sese prodebat. Cuicumque enim Laico cum Clerico contendenti aut victum A se dare, aut pugnam suscipere opus fuit. Si suscipiebat, qualiscumque foret, hoc est, licèt viribus & armorum usu parum instructus, Campo contendere ipsemet cogebatur. Contra *Comites*, *Ecclesiastici*, ceterique a Certamine immunes, fortissimum omnium pugilem a se delectum pro se offerre ad Certamen poterant. B Porro necesse est, multum detulerint superno auxilio, & caelestibus prodigiis, qui tanta imparitate aleae certaminis se committebant. At revera non deerant, qui malebant in judicio victas manus dare, quandoquidem se ineptos ad resistendum armis agnoscebant, quàm gravissimo periculo suo exposcere & exspectare C miracula e caelo. Vide Praefationem meam ad Leges Langobard. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi Placitum evulgavi, coram Bonifacio Marchione habitum Ferrariae Anno Christi MXV. Ibi Episcopus Ingo, oblato Duello, *timore coactus*, Monasterium a se occupatum dimittit. Wido quoque Lucensis Episcopus Anno MLV. D cum Azone Advocato suo coram Henrico Imperatore II. contendebat cum Gandulfo Lucensi, caussâ tertiae portionis Castelli Aginulfi. A se justitiam stare Episcopi Advocatus *per pugnam probare voluit*: Gandulfus autem satius duxit pellem suam, quàm Castelli possessionem tueri. Ejus rei testem profero Chartam, quam ex E vetustissimo Regesto Cathedralis Sarzanensis sive Lunensis exscripsi.

Placi-

Placitum in Runcaliis habitum coram Henrico Rege III. Imperatore II. in quo Lucensis Episcopus Wido evincit tertiam partem Castelli, quod dicitur Aginulfi, contra Gandulfum de Luca, Anno 1055.

D*Um in Dei nomine, loco Runcalia, in judicio residebat* Domnus Henricus serenissimus Imperator *ad justitiam faciendam ac deliberandam, residentibus cum eo* Wido Archiepiscopo Mediolanense, *&* Ambrosio Episcopo Bergamense, *&* Dyonisio Episcopo Placentino, *Bonusfilius, Otto, Wibertus, Ubertus, Atto, Burgundius, Walrausus, & Sembardus, Azo, Ansaldus, Johannes, Stado, Judices sacri Palacii, & reliqui plures. Ibique in eodem veniens judicio* Domnus Wido Lunensis Episcopus, *una cum Azone Judice & Advocato ipsius Ecclesie, nec non ex alia parte Gandulfus filius quondam Henrici de Luca: & reclamaverunt suprascriptum Gandulfum de Castello, quod dicitur Aginulfi, prope Portam, que dicitur Bertam, de tertia portione ipsius Castelli, & monte, & Corte, cum omnibus pertinenciis eorum, que olim fuerunt Sancte Marie Lunensis Ecclesie. Et dixerunt, quod pars predicte Ecclesie de ista tercia porcione investita fuisset, & suprascriptus Gandulfus malo ordine disvestisset.* Et sic per Pugnam probare volebant: & suprascriptus Gandulfus hec defendere noluit: *sed per fustem, quem in sua tenebat manu, refutavit predictam tertiam porcionem suprascripti Castelli, & Curtis, & eorum pertinenciis in manibus predicti Episcopi, & ejus Advocati. Tunc predictus Episcopus, & ejus Advocatus dixerunt*: Habemus & tenemus ad proprietatem ipsius Episcopii suprascriptam terciam porcionem de suprascriptis Castello, & de suprascriptis omnibus rebus. Et si quilibet homo adversus nos exinde aliquid dicere vult, parati sumus, cum eo inde racione standum & legitime finiendum. Et quod plus est, querimus, ut dicat iste Gandulfus, qui ita de suprascriptis est, si istam terciam porcionem Castelli & ceterarum rerum proprie sunt suprascripte Lunensis Ecclesie: aut si ipse Gandulfus aliquid scriptum aut firmitatem habet, per quas nobis suprascriptis rebus intencionare possit annon. *Cum ipse Episcopus & ejus Advocatus taliter retulissent, ad hec respondit suprascriptus Gandulfus*: Verè tercia porcio istius Castelli & Curtis & eorum pertinenciis propria est suprascripte Ecclesie Lunensis, & esse debet cum Lege. Et mihi ad habendum vel requirendum nichil pertinet vel pertinere debet, pro eo quod nullum scriptum, nullamque firmitatem vel racionem habeo, per quas intentionare aut contendere possem: sed ut dixi pars est suprascripte Ecclesie, & esse debet cum Lege. *Et spondit se suprascriptus Gandulfus, & sui heredes, ut si unquam in tempore de ista tercia porcione Castelli & Curtis, & eorum pertinenciis adversùm predictam Ecclesiam & adversùs predictum Episcopum & ejus Advocatum, vel successores eorum, aut cui ipsi dederint, agere aut causare vel removere presumpserint, vel per Placitum fatigare per se, vel per submissam personam, & taciti exinde omni tempore non permanserint, vel si apparuerint ullum datum, aut factum, vel quodlibet scriptum, quod ipsi exinde in aliam partem fecissent,*

M 2

sent, & claruerit, tunc obligavit componere ipse Gandulfus suique heredes ad partem suprascripte Ecclesie penam dupli suprascriptis rebus, sicut pro tempore fuerint meliorate, aut valuerint sub extimatione in consimilibus locis, & insuper penam auri optimi Librarum centum. Et insuper suprascriptus Domnus Imperator per fustem, quam sua tenebat manu, misit bannum super predictam Ecclesiam, & Advocatum ejus in Libris centum auri optimi; ut si quislibet homo amodo presumpserit de jam dicta tercia porcione suprascripti Castelli & rebus devestire aut molestare, vel contendere, aut in aliquis subtraère temptaverit, sciad se esse compositurus suprascriptas Libras centum auri. Is actis & manifestacio ut supra facta, rectum eorum Judicum & Auditorum paruit esse judicaverunt, ut juxta eorum professionem & manifestationem jam dictus Episcopus & ejus Advocatus ad partem suprascripte Ecclesie habeant & teneant ad proprium jam dictum Castellum, & omnibus rebus. Et ipse Gandulfus & sui heredes maneant exinde omni tempore taciti & contenti. Finita est causa. Et hanc noticiam pro securitate suprascripte Ecclesie fieri ammonuerunt.

Quidem & ego Wilielmus Notarius sacri Palacii ex jussione suprascripti Imperatoris & Judicum hanc noticiam scripsi, Anno ab Incarnatione Domini Nostri Jesu Christi Millesimo Quinquagesimo Quinto, Imperii verò Domni II. Henrici Imperatoris Augusti Anno Nono, quinto die mensis Madii, Indictione Octava.

Nuper dixi, absque veniâ Principis nefas fuisse Duellum facere. Id quoque observatum videas a Veronensi Republica Anno MCCXXVIII. quum inter Leges municipales ejusdem Populi, ab amico meo erudito Archipresbytero Campagnola editas, A Cap. 78. Praetor hoc inter alia se praestiturum polliceatur: *De maleficiis absconsis, si persona suspecta sit, sine indicio; si autem suspecta non fuerit, cum indicio, meo arbitrio determinabo Duellum, vel judicium judicabo. Et si de aliqua causa Pugna erit ordinata vel judicata, faciam fieri juramentum secundùm Legem. Et si actor amiserit* B *Pugnam, ipsum meo arbitrio puniam.* Quae tamen hactenus de imparitate pugnatorum objecta sunt, si non ubique, certe multis in locis emendata fuere. Nimirum cavebatur, ne infirmo, & certaminum imperito fortis ac peritus objiceretur. Audi eadem Veronensium Statuta Cap. 126. *Omnes Campbiones bravos & magistra-* C *tos* (idest Italice *ammaestrati, e pratici del combattere*) *per me* (hoc est, Praetorem) *vel per Judices Communis Veronae, sive Consules, bonâ fide coaequabo: factâ coaequatione, defendenti electionem dabo.* Atque hinc etiam colligere possumus, concessam fuisse a Veronensibus facultatem cuicumque eligendi, si mallet, qui pro se cum D adversario pugnam iniret, contra quàm Otto II. ut antea vidimus, constituisset. Conducebantur autem carè ejusmodi Campiones: idque nos edocent eadem Statuta Cap. 125. ubi haec decernuntur: *Nullus Campbio noster, sive extraneus, de cetero ararum nomine ultra centum Solidos suscipiat aliquâ occasione, vel sub aliquo colore:* E *nec aliquis ultra praesumat dare.* Neque tantam pecuniae summam exigere iniquum fuit; nam Campioni victo poena manus truncandae imminebat, uti supra innuimus: quam tamen poenam, ut puto, ii pretio oblato redimere solebant. Ceterum alicubi extra Italiam infames habebantur ejusmodi pugiles conducititii; in Italia verò secus, immo inter bravos,

bravos, hoc eſt, fortes ac animoſos computabantur. Vidimus, quotieſcumque incertum erat crimen alicui objectum, controverſiae deciſionem (ſtulte profectò) commiſſam Pugnae fuiſſe. Perdurabat autem in Lombardia exſecrandus iſte mos ſub finem Seculi XII. atque ad eum ſeſe accommodare Mulieres ipſae cogebantur. Nam, ut habetur in Vita Sancti Lanfranci Epiſcopi Ticinenſis apud Bollandianos ad diem XXIII. Junii, quum *puella quaedam, nomine Galaſia, veneni propinati fratri ſuo incuſata, factum inficiaretur*, Praetor *Ticinenſis Duellum fieri debere judicavit*. Quot verò tum iniqua, tum ridenda interdum acciderent in ejuſmodi feralibus Pugnis, quae in campo peragebantur, ſive in area undique clauſa, univerſo Populo ſpectante, ut olim ad Gladiatorum ſpectacula factum eſt, Lectori gratum erit accipere ab altera Charta, quam ex Archivo Regienſis Monaſterii, olim Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri, deſcriptam ad me miſit tum ex doctrinâ, tum ex piis moribus ſpectatiſſimus Vir, Domnus Maurus Valliſnerius Abbas Benedictinus Regienſis. Ex ea autem, ut obiter dicam, elucere etiam poterit, Mathildem Comitiſſam celebrem Regienſi Urbi titulo Comitis praefuiſſe.

Memoria litis & Pugnae inter Monaſterium Sancti Proſperi Regienſis, & Commune Vallis pro bonis in territorio Naſetae, coram Judicibus Matildae Comitiſſae, Anno 1098.

UT *in poſterum firmius memoriae commendetur, neceſſarium duximus, his litteris breviter innoteſcere de Lite, quae fuit inter Abbatem Monaſterii Sancti Proſperi de Regio & homines, qui dicuntur de Vallibus. Cumqueſtus eſt Abbas cum ſuo Advocato ante Ubaldum Judicem de Carpeneta, quod ipſi homines de Valle injuſte tenebant quaſdam res territorias in Curte de Naſſeto, quae erant juris Eccleſiae Sancti Proſperi. Qua quaeſtione ab Ubalde diligentiſſime examinata, & per tres homines Curtis Naſſetae jurejurando deciſa; reddidit poſſeſſionem Eccleſiae, ut in Notitia legitur. Quo facto homines de Vallibus iverunt ad* Matildam Comitiſſam, *& dixerunt, ſe injuſte diſveſtitos eſſe. Quapropter ipſa Comitiſſa miſit Bonum Judicem de Nonantola, & praecepit Ubaldo Judici, ut iterum inquirerent, & praeciperent utrique parti*, ut inde eſſent parati ad Pugnam. *Partibus congregatis ad hoc coram praedictis Judicibus, ipſe Abbas ſtatim oſtendit Praecepta Regum, ſcilicet Karoli & Ottonis, in quibus apte dinoſcitur res proprias eſſe Eccleſiae, ut in ſcriptis Eccleſie continetur. Et inſuper Cauſidici Abbatis oſtenderunt Legem Sereniſſimi Imperatoris Juſtiniani, in qua continetur, eos, qui ab Herrario, vel ab Auguſtali Domo aliquid accipiunt, ſtatim ſecuros eſſe, ſive experiantur, ſive conveniantur, ut apte claret in Juſtiniano Codice, & Inſtitutionis. Et alias multas optimas oſtenderunt allegationes: quas praedicti Judices omnino reſpuerunt; & dixerunt nullo modo facturos, niſi quod* facerent Pugnam. *Et invita parte Eccleſiae fecerunt appellationem, & reſponſionem de Pugna. Et fecerunt invadiare ſub pęna decem Librarum Lucenſ. Et ſtatuto die*, Campionibus paratis ad Pugnam, pars Eccleſiae tantam habuit humi-

humilitatem, ut totas illas res, quae in lite erant ex parte Ecclesiae, concedebant adversariis, *secundùm laudamentum Missorum Comitissae: quod adversaria pars penitus renuit.* Campionibus ad Pugnam conjunctis, Campio ipsorum hominum de Vallibus jactavit pro maleficio, antequam inciperet Pugnam, wantonem faemineum, variis coloribus distinctum, super caput Campionis Ecclesiae: quod omnino Leges vetant, atque mulctant. Illis autem pugnantibus, nemo illorum cecidit. Sed dum se invicem manibus arriperent & dilaniarent, multitudo hominum partis eorum de Vallibus compresserunt Campionem Ecclesiae, & apprehenderunt eum. Sed ipse evasit de manibus eorum; & reversus in Campum, viriliter requisivit Pugnam. Iterum aggressi, violenter ceperunt eum, & crudelissime ceciderunt eum. Sed pars Ecclesiae, quamvis minima, volens adjuvare eum, mercedem tamen petendo, fere omnes percussi & vulnerati vix evaserunt. *His omnibus, ita ut superius legitur, ordine peractis, contentio orta est, ita quod pars hominum de Vallibus dicebant, se per Pugnam vicisse, & pars Ecclesie asserebat, se minime esse victam:* & Campio partis Ecclesie dicebat, se nullo modo superatum esse, & viriliter & prudentissime volebat pugnare. *Et ipse Ubaldus Judex, in cujus provisione Pugna erat constituta, dicebat, Litem in dubio remanere, neque per banc Pugnam decisam esse: qua de causa nullam inde Judices dedere sententiam. Haec causa accidit praesentibus Judicibus Ubaldo, & Bono, atque Alberto Causidicis, etiam Ubaldino Heriberto Advocato praedictae Ecclesiae, Giberto Carbone, atque Frogerio, & ceteris, Hadegerio & Ugone filiis condam Manfredi de Grup-*

A *po, Gottefredo de Rosano, & Sigefredus Sigezone, atque Ildeberto de Regio, Sigezone atque Giberto filiis Bibentisaquam, Rozone de Pellavo, Ingebaldo, Mazzolino, & filio ejus, Rodulpho de Pulliano & frater ejus, & Burnengo de Bundolo, & Manfredo de Villula, & aliis quampluribus, Anno ab Incarnatione Domini Nostri Jesu Christi* B *Millesimo Nonagesimo Octavo, III. Nonas Julii, Indictione Septima, in Villa, quae dicitur Garfagnolo.*

Uti legere potuisti, maleficii suborta suspicio est, quod Laicorum Campio ante pugnam *Wantonem*, sive chirothecam, *variis coloribus distinctam*, projecerit *super caput Campionis Ecclesiae*, subdendo: *quod omnino Leges vetant & mulctant.* C Innuitur fortassis heic Lex Langobard. 371. Rotharis Regis, in qua statuitur, *ut nullus Campio praesumat, quando ad Pugnam contra alium vadit, herbas, quae ad maleficia pertinent, super se habere, nec alias similes res, nisi tantùm arma sua, quae conveniunt.* Vide quàm superstitiosae olim forent in hisce Pugnis D Majorum nostrorum mentes, & quàm delicatus, ne dicam ridendus esset Monachorum metus ex chirothecâ in suum Campionem projectâ. Si conjicere licet, non aliâ de causâ ipsam adversarius projecisse videtur, nisi ut initium Pugnae indicaret. Non enim à vero abhorret, jam tum obtinere coepisse usum lacessendi ad Pugnam, E sive diffidationis, ut appellabant, per chirothecam, quam *il guanto della battaglia* nostri dicere postea consueverunt. Certe Judices ii nullam rationem habuere *Wantonis projecti*, etiamsi *variis coloribus distinctus* esset. Ceterum in nimium sermonem oratio excresceret, si singula persequi vellem ad barbaricum hoc argumentum spectantia, & potissimùm quousque processe-

cesserit perversae & feralis hujus Consuetudinis excessus usque ad Seculum XVI. quo declinante declinare sensim & ipsa coepit. Subsequenti autem Seculo adeo enervata est, ut nostris jam diebus, nisi perquam raro, audiamus, furentem aliquem ad singularem Pugnam condicto tempore procedere. Atque heic quamquam res sit alioqui vulgatissima, commemoratum volo Duellum famosissimum, conditum Anno Christi MCCLXXXIII. inter Carolum I. Siciliae, ac Apuliae Regem, & Petrum Aragonum Regem, ob ereptam eidem Carolo Siciliam. Qualem exitum ea consilia habuerint, nihil est, quod ego edisseram, quum de his multa habeantur in Collectione mea Rerum Italicarum. Rem tamen non ingratam Lectoribus facturum me spero, si quae Carolus tunc ad Rempublicam Mutinensem scripsit, ex hujus Archivo adferam, ad illius temporis Historiam opportuna.

Literae Caroli I. Siciliae Regis ad Mutinensem Rempublicam, quibus Petrum Aragonum Regem injustum, infidum, atque infamem evincere conatur, & qualibus conditionibus condictum antea inter ipsos fuerit singulare Certamen, exponit, Anno 1283.

Memoriale sit Ambassatoribus Regiis euntibus ad partes Italiae, quod Civitatibus & Amicis Italiae exponent ea, quae sequuntur.

Karolus &c. talibus &c. salutem. Quia firmiter credimus, quod de statu & processibus nostris felices libenter auditis rumores, amicitiae vestrae cupimus esse notum, quod in scriptione praesentium cum carissimo Domino & Nepote nostro Rege Francorum Illustri apud Morascum sani eramus, hilares & jocundi, gratiâ omnium Creatoris; & ut de processibus nostris, & Petri olim Regis Aragonum veritatem sciatis, totius facti seriem, pactorum, & belli initorum inter Nos & ipsum, vobis ut Amicis nostris carissimis, in quodam rotulo cum Literis nostris de credentia, per portitorem praesentium destinamus: per cujus tenorem dilucide videre poteritis, quod per sanctam Romanam Ecclesiam Regno Aragoniae, & omnibus aliis Terris suis, ac etiam per se ipsum privatus est, prout in processu Summi Pontificis, & dictis pactis, & conventionibus continetur. Et per hoc videre poteritis, quod ipsum excaecaverunt ejus peccata, a natura operum Praedecessorum suorum sic turpiter deviando, quod in defectus multiplices incidit, ut evidenter apparet. Factum enim istud novum est, extraneum, & horribile cuique bono viro ad intelligendum ac etiam audiendum: de quo omnes debent mirari, qualiter homo tantae propaginis propriâ voluntate tam graves defectus incurrit, verecundiis inexcusabilibus, oneratus. Super quibus boni debent dolere, quod homo tantae bonae originis, in tot & tantos defectus se posuit, ut dictum est. Et poteritis videre per ea, quae sequuntur, quod sententiam, per quam appellabamus eum de proditione vel quasi, intelligere clare poterat & debebat, & nullatenus ignorare.

Dicebamus primo & dicimus, quod nullatenus sperabamus, nec credere tenebamur, quod idem Petrus deberet intrare, vel invadere Regnum nostrum, eo quod tractaverat, & tractabat nobiscum tunc de Matrimonio contrahendo inter unum

unum de Liberis suis & unam de Infantibus filii nostri: & dum in Urbeveteri eramus, per dies non multos ante rebellionem Siculorum, nobis super tractatu hujus Matrimonii Praepositum Massiliensem cum suis Literis de credentia destinavit; per quam credentiam nobis dixit Dominus Praepositus, quod dictus Petrus de dicto Matrimonio contrahendo magnam voluntatem habebat, quodque supra Saracenos ire intendebat in brevi: & volebat nobis inter cetera promittere, ut si contingeret, ipsum Regnum aliquod acquirere contra Saracenos, quod Regnum sic acquisitum filio suo, qui cum filia filii nostri contraheret, & alias Terras, si quas acquireret, assignaret. Insuper dixit nobis dictus Praepositus alia multa verba amicabilia ex parte ipsius. Item ex eo quod dictus Petrus de Aragonia requisivit Summum Pontificem super Decimis Terrae tunc suae, sibi per ipsum Summum Pontificem concedendis, & super eo quod ipse Romanus Pontifex dictam Terram reciperet in gardia & protectione sua & Ecclesiae Romanae, asserendo sibi, quod ipse ibat contra Saracenos ad exaltationem Fidei Christianae. Item ex eo quod ipse Petrus de Aragonia, cum nobis suas Literas destinaret, ipse semper in eisdem suis Literis Nos ipsos Regem Siciliae nominabat, & nostrum filium in suis Literis filium Regis Siciliae nominabat. Item ex eo quod cum memoratus Rex Francorum intellexisset, quod idem Petrus vasa sua paraverat ad navigandum per mare, ipse Francorum Rex misit eidem Petro Nuncios suos solempnes, dicentes sibi, quod ipse Petrus nihil faceret, neque iret contra Nos, nec contra filium nostrum: & si hoc ipse faceret, haberet pro firmo, quod ipse Rex Francorum teneret & haberet illud, tamquam si personae suae propriae factum esset; ipse verò Petrus respondit eisdem A *Nuntiis, se contra Nos, seu contra filium nostrum non facturum aliquid, quod eidem Regi Francorum displicere deberet. Illud etiam vos scire volumus, quod tractatus Matrimonii supradicti de liberis filii nostri, & Petri praedictorum durabat & tunc, quando ipse Petrus intravit & invasit Regnum nostrum.*

Item ex eo quod idem Petrus non solùm in dicto tractatu Matrimonii, B *immo etiam in multis aliis ostendebat amorem erga Nos & filium nostrum, ad hoc ut ipse nos posset melius decipere, & ad hoc ut nos possemus minus percipere de mala voluntate, quam erga nos habebat, & de iis, quae contra nos facere intendebat, & ad hoc ut magis deberemus confidere de eodem. Item ex eo* C *quod idem Petrus nullatenus ostendit displicere sibi, cum nos ivimus contra Principem Manfredum quondam ejus Socerum, nec umquam aliquam petitionem, seu querelam de dicto Regno Siciliae fecit coram Summo Pontifice, nec etiam coram nobis. Et omnes causae suprascriptae fuerunt sibi dictae, quando Nos appellavimus eum pro Bello faciendo. Et* D *ad hoc poteritis cognoscere & scire, quod ipse Petrus saepe dictus potuit bene scire & cognoscere, qualiter & quare Nos appellabamus eum ad faciendum Bellum supradictum. Istud etiam vos scire volumus, quod appellatio praedicta, quam Nos sibi faciebamus, & quam Nos sibi mandavimus per Nuntios nostros, fuit facta hoc modo, videlicet: Quod ipse* E *intraverat Regnum nostrum Siciliae contra rationem, & malo modo, nullâ diffidatione nobis factâ, propter rationes & causas hic scriptas, & per Nos sibi mandatas. Per quas ipse intelligebat, & intelligere debebat, qualis erat forma appellationis praedictae, quam sibi mandabamus. Nos enim dictam appellationem sibi mandavimus, & verba praedicta curialiùs quàm potuimus. Et tamen injun-*

junximus Nuntiis nostris, quod ipsi declararent eidem Petro formam appellationis praedictae, & specialiter illa verba, quod malo ordine intraverat, *si non intelligeret, qualiter Nos intelligebamus eadem. Quare Nuntii nostri, cum sibi dixissent, quod Nos appellabamus eum in ista forma, quod nostrum Regnum intraverat contra rationem & malo modo, nulla diffidatione praemissa, dixerunt ei, Nos ipsis injunxisse, quod si ipse non bene intelligeret illa verba, quae sibi mandaveramus; videlicet quod ipse intraverat malo modo, prout nos intelligebamus eadem, quod ipsi sibi clare dicerent, & darent intelligere. Ipse verò Petrus eisdem Nunciis nostris respondit altâ voce, & coram multis ibidem praesentibus, audientibus, & intelligentibus, se bene intelligere vim & tenorem verborum illorum, quod male intraverat. Nam per illa verba intelligebat, quod nos imponebamus ei pravitatem, infidelitatem, & proditionem. Et tunc praefati Nuntii nostri responderunt, quod ex quo intelligebat illa verba supradicta eodem modo, quo Nos intelligebamus, non erat necessarium eidem ea verba amplius declarare. Dixerunt etiam sibi iidem Nuntii nostri, quod si nos curialius potuissemus mandasse, quàm sit dicta forma per eundem Petrum intellecta & responsa, & per Nos similiter intellecta, nos hoc fecissemus libentius, quàm per verba praedicta. Verba enim supradicta, quae Nos sibi mandavimus, & illa, quae vobis tenore praesentium intimavimus, non potuimus, nec possumus curialius denotare, ex eo quod facti turpitudo id requirit. Quod quidem factum Attentatum per eum non potest dici seu discooperiri absque contumelia. Nos enim credebamus, & credere debebamus, consideratis propagine, ex qua idem Petrus descendit, & simulatione, quam de se ipso ostendebat, quod si ipse certus esset, se moriturum* in Bello *ipsa die, cogitando se facere quod debebat, ipse debuisset & voluisset potius eligere* Bellum *faciendo quod debebat, quàm se sic turpiter absentare, & se onerare de tot & tantis contumeliis, & injuriis contradictis in conventionibus supradictis, promissis & juratis per eumdem. In quo facto, simulatione, & exemplo ipse dedit suspicionem multis filiis proborum hominum per exemplum, quod dedit eis. De quo cor suum debet esse in magna anxietate & grandi dolore, si delectaretur in bono, & si ipse sapiens esset, & adverteret facta sua praedicta, & conventiones praedictas initas inter Nos, & eumdem, in quibus poenae gravissimae continentur.*

Et quia Bellum *& conventiones supradicta sciuntur, & divulgata sunt per universum Orbem, ideo ipsius excessus amplius aggravatur, & dat poenis exemplum: cum casus similis numquam, aut raro acciderit de voluntate ambarum partium, contumeliis & injuriis tam magnis, & poenis tam grandibus oneratus. Propter quas rationes ipse debuisset potius voluisse mori in dicto* Bello, *quàm se cum tanta ignominia absentasse. Nos certe pro firmo asserimus, quod nos magis voluissemus in memorato* Bello *mori, quàm in die ad* Bellum *faciendum assignata non venisse, sicut ipse non venit, nec comparere curavit. Et hoc idem deberet velle omnis homo, qui desiderat honorem acquirere, & infamiam evitare. Et turpissimum quidem est in homine non dubitare acquirere infamiam, vel eam cooperire sub velamine truffae, sive bordae, ostendendo, infamiam non esse, ubi est. Et certe omnes illi, qui hoc vitio laborant, utuntur grandi excessu, & non videntur fervere in bene faciendo. Probo tamen homini difficile quidem est, scire se in suis excessibus confortare, cum natura & ratio confirmationem hujus sibi*

bi non suadeant, immo tollant. Propter quod nos dicimus, quod sic illi se confortantes, habent grandem praerogativam, eo quod de facili in eorum excessibus & infamiis confortantur; licèt hoc non consonet rationi: non tamen per hoc auferunt, nec auferre possunt notitiam & cognitionem infamiae hominibus hujusmodi. Et in hoc, ut nobis videtur, possunt cognosci pii ab impiis evidenter, quia saepe contingit, quod probi homines appetentes bene facere, & dubitantes infamiam consequi, timent & dubitant, ne delinquerent vel excederent, si facerent aliqua, in quibus, si ea facerent, nullatenus excederent nec peccarent. Et hoc contingit propter magnum desiderium, quod habent de bono faciendo, & honore acquirendo, & propter magnum amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo, & infamiam consequendo. Et ab hoc probi homines, quoniam in hoc minus cognoscunt propter grandem amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo & infamiam consequendo, & propter grandes labores & poenas, quos & quas in eorum cordibus substinerent, si per eorum culpam infamiam acquirerent, minus possunt ipsi invenire de excusationibus & rationibus & velamentis, ad cooperiendum, colorandum, & monstrandum modo .... infamiae, si intrarent in eamdem. Verumtamen illi, qui parum valent, & parum infamiam dubitant, non multum curant, nec multum cogitant, nec multum timent, incurrere infamiam: immo, cum ipsam consequenter parum inde curant, & in hoc de facili se confortant, & de facili inveniunt vias, colores, & simulationes, ad hoc ut infamia non sit ibi, ubi verè est. Propter quod apparet, hominem non dubitantem infamiam, non de facili posse convinci, ut cognoscat, se eâdem infamiâ oneratum. Et haec sunt vera, & consonant rationi. Et verè fatuitas quaedam esset, eadem suadere alicui, infamiam non dubitanti, ipsum ex aliquo facto consequutum, vel consequuturum infamiam, ex quo cognoscunt, illum infamiam non timere.

Et propter praedictas rationes dicimus, quod si idem Petrus olim Rex Aragonum dubitat, & dubitavit infamiam.... sibi suadet, & grandis bonaque propago, unde descendit, ipse bene ostendet in antea, & cognoscet infortunia & infamias, quae contigerunt eidem. Et nisi ipse ostendat, se inde dolere, fatue ageret, qui ipsum in antea ab incursione infamiae initae........ Et verè si dictus Petrus tantùm timuisset infamiam consequi, quantùm Judas Machabeus, probus & bonus Miles, qui dubitavit & timuit de Sole, quod ab eodem Sole verecundiam haberet, si ipse Judas male faceret, praecavisset sibi idem Petrus, nec supradicta fecisset, quae sibi infamiam perpetuam irrogarunt, prout omnes sciunt, & communiter haec agnoscunt. Nec credant aliqui, quod Nos suprascripta intimemus ad hoc, ut eumdem Petrum diffamare velimus; sed quia pura & clara veritas sic se habet. Nec possumus, excessus, culpas, & infamias ejusdem curialius denotare. Et haec sciuntur fere per omnes gentes. Propter quod possent, & debent homines advertere, si nos veritatem diximus in praemissis. Nos enim si aliud quàm veritatem in praemissis poneremus, ut fatui ageremus, & in nostram infamiam redundaret. Et praeterea vos scire cupimus, quod Nos de suprascriptis conventionibus inter Nos & eumdem Petrum conventis, promissis, & juratis, habemus duo paria Literarum apertarum, Sigillo dicti Petri, & quadraginta Militum communitas. Insuper amicitiam vestram scire volumus, quod Illustris Rex suorum pendonibus munitarum...... quas parati sumus ostendere

stendere omnibus, qui super praedictis conventionibus dubitarent. Ipse verò Petrus saepe dictus habuit & habet Literas nostras suis predictis consimiles, Sigillo nostro, & quadraginta Militum communitas. Insuper amicitiam vestram scire volumus, quod Illustris Rex Franchorum supradictus, attendens, quod Petrus memoratus loco & die ad dictum Bellum *faciendum assignatis comparere aliquatenus non curavit, eàdem die contra eumdem Petrum consequitur viriliter & potenter, sic quod in brevi dicti Regis Franchorum potentia per opera co-* A *gnoscetur. Insuper noveritis, quod die Martis XXV. mensis Maji proxime praeteriti intravimus Civitatem Burdegalensem, in qua fuimus continue usque ad diem Veneris XI. diem Junii proxime praeteriti, licèt ultra praefatam diem Junii Nos non teneremur expectare eundem, tum propter defectum ipsius, qui dictum diem defecit, tum ob infamiam,* B *quam ob hoc incurrit, ut est dictum; qui nec venit, nec se aliquatenus excusavit, sicut homo de toto honore simpliciter, & finaliter desperatus.*

Literae Petri Aragonum Regis contra Carolum I. Siciliae Regem ex Regesto Communis Mutinae, pag. 272. Anno 1283.

PEtrus *Dei gratiâ Aragonum, & Siciliae Rex. Ad notitiam praesentium, & memoriam futurorum. Pridem inter Magnificum Principem Karolum Jerusalem Regem Illustrem, & inter Nos mutuo praecedente tractatu, quod Rex ipse eligeret sex de suis Militibus viros probos & fideles, & Nos eligeremus sex de nostris Militibus viros probos & fideles; qui omnes duodecim Milites per ipsum Regem Karolum & Nos taliter electi, corporali prius per eos praestito juramento, legaliter, & bona fide tenerentur eligere locum communem, & statuere terminum* ad Pugnam faciendam inter ipsum Regem Karolum, & centum de suis Militibus ex una parte, & Nos, ac centum de nostris Militibus ex parte altera, *pro eo quod ipse tamquam petitor, nobis opposuit & opponit, quod nos intravimus in Regnum Siciliae contra rationem & malo modo, & ipso prius non diffidato; & hoc paratus erat & est, probare de suo corpore, & centum de suis Militibus contra nostrum corpus, & centum de nostris Militibus. Nosque Rex praedictus, tam-* C *quam defensor, sibi respondimus & respondemus, quod in ingressu Siciliae, vel in aliquo, quod fecerimus contra eum, rem non fecimus, unde nostra legalitas minus valeat, vel verecundiam habere debeamus in Curia, seu coram aliquo probo viro.* Et quod Pugna de ipso, & centum de suis Militibus contra Nos, & centum de nostris D Militibus nobis placet: *Nos de fide, prudentia, & legalitate, ac armorum experientia Guilielmi de Castronovo, Roderici Exementi de Luna, Petri de Queralto, Eximeni de Arceda, Radulfi de Mannele Militum, & Judicis Reinaldi de Limogiis de Messana, per nos ad hoc parati, & pro uno Milite computati, familiarium & fidelium nostrorum,* E *plenarie confidentes, ipsos elegimus, fecimus, constituimus, & ordinamus, eisque per nostras patentes Literas exhibuimus plenariam potestatem: quod ipsi una cum Jordano de Insula, Johanne Vicecomite de Tremblay, Jacobo de Bursono, Eustachio de Andegavir, & Gilio de Salsi, familiares & fideles ipsius Regis Karoli, per eum ad hoc electis,*

 factis,

A factis, constitutis, & ordinatis, prout per patentes Literas ipsius Regis Karoli, pendente cereo Sigillo munitas, apparuit & apparet, corporalibus inter ipsos duos hinc & inde electos pro parte ipsius Regis Karoli & nostrâ, ac ipsorum taliter electorum, hinc inde receptis & praestitis juramentis, legaliter & bonâ fide possent eligere, & eligerent B locum communem, & terminum statuerent competentem, ad Pugnam faciendam inter ipsum Regem Karolum, & centum de suis Militibus, ac Nos, & centum de Militibus nostris, certumque praefigerent terminum, in quo ipse Rex Karolus cum centum de suis Militibus, & Nos cum centum de nostris Militibus, commode esse possimus, & simus C in loco, quem praedicti per ipsum Karolum Regem & Nos taliter electi, ad Pugnam hujusmodi faciendam unanimiter, & concorditer ducerent eligendum.

Dedimus etiam eisdem quinque Militibus, & dicto Judici Reinaldo pro Milite computato, familiaribus & fidelibus nostris, plenariam potestatem, quod ipsi securitates necessarias, & quas in- D spicerent, opportunas, nomine nostro praestare & recipere ad praedicta omnia & singula; quae sub hypotheca bonorum nostrorum rata & firma habere, ac inviolabiliter observare promisimus; & tractare, eligere, ordinare, statuere possent libere, & firmare. Adjecimus autem, quod si aliquis vel aliqui ex praedictis nostris sex Militibus, infirmitate, vel E alio casu quolibet emergente, in praedictis, vel aliquo praedictorum, personaliter interesse non posset, vel non possent, totidem quot ex praedictis nostris essent taliter praepediti, eximerentur de numero praedictorum sex militum, per ipsum Regem Karolum ad praedicta taliter electorum: & reliqui tam per eumdem Regem Karolum, quàm per Nos, electi, unanimiter & concorditer ea omnia & singula possent libere perficere & complere. Et hoc idem gravaretur, si aliquis, vel aliqui de praedictis sex Militibus per ipsum Regem Karolum electis essent infirmitate, vel casu quovis alio praepediti, ita videlicet, ut totidem eximerentur de numero praedictorum sex Militum, per Nos taliter electorum; & reliqui qui forent residui tam per ipsum Regem Karolum, quàm per Nos electi, unanimiter in praedictis omnibus & singulis tractarent, ordinarent, eligerent, statuerent, facerent, firmarent, jurarent sub hypotheca bonorum nostrorum, rata & firma habere, & inviolabiliter observare promisimus, & juravimus, tactis corporaliter Evangeliis sacrosanctis. Securitates etiam omnes & juramenta praestare, obligationes & cautiones praebere, quas praedicti duodecim ab eodem Rege Karolo & Nobis electi, vel residui ex eis, aliqua, vel aliquibus ex una parte vel altera praepediti, & totidem ab una parte vel ab omni exempto, vel exemptis, a nobis ducent postulandas: prout haec omnia in patentibus Literis nostris in testimonium inde confectis, & praedicto Sigillo nostro munitis, eidem Regi Karolo pro parte nostra exhibitis, quarum est Data Messanae VII. Kalendas Januarii, Anno ab Incarnatione Domini MCCLXXXIII. plenius & apertius continetur.

Idem autem Rex Karolus praedictus Jordanum de Insula, Johannem Vicecomitem de Tremblay, Jacobum de Bursono, Eustachium de Hzidiconie, Johannem de Visi, & Guillielmum de Salis, familiares & fideles suos, ad hoc pro se obligare fecit, constituit, ac etiam ordinavit; dans & concedens eisdem pro parte sua consimilem per omnia potestatem, prout in patentibus Literis ipsius Regis Karoli exhibitis, quarum est Data Regii Anno Domini MCCLXXXIII. die XXVI. mensis Decembris,

Unde-

Undecimâ Indictione, plenius continetur. Et licèt Data tam praedictarum ipsius Regis Karoli & Nostrarum, quàm etiam praesentium. & aliarum pro parte ipsius Regis Karoli praesentibus consimilium Literarum, videantur in Annis Domini discordari, eo quod earumdem nostrarum Literarum Data facta est Anno Domini MCCLXXXII. secundùm consuetudinem Regni Aragonum, & quamplurium aliarum partium Ultramontanarum, a quibus Annus ab Incarnatione Domini computatur; & earumdem Literarum dicti Regis Karoli Data facta est secundùm Romanae Ecclesiae, totiusque fere Ytaliae consuetudinem generalem, Anno Domini MCCLXXXIII. currente, qui Annus a Nativitate Domini computatur. Horum Annorum descriptionem diversam, scilicet LXXXIII. & LXXXII. adnotavimus, secundùm diversitatem regionum imponentium vocabula discordantium, uno tamen & eodem in existentia permanente, ne ullum propter hoc aliquibus dubium generetur, sed sit firma singulis certitudo, quod tam praedicti de potestate ipsis duobus tradita ipsius Regis Karoli & nostri, quàm praesentes, & ipsius Regis Karoli iis consimiles & correspondentes Literae fuerint uno & eodem anno, mense, & die confectae. Praefati quoque sex Milites per eumdem Regem Karolum, ac praefati sex per Nos electi, in Regali Palatio nostro Messanae parte congregati, & ad perfectionem hujus negotii procedentes, post tractatus multiplices, discussiones diversas, examinationes varias, indaginesque subtiles, perpenso, ac diligenti deliberato consilio inter eos, ex potestate ipsis ab eodem Rege Karolo, & Nobis per easdem Literas traditâ, unanimiter & concorditer elegerunt, quod praedicta Pugna *inter Nos & centum de nostris Militibus, ac dictum Regem Karolum, & centum de suis Militibus facienda, fiat in posse Regis Angliae, videlicet in Guasconia, in territorio Burdegalensi, in aliquo Campo, vel Platea ipsius territorii: quem vel quam idem Rex Angliae magis convenientem pro utraque parte viderit ad* Pugnam *ipsam de ducentis Militibus faciendam. Et quod locus ipse, in quo praedicta* Pugna *fieri debet, sit circumdatus, & bene clausus palis & clausurâ, & aliis opportunis, ita quod nullus pedes vel eques locum ipsum possit intrare vel exire, nisi per portas.*

Statuerunt etiam praedicti duodecim, per dictum Regem Karolum, & Nos electi, praefato Regi Karolo, & Nobis terminum ad repraesentandum Nos coram dicto Rege Angliae in eadem Civitate Burdegalensi ad Pugnam *hujusmodi faciendam, nostrûm quemlibet cum praedictis nostris centum Militibus, primum diem mensis Junii, primò futuri hujus XI. Indictionis. Adjecerunt etiam iidem duodecim, per eumdem Regem Karolum, & Nos electi, quod id, quod de praesentatione ejusdem Regis Karoli, & Nostrâ coram eodem Rege Angliae facienda dixerunt, sic volunt intelligi, quod si ipse Rex Angliae in dicto loco & termino personaliter esse non posset, idem Rex Karolus, & Nos praesentemus coram eo, quem idem Rex miserit specialiter ad recipiendam praesentationem hujusmodi loco sui. Et si ipse Rex Angliae in eodem loco & termino praesens non fuerit, nec aliquem ad hoc specialiter miserit loco sui, dictus Rex Karolus, & Nos teneamur, nos praesentare coram eo, qui vicem dicti Regis Angliae gesserit in loco praedicto. Ordinaverunt tamen & statuerunt praedicti duodecim, quod praedicta* Pugna *in loco praedicto non fiet coram aliquo de gente ipsius Regis Angliae, nisi ipse Rex Angliae personaliter esset praesens,*

sens, salvo si ad Pugnam *ipsam aliter faciendam ipse Karolus, & Nos essemus in communi concordia & assensu. Quod si in praedicto die praedictus Rex Angliae praesens in dicto loco non esset, idem Rex Karolus, & Nos teneamur ipsum Regem Angliae, vel responsionem suam de veniendo, vel de non veniendo ad locum ipsum, a die praedicto usque ad triginta dies expectare. Et ut ipsius Regis Angliae praesentia modis in hoc omnibus procuretur, voluerunt praedicti duodecim, quod idem Rex Karolus, & Nos, quilibet per se, promittamus & juremus, quod legaliter & bona fide pro posse procuremus, & sine fraude vel ingenio quolibet, diligenter & solicite faciamus, & facere studeamus, quod ipse Rex Angliae ad praedictam statutam primam diem primò futuri mensis Junii in eadem Civitate Burdegalensi, sitâ in Guasconia, praesens sit, & personaliter: & guadias, per ipsum Regem Karolum, & Nos coram ipso offerendas, ipse Rex Angliae recipiat ad Pugnam hujusmodi faciendam.*

Ordinaverunt & statuerunt praedicti duodecim, quod ipse Rex Karolus, & Nos cum nostra utriusque comitiva, donec in Guasconia moram traxerimus, pro Pugna *hujusmodi facienda, & etiam per octo dies post omnem terminum completum, pro recedendo inde & eundo, quò utrique nostrûm placuerit, Nos, & nostrae dictae Comitivae in personis, animalibus, & rebus, quas Nos, & ipsae Comitivae nostrae duxerimus, & portaverimus ad Pugnam hujusmodi faciendam, Nos ad invicem nullatenus offendamus. Dictique Duodecim Treuguas & securitates utrique nostro nomine sibi dederunt & fecerunt ad invicem, ac eidem Regi Karolo, & Nobis Treuguas & securitates indixerunt easdem, ut eas donec in Guasconia pro eadem* Pugna *facienda manserimus, &*

A *etiam per octo dies post omnem terminum praecompletum, pro recedendo inde, & eundo, quò utrique nostrûm placuerit, Treuguas & securitates ipsas Nos & Comitiva nostra inviolabiliter observemus. Ordinaverunt insuper praedicti Duodecim, quod praedictus Rex Karolus, & Nos legaliter & bonâ fide debeamus promittere & jurare, quod quicumque nostrûm praedictorum duorum*

B *cumque nostrûm praedictorum duorum Regum, videlicet praedicti Regis Karoli, & nostri Petri, legitimo, aperto, & bene probato corporis cessante defectu, ad praefatos diem & locum praefato Regi Karolo, & Nobis statutos & praefixos ad* Pugnam *hujusmodi faciendam, defecerit, & in eadem die, qui erit primus dies primò futuri mensis*

C *Junii, & in eodem loco, qui est Civitas Burdegalensis, sita in Guasconia, in potestate Regis Angliae, cum eisdem centum Militibus praesens non fuerit ad* Pugnam *hujusmodi faciendam, ab eadem prima die primò futuri mensis Junii, qui sic defecerit, & in eadem Civitate Burdegalensi praesens non fuerit, ut dictum est in antea, toto tempore*

D *vitae suae se tenere debeat pro devicto, perjuro, falso, fallito, infideli, & proditore. Et quod numquam sibi ascribere debeat nomen Regium & honorem: quin immo ipso facto remaneat nomine & honore Regio, & cujuslibet alterius officii, seu dignitatis exutus, spoliatus perpetuo & privatus, & tamquam devictus, perjurus, falsus, fallitus, infi-*

E *delis, & proditor, infamis sit, & perpetuo habeatur. Et si hoc aliquis ei opposuerit publice vel occulte, negare non possit, sed confiteri publice teneatur: prout haec omnia per praedictos Duodecim electos ordinata, sententiata, & firmata in duabus consimilibus patentibus Literis, pendentibus Sigillis eorumdem Duodecim communitis inde confectis, unâ ex eis praefato Regi Karolo, altera*

rà verò Nobis traditâ ad cautelam, A *plen. & satis evidenter apparent.*

Nos autem praefatus Rex Petrus, nolentes in his de contingentibus quicquam obmittere, vel aliquem pro parte nostra intervenire defectum, quin immo volentes omnino praedicta & singula per praefatos Duodecim electos ordinata, & quantum in Nobis est, complere totaliter, & inviolabiliter observare, B *bonâ & spontaneâ voluntate nostrâ, legaliter & bonâ fide promittimus, tactis corporaliter Evangeliis sacrosanctis, quod si ad eosdem diem & locum, eidem Regi Karolo, & Nobis per eosdem Duodecim praefixum & statutum, ad* Pugnam *hujusmodi faciendam defecerimus, & in eadem die, qui erit prima* C *dies primò futuri mensis Junii hujus XI. Indictionis, & in eodem loco, qui est Civitas Burdegalensis, sita in Guasconia, in potestate Regis Angliae, cum eisdem centum nostris Militibus personaliter praesentes non fuerimus ad* Pugnam *hujusmodi faciendam, prout per praedictos Duodecim ordinatum & statutum est, ac superius continetur, ab eadem prima die primò futuri mensis* D *Junii, hujus XI. Indictionis: in qua si defecerimus, & in eadem Civitate Burdegalensi cum eisdem centum nostris Militibus ad* Pugnam *ipsam faciendam personaliter praesentes non fuerimus, in antea toto tempore vitae nostrae Nos tenebimus pro devicto, perjuro, falso, fallito, infideli, & proditore, & numquam Nobis nomen & honorem Regium* E *ascribemus: quin immo volumus & consentimus expresse, quod ex tunc ipso facto remaneamus nomine & honore Regis, & cujuslibet officii seu dignitatis alterius exuti, spoliati perpetuo & privati; & tamquam devictus, perjurus, falsus, fallitus, infidelis & proditor, infamis simus, & perpetuo habeamur. Et si hoc aliquis Nobis opposuerit publice vel occulte, nullatenus hoc negemus, nec negare possimus, sed hoc confiteamur, & teneamur ubique publice confiteri. Et ut haec omnia eo permaneant firmiora, & quamplurium fide clarorum testimoniis & assertionibus firmiter roborata, infrascriptos quadraginta Milites affectuose rogavimus & rogamus, quod ipsi haec omnia, quae Nos facturos & impleturos promittimus, pro Nobis & nostro nomine promittere debeant & jurare.*

Nos autem praefati quadraginta Milites, videlicet, Guillielmus de Castronovo: Rodericus Eximeni de Luna: Petrus de Queralco: Eximenius de Arceda: Rodulfus de Manuele Judex: Raynaldus de Limoge de Messana, ad hoc pro Milite computatus: Arnaldus Roglerii: Comes Palarienu: Ermengaldus Comes Urgelensis: Petrus Ferrandi, frater dicti Regis Petri: Jacobus Petrus, filius ejusdem Regis: Lucus Ferrandi de Luna: Girardus Estur: Pontius de Riballo: Santius de Antilieno: Petrus Arnaldi de Butidac: Alanus de Lentino, Regni Siciliae Magister Justiciarius: Arduinus de Vigintimiliis, Comes Insulae Majoris: Federicus Musca, Comes Moac: Orlandus de Apello: Gualterius de Altagirono: Bernardus Roglerii de Evil: Roglerius de Lamia: Lupus Ferrandi de Crusillo: Bernardus de Monte Pavone: Stephanus Muni: Petrus Garsendae de Mirze: Bertrandus de Bellopodio: Guillielmus de Bellera: Garsias de Araur: Eximenus Lupi de Ambon: Raymondus de Molina: Symon de Lauro: Blasius Massa de Gavalur: Egidius Rodorici de Montogna, Garsias Arnaldi de Til: Berengarius de Eusegato: Guintimidus de Villafrancha: Raymondus de Coreada: Jacobus de Oblitis: & Bastus de Alascon; ad preces & requisitionem dicti Regis Petri, bonâ & spontaneâ voluntate

luntate nostrà promittimus & juramus, tactis corporaliter Evangeliis sacrosanctis, nos legaliter ac bonâ fide pro posse facturos & curaturos, quod ipse Rex Petrus praedicta omnia & singula, per eum promissa & jurata, firmiter adimplebit. & inviolabiliter observabit. Et si, quod absit, contingeret, quod ipse Rex Petrus, legitimo, aperto, & bene probato corporis cessante defectu, ad praedictos diem praefixum & locum statutum deficeret, & in eodem primo die mensis Junii primò futuri in eadem Civitate Burdegalensi, sitâ in Guasconia in posse Regis Angliae, cum eisdem centum suis Militibus personaliter praesens non fuerit ad Pugnam *hujusmodi faciendam, prout per eosdem Duodecim ordinatum & statutum, & per ipsum Regem petitum, promissum est firmiter & juratum: nos ex tunc in continenti societatem, ac servicium ipsius Regis Petri, velut de dictis promissionibus & conventionibus ex tunc devicti, perjuri, falsi, falliti, & infidelis, & proditoris, totaliter & perpetuo deseremus; & numquam postea toto tempore vitae nostrae cum eo erimus, nec sibi praestabimus in aliquo auxilium, consilium, vel favorem, verbo vel opere, publicum vel occultum. Et nos praefatus Rex Petrus, si quod absit, in praemissis omnibus, legitimo, aperto, & bene probato corporis defectu cessante, defecerimus, ex nunc volumus & consentimus expresse, quod ipsi quadraginta Milites ab omni fidelitate homagii, & quolibet alio juramento, quo nobis tenentur, prorsus sint liberi.*

Denique, ut hoc etiam moneam, qui in Certamine succumbebant, aut a victore urgente, aut a Judicibus cogebantur fateri, quod antea negarant, aut negare, quod antea affirmarant. Nunc appellamus Italice *disdirsi*, atque in Formulis a me additis Legibus Langobardorum occurrit interdum eadem significatione *se exdicere*. Hoc idem significabat olim *se Recredere*, unde *Recrediti*, & *Recreduti*. Probri autem gravissimi loco *se Recredere* habebatur, ita ut in infamiam cederet, & pro contumelia gravi objiceretur. Inter pacta de Duello ineundo ab eodem Carolo I. Siciliae Rege, inita cum Petro Aragonensium Rege, quae nuper attuli, Johannes Villanius Lib. 7. Cap. 85. Historiar. statutum tradit: *Che quale di detti Re vincesse la detta battaglia, avesse di * choto la detta Isola di Cicilia con volontà della Chiesa: e quelli, che fosse vinto, s' intendesse per Ri reduto e Traditore per tutti i Cristiani; e mai non s' appellasse Re*. De eorum munere, quibus *custodia campi Duellorum* commendabatur, agam infra in Dissertatione LXIII. *de Advocatis*.

* Leggasi *cheto*

DE

DE RHYTHMICA VETERUM POËSI,

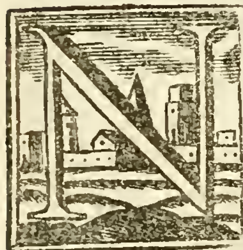
ET ORIGINE

ITALICAE POESËOS.

DISSERTATIO

QUADRAGESIMA.

DISSERTATIO
QUADRAGESIMA.

On minus, quàm *Italica Lingua*, originem suam barbaricis temporibus debet *Italica Poësis*, cujus tamen fundamenta altius sunt nobis investiganda. Aristoteles in principio Poëtices inquirens, unde ortum Poësis habuerit, statuit eam ex amore *imitationis* prodiisse, qui hominibus insitus est, atque ex amore *Harmoniae*, & *Rhythmi*. Praecipue verò ait: Κατὰ φύσιν δ' ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι, καὶ τῆς ἁρμονίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν, ἐστί φανερόν) ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες, ἐγέννησαν τὴν Ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων: quae Latine ita sonant: *Quum ergo secundùm Naturam sit in nobis ipsum imitari, & Harmonia & Rhythmus (nam Metra particulas esse Rhythmorum manifestum est) a principio qui Naturâ maxime ad haec apti erant, paullatim promoventes, genuerunt Poësim, extemporanee versificantes*. Mirum, quantùm ad haec verba haeserint, certarint, ingeniumque suum torserint Aristotelicae Poëtices Interpretes, praesertim Itali, quod nempe vim vocis *Rhythmi* assequi sa-

A tis non possent, & *Harmoniae* vocem hic aliter, aliter ille explicarent. At Germanus Philosophi sensus est, nos ex institutione naturae delectari non solùm *Imitatione*, sed etiam *Harmonia*, hoc est modulatione & Musicâ Harmonicâ, sive ea ex Cantu aut voce animantium nascatur, sive ex Sonitu instrumentorum Musicorum;
B atque insuper *Rhythmo*, idest ordine & collocatione verborum ita conjunctorum, aut desinentium, ut voces etiam sine cantu, ac tantummodo pronunciatae, consonantiam, ac quamdam, ut ita dicam, Melodiam reddant, & delectabili jucundâque sensatione auditorum aures feriant. *Metri* autem nomine significatur oratio,
C quarumdam legum inventione & constitutione ita ligata & fabricata, ut certo pedum numero constet, & in ipsis pedibus exacte ratio habeatur syllabarum longarum & brevium. *Metra* autem Versus Poëtarum ideo appellati sunt, quod Μέτρον idem sit ac *Mensura*. In Versibus verò ad leges Poëticas constructis & vinctis ita men-
D sura temporis servatur, ut eadem semper recurrat in ejusdem generis Versibus, sive longis pedibus illi, sive brevibus, sive mixtis constent. Scribit autem Quinctilianus Institution. Oratoriar. Lib. 9. Cap. 4. *Longam syllabam esse duorum temporum, brevem unius, etiam pueri sciunt*. Proinde in

periodis Rhetorum occultâ arte elaboratis concentus quidam auditur: eâque de cauſâ tum Tullius, tum idem Quinctilianus *Rhythmum* in oratione procurandum jubent, non autem *Metrum*. Praeceſſit autem Ariſtoteles, ſcribens Rhetoric. Lib. 3. Cap. 8. Ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, Μέτρον δὲ μή: ideſt, *Rhythmum oportet habere orationem, non verò Metrum*. Alioquin, ut ille addit, *Poëma erit*. Ad quem locum Cicero reſpiciens, ubi de ipſo Ariſtotele loquitur, ait: *Is igitur Verſum in oratione vetat eſſe, Numerum jubet*. Vertit ille μέτρον *Verſum*, ῥυθμὸν verò *Numerum*, unde *numeroſa oratio* dicta etiam fuit. Inde ergo exorta eſt Poëſis, uti Philoſophus recte monuit: quod primo quidam Populi (ſive Hebraei, ſive Graeci, ſive quiſquis alius, hoc enim nihil moror) quum in ſacrificiis, aut in nuptiis, conviviis, victoriis, aliiſque tripudii & laetitiae publicae vel privatae temporibus, Harmoniae operam darent, tibiis aut fidibus utentes, ſenſim Vocem & Cantum jungere ſono tibiae aut citharae coeperunt. Quam in rem compoſitionem quamdam dictionum & pedum adhibebant, in quorum ſtructura *Rhythmus*, ſive Concentus audiebatur, quum in uno commate vocum ac pedum connexio alteri ſubſequenti commati reſponderet. Sed tunc nulla, aut certe exigua cura fuit brevitatis aut longitudinis Syllabarum, quum ſatis foret, ita conſtruere brevem illam orationem, & ſtatuere aliqualem pedum numerum atque menſuram, ut ad aurium judicium indè exſurgeret aliquid modulationis atque concentus. *Verſus* appellari coepta eſt ejuſmodi brevis orationis ſtructura, quam non meditatio, ſed extemporanea vis ingenii

A effundebat, ut noſtris quoque temporibus ab iis Ruſticis praeſtatur, qui ex tempore Verſus faciunt. Haec Poëſeos fuere primordia. Quum verò delectatio inde in auditorum aures animumque non modica flueret, rem imperfectam ſenſim docti & egregii Viri perfecerunt, invectis nempe nonnullis legibus, quibus deinceps Ver-
B ſus conſtruerentur, & adhibitâ in illis caſtigatiore menſurâ pedum, ita ut rigide etiam temporis ratio & uniformitas ſervaretur in uſu ſyllabarum brevium atque longarum. Priores Verſus *Rhythmici* appellati ſunt, *Metrici* verò ſecundi. Atque hinc intelligimus, cur Sanctus Auguſtinus Lib. 3. Cap. 2. de Muſica ſcripſe-
C rit: *Quocirca omne Metrum Rhythmus; non omnis Rhythmus etiam Metrum eſt*. Exempli enim gratiâ in Vergilii aut Homeri verſibus Hexametris non ſolùm *Rhythmus*, ſeu melodicum quidquam auditur; ſed etiam *Metrum*, hoc eſt accurata obſervatio temporis deprehenditur, quum ſive brevibus, ſive longis pedibus Verſum Poëta ef-
D formet, atque in ſingulis Hexametris ſemper vigintiduo tempora vocis occurrant. Eadem eſt proportio in reliquis Verſuum generibus apud meliores Poëtas. At in Verſibus Rhythmicis ita quidem ex copulatione verborum, ac pedum etiam numero ſaepius obſervato, concentus aliquis enaſcitur, ut audienti voluptas cree-
E tur; ſed ibi aut parum aut nihil ſolicitus eſt artifex, brevibuſne an longis pedibus utatur: legemque reſpuit & compedes, quos ſibi praeſtantes Poëtae jandiu poſuerunt. Dicis cauſſâ, penultimus Hexametri pes Dactylum exigit, hoc eſt tres ſyllabas, quarum prima longa ſit, reliquae duae breves, uti *Carmina*, *Turgidus*. Verùm Quinctiliano monente Lib. 9.

Cap.

Cap. 4. *Rhythmo indifferens est, Dactylusne ille priores habeat breves, an sequentes;* ac propterea idem est Rhythmum conficienti, adhibere Tribrachum, e tribus brevibus compositum, ut *Macula, Canimus:* an Anapaestum ex duabus brevibus & longâ conflatum, ut *Rutilans, Erato;* aut Creticum ex longa, brevi, & longa contextum, ut *Achates, Fulgidis*. Sonum istae quoque voces reddunt similem aut proximum Dactylo; & qui aures tantùm judices habet, nihil aut parum discriminis deprehendit inter sonum istorum pedum, qui tamen apud Metricos Poëtas diversus plane censetur. Qua olim arte, quave pulsatione vocis antiqui Graeci & Latini distinguerent verborum praecipue dissyllaborum brevitatem ac longitudinem, incompertum mihi fateor. Frustra enim intenta aure nunc quaero, cur vox *Mala*, sive res malae, diversam temporis rationem habeat a *Mala*, idest *Poma*, aut *Gena*, quum utriusque vocis sonus idem mihi sit, alius autem secundùm Prosodiae leges habeatur.

Itaque duplex Poëseos genus olim exsurrexit; alterum antiquius, sed ignobile ac plebejum; alterum nobile, & a doctis tantummodo viris exscultum. Illud *Rhythmicum*, istud *Metricum* appellatum est. Sed quod potissimùm est animadvertendum, quamquam Metrica Poësis primas arripuerit, omniumque meliorum suffragio & usu probata, laudibus ubique ornaretur: attamen Rhythmica Poësis non propterea defecit apud Graecos atque Latinos. Quum enim vulgus indoctum, & rustica gens Poëtam interdum agere vellet, neque legibus Metri addiscendis par esset: quales poterat, Versus efformare perrexit; hoc est Rhythmo contenta, Metrum

A contemsit. *Metrum*, inquam, hoc est, rigidas Prosodiae leges, quas perfecta Poësis sequitur. Ceteroqui latiore significatione *Metri* quoque nomine donatos interdum video Rhythmicos Versus, quod & in iis aliqua *mensura* pedum & temporis observaretur. Primi autem Rhythmicos versus, atque adeo Poësim invexere a-
B pud Latinos Rustici, quibus tamen praeiverant Graeci. Mos enim eorum fuit, post messem sese exhilarare, conviciis alternis sese ferientes, & versibus Rhythmicis certantes, qui *Fescennini* etiam appellati sunt. Rem describit Horatius Lib. primo, Epistolâ primâ, & *Agricolis priscis* eorum originem tribuit, ac tandem ait:

C *Fescennina per hunc inventa* (an potius *invecta?*) *licentia morem,*
Versibus alternis opprobria rustica fudit.

Par est Tibulli sententia Lib. 2. Elegiâ secundâ.

Agricola assiduo Primum lassatus aratro
Cantavit certo rustica verba pede.

D Livius quoque initio Lib. 7. Annal. de ludionibus Etruscis loquens, ait: *Imitari deinde eos juventus simul inconditis, inter se jocularia fundentes, Versibus coepere.* Versus *inconditos* Livius appellat eorum Versus, quod & facit Vergilius in Ecloga secunda, atque in Lib. 2. Georgicor. ubi *incomtos* dicit *Rusticorum Versus*, quod nempe ru-
E des forent, neque certâ Prosodiae ratione incederent. Ejusmodi Versus infra ab eodem Horatio appellatur *horridus*, idest *rudis & incomtus*. Neque dispar fortasse fuit *Saturnius*, nam Saturni tempore illud Versuum genus in usu fuisse credebatur.

.... *Sic horridus ille*
Defluxit numerus Saturnius.....

Nume-

Numerus Latina vox *Rhythmum* Graecum exprimit. Pergit scribere Horatius:

> . . . . *Et grave virus*
> *Munditiae pepulere. Sed in longum tamen aevum*
> *Manserunt, hodieque manent vestigia ruris.*

Hoc est, quamvis a Graecis didicerimus *Metri* regulas, & pro rudibus Rusticorum *Rhythmis* castigatos nunc politosque Versus conficiamus, attamen Rhythmica Poësis perduravit semper, & adhuc apud vulgus viget. Horatii Interpretes in hunc locum verba Servii proferunt, qui ad Lib. 2. Georgicor. *Versus incomtos* a Vergilio memoratos explicans, *carminibus*, ait, *Saturnio Metro compositis*, *quae ad Rhythmum solum Vulgares componere consueverunt*. Quare conjicere hinc possumus, eosdem fuisse olim *Saturnios* & *Fescenninos* versus. Obstat tamen Asconius, cui commemoratur *senarius hypercatalectus*, *qui & Saturnius dicitur*: haec enim indicare possunt, Versum illum non Rhythmicum, sed Metricum fuisse. Attamen Livius iterum audiatur, qui Poësi paullatim nitorem accessisse scribens Libro eodem septimo ait: *Non sicut ante Fescennino Versu similem, incompositum temere, ac rudem, alternis jaciebant*. Quibus ille verbis describit primos Latinorum Versus; *incompositos*, videlicet ex tempore & improviso effusos, atque procusos sine exactâ ordinis ac temporis observatione, quam in Metris ad Prosodiae leges compositis sentimus, ideoque impolitos ac rudes. Quum verò in nimiam dicacitatem ac Satyram ejusmodi Fescennini seu joculares Versus ruerent, legibus Romanis eorum licentia compressa est, ita ut fas tantummodo fuerit, per eos mordere in Nuptiis atque Triumphis. Vide Ferrarium Lib. 6. de Veter. Acclamationib. Capite decimo, qui rem inlustrat, atque exempla profert. Inclinante autem Romanorum Imperio, oblectatum fuisse Populum hujusmodi quoque Rhythmis, satis prodit Vopiscus in Aureliano, cujus verba multis illustravit Salmasius. Tum verò sub Augustis Christianis, sed potissimùm sub Regibus barbaris, multus Rhythmorum usus fuit, non ad maledicentiam, aut vituperationem, sed ad honesta quaevis argumenta, ac praecipue ad laudes Dei atque Sanctorum, sive etiam viventium. Quamvis enim nullo unquam tempore *Metrica* Poësis defecerit, suosque Poëtas, vinctâ oratione utentes, neque omnes contemnendos, singula Saecula ostendere potuerint: attamen quum bonis Literis magnum vulnus inflictum fuisset, & ignorantia plerosque tunc hominum teneret, Prosodiae legibus pauci studebant, eratque iis levius negotium sese exercere in Rhythmis: quod nempe id genus lucubratiunculae minus curae atque laboris exigeret. Proinde videas medii aevi Scriptores tum *Rhythmica*, tum *Metrica* Opuscula commemorare atque distinguere. Sanctus Bonifacius Moguntinus Episcopus circiter Annum Christi DCCXL. Epistol. 4. scribit: *Obsecro, ut mihi Aldhelmi Episcopi aliqua Opuscula, seu Prosarum seu Metrorum, aut Rhythmicorum dirigere digneris*. Literariae Historiae Scriptores commemorant Aldhelmi istius Librum *de Metrorum generibus*, sive *de Arte Metrica*. Ita Alvarus Hispanus Scriptor circiter Annum DCCCXLVII. in Vita Sancti Eulogii, haec habet verba: *Epistolatim invicem egimus, & Rhythmicis Versibus nos laudibus mulcebamus*. Ekkehardus in Vita

ta

ta Beati Notkeri Balbuli, apud Goldaſtum Tomo primo pag. 237. Rer. Alamann. Cap. 16. haec ſcribit: *Sequentias, quas idem pater Sanctus fecerat, deſtinavit per bajulum Urbis Romae Papae Nicolao, & Liutwardo Vercellenſi Epiſcopo, tunc tempore Karoli Magni Imperatoris* (ideſt Caroli Craſſi circiter Annum DCCCLXXXIII.) *Qui venerandus Apoſtolicae Sedis Pontifex omnia, quae Beatus vir Notkerus dictaverat, canonizavit, videlicet Hymnos, Sequentias, Tropos, Letanias, omneſque Cantilenas Rhythmice, Metrice, vel Proſaice, quas fecerat &c.* Porro idem Ekkehardus, ſeu alter, Cap. I. de Caſib. S. Galli, agens de Salomone Abbate & Epiſcopo Conſtantienſi, haec ſcribit: *Scholas praeteriit, oſtium aperuit, & intravit. Erat utique jus illorum, ſicut hodie quidem eſt, quoniam exleges quidem ſunt, ut hoſpites intrantes capiant; captos, uſquedum ſe redimant, teneant.* Vide, quam vetuſtus ſit abuſus, qui in Ticinenſi Gymnaſio perdurare adhuc dicitur. *Spupillare* appellant. Poſt multa Diſcipuli illi, *medii Rhythmice, ceteri vero Metrice effantur:*

Quid tibi fecimus tale, ut nobis facias male?
Appellamus Regem, quia noſtram fecimus legem.

At alter verſificator inquit:

Non nobis pia ſpes fuerat, quum ſis novus hoſpes,
Ut vetus in pejus tranſvertere tute velis jus.

Sic Hermannus Contractus apud Pezium in Praefatione ad Theſaur. Anecdotor. Rhythmicum hunc Verſum habet:

Carmen oro pange Metro, ſeu canore Rhythmico.

Ordericus quoque Vitalis Seculo XII. *Rhythmicos Verſus* laudat; & circiter Annum MCXCV. Silveſter Giraldus Britannus in Speculo Eccleſiae Lib. 4. Cap. 16. de quodam Golia haec tradit: *Literatus affatim, ſed nec bene morigeratus, nec diſciplinis informatus, in Papam & Curiam Romanam Carmina famoſa pluries & plurima, tam Metrica, quàm Rhythmica, non minus impudenter, quàm imprudenter evomuit.* Quae omnia ſatis indicant, quanto olim in uſu fuerit Rhythmica Poëſis, neque ab ea interdum abhorruiſſe doctos etiam viros. Qua ratione verò a Metris Rhythmi differrent, Beda Seculo VIII. in Lib. de Metris ita explicuit: *Videtur autem Rhythmus Metris eſſe conſimilis. Eſt autem verborum modulata compoſitio, non Metricâ ratione, ſed numero Syllabarum ad judicium aurium examinata, ut ſunt Carmina vulgarium Poëtarum. Et quidem Rhythmus ſine Metro eſſe poteſt; Metrum verò ſine Rhythmo eſſe non poteſt. Quod liquidius ita definitur: Metrum eſt ratio cum modulatione; Rhythmus modulatio ſine ratione.* Iſidorus quoque Lib. primo, Cap. 38. Origin. Rhythmos a Metris diſtinguit.

Age verò quis Rhythmorum curſus fuerit, videamus. Paucis greſſibus plerique iter ſuum conficiebant, Diſthicorum, Epigrammatum, Odarum, aut Hymnorum, curſum imitati, hoc eſt, exigua, aut certe mediocri Verſuum ſerie contenti. Sed neque defuere, qui ultra haſce metas progrediebantur, prout materies, aut artificis conſilium exigebat. Rhythmopoejos autem ſi dixero omni Verſuum genere uſos olim fuiſſe, quibus Poëtica diſciplina eſt oblectata, fortaſſe non

non immeritò dicam. Immo veri videtur simile, Lyricam Poësim e Rhythmorum artificibus tantam varietatem carminum primo didicisse, eamque paullatim Metro adjuncto perfecisse. Dithyrambica enim Poësis primis temporibus instituta, ex Rhythmis varii generis, Proclo etiam teste, composita est; atque ut illinc Tragoedia & Comoedia ortum traxisse creditur, ita & Lyrica credenda est. In hoc etiam consentire videtur Scholiastes Aristophanis. Sed haec missa facio. Illud tantummodo animadvertendum, Anacreontem, etsi inter Lyricos Graecos suavitate & gratia excellat, attamen magnâ licentiâ ferri in Versibus suis, usque adeo ut ad Rhythmicam libertatem accedat. Accedit quod, quae verba Horatii supra mihi commemorata sunt, de Dithyrambis illius aetate efformatis dicta fuere Lib. 4. Ode 2. Inquit enim:

Seu per audaces nova Dithyrambos
Verba devolvit, Numerisque fertur
Lege solutis.

Spartianus quosdam Versus adfert Hadriani Augusti, videlicet:

Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.

Vix dubito, quin inter Rhythmicos ii sint referendi, ut & alii, quos idem Augustus moriens effudisse dicitur. In iis certe exactam Metri rationem minime deprehendas. Attamen ut verum fatear, Rhythmi ipsi ita efformabantur, ut saepe aliquam Metrorum speciem exhiberent. Nam si verum est, quod Quinctilianus tradit Lib. 9 Cap. 4 Institution Oratoriar. *Metrici quidem pedes adeo repe-*

A *riuntur in oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis omnium generum excidant Versus. Et contra nihil est prosâ scriptum, quod non redigi possit in quaedam versiculorum genera.* Quanto ergo facilius idem in Rhythmis occurrat? Auctor verò est Leo Allatius in Diatriba de Simeon. usum Rhythmorum apud Graecos quoque recen-
B tiores perdurasse. *Politicos Versus* ii appellabant, qui, ut ipse scribit, *Jambicis, & Anacreonticis ut plurimum constant: ita tamen, ut nulla quantitatis Syllabarum (quod accuratissime veteres observabant) ratio habeatur; tantùm earum numerus, declinationesque accentuum attendantur. Quae ratio fingendorum carminum non nunc primum in ea natione,*
C *sed multis ab hinc Saeculis in usu fuisse comperitur, ut videmus in Photii Patriarchae, Christophori primi a secretis, Pselli &c. versibus.* Vossius quoque Lib. primo, Cap 8. Institut. Poëtic. animadvertit, Rhythmum, non Metrum, inesse in Versibus Politicis Constantini Manassis, * Tzetzae, & similium. Tum subdit: *Nec dubium,*
D *quin antiquiores sint Versus, in quibus solùm Rhythmus est.* Addit etiam: *Poëtarum aliqui solo erant Rhythmo contenti; nec alio a vulgari sermone discrepabant. Alii Rhythmum animabant sermone Poëtico. Alii denique etiam Metrum superaddebant.* Quod ipse didicit a Beda in Libro de Arte Metrica. Sunt ejus verba connexa cum iis,
E quae nuper attuli: *Plerumque tamen casu quodam invenies etiam rationem in Rhythmo, non artificii moderatione servatam, sed sono & ipsa modulatione ducente, quem vulgares Poëtae necesse est rustice, docti faciant docte. Quo modo & ad instar Jambici Metri pulcherrime factus est Hymnus ille praeclarus:*

Rex

* An Tzetzae, seu Tzetzis?

Rex aeterne Domine
Rerum creator omnium,
Qui eras ante Saecula
Semper cum Patre Filius.

Et alii Ambrosiani non pauci. Item ad formam Metri Trochaici canunt Hymnum de Die Judicii per alphabetum:

Apparebit repentina Dies
Magna Domini, fur obscurà
Velut nocte improvisos occupans.

Haec Beda. Nisi excidissent innumeri ex hisce Rhythmis (neque enim par eorum cura habita est atque Metrorum) ingentem in iis Versibus varietatem nunc deprehenderemus. Equidem e MSto Codice Ambrosianae Bibliothecae descriptum dedi Antiphonarium Benchorensis Monasterii, atque edidi Tomo 4. Anecdotor. Latinorum *. Ejus aetas ad Seculum Christianae Aerae Octavum referenda videtur. Complures ibi occurrunt Hymni, quos omnes in Rhythmicorum censum conjiciendos parum custodita Metri ratio persuadet.

Praecipue verò in Rhythmis frequens usus fuit Versus *Trochaici catalectici*, uti illum Terentianus Maurus appellat in Lib. de Liter. & Metr. Immo reliquit & ille ex iis non paucos a se lucubratos. Exemplum ex eo proferamus.

Syllabas, quae rite Metro congruunt Heroico,
Captus ut meus ferebat, disputatas attuli &c.
Est celer phaselus ille, quem videtis hospites.

Ejusmodi versu dicteria praesertim efferebantur, ut est decantatum illud militum in Julium Caesarem, dum triumphum Gallicum duceret:

A *Gallias Caesar subegit: Nicomedes Caesarem:*
Ecce Caesar nunc triumphat, qui subegit Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui subegit Caesarem.

Alterum exemplum Suetonius suppeditat, Versus nempe in eumdem Caesarem tunc depromtos:

B

Urbani servate uxores. Moechum calvum adducimus.
Aurum in Gallia effutuisti: heic sumsisti mutuum.

Utrobique idem habes Metrum, & Dactylum in fine, & quindecim syllabas singulis in Versibus; sed non C eamdem brevium & longarum observationem. Quindecim inquam syllabas: paritatem enim syllabarum Rhythmopoeji veteres fere semper curabant, quum & ejusmodi Versus canerentur ad Musicos modos. Immo & saltatio addebatur, & quaedam digitorum percussio, ut Cicero, Quinctilianus, & alii innuunt. Id quoque a Judaeis D antea factum videtur. Neque enim tantummodo apud Romanos dicteria per Rhythmos jactata in usu fuere, sed etiam apud Judaeos, & longe antea, quàm a Romanis usurparentur. Vide Lib. primum, Cap. 18. vers. 6. Regum. Quum reverteretur, percusso Philisthaeo, David, mulieres cantantes, chorosque ducentes in oc- E cursum Saul Regis, praecinebant dicentes: *Percussit Saul mille, & David decem millia*. Male habuit Regem aculeatus Rhythmus, cujus voces antiquissimus Interpres ita vertit, ut Versum Trochaicum inde confecerit, quales erant complures e veterum Rhythmis. Idque ea ratione factum, quod in Hebraico scomma illud duobus versiculis octosyllabis effertur hoc modo:

* Hac in Edit. Tom. XI. P. III. pag. 219.

הכה שאול באלפיו
Icchà Saùl balafaju,
ודוד ברבבתיו
Vedavìd berivvodaju.

Atque heic mature animadvertas velim, in ejusmodi Versiculorum fine syllabas consonas, quas *Rime* Italice appellamus. Casu-ne, an arte factum, judicent alii. De his infra sermo erit. Itaque sicuti Cantilenae nostrae certis pedibus constant in singulis strophis, ut idem sit in omnibus Musicus concentus; ita & veterum Rhythmi processere. Eumdem verò morem retinuere Christiani barbaricis temporibus, quum Hymnos componebant: quod etiam e Benchorensibus nuper memoratis liquebit. Exempli gratia hos tantùm commemoro, unum Versum in duos versiculos dividens:

In Prophetis inveniris
Nostro natus Saeculo:
Ante Saecla tu fuisti
Factor primi Saeculi, &c.
Cum jubet parvos necari,
Turba fecit Martyrum.
Fertur infans occulendus,
Nili flumen quo fluit.

Allatius quoque praelaudatus animadvertit in Versibus Graecorum *Politicis, in quibus*, ut ipse scribit, *Syllabas quindecim numquam excedunt; & si quae ultra videntur, eas per aphaeresin, sive synaloephen, decurtant & absumunt.* Ejusdem autem Metri sunt *Planctus Rhythmicus* super morte Constantini Monachi Luxoviensis a *Gudino Monacho* compositus, & *Adelmanni Scholastici Rhythmi Alphabetici* de Viris Illustribus sui temporis, quos Saeculo XI. compositos Mabillonius

A V. Cl. inter vetera Analecta edidit. Vide pariter inter Opera Sancti Fulberti Rhythmos, versibus minime distinctis editos. Floruit ille quoque Seculo XI. Similem etiam Rhythmum Landulphus senior Historicus Mediolanensis exhibuit, a me evulgatum Tomo IV. Rer. Italicar. Mihi de ipso infra sermo recurret. Alterum quo- B que vide a me publici juris factum in fine Paralipomen. Anonymi Salernitani, Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Sed supra ceteros Rhythmos ii fortassis aestimandi, utpote antiquissimi, atque ad Historiam perutiles, quorum primum, Veronae encomia complexum, suis Analectis Mabillonius idem adjunxit. Alterum C in Mediolani laudem fabricatum edidi ego in eadem Part. II. Tomi II. Rer. Italic. Uterque Veronensi Rhythmopoejo natalem suum debet, aut saltem debet vitam, qua nunc fruitur, quum ex Codicibus Veronensibus ambo depromti curâ tandem nostrâ in lucem emerserint. Et sane hoc praecipue titulo tam Mabillonio, D quàm mihi spes futura erat, nos gratiam inituros Clarissimi Viri Marchionis Scipionis Maffeji Veronensis, qui tum patriam suam, tum antiquam eruditionem summa cum laude illustrare pergit. Sed quod mirere, vix aliud ille in consilio nostro reperit, nisi argumentum irae atque censurae. Quid amico viro heic mi- E nime probatum fuerit, quidve ille scripserit in Dissertatione, quam de Versib. Rhythmicis Anno MDCCXXVII. edidit, amice referam.

Moleste fert ille primo, ejusmodi Rhythmos a nobis fuisse productos, quales in MStis Codicibus deprehendimus, hoc est, erroribus scatentes. Deinde nos arguit, quod non Versibus distinctis, sed continuatâ oratione

ne

ne ad instar prosae, servato duntaxat stropharum ordine, utrumque Rhythmum proelo subjecerimus: *Sì fatti Monumenti*, scribit ille, *non vanno stampati come le Iscrizioni, o come i vecchi Strumenti, senza mutar lettera; essendo che altro è un' originale d' antico Notaio, dove più cose insegnano anche gli errori; ed altro è un' Istoria, o Componimento tramandatoci da' Copisti, i quali dalla mente, e dallo scritto dell' Autore abbiano deviato scioccamente. In questo caso egli è necessario usar lucerna critica, e conoscere ed emendare, ove possiam farlo con sicurezza.* Tum Rhythmum a Mabillonio editum rursus ipse exerit, singulos Versus distinguens; & errores, quoscumque potest, adhibitâ emendatione tollit. *Criticam* viri doctissimi *lucernam* hercle ego & probo & commendo, quod est ad castigandos defaecandosque eosdem Rhythmos: sed nemo fortassis erit, qui homini plaudat insurgenti, non dicam, in me (hoc enim nihil refert) sed in Mabillonium, tam bene de Literis & de Republica Literaria meritum, ac summa veneratione apud omnes dignum. Quum ex uno antiquissimo MSto aliquod veterum monumentum describitur & evulgatur, rite semper munere suo fungitur editor, si quidquid Codex MStus habet, fideliter exprimit, exceptis crassioribus quibusdam sphalmatis, quae uti in omnium oculos incurrunt, ita veniam dant cuncti, ut, ne monito quidem Lectore, auferantur. Nunquam Lectorem fallo, dum ego non fallar in intelligendâ recteque reddendâ antiqui illius Codicis scripturâ. Deinde verò liberum cuicumque Critico Lectori est, innuere meliores lectiones, castigare depravata, supplere quae desunt. Immo secus agere periculosum videatur, &

A praecipue quum de Carminibus veterum agitur, quorum similes Rhythmi sunt: delicatum enim artificium illorum est, neque nimium in iis castigandis audendum, nisi de medela adhibita Lector moneatur, cui meditanti forsitan melior in mentem venire possit. Si locus futurus esset regulae, quam nunc primum procu-
B dit amicus Maffejus, miseros jam appellare liceret quosvis Eruditos, qui monumenta veterum tenebris, nostro potissimum Seculo, eripuerunt, neque Lucernam Criticam ad singula accenderunt. Atque mea in primis deploranda fortuna foret, qui in Rerum Italicarum Collectionem tot Historias intuli nunquam antea
C editas, easque dedi, quales e MStis accepi, vitiis videlicet veterum Librariorum saepe foedatas. Sed aliud certe eruditi Orbis judicium erit. Mabillonio, mihi, ceterisque Anecdotorum editoribus unum plerumque consilium fuit, ac futurum est, nempe in Literatorum commodum quae latebant in MStis luce donare, non
D autem subsistere ad omnia, expendenda meditatione rigidâ, atque expurganda, susceptâ veluti anatome exquisitâ vitiosi ac inordinati corporis. Est hoc hominum majori otio fruentium; immo omnium esse potest, qui beneficio per nos delato uti deinde velint. Quamobrem morosus plane sit, qui celeberrimum illum
E Virum, meque simul increpandos sibi sumat, quod Rhythmos, quales in unico vetustissimo Codice invenimus, versibus etiam indistinctis, quemadmodum reapse illos Codex suppeditavit, ab interitu atque oblivione vindicaverimus, etiamsi omnes inde errores per nos non fuerint sublati. Sed quid plura? Censorem nostrum ad Judicem egregium sisto, cujus cal-

 culo

culo constabit, quàm levi fundamento nitatur novitia hujusmodi censura. Is autem non alius est, quàm Eruditissimus ipse Maffejus, qui primùm editis Florentiae Anno MDCCXXI. Cassiodorii Complexionibus, Epistolam suam addidit, antea quoque evulgatam Tomo V. Italiae Sacrae, Venetae editionis, in qua Rhythmum ipsum *de Laudibus Veronae* a Mabillonio editum, non semel, sed bis, aeneis typis tradidit, atque iisdem plane verbis, quae apud Mabillonium leguntur, & nullâ factâ Versuum distinctione, nullâque adhibitâ Criticâ Lucernâ, quum tamen in eodem Libro ipse Rhythmum sepulcralem *Pacifico Archidiacono* positum, ac ejusdem Metri, mihi quoque rursus infra edendum in hoc Opere, Dissertatione XLIII. *De Literarum statu*, ordinatis versibus protulisset. Cur, amabo, quod ipsi Maffejo fas ac laudandum Anno MDCCXXI. credebatur, post sex annos nefas & culpandum visum fuit? En ut suis ipse armis contra se pugnat. Si quid ergo video, non quod ille adversùs Mabillonium, meque excogitavit, sed hoc unum ex illius nuperrime adinventâ sententiâ consequi tantummodo potest: scilicet, Lectoribus injectam suspicionem fuisse, eamque vix unquam delendam, si quando aliquid novi ex antiquis Codicibus ipse proferet, nos non accepturos illud, quale in membranis erat, sed quale *Lucernae Criticae* doctissimi Viri visum fuerit; atque adeo certos nos in posterum esse non posse, multis-ne in locis veterum verba ac mentem, an Maffeji (veteres loquentes, prout ipse melius censuit, inducentis) sensa habeamus. Quae ergo illi fides in posterum habenda?

Has ego legitimas germanae Criticae regulas reor. Scilicet in Veterum monumentis primùm edendis, & praecipue si ex aliquo singulari antiquissimo MSto illa depromantur, eoque magis si Carmina sunt, nihil opus esse discedere a lectione Codicis: immo rem poscere, ut quantum fieri possit, eadem lectio retineatur, exclusis tantùm apertissimis Librarii mendis, quae tamen distinguere omnium est. Si quid verò gravius editori immutare, delere, supplere animus est, id clanculum facere, Lectoribusque minime consciis, nequaquam licet. Neque enim ad ejusmodi licentiam purgandam, satis esset dicere: felicissimas conjecturas, opportunaque remedia ad mentem Auctorum, & ad Metri leges adhibui. Nam ut ut ingenii acumine quisquam abundet, quam laudem procul dubio agnosco & ego in Clarissimo Maffejo: attamen liberum semper Lectori judicium servandum erit, ut perspicere possit, recte-ne, an secus Criticus vir medicas manus intulerit antiquis Codicibus, veterumque lucubrationibus. Et profectò quanticumque sint Critici in emendandis veterum Libris, ii non raro nobis propinant non Auctorum verba, sed meditamenta ac divinationes suas, quae tamen veteres ne somniarunt quidem. In Rhythmo Mabillonii curâ edito ita se habebat hic Versus:

Ab Oriente habet primum Martyrem Stephanum.

Ita illum e conjecturâ suâ restituit Maffejus.

Ab Oriente habes primum Protomartyrem Stephanum.

Si Auctori illud *primum* adhibitum fuisset non adverbii, sed adjectivi loco

loco (quod sane merito opinari licet, alioquin is *primò* non *primùm* dixisset) rideret ille, puto, nunc videns in ejusmodi emendatione se coactum appellare *primum Martyrem* non semel, sed bis *Stephanum*. Cur ergo non liceat & mihi versum illum leviori additamento restituere, ac scribere?

Ab Oriente habes primum nam Martyrem Stephanum.

Quando luxata ossa reponenda heic sumimus, satius est curam complere, quàm nova inferre vulnera. Duobus enim versiculis constant horum Rhythmorum versus: quorum primus octo, alter septem Syllabis expeditur, dummodo legibus communibus illius Rhythmi pareatur. Si *Protomartyrem Stephanum* legimus, ultra metas excurret Syllabarum numerus: aequius ergo suppleatur scribendo *nam Martyrem Stephanum*. Sed quid heic ajo? Caecutiamus necesse est in barbaricorum temporum scriptis emendandis, ac non raro fallemur, quoties Librariorum incuriae ac ignorantiae tribuemus vitia, quae ipsis indoctis Auctoribus sunt tribuenda. Metri leges, hoc est Syllabarum numerum, in versibus hisce Rhythmicis neglectas cernimus. Quis certos nos facit deliquisse Librarium potius, quàm eorum Auctorem? Aspice illic alios versus enormes:

Praecursorem Baptistam Johannem, & Martyrem Nazarium.
Mammam, Andronicum, & Probum cum quadraginta Martyribus.
Temporibus Principum, Regum Desiderii & Adelchis.

Ceteros omitto. Similem habemus in Epitaphio Pacifici Archidiaconi, quod tamen ex marmore expressit idem Marchio Maffejus:

Septimo Vicesimo aetatis Anno Caesaris Lotharii.

Scribendum autem monet Clarissimus Marchio in Mabillonio *Adelchiis* (an melius *Adelchii?*) ut & alibi *Baptismium* & *Ravennia:* Dactylum enim, aut Creticum, aut Anapaestum in fine exigunt id genus Rhythmi. Ita sane. Sed adhuc incertum est, an vulgares eorum temporum Rhythmopoeji tam religiose hisce legibus constringi se finerent. Quid factum fuerit in Syllabarum observatione nuper vidimus. Vopiscus etiam in Aureliano militarem Rhythmum refert, hisce verbis conceptum:

Mille, mille, mille, mille, mille decollavimus.
Unus homo mille, mille, mille decollavimus.
Mille, mille, mille vivat, qui mille occidit.
Tantum vini habet (fortasse *bibit*) *nemo, quantum fudit sanguinis.*

Ita scribendos eos versus puto, e quibus tertius, uti videtur, contra leges clauditur verbo *occidit*. At Hexametri quoque interdum non Dactylo, sed Spondaeo clauduntur apud meliores Poëtas.

Quod est ad Rhythmum *de Laudibus Mediolani* a me editum, doctissimus Censor conqueritur, quod prave descriptus fuerit ex pervetusto Codice Veronensi: quibus verbis tacite imperitiam objicere videtur doctissimo Viro Bartholomaeo Campagnolae, Capituli Canonicorum Veronensium Cancellario, & nunc in eadem Urbe Archipresbytero Ecclesiae Sanctae Caeciliae, a quo Opusculum descriptum, atque ad me missum fuit. Sed mirum, quei vir alioqui perspicacissimus non ante secum reputaverit,

rit, an praecipitis Judicis notam incurrere posset, quando Codice MSto minime inspecto sibi de re ignota ferendum erat judicium. Atqui erroribus abundat Rhythmus. Non abnuo: sed quid inde apud cautum Judicem consequitur? Non minora vitia in Mabilloniano Rhythmo occurrunt; incomparabilem tamen virum certe nemo neget, antiquae scripturae peritissimum. At, regerit Maffejus, *paucissimorum nunc est intelligere veterum caratteres:* quos ille *antico corsivo* appellat. Sed quid si inter hosce paucissimos locus Campagnolae ipsi negandus non esset? Liberum est nunc, ut puto, Maffejo ipsi (quod olim non licuit) sub oculos habere eumdem Codicem, qua parte Rhythmum a me editum complectitur. Tum prudentius judicabit, tribuendane sint antiquissimo Librario, ne dicam Rhythmi ipsius Auctori, an solertissimo Campagnolae, quae aut corrupta, aut obscura in hocce Rhythmo adhuc deprehenduntur. Et ego Rhythmum eumdem exactissime describendum, iisdemque plane characterum formis ex MSto exprimendum curavi, ita ut propriis veluti oculis Codicem ipsum inspexerim: ac manu tetigi nihil ab ejusdem Codicis fide discrepasse exemplum olim ad me missum ab accuratissimo ipso Campagnola. Quidquid in editione a me facta dissidet a Codice immutatum, emendatumve a me uno fuit. Indulgetur enim (id repeto, atque id etiam praecipit Clarissimus Maffejus) describenti veterum monumenta e Codicibus (quorum pauci Librariorum erroribus carent) patentia inde tollere menda, ea tamen tantùm, quae recte conjicere possumus ex Amanuensium oscitantia processisse. Reliquum ego dimisi, ingentis

A operis mole ad alia solicitatus atque intentus. Neque verò majora audere fas putassem insciis Lectoribus. Nunc etiam animadverto, nihil opus fuisse, scribere *quaestu* pro *quaestum;* sed ultra non vacat, levibus hisce controversiis seu tricis insistere.

Unum tantummodo adjiciam, nempe cogi nos credere, amicum Maffe-
B jum ingenti prurigine censoriae virgae adhibendae, quum haec scripsit, agitatum fuisse. Neque enim hisce contentus, & extra semitam proreptus, invasit etiam frustulum Vitae Sancti Geminiani Episcopi Mutinensis, quam ex altero Veronensi Codice excerptam protuli in eadem Parte II. Tomi II. Rer. Italicarum, e-
C jus Auctorem arbitratus, *circiter Annum Christi DCCCCX.* floruisse. Mihi profectò si eadem libido insideret, sique par pari reddere animus foret, non deessent, quae in Censoris doctissimi Libris aequiori censurae paterent. Verùm amicitiae leges minime oblitus, clypeo tantùm, non ense heic utar. Ille ergo scribit, frag-
D mentum nuper memoratum Vitae Sancti Geminiani desumtum fuisse e *Lectionario circiter Saeculum XIV. scripto.* Ut lubet: rariores etiam gemmas interdum servarunt nobis Seculi ejus Codices, videlicet & ipsi ab antiquioribus descripti. Addit: *Poco conto si può farne, mentre interpolazioni molto inette hanno le Vite in tal Le-*
E *zionario: e così tra l'altre quella di San Zenone.* Quod in Vita Sancti Zenonis Interpolationes occurrant, deducere velle, reliquas etiam Vitas Codicis illius interpolationibus scatere, non probabunt, ut puto, Eruditi. Quod plus est, nullam in praelaudata S. Geminiani Vita Interpolationem quisquam ostendet. Cur ergo haec Maffejus? Pergit ille: *L'*

Autor

A *Autor della giunta fa menzione dell' antica scorreria degli Unghəri; ma non mostra esser vissuto a tempo di quella, bensì d'alcun' altra delle fatte da quella gente*. Atqui certum apud omnes Eruditos futurum est, eamdem Vitam, una cum lacinia a me edita, *ante medium Saeculum X.* fuisse literis consignatam. Mihi persuaseram, additamentum illud luce hucusque caruisse, quod in Vita a Cl. P. Bollando edita ad diem XXXI. Januarii ipsum desiderari animadvertissem. Sed haec scribens, nunc deprehendo, ab eodem Bollando in Calce Tomi in Addendis ad eam diem *ex Codice MSto Bodecensi* fragmentum idem fuisse jandiu productum, quanquam eâ diversitate, ut me neutiquam poeniteat, illud ipsum rursus evulgasse. Jam ergo habemus, non uni Codici Veronensi fragmentum illud acceptum esse referendum. Ibi verò scriptum est: *Sed quia tanti Patris Domni Geminiani, prout potuimus, Vitam stilo transegimus, libet quoque de situ Urbis, in qua resedit Episcopus, aliquid enucleare veracius*. Palam haec produnt, non ab aliena manu, sed ab ipso Auctore Vitae adjecta fuisse, quae ad situm Mutinensis Urbis pertinent. Quonam autem tempore idem Auctor floruerit, evidentissime ex aliis ejus verbis colligitur, ubi de *Hungarorum saevissima, ac paene omnibus metuenda gente* is loquitur, *quam*, inquit, *in Nostris tribulationibus Compertam Habemus*. Deinde subdit, eos *a parte Aquilonari Italiam ingressos, Forojuliensi vastatâ Marchiâ, Veronam usque transiliisse, & universam regionem depopulatos, cuncta firmissima Urbium moenia, cunctaque murata, nullo resistente invasisse Oppida*. Denique scribit: *Itaque lues illa (quam Utinam Nescire mus) non dico certaminis, sed insoliti funeris &c. tamdem ad Mutinense devenit Episcopium &c.*

Nemo non videt, haec scripta fuisse ab homine, qui non tantùm viderat, sed etiam expertus fuerat, quantâ rabie Italiam dilaniaret, aut paucos ante annos dilaniasset immanis Hungrorum Populus, e Scythia in Pannoniam, quam sibi subjecit
B antea, hoc est, circiter Annum Christi DCCCLXXXIX. illapsus. Prima eorum impressio in Italiam, teste Hermanno Contracto, & Continuatore Annalium Fuldensium, aliisque, illiganda videtur Anno DCCCC. Annalista Saxo, ab Eccardo editus, Reginonem sequutus, aut eamdem, aut alteram irruptionem describit ad
C Annum DCCCCI. his verbis: *Langobardiam quoque ingressi, caedibus incendia miscent: quumque incolae terrae conglobati resistere conarentur, plurimi Episcopi, & Comites cum innumerabili hominum multitudine sagittarum ictibus trucidantur. Liutwardus Vercellensis Episcopus assumtis thesauris fugiens, incidit super eos, moxque interficitur*. En
D quousque Anno illo aut praecedenti penetrarit ferocissima gens. Illorum autem irruptio in Mutinensem agrum, & vastatio celeberrimi Nonantulani Monasterii per eos facta, in eosdem Annos conjicienda videtur, ut Pagius recte monuit. Tum subsequentibus Annis nova ab iis vulnera inflicta fuere Italiae; nam post profli-
E gatum Christianorum exercitum, quem in eos Berengarius I. Italiae Rex adduxerat, *non erat* (ut Liutprandus Ticinensis tradit Lib. 2. Cap. 6. Histor.) *qui eorum praesentiam, nisi munitissimis fortè praestolaretur in locis*. Teste eodem Liutprando, quo Anno Ludovicus III. Imperator a Berengario captus temeratae fidei poenas dedit, hoc est, aut Anno DCCCCII.,

aut

aut serius, ut alibi ostendi, *Hungarorum rabies totam per Italiam nullis resistentibus dilatatur*. Richardus Cluniacensis, & ex eo Bonfinius, tradunt, Hungros exinde fere *quotannis* populandi caussâ, ut quidquid remanserat eraderent, repetere Italiam consuevisse. Anno Christi DCCCCV. Sigonius scribit, barbaros eosdem *novam incursionem* fecisse. Tum Anno DCCCCXXI. & subsequenti ex eorum gladiis, & sagittis Italia sanguine maduit. Anno autem DCCCCXXIV. adeo illorum potentia, ac rabies est aucta, ut praeclarissimam Regni sedem Ticinum ad deditionem compulerint, & incendio absumserint. Iidem An. DCCCCXXXVII. Alamanniam, Galliam, & Burgundiam pervagati, *per Italiam* ad sua regna redierunt. Auctor quoque est Lupus Protospata, eos Anno DCCCCXX. Italiam vexasse, tum An. DCCCCXXXVI. DCCCCXL. & DCCCCXLVII. in Apuliam irruisse, Capuam obsedisse, ac innumera iis regionibus intulisse mala. Habetur etiam nota marginalis in MSto Codice Bibliothecae Casanatensis Romae, ubi legitur Cyclus Paschalis Dionysii Exigui, hisce verbis concepta: *Hoc Anno* (idest Anno C. 922.) *venerunt Hungari in Apuliam quarto die stante mensis Februarii*. Sed clades ejusmodi nihil ad Langobardiam spectare videntur, quum non terrestri itinere, sed navigio adhibito illuc Hungari penetrasse potuerint. Post mortem quoque Hugonis Italiae Regis iidem Hungri in Italiae sinum irruerunt, sed muneribus a Berengario Marchione, postea Rege, placati abscessere. Baronius & Pagius actum hoc Anno DCCCCXLIX. putant. Sed hoc antea contigisse, ex Liutprando Historico fortasse colligas.

A Denique Frodoardus in Chronico ad An. DCCCCLI. tradit, Hungaros *ex Italia in Aquitaniam* fuisse progressos. Fortassis & Anno DCCCCLIV. Hungros e Gallia fugientes Italia vidit; at ultra non legimus, immitissimam gentem irrupisse in hasce regiones: eam quippe bellicosi Germanorum Populi, multis caedi-
B bus illatis, sese intra limites suos continere tandem edocuit. Tota ergo periodus aerumnarum, quas ab Hungris Italia sustinuit, inter Annum DCCCC. & DCCCCL. revera concluditur. Quum ergo exploratum sit, ut supra vidimus, Scriptorem Vitae Sancti Geminiani eâdem ipsâ tempestate floruisse: peto ego, an
C censurae alicui justae locus fuerit, quod scripserim, Auctorem illius *CIRCITER Annum Christi DCCCCX.* floruisse? At inquit amicus Maffejus: *non ostendit is Auctor, se vixisse, quum Hungari Anno DCCCC. aut DCCCCII. impressionem in Mutinenses fecere, sed quidem fervente unâ e reliquis incursionibus ab ea gente factis*.
D Et quid tum? Nonne satis mihi est, si is vixit, dum Hungri in Italiam palantes excursabant? Sed cur vivere is non etiam antea potuit? Conjecturis heic uterque agimus. Neget ille, si potis est, potuisse florere Scriptorem illum vel ipso Anno DCCCC. Si accidisse id potuit, satis illud mihi est, nec est, cur meae
E conjecturam suam Maffejus anteferat. Ac praecipue, quum Clarissimus Bollandus ad ea verba, *quam in Nostris Tribulationibus Crudelissimam Experti sumus* (ita enim ille Bodecensi Codice usus eum aliter locum recitat) hanc Notam apposuerit: *Haec esse videtur Hungarorum incursio, quam memorat Liutprandus Histor. Lib. 2. Cap. 4. 5. 6. sub initium Saeculi Decimi.*

cimi. Eoque magis id mihi licuit A scribere, quandoquidem non ad Annum DCCCC. conjeci scriptam Sancti Geminiani Vitam, sed quidem *ad Annum DCCCCX.* quem praeterea ne certò quidem designavi, nam addidi *CIRCITER*, Lectori eâ ratione innuens, seriùs etiam statui posse Scriptoris aetatem. Sed ego, si plura adderem, neque temporis, neque a- B lienae patientiae me curam habere proderem. Ergo satius est, interruptum iter repetere.

Ut autem luculentius pateat, imperitiam veteris scripturae Campagnolae supra memorato minime objiciendam fuisse, atque in veteres Auctores Latinae Linguae parum gnaros, & in Librarios foedissime caespitantes, rejiciendos esse errores, quibus antiqua Opuscula scatent; juvat heic adjicere alterum Rhythmum ejusdem Metri, nunquam antea editum, atque excerptum ex vetustissimo Codice Veronensi per Campagnolam eumdem. Nullum ego inde vitium, quamquam in oculos multa incurrant, sustuli. Primae Stropharum literae Acrostichon exhibent, nempe *GAIDHADLUS*, qui Parrochus Veronensi in Urbe fuisse videtur, atque ipsius Rhythmi Auctor:

„ Gracia excelsa Regi referamus pariter,
„ Qui nos in unum congregavit, te laudamus Domine,
„ Ut possimus invenire requiem in seculum.
„ Ad alta sede postulemus summo Dei filio,
„ Ut suo mittere dignetur Angelum perspicuum
„ Ad expugnandum expellendum hostis antiquissimus.
„ Invidus ille temptator fallax atque perditus
„ Semper cupit discordare concordantes fratribus.
„ Ut possit gratiam mereri ante nequam Principem.
„ Dominus atque Salvator, quod suum redemit sanguinem,
„ In sua semper potestate reservare animas,
„ Ut nec unus praeter eum potestatem habeat.
„ Honor illi & potestas in aeternum permanet,
„ Qui nos Pastorem super gregem vocare dignatus est,
„ Ut salvas oves consignemus ante ejus oculos,
„ Almus ille speculator Sacerdos in Populo
„ Semper adstat, superadstat supra gregem, pugnat contra impios,
„ Ut nec una possit oves rapere de gregibus.
„ Divina Templa coëuntes suspiremus pariter,
„ Populorum gregi obsecrantes pro nostra facinora,
„ Ut ipse pius Miserator donet indulgentiam.
„ Libare Deo studeamus hostiam pro fratribus,
„ Ut ante eum mereatur portare manipulos,
„ Atque de talentum lucrum consignemus geminum.
„ Vigilemus & oremus unusquisque pro alio,
„ Ut possimus invenire requiem in seculum,
„ Atque vitam possidere, quam misit Dominus.
„ Summo Regi postulemus pro cunctorum scelere,
„ Et de nostra mereamur invenire veniam
„ Per eum, qui semper vivit & regnat in secula.

„ Te depoſco, dulce frater, qui canis unc Verſiculum,
„ Ut requiras principales Litteras per ordinem.
„ Sic invenit ejus Nomen, qui hunc expoſuerat.

Tot errores heic offendis. Num culpandus ego, qui haec evulgo? Num Campagnola, qui haec fideliter deſcripſit? Ab aequis certe Lectoribus non hanc mihi mercedem polliceor. Atque hactenus Trochaicum Verſum in Rhythmis ſervatum, neglectâ tamen Proſodiae ratione, animadvertimus. Dicendum nunc reſtat, Rhythmorum Auctores temporibus barbaricis ad aliorum quoque Verſuum imitationem ſe contuliſſe. Sanctus Bonifacius Epiſcopus Moguntinus & Martyr circiter Annum DCCXL. haec in Epiſtola 65. ſcribebat: *Tertium Carmen, non pedum menſurâ elucubratum, ſed octonis Syllabis in uno quolibet Verſu compoſitis, unâ eâdemque literâ, comparibus linearum tramitibus aptatâ, curſu calamo perarante caraxatum* (idèſt, exaratum) *tibi, ſagaciſſime ſator, tranſmittens dicavi*. Rhythmum a ſe compoſitum hiſce verbis deſignat, cujus etiam exemplum praebet in Epiſtola praecedenti, ubi leguntur hi Verſus:

Pro me quaero oramina
Precum: pandet praecipua &c.

Sed & ipſum Hexametrum imitati ſunt Rhythmopoeji, tantâ tamen aſperitatis facie interdum, ut niſi qui praevia rei cognitione Rhythmos ibi quaerit, miſerum indoctae gentis conatum in aemulando nobili Metro, animadvertat. Rhythmi hujus exempla ſi petis, vide Inſcriptionem VII. Chriſtianam, pag. 1061. Theſauri Gruteriani veteris editionis, uti & in Tomo IV. Italiae Sac. in Epiſcopis Vercellenſibus Epitaphium Flaviani

A viani Epiſcopi, qui circiter Annum Chriſti DXL. ſediſſe in Vercellenſi Cathedra cenſetur. Verùm antiquius, & omnium luculentiſſimum exemplum informis hujus Poëſeos aſpicias velim in Poëmate Commodiani, rudis Poëtae Chriſtiani, quod a Rigaltio olim editum, in Bibliothecam Patrum Tom. 27 ſubinde inlatum fuit.
B Floruiſſe is creditur ineunte Seculo Chriſtianae Aerae Quarto: immo ſunt, qui ad Seculum Tertium ejus aetatem referendam arbitrati ſunt. Non aliis ille Verſibus, *Inſtructiones* ſuas Acroſtichas exſequitur, quàm Hexametris, ſed nullis Metri legibus ſervatis: quod paucorum exemplo palam fiet. Ita ille Inſtructio-
C ne XV.

Hercules, quod monſtrum Aventini montis eliſit,
Evandri, qui ſolitus erat armenta furari,
Ruſtica mens hominum indocilis quoque pro laude
Quum gratias agere vellent, abſenti Tonanti &c.

D

Pergit ille hac methodo, quippe vulgaris homo, & ad vulgi captum Verſibus hiſce utiliſſima documenta claudit. Certum eſt, ejuſmodi licentiâ deinde uſos, & quidem diutiſſime, fuiſſe Poëtas cum vulgo facientes. Atque heic exempla duo ſe mihi offerunt, ſpectantia ad Langobardici Regni tempora. Alterum eſt E-
E pitaphium poſitum circiter Annum DCCXXII. in celebratiſſimi Monaſterii Bobienſis Templo, Liutprando Rege regnante, Sancto Cumiano Epiſcopo

piſcopo Scotorum, qui illic finem vivendi fecit. Ughellius Tomo quarto Ital. Sacr. in Epiſcop. Bobienſib. illud evulgavit. Ego quum ex marmore ipſo diligentius olim deſcripſerim, rurſus Lectoribus exhibeo.

A

Epitaphium Sancti Cumiani Epiſcopi in tabula marmorea Bobii inſcriptum.

HIC SACRA BEATI MEMBRA CV
MIANI SOLVVNTVR,
CVJVS CÆLVM PENETRANS ANIMA CVM
ANGELIS GAVDET.
ISTE FVIT MAGNVS DIGNITA
TE, GENERE, FORMA.
HVNC MISIT SCOTHIA FINES AD
ITALICOS SENEM.
LOCATVR EBOVIO DNI CONS
TRICTVS AMORE,
VBI VENERANDI DOGMA COLVM
BANI SERVANDO,
VIGILANS, JEJVNANS, INDEFES
SVS SIDVLE ORANS,
OLIMPIADIS QVATTVOR
VNIVSQVE CIRCVLO ANNI
SIC VIXIT FELICITER, VT FELIX
MODO CREDATVR.
MITIS, PRVDENS, PIVS, FRATRIBVS
PACEFICVS CVNCTIS.
HVIC ÆTATIS ANNI FVERVNT
NOVIES DENI,
LVSTRVM QVOQVE VNVM MENSES
QVE QVATTVOR SIMVL.

AT

AT PATER EGREGIE POTENS
INTERCESSOR EXISTE.
PRO GLORIOSISSIMO LIVTPRANDO
REGE, QVI TVVM
PRÆTIOSO LAPIDE TYMBVM
DECORAVIT DEVOTVS
SIT VT MANIFESTVM ALMVM VBI
TEGITVR CORPVS.
DP. (a) EST HIC DMS CVMIANVS
EPS XIIII. KL. SPTBS. FECIT
IOHANNES MAGISTER.

Refert etiam P. Romualdus a Sancta Maria, Ordinis Eremitar. Exscalceator. Sancti Augustini in sua Papia Flavia, Part. prim., pag. 131. Epitaphium Theodotae, illius nempe, cui originem suam debet vetustissimum aeque ac nobile Monasterium Ticinense Sacrarum Virginum, nunc A appellatum *della Posterla*, cujus est mentio apud Paullum Diaconum. Dignum erat frustulum illud Langobardicae eruditionis, scriptum sub initium Saeculi Octavi, quod accuratius ex lapide expressum ad nos deferretur. Primos tantùm versus ego indicabo.

CÆLICOLA (b) SIC DEMVM EJVS PROSAPIAM TEXAM.
MATER VIXIT VIRGINVM PER ANNOS NIMIVM PLVRES,
IN GREGE DOMINICO PASCENS OVICVLAS CHRISTI,
QVAS FOVENS DOCVIT, ARGVIT, CORREXIT, AMAVIT &c.

Vide etiam Epitaphium hexametris & pentametris hujus generis versibus efformatum, sed a Librario mire deformatum, in Vita Sancti Felicis Archiepiscopi Ravennatis apud Agnellum, Tomo II. Rer. Italic. pag. 164. Illud autem circiter Annum DCC- B XVI. compositum fuit. Neque his Charitibus caruit Urbs ipsa aeterna. Turrigius Part. II. pag 539. de Crypt. Vatican. Epitaphium refert Elisabetae puellae *depositae VI. Kal. Sept. Indict. V.* quae formula ad remota Secula spectat.

OCCE PVELLE JACET TVMVLO CORPVS ELISABETE,
QVOD MANET IN SANCTA AVLA BETISSTE JOHANNIS.
ILDE-

(a) Hoc est: *Depositus est hic Domnus Cumianus Episcopus XIV. Kalendas Septembris &c.*
(b) fortassis CÆLICAM.

ILDEBRANDVS EJVS (a) GENITA, THEODORAQVE MAMMA.
BIS ANNOS ABVIT SENIS, ET MENSIBVS DECEM
DVCTA JOHANNES VESTRA, PAVLEQVE JVRE SVB ALMA &c.

A Sed prae ceteris id genus Rhythmis, dignum eſt quod legatur Epitaphium Thomae, qui Honorio I. Papae circiter Annum DCXXXVI. ſuam operam contulit ad tollendum Schiſma Aquilejenſis Eccleſiae. Exhibetur illud ab immortalis nominis Cardinali Baronio in Appendice ad Tom. 12. Annal. inter addenda Annalibus Eccleſiaſticis ad Annum DCXXXVIII. quae cauſſa, ut puto, fuit, cur nunquam ſatis commendandus alter Sanctae Romanae Eccleſiae Cardinalis Henricus Norſius monumentum hoc minime animadverterit, quum in Diſſertatione de Synodo V. §. *6.* egit de tempore ſublati ejuſdem Schiſmatis. Ita ſe habent primi verſus, ad Hexametrorum formam confecti. B

QVIS MIHI TRIBVAT, VT FLETVS CESSENT IMMENSI,
ET LVCTVS ANIMÆ DET LOCVM VERA DICENTI:
LICET IN LACRYMIS SINGVLTVS VERBA ERVMPANT,
DE TE CERTISSIME TVVS DISCIPVLVS LOQVOR.
TE GENEROSITAS, MINISTER CHRISTI, PARENTVM,
TE MVNDA ACTIO, THOMAS, MONSTRABAT HONESTVM.
TECVM VIRGINITAS AB INCVNABVLIS VIXIT &c.

C Neque his verſibus incompoſitis caruerunt ipſa Ethnicorum tempora, eorumque vulgus. Cujus rei exemplum, nondum, ut opinor, editum proferre nunc juvat. E ſchedis MStis Eminentiſſimi S. R. E. Cardinalis Dominici Paſſionei, ſubſequens Carmen deſcripſi. Jacet in Villa Salſulae Comitatus Urbini, in vetuſto lapide exaratum, barbariem ſane & Linguae & characterum praeferens.

D. M

B Ɔ M.

C. ARRIVS Ɔ VICTORINVS Ɔ

MARITVS

VTTIDIE TITIANENI Ɔ

TV DVM ESSES AD SVPEROS NEMO MIHI FVIT FORMOSIOR VLLA
QVÆ PROSTRATA JACES INDIGNA CIRCVMDATA TERRÆ

(*a*) fortaſſe pro GENITOR.

QVÆ

QVÆ CARVISTI VIAM LVCI SECVTA ES.
SIC MERITO TALES VERSVS DESCRIPSERIM IN TE
NON STVDIO SED MENTE DATA ET COGENTE DOLORE.
HÆC MIHI TITIANE PRIMVM IN CONNVBIO JVNCTA EST
HÆC PRIMA DOLORIS DVLCIOR IN ME FVIT.
VT MEI TE REPELLAT ET SVBITOM ESTVM RAPTA RELIQVIT IN ÆVVM
QVEM FRVI NON LICVIT ANNIS PERVLTIMO FATO.
ACERVA A MATRE (an MORTE?) RAPTA ES VT PARVVLVS ACNVS
SICVT ILLE MISER RAPTVS VOVITVR ARIS
ET ME TAM PVERVM CITO FECISTI DOLENTEM.
PARENTES MISERI MECVM PATIVNTVR IN ÆVO
DOLOREM VT ROSA VERE NOVO CRATA EST IN TEMPORE PARVO
SIC FVIT INFELIX HÆC MIHI CRATISSIMA CONJVNX ♡
VIXIT ♡ ANIS XVII MESIBVS VIII. DIEB.......
.....FELIX LAPID......

His adjunge Epitaphium Christianum Catervii, quem uti Sanctum Tolentinates venerantur, a Mabillonio in Itinerar. Italic. evulgatum, ac deinde a Fabretto emendatius Cap. X. num. 505 Inscription. Antiquar. editum in haec verba:

QVOS PARIBVS MERITIS JVNXIT MATRIMONIO DVLCI
OMNIPOTENS DOMINVS, TVMVLVS CVSTODIT IN ÆVVM.
CATERVI, SEVERINA TIBI CONJVNCTA LÆTATVR,
SVRGATIS PARITER CHRISTO PRÆSTANTE BEATI.

Infra:

QVOS DEI SACERDVS PROBIANVS LAVIT ET VNXIT.

Et diu quidem ejusmodi plebejorum Versuum usus perduravit; idque indicabit Inscriptio circiter Annum Christi MXIV. Romae posita, atque edita a Cl. V. Marco Antonio Boldetto in egregio Opere de Coemeter. Martyr. Lib. 2. Cap. 5.

PE-

PETROCIO REQVIESCVNT HIC SEPVLTAQVE MEMBRA.
RECTE BONVS SAPIENSQVE FVIT; NAM GENERE MAGNO
ERAT, FORMOSVSQVE PRÆCLARVS, LARGVS AMICIS.
GRATIA SEMPER TVNC FVERAT ILLI, COLLOQVIA DIGNA,
OMNIBVS AMABILISQVE, BENIGNVS, PRONTVS, ET AVDAX,
REGNA DILIGENS CELESTIA, SEMPER AMATOR
ILLEQVE MITIS NVTRITOR, PAVPERVMQVE DEFENSOR.
OMNES VOS QVI LEGITIS QVESO DICITE CVNCTI:
CLEMENTISSIME DEVS, MISERERE FAMVLO TVO,
VIRGO DEI GENITRIX, CVM OMNIBVS SANTIS MISERERE PETROCCIO.
OBIIT IN PACE TEMP. D. BEN. OCTAVI PP. IN MEN. JAN.
DIES XVIII.

Sed & Fabrettus Cap. 3. pag. 146. Inscription. Antiquar. hanc refert

NOME. FVIT. NOMEN. HÆSIT NASCENTI COSVCCIA
VTRAQVE. HOC. TITVLO. NOMINA SIGNIFICO.
VIXI. PAROM. DVLCISQ. FVI. DVM. VIXI PARENTI
HOC. TITVLO. TEGEOR. DEBITA. PERSOLVI.
QVIQ. LEGIS. TITVLVM. SENTIS. QVAM. VIXERIM. PARVM
HOC. PETO. NVNC. DICAS. SIT. TIBI. TERRA. LEVIS.

Vide & alias similes, immo plus adversantibus Musis conceptas apud eundem Fabrettum Cap. 4. pag. 329. 418. 419., & 421. Vide etiam Epitaphium Boni Consulis & Ducis Neapolis, qui Seculo Christi Nono floruit, Tomo II. Rer. Italicar. pag. 342. Atque hactenus de Rhythmis Hexametris & Pentametris.

Hisce nunc subjungendi Endecasyllabi, Dodecasyllabi, Heptasyllabi &c. qui in usu fuere apud veteres. Quod & lubentius facio, quum inde potissimum exempla suorum carminum derivarit Italicae vulgaris Linguae Poësis. Quod antequam ostendam, juvat alterum Rhythmicae, immo & Metricae Poëseos ritum vetustissimum in medium afferre. Sunt qui credant, vel ipsis olim Romanis & Graecis gratam fuisse consonantium Syllabarum modulationem (nunc *Rima* appellamus, conversâ voce *Rhythmus* in *Rima*) in fine praecipue versuum quaesitam, ita ut postrema versus aut membri Syllaba postremae subsequentis responderet. Poëtis ipsis hujusmodi verborum collocatio, sive Figura placuisse fertur. Certe placuit Oratoribus, dum tamen parce adhiberetur.

Ὁμοιο-

Ὁμοιοτέλευτον Graeci Figuram hanc appellarunt. *Similiter cadens* idem Latinis fuit. Pervulgati sunt duo Tullii Versus a Quinctiliano memorati Libro Undecimo Cap. primo, quos tamen multi eo quoque vivente irrisere:

Cedant Arma Togae, Concedat Laurea Linguae.
O fortunatam natam me Consule Romam!

Varro quoque in ταφῇ Μενίππου.

Neque orthophallica attulit psalteria,
Quibus sonant in Graecia dicteria,
Qui Fabularum collocant exordia.

Heic *Exodia* scribendum reor. Immo & vetustissimus Ennius hisce delectatus videtur. Hos enim illius Versus refert Cicero in Tuscul. I.

Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari, (an potius *evirari?*)
Jovis aram sanguine turpari.

Hosce etiam (alienos-ne, an suos, ignoro) idem Cicero in eâdem Tusculana commemorat:

Caelum nitescere, arbores frondescere,
Vites laetificae pampinis pubescere,
Rami baccarum ubertate incurvescere.

Similes autem antiquorum Versus in eam sententiam Stilianum induxerunt, de Arte Versificandi scribentem, ut sibi persuaderet, Rhythmos (nunc *le Rime*) meliori ipso Latinorum Seculo usurpatos fuisse. Nam, ut is scribit, Vergilius Lib. *6.* vers. 165. Aeneidos habet:

Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.

& Ovidius:

Quot caelum stellas, tot habet tua Roma puellas.

& Propertius:

Non non humani sunt partus talia dona.
Ista D ûm menses non peperere bona.

Ita Horatius de Arte Poëtica:

Non satis est pulchra esse Poëmata: dulcia sunto,
Et quocumque volent, animum Auditoris agunto.

Ita & Ausonius in Idyl. 2.

Vel tria potanti, vel ter tria multiplicanti.

Sed Versificatoribus antiquis vix fieri potuit, quin ejusmodi Versus interdum exciderint, etiam nil tale cogitantibus: ac proinde minime me iis opponam, qui haec potius casu, quàm arte nata, sive consulto facta, censeant. Attamen quum Oratoribus non displicuisse dixerim ὁμοιοτέλευτον, non est praefracte negandum, quin & Poëtae eadem Figurâ delectari quandoque potuerint. Ac praecipue rustici & vulgares, quorum auribus gratior accidere potuit vocum consonantia. Nisi tot Rhythmi & Carmina plebejorum Poëtarum aevi illius periissent, fortasse plures Versus ex Latio ipso petitos, similiter cadentes haberemus. Paria quoque apud Graecos occurrunt, ut in Anthologia, & alibi visitur. Sunt etiam qui Hebraeos putant in Poësi sua quaesivisse paria aurium oblectamenta, sive in mediis Versibus, sive in eorum clausulis: quod potissimum a Clarissimo Huetio affirmatum video. Et sane id persentias in Rhythmo Hebraico, quem in Davidis laudem cecinere mulieres, & ego supra attuli.

tuli. Sed & Clarissimus Vir P. Martinaceus Monachus Benedictinus Congregationis Sancti Mauri in Prolegomenis ad divinam Bibliothecam Sancti Hieronymi, prolatis exemplis ostendit, in Cantico Deuteronomii, atque in Threnis Jeremiae Rhythmos occurrere, hoc est in fine commatum parem vocis desinentiam. Verùm controversiam de Hebraeorum Poësi aliis dimitto; fortassis & in aliqua ejusdem loca similitudo vocum casu, non arte irrepsit. Praesertim verò barbaricis Saeculis mos fuit, lenocinium hoc suis tum Rhythmis, tum Metris adjungere. Quod, uti conjicio, praestitere indocti, ut his saltem phaleris pensarent quantitatem pedum a se neglectam: docti autem, ut similiter cadentes Versus facilius a Populo memoriâ retinerentur. Et primo quidem levem hanc modulationis umbram statuerunt in una Versus Syllaba postrema, cui consona foret postrema subsequentis, aut subsequentium Versuum. Quandoque etiam alterni Versus sibi respondebant. Quod si in Dactylum desinebat Versus, nonnulli consuevere postremis duabus Syllabis pares in succedentibus Versibus collocare. Denique eo res deducta est, ut in fine Versus geminae integrae Syllabae, si longae forent, literis ac sonitu responderent Versibus subsequentibus: tres verò Syllabae pari modo responderent, si penultima Versus brevis esset, ut est in Dactylo. Quem morem accepere, & adhuc retinent vulgaris Linguae nostrae Poëtae.

Versus autem, in quibus hoc postremum ὁμοιοτέλευτον, sive *similiter cadens* occurrebat, praecedenti sane gratius, in aures hominum incurrens, *Leonini* olim appellabantur. Cur sic fuerint appellati, ignoravit Scaliger Poëtic. Lib. 2. Cap. 29. Stephanus Guazzius a cauda Leonis ita nuncupatos inepte censuit. Renatus Moreau Medicus Parisiensis in Commentar. ad Scholam Salernitan. & Du-Cangius in Glossar. Latino, eos arbitrantur *sic fortè nuncupatos, quod inventi fuerint a quodam Leone Poëta, qui circa tempora Ludovici VII. vel Philippi Augusti, Regum Franciae vixit*. Addit idem Du-Cangius, hanc etiam fuisse sententiam Stephani Paschasii Lib. 7. Cap. 2. Disquisition. Francicar. qui perelegantes quosdam hujus Leonis Poëtae Versus produxit. In eamdem quoque opinionem concessit Doctissimus Papebrochius in Act. Sanctor. ad diem I. Junii, in Vita Sanctorum Gratiani & Felini, arbitratus duntaxat, *ad summam perfectionem* adductos fuisse eos Versus a Leone Gallico Poëta Saeculo Duodecimo. Et profectò Aegidius Parisiensis apud Du-Chesnium Tomo Quinto Scriptor. Franc. pag. 323. inter alios Poëtas sui temporis, hoc est ab Anno MCXCI. ad MCXCVIII. commemorat:

Nec minus in sacris melico sermone Leonem
Ludentem historiis.

Idem autem ille est, qui Du-Cangio, ac Papebrochio laudatur, ut proinde non recte veluti diversos Poëtas hosce putarit Polycarpus Leyserus in Histor. Poëtar. medi aevii num. 79. & 95. Doctissimus quondam amicus meus D. Gaspar Berettus Benedictinus, saepius mihi hoc in Opere laudatus, de Leoninis Versibus verba fecit in Prolegomen. ad Tabulam Chorographicam, quam edidi Tomo X. Rerum Italicar. Ibi num. 62. pag. 117. censet, *Leoninos Versus* in Italia *vix post Normannorum adventum componi coepisse*, hoc est Sae-

A culo Christi Undecimo. Atque adeo tum ille, tum Papebrochius, Eccardus, & alii, Inscriptiones quasdam, antiquorum Seculorum creditas, nonnisi post Annum Christianae Aerae Millesimum confectas statuerunt, quod Leoninis Versibus constarent. Quae mea in hanc rem sententia sit, denique Lector accipiat. Primo certum statuo, Versuum, quos *Leoninos* antiqui nuncuparunt, nos *Versi Rimati* appellamus, originem, seu inventionem nequaquam tribuendam esse Leoni illi, seu Leonio Poëtae Parisiensi, & Monacho Benedictino Monasterii Sancti Victoris, qui circiter Annum Christi MCXC. floruit, uti censuerunt Du-Cangius, Jacobus Perizonius, & alii. Praecesserant enim, qui hujusmodi Versibus luserant, sive Rhythmos, sive Metra componentes. Deinde an istam saltem versificandi rationem ille perfecerit, incertum adhuc esse contendo. Sed, si quidem gloriam aliquam in illum conferre velimus, opinari fas erit, aut ab eo elucubratum fuisse Poëma tam concinnum & elegans, verborumque sibi invicem respondentium concentu sonorum, ut unus in admiratione Populi esset; aut ita eos Versus contexuisse, ut quamquam longum opus confecerit, in clausulis tamen Versuum perpetuum ordinem, ac *Similiter cadens* duarum Syllabarum servaverit, quod fortasse nemo ante eum plene fuerat ausus. Nam, ut praefatus sum, plerique veterum in una Syllaba, consonante cum altera, concentum suorum Rhythmorum, aut Metrorum collocarunt. Plerique etiam non in fine geminorum Versuum, sed in ipso Versu (cujus primum membrum subsequenti respondebat) hanc aurium oblectationem conquisiere. Quae omnia exemplis confirmatum eo.

Sub finem Seculi a Christo nato Sexti floruit Sanctus Columbanus, celeberrimus ille Bobiensis Coenobii institutor. Inter ejus Opera legitur Rhythmus *de Vanitate vitae* ubi plerosque Versus ὁμοιοτελεύτους cernimus. Exempli causâ.

Differentibus vitam mors incerta surripit:
Omnes superbos, vagos moeror mortis corripit &c.
Plerique perpessi sunt poenarum incendia,
Voluntatis lubricae nolentes dispendia &c.

Reliquos omitto. Qui sane si Columbanum auctorem habent, antiquissimam praebent Versuum similiter cadentium formam. Sic inter Opera Bedae leguntur Versus *de Computus regulis*, in queis Leoninum concentum audis. Priores accipito:

Adventum Domini non est celebrare Decembri
Post ternas Nonas, neque quintas ante Kalendas &c.

Sed & Sanctus Bonifacius Moguntinus Episcopus & Martyr, supra mihi laudatus, in Epistola prima, circiter Annum DCCXXX. conscripta Rhythmum effudit, consonis vocibus distinctum:

Vale frater florentibus
Juventutis cum viribus,
Ut florens cum Domino
In sempiterno solio &c.

Tum in Epistola *69*. Carmina quatuor ejusdem referuntur, geminis versibus simili sono respondentibus, sed ita ut, quamquam fere semper Dactylus Versum claudat, duae tantùm postremae Syllabae similes sint. Specimen profero:

Summum satorem solia
Sedet qui per aethralia,
Alti olympi arcibus
Obvallatus minacibus &c.

Ita verò me Deus amet, cuiquam dubitatio succurret, num tanta vetustas ejusmodi Carminibus sit tribuenda. Verùm dubitandi finis erit, si *Antiphonarium Benchorense*, a me, ut supra dixi, evulgatum consulet, quod certe Saeculo Septimo, aut summùm Octavo, in usu fuit celebris illius Monasterii in Hibernia siti, ac deinde in Bobiensem Bibliothecam, denique in Ambrosianam translatum est. Occurrit ibi *Hymnus Sancti Comgilli* in Strophas sectus, quarum singulae a litera Alphabeti initium sumunt, earumque singuli Versus in eamdem syllabam desinunt:

Recordemur justitiae
Nostri Patroni fulgidae,
Comgilli Sancti nomine,
Refulgentis in opere &c.

Secundae Strophae Versus quilibet in A. desinit:

Audite pantes ta erga
Allati ad Angelica
Athletae Dei abdita
A juventute florida &c.

Eodem ordine reliqui procedunt. Sed & ibi leguntur *Versiculi familiae Ben-*

A *chuir*, ex quibus multi perfectam praeferunt eorum formam, qui serius *Leonini* appellati sunt. Experimentum capiat Lector:

Verè regalis aula,
Variis gemmis ornata,
Gregisque Christi caula,
Patre summo servata.
B *Virgo valde foecunda,*
Haec & Mater intacta,
Laeta ac tremebunda,
Verbo Dei subacta.

Haec adeo aperta sunt, ut quisque jam intelligere possit, antiquos Rhythmopoejos atque Poëtas non expectasse tempora Leonis Parisiensis Poëtae,
C ut ab eo edocerentur efformare Versus simili concentu cadentes; neque nimiâ facilitate censenda esse Carmina composita tantummodo post Annum Christi Millesimum, si qua occurrunt modulo hocce constructa. Refert Cardinalis Baronius in Annalibus ad Annum Christi DXXXVIII. Versus incolumes adhuc Romae ad-
D servatos in Templo Cruciferorum, quod Belisarius Justiniano I. imperante condidisse dicitur. Illos autem doctissimus Cardinalis eâdem ipsâ tempestate confectos, ac marmore inscriptos arbitratur. Lectori & ego inspiciendos exhibeo.

HANC VIR PATRICIVS VILISARIVS VRBIS AMICVS
OB CVLPAE VENIAM CONDIDIT ECCLESIAM.
HANC IDCIRCO PEDEM SACRAM QVI PONIS IN AEDEM,
VT MISERETVR EVM, SAEPE PRECARE DEVM.

Haec si quisquam rejiciat post Seculum X. adversari ego nolim. Attamen sunt, quae suadeant, ipso Secu-

E lo Christianae Aerae Sexto Inscriptionem fuisse positam. Vix enim post multa Saecula rogandus fuerat Popu-

lus, ut precibus repetitis Belisario misericordiam a Deo impetraret. Sed alterum, qualecumque sit, etiam antiquius similiter cadentium vocum exemplum habemus. Sanctus Augustinus circiter Annum CCCXCIII. elucubravit *Psalmum contra partem Donati*, qui nihil aliud est, quàm Rhythmus. Singuli Versus e duobus versiculis octo-syllabis constant. Sunt ibi, qui plures syllabas praeferunt, sed fortassis emendandi sunt. Intuere hunc Psalmum inter Opera Augustini in primis paginis Tom. IX. editionis novissimae. De eo ipse haec scribit Lib. primo Retractat. Cap. 20. *Psalmum, qui ab imperitis & idiotis cantaretur, per Latinas literas feci. Tales autem Abecedarios appellant.* Ejus generis est Rhythmus *de Mediolano*, quem supra innui, uti & alter Adelmanni Scholastici antea memoratus. *Alphabeticum* illum Mabillonius appellavit, *Abecedarium* verò Augustinus. Similem quoque infra dabo, ex Veronensi Codice expressum de captura *Ludovici II. Augusti*. Praeterea mihi est Rhythmus *in Sanctum Zenonem*, a supra laudato Campagnola ad me missus, atque ex eodem antiquissimo Codice excerptus, in quo laudes Mediolani jam supra editae legebantur. Et istud Abecedarium est. En ejus initium:

Audiant Principes, audiant Populi &c.

Illic habetur:

Kasta permanserat Imperii filia &c.
Rogat te Imperium, ad se te convocat &c.

Ibi *Imperium* pro *Imperatore*. At rursum audi Augustinum eumdem de illo Psalmo loquentem: *Ideo autem non aliquo Carminis genere id fieri volui, ne me necessitas Metrica ad aliqua ver-*

A *ba, quae vulgo minus sunt usitata, compelleret.* Quare tum ex his, tum ex supra allatis verbis intelligimus, Rhythmos olim confectos, ut *ab imperitis atque idiotis canerentur*. In eum quoque finem compositi fuere, qui mihi nuper memorati sunt *de laudibus Mediolani*, *de Ludovico II. &c.* Erant enim iis quoque temporibus, quales
B nostris, qui Carmina rudia, ac praecipue Rhythmos aut solatii caussâ domi, aut in plateis Populo congregato lucri obtentu canebant. Ejusmodi Cantilenas saltem semidocti intelligebant: nondum enim quisquam ausus fuerat vulgari sermone uti ad Carmina aut ad Rhythmos; aut si utebantur, ex iis ne fragmentum qui-
C dem ad nos pervenit. Redeo ad Psalmum Augustinianum. Ibi singulorum Versuum clausulae in E desinunt: quod & in aliis Rhythmis observatum vidi. Occurrunt & plurimae voces consonae in *ARE* & *ORE &c.* quas tamen casu potius quàm certo quaerendae ejusmodi euphoniae consilio coiisse puto. Saltem constat, vel
D Seculo Christianae Aerae Quarto Africanae Plebi in Rhythmis placuisse aliquam verborum, ut ita dicam, consonantiam, quam subsequuta Saecula amplificarunt & diligentius exornarunt. Praecesserat etiam Commodianus mihi supra memoratus in postremo Carmine suo, ubi singulos versus in O desinere sentias.

E Benchorensibus Rhythmis, aliisque Seculo Octavo compositis cum vocibus consonantibus, quos nuper retuli, addo Epitaphium Lantfridi Abbatis Burensis in Bajoaria, quod Mabillonius in Analectis publici juris fecit. Is floruit sub Pipino & Carolo Magno Francorum Regibus, & circiter Annum Christi DCCXC. excessisse e vivis videtur.

EN LANTFRID DOMNVS, PRIMIS NATALIBVS ORTVS,
DEBITA SOLVIT HVMO, QVAE SIBI DEBET HOMO.
AETATIS FLORE SPONSI CVRRENS IN ODORE,
PLVRIBVS EXEMPLVM PRAEBVIT IPSE BONVM &c.

Eodem concentu pergunt reliqui Versus: qui si revera tunc fuere conditi, uti veri videtur simile, confirmant quae dixi de ingeniis hujusmodi musicâ delectatis ipso Seculo Christi Octavo. Alterum exemplum praebent portae aereae Basilicae Parisiensis Sandionysianae, circiter ea tempora fabricatae. Auctor ibi suum nomen inscriptum voluit, hoc est, *Airadus Monachus*, geminis versiculis incisis, quos ad Annum DCCLXXX. attulit idem Mabillonius in Annalibus Benedictinis:

HOC OPVS AIRADVS CÆLESTI MVNERE FRETVS
OFFERT ECCE TIBI, DIONYSI, PECTORE MITI.

Porro quantùm subsequenti Seculo Nono in deliciis foret apud quosdam Poëtas conquisita ista consonantium vocum harmonia in texendis Versibus, longe pluribus exemplis ostendere possum. Vetustissimum Musivum in Aede sacra Sanctae Mariae Novae adhuc visitur Romae, teste Ciampinio Part. II. Cap. 28. Veter. Monumentor. Ibi hi duo Versus:

ARBOR SACRA CRVCIS FIT MVNDO SEMITA LVCIS.
QVAM QVI PORTAVIT, NOS CHRISTVS AD ASTRA LEVAVIT.

Uti Anastasius tradit, ejus Templi, simulque & operis tessellati auctor fuit Leo IV. Papa Anno Christi DCCCXLVIII. aut Nicolaus I. Papa circiter Annum DCCCLX. Quae si certa sunt, jam tenemus, in ipsa Urbe ferme ante novem Secula in usu fuisse consonam vocum harmoniam in Versibus. Si eodem Seculo, quo Ludovicus Pius Augustus e vivis excessit (hoc autem contigit Anno Christi DCCCXL.) compositum fuisset Epitaphium, ejus tumulo Metensi in Urbe appositum, quod Tomo II. pag. 320. Scriptor. Francicor. Du-Chesnii, & in Annalibus Cardinalis Baronii legitur, luculentum alterum haberemus homotoniae in Versibus tunc adamatae testimonium. Quatuor tantùm versiculos inde excerptos offero.

IMPERII FVLMEN, FRANCORVM NOBILE CVLMEN,
EXCITVS E SECVLO CONDITVR HOC TVMVLO,

REX

REX LVDOVICVS, PIETATIS TANTVS AMICVS,
QVOD PIVS A POPVLO DICITVR ET TITVLO &c.

A Drogoni quoque Archiepiscopo Metensi, ejusdem Ludovici Pii fratri, alterum Epitaphium positum fuit, ab eodem Du-Chesnio editum, cujus en primos Versus:

CONDITVR HOC BVSTO PRAESVL DROGO MARMORE SCVLPTO:
SPIRITVS IN REQVIE LÆTVS OVAT ABRAHÆ &c.

B Praeterea in Laureshamensi Monasterio Sepulcrum adhuc visitur Tassilonis Bajoariae Ducis, quem Carolus Magnus e solio dejecit, cum hisce Versibus:

CONDITVR HAC FOVEA, QVEM PIE CHRISTE BEA,
TASSILO DVX PRIMVM, POST REX, MONACHVS SED AD IMVM.
IDIBVS IN TERNIS DECESSERAT ILLE DECEMBRIS.

C Sed quia dubitare licet, ne longe serius additi fuerint tumulis ejusmodi Versus, certiora apponamus. Gaspar Barthius vir spectatissimae eruditionis Lib. 32. Cap. 12. Adversarior. Erinfredi Monachi Carmen Rhythmicum ex MSto Codice profert. Hic autem vixit *Anno DCCCVI.*, *ut Vita ejus testatur*. En duas tantùm illius Carminis strophas:

Felicitatis regula
Hac fine semper constitit.
Ad puncta cum venit sua,
In se voluta corruit.
Quaecumque vita protulit
Ambigua, laeta, tristia.
Quaecumque se spes extulit
Infida, durà, credula &c.

Sed praecipue Seculo illo, ac duobus subsequentibus, multis curae fuit in singulis Versibus concentum vocum similium inserere, divisis quodammodo in duo membra Versibus, postremae quorum syllabae invicem sibi respondebant. Evulgavit saepè laudatus Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCCXXVII. Versus in vetustissimo Codice Altivillarensi circiter ea tempora scriptos, e quibus quae nunc ajebam, leviori negotio intelliges:

D
Ebo, Remense decus, Praesul, Pastoque coruscus,
Doctor Evangelicus, praecelsi Regis amicus,
Hunc in amore Dei, Petrique in honore beati,
Librum jussit agi, plenus spiraminis alti &c.

E Heic praeter commata Versus cujuscumque consona, etiam finis unius Versus consonat cum fine alterius, unicâ tamen syllabâ. Ita in Musivo adhuc superstite Basilicae Ambrosianae Mediolanensis, quod circiter Annum DCCCXXXV. compositum fuisse, neque immerito, Puricellius censet, Tetrastichon istud legitur:

MARTINVS MORITVR, SED VITÆ DONA MERETVR:
TRISTATVR MVNDVS, ADJVBILATQVE POLVS.
MORS SVA DIGNA BONO FERTVR CELEBRATA PATRONO,
SPIRITVS AMBROSII DVM FAMVLATVR IBI.

Milonis quoque Elnonensis Monachi Versus pari concentu elaboratos Anno Christi DCCCLV. refert idem Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCCLXXII. Vide etiam Formulas XIV. & XV. Tomi II. Capitular. Baluzii pag. 565. Non eae quidem sunt Formulae, sed Rhythmi duo, summam barbariem spirantes, atque, ut opinor, ab indoctis Librariis mirum in modum deformati. Supra verò commemoravi Notkerum Balbulum Coenobitam Sancti Galli, qui sub finem Saeculi Noni, atque initium Decimi, *Sequentiarum* Librum edidit, ab antiquis laudatum, & a Clarifs. Viro P Pezio Part. primâ Tomi primi Thesaur. Anecdotor. Novissim. editum. Ejusmodi *Sequentiae* (quas Hymnos potius appellare placeat) Rhythmicâ licentiâ compositae sunt sub variis metris. Unam ex iis seligo:

Sancti merita
Benedicti inclyta
Verendae sanctitatis,
Ac Monachorum Praesulis,
Pro posse
Atque nosse
Organa nostra concrepent;
Nursia felix
Tulit natum genitrix:
Domina Mundi Roma fovit alitrix;
Hic ergo praeventus optimo
Sancti Spiritus dono &c.

Anno DCCCCXII. finem vivendi fecit idem Notkerus, cujus Epitaphium metricum Mabillonio debemus in Annalibus Benedictinis editum his verbis:

ECCE DECVS PATRIÆ, NOTKERVS, DOGMA SOPHIÆ,
VT MORTALIS HOMO, CONDITVR HOC TVMVLO.
IDIBVS OCTONIS HIC CARNE SOLVTVS APRILIS,
COELIS INVEHITVR, CARMINE SVSCIPITVR.

Plura ejusmodi nullus dubito quin haberemus, scripta longe etiam ante Notkerum, nisi tempus, cui tot pretiosa succubuere, levia haec quoque nobis invidisset. Unum illud San-Gallense Coenobium celeberrimum, in quo Notkerus vixit, alia suppeditare heic potest ab Henrico Canisio edita, ac deinde in Bibliothecam Patrum inlata. Illic Hymnum legas ab Hartmanno Monacho compositum (floruit ille circiter Annum DCCCLXX.) cujus hi sunt primi Versus:

Cum natus esset Dominus,
Turbatur Rex incredulus,
Magi tulerunt munera,
Quos stella duxit praevia.

Eodem

A Eodem ordine consonantium vocum procedunt reliqui. Sunt ibi & alii Hymni, aliaque Poëmata, eamdem verborum texturam praeferentia, aut eodem Seculo IX. aut X. composita; ita ut jam abundet, unde eorum opinio male consuta nobis videatur, qui ubi aliquid Leonini concentus audiunt, illud continuo ad Saeculum XI. & subsequentia pertinere sibi
B persuadeant. Edidit quoque Canisius Carmen Salomonis Episcopi Constantiensis, qui currente Anno DCCCXCV. florebat.

Eximie Antistes, has accipe, Dado, salutes,
Conscriptas tristi a Salomone tibi &c.

In reliquis idem est artificium. Hisce junge Inscriptionem positam Emmae Francorum Reginae Anno DCCCCLIV. quam profert Mabillonius nuper laudatus. Ejus primos tantùm Versus exhibeo:

SANGVINE CÆSAREO JACET HIC EXCELSA PROPAGO,
FRANCORVM POPVLO PRODITA DE KAROLO &c.

C Quod si plura id genus Epitaphia cupis, adi ejusdem Mabillonii Analecta. Consule etiam Annales Trevirenses Broweri, qui multa adfert Seculis Octavo, Nono, & Decimo composita. Eodem autem Saeculo Decimo floruit Frodoardus Remensis, qui in Carmine de Vita Sancti Columbani multos interserit Versus, eodem artificio elaboratos: quod &
D praestitit Rosvitha, incomparabilis ejusdem Seculi Sanctimonialis in Carmine de Gestis Oddonis. En duos tantùm illius Versus:

Postquam Rex Regum, qui solus regnat in aevum,
Per se cunctorum trasmutans tempera Regum &c.

Finem vivendi fecit Anno Christi DCCCCXCVI. Sanctus Gebehardus Constantiensis Episcopus, eique tunc positum fuit Epitaphium, a Canisio & Surio relatum.

DEBITA PARS TERRÆ FALLENTIA TEMPORA SPERNE,
ET MEMORARE VIÆ, QVAM TESTATVR CINIS ISTE.
GENTIS HONOR NOSTRÆ JACET HIC, GENTIS DOLOR ATQVE;
PRÆFVIT HVIC VRBI, CVNCTO SED PROFVIT ORBI &c.

E Adelmanni Scholastici *Rhythmum alphabeticum*, a praelaudato Mabillonio inter Analecta editum, supra memoravi. Is ad Saeculum XI. spectat: compositusque fuit circiter Annum MXXXV. Tres Versus stropham conficiunt, ac singulorum finis simili syllaba constat, uti e prima stropha constabit:

Armonicae facultatis adspirante gratia,
Refero Viros illustres, Literarum lumina,
Quos recenti recordatur mens dolore saucia &c.

Consonas quoque voces in fine Rhythmorum invenias, quos Sanctus Fulbertus

bertus ante Adelmannum elucubravit. Similem Rhythmum circiter Annum Christi MLXXV. Landulphus Senior Historicus Mediolanensis procudit in fine Libri Primi Historiae a me editae Tomo IV. Rer. Italicar. Accipe priorem strophams:

Jesu Christe, splendor Patris, via, veritas, & vita
Omnium Redemptor pie, cunctorum aequitas,
Universos, qui te quaerunt, tua replet Caritas.

In primo versu legendum est *vita & veritas*. Eodem metro ceteri procedunt. Sed & idem Landulphus Lib. 2. Cap. 16. refert *Cantilenam*, hoc est, Rhythmum, *super statum Regis Alberti*, in quo describendo non semel peccavit antiquus Librarius. Vix dubito, quin ejusmodi Rhythmus confectus fuerit, quo tempore ex Regno Italiae excidit Adelbertus Berengarii II. filius Italiae Rex, idest circiter Annum DCCCCLXII. Hos ibi animadverte Versus, in ejus contemtum more veterum Romanorum Mediolani cantitatos:

Te, Alberte, decet nemus,
Et Ottonem manet decus.
Pro infamia Walperti
Te decet alga Regni.
Pro Regina nunc Latina
Utere jam nunc marina.
Pro Regali sceptro nostro
Fruere jam navis rostro &c.

Landulpho synchronus fuit Benzo Pseudo-Episcopus Albensis, qui praecipue hisce Rhythmis delectatus est in lutulento Panegyrico Henrici IV. Germaniae Regis, Tomo primo Scriptorum Rer. Germanicar. Menkenii. Et sane eodem Saeculo XI. ita homines capiebantur harmoniâ ejusmodi Versuum consonantium, ut pauci numerarentur Musis addicti, qui Carmina sua hocce, ut putabant, ornamento destituta vellent. Cujus consuetudinis testem luculentum dabo Othlonum Monachum Sant-Emmeramensem, cujus Opera evulgavit supra laudatus P. Pezius Part. II. Tomi III. Thesaur. Anecdotor. Novissim. Florebat Monachus iste Anno Christi ML. & post se Carmina complura reliquit, in quibus plurimos Versus consonantes invenias. Is autem in Carmine *de Doctrina Spirituali* in haec verba loquitur:

Porro quod interdum subjungo CONSONA VERBA,
Quae NUNC MULTORUM nimius desiderat USUS,
Hoc quoque verborum plus ordine convenienti,
Insuper ANTIQUA de CONSUETUDINE feci.

Ut vides, *Consona Verba* apud veteres appellabantur, quae nunc nobis *Rime* dicuntur: atque ejusmodi Poëseos currente Seculo XI. *antiqua* erat *Consuetudo*. Quare nil mirum, si subsequenti Seculo XII. familiare in Italia quoque idem studium fuerit Musarum cultoribus. Vide Donizonem, qui Anno MCXV. Poëma contexuit *de Vita Comitissae Mathildis*. Animadverte, quibus Versibus Guilielmus Apulus Librum Quinctum *de Normannis* concludat. Vide etiam Anonymum, qui circiter Annum MCXXVII. Poëma struxit *de Excidio Urbis Comensis*: uti & Radulphum Cadomensem, cui *Gesta Tancredi Principis* debemus, circiter eadem tempora metro ac prosâ conscripta. Denique Godefridi Viterbiensis *Pantheon*, & Gaufredi Malaterrae *Historiam Siculam*; quae omnia complectitur Collectio mea Rerum Ita-

Italicarum, praecipue Tomo V. Legas quoque velim Rhythmos quosdam, a venerabili Petro Cluniacensi Abbate circiter Annum Christi MCXXX. compositos, in quibus eumdem vocum concentum invenias. Praetereo innumera alia cum Metra, tum Rhythmos, eodem artificio elaborata, mihique e monumentis Saeculi IX. X & subsequentium collecta, ne nimius sim.

Nihil tamen dissimulandum. Pleraque ex his Carminibus, Rhythmicis aut Metricis, eo tantùm artificio constant, ut unica syllaba in medio Versu adhibita sonum reddat similem syllabae claudenti, aut par tantùm syllaba duorum Versuum finem occupet. Quum verò, ut supra innui, singulari fortassis appellatione *Leonini* Versus ii dicerentur, in quibus geminae syllabae longae, aut tres, si penultima brevis foret, sono aequali sibi responderent in medio & fine Versus, aut in fine duorum Versuum: dubitatio adhuc superesse potest, sitne hujus artificii inventio aut perfectio tribuenda Leoni Parisiensi Poëtae, qui circiter Annum MCXC. floruit. Verùm quonam justo titulo in Leonem hunc transferenda sit ejusmodi gloria, non video, quando tot alii mihi occurrunt, qui ante eum Metra aut Rhythmos pari condidere artificio. Nam quod est ad singulares Versus consonis vocibus contextos, in iis pangendis Leonem plurimi praecessere. Et primo quidem Italia ipsa nobis continuo exhibet Magistrum Moysen Bergomensem, Auctorem Carminis *de Laudibus Bergomi*, a me editi Tomo V. Rer. Italicarum. Scribebat ille circiter Annum Christi MCXX. atque is sane in fine Versuum consectatus est duarum syllabarum perennem concentum. Ita suum exorditur Poëma:

Alme Deus Rector, qui Mundi frena gubernas,
Nec finis absque modo sedes fluitare supernas &c.

Eodem pede procedunt reliqui Versus. Sed & antiquiores sunt, quos in honorem Sancti Lulli Episcopi Moguntini Wilielmus Malmesburiensis Lib. primo de Gest. Reg. Angl. circiter Annum MCXXVII. scribebat se a pueritia audisse; videlicet:

Antistes Lullus, quo non est sanctior ullus:
Pollens divinâ, tribuente Deo, medicinâ,
Occurrit morbis, ut totus praedicat Orbis.

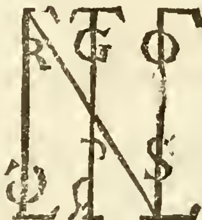
Vetustissimus quoque Versus est, quo usi sunt non pauci e Germanicis Imperatoribus in suis Sigillis. Exemplum dabo petitum ex autographo Diplomate, quod in suo Tabulario adservat Capitulum Canonicorum Lucensium.

Diploma Conradi I. Augusti, quo privilegia confirmat Canonicis Lucensibus, Anno 1038.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Chuonradus *divina favente clementia* Romanorum Imperator Augustus. *Quia decet Imperialis magnificentia loca sancta ditare atque venerari, & omnibus Christianis de animabus suis curam atque sollicitudinem gerere: ideo dignum duximus modò in presenti San-*

ctissimi

A *ctissimi Martini Episcopi locum Lucae situm in aliquo locupletare, ut & ipsis, pro quibus donatum est, ad refrigerium, & nobis ad remedium proficiat sempiternum. Quapropter considerantes nos hoc, & in animo volventes, prece & admonitione dilectae* Conjugis nostrae, *simulque Consortis nostri Regni* Gislae, *confirmamus predicto sancto Loco, sicuti olim* Ugo, Lotharius, *atque* Primus Otto, & Secundus, *ac* Tertius, *nec non* Heinricus, *Precessores nostri Reges & Imperatores pro remedio animarum* Adelberti Marchionis & Bertae Comitissae, *nec non & suarum, dederunt Beato Martino Pontifici, Ecclesiaeque suae sitae Lucae, suisque fidelibus &c.*

Signum Domni Chuonradi Serenissimi *Imperatoris Augusti.*

Kadelohus Cancellarius vice Herimanni Archiepiscopi & Archicancellarii recognovit.

Datum VII. Kalendas Martii, Anno Dominicae Incarnationis MXXXVIII. Indictione VI. Anno Domni Chuonradi Regni XIV. Imperii XIII.

Actum ad Viam Venariam in Comitatu Lucensi, feliciter. Amen.

B Non in medio, sed in extremo latere membranae pendet Bulla plumbea, in cujus antica parte visuntur imagines duorum virorum, altera quarum manu tenet pomum, altera sceptrum, & inter illas leguntur hae literae

H
E
N
R
I
C
V
S
REX

In circuito verò CONRADVS DI GRA IMPR AVGVSTVS. In postica effigies Romae sculpta visitur cum hoc Versu:

ROMA CAPVT MVNDI
REGIT ORBIS FRENA ROTVNDI.

C Sed & Robertus Abbas Sancti Remigii, qui Historiam Hierosolymitanam circiter Annum MCX. literis consignavit, editam Tomo primo Gestor. Dei per Franc. similibus Versibus prosam suam interspersit, quorum pars in margine, pars in ipso textu legitur. Nonnullos profero:

D *Nec leviter tactus Raynaldus, apostata factus,*
Abjurando Deum, se probat esse reum.
Quid faceret Turcus, Populusque per omnia spurcus?
Ni sua terga daret, quo venerat & remearet.

A Ita & Gaufredus Malaterra, qui circiter Annum MXCIX. Historiam Siculam scripsit, editam Tom. V. Rer. Italicar. pares Versus nobis exhibet Lib. 3. Cap. 23. Hos paucos audi:

Nec nimis hoc culpo, quamvis hic talia sculpo.
Nec prohibens vito; cum fiat juncta marito,
Diligat & juste foedus servando venuste.
Nam quos Lex jungit, sententia nulla repungit &c.

Sed & tumulo Beatricis Ducissae Tusciae Anno MLXXVI. vitâ functae Pisis positum fuit hoc Epitaphium:

QVAMVIS PECCATRIX SVM DONNA VOCATA BEATRIX
IN TVMVLO MISSA JACEO QVÆ COMITISSA.

B Ita Carmen in Ivonem Dionysianum Abbatem, Anno MXCIV. interfectum edidit Clarissimus Mabillonius, in quo prior Versuum pars subsequenti respondet. Paucos tantùm seligo:

Qui nondum norat, sub quale caribde laborat,
Occultans illa fiat damnata favilla:
Et ceu scintillae stipularum corruat ille &c.

Pariter in ejus Epitaphio legitur:

IVO GRAVIS SORTE, CRVDELITER OBRVTE MORTE,
QVEM TEGIT HÆC PETRA, FELIX HABEARIS IN ÆTHRA &c.

C Ad haec in Dissertatione XXXVII. *de Hospital.* evulgavi fundationem Brephotrophii factam Mediolani a Datheo Archipresbytero Anno Christi DCCLXXXVII. Duo Versus in illius Aedis pavimento inscripti leguntur:

SANCTE MEMENTO DEVS, QVIA CONDIDIT ISTE DATHEVS
HANC AVLAM MISERIS AVXILIO PVERIS.

D Praestare non possum, Anno eodem DCCLXXXVII. hosce Versiculos fuisse illic scriptos: attamen verba illa *iste Datheus* viventem illum indicare videntur. Quod ubi statuas, jam tenes, quantam antiquitatem praeferant Versus, quos nunc *Leoninos* appellamus. Ita antiquissimi erunt, sed temporis notâ carentes, Versus in Musivo scripti, quos Panvinius legebat in Claustro Monasterii Lateranensis exesos jam atque cadentes:

CANONICAM FORMAM SVMENTES, DICITE NORMAM,
QVAM PROMISISTIS, HOC CLAVSTRVM QVANDO PETISTIS.

Reliqua eodem concentu continuantur. Pluribus congerendis tempero. Ad alte-

alteram versificandi rationem quod A attinet, videlicet statuendi consona verba in fine geminorum Versuum, neque heic desiderantur exempla longe ante Leonis Parisiensis aetatem. Profectò circiter Annum MLV. hoc est, centum annis & ultra, priusquam Leo ille nomen suum Parnasso daret, Versus in Italia conficiebat celebratissimus vir Sanctus Petrus Damiani, B postea Ostiensis Episcopus. Atque ex eo habemus multa Carmina, Hymnos, & Rhythmos varii metri, eaque fere cuncta consonis vocibus contexta. Sed potissimùm considerandus nobis est ejus *Rhythmus super Salutatione Angelica*, num. 63. in quo perfecti Leonini Versus occurrunt.

Ave David filia, Sancta Mundo nata,
Virgo prudens, sobria, Joseph desponsata,
Ad salutem omnium in exemplum data,
Supernorum civium consors jam probata.
Maria, miseria per te terminatur,
Et misericordia per te revocatur &c.

Audi & ejus Carmen 64. ad eamdem Sanctissimam Virginem:

O miseratrix = o dominatrix = praecipe dictu,
Ne devastemur = ne lapidemur = grandinis ictu &c.

Haec videant, qui contendunt, Majores nostros a Provincialibus didicisse usum consonantium vocum. Mabillonius quoque in Annalib. Benedictinis, Epitaphium prodidit, adhuc C marmore insculptum Alberti Abbatis Miciacensis, qui Anno MXXXVI. naturae debitum solvit, non absimili vocum collocatione distinctum:

HIC JACET ALBERTVS, QVONDAM REGALIA SPERNENS,
PRVDENS ATQVE PIVS, TANTVM COELESTIA CERNENS,
MVNDI DIVITIAS CVM REGALI DITIONE
GEMETICA PRIMAS SPREVIT PRO RELLIGIONE &c.

Florebat Anno MXCV. Baldricus Andecavensis Abbas, cujus Carmina D edidit Du-Chesnius Tom. 4. Scriptor. Franc. In his quaedam concentum vocum in fine Versuum exhibent. Primi Epigrammatis bini Versus sunt hi:

In rotulo multi cum sollicitudine quadam
Dicendi seriem semper metantur ab Adam &c. E

Ita in Carminibus de morte Mathildis Abbatissae Condomensis Anno MXII. compositis, & a supra laudato Mabillonio Tomo quincto Annal. Benedictinor. evulgatis, idem concentus occurrit:

Si lacrymae cuiquam coelestia regna pararent,
Defunctum quemquam si carmina nostra juvarent &c.

Floruit eodem Saeculo Christi Undecimo Gualdo Corbejensis Monachus qui Vitam Sancti Anscharii Episcopi Hammaburgensis metro contexuit, editam a Lambecio. Is in Praefatione lusit Versibus eâdem finali consonantiâ distinctis. En exordium:

Dulce tuis, Alberte, decus, jubar ignivaporum,

Ec-

Ecclesiae turris, Regni diadema decorum,
Gloria Pontificum, Regum venerabile numen
Quod tibi mater init Corbeïa, sume volumen &c.

A Vide etiam Epitaphium Beati Lanfranci Archiepiscopi Cantuariensis celeberrimi, a Sancto Anselmo itidem Archiepiscopo circiter Annum MLXXXIX. compositum. En primos Versus:

ARCHIEPISCOPI NON DIVITIAS NEC HONORES
LANFRANCVS SVBIIT, SED CVRAS ATQVE LABORES.
NATVS IN ITALIA, PAPIENSI DE REGIONE,
CIVIBVS EGREGIIS, ET HONESTA CONDITIONE &c.

B Rhythmos quoque Petri Abbatis Cluniacensis nuper memoratos vide. Inter ceteros unum commemoro *de Resurrectione Domini*, in quo hi Versus:

Lumen clarum = *tenebrarum* = *sedibus resplenduit,*
Dum salvare = *recreare* = *quod creavit voluit:*
Hinc Creator, = *ne peccator* = *moreretur, moritur.*
Cujus morte = *nova sorte* = *vita nobis oritur &c.*

C Est ibi & alius Rhythmus similis *in honorem Matris Domini*, sub nomine *Prosae* editus. Haec autem circiter Annum Christi MCXXX. scripta fuere. Ita Johannes Severanus in Libro *Memorie Sacre di Roma* pag. 314. Inscriptionem refert Anno MCXXVIII. positam Johanni de Crema Cardinali in Sancti Chrysogoni, cujus ecce verba:

O BONE SALVATOR
NOSTRÆ SALVTIS AMATOR,
FILI CHRISTE DEI
PARCE REDEMPTOR EI.

Et apud Canisium Antiquar. Lection. Tom. 3. Part 2. noviss. editionis, Carmina leguntur Metelli Tegerseensis Monachi, qui Anno saltem MCLX. floruit, hoc est, ante Leonem, sive Leonium Gallum. Ibi Rhythmici Versus complures. Paucos audi:

Laudabunt alii clarum genus: at mihi lene
Christi jugum dat verba Camoenae.
Sydereae patriae cives abolere studebat,
Per quos pacem rebus habebat.
Vivebat scintilla tamen, frigente favilla,
Tamdem meta procul micat illa &c.

D Sed longe ante haec tempora compositi videntur non absimiles duo Versus, qui Capuae adhuc leguntur:

HOC PIVS ANTISTES, CLERI LVX, OTTO PARAVIT,
ECCLESIÆQVE PATER, RES, MORES AMPLIFICAVIT.

E Si referenda Inscriptio est ad Ottonem Capuanum Episcopum, quem sub finem Seculi Noni floruisse Ughellius opinatur, iterum confirmatam vides hujusmodi Versuum antiquitatem. Ita Mabillonio teste in Annalib. Benedictin.

dictin. ad Annum DCCVII. in theca argento contecti, ubi collocatae videntur Anno Christi DCCCCXLVI. Reliquiae Sancti Hidulfi Episcopi, hi Versus legebantur:

QVORVM MVNERE SVM TALI VESTITVS HONORE,

DIGNI REDDANTVR DIVINO SEMPER AMORE.

Ita in fine Chronici Centulensis apud Dacherium in Spicilegio Hariulfus ejus Historiae Auctor Anno MLXXXVIII. Carmen subjunxit, cujus en primos tantummodo Versus:

Toto corde meo te, Centula mater, amavi,
Traditus a puero, mea sub te colla ligavi &c.

Reliqui eodem vocum contextu procedunt. Consule etiam, si lubet, Wilielmum Malmesburiensem, qui Carmen profert in Aethelstani Regis honorem conditum, longe antea quàm Leo Parisiensis nasceretur. Illius specimen habeto:

Regia progenies produxit nobile stemma,
Cum tenebris nostris illuxit splendida gemma &c.

Vide etiam Radevicum Lib. 2. Cap. 11. de Gest. Friderici I. uti & Henrici Huntindoniensis Histor. Librum quinctum, & Scholam Salernitanam, & Godefridum Viterbiensem, & Carmen a me evulgatum in Chronico Cajauriensi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 785. uti & Praefationem Cl. Viri P. Pezii in Thesaur. Anecdotorum. Sed in primis recole, quae antea protuli e vetustissimo Antiphonario Benchorensi: nihil enim ibi desideratur ad Leoninae cantilenae metrum absolutum. Antiquitatem insuper artificii hujus longe majorem, quàm vulgo credatur, confirmabit Hymnus Hartmanni Monachi San-Gallensis, Tomo 27. Bibliothec. Patrum, pag. 517. Jam praedixi floruisse illum Anno DCCCLXX.

Tribus signis,
Deo dignis,
Dies ista colitur.
Tria signa,
Laude digna,
Coetus hic persequitur.
Stella Magos
Duxit vagos
Ad praesepe Domini &c.

Eundem concentum vocum ceterae Strophae reddunt. Alia monumenta veterum ejusdem generis praetereo, dicturus tandem, me vix assequi posse, cur Leo Parisiensis Poëta, qui circiter Annum Christi MCXC. floruisse dicitur, *Leoninos* Versus excogitasse credatur, quando tot longe antiquiores habemus, qui Rhythmos & Metra condidere eodem ipso consonarum vocum artificio ac tinnitu. Certe a sententia Papebrochii discedendum, qui ad diem XIX. Maji in Vita Sanctae Pudentianae & Praxedis Versus Rhythmicos in Ecclesia Sanctae Pudentianae rejicit ad tempora Innocentii II. Papae circiter Annum MCXXX. hanc rationem subjiciens: *Nam Leoninorum Versuum initium nemo Eruditus fecerit Saeculo XII. antiquius*. Alia erit in posterum, ut opinor, Eruditorum opinio.

Atque haec de Rhythmica veterum Poësi. Nunc ad originem Poëseos Italicae

talicae vulgaris me converto. Nullus dubitandi locus est, quin Poësis a vulgarium Linguarum Poëtis adhibita, nativitatem suam debeat antiquorum Rhythmicae. Neque enim vulgares Linguae, Italica videlicet, Gallica, Hispanica &c. in contexendis versibus spectant ullam syllabarum quantitatem, sive prosodiam: quod ab antiquis Graecis & Latinis factum est. Et quamvis Italica Lingua duo verborum genera praeferat, brevia nempe & longa: attamen haec vocum quantitas in penultimis tantùm syllabis sistit, si verba sint trisyllaba aut tetrasyllaba &c. ac praeterea nulla harum brevium aut longarum ratio habetur, nisi quantùm exigat vocum collocatio ad uberiorem aurium voluptatem in Versu audiendo. Recentiorum ergo Carmina nihil aliud sunt quàm *Rhythmi*: & quemadmodum plurimi ex antiquis Rhythmis numerum tantummodo pedum seu syllabarum, non verò temporis observationem quaerebant: satque artifici in iis conficiendis erat, demulcere auditorum aures quodam concentu, erumpente ex una dispositione ac paritate pedum in singulis Versibus: idem quoque a vulgarium Linguarum Poëtis factum fuit. Quare quum primum Itali, Galli &c. condere Versus coeperunt, propriâ vulgari Linguâ utentes, hosce appellarunt *Rhythmos*, quae vox apud Italos, Gallos, Anglos, aliosque Populos, levi mutatione factâ, appellata fuit, & adhuc appellatur *Rima*. Non me fugit, per vocem hanc *Rima* non a recentioribus tantùm, sed & a quibusdam antiquis Italicae Linguae Scriptoribus significari ὁμοιοτέλευτον, seu *Similiter cadens*, quo potissimum suos Versus vulgares quoque Poëtae ornare consueverunt. Verùm ex institutione sua

A *Rhythmus*, seu *Rima*, coeptus est nominari integer Versus vulgaris, seu Carmen, atque Poëma, ad imitationem Rhythmorum Latinorum lucubratum, de quibus hactenus egimus. Hac de caussa Petrarcha cecinit:

> *Voi, ch' ascoltate in Rime sparse il*
> *suono.*

B Nam, ut supra ex Othlono vidimus, *Similiter cadens* olim appellabatur *consonum verbum*, seu *consonantia vocum*, ut Antonius de Tempo testatur. Scriptoris hujus Librum adhuc luce carentem, & in Bibliotheca Estensi, ac Ambrosiana adservatum, ego jamdudum memoravi Lib. primo, Cap. 3. de Perfect. Poësi Italic. cujus hic titulus: *Summa Artis Rhythmici vulgaris dictaminis, composita ab Antonio de Tempo, Judice, Cive Paduano, ad Illustrem Principem Albertum de la Scala Anno Domini MCCCXXXII.* Ac proinde is Carmina Petrarchae suâ lucubratione praecessit. Is ergo *Rhythmorum vulgarium septem genera enumerat, Sonetum, Ballatam, Cantionem extensam &c.* Ex quo vides Carminibus ipsis nomen *Rhythmi* inditum fuisse. Rursus ille scribit in Rubr. I. *Rhythmus vulgaris est genus quoddam dictaminis &c. Literalis Rhythmus* (idest Latinus) *secundùm Grammaticos est consonans paritas syllabarum, certo numero comprehensarum. Et eadem dispositio cadit in quolibet vulgari Rhythmo, praecipue in Motu confecto &c.* Infra subdit: *Quilibet Rhythmus habeat saltem unam Consonantiam cum dictione, quae habeat diversum significatum &c.* Sunt ibi tamen & alia loca, in quibus *Rhythmi* vox idem significare videtur, ac nobis *Rima*. Sed quandonam, & apud quos nata Italica Poësis? Omnium Eruditorum calculo jam firmatum est, primos in Italia Siculos vul-

vulgarem Linguam, Italicam nimirum, usurpasse ad condendos Versus. Quae omnium vetustissima Poëmata Italicae Linguae supersunt, Siculis Poëtis tribuuntur. Insuper Petrarcha in Triumph. Amor. Cap. 4. Italicos Poëtas recensens, commemorat *i Siciliani*,

> *Che fur già primi, e quivi eran da sezzo.*

Unde verò Siculi hauserint Versuum ac Poëmatum vulgarium formam, usumque consonantium vocum, antea disputatum est inter Italicos eruditos. Johannes Marius Crescimbenius, cui supra ceteros lucem suam debet Historia Italicae Poëseos, in Comment. Tom. prim. Cap. 2. veluti rem *evidentissimam* statuit, Siculos a Provincialibus Poëtis, quorum Vitas Nostradamus scriptas reliquit, utpote qui antea floruere, universam Poëseos oeconomiam fuisse mutuatos. Et revera Provincialium Carmina fere omnia complectitur pretiosus Estensis Bibliothecae Codex manu exaratus Anno MCCLIV. eosque novimus scripsisse Versus ab Anno MCX. usque ad eundem Annum, quum contra, Italicorum Poëtarum vestigium vix post Annum Christi MCC. nunc inveniamus, atque eorum praeterea pauculi Versus, incomti omnino ac rudes, nascentis Poëseos infantiam prodant. Clarissimus autem Fontaninius in Lib. primo de Eloquent. Italic. Cap. 7. & sequent. ostendit Brunetti Latini auctoritate fretus, vulgarem Provincialium seu Francorum Linguam Anno MCCLX. fuisse *la più dilettevole e la più comune, che tutti gli altri Linguaggi:* ac propterea illius sententia est, non solùm ex ea Lingua Italos derivasse artem Rhythmorum vulgarium, sed etiam, *che la Lingua Provenzale in realtà fu Madre in gran parte dell' Italiana dopo il Secolo Undecimo*. Equidem suspicor, Fontaninium neminem tam enormi sententiae consentientem habiturum, quamquam & Varchius censuerit, Provincialium Linguam *matrem magna ex parte fuisse* Italicae post Annum MCC. Neque enim tam serò emersit, statumque accepit Italica Lingua: immo haec a Provincialibus nonnisi pauca vocabula accepit, uti jam palam factum est supra in Dissertatione XXXII. *de Origine Linguae Italicae*. Et quamquam multas voces ex Francorum aut Provincialium Linguâ in Italicam migrasse daremus: non propterea jura Matris illi tribuenda forent. Huetius ipse, vir spectatissimae eruditionis, licèt Gallus, in Lib. de Origin. Fabular. Romanens. nostros ridet, quod nimiâ liberalitate multas Linguae nostrae voces Provincialibus veluti acceptas referant, quas tamen cum illi tum nos Latio debemus. Exempla & ego attuli in Notis ad Carmina Italica Petrarchae. Denique eos etiam improbavit Dantes Aligerius in Convivio, qui Provincialium Linguam Italicae praeferebant. Ceterum quod est ad Italicorum Poësim, non abs re Marius Equicola, Petrus Bembus, Speronius, Sansovinus, atque, ut alios omittam, praelaudati Crescimbenius & Fontaninius arbitrati sunt, originem istius a Provincialium imitatione esse omnino arcessendam. Liceat tamen & mihi addere: id quidem veri simile, minime verò certum esse. Jam produxi Lib. primo, Cap. 3. *della Perfetta Poesia*, verba Petrarchae, quae rursus heic consideranda veniunt. In Praefatione ad Epistolas suas Familiares de Libris a se compositis ille agens, Rhythmos etiam vulgari Lingua a se lucubra-

tos hisce verbis describit: *Pars mulcendis vulgi auribus intenta, suis & ipsa legibus utebatur. Quod genus apud Siculos (ut fama est) non multis ante Saeculis renatum, brevi per omnem Italiam ac longius manavit: apud Graecorum olim ac Latinorum vetustissimos celebratum; siquidem & Romanos vulgares Rhythmico tantum Carmine uti solitos accepimus.* Haec Petrarcha circiter Annum Christi MCCCLX. scribebat: quae Ludovico Castelvetro Mutinensi in Additament. ad Lib. primum Prof. Bembi jamdiu animadversa, persuaserunt, immeritò obtrudi Provinciales Poëtas, tanquam parentes aut Magistros Italicae Poëseos. Et ea quidem sibi opposuit Crescimbenius; sed quamvis multa commentatus fuerit, nemini hactenus videatur debilitata, nedum confossa Castelvetri sententia. Nam quod nulla Siculorum Carmina vulgaria habeamus, ante Annum MCC. scripta, nequaquam inferendum est, nulla rea pse composita ante Annum illum fuisse. Quot enim & quanta nobis eripuerit tempus, is tantùm ignorat, qui hospes in eruditione prorsus est: ut omittam, plura condi potuisse, quae literis minime fuerint consignata.

Perspectissimum verò Petrarcha habuit, utpote per annos complures in Provincia versatus, quot Poëtas ea regio tulerat, quoque tempore ii floruere. Nihilo tamen secius, non ab iis Siculos didicisse artem Rhythmorum scribit, sed potius a Latinis & Graecis, apud quorum vulgus in usu olim fuisse Rhythmos, ipse Petrarcha acceperat. Cur nos affirmemus, quod is longe propior Provincialium Poëtis, & inter patres Italicae Poëseos numeratus; ignoravit? Ac praecipue quum Leonardus Arretinus in Vita Dantis scripserit ex ipsius Dantis verbo: *Rhythmorum Vulgarium Italicorum* artem circiter Annos centum quinquaginta ante eumdem Aligerium originem habuisse. Epocha ista in eos ipsos Annos convenit, quibus & Provincialium Poëtarum primi floruere. Quid? quod & idem Crescimbenius Part. 2. Libri 2. Commentar. auctor est, Tusciae non defuisse vulgares Poëtas Anno etiam MCC. Quum verò Etruscis, Petrarchâ teste, praeiverint Siculi, reliquum est, ut quo tempore Provincialium Poësis vigebat, Siculorum quoque Poësis usitata apud vulgares fuerit: ac proinde veritate niti, quod Petrarcha ait, videlicet Rhythmorum artem *apud Siculos non multis ante Saeculis* (duobus saltem) *renatam fuisse*. Neque injuriâ subdit ille, Siculos e Graecis atque Latinis id genus Poëseos didicisse, quum antea conspexerimus, familiares fuisse cum Graecis tum Latinis Rhythmos, ac praeterea vocum consonarum usum, quas nunc *Rime* nuncupamus, serâ antiquitate commendari. Apud ipsos Siculos, Saeculo Duodecimo decurrente, ejusmodi Versus a Latinis Poëtis excultos, paucis ostendam. Rogerio I. inclyto Siciliae & Calabriae Comiti, qui Anno MCI. naturae debitum solvit, tumulus hac epigraphe ornatus Mileti positus fuit, Roccho Pirro teste in Chronolog. Reg. Siciliae:

LINQVENS TERRENAS, MIGRAVIT DVX AD AMOENAS
ROGERIVS SEDES, NAM COELI DETINET ÆDES.

Par

Par est Epitaphium Raynaldi Comitis Anno MCXXVI. rebus humanis exemti, apud eumdem Pirrum in Notitia Catanens. Ecclesiae. Ita Guilielmi I. Regis sepulcro, Anno MCLXX. Inscriptio haec incisa est:

HIC TVA ROGERI DVX QUONDAM TEMPORE PATRIS
OSSA TENET TVMVLVS, TVMVLO CONTERMINA MATRIS,
VNDECIES CENTVM DECIES SEX, BIS MAGIS ANNO,
MIGRANS POST CHRISTVM NATVM SVB HERODE TYRANNO &c.

Reliqui Versus eodem Rhythmo procedunt. Similis est Inscriptio Anno MCLXXXIII. posita Margaritae Reginae

HIC REGINA JACES REGALIBVS EDITA CVNIS,
MARGARITA, TIBI NOMEN QVOD MORIBVS VNIS &c.

Nihil ergo opus fuit Siculis Provincialium disciplinae sese tradere ut artem contexendi Versus ὁμοιοτελεύτους edocerentur.

Atque heic addendum est, non Latinos tantùm, & Graecos Rhythmici Carminis exempla Siculis praebuisse, ut Petrarcha erudite animadvertit; sed alios quoque Populos in hac arte eisdem & reliquis Italis facem ministrare potuisse. Nam ultra duo Secula sub Saracenorum Arabum jugo Sicilia gemuit ad Annum usque MLX. quo Messana eis erepta est. Anno autem MXCI. integra Insula in Principum Normannorum ditionem venit. Atqui certum est, Arabes quoque delectatos Rhythmicis Versibus, quos in morem nostrorum consonantibus verbis terminabant. Sunt apud eos antiquissima Carmina, quae adhuc fidem rei faciunt. Idque vel ipsius Maumetis temporibus familiare fuit: nam testante Marraccio in Prodromo, ubi de Alcorano agit Cap. 2 impii illius Libri Signa, sive Versiculi, *in Rhythmum desinunt, qui ut plurimum consonans est, vocali affectâ, cum unâ ex tribus quiescentibus praecedente, ut Una, Ina, Ano &c.* Usque adeo id certum est, ut eruditissimi Huetii in Libr. de Origin. Fabular. Romanens. sententia fuerit, *nos ab Arabum Populo accepisse Artem Rhythmandi*, hoc est, consonantium verborum usum in Versibus, ex quo videlicet nefanda gens meliorem Hispaniae partem jugo suo premere coepit: quod ineunte Seculo Octavo contigit. Eadem quoque Seculo Nono sedem fixit in Sicilia atque Calabria. Innumera dixi adhuc exsistere Arabicae gentis Carmina: idque etiam Derbelotius nos docuit. Immo Spanhemius auctor est, Poëtis illis non inventione tantùm, sed & numero Poëmatum ac Versuum copiâ ab eis scriptorum, quemlibet alium Populum longe concedere. Et profectò mihi perquam veri simile videtur, nos posse non temere Arabum Populo acceptam referre Artem Rhythmicam, sive usum consonantium vocum in fine Versuum, quando Eruditi testantur, antiquissimum esse apud eam gentem Rhythmandi morem,

rem, quem adhuc retinent, & cele- A
bre fuit olim eorum nomen e Lite-
rarum ſtudiis, multumque commercii
eis erat cum Europaeis, ac praeci-
pue Italis. Fortaſſis & ab eis acce-
pimus varias Verſuum formas, quas
deſcribit Agapitus a Valle Flemma-
rum Ordin. Minor. in Libello de
Arte Metrica Arabum. Praeter alios
ejus gentis Libros in hanc rem ce- B
lebris eſt Tractatus *Bader Aladini Da-
mamiani Principis Poëtarum* apud A-
rabes, qui accurate de uſu *Rhythmo-
rum* ſcripſit. Antiquis verò Seculis
poſt abactum ex Italia Graecorum Im-
perium, Arabum doctrina tanto Ita-
lis in honore fuit, ut ii praecipue
Literarum magiſtri cenſerentur: quod
& commemorandum mihi erit infra C
in Diſſertatione XLIV. *de Literarum
fortuna*. Addo, non levem nobis ſu-
ſpicandi cauſſam praeberi, Arabes a
vetuſtiſſimo Populo Judaico Rhythmo-
rum artem & uſum edoctos fuiſſe.
Supra vidimus dicterium Mulierum
Hebraearum in Saul cauſsâ victoriae
a David relatae. Ibi conſonantia vo-
cum. Hac de re diſputatio proxime D
praeteritis annis viguit inter doctiſ-
ſimum virum Blaſium Garofolum,
ac alios Eruditos. Quod novi, Au-
guſtinus Eugubinus, Meibomius, Lu-
dovicus Capellus, Clericus, Hue-
tius. & alii ſenſere, Judaeos ab an-
tiquiſſimis Seculis concentum hunc
verborum uſurpaſſe in ſuis Carmini-
bus, Hymnis, & Canticis. Quid? E
quod Fourmontius V. Cl. Pariſiis
Anno MDCCXIV. Diſſertationem e-
didit, in eadem Urbe typis impreſ-
ſam Tom. 6. *Memoires de Literature
de l'Academ. des Inſcriptions*. Ibi pag.
160. multâ eruditione oſtendit, in
Poëticis Libris veteris Teſtamenti e-
juſmodi concentum in fine Verſuum
occurrere. Exemplis parco.

Quae ubi ſtatuamus, jam patet, conſonantium vocum uſum in Verſibus, ſupra quàm vulgo credatur, longe antiquiſſimum eſſe, utpote qui a Judaeis in Syros, & Arabes fluxiſſe videtur. Deinde ex Arabum gente veri videtur ſimile ipſos Occidentis Populos artem hanc didiciſſe, niſi eamdem a Populis Septentrionalibus antea didicerint. Nam & ad illos in hiſce inveſtigandis oculos convertamus oportet. Certe poſt Arabes imperium Siciliae arripuere Comites, Duces, ac Reges Normanni: gens nempe e gelido Septentrione olim in Galliam, ac demum in magnam Britanniam, Apuliam, atque Siciliam effuſa, dominatione iis in locis fortiſſime conſtabilitâ. Ad Annum uſque MCXCIV. Normannorum Regum potentia ac ſedes apud Siculos perduravit. Ab hoc autem Populo ediſcere etiam licuit Siculis, quando conſentire nolimus, ab Arabica gente eos accepiſſe vulgarium Carminum artem. Rhythmorum profectò vulgari Linguâ conditorum apud gentes Septentrionales antiquior eſt uſus, quàm Provincialium & Italorum. Oſtendunt Germani Evangelia *Rhythmis Theotiſcis* e Latino reddita per Otfridum Monachum circiter Annum DCCCLXXX. quae cantica brevibus Verſiculis in voces conſonantes deſinentibus conſtant. Alia quoque ejuſdem generis Poëmata ille procudit, quae adhuc MSta ſervantur in antiquiſſimis Codicibus Caeſareae Vindobonenſis Bibliothecae ac Vaticanae, immo typis etiam aeneis a Johanne Schiltero tradita proſtant. Sunt & alia apud Danos, Suecos, ceteroſque Germanos ejus generis vetuſtiſſima Carmina. Georgius itidem Hickeſius, inter Britannos ſummae vir eruditionis, in Theſaur. Linguar. Veter. Septen-

ptentrional. quanquam scribat, in antiquissimis Anglo-Saxonum Versibus Pseudo-Rhythmos, hoc est, *le Rime*, minime reperiri: attamen Cap. 24. Grammaticae Anglo-Saxon. specimina adfert Carminum, quae ipse *Semi-Saxonica* appellat, ubi *Similiter cadens* occurrit, quale a nobis in fine Versuum usurpatur. Usserius quoque Cap. 17. pag. 450. Antiquitat. Britann. Eccles. ex Vita Beati Albei haec adfert: *Inde Sanctus Patricius, Archipontifex & patronus totius Hiberniae, Versum sequentem Scoticâ Linguâ, quasi quoddam oraculum, Legis vigorem habens, cantavit. Quem Versum familia Sancti Albei, & familia Sancti Declani noluerunt pro se vel Rhythmice, seu Metrice in Latinum verteremus; sed majoris auctoritatis ei conciliandae gratiâ, illum proprio & genuino, quo pronuntiatum & compositum est a Sancto Patricio, idiomate, pro dignitate proferemus in medium. Ita Scotice canitur ille Versus:*

A

Ailbe umal, Patric Muman, mò gach rath
Theclan Patric Nandeisi, ag theclan go brath.

Ad haec Mabillonius Tom. 3. Annal. Benedictin. pag. 684. producit Rhythmum Teutonicâ Linguâ Anno DCCCLXXXIII. confectum, in quo eundem vocum concentum invenies. Haec

B

profectò, ultraquam multi sint opinati, Rhythmorum Vulgarium antiquitatem oppidò seram evincunt. Franci ipsi, antequam Provincialium Poëtarum celebrata cohors emergeret, ejusmodi Versus elucubrasse videntur. Bulaeus in Histor. Univers. Paris. refert Epitaphium Gallicis Rhythmis

C

Frodoardo Remensi Historico positum, qui Anno DCCCCLXV. finem vivendi fecit. Duos tantùm Versus delibatos inde accipe:

VEQVIT CASTE CLERC, BON MOINE, MEILLEV ABBÈ,
ET D'AGAPIT LY ROMAIN FVT AVBÈ &c.

D

Idem Mabillonius in Act. Sanctor. Benedictin. Seculo V. hos Versus *non longe ab illis temporibus scriptos*, & ipse arbitratur. Apud eos sit fides. En ergo unde alteram normam vulgarium Rhythmorum haurire potuerint Siculi: ex Normannis videlicet Siciliae ipsi imperantibus, aut ex aliis Germaniae Populis, antequam Poëtae in Provincia famam suis Carminibus sibi quaererent. Francorum

E

autem ac Germanorum, adde & Britannorum, mores & Linguam Normanni probe edocti, hunc etiam Poëseos usum in Siciliam invexisse non immeritò credantur. Quantopere verò ejusmodi Rhythmis oblectatus fuerit circiter Annum Christi MC. Gaufredus Malaterra, patriâ Normannus, sed *noviter factus Siculus*, supra innui.

Ad Vulgarium Italicorum Carminum formam quod attinet, ne hanc quidem necesse fuit, ut Siculi, cetérique Italici a Provincialibus Poëtis mutuarentur. Crescimbenius Lib. primo Histor. Vulgar. Poëseos scripserat: *Egli è chiara cosa, che l' Endecasillabo Volgare venne in Italia dalla Provenza*. Verùm ipse re diligentius inspectâ, ab ejusmodi opinione discessit in Commentar. Lib. primo, Cap. quincto, ubi diserte fatetur, se quoque

que agnoscere, Italicorum Versus ex imitatione Latinorum processisse. Id verò ante illum erudite adnotarat noster Castelvetrus, & Jacobus Mazzonius Lib. 2. Cap. 33. in Apolog. Comoed. Dantis. Addo ego, non e Metris tantùm, perfectisque Latinorum Versibus, derivari potuisse Italicorum formam, sed etiam ex incomtis, rudibusque eorum Rhythmis. Jam supra ostendi, & nullo negotio luculentius ostendere rursus possem, Rhythmos Latinos fuisse compositos tetrasyllabos, pentasyllabos &c. eosque longe ante tempora Poëtarum Provincialium. Sed jam satis superque Dissertatio ista excrevit. Quare unum persequar, Versum videlicet Hendecasyllabum, quo potissimum Italica Poësis delectatur, praeterquamquod apud Graecos & Latinos occurrit, a Rhythmopoejis etiam ac Metricis Poëtis excultum fuisse, dum barbarica tempora fluerent. Inter Opera Walafridi Strabonis, cujus est fama celebris inter Scriptores Seculi Noni, legitur ejusdem pia Oratio, e qua nonnullos Versus decerpo:

O rerum Sator omnium tremende,
Dum poenas Crucis innocens luisti;
In quo nil nisi repperis ruinam &c.

In his non tantùm pedes, sed & numerum habes Hendecasyllabi Italici: quod & contingit in Horatiano illo:

Jam satis terris nivis, atque dirae &c.

Et quoniam Poësis nostra pro Spondaeo Dactylum adhibere potest in fine hujusmodi Versuum, qui tunc propterea evadunt Dodecasyllabi, ejusdem tamen temporis atque Hendecasyllabi, *Sdruccioli* Italice a nobis appellati (quorum inventum nescio cur Varchius in Herculano tribuerit Sannazario) eorumdem Versuum specimen ex ipsius Walafridi Carminibus exero:

Legistis, meminit vestra sagacitas.
At multis egomet sordibus obsitus
Denari veniam credo sagaciter &c.

Sane in hisce antiquorum Hendecasyllabis raro deprehendas collocationem accentuum (*Posature* nos dicimus) in Versibus Italicis facilem atque patentem. Attamen quum primi Poëtae Vulgares Versibus paucarum syllabarum praecipue operam darent, ac postea Versum conquirerent, cui aliquid majestatis ex plurium syllabarum cursu accederet, nullum aptiorem invenere quàm Hendecasyllabum, sive is ex duobus brevioribus Versibus confletur, sive alio ordine coalescat: illius autem exemplum apud Rhythmorum Scriptores obvium habuere. Atque heic publici juris factum volo Rhythmum hactenus luce carentem, cujus mentionem feci in Dissertatione I. *de Exteris Gentibus*. Eum descripsi ego e vetustissimo Codice MSto Capituli Canonicorum Mutinensium. Tum quae praecedunt, tum antiquitas Codicis, satis indicant, ipsum fuisse compositum sub initium Saeculi Decimi a Christo nato: quo tempore, ut ibi praefatus sum, Hungari tot impressiones in Italiam, & praesertim in Mutinenses fecere. Dodecasyllabi sunt Versus, sed temporis ratione computatâ pares Hendecasyllabis. Inter ipsos autem quosdam sentias ita contextos, ut familiarem in iis texturam ac sonum nostrorum Versuum deprehendas. Ad haec singuli Versus aliquid Leonini praeferunt, quum in unam eandemque vocalem, ac pari concentu, desinant. Tu experimentum facito.

Rhyth-

Rhythmus canendus Militibus, Mutinensis Urbis custodibus circiter Annum 924

,, O Tu, qui servas armis ista A
,, moenia,
,, Noli dormire, moneo, sed vi-
,, gila.
,, Dum Hector vigil extitit in
,, Troïa,
,, Non eam cepit fraudulenta Grae-
,, cia.
,, Primâ quiete dormiente Troïa,
,, Laxavit Sinon fallax claustra B
,, perfida.
,, Per funem lapsa occultata agmina
,, Invadunt Urbem, & incendunt
,, Pergama.
,, Vigili voce avis Anser candida
,, Fugavit Gallos ex Arce Romu-
,, lea;
,, Pro qua virtute facta est argen-
,, tea, C
,, Et a Romanis adorata ut Dea.
,, Nos adoremus celsa Christi nu-
,, mina,
,, Illi canora demus nostra jubila.
,, Illus magnâ fisi sub custodiâ,
,, Haec vigilantes jubilemus car-
,, mina.
,, Divinâ, Mundi Rex Christe, cu-
,, stodiâ D
,, Sub tuâ serva haec castra vigiliâ.
,, Tu murus tuis sis inexpugnabi-
,, lis,
,, Sis inimicis hostis tu terribilis.
,, Te vigilante, nulla nocet fortia,
,, Qui cuncta fugas procul arma
,, bellica.
,, Tu cinge haec nostra, Christe,
,, munimina, E
,, Defendens ea tuâ forti lanceâ
,, Sancta Maria Mater Christi
,, splendida,
,, Haec cum Johanne, Theotocos,
,, impetra:
,, Quorum hic sancta veneramur
,, pignora,
,, Et quibus ista sunt sacrata nu-
,, mina (a).
,, Quo duce victrix est in bello
,, dextera,
,, Et sine ipso nihil valent jacula.
,, Fortis juventus, virtus audax bel-
,, lica,
,, Vestra per muros audiantur car-
,, mina:
,, Et sit in armis alterna vigilia,
,, Ne fraus hostilis haec invadat
,, moenia.
,, Resultet Echo comes: eja vigila.
,, Per muros eja dicat Echo, vigila.

Dissertationi huic postremam manum imponam, colophone addito non vulgaris pretii: Rhythmo nempe Historico evulgato, quem ex eodem ipso Codice vetustissimo Capituli Canonicorum Veronensium, unde alter *de Laudibus Mediolani* depromtus est, descriptum ad me misit supra laudatus Bartholomaeus Campagnola, multis titulis de me benemeritus. Anno Christi DCCCLXXI. Italiam totam, immo & reliquum Francorum Imperium, concussit detestandum facinus Adelgisi Principis Beneventani, qui Ludovicum II. Augustum, quanquam tot beneficiis in ipsos Beneventanos collatis illustrem, utpote qui Saracenicae gentis cornua fregerat, ejusque acinaces ex eorum jugulo averterat, ausus est seditione commotâ comprehendere, & in custodiam tradere. Sunt

(a) an *moenia?*

Sunt, qui hominem excusant, culpamque in ipsum Augustum, ejusque Conjugem rejiciunt, ut ex Erchemperto, ex Annalibus Bertinianis, & ex Anonymo Salernitano, a me edito Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum, sublucere potest. Et revera quum Adelgiso nihil intentare contra Ludovici vitam animus fuerit, sed timorem tantummodo ac vim ei inferre, ut ex Urbe & regione Beneventana excederet: excogitare liceat, non defuisse aliquam justae irae caussam, aut ansam Principi Beneventano. Attamen vix nemo fuit, qui non horruerit, audiens tot oppobriis oneratum, ac dolose captum, ut idem Erchempertus scribit, *Augustum sanctissimum virum, salvatorem scilicet Beneventanae provinciae, Beneventi infra moenia degentem, ac secure quiescen-*

A *tem*. Hanc tamen sanctitatem infra in eodem Ludovico minime agnoscit laudatus Erchempertus. Hoc ergo facinus Auctor Rhythmi Alphabetici, seu Abecedarii, nunc evulgandi, describit, synchronus profectò, ut res & narratio ipsa suadet, sed simul sermonis Latini imperitissimus. Ego Rhythmum ipsum, qualis in MSto
B Codice Veronensi habetur, accuratissime descriptum, ne unâ quidem literâ immutatâ, Lectori sistere decrevi, distinctis duntaxat Versibus, in MSto indiscretis, ut hoc onere Clarissimum Marchionem Maffejum levem. Sed & ille heic etiam inspiciat velim, quot erroribus abundet frustulum istud antiquitatis, partim Au-
C ctori, partim vetusto Librario tribuendis.

Rhythmus de Ludovico II. Imperatore per Adelchim, seu Adelgisum Beneventi Principem capto, compositus Anno 871. aut 872.

„ AUdite omnes fines terrae (1) errore cum tristitia,
„ Quale scelus fuid factum Benevento Civitas.
„ Lhuduicum comprenderunt sancto, pio Augusto. (2)
„ Beneventani se adunarunt ad unum consilium.
„ Adalferio (3) loquebatur, & dicebant Principi:
„ *Si nos eum vivum dimitemus, certe nos peribimus.*
„ *Celus* (4) *magnum preparavit in istam Provintiam:*
„ *Regnum* (5) *nostrum nobis tollit: nos habet pro nihilum.*
„ *Plures* (6) *mala nobis fecit. Rectum est, ut moriad.* (7)
„ Deposuerunt sancto (8) pio de suo Palatio;
„ Adelferio illum ducebat usque ad Pretorium:
„ Ille verò gaude (9) visum tamquam ad martirium.

Exie-

(1) Legendum puto *horrore*.
(2) Si Legibus Maffeji amici parendum est, *Augustio* scribendum erit. Sed iis legibus veteres rigide se obstrinxisse minime videntur.
(3) *Adalferius*, unus e Primatibus Beneventanis.
(4) pro *Scelus*, ut puto.
(5) Vide Annales Bertinianos, & Anonymum Salernitanum.
(6) *Plures*: scribe *plura*.
(7) Idest *moriat*, cum bonâ Prisciani veniâ.
(8) Pro *sanctum pium*, idest Ludovicum Augustum, quem & Erchempertus *sanctissimum* appellat.
(9) Fortè, *gaudens ibat*.

„ Exierunt (10) Sado & Saducto (11) inoviabant imperio.
„ Et ipse sanctè pius incipiebat dicere:
„ *Tamquam ad latronem venistis cum gladiis & fustibus.*
„ *Fuit jam namque tempus, vos allevavit* (12) *in omnibus:*
„ *Modo verò surrexistis adversùs me consilium.*
„ *Nescio pro* (13) *quid causam vultis me occidere.*
„ *Generacio crudelis* (14) *veni interficere,*
„ *Ecclesie que Sanctis Dei venio diligere,*
„ *Sanguine veni vindicare, quod super terram fusus est.*
„ Kalidus ille, temtator (15) ratum adque nomine
„ Coronam Imperii sibi in caput ponet, (16) & dicebat Populo:
„ *Ecce sumus Imperator: possum* (17) *vobis regere.*
„ Leto animo habebat (18) de illo quo fecerat.
„ A Demonio (19) vexatur, ad terram ceciderat.
„ Exierunt multae turmae videre mirabilia.
„ Magnus Dominus (20) Jesus Christus judicavit judicium.
„ Multa gens Paganorum exit in (21) Calabria,
„ Super (22) Salerno pervenerunt possidere Civitas.
„ Juratum (23) est ad Sancte Dei Reliquie
„ Ipse Regnum defendendum, & alium requirere.

(10) *Sado*, seu *Sadoan*, *Sugdan*, Princeps Saracenorum tunc Beneventi captivus. Narrat etiam Anonymus Salernitanus, ejus consilio ad hoc facinus usum esse Adelgisum.

(11) *Saducto inoviabunt*, Quid heic scribendum sit, majori otio fruentibus divinandum relinquo. Num *qui obviabant Imperio*.

(12) Pro *allevavi*. Beneficia innuit in Beneventanos conlata.

(13) Elegantiae Tullianae. Scribe *pro qua causa*.

(14) Veni illum interficere, qui huc venit, ut Ecclesias sanctas Dei e Saracenorum jugo eriperet. Hostium tuorum sanguinem, qui super terram fusus est, veni vindicare.

(15) Quis *tentator* iste? Num Adelgisus, an Seodan, aut alius quisquam? Noctem faciunt verba illa *ratum adque* (pro *atque*) *nomine*.

(16) Pro *ponit*.

(17) Latine volens efferre Italicum *vi posso regere*, ignoravit, an illud *vi* Accusativo responderet potius quàm Dativo.

(18) Pro *ebibat*, ut puto, laetus de illo, quod fecerat.

(19) Et heic incertum, fueritne Adelchis Princeps, an Seodan, vexatus a Daemonio.

(20) Scriberem *Domnus*, ut mensura prioris Versiculi rectius procederet. Sed leges Syllabarum video alibi neglectas. Scribendum quoque foret *judicat judicium*.

(21) Pro *e* Calabria.

(22) Exeunte supra memorato Anno DCCCLXXI. Salernum obsidione pressum est a Saracenis, quam solvere demum coacti sunt, regresso adversùs illos Ludovico Augusto. Pro *possidere* scriberem *obsidere*.

(23) Stropha haec spectans ad literam I. supra desideratur. Nescio an suo loco sit restituenda. Videtur autem heic innui sacramentum, quo se se obstrinxit Ludovicus, *se vindictam aliquam ex calumnia, quam tunc patiebatur, numquam exacturum*, ut scribit Regino. Ceterum manca est haec Stropha, & aliae integrae fortasse desiderantur: neque enim Rhythmus per reliquas Alphabeti literas progreditur.

DE NOMINIBUS

E T

AGNOMINIBUS

ANTIQUORUM.

DISSERTATIO

QUADRAGESIMAPRIMA.

DISSERTATIO
QUADRAGESIMAPRIMA.

Idendum nunc, qui mores fuerint Majoribus nostris in usu *Nominum*, deinde vero & *Cognominum*. Et primo, antequam Gothi & Langobardi sese effunderent in Italiam, usitata fuere apud nos nomina Romanae aut Graecae originis; eaque crebrius a Christianis renovabantur, quae a sanctis Martyribus, aliisque Christicolis virtute illustribus olim fuerant usurpata. Neque unum interdum Nomen, seu Cognomen sat erat eorum temporum Magnatibus. Ita *Pontius Meropius Paulinus*, Nolanus Episcopus, vir sanctitate celebris, nobis est notus. Postremum Nomen, sive Cognomen, ita Sancto viro adhaesit, ut non alio quàm isto a reliquis Romanis distinctum inveniamus. Eodem Seculo floruit *Turcius Rufius Apronianus Asterius*, & ipse Consul, cujus chirographum ex vetustissimo Vergiliano Codice Mediceo depromsit Clarissimus Cardinalis Norisius in Cenotaphiis Pisanis, pag. 431. Ita Seculo subsequenti occurrunt nobis *Magnus Aurelius Cassiodorus* (sive *Cassiodorius*, ut contendit Scipio Maffejus Marchio V. Cl.) & *Flavius Anicius Manlius Torquatus Severinus Boëtius*, tot nominum comitivâ stipatus. A-

A lios omitto: neque enim ea Secula mihi illustranda proposui. Sed ubi in Italiam erupere, veluti tot muscarum examina, barbarae Septentrionis nationes, desiit ambitiosa caterva tot nominum, & vel ipsae Romanae aures simplicitati assuescere coeperunt. Rudibus ejusmodi Populis uno uti Nomine mos fuit. Illud etiam rude
B atque asperum plerumque erat, utpote ex eorum Linguâ, hoc est, Germanicâ antiquâ, derivatum. *Liutprand*, *Audoald*, *Rotbar*, *Petelfrit*, *Rixolf*, *Rodpert*, *Agilupb*, aliaque hujusmodi Nomina eorum fuere, quae Latine inflexa in Libris & Chartis invenimus. Neque suaviora ex Francorum Linguâ emersere, quum & ipsa foret Teudisca, sive Germanica. Iisdem
C autem Seculis, quibus intermixtae cum Italico Populo fuerunt exterae Gentes, nomina Romanorum, veterumque Sanctorum, apud aliquos servata fuere, sive Religionis causâ, sive quod ab antiquo Populo Italico prognati, barbarica nomina aversarentur, & suae gentis vocabula amarent. Id praesertim apud Ravennates
D diu, & semper apud Romanos, observatum est, quorum Civitas feliciter Langobardorum ungues evasit. Sed in Langobardico Regno longe plura nomina in usu fuere, ex eorum Linguâ petita, quàm e Graecâ atque Latinâ. Idque vel in ipsis Monachis animad-

nimadvertere possumus. Vino indigebat Aupaldus, insignis Ambrosiani Monasterii Mediolanensis Abbas, ideoque ad *famulos* Curtis suae Lemontae confugit, eos deprecans, ut Monasterii necessitatibus liberali oblatione opem ferrent. Non recusarunt ii; sed simul petiere, ut Abbas profiteretur, non illud ex debito se exegisse, sed quidem ab iis per preces impetrasse. Non ii fuisse videntur Servi rigide sumti, sed *Manentes* in praediis Monasterii, hoc est, ut opinor, Aldii coloni, quibusdam pactis ad excolendas eas terras adsciti, quibus tamen Abbas *Senior* dicebatur. Expetiere praeterea, ut Abbas eâ occasione scriptis commendaret, quaecumque onera fuerant eis ante imposita, videlicet quot *Solidos*, quot *Formaticos* (idest caseos, unde Italica vox *Formaggio*), quot modios tritici, ova, pullos &c. singulis annis Monasterio deberent. En Chartam non pauci faciendam, quam ex Archivo ejusdem Coenobii descripsi.

A

B

Charta concordiae initae inter Aupaldum Abbatem Monasterii Ambrosiani Mediolanensis, & Famulos Curtis Lemontae, de censibus ac oneribus, quibus ipsi famuli obnoxii sunt, Anno Christi 957.

D*Um vir Reverentissimus* Domnus Aupaldus *venerabilis* Abbas, *intus in caminata supra solario juxta Ecclesiam beatissimi Ambrosii resideret pariter cum suis Monachis, ibidem cum eo residentibus, causâ utilitatis sui Monasterii, & cum eisdem simul sermocinaret: accidit, ut inter reliquas verbas ita eis alloqueretur, dicens:* Scimus omnes, qualis inter nos imminet tempus, maxime & fructus vindemie ob nostris imminentibus peccatis, quod nobis pejus assidua contritione satis fallit; ideoque solitus fui secundùm temporis qualitatem aliquantis vicibus nostre Curtis Lemonta Famulos ibidem commanentes precare, ut secundùm de illorum possibilitatem de Vino, quod fecissent, non pro conditionem, sed propter nostram precationem, juxta quod potuissent, nobis deferrent: quod ita se omnes fecisse hucusque cognovimus. Unde ipsi Famuli timore compulsi, ne hanc precationem sibi, suisque parentibus pro conditione eis in usum aliquis requireret, vel in posterum ex hoc pro lege ipsi requisituri aliquatenus fuissent. *Unde factum est, ut dum predictus Domnus Abbas in ipsa allocutione cum suis alloqueretur Monachis, accidit, ut ibidem in medio illorum, parte de predicti Famuli de eadem Curte Lemonta advenirent, provoluti ad pedes prelibati Domni Aupaldi Abbatis, ita precati sunt, dicentes:* Domine preclarissime Senior, vestram suppliciter flagitamus mercedem, quatenus de Vino, quod quali tempore aliquod partem optulimus, talis exinde vestra magnificentissima nobilitas scriptio facere dignetur, ut non hoc nobis quisquam pro conditione..... sed propter precationem nos omnes cognoscere possimus. *Quapropter Domnus Reverendissimus Abbas una cum omni consilio confratrum suorum Monachorum. eis assensum prebuit: & hanc scriptionem Johannem suum fidelissimum Levitam scribere rogavit, quatenus de eodem Vino superius nominato omnes sciant & intelligant non pro conditionem, sed propter*

C

D

E

pter precationem deinde . . . . . si ceterique omnes cognoscant esse mansuram. Placuit etiam eidem Domno Aupaldi Abbati, hanc scriptionem ipse firmare, simulque & per manus Monachorum sibi commissos roberare, ut conditio illorum nullatenus infringatur, excepto sin necessitatis causa supervenerit per nostram precationem bono animo & pari voluntate cuncti obediant. Precamur denique & nos Famulos nostre Curtis Lemonta, ut in hac scriptione, quam facere precepistis, nostra conditio scripta permaneat, & quod legibus facere debemus vel persolvere per unamquamque nostram Villulam juxta antiquitatem temporis ad vestrum Monasterium persolvendum apertissime cognoscatis. In primis de Madrunino Denarios Solidos XIV. Formaticos *ad statera illorum Libras X. Formentum staria II. Pullos VI. Ova LX. De Salvaniade Denarios Solidos XIV. & reliqua similiter. De Cautenigo omnia similiter. De Vero Denarios Solidos IV. Aliud nichil, nisi tantum amiscere de piscibus bonis quatuor vices in anno. Et si precati fuerint, similiter faciant, sicut & ceteri faciunt. De Civenna Denarios Solidos XVIII. Pullos XII. Ova CXX. De his Villulis suprascriptis, quarum hec sunt nomina, Madrunino, Salvaniade, Cautenigo, & Civenna, seu & Villa Lemonta, omnes simul pariter debemus olivas colligere, & premere ad expensa domnica, & evegere oleum de ipsas olivas in nostra expensa ad Monasterium Beati Ambrosii. Debemus etiam & nostrum Seniorem, suosque fideles per aquam navigare in ambulando & revertendo. Debemus etiam in Festivitate Sancti Ambrosii, in Ramos olive, in Letanias majores, & in Sancti Nazarii, per has singulas Festivitates, quod sunt quatuor vices in anno, secundùm vestrum honorem, ut melius potuerimus, de Piscibus valde bonis in vestrum servitium adducere. Haec omnia non recusamus. De quo Breve duo uno tenore scripti sunt. Unum eis datum est, & alterum in Monasterio reservatum. Illi vero, qui de Villa Lemonta videntur esse, non debent olivas premere, nec ligna ad ipsas olivas dare, nec evegere ipsum oleum, sed tantùm debent omnes colligere, & vasa eorum ad utilitatem predicte olive, quantùm opus est, debent dare, seu & simul omnes debent ceteri adjuvare ad incaricandum, prout necesse fuerit.*

✠ Aupaldus *humilis* Abbas *a me factum subscripsi.*

Karissimus Presbiter & Monachus, seu & Decanus consensi & subscripsi.

Amelius Presbiter & Monachus subscripsi.

Herimbertus Presbiter & Monachus subscripsi.

Anzelbertus Presbiter & Prepositus consensi & subscripsi.

Maternus Diaconus consensi & subscripsi.

Ambrosius Monachus consensi & subscripsi.

Ulpertus Monachus & Subdiaconus consensi & subscripsi.

Luvedeus Presbiter consensi & subscripsi.

Giselbertus Presbiter & Ministerialis de Latiniano subscripsi.

Gerouvinus Subdiaconus subscripsi.

Johannes Monachus & Levita subscripsi.

Garibaldus Diaconus subscripsi.

Stephanus Monachus & Subdiaconus subscripsi.

Lazarus Monachus & Subdiaconus subscripsi.

Johannes Monachus subscripsi.

Factum est autem hec & firmata Anno Domni & preclarissimi & egregii pii Patris Aupaldi Reverentissimi Abbati, regiminis sui Terriodecimo, Mense Septembrio, Indictione XV.

Pari-

Puricellius in Monument. Basilic. Ambrosian. Abbatem hunc appellatum fuisse *Huppandum* contendit, atque ita eundem subscripsisse alteri Chartae, auctor est. Ego de fide illius Chartae dubitarem. Nam & in Regio Privilegio apud ipsum Puricellium, & in Charta Monasterii Tollensis, memorata a Clariss. Mabillonio in Annalib. Benedictin. ad Annum DCCCCLXIII, atque heic, disertis verbis nuncupatum videmus *Aupaldum*. Hoc autem nomen, uti & *Herimberti*, *Angelberti*, *Ulperti* sive *Walperti*, *Gerovvini* & *Garibaldi*, quae in Charta ista occurrunt, sunt Langobardica, aut Francica: cetera verò Romanam nationem sapiunt. Neque praetereundum est, Saeculo XIII. & XIV. nomina quaedam, horrida sane, invaluisse vel inter ipsos Italiae Regulos, quae nunc aut risum aut admirationem audita excitant, sed tunc placidis fortasse auribus accipiebantur. Ejusmodi fuere in Familia Bonacossia, Mantuae dominatrice, nomina *Bardelloni*, *Taini*, *Bottezellae*, *Butironi*, *Scaglini*, *Passerini*: in Ordelaffa *Scarpettae*: in Scaligera Veronae dominâ, *Canis* & *Mastini*: ineptum enim est, quod excogitavit Jovius, nempe a Tartaricâ Linguâ, quae *Canem* appellat Regem seu Principem, Scaligeros desumsisse hoc nomen. Nihil tale ipsos somniasse, *Mastini* nomen satis indicat. Josephus quoque Scaliger in Epistola ad Dusam, ubi umbratilem suam originem a Scaligeris Principibus deducere conatur, de Cane Grandi scribit: *Nomen illi fuerat Francisco a sacro lavacro, Cani a gentilitate, Magno a merito rerum gestarum*. Sed haec ignoravit Ferretus Vicentinus Poëta, eidem Cani synchronus, in Carmine de illius Laudibus, Tomo IX. Rer. Italicar. a me edito. Illum *Canem* tantummodo appellatum ait, quod ejus mater

---------- in imagine somni
Visa sibi est peperisse Canem.----

Neque is didicerat, Scaligeros a Windorum Principibus oriundos, apud quos *Caban idem est ac Rex aut Princeps*, ut iidem Jovius & Scaliger somniarunt. Ita in Familia Turriana Mediolani olim dominatâ invaluere nomina *Muscae*, *Pagani*, *Carnevarii*, *Cassoni*; quod postremum tamen e *Castono* nomine Gallico depravatum sine dubitatione fuit. Alia ejusdem indolis praetereo. Utrum verò ex his nonnulla in Baptismo iis imposita fuerint, reliqua autem Agnomina fuerint per scomma eis affixa, quae in eorum Nomen transierint, non facile decernas. Certe *Passerino Bonacossio Raynaldus* quoque, nomen fortasse primitivum, fuit. Porro constat, eos sine ulla trepidatione, sine fastidio, palam ejusmodi Nominibus fuisse usos, nullumque dedecus inde sibi metuisse. Saeculo etiam XII. *Malaspina*, *Pelavicinus*, *Mal-Nevothe*, atque alia id genus nomina, Italiae Primatibus fuisse tributa, jam animadverti in Antiquitatibus Estensibus. Addere nunc juvat Chartam e Codice MSto Cencii Camerarii. Ibi nobis occurrent *Tigniosius Comes*, *Caltiagonte Comes*, & *Cajaguerra Comes*, fortasse *Cacciaguerra*. *Paltonerius Comes* ibi praecipue memoratus, filius *Fortisguerrae Comitis*, nomen gessit, quod Tuscorum Dialecto significat *un Birbante*, *un Birbone*, idest *Mendicum*. Hic autem titulus Chartae praeponebatur.

Char-

Chartula, quomodo *Paltonerius* recognovit Castrum Montiscelli per Dominum Papam, & constituit annis singulis certum censum Bisantium unum auri, Anno 1156.

IN *nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Anno ab Incarnatione ejus Millesimo Centesimo Quinquagesimo Sexto, mense Aprili, Indictione III. Manifestus sum ego* Paltonerius Comes, *filius quondam* Fortisguerrae Comitis, *quia per hanc Chartulam proprietario nomine, praesentiâ Donni Guidonis Presbyteri Cardinalis, titulo Sanctae Potentianae, & Legati Ecclesiae Romanae, residente apud Sanctum Quiricum, in conventu cum Episcopis, videlicet Senensi, Aretino, atque Clusino, Suanensi, Castrensi, Massetano, atque Vulterrano, donare, itemque tradere videor ad honorem Dei omnipotentis, & sanctae Romanae Ecclesiae, & in personam* Domini Adriani summi Pontificis: *idest Castellum de Monte Clello, cum Curte & omni pertinentia sua; eo scilicet tenore, ut si ego praedictus Paltonerius Comes sine filiis masculini vel feminini sexus, de me descendentibus decessero, supradictum Castellum cum Curte & omni pertinentia sua ad jus beati Petri, & sanctae Romanae Ecclesiae cum integritate deveniat. Et propter haec ego praedictus Paltonerius Comes exinde statuo & convenio, annualiter in Ascensione Domini nostri Jesu Christi, praedictae sanctae Romanae Ecclesiae Censum solvere, dum vixero, Bizanteum unum aureum. Et similiter ego praedictus Paltonerius Comes statuo & convenio, ut si post obitum meum filii mei praedictum Censum a sanctae Romanae Ecclesiae summo Pontifice in Feudum non aquisierint, annuatim praedictae sanctae Romanae Ecclesiae statuto termino praedictum Censum persolvant. Unde ego praedictus Paltonerius Comes obligo me, meosque heredes, quod si supra dictam conventionem atque concessionem praedictae sanctae Romanae Ecclesiae attendere & conservare noluerimus, omni tempore promittimus componere & dare poenam praedictae sanctae Romanae Ecclesiae, suisque summis Pontificibus bonorum denariorum Lucensium Libras centum: & post poenam solutam praedicta concessio atque conventio firma & illibata permaneat. Et in tali ordine Presbytellum Judicem Domini Imperatoris hanc Chartulam proprietatis scribere rogavimus.*

Actum in Episcopatu Aretino, in Burgo Sancti Quirici.

✠ ✠ *Signum manus testium: Renutius, & Ugutio Comites, Germani filii quondam* Tigniosi Comitis.

Caltiagonte Comes *filius quondam* Cajaquerrae Comitis.

Reinutius Comes filius quondam Bernardini Comitis.

Isimbardo de Monte Gerlone, & Rontione de Bibiano, & Scantivolus de Maciareto, rogati sunt testes.

Sed quod potissimùm in antiquitatis inquisitione adnotandum est, barbaricis temporibus Italici incolae Nominibus tantùm contenti, nulla ex iis agnovere, quae *Cognomina* nunc appellare consuevimus. Mabillonius vir celeberrimus, in insigni Opere de Re Diplomaticâ, Lib. 2. Cap. 7. recte statuit *sub finem Saeculi Decimi, sed maxime Saeculo undecimo ineunte, Cognominum usum frequentare coepisse.* Eamdem sententiam antea Du-Cangius probaverat in Historia Mon-

morenciaca: eamdemque subinde confirmavit Clariss. Papebrochius e Societate Jesu, in Actis Sanctor. Bolland. Tom. 4. Maji, pag. 12. Honoratum Boucheum, aliosque testes in eam rem collaudans. Sed & ipse rursus eamdem stabilivit in Responsion. ad Exhibition. errorum, quos ei bonus Carmelita objecerat. Quicumque in veterum monumentis aliquantulum versatus est, confestim fateatur oportet, circiter ea tempora, immo etiam seriùs, invectum fuisse inter Italicam gentem Cognominum usum. Itaque supine falluntur, qui in remotissimis Seculis eadem se adinvenisse putant, ut illustribus nostrorum temporum Familiis thura & odores incendant. Aut somnia aut imposturae sunt, si quae hujusmodi in Genealogicis Libris nobis propinantur: & prope pro argumento falsitatis statim habendum est, si qua Charta ante Millesimum exarata eruitur, quam ornent, aut onerent aevi nostri Cognomina. Propterea nihil invidendum est tot nobilibus Familiis, quae in monumentis Seculi Octavi, Noni, & Decimi, Episcopos, Cardinales, inclytos belli Duces inveniunt, atque inter suos Majores mirabili pace accensent. Hercle eruditi viri Mediolanenses non indigent, ut a me edoceantur, in una nubium regione (Libro nempe, ubi otiosus quisque legere potest, quod cupit) inventa fuisse Cognomina veterum Archiepiscoporum Mediolanensium. Nimirum nescio quis nugivendulus primùm excogitavit inter illustres inclytae illius Urbis Familias partiri se posse decus infulae Mediolanensis. Ad Annum Christianae Salutis XC. *Oldanae* Familiae Sanctus Castritianus adscribitur: *Burrae* Sanctus Monas ad Annum C-

A LXXXVIII. Tum ad Annum CCCL. Sanctum Protasium *Algisia* sibi tribuit: Sanctum Dionysium ejus successorem *Marliana*. Sanctum Venerium *Oldrada:* Sanctum Glycerium *Landriana:* Sanctum Lazarum *Cotta*. Eodem gradu reliquorum Mediolanensium Antistitum distributio procedit, quam religiose Ughellius in B Italia Sacra retinuit. Sed ut ut vulgus atque ineruditi hisce fabulis facile acquiescant, certe miror Puricellium, virum alioquin inter Mediolanenses Scriptores emunctae naris, & omnium commendatione dignum, qui contexens Vitam Sancti Laurentii Archiepiscopi Mediolanensis, circiter Annum Christi Quingentesimum C ad eam Cathedram electi, eum in nobilis Familiae *Littae* catalogum confidentissime infert, sine tabulis rem adeo remotam affirmans. Sic apud Caelestinum Bergomatis Historiae Scriptorem, Ughellium, & alios, *Castillionea* Familia Tachipaldum Episcopum Bergomatem ad Annum Christi DCCCXI. ostentat: *Calepia* Garibal- D dum Anno DCCCLXVII. *Caremala* Adelbertum Anno DCCCLXXXV. Reliquos praetereo veteris aevi Episcopos, quos non meliori titulo in censum illustrium Familiarum aevi nostri quidam inferunt, quàm nostri olim Mutinenses in *Rascharinam* gentem pertraxerint Sanctum Geminianum, Urbis nostrae Patronum, & E circiter Annum CCCXCVII. e vivis sublatum: quam magnificam laudem eidem Familiae nequaquam turbare sunt ausi Sillingardus, Ughellius, & alii.

Age verò jam perconteris: si Cognominibus caruere Itali Saeculis rudioribus, atque uno tantùm Nomine ii utebantur, quei alter ab altero ejusdem Nominis tunc distinguebatur?

& quei

A & quei fieri potuit, ut unus pro altero interdum non acciperetur? Ut ait Sanctus Augustinus Cap. 13. Lib. post Collat. ad Donatistas: *plena est consuetudo generis humani, ut non solùm duo, sed etiam plures homines uno nomine vocitentur.* Verùm Augustino vivente erant Praenomina & Cognomina, quibus alter ab altero distinguebatur. Non idem Seculis barbaricis factum. Quum Mutinae plures olim essent, & adhuc sint, *Johannis Ferrarii* nomen & cognomen praeferentes, in Epistolis ad eos missis, atque in aliis bene multis casibus, errores interveniebant. Ego quoque (liceat addere) duo nomina adhibere ab adolescentia coepi, non ambitionis causâ, sed necessitatis, quod aequalis meus alter esset, eodem donatus nomine atque cognomine. Quid ergo olim contigisse putes, quum ne Cognomentum quidem alterum hominem ab altero, sive, ut rectius loquar, unius Familiam ab alterius distingueret, & plurimi, ut par est credere, eodem nomine in eadem Civitate appellarentur? Nemo certe non videat, ejusmodi antiquorum morem plurimas posteris reliquisse tenebras: quod potissimùm sentiunt privatae Familiae, si quando ad conquirendos in vetustis Seculis Majores suos se se convertunt. Meâ enim sententiâ ob hunc ipsum defectum fieri nullo pacto potest, ut ejusmodi soboles, quamquam ex antiquitate illustres, in Secula remota assurgant, ibique progenitores suos detegant, nisi eos constans aliqua Praefectura, aut alicujus loci Dominium a ceteris secernat, & conjunctionem cum posteris signet. Sed quid dixi tenebras posteris inlatas ex ista nuditate Nominum? B Vel ipsis viventibus, eorumve filiis necesse est, ut olim non leve incommodum pepererit atque confusionem neglectus iste Cognominum usus. Ut experimento facto rem ipsam Lector digito suo tangat, exerere mihi placet monumenta duo, quae nullius momenti videri possint, C sed quae Majorum nostrorum hac in re consuetudinem luculentissime prodent. Eadem ego descripsi ex vetustissimo Sacramentario Sancti Gregorii, quod adservatur in Archivo Capituli Canonicorum Mutinensium, exarato, ut opinor, ineunte Saeculo Ærae Christianae Decimo, forsitan & Saeculo Nono. Nam praeter antiquitatem Codicis, & formam D characterum, haec ipsa, quae nunc editurus sum, in margine addita erant, praetereaque additamenta alia facta Anno Christi DCCCCLXXIII., quae evincere possunt, longe antea scriptum fuisse Codicis ipsius textum:

Catalogus eorum, qui ad luminaria Majori Templo Mutinensium ministranda se se Fraternitate initâ obstrinxere, circiter Annum 980.

E *IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit nomina Virorum hac Mulierum, qui pro Dei timore & Christi amore dederunt singuli Denarios pro redemptione animarum suarum in* Luminaria, ad illuminandum Ecclesiam Dei, *ut eorum animas inluminet Deus in sanctum Paradisum: & ipsi omni anno Deo auxiliante hoc facere similiter promittunt. Petro. Johanne. Lanfranco. Mirabilia. Adhelberto. Rustico. Bonumtempore. Rolando. Azo. Ardingo. Johanne. Andrea. Everardo. Alivaldo. Tansreda. Johanne. Walterio.*

 Johan-

Johanne. Benedicto. Liuzo. Johanne. Andrea. Enrado. Walberto. Martino. Johanne. Alberico. Amezo. Sigefredo. Petro. Enrico. Ezolo. Crescencio. Petro. Restano. Domminico. Rainero. Rodulfo. Johanne. Petro. Ugo. Geminiano. Winizo. Giso. Johanne. Martino. Petro. Martino. Lanfranco. Geminiano. Domminico. Fredulfo. Lamperto. Johanne. Warimbaldo. Girardo. Alberto. Stephano. Alberto. Petro. Constancio. Ingelberto. Bonizo. Johanne. Anrado. Andrea. Grimezo. Johanne. Liuzo. Ageprando. Rainero. Martino. Segnoretto. Liuto. Urso. Ermentruda. Officia. Alboara. Officia. Benza. Immilia. Ermengarda. Maria. Burga. Cristina. Teuza. Maria. Regeza. Richilda. Alberga. Ingelberga. Gisla. Maria. Vineza. Riutruda. Ita. Ingelberga. Boneza. Richilda. Tetbelberga. Maria. Warimberga. Roga. Maria. Martha. Regenza. Cristina. Columba. Susanna. Raina. Imma. Berta. Auria. Angela. Oliva. Benza. Teberga. Liuta. Maria. Ideoque omnes, quos supra memoravimus, vel qui in antea Deo auxiliante in hanc Fraternitate se conjuxerint, faciat eos Dominus una nobiscum insimul in hoc seculo talibus operibus operare, ut remissionem omnium peccatorum nostrorum apud Deum invenire valeamus, & suâ misericordiâ in libro vitae cum omnibus fidelibus Christianis scripti esse mereamur: & ut tenebrosa & horrenda tormenta possimus evadere, ubi cernimus magnum esse periculum; & ad requiem tendere, ubi gaudium esse scimus sempiternum. Et tribuat nobis Christus Filius Dei vivi per interventum ejusdem Genetricis Virginis Mariae, hac beatissimi Patroni nostri Sancti Geminiani, & omnium Sanctorum merita, nostrorum veniam delictorum, ut cum Dei adjutorio ascendere mereamur ad superna coelorum; & partem aliquam & societatem habere in congregatione Sanctorum ad epulas beatorum inter convivia Angelorum, ubi requiescent animae justorum in lucis canaore, & mellifluo vernantis floris odore. Ibi vident claritatem Dei, & lux permanet indeficiens & vita.

Heic animadvertere juvat, summam Majoribus nostris curam fuisse *Luminarium Ecclesiae*, quam in rem immanis interdum, ac semper magna vis cerae, ac olei impendebatur. Nempe ad cultum divinum, atque ad alendam Populi pietatem id pertinebat. Adhuc *Luminariae* nomen in multis Italiae Ecclesiis perdurat. Sunt autem plures Conciliorum Canones, quibus praecipitur Luminarium impensa, atque in eam certa pars bonorum Ecclesiae destinatur. Immo ad hunc etiam usum Decimas dare Populus jubebatur, solicitique erant ipsi Principes, ne quid Templorum decori hac ex parte deesset. In Additamentis ad Leges Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. evulgavi Capitulare Ludovici II. Augusti, in quo Lex Nona est *de Decimis*. Ipsam Decimam persolvendam Augustus decernit in qualibet Ecclesia: *& ipse Sacerdos, qui ibi ordinatus fuerit, ipsam Decimam dispenset pro Luminaria, sive pro eleemosynis*. Sic in Concilio Meldensi Canone 75. Presbyteri Decimas accipere dicuntur, *ut sarta tecta Ecclesiae, & Luminaria exinde competenter provideant*. Praedia quoque a piis fidelibus saepissime in eum finem Ecclesiis donabantur. In hanc rem digna omnino est, quae legatur, Constitutio Aldrici Episcopi Cenomanensis, promulgata circiter Annum DCCCXL. atque edita a Baluzio Tomo 3. pag. 111. Miscellaneorum. Decernit ille,

ut

ut ardeant per quotidianas noctes in seniori Ecclesia Luminaria de oleo, a vespere per totam noctem usque mane tria: & de Cerâ, quando tempus dictaverit, una: & ad Nocturnas, sive Matutinas (noctu enim Canonici quoque ad divinas Laudes canendas olim conveniebant) *ardeant Luminaria per quotidianas noctes de Oleo decem, & de Cerâ quinque: tria ante senius Altare, & quartum ante Altare Sanctae Trinitatis &c. In festivitatibus Sanctorum, viginti, & in Dominicis omnibus noctibus, constitutum est, ut amplius incendantur, & ardeant Luminaria triginta de Oleo, & quinque de Cerâ &c.* In majoribus autem festivitatibus *constitutum est, ut ardeant Luminaria multiplicata, idest de Oleo nonaginta, & Cerâ decem &c.* En quantum argenti exposceret sacrorum Luminarium cura. Verùm pro more humanarum rerum, aut aviditas impiorum Saecularium saepe sacra loca suis fundis spoliabat, aut ipsi sacri Ministri in usum proprium convertebant reditus in Luminaria expendendos. Id quoque sublucet ex Capitulari Ludovici Pii Anno DCCCXXIII. emisso, apud Baluzium, in quo ad Episcopos inter cetera Augustus ille scribit: *Et sicut prohibetis, ne de Mansis ad Ecclesiae Luminaria datis Sacerdotes aliquid accipiant, sic & vos, & vestri Archidiaconi de eisdem Mansis nihil accipiendo aliis exemplum praebeatis.* Sed surdis interdum canebatur. Subtractis autem ejusmodi reditibus aut Decimis, ne sacra domus debito cultu fraudaretur, necesse rursus erat piae gentis liberalitatem implorare, & ad nova dona accendere. En quid actum Mutinae olim fuerit. Complurium virorum ac feminarum, in quibus pietas eminebat, *Fraternitas* instituta est, unoque in se recipiente, *omni anno* certam pecuniae summam conferre ad Luminaria Ecclesiae. In MSto Codice singula eorum nomina interjecto punctulo distinguuntur, ut nulla dubitatio supersit, nuda haec esse Nomina, atque hinc abesse quodlibet Cognominis vestigium. At bone Deus! aut miretur, aut rideat quisque, dum heic *Petros* sex, *Johannes* decem, *Andreas* tres, *Martinos* quatuor, *Marias* sex, *Christinas* duas, duasque *Ingelbergas &c.* ostendit, signo nullo inter se distinctos. Monstrum id plane videatur nobis diverso more viventibus, ac praecipue quum plures alios fuisse in eadem Civitate, eisdem nominibus utentes jure opinari possimus; atque heic memorati, ut credere par est, ex infima Plebe fuerint. Accipe nunc alteram consuetudinis hujus testem, Necrologium videlicet e margine ejusdem Sacramentarii Mutinensis excerptum, in quo oscitantiam quoque Majorum nostrorum appelles, designantium tantummodo per Indictionem annos emortuales hominum heic descriptorum.

Necrologium Mutinensis Ecclesiae scriptum Saeculo Decimo ac Undecimo.

X. *Id. Octobris obiit Urso de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. Winisa. Martinus. Agipertus. Vivencio. Ermenbertus. Leo. Agibertus. Liutardus. Petrus. Martinus Diaconus. Bonipertus. Martinus Clericus, Custos, qui & Azo vocatur. Albentruda. Teosperga. Audelinda.*

XVII. Kal. Aprilis obiit Artefusus. Martinus Diaconus.

XVIII. Kal. Aprilis obiit Grimoaldus.

II. Id. Octobris obiit Dominicus de hoc seculo ad vitam per Indiction. I. Johannes Subdiaconus.

V. Non. Maji obiit Arnaldus de hoc seculo ad vitam per Indiction. X.

XVII. Kal. Maji obiit Petro de hoc seculo ad vitam per Indiction. XV.

XV. Kal Augusti obiit Rinperga.

...... Kal. Septembris obiit Adelbertus de hoc seculo.

XI. Kal. Martii, quod fuit in secunda feria, obiit Enradus de hoc seculo ad vitam per Indiction. IX.

..... Id. Septembris obiit Adelbertus de hoc seculo ad vitam per Indiction. XIV., quod fuit feria tertia.

VIII. Kal. Decembris obiit Adeldruda de hoc seculo ad vitam per Indiction. III. feriâ primâ.

X. Kal. Augusti obiit Amadeus filius ejus de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feriâ primâ.

VII. Id. Decembris obiit Giselbertus Presbyter de hoc seculo ad vitam per Indict. V., quod fuit ipso die Sancti Ambrosii, & fuit feria quinta.

X. Kal. Februarias obiit Rodulfo de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feria septimâ.

Pridie Kal. Octobris hobiit Benefacius de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feriâ quartâ.

Idus Januarii obiit Johannes de hoc seculo ad vitam.

IV. Id. Martii obiit Liuzo ex hoc seculo.

XII. Kal. Aprilis obiit Atto.

Pridie Kal. Aprilis obiit Dominicus de hoc seculo ad vitam per Indict. II.

VIII. Kal. Octobris obiit Johannes Presbyter Magistro de hoc seculo ad vitam per Indiction. IV.

A *IV. Kal. Decembris obiit* Robertus Comes *de hoc seculo ad vitam per Indiction. IV.*

XII. Kal. Martii hobiit Petrus Presbyter de hoc seculo ad vitam per Indiction. XV.

IV. Non. Aprilis obiit Ildeburga de hoc seculo ad vitam per Indict. XIV.

XII. Kal. Septembris obiit Sigefredus
B *de Braida per Indict. IX.*

X. Kal. Octobris obiit Andrea Banzario de hoc seculo ad vitam per Indiction. XI.

IV. Non. Julii obiit Gundevertus Presbyter de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feriâ sextâ. Petrus Presbyter.

IV. Id. Septembris obiit Regiza de hoc seculo ad vitam per Indiction. III.
C *feriâ quartâ.*

VII...... Octobris obiit Ermenperga de hoc seculo ad vitam per Indict. XI. feriâ secundâ.

IV. Kal. Februarii obiit Ardingus Episcopus *in Papia, & fuit sepultus in Motina, III. Non. ejusdem Februarii per Indict. I. Extractus est de eo loco, ubi sepultus fuit in arca saxea, cum a-*
D *liis ab ipso* Domino Ildeprando Episcopo *manibus suis cum magno honore, Pridie Idus Magii, imperantibus Domno Otto, itemque Otto filio ejus, per Indict. I.*

III. Non. Decembris obiit Johannes Presbyter de Mediolano de hoc seculo ad vitam per Indiction. XIII.

...... Kal. Octobris obiit Johannes
E *Magistro de hoc seculo ad vitam per Indict. IV.*

XIII. Kal. Aprilis obiit Lupo da Via de hoc seculo ad vitam per Indict. III.

Pridie Id. Martii obiit Sigefredus Archidiaconus de hoc seculo ad vitam per Indict. IX.

XIV. Kal. Novembris obiit Valkerius filius Atoni.

III.

III. Kal. Martii obiit Maria per Indict. X.

Nonis Januarii obiit Andrea Subdiaconus de hoc seculo ad vitam per Indiction. XIII.

XI. Kal. Februarii obiit Rainardus de oc seculo.

IV. Nonas Februarii obiit Sigezo de oc seculo.

Nonis Februarii obiit Kerrado de oc seculo.

XIV. Kal. Julii obiit Giselberga de hoc seculo ad vitam, Indiction. II.

III. Kal. Julii, quod fuit festivitas Apostolorum Petri & Pauli, obiit Gotefredus de Beloniense, *&* Ermerada uxor ejus. *Obiit ipsa Kalendis Julii de hoc seculo, quod fuit* Genitor & Genitrice Domni Warini Episcopi Motinensis Ecclesie, *per Indiction. I.*

VI. Id. Septembris obiit Venerando de hoc seculo per Indict. IV.

X. Kal. Novembris obiit Ildegarius Notarius de hoc seculo ad vitam per Indiction. VI.

VIII. Kal. Novembris obiit Erimberga de hoc seculo ad vitam per Indict. V.

III. Id. Februarii bobiit Roprega per Indict. XII.

III. Non. Februarii obiit Ildegarda de hoc seculo per Indict. XII.

XVI. Kal. Februarii obiit Ermengarda per Indict. XII.

Pridie Nonas Aprelis obiit Anna de hoc seculo per Indict. XII.

X. Kalendas Aprelis obiit Wibertus de hoc seculo ad vitam per Indict. IV.

XI. Kalendas Maji obiit Sigiza de hoc seculo ad vitam per Indiction. XII.

IX. Kalend. Januarii obiit Wilelmus filius Raginardi de hoc seculo ad vitam per Indiction. XII.

Nulla heic occurrunt illustria nomina, si excipias *Robertum Comitem*, quem liceat opinari Mutinensium Comitem fuisse, & *Ardingum Episcopum*, & parentes *Warini Episcopi*. Quis ille Ardingus Episcopus fuerit, frustra hucusque investigavi. Crederes Episcopum Mutinensem: sed nulla ejus mentio in catalogo Antistitum Mutinensium apud Sillingardum, & Ughellium. Dicitur, diem postremum clausisse *in Papia IV. Kal. Februarii*, tumulatus postea Mutinae *III. Nonas ejusdem Februarii*. Additur extractum illum fuisse *de eo loco, ubi sepultus fuit*, ab *Hildeprando Episcopo*, imperantibus Ottone Magno, ejusque filio Ottone, *Indictione Prima*, hoc est, Anno Christi DCCCCLXXIII. Atqui Hildeprandum istum praefuisse Mutinensi Ecclesiae Anno DCCCCLXX. Diploma editum ejusdem Ottonis I. Augusti testatur. Attamen suspicionem mihi prorsus evellere nequivi, hunc etiam *Ardingum* Mutinensi infulâ fuisse donatum, utpote qui rexisse hanc Ecclesiam inter Widonem & Hildeprandum Episcopos, & ante Annum DCCCCLXX. finem vivendi fecisse potuerit. Cur enim Ticini mortuo tumulus Mutinae datus fuerit? Civis saltem Mutinensis fuisse videatur. *Warinus Episcopus Motinensis Ecclesiae* heic memoratus circiter Annum MIII. ad istam Cathedram ascendit. Animadvertas autem in supra edito Necrologio nomina quaedam, signo peculiari a reliquorum hominum nominibus distincta, cujusmodi sunt, *Martinus Clericus*, *Custos*, *qui & Azo vocatur*; *Johannes Presbyter Magister*; *Sigefredus de Braida*; *Andreas Banzario*; *Johannes Presbyter de Mediolano*; *Lupo da Via*; *Wilelmus filius Rainardi &c.* Quae res persuadere nobis potest, ne eorum quidem temporum hominibus signa, quum vellent, defuisse ad alterum ab altero discernendum. Neque insalutatum praeterire volo primum illud

lud nomen: hoc est, *Martinus Clericus, qui & Azo vocatur*. Hinc intelligis, ruere conjecturam Clarissimi Leibnitii putantis, nomen *Azo* per contractionem idem fuisse atque *Albertus*, seu *Adelbertus*: quod & in multis aliis locis animadverti. Et profectò Chartas ostendere possumus, e quibus pateat, aliquando aut ex titulo alicujus ministerii & officii, aut ex loco, aut ex parentis nomenclaturâ distinctos fuisse homines, ut erroris periculum averteretur. Exempli causâ, erat aliquis Marchio, Comes, Vicecomes, Advocatus, Notarius, Judex, Scabinus, Vassus alicujus, Presbyter &c. Satis plerumque fuit Nomini adjungere Titulum hunc, ut is inter alios Cives dignosceretur. Nos quoque in quotidiano sermone permultos designare solemus, adhibito tantùm titulo officii cum nomine, aut cognomine illorum. Ubi verò desiderabatur titulus, addebatur Nomini ejus Patria: qua ratione nunc etiam sacrorum Coenobiorum Monachi, abjecto Cognomine, sese distinguunt. Denique addito nomine sive Patris, sive Matris, complurium persona certo designabatur: quem postremum ritum audivi adhuc perdurare in quibusdam ditionis Ecclesiasticae pagis montanis, quorum incolae, etiamnum antiquis moribus viventes, neglecto Cognominum usu, Patris tantùm appellationem ad se

A distinguendos usurpare pergunt. Id etiam in montibus Garfagnanae Provinciae, Mutinensi Duci ultra Apenninum subjectae, animadverti adhuc potest: cujus rei testis est mihi locuples non unus. Praeterea idem ritus apud Arabes unice erat olim in usu. Verùm uti Elmacinus Lib. 12. Histor. Saracen. Cap. 8. scribit, Fadlus circiter Annum Christi DCCC-

B XVII. *primus adhibuit in Epistolarum inscriptionibus Cognomina & Agnomina. Ante enim scribere tantùm solebant homines in inscriptionibus: Ab N. filio N. ad N. filium N.* Sed minime apud Musulmanos, sive Arabes, antiquum morem fuisse obliteratum, satis sequentium temporum Historia

C prodit. Neque aliâ ratione usos Majores nostros ante Annum a Christo nato Millesimum, ut sese certo designarent, multis ostendi posset exemplis veterum Chartarum, quas in Antiquitatib. Estensib. produxi. Peti & alia possunt exempla ex Chartis, quae in Chronico Vulturnensi evulgavi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 387.

D 396. 397. 411. &c. ut alia omittam. Ego nunc id mihi duntaxat ostendendum sumo, scilicet vel post Annum Millesimum perdurasse consuetudinem hujusmodi. Prodeat ergo Placitum, cujus authenticum vidi in Archivo Monasterii Benedictinorum Sanctarum Florae & Lucillae Aretii.

Placitum coram Bernardo & Mazzolino Comitibus & Missis Henrici Regis habitum, in quo Rodulphus Abbas Monasterii Sanctarum Florae & Lucillae obtinet quosdam agros contra Griffonem filium Berardi, qui citatus sistere se noluit ad Placitum, Anno 1014.

Dum Bernardus, & Mazzolinus Comites & Missi Regis Einri-

E ci, *jussu ipsius aberent Placitum prope Civitatem Aretinam, aderat* Rodulfus Ab-

Abbas Ecclesie Monasterii Sancte Flore: *innotuit eis, qualiter Griffo filius Berardi tenebat non proprietario jure, seu occasione Cartule convenientie, que Libellus dicitur, quasi quot pater ipsius ab* Azone Abate *adquireret, ad Censum redendum aliquantam terram cultivam, & aliquis ex ea, cum Silva, que est in Comitatu Aretino, prope Montem Ferentinum in loco, ubi dicitur Lappina; de secunda est terra Griffonis, & filiorum Wilielmi; de tertia parte est terra de Casale de Esce; de quarta parte est terra Sancte Flore. Unde querebat predictus Abbas, ut ipse Griffo ad Placitum veniens suum Libellum deferret, & sibi justitiam faceret, aut ipsam terram sibi legaliter defenderet, aut ipse diceret, cujus ereditas erat ea re. De re igitur cum per dies plurimos clamasset, alia diceret, & predicti Comites eum cotidie, ut ad Placitum veniret per Preconem compellerent: qui Griffo dum latitans & effujens numquam appareret in Placito, ut finis ujus litis imponeret, tandem circa finem Placiti predicti Comites & Missi Regales commoti & flexi, & misericordiam tandem adimplentes justitiam, per lignum, quot manu jerebant, miserunt bannum super denominatum Abbatem Rodulfum & prescriptam terram in Mancusos aureos duo milia, ut nullus mortalium, magna vel parva persona, prescriptam Ecclesiam Sancte Flore, vel Fratres Monachos ibi Deo famulantes de predicta terra devestire, inquietare, vel molestare audeat sine legali judicio. Qui verò fecerit, predictos duo milia Mancusos aureos compositurum se esse cognoscat, medietatem Camare Regis, & medietatem dicto Monasterio & Fratribus & Cenobitis, ibi Deo famulantibus. Ubi autem ec gesta sunt, Lambertus, Gausfredus, Liutardus, Ugo, Bonizo Judices,* Walfredus Comes, *Ugo filius Gerardi, & Ugo Notarius, Gerardus & Teudericus fratres, Everardus filius Walcheri, Petrus & Ugo filii Ugonis, Griffo, & Griffo da Montagnano, & Ursus filius ejus, Bonefatius filius Bezzonis, Rainerius filius Berardi, Raginerius filius Ildiprandi, Grifso filius Wilielmi, Faralmus, & Gotizo, & Teuzo, Teudaldus, & Wido fratres filii Suppenis, & infinita multitudo aliorum omnium, quorum nomina pre multitudine scribere nequeo.*

Ego quidem Johannes Notarius jussu prescriptorum Comitum & Judicum amonicione, & omnia denotavi in Anno ab Incarnatione Dominica Millesimo Quarto Decimo, Anno vero invictissimi Inrici Reges Secundi regnantis Duodecimo, Mense Februario, per Indictione Duodecima.

✠ Signum Mazzolini Comitis & Regales Nuntii, qui interfuit.

✠ Signum Bernardi Comitis & Missi Regalis, qui aderat.

Lambertus Judex interfuit & subscripsit.

Gausfredus Judex Domni Regis interfuit.

Indica mihi, si potis es, unum inter tot viros Placito adstantes aut assidentes, cui praeter Nomen Cognomen quoque fuerit. Nullum ostendes. Acta haec vides Anno MXIV. Quid Anno MXLVI. exsculpere possis ex altero Placito, brevì intelliges. Illud ego descripsi e Tabulario Canonicorum Regularium Pistorii.

Placitum Pistorii habitum coram Guiberto Comite Misso Regis Henrici, in quo Praepositus Monasterii Sancti Bartholomaei Pistoriensis obtinet contra quosdam, Anno 1046.

D*Um in Dei nomine, infra Civitate Pistoria in Casa solarata donicata de Domui Sancti Zenonis ibi residebat* Wibertus Comex Missus Donni Enrichi Regis, *a causas audiendas hac deliberandas, residentibus cum eo* Martinus Episcopus *sancte ipsius* Ecclesie Pistoriensis beati Zenonis, *gratia Dei umilis Episcopus, & Johannes, & Eriprando, & Guinitho, & Teutho Judicibus, & Rotticbisi Notarius, & ibi aderat Rollando filio Lamberti, & Brentane filio Anselmi, & Saracino filio Omichi, & Donato filio Petri, Paulo filio Gualberti, Guido filio Jobannis, Leo filio Rollandi, Siifredi filio Ildibrandi, Guido & Fantino germani filii Gerardi, Ildibrando & Rodolfo germani filiis item Rodolfo, qui Fusco vocatur, filio Teuthi, Ildibrando filio Walberti, Baruncho filio Gerardi, Cicho filio Petri, Raineri filio, & reliquos plures: ibique in eorum presentiis veniens Tetbaldo Prepositus de Monasterio Sancti Bartbolemei, qui est prope Civitatem Posteria, cum Petrus filio Erithi Avocato suo, sic ceperunt dicere, & proclamare, & vociferare:* Per tres dies a vos predicto Wibertus Comes Missus Domni Enrichi Regis de Ildibrando filio bone memorie Guidi de loco Maune, & de Siifridi, qui Groffilello vocatur, filio suprascripti Siifridi, quod ipse Siifridi, qui Groffilello vocatur, qui contendit mihi a pars predicti Monasterii Sancti Bartholomei terram & rebus, que vocatur Broilo, & suprascripto Ildibrando detinet terram & rebus & Ecclesia in loco, ubi dicitur Abatisco, cum integre duo rex sortis, que fuat posita, una in loco Viugnale, alia rex sorte est posita in loco Arciano, cum una petia de terra & vinea, que est posita in loco Cerbiano, una cum omnibus terris & rebus illis, que sunt positis in loco Neure, qui ad ipsam Ecclesiam Sancte Marie de Abatisco est pertinentes, una cum omnia pertinentia & jacentia sua, que ad ipsam Ecclesiam & sortis & terris & rebus suis pertinentiis; unde a vos predicto Wibertus Comes Missus Donni Enrichi Regis reclamavimus per tres dies; & a vestrum Placitum vociferare fecisti, ut a vestrum Placitum venisset, & inibi justitiam fecisset: & minime eis ad vestrum Placitum habere potuisti. *Cum ipse Tettbaldus Prepositus cum predicto Avocato suo taliter dixisset; tuu predictus Wibertus & Missus Donni Regis, una cum predictis Judicibus, qui ibidem aderat, ita recordari dixerat, & omnia vera esse, & sic predictus Prepositus una cum predicto Avocato suo dixerunt. Tun predictus Prepositus una cum predicto Avocato suo petivit misericordiam, ut ipse propter Deum, & anima Donni Regis, hanc suamque mercedes, & unam partem predicti Monasterii Sancti Bartholomei, de omnibus predictis rebus, que superius legitur, & de omnibus rebus illis, que ad predictis terris & rebus sortis Ecclesie sunt pertinentes, ad salvam querelam investivit, quousque predicto Ildibrando & Siifridi, qui Groffilello vocatur, ad Placitum venisset, & ei justitiam fecisset. Hec dictum, tuc per consilium vestrorum Judi-*

Judicum predicto Misso Donni Regis predicto Prepositus, & jam dicto Avocato suo de omnibus predictis rebus ad salvam querelam parte predicti Monasterii Sancti Bartholomei investivit, quousque predicto Ildibrando & Groffilello ad Placitum veniat, & justitiam faciat a pars predicti Monasterii Sancti Bartholomei. Et insuper misit bannum Donni Regis super predicto Prepositus & Petrus Avocato suo, & suprascriptis rebus in Mancusos aureos duo millia, ita ut nullus quislibet omo, magna parvaque persona, disvestire audead, aut aliquam contradictionem vel molestationem faciat. Qui vero oc fecerit, predicta duo millia Mancusos aureos compositurus se agnoscat, medietatem parte Camare Donni Regis, & medietatem eidem predicti Monasterii Sancti Bartholomei, & ad illius Prepositus, qui ibidem pro tempore fuerit. Et ac notitia pro securitate ejus Monasterii fieri admonuerunt.

Quidem & ego Rotichisi Notarius per jussionem Missi Donni Regis, & Judicum amonitionem scripsit, Hanni Domini nostri Jesu Christi Millesimo Quadragesimo Sesto Mense November, Indictione XV. feliciter.

✠ *Signum manus suprascripti Wibertus, Misso Donni Enrichi Regis, qui ac notitia suam propria manus firmavit.*

✠ *Ego* Martinus Episcopus *manu mea scripsi.*

Teutho Judex interfuit.

✠ *Johannes Judex interfuit.*

✠ *Guinitho Judex interfuit.*

✠ *Heriprando Judex Donni Imperatoris interfuit.*

Ne heic quidem Cognomina deprehendas; sed singulos homines designatos aspicis, aut ex eorum Titulis, aut ex additamento Patris. Longius adhuc progrediamur, ad Annum videlicet MXCIX. & Mathildis Comitissae Placitum prodeat, quod olim mihi suppeditavit ex adversariis suis, vivens Florentiae ornamentum, Philippus Bonarota Senator Florentinus, ex editis Libris vir Clarissimus.

Placitum Florentiae coram Comitissa Mathilde habitum, in quo Guido Comes terras a Guidone filio Bonifacii renuntiatas concedit Canonicis Ecclesiae Sanctae Reparatae, Anno 1100.

D*Um in Dei nomine, in Civitate Florentia, in Palatio domus Sancti Johannis, in judicio resideret* Domna Matilda *Dei gratiâ* Dux & Marchionissa, *residentibus cum ea* Widone Comite *filio bone memorie Widonis, & Arderico, & Ubaldo, & Teuzone, & Benjamino judicibus, & Bellincione, & Ildebrando, & Donato Causidicis, & Sichelmo, & Lamberto Notariis, & stantibus cum eis Sichelmo filio Adaleite, & Gerardo filio Seavizi, & Johanne filio bone memorie Ugonis filii Johannis, & Johanne filio bone memorie Donati,* & Gerardo Caponsacco, *& Bonfantino, & Johanne filio bone memorie Rolandi, & Rolando filio Gualberti, & Guitone, & Idelbrando nepotibus Jochi, & Gherardo Gastaldio Domne Matildis, & Johanne & Petro germanis filiis bone memorie Briccoli, & aliorum plurium presentia: Guido filius bone memorie Bonifatii, per lignum, quod sua tenebat manu, refutavit in manu predicti Guidonis Comitis omnes terras & res, quas per Feudum detinebat ab eodem Widone Comite in Curte de Campiano. Et tunc ipse Wido Comes investivit Aczonem*

nem Presbyterum, & Ugonem, & Rodulfum Diaconum, & Canonicos Ecclesie Sancte Reparate, site in Civitate Florentia, in qua Domnus Rolandus residet Prepositus. Et statim ipsi Clerici ceperunt querere mercedem ab ipsam Donnam Matildam Dei gratiâ Ducem & Marchionissam, ut bannum suum super prescriptis terris & rebus mitteret. Et tunc ipsa Donna Matilda, Dei gratiâ Dux & Marchionissa, misit bannum suum super prescripto Aczone Presbytero, & super prescriptis terris & rebus, ut nulla persona jam dictam Ecclesiam Sancte Reparate, suosque Rectores exinde devestire aut molestare presumat sine legali juditio. Et qui hoc fecerit, quinquaginta Libras bonorum Denariorum Lucensium compositurum se agnoscat, medietatem Parti publice, & reliquam medietatem prescripte Ecclesie Sancte Reparate, suisque Rectoribus.

Et ego Petrus Notarius ex jussione Donne Matilde Dei gratiâ Ducis & Marchionisse, & Judicum ammonicione scripsi Anno Dominice Incarnationis Millesimo Nonagesimo Nono, Sexto Nonas Martii, Indictione Octava.

Ego Ardericus Judex interfui & subscripsi.

Ego Teuzo Judex, quia me presente factum est, subscripsi.

Ego Ubaldus Advocatus interfui & subscripsi.

A Annum MXCIX. Chartae hujus apographum exhibet cum *Indictione Octava* conjunctum. Petat aliquis, num recte consignati fuerint Chronologici isti characteres. Anno quippe MXCIX. decurrebat *Indictio VII.* Sexto Nonas Martias. Sed animadvertendum est, Florentinorum morem fuisse, & adhuc * perseverare, numerandi annos
B ab Incarnatione, hoc est, a die XXV. Martii, ita ut ii Annum ipsum nostrum seriùs exordiantur; atque adeo Nonis Martii, decurrente *Indictione VIII.* iis numerandus fuit Annus MXCIX. qui tamen nobis est Annus MC. Heic autem rursus habemus viros non paucos, nullo Cognomine inter se distinctos, quibus Cognominis
C loco est aut Patris aut Matris appellatio. Matris, inquam: nam ut heic *Sichelmus filius Adaleitae* occurrit, ita & alibi reperimus alios a nomine tantùm Matris suam peculiarem denominationem desumsisse, eâ ratione, ut puto, quod diutius ante eorum Pater ad plures abiisset, & notior esset Mater superstes. Attamen
D *Gerardus Caponsacco* hinc erumpit, Cognomine videlicet ornatus. Sed hoc fuerit *Supernomen*, non verò quod nunc appellamus *Cognomen*. Vide infra commemoratam Chartam Mutinensem Anni DCCCCXVIII. ubi occurrit *Lampertus, qui supernominatur Cavinsacco.* Illud quidem extra controversiam positum est, etiam subsequenti Seculo
E Duodecimo, immo & ipso Tertiodecimo, complures occurrere in publicis Actis memoratos, eosque non ignobiles viros, a quibus nondum ullum Cognomentum assumtum fuerat. Nobiles autem viri & ipsi aut per nomen Patris, aut appellatione ditionis

* Haec quum scripserat & praelo commiserat Auctor Clar. varia tunc ista vigebat Annorum numerandorum ratio & Florentiae, & alibi locorum. Anno autem MDCCL. Francisci I. Caesaris Augusti Decreto, Etruria quoque Communem computandi Stilum admisit.

tionis & Feudi, quo fruebantur, personam suam indicare consueverunt. Composita fuit in agro Mutinensi ad Sanctum Caesarium controversia quaedam inter *Mathildem* celeberrimam *Comitissam* nuper memoratam, & *Landulphum Episcopum Ferrariensem*. Interfuere stipulationi concordiae istius A non pauci Nobiles viri, utriusque partis Vassalli. Nullus inter eos Cognomine proprie accepto spectandum se praebet. Quali autem notâ distinguerentur, ipsa Charta prodet, quam descripsi e Collectaneis MStis Peregrini Prisciani Ferrariensis in Estensi Bibliotheca adservatis.

Refutatio sive restitutio multorum agrorum facta a Mathilde Comitissa & Ducissa Landulfo Episcopo Ferrariensi, Anno 1109.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominice Nativitatis Millesimo Centesimo Nono, Pascale in Apostolatu *Anno Decimo, Regnante* Henrico Quarto *quondam* Henrici Imperatoris filio *Anno Tertio, die IX. Mensis Junii, Indictione Secunda, in loco, qui vocatur Sancti Cesarii. Quamquam omnis promissio solis verbis firma & immobilis teneri debeat, tamen ne ea, que promittuntur, oblivioni tradantur, dignum fore duximus, quatenus secundùm oris dicta Carta monstrentur inscripta. Quapropter ad memoriam future posteritatis descripsimus refutationem & finem, atque perpetualem transhactionem, quam fecit* Domna Matilda inclita Comitissa Domno Landulfo *Dei gratiâ* Ferrariensi Episcopo. *Refutavit namque predicta Domna Comitissa Matilda per virgam, quam in manu sua suscepit, in manu predicti Landulfi Episcopi Ferrariensis, & per eum in Ecclesiam Sancti Georgii Episcopi Ferrariensis, totum & integrum scilicet fundum unum, qui vocatur Bathrignano, cum Casalibus & appendiciis suis, seu silvis, & omnibus piscariis & paludibus suis, & cum omnibus ad totum prefatum fundum, qui vocatur Bathrignano, pertinentibus. Cujus latera sunt hec: a primo latere Albareto, cujus medietas ad prefatum fundum Bathrignanum per-* B *tinet, & altera medietas de jure Monasterii Sancti Silvestri Nonantulensis esse videtur; a secundo latere media Fessa, que vocatur Candus, percurrens usque in fossatum; a tertio latere Massa, que vocatur Duo Basilice; atque a quarto latere fluvio Pado percurrente. Et refutavit similiter predicta Comitissa predicto Episcopo, sicut supradictum est,* C *totas & integras omnes res illas immobiles, quas quondam Cono de Calaone in tempore sue mortis per suum testamentum in prefata Ecclesia Sancti Georgii pro sua anima reliquit, & post ejus mortem a suis fideicommissariis per donationis Cartam tradita sunt. Que predicte res posite sunt in inferius scriptis fundis & locis: scilicet in Villa Comite,* D *& in Manezo, & in Villanova, & in Bagnolo, & in Ponzano, & in Flexo, & in Filzatico, & in Runzi, & in Sadriano, cum omnibus juris & pertinentiis in prefatis locis sibi pertinentibus. Hec quidem omnia, sicut supra dictum est, refutavit prefata Comitissa in prefato Episcopo, cum terris, vineis &c. Unde pro Dei timore & anime sue remedio,* E *dedit investituram prefato Episcopo: & in suis manibus misit Joannem de Massa Nuntium suum, qui prefatum Episcopum, vel suum Nuntium in vice prefate Ecclesie Sancti Georgii de omnibus prefatis rebus corporaliter*

*ter investiat ad habendum, possidendum, ordinandum, disponendum, & quicquid prefato Episcopo, suisque successoribus dehinc exinde placuerit in perpetuum faciendum. Quam scilicet refutationem & transactionem firmam & irrevocabilem in perpetuum tenere & conservare cum suis heredibus vel successoribus coram inferius legendis testibus promisit. Quod si non fecerit, vel si omnia prefata non conservabit, aut si prefatas res amplius intromiserit vel abstulerit, vel si consenserit alicui abstrahere vel diminuere, quod promisit & spopondit se daturam cum suis heredibus vel successoribus, pene nomine, duplum istius rei in consimili loco prefato Landulfo Episcopo, suisque successoribus Episcopis, & prefate Ecclesie Sancti Georgii. Et solutâ penâ firma & stabilis in perpetuum remaneat ista finise * & perpetualis transactio. Que facta est dictant *, Aldigerio Judice coram inferius legendis testibus, quorum nomina inferius leguntur.*

MA | TIL
DA | DI
GRA | SI
QD | EST

SS.

Ego Bernardus *sancte* Parmensis Ecclesie *humilis* servus, & Domni Pasqualis *in* Longobardie partibus Vicarius, *licèt indignus interfui & subscripsi.*

Ego Adiberius Regie Aule Judex subscripsi.

Nomina quidem testium sunt hec: Ugo Mantuanensis Episcopus, *Ardoinus de Palude, Azo de Sala, Sasso de Bibianello, Albericus de Nonantula, Azo filius Ubaldi, Ardoinus filius Ugonis filii Ottonis, Raimundus de Rothilla, Iginulfus de Gandaceto, Raimundus de Nonantula, Wielmus filius Bulgari, Petrus de Remenda, Sivelmus, Siginulfus filius ejus, Petrus de Carimundo, Signorellus filius Crescentii, Wezo, Ubertus de Presbitero Fantino, Romanus, Verardus de Vitale, Wido de Azone, Petrus Tanis, Albertus Constablus.*

Et ego Bonusvicinus Notarius presens, videns, & audiens, manu propria scripsi, & complevi, & dedi.

Principes viri, sive Duces, sive Marchiones, & Comites, illustrium ejusmodi titulorum ope conspicuos sese olim praebebant. Et profectò quum rari illi tunc essent, & eorum nobilitas ac potentia famam comitem haberet, sat fortasse fuit, ut inter reliquos dignoscerentur, eorum Nomini tantummodo Dignitatis titulum adjungere. Nihilo tamen secius temperare mihi non possum, quin de oscitantia Majorum nostrorum expostulem, quibus tam parum cordi fuit eruditio subsequentium Saeculorum. Quum enim saepe ac saepius *Comitem*, *Marchionem*, aut *Ducem* memorarent, nullâ adjectâ mentione Urbis, Marchiae, aut Ducatus eorum, in maximas difficultates conjecere posterorum studium, ad recte deducendas & extricandas antiquorum Principum Genealogias: quod potissimùm expertum me fateor in Estensium Principum origine & progressione investiganda. Apud eos saepe occurrit *Berengarius Marchio*, *Guido Comes*, *Adelbertus Marchio*, & hujusmodi alii. Cur, quaeso, quum de Episcopis sermo erat, eorum Civitatem fere semper prodidere? quum verò Principum men-

* forte *finalis*, &
* *dictante:* inrepsisse enim heic sphalmata ex praelo videntur, cum characterum aliquot transpositione.

mentio facienda erat, saepe ab eorum ditionibus memorandis abstinuere? Si tempestate illâ sat notus fuit eorum quisque, audito duntaxat eorum Nomine ac Dignitate: nostrâ certe par intelligentia excogitanda non erat. Nuper vidimus *Bernardum* & *Mazzelinum Comites*, Missos Henrici II. Regis, Aretii Anno MXIV. Ii *Comites* appellantur, sed cui Civitati praeessent, calamus nequaquam exaravit. Ita in Antiquitat. Estensibus non paucos *Marchiones* exerui: quam tamen *Marchiam* ipsi regerent, frustra Lector inquirat. Quod etiam plus mirere, vel in ipsis donationibus, in quibus iidem etiam Principes patrem suum laudare consueverunt, interdum pater desideratur. Porro hinc factum est, ut non tantùm Marchia, sed & Familia *Almerici*, sive *Amelrici Marchionis* Seculo Decimo subducta sit oculis meis, & adhuc lateat. De illo egi in Antiquitatibus Estensibus. Nunc autem evulgare juvat postremas ejus tabulas, quales reperi in Collectaneis MStis Peregrini Prisciani Ferrariensis. Duo alia ejusdem Testamenta dedi supra in Dissertatione XXI. *de Italiae statu*.

Testamentum Almerici Marchionis, & Francae ejus Conjugis, quo hereditatem suam relinquunt Ecclesiae Adriensi, circiter Annum 938.

DOmno *nostro Serenissimo* Augusto Ugone & Lothario filio ejus, *magnis* Regibus Longobardorum, *Imperium verò Romanorum Anno Duodecimo & Anno Octavo, per Indictionem XI. Dominus omnipotens, ac Redemptor noster, animas, quas condidit, ad remedium salutis semper indulgeat. Ideoque ego* Almericus *gloriosissimus* Marchio, *propter remedium anime mee, &* Franca *jugalis mea, in die tremendi Judicii similis invenitur consortio electorum consociari. In Domo beati Petri Apostoli Domini nostri Jesu Christi, cui tradidit claves Regni celorum, Sancte Adriensis Ecclesie, volo & jubeo, seu relinquo omnes res illas, quas mihi pertinet in suprascripto territorio Adriensi per loca & vocabula: id sunt, Curtes & Silvas, que est Insula, que dicitur Laco, seu Insula Volana, que & Pomposia vocatur, atque Insula Laureto, seu Insula Lanariolo, atque Massam Cornito, & Massa Donorum, & que mibi pertinet in Plebe suprascripte sancte Ecclesie Adriensi, que vocatur Sancta Maria in Tamara, una cum funderis, idest fundo Curlo, & fundo Salecto Gudoni; sicque & in Plebe nostra similiter, que vocatur Sancti Martini in Massa Rovina, cum ipsa Massa, & cum funderis suis integris, seu Plebe Sancti Petri in Bagnolo, sita super ripa Fluvii Padi, una cum funderis suis in circuitu: idest fundo de Albaro, & fundo Babilonia, & in fundo Pepulare, seu fundo Calderolo, & fundo Pradatico, atque Valle Maurina, seu Roncho Galli; sicque Miciana, seu Pradale; sicque in fundo Dusio, & Crispiana, seu Valle Fusca, & Valle Celariani, seu Corizo Butani, & fundo Surlano. Sicque omnes res meas de Plebe nostra Sancti Stephani, sita in fundo Bulniticus juxta Porto vestro, qui vocatur in Corrigia, seu in Plebe vestra Sancti Joannis, sita in fundo Senetica; & fundoras septem, que vocantur Septimo, fundus Salciaticus, & fundo Casalia, seu in Plebe vestra Sancte Marie, sita* in

in fundo Trentule, que pertinet de Massa nostra Sereniana, una cum omnibus fundoris sibi pertinentibus in integrum. Similique modo omnes res nostras, que nobis pertinent in alia Plebe vestra Sancte Marie in Basilice, cum duodecim fundoris nostris, atque in Plebe vestra Sancti Donati in Pedrulio, cum fundoris nostris; & Vicos in circuitu, Erbatico, & Cirpiliatica, Marliatica, Purpuriana, Madrie, Quirenti, Fulciaticus, Coriario, Funtanelle, Majatecus, VicoBonoso, Quaragnatica, & Surlaticus; seu fundo qui vocatur Corrio, & Spisia, seu Spignoni, & Rondanato. Similique modo in Plebe vestra Sancti Martini de fundo Fabriacus, cun fundo Puntredia, & Valle Quiana, & fundo Cornuda, seu Marciana, & fundo Macedonica, & fundo Vedresano, & fundo Lavige; seu Curte, que vocatur Constantini, & fundo Danobrigo, & fundo Bagnolo, seu Gliriatecus, & Congratiolaria, seu Levenana, atque Villa Manna, & fundo Zanetus, & fundo Francolini, & fundo, qui vocatur Dosso; Area, seu Corrigio Stidio, & Corrigio Tassarolo. Simili quoque modo Massam Arcuada, & fundo Gragnano, & Cedremano, seu Longolane, atque Bruscedа, & Gardiliana, seu Massa nostra Crispini, & Massa nostra Gavelli, atque Massa nostra Liano, & Massa nostra Campilio, & Curte nostra Roda. Et omnes illas res, que nobis pertinet in suprascriptis Plebibus, & suprascriptis fundoris & vallibus seu Cortis atque Massis, & Viceras, seu Villas, & in toto territorio Adriensi nobis suprascriptis jugalibus Almericus *&* Franca, *inclito & glorioso* Marchio, *per nostramque hereditatem, aut per conquisito, vel donum Regis, vel quolibet titulo, seu quolibet modo, generaliter & specialiter pertinentibus vel adjacentibus adsint, in jure & dominio supra scripte sancte venerabili Adriensi Ecclesie, una cum omnibus rebus ad ip-* A *sas suprascriptas res pertinentes, cum domibus & stallareis, seu cum familiis nostris inibi habitantibus, cum illorum peculiis generaliter vel specialiter pertinentibus vel adjacentibus in rebus & usibus meis integriter in integrum.*

Almericus Marchio *judicavit & confirmavit.*

Franca *etiam confirmavit.*

B *Damianus testis rogatus.*

Dominicus testis rogatus.

Honoratus testis rogatus.

Stephanus testis rogatus.

Et ego Dominicus Christi misericordiâ sanctae Adriensis Ecclesiae Notarius, videns hoc Judicii Instrumentum, nihil addens vel minuens, exemplavi Anno Domini Millesimo Centesimo Quinquagesimo, die III. intrante Septembri Indictione XIII. in Ecclesia Sancti Petri Adriae, tempore Eugenii Papae, & Conradi Regis.

C

Utique Chronologicae Notae aliquid praeseferunt insuetum, quod suspicionem ingerat adulterinae mercis. Neque enim unquam Hugo Italiae Rex Romanorum Imperium adeptus est. Attamen imposturae non est D statim damnanda papyrus. Neque enim novimus universos Tabellionum & vulgi errores, & praesertim indoctissimo Saeculo Decimo. Vide in Dissertatione XXXVI. *de Emphyteusibus*, nomenclaturâ simili donatum Hugonem Regem. Quod si germana Charta statuatur, jam habes, *Marchionem* quidem nuncupari *Almericum*; E sed quibus ille regionibus imperaverit, in obscuro omnino relinquitur, nisi quod in aliis Tabulis a me productis in Differt. XXI. *de Italiae statu* is appellatur *Marchio de Civitate Mantua*. Accipe & alterum exemplum, quod ex ditissimo Archivo Benedictinorum Sancti Sixti Placentini depromtum est.

De-

Donatio Curtis Coirani facta a Lantberto Imperatore Ageltrudi Augustae Matri suae, Anno 896.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Lantbertus *divinâ favente clementiâ* Imperator Augustus. *Notum sit omnibus fidelibus presentibus, nostris videlicet & futuris, qualiter preclarissima atque dulcissima* Genitrix nostra *adiit mansuetudinis nostrae excellentiam per* Adelbertum *fidelem* Comitem *EX COMITATU ABRUTII, dilectum nostrum Consiliarium, ut quandam Cortem, quae vocatur Coiranum in Comitatu Dertonense, ipsi Dominae Genitrici nostrae concederemus, & auctoritate nostra Imperiali confirmaremus. Nos verò ejus precibus obtemperantes, decrevimus ita fieri. Concedimus igitur & confirmamus preclarissimae Dominae Genitrici nostrae, heredibus quoque ac proheredibus ejus Cortem suprascriptam cum omnibus adjacentiis & pertinentiis suis juste ac legaliter pertinentibus seu aspicientibus in singulis fundoris & locis, servis & ancillis utriusque sexus, familiis, Aldionis, & Aldionabus, terris, vineis, campis, pratis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, coltis & incoltis, mobilibus & immobilibus, vel quicquid ad prescriptam Cortem juste ac legaliter pertinere dinoscitur cum suo districto ibidem suis degentibus vel aspicientibus;*

A *ita ut neque Dux, Comes, Gaistaldius, Loco-positus, neque magna, parvaque persona absque sui licentiâ distringere vel pignorare audeat, nec ullam molestiam facere. Inde jussimus eidem Dominae Genitrici nostrae hoc auctoritatis Preceptum conscribi, per quod decernimus atque jubemus, ut deinceps de supranominatis rebus ipsa Domina Genitrix nostra,* B *suique heredes ac proheredes habeant potestatem jure hereditario habendi, tenendi, fruendi, vendendi, commutandi ex nostra Imperiali largitate & auctoritate plenissima, sicut Lex est, & justitia unicuique homini de suis propriis facere rebus. Quicumque autem hujus nostrae munificentiae violator aut invasor extiterit, vel aliquam violen-* C *tiam agere praesumpserit, quadringentas Libras auri optimi culpabilis habeatur, in persolvendum medietatem Palatio nostro, & medietatem praefatae Dominae Genitrici nostrae, suisque heredibus, vel cuicumque easdem res ei placuerit distribuere. Et ut haec nostra largitio presens in sua permaneat potestate, & ut verius credatur, ab omnibusque observe-* D *tur, manu propria subter firmavimus, & anuli nostri impressione sigillari jussimus.*

Signum Domni ac Serenissimi Lantberti LBENRTS *Imperatoris Augusti.*

Locus ✠ Sigilli.

Am . . . . Notarius ad vicem Helbungi summi Cancellarii recognovi & scribsi.

Data Mense Maji, die IV. Indictione XIV. Anno Domini DCCCXCVI. Anno verò Domni Lantberti Imperii ejus V.

Actum Papiae in Dei nomine feliciter. Amen.

In hoc Diplomate memoratur *Adelbertus fidelis Comes:* & continuo pone sequebantur haec alia verba, *ex Comitatu Abrutii*. Verùm ex membrana hae voces erasae fuerant, & vix sublucent, ita ut dubitationi sit locus, an authentica sit Charta. Facile in autographo desideratum fuerit illud *ex Comitatu Abrutii:* quod aliquis deinde, ut Chartae lucem adderet, jure ne an injuriâ, adjecit. Itaque incuriam Majorum nostrorum culpare subit, qui quum possent illustres viros diligentius posteritati pingere, sat habuerunt, nudis prope Nominibus eos commemorare, intelligentes quidem ipsi quae scribebant, A sed nihil cogitantes de nobis, eorum scripta aliquando invisuris. Jejune etiam nimis loquuti mihi fuisse videntur, vel quum Principum mentionem faciebant, etiamsi notitiam patris apponerent. Nam quis, rogo, tibi sit *Otto Dux filius bonae memoriae Cononi*, cujus mentio est in Charta magni facienda, quam authenticam B ego legi in Asceterio sacrarum Virginum Sancti Felicis Ticini? Et digna quidem est, quae non sinatur diutius in tenebris versari, quum ad inlustrandam Topographiam Mediolanensis potissimum agri, ob multa loca ibi nominata plurimum praesidii adferre possit.

Nonnullorum Castrorum, aliorumque agrorum venditio facta a Liutefredo Episcopo Derthonensi Ottoni Duci filio quondam Cononis, Anno 998.

IN *nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi*. Tercius Otto *gratiâ Dei* Imperator Augustus, *Anno Imperii ejus Deo propicio Secundo, XV. die Mensis Genuarii, Indictione XI. Constad me* Liutefredus Episcopus *sancte* Terdonensis Ecclesiae, *qui professo sum ex nacione mea Lege vivere Langobardorum, accepisse, sicuti & in presencia testium accepi ad te* Domnus Otto Dux filius bone memorie Cononi, *argentum Denarios bonos Libras trecenti, finitum pretium, pro medietatem de duas porciones de Corte una domui coltile, que nominattur Coronate, & de Castro uno inibi abente, & de Ecclesia infra ipso Castro constructa in nomine Sancti Geor-* C *gii: seu & medietatem de duas portiones de casis & omnibus rebus illis, seu Capellis, servis & ancillis, aldiones & aldianas ad ipsam Cortem, & ad eadem Ecclesia pertinentibus: seu & medietatem de duas portiones de Castrum, quod nominatur Rauca. Item Coronate, qui est justa fluvio Adua, & de casis & rebus, seu Capellis, servis & an-* D *cillis, aldiones & aldianas ibidem abitantibus vel exinde pertinentibus tam in ipsis locis & fundis Coronate, & in Coronate, seu in Valle Summovico, Mezanuga, Villa Belgari, Colonaro, Sebeate, Pasezaro, Verdezo, Belusselo, Saliinputeo, Trecio, Concisa, Ambreciaco, Ambeciaco, Bugenaco, Bosonaco . . . . . medie-*

medietatem de duas porciones de casis & rebus territoriis illis, quibus esse videntur in locis & fundis Curunasco, ubi dicitur..... Trentixi, Bulgaro, Quintano..... & medietatem de duas porciones de casis & rebus territoriis illis, cum servis & ancillis, aldiones & aldianas, seu Capellis inibi abitantibus vel exinde pertinentibus, quibus esse videntur in locis & fundis Casale, Vigari, Vigueza, Pinioli, Morenise, Fanigasi, Sale, Roderadi, Bibiano, Sparoaria, Baseniana, Grassa Berterassi. Verum etiam medietatem de duas porciones de casis & rebus illis, & de servis & ancillis, aldiones & aldianas, seu Capellis inibi abitantibus, vel exinde pertinentibus, quibus esse videntur item in loco & fundo ubi dicitur Castro. Insola, que nominatur Majore, infra Laci Majore, & de casis & rebus territoriis illis, servis & ancillis, aldiones & aldianas, inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, quibus esse videntur in vicis & fundis Strixia, Bivena, Cariciano; & de Castrum inibi constructum, quod clamatur Lexa Leocarni, cum domui coltilem, seu de casis, & masariciis, & omnibus rebus, sive Capellis, servis & ancillis, aldiones & aldianas per singolis locis ad ipsa Corte & Castro pertinentibus, omnia ipsa medietas de ipsas duas porciones in integrum. Seu & medietatem de duas porciones de casas illas cum areas suarum: & de Eclesias tres cum areas suarum, una in onore Domini Salvatoris, alia in onore Sancte Dei Genetricis Virginis Marie, tercia in onore Sancti Romani; & de Curtes, & ortoras, seu puteis inibi abentibus, quibus esse videntur intra anc Ticinensem Civitatem, tam ad locus, ubi Monesterio Bernardi dicitur, quamque reliquas locas intra anc Urbem. Et medietatem de duas porciones de Corte una & fundo Stazona; & de alia Corte in loco & fundo Cistelli; seu de Castris, & Capellis, sive de casis & rebus, servis & ancillis, aldiones & aldianas, in eodem loco, & fundo Paniano.

Item de predictis rebus per singolis locis, sive casis, sediminibus, seu servis & ancillis inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, & de Castellis, & Ecclesiis, seu Capellis, sediminibus, ortis pummiferis, clausuris, pratis, pascuis, gerbis, silvis, castaneis, stallareis, montibus, vallibus, alpibus, & planiciebus, ripis, rupinis, pistregis, molandinis, piscacionibus in..... locis, que fuerunt jure & proprietatem quondam Betani, que fuit Genetrix mea. Nominative ipsa medietate ex ipsas duas porciones de suprascriptas Cortes & Ecclesias, seu Capellas. Item de casis, & masariciis, universisque rebus, seu servis & ancillis, aldiones & aldianas inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, unde inter me, quem supra Liutefredus Episcopus, & Richardus seu Walderada jugalibus intencio fuit, & ipsa intencio difinita fuit per Pugna inter meus Avocatus & predictus Richardus, presenciâ predicto Domni Ottoni Imperatori in Palacio ujus Ticinensis, omnia ipsa medietas in integrum. Que autem suprascripta medietate jam dictas duas porciones easdem Cortes, Ecclesias, seu Capellas, item casis, masariciis, universisque rebus supra nominatis, una cum accessionibus & ingressoras earum, seu cum superioribus & inferioribus earum rerum, qualiter supra comprehensi unà cùm ipsa medietatem, & ipsas duas porciones de ipsis familiis in integrum ab ac die, tibi, qui supra, Domni Ottoni Duci pro suprascripto argento vendo, trado, & mancipo, nulli alii venditis, donatis, alienatis........ vel traditis, nixi tibi. Et facias exinde a presempti die tu & eredibus tuis, aut cui vos dederitis jure pro-

proprietario nomine quidquid volueritis sine omni mea & heredum meorum contradictione. Quidem & spondeo vel promitto me ego, qui supra, Liutefredus Episcopus, una cum meos credes tibi, qui supra, Ottoni Duci, tuisque eredibus, aut cui vos dederitis, suprasciptam medietatem de jam dictas Cortes, & Castris, seu Ecclesias & Capellas, vel casis, & masariciis, & omnibus rebus, seu servis & ancillis, aldiones & aldianas in ipsis abitantibus, & exinde pertinentibus, qualiter supra comprensa decernitur in integrum, ab omni omine sint defensatis. Quot si defendere non potuerimus, aut si vobis exinde aliquit per covis genium subtraëre quezierimus, tunc in dublum suprascripta vendita vobis restituamus, sicut pro tempore fuerint melicratis, aut valuerint sub estimacione, ipsam medietatem de ipsis rebus in consimilibus locis, cum predictis familiis. Et pro onore Episcopati mei nec mihi licead ullo tempore nolle, quod volui, set quod a me semel factum vel conscriptum est, inviolabiliter conservare promitto cum stipulacione subnixa, & nichil mibi ex ipsum precium aliquid redeberi........ rectumque diximus.

Liutefredus *Dei gratia* Episcopus *in ac Cartula vendicionis a me facta subscripsi, & suprascripto pretio accepi.*

Gerolimus Judex Sacri Palacii rogatus subscripsi.

Walto Judex Domni Imperatoris rogatus subscripsi.

Andreas Judex Sacri Palacii interfui, & rogatus subscripsi.

Ebbo Judex Domni Imperatoris rogatus subscripsi.

Lanfrancus Judex sacri Palacii rogatus subscripsi.

Ego Taddo Notarius & Judex Domni Imperatoris....... Cartulam vendicionis post tradita complevi & dedi.

☧ Liutefredus *Dei gratia* Episcopus *a me facta subscripsi.*

Gerolimus Judex sacri Palacii autentico ujus exempla vidi, legi, & sic inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, literâ plus minusve, ac me in ipso autentico subscripsi.

Lanfrancus Judex sacri Palacii autentico ujus exempla vidi, legi, & sicuti inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, literâ plus minusve, & me in ipso autentico subscripsi.

Ebbo Judex Domni Imperatoris autentico hujus exempla vidi, legi, & sic inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, literâ plus minusve, & me in ipso autentico subscripsi.

Ego qui supra Taddo Notarius, & Judex sacri Palacii, autentico hujus exempla manibus meis scripsi, & sic inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, extra litera plus minusve, & anc exempla manibus meis exemplavi.

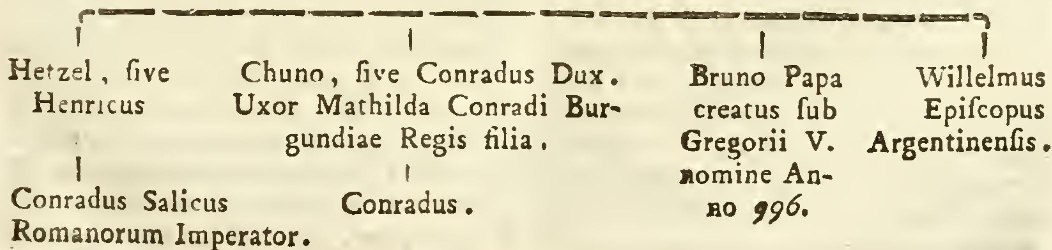
Hic idem *Otto Dux* Placito Ticinensi interfuisse invenitur Anno Christi MI. quum Otto III. Imperator in ea Urbe versaretur, uti ostendi in Antiquit. Estensib. Par. I. Cap 14. pag. 125. Quis autem ille foret, tunc nemo sane ignorabat. Verùm si cui Provinciae is titulo *Ducis* praeesset, Tabellio additum Chartae voluisset, gratias ei haberem, quod me onere levasset diu expiscandi ac hariolandi. Nempe iis ipsis temporibus non unus *Otto Dux* floruit; & apud Leibnitii Scriptor Brunsvicensl. Tom. 3. in Necrologio Fuldensi ad Annum MIV. *Otto Dux* e vivis excessisse traditur. Sed laudandus mihi Ditmarus, qui in Chronici Lib. quincto heic mihi lucem praebuit; quippe eidem ad Annum MIII. memoratur *Otto Catentorum Dux, & Veronensium Comes.*

Comes. Idem verò post pauca subdit: *Quis autem ille Dux Otto fuerit, breviter intimabo. Hic igitur a Conrado Duce, & Liutgarda filia Ottonis I. Caesaris maximi procreatus, morum gravitate, actuumque probitate parentelam suam decorabat*. Addit, hunc ab Henrico, postea Imperatore Sancto, electum fuisse *in Regem*; at illum humiliter onus excussisse, atque illud detulisse eidem Henrico. Ejus quoque mentio est in Vita Sancti Henrici ab Adelboldo Episcopo Trajectensi conscripta. Is *Veronensium Comes* utrobique dicitur, atque in Annalibus Hildeshemensibus *Marcham Veronensem* rexisse traditur. De hoc igitur nobilissimo viro sermo est in Charta Ticinensi, ubi illum nuncupatum vides *filium bonae memoriae Cononi*. *Conradus*, *Cono*, seu *Chuno*, olim unum idemque Nomen fuere. Addo duas alias ejusdem Ottonis Principis insignes praerogativas. Fuit enim *Dux Franconiae*, sive Franciae Orientalis, sive Austrasiae; & praeterea *pater Brunonis*, qui ad Romanum Pontificatum evectus, sub Gre-

A gorii V. nomine clarus exstitit, & patri praemortuus est. Atque ipso quidem Papâ sedente *Otto Dux* ejus pater ingentem bonorum copiam a *Liutefredo Dertonensi Episcopo* emit. Wipponem audi in Vitâ Conradi Salici. *Erant* (inquit ille) *duo Chunones* (idest Conradi) *quorum unus, quod majoris aetatis esset, Major Chuno vocabatur; alter autem Junior Chu-* B *no dicebatur: ambo in Francia Theutonica nobilissimi ex duobus fratribus nati. Quorum alter Hetzel* (idest Heinricus) *& alter Chuno dictus est. Ipsos verò ab Ottone Duce Francorum* (hoc est, Franconiae, de quo nunc sermo mihi est) *natos accepimus cum duobus aliis Brunone & Willelmo; ex quibus* C *Bruno Apostolicae Sedis Romanae Papa effectus, mutato nomine Gregorius appellatus est: Willelmus factus Argentinensis Episcopus &c.* Vide etiam Vitam Adalberonis Metensis Episcopi apud Labbeum Tomo primo Biblioth. uti & Partem I. Cap. VIII. pag. 58. Antiquitat. Estensium. Horum Principum genus subjecta Tabula luculentius exprimet.

Conradus Dux Lotharingiae ex progenie Conradi I. Germaniae Regis, Liutgardae Ottonis Magni Augusti filiae maritus.

Otto Dux Franciae Orientalis & Carinthiae, Marchio Veronensis, Anno 994.

Atta-

A Attamen nobilissimus hic Princeps *Otto Dux* tantùm appellatur in Placito Ticinensi Anno MI. heic verò etiam dicitur *filius Cononi*, imperite sane, quum in more esset, si Comitis, Marchionis, aut Ducis pater eodem munere functus fuerat, hoc etiam adnotare. Fateor: erat tunc notissimus idem Princeps. Sed No
B tario prae oculis habendi quoque nos eramus illorum temporum ignari. Alterum adtexo ejusmodi Notarialis oscitantiae exemplum. Uti Florentinius, Bacchinius, ac alii animadverterunt, & ego quoque innui in Antiquit. Estens. Part. prim. Cap. 8. Beatrix, Bonifacii Ducis & Marchionis Tusciae conjux, & magnae Comitissae Mathildis mater, patrem habuit Fridericum II. Ducem Lotharingiae superioris. In Chartis etiam inscribitur *Beatrix filia bonae memoriae Federighi, qui fuit Dux*. Attamen haec ipsa apud eumdem Bacchinium in Historia Manaster. Padolironens. in Charta Anni MLIII. tantummodo appellatur *Domna Beatrix gratiâ Dei Comitissa*. Quod plus est, membrana nondum edita, quam ex Archivo Monachorum Benedictinorum olim Sancti Prosperi, nunc Sancti Petri Regiensis, suppeditavit mihi P. D. Camillus Affarosius, studiosissimus Antiquitatum sui Monasterii, Beatricis ejusdem pater indicatur, sed nullo addito *Ducis* titulo. En Chartam ipsam, luce minime indignam.

Cessio praediorum sex, facta a Beatrice Comitissa, uxore Bonifacii Marchionis, & Ducis Tusciae, Monasterio Sancti Prosperi Regiensis, Anno 1041.

C *ANni ab Incarnacione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Quadragesimo Primo, die Terciodecimo Mense Marcii, Indictione Decima: Monesterio Sancti Prosperi Cristi Confessoris, ubi ejus umatum quiescit Corpus, sita suburbium Regio, ubi nunc* Domnus Johannes Abbas *ordinatum esse videtur*. *Ego* Beatrice Cometisa, filia quondam Frederici, & Conjus Bonefacii
D Marchio, *que professa sum Legem vivere Langobardorum: ipso namque jugale & mundoaldo meo mihi consenciente, & subtus confirmante, presens presentibus dixi: Promitto & spondeo ego, que supra, Beatrice Cometisa, una cum meos heredes a parte predicto Monesterio, quod nullam unquam in tempore*
E *non abeamus licenciam, nec potestatem per nullumvis ingenium, nullamque ocansionem, quod fieri potest, agere, nec causare, nominative Massaricias sex, rebus territoriis juris prefato Monasterio, quibus esse videtur dues ex ipsis in loca, que dicitur Campaniola: una que recta fit per Dominico, & alia est recta per Johannes & Petro germanis; tercia namque Massaricia in loco, ubi dicitur Campigene, que recta fiunt per Dominico; quarta Massaricia in loco, qui dicitur Sorbolo, est recta per Bonino Massario; quinta Massaricia in loco, qui nominatur Paterno, qui recta fiunt per Madelberto Massario; sexta Massaricia in loco, ubi dicitur Corticelle prope Viliano, que recta & laborata fiunt per Johannes Massario. Nominative quod ipse Benefacio Marchio vir meus........ Massaricias per Cartulam offersionis in eodem Monesterio emisit omnia & ex omnibus, ut dictum est, in integrum. Quit si amodo aliquando*

tempore

tempore ego, que supra Beatrice Cometisa, vel meos heredes a parte jam dicto Monesterio predictas Massaricias agere, aut causare, vel removere presumserimus per nos, aut nostra sumitentes personas, vel si apparuerit ullum datum, aut factum, vel colibet scriptum, quod nos de predictis Massariciis sex inde in aliam partem fecissemus, & claruerit, & exinde omni tempore taciti & quieti non permanserimus, tunc promitto componere ego que supra Beatrice, vel meos heredes, a parte predicto Monesterio pena dubles ipsas Massaricias, sicut pro tempore fuerit melioratas, aut valuerit sub extimatione in consimilibus locis. Et insuper pena argentum Denariis bonis Papiensibus Libras centum. Quidem & ad ane confirmandam promissionis Cartulam accepi ego, que supra, Beatrice Cometisa, ad te jam dictus Domnus Johannes Abas da parte predicto Monasterio exinde Launechild Capello uno, manente anc Cartulam promissionis omnique tempore in sua firmitate.

Actum in loco, qui dicitur Bundino, feliciter.

✠ *Signum manum suprascriptam Beatrice Cometisa, que anc Cartulam promisionis per consensum ipsius Bonefacii Marchio jugale suo fieri seu firmare rogavi, & suprascripto Launechild accepit: & ei relecta est.*

Signum manibus ✠ ✠ ✠ *Martini, & Ingelberti, seu Johannis, Lege viventis Langobardorum, rogati testes.*

Scripsi ego Adelbertus Notarius, postradita complevi & dedi.

Quod si vel summorum Virorum, ac Mulierum genus Saeculis iis, quod est ad nos, nimiis circumfunditur tenebris: quanto majoribus putandum est, obnoxias fore privatae gentis Genealogias? Nuper vidimus, *Cononem*, *Chunonem*, & *Conradum* idem

A fuisse nomen. Hoc etiam adnotatione dignum in antiquorum monumentis, & perpetuo memoriâ recolendum, ne pro diversis nominibus, quod unum interdum erat, accipiamus. Scilicet secundùm variarum Linguarum genium, & Populi mores, nomen unius hominis nonnunquam diversis modis efformatum, termina-
B tum, aut conscissum audiebatur. Neque nos secus agimus temporibus nostris, quum *Checco* pro *Francisco*, *Goro* pro *Gregorio*, *Pippo* pro *Philippo*, *Meo* pro *Bartholomaeo*, *Ghitta* pro *Margaritâ*, *Lena* pro *Magdalenâ* dicimus. Ab *Antonio* pariter diminutivum deducimus *Toniolo*, *Tognino*: a *Giovanni Giannino*, &c. Idem verò
C antiquis quoque in more fuit. Nam pro *Henricus Hezil* dixere; pro *Matthaeus Maphaeus*; pro *Godefridus Gothelo*; pro *Cunegundis Chunizza*. In Praefatione ad Liutprandi Ticinensis Historiam monui, *Liutprandum* appellatum simul fuisse & *Liuzonem*. Ita Sanctae Imperatricis *Adelaidis* nomen non uno modo efferebatur,
D *Atela*, *Adela*, *Adeligia*, *Adelegida*, *Adalasia*, *Abelasia*, *Alda*, &c. Idem accidit & aliis Nominibus. Verùm non ita huic Nominum corruptioni, seu variationi insistendum, & ubique eamdem vigere arbitremur. Animadvertendum quippe est, Seculis etiam rudibus homines interdum duplici Nomine fuisse compellatos.
E Ambo quidem iis addita in Baptismo, opinari possumus: veri tamen mihi similius videtur, unum iis in sacro Fonte datum, alterum verò aut post Baptismum, aut ante impositum a vulgo fuisse, ad instar Agnominum, de quibus infra sermo erit. De *Alberto*, qui & *Azo*, supra mentionem feci. Addo nunc, accipiendam caute sententiam Clarissimi Papebro-

pebrochii, ad diem primam Junii in Commentario praevio ad Acta Sancti Gratiniani pag. 23. scribentis, posse credi *Adam* & *Amizo* idem nomen per aphaeresim primae literae *Ad*, *Italis usque adeo familiarem; sicut & terminatio diminutiva izo. Sic ex Adalberto, vel Adalberone factum videtur Albizo: ex Odoberto Obizo, ubi etiam intervenit ultimae syllabae truncatio, per quam ex Bonifacio, Bonizo: ex Gebeardo Gebizo Langobardice formantur, aliaque similia*. Profectò praeter aliquot Marchiones Familiae Estensis a me commemoratos in Antiquitatib. Estensib. quibus fuit nomen A *Opertus qui & Opizzo*, alibi deprehendi, alios extra ipsam Familiam eisdem ipsis Nominibus insignitos, quamquam dubius adhuc sim, an *Obizzo* efformaretur ex *Opertus*. Suspicari praeterea licet, alterum quandoque Nomen superpositum fuisse, ut alter ab altero homine distingueretur, quoties duo ejusdem loci aut B familiae uno eodemque Nomine uti deprehendebantur. Perspicuum id fiet ex Charta subsequenti, cujus perantiquum apographum olim descripsi e Tabulario Monachorum Cisterciensium Sancti Ambrosii Majoris Mediolani.

In Placito Lemontae habito coram Ariprando Vicedomino Mediolanensis Ecclesiae, & Petro Abbate Monasterii Ambrosiani, Advocatus ejusdem Coenobii causam obtinet contra complures Servos Curtis Lemontae, Monasterio supradicto subjectae, Anno 882.

D*Um residerent in judicio* Ariprandus Diaconus, & Vicedominus *Sanctae* Mediolanensis Ecclesiae, *atque* Petrus *vir Venerabilis* Abbas Sancti Ambrosii, *qui situm est suburbium ejusdem Civitatis, Villa Lemonte jure proprietatis ipsius Monasterii Sancti Ambrosii, quod est juxta Lacum Comense, sedentibus cum eis Petrus vir Venerabilis Presbiter ipsius Mediolanensis Ecclesiae*, Leo Judex *sacri Palatii*, Aginaldus Judex *ipsius Mediolanensis Civitatis*, Hilderadus Notarius, Garmarius de Mediolanio, Warimberto de Camteriano, Andreas Clericus de Blassonno. Bonus, & Adelgisus Wassalli *idem Petri Abbati*, & *reliqui*. *Ibique eorum veniens presentia* Ambrosius Notarius *ejusdem Civitatis Mediolanensis*, & *Advocatus ipsius Monasterii Sancti Ambrosii, nec non Mauretio, Urseberto, Laurentio, Leo, Johannes*, C *Dognetio*, Johannes qui vocatur Clario, *Ambrosius Gar*......... Leo qui vocatur Pipino, Johannes qui vocatur Peluso, & *Urso filio ejus*, Leo qui Plato vocatur, Johannes Russo, Ursulo qui Mazuco vocatur, Lupus qui Marino vocatur, & *filio ejus Bevannio*, & *Nepus ejus qui vocatur Stephanus*, Leo Vilico: *isti omnes de* D *loco, qui dicitur Cevenna*. *Atque de Canteligo, id sunt Stefanace, Theodoro, Majorano*, & *frater ejus Leonace*, Lupus, qui dicitur Bonellus, & *Bonoaldo*. *Seu & de loco, qui dicitur Selvaniaco, Luvolo, Teudero, Raginberto, Audemario*; Petrus Malafide, *Urseberto*, Luvolo da Flume, & *Gemulo*, Dominicus qui Baregama voca- E tur. *De loco, ubi dicitur Madronino, id sunt Dognolino, Leo*, Bonellus Vetulo, Luvolo qui dicitur Plato, *Audeverto, Ursacio, Johannes, Bonellus*,

Levolo

Lovolo filius quondam Dominiconi, Dagiberto, & Bonellus qui dicitur Magniano. *Isti supranominatis da Cevenna, da Cautenigo, de Selveniago, de Madronino Servi da ipsa Curte Lemunta, altercationes inter se habentes. Dicebat ipse Petrus Abbas, una cum eumdem Ambrosius Advocatus:* Isti praenominati Servi homines, vel ceteri suorum parentes & vicini ac consortes suorum omnes habitantes in praenominatas locas Cevenna, Cautenigo, Selvaniaco, & Madronino, sunt Servi de ista Curte Lemunta: qui ista Curte Lemunta cum sua pertinentia & familiis, atque predictas locas cum omni integritate, atque familiis in praedicto Monasterio Sancti Ambrosii datum & concessum est a bonae recordante memoriae Lotharium Imperatorem per suum Praeceptum, quae hic prae manibus habemus, & relegere fecerunt, & postea ab Karolo Imperatore, qui nunc esse videtur, eo modo, sicut in isto continetur Praeceptum, per suum Praeceptum in ipsum Cenobium omnia, ut supra confirmaverat, habendum pro prietario jure. Sed dum isti praenominati omnes, atque ceteri eorum consortes de praenominatas locas inter cetera, quae parte ipsius Monasterii pro suorum personis & rebus pro suorum servitia annue reddere & persolvere debeant: quaerunt se subtrahere ad colligendum olivas ex olivetis illas, qui sunt dominicatas de ista Curte Lemunta, & eas praemere, vel oleum, que exinde exit, evegere nolunt, sicut suorum fecerunt parentes & consortes de ipsas locas Cevenna, Cautenigo, Selvaniaco, & Madronino a longo tempore.

Cum ipsi Petrus Abbas, & Ambrosius Advocatus ita agerentur, tunc praedictis omnes vicinis & consortes, qui ibi aderant, elegerunt ex hac causa da eorum parte in rationem standum, & finem inde percipiendum. Id sunt Leo Vilico & Magistrum, quas supra ipsi constitutum erat ad regendum: seu Johannes, & Mauretio de Cevenna: Gemulo de Selvaniaco: Donnolino de Madronino. Qui cum ipse Petrus Abbas, & Ambrosius Advocatus iterum eorum quaererent, quod ipsi & eorum parentes & consortes de praenominatas locas inter cetera, quas pro suorum personis & rebus omnibus, quas habebant, & reddere debebant, colligebant olivetas, & praemere, hac oleum, quod exinde exiret, evegere deberent Curte Domni Imperatoris, quondam Curte Deusdedit, ipsi manifestantes, & concredentes se dixerunt. Verè hoc negare non querimus, quia cum Lege non possumus, quod Servi Imperialis non fuissemus. Et verum est, quod ad ipsi Augusti in ipsum sanctum Locum dati fuimus, & Censum reddidimus, & reddere debemus annue de personis & rebus in ipso sancto Monasterio, sicut nos antea fecimus, & nostri fecerunt parentes. Nam hoc verum non est, quod nos, aut nostros parentes vel consortes, olivas de praenominatas olivetas colligere, aut praemere, vel evegere debuissent, aut debeamus. *Cum taliter inter se altercarent, interrogati sunt praedicti consortes a supradicto Ariprando Diacono & Vicedomino, seu ab ipsis Judices, si ipsi haberent aliquam firmitatem, pro quo eorum concessum fuisset: quod ipsi olivas colligere, aut praemere, vel evegere non deberent, aut si legaliter se exinde subtrahere poterent. Qui dixerunt:* Verè nullam firmitatem exinde non abemus, nisi ut diximus, iterum dicimus, quod nos, nec nostros parentes, nec consortes, eas non collegerunt, nec praemere, neque evege-

re debuerunt, nec debemus. *Cum autem ibi essent Nobiles & credentes homines liberi, Arimanni, habitantes Belasio loco, id sunt Cunibertus, Bonus, Lupus, Celso, & Ado, interrogati ipsi in fide, & sacramentum, quas Domni Imperatoris juratum habebant, ut quid exinde scirent, certam dicerent veritatem. Qui in primis Cunibertus dixit:* Scio, isti praenominati homines cum suorum vicini, parentes, & consortes, habitantes in ipsas locas Cevenna, Cautenico, Selvaniaco, & Madronino, eo tempore, quando ipse bonae memoriae Hlotharius Imperator per suum Praeceptum istam praenominatam Curtem, & jam dictas locas, cum ipsas Familias, ipsum confirmavit Monasterium....... olivas & olivetas colligere, & premere, & evegere in Curte Domni Imperatoris, qui dicitur Deusdedit, cum annonam domnica da ista Curte Lemunta. *Bonus, Lupus, Celso, & Ado omnia similiter dixerunt, sicut memoratus Cunibertus. Cum taliter dixissent, & parati essent ad sancta Dei Evangelia, sicut dixerunt, jurandum, tunc praenominati omnes parentes & consortes, qui ibi aderant, de praedictas locas Cevenna, Cautenico, Selvaniaco, & Madronino professi dixerunt, quod ita verum esset, quod ipsi homines testificaverunt, & olivas ex ipsas olivetas annue cum suorum consortes de ipsas locas colligere, premere & evegere deberent, & nolerent, ut ipsi testificantes per hoc sacramentum jurarent, eo quod sic esset veritas, sicut ipsi testificaverunt. Cum haec omnia taliter actum & adimpletum fuisset, rectum eorum judicium & Auditoribus paruit esse, & judicaverunt, ut ipsi praenominati omnes vicini & consortes inter cetera, quas parti ejusdem Monasterii reddere de personis & rebus Censum vel redditum, sicut parentes eorum antiquis temporibus fecerunt, ita facere deberent amodo & in antea olivas ex ipsas olivetas colligere, premere, & evegere deberent ad ipsum Monasterium. Et finita est causa. Et hanc notitia pro securitate ipsius Monasterii ego Autpaldus Notarius scripsi, & interfui,* Anno Domni Karoli Imperatoris Secundo bonae memoriae Domni Hludowici Regis filius, Pridie Kalendas Decembris, Indictione Prima.

Ariprandus Diaconus & Vicedominus *sancte* Mediolanensis Ecclesiae, *ut supra interfui.*

Leo Judex *Domni Imperatoris interfui.*

Achinaldus Judex *interfui.*

Adelgisus de Roveniasco *interfui.*

H.lderadus Notarius *interfui.*

Bonus interfui.

Scripta haec Charta dicitur *Anno Secundo Domni Karoli, filii bonae memoriae Hludowici Regis*, ut Lector intelligat, illic memorari Carolum Crassum, Ludovici Germaniae Regis filium, non verò Carolum Calvum Ludovici Pii Imperatoris filium, qui paucis ante annis Romanum Imperium tenuerat. Additur *Pridie Kalendas Decembris, Indictione Prima.* Decurrebat haec Anno DCCCLXXXIII. Sed quum pro more Saeculi illius Septembri Mense praecedentis Anni eadem Indictio in cursu esse coeperit, & Natali die Christi Domini novus Annus inchoaretur aliquibus in locis, propterea ad Annum DCCCLXXXII. Chartam eamdem retuli. Hinc autem emergit mihi nodus Historicus, quem liceat modo in Eruditorum gratiam prodere, simulque periculum facere an patiatur se solvi. Tradiderat magnus Analium Ecclesiasticorum parens, Carolum

rolum Crassum Anno DCCCLXXXI. die sacro Nativitatis Domini coronâ Caesareâ Romae fuisse donatum. Contra celeberrimus Pagius in Critic. Baron. (quo cum etiam facit Clariss. Mabillonius in Annalib. Benedictin.) contendit, illius coronationem ad XXV. diem Decembris Anni praecedentis DCCCLXXX. esse referendam. Ita doctissimi Viri. At Charta nunc evulgata *Annum Secundum* Imperii Caroli Crassi conjungit cum postremo die Novembris Anni DCCCLXXXII. Ergo Baronii sententia vacillat. Nam secundùm ejus calculos Chartae huic adscribendus erat *Annus Primus* Imperii. Et sane quum Baroniana sententia ob rationes ab eodem Pagio allatas sustineri non

A possit: quid quaeso heic sentiendum? Num in Ambrosiana Charta corruptae Chronologicae notae? Equidem ajo, nihil esse dubitandum, quin Cardinalis Baronius male rationes inierit in consignando tempore Coronationis Caroli Crassi. Verùm addo, multa occurrere, quae ne ipsi quidem Pagio facile subscribendum nos monent. B Et primo, recedendum esse a Baronii sententiâ mihi persuadet ejusdem Caroli Crassi Diploma, quod authenticum adservatur in Archivo Capituli Canonicorum Regiensium, mihique prae oculis fuit. Illud utique luce dignum, & eorum, quae quaerimus, testem locupletem, heic exhibeo.

Privilegium Caroli Crassi Imperatoris concessum Canonicis Ecclesiae Regiensis, Anno 883.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis*. Karolus *divinâ favente clementiâ* Imperator Augustus, *omnibus fidelibus sancte Dei Ecclesie, nostrisque presentibus scilicet ac futuris, notum sit: qualiter* Aaron *venerabilis sanctae* Regiensis Ecclesiae Episcopus *optulit nobis Preceptum divae memoriae* Hludowici Imperatoris consobrini nostri, *in quo continebatur, qualiter sua roboratione Canonicam ejusdem Ecclesiae sanctae, quam* Sigefredus *venerabilis ejusdem loci* Antistes *ad usum Canonicorum ibidem Deo militantium divina inspiratione confirmavit, reformasset; postulans, ut & Nos pro divinae remunerationis premio plenius id confirmaremus. Cujus petitioni libenter assentientes, per hoc nostrae renovationis Preceptum fieri jussimus: per quod decernimus atque sancimus, ut omnes res, quas prefatus Sigefredus de suis usibus ad u-*

C *tiliorem servorum Dei usum transtulit, & parti Canonicae, quam ipse a fundamentis construxit cum Ecclesiis Sancti Michaëlis Archangeli, Sanctique Peregrini, necnon & Sancti Faustini, atque .... cata Vitalis, seu & Confessoris Christi Ambrosii, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum; Curticellam quoque, atque Rivumfrigidum* D *cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum; & in Gavassa massaricia duo, & unum de parte* Eremberti Comitis; *& in Faennio massaricium unum, quod regitur per Trasevertum cum nepotibus suis, una cum ipsis famulis; & omnes illas de Dominico Presbitero; casas quoque Alberici & Ajoaldi de Pineso cum pertinentibus sibi; Massaricia etiam Ermenfredi Presbiteri, atque* E *res Geminiani Sacerdotis, quas in Regio, vel in Sableta habere visus fuit; Alias quoque res, quas Rumoaldus Pre-*

sbiter tenuit & tenet Leovardo in Prato Pauli; sive massaricium unum in Maxentiatico; seu famulis in predicta Canonica & Deo servientibus. Et ea omnia cum plenissima integritate, & cuncta quaecumque in futurum a devotis largitoribus inibi, Deo favente, oblatum fuerit, per hanc nostram Imperialem institutionem, & inviolabilem corroborationem in eadem Canonica ad honorem Dei sanctae Dei Genetricis, semperque Virginis Mariae, absque alicujus retractione stabilita permaneant: nullusque Successorum jam fatae Sedis ullo umquam in tempore praenominata Pontificis ordinatione, atque Augustalis auctoritatis institutione promovere aut irrumpere conetur, pleneque commutatione aut Libellaria aut Precaria, absque voluntate ipsorum Canonicorum, qui inibi Deo deserviunt, quoquo modo vel jure presumat, sed juste & legaliter....... Preceptum & renevationis edictum, atque prefati venerabilis Pontificis Sigefredi ordinationem, ab ipsis Canonicis potestative sint possessa, perpetuisque temporibus maneant inconvulsa; nullusque praefatae Sedis Episcopus, vel alius quislibet Pontifex, nullusque Dux, aut Comes, aut Vicecomes, vel Vicarius, vel Sculdassio, vel Missus discurrens,

A *aut quislibet Minister Reipublicae, in Clericis ejusdem Canonicae, aut in ipsa Canonica, vel rebus ipsius Canonicae, seu in proprietatibus, vel domibus, aut familiis utriusque sexus, seu in Commendititiis vel Sedaneis ipsorum Canonicorum, aliqua violentia aut contrarietate, aut rerum diminutione, vel rerum invasione, aut familiarum subtractione*

B *inferre presumat. Nullusque eos, eorumque homines, Liberos aut Servos, per publica Placita ventilet: nullusque ab eis, aut eorum hominibus liberis aut servis teloneum, aut donaria, aut publicas redibitiones exquirat, necnon Mansionatica in omnibus eorum terminis accipiat, sintque ab omni publica exactione inmunes tam ipsi quam omnes eorum*

C *homines, Liberi & Servi, Libellarii atque Felearii. Si quis autem contra hoc nostrae confirmationis Preceptum, & defensionis edictum quandoque insurgere temptaverit, noverit se compositurum centum Libras auri obrizi, medietatem Palatio nostro, & medietatem parti ejusdem Canonicae. Et ut haec nostra auctoritas ab omnibus verius credatur, &*

D *diligentius observetur, manu propria subter eam confirmavimus, & eam Anulo nostro subter insigniri jussimus.*

Signum Domni *Karoli piissimi Imperatoris Augusti.*

Desideratur heic Sigillum.

Amelbertnotus ad vicem Liutwardi Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data II. Kalendas Julii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXIII. *Indictione Primâ*, Anno verò Imperii piissimi Imperatoris Karoli III.

Actum in Monasterio Nonantulas in Dei nomine feliciter. Amen.

Diploma

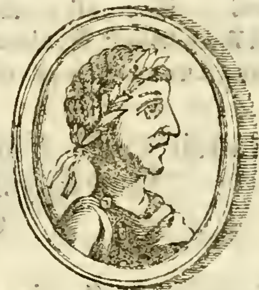
Diploma hoc datum dicitur in Monasterio Nonantulano agri Mutinensis, *Anno* Christi *DCCCLXXXIII. Imperii Caroli Tertio, Secundo Kalendas Julii*. Si die postremo Mensis Junii Anno DCCCLXXXIII. decurrebat *Annus Tertius* Caroli Crassi imperantis, consequens est, ipsum nequaquam Annos Imperii numerare coepisse a die XXV. Decembris Anni DCCCLXXXI. Alioquin in hoc Diplomate *Annus Secundus* fuisset inscriptus. Ita in Archivo ditissimo Lucensis Archiepiscopii, ut ego inspexi, legitur Charta permutationis factae a *Gherardo Lucensi Episcopo*, intervenientibus ad bonorum aestimationem *Missis Adalberti Ducis*. Ea autem scripta est *Regnante Domino nostro Karolus, divina favente clementia Imperator Augustus, Anno Imperii ejus Sexto, V. Idus Martii, Indictione Quartâ*. Hoc est, Anno DCCCLXXXVI. Adest & altera permutatio eodem Anno, nempe *Anno VI. Caroli, Sexto Kalendas Junii* scripta. Tum alia ipso eodemque Anno peracta *Sextodecimo Kalendas Junias*. His autem positis, liquido apparet, longe antequam celeberrimus Cardinalis censuerit, hoc est, longe ante Decembrem Anni DCCCLXXXI. Carolum Crassum Imperatoriâ Coronâ ornatum, Annos Imperii exorsum fuisse. Alia Diplomata praetereo, in hoc ipso Opere legenda, quae idem evincunt. Sed neque *in die Nativitatis Domini* Anno DCCCLXXX. ut Pagius arbitratur, conlatum Romae fuisse Carolo Crasso Caesareum diadema videtur. In Archivo celeberrimi Monasterii Brixiani sacrarum Virginum Sanctae Juliae exstat authenticum Diploma, suo adhuc Sigillo cereo ornatum, quod mihi summâ humanitate, uti & alias Chartas, describendum dederunt nobiles illae Sanctimoniales, quo nihil melius hunc nodum expedire potest.

Caroli Crassi Italiae Regis Diploma, quo Monialibus Brixianis Sanctae Juliae immunitates confirmat, & quasdam Curticellas donat, Anno 880.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis*. Karolus *divina favente gratia* Rex. *Si petitionibus Sacerdotum, seu amicorum Dei aures prebemus precabiles, non solum profuturum ad stabilitatem presentis* Regni *credimus, verum etiam eterna premia nobis inde provenire liquido conferimus. Quapropter noverit industria omnium fidelium sancte Dei Ecclesie, nostrorumque presentium & futurorum, qualiter* Ermingarda Abbatissa in Monasterio Domini Salvatoris in Urbe Brixia, *quod dicitur Novum, per manus venerabilis* Episcopi Liutuvardi Archicancellarii nostri *detulit obtutibus nostris Praecepta emunitatis ejusdem praefati Monasterii non solum* Karoli Bisavi nostri, Magnique Augusti, *sed & omnium ante Decessorum nostrorum venerabilium Imperatorum usque ad nos: postulans, ut ipsa Precepta piissimorum Augustorum per nostram* Regalem *confirmaremus auctoritatem. Nos verò ob amorem Dei & Salvatoris nostri jussimus hoc Preceptum nostre emunitatis fieri; per quod decernimus atque omnino jubemus, ut nullus Judex publicus, vel quislibet de Judiciaria potestate tam Curtes, quam res supradicti Monasterii, que nunc tempore*

pore legitimo ordine possidere videtur, vel ea, que divina pietas adhuc augeri voluerit, ad causas audiendas, vel freda exigenda, seu mansiones aut paratas faciendas vel fidejussores tollendos, neque ullas redibitiones publicas requirendas, nullo umquam tempore ingredere vel exigere ullatenus presumat, sed sub emunitatis nomine cum omnibus fredis concessis liceat Rectoribus ejusdem Monasterii quiete vivere & tenere, & pro remedium animarum nostrorum parentum, ac pro nobis, Conjuge, & prole, misericordiam Dei jugiter exorare. Insuper concessimus ad id Monasterium per hoc nostrum Preceptum pro nostra aeterna mercede Curticellas, quas ipsa petiit predicta Abbatissa, idest Canellas, Bogognago, Arepontio, & Piscaria de Sermione; & Curticellas, quas Advocatus debet habere, idest Campum Gomolfi, Persago, Prato Caprioli. Haec enim omnia cum omnibus integritatibus earundem rerum, & cum omnibus pertinentiis & adjacentiis suis mobilibus & inmobilibus, aquesitis & inquesitis, ad id Monasterium tradimus atque transfundimus, quatenus sine ulla molestatione vel minoratione alicujus sub nostrae emunitatis nomine illud perpetualiter ad sustentacionem Ancillarum ibidem Deo militantium pertineant, & in augmentum proficiant. Et ut haec auctoritatis nostre emunitatis confirmationis largitas per futura tempora firmior habeatur, manu propria subtus eam firmavimus, & Anulo nostro sigillari jussimus.

Signum R K S L Karoli *serenissimi* Regis.

Waldo Notarius ad vicem Liutuardi Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data IIII. Kalendas Januarii, Indictione XIIII. Anno vero Regni Karoli Regis in Francia V. In Italia II.

Actum in Placentia in Dei nomine feliciter. Amen.

Si Anno DCCCLXXX. (quo exordium cepit *Indictio XIV.* Mense Septembri) & *die XXIX. Decembris* Carolus Crassus erat adhuc tantummodo *Rex*, & *Placentiae* agebat: ergo die XXV. Decembris ejusdem Anni ut Pagius censuit, fuisse Romae, ibique Imperialem Coronam accepisse non potuit. Vide etiam Differt. VIII. *de Comitibus*, ubi eadem confirmantur a Judicato Adelardi Veronensis Episcopi. Idem quoque haurire licet ex Historia Eccles. Placentin. Campii, Tom. primo Appendic. pag. 467. Illic enim legitur Diploma ejusdem *Karoli serenissimi Regis, datum V. Kalendas Januarii, Anno Incarnationis Dominicae DCCCLXXXI. Indictione XIV. Anno Regni Domni Karoli Regis in Francia V. In Italia Secundo. Actum Placentiae.* Quamquam heic audias Annum ab Incarnatione DCCCLXXXI. attamen secundum Vulgarem Epocham nostram agitur de Anno DCCCLXXX. nam pro more temporum illorum Annus novus DCCCLXXXI.

in

in Nativitate Domini Anni DCCC-LXXX. vulgaris exordium cepit. Et profectò indicatum id videas ab Indictione Decimâ quartâ, quae Mense Septembri Anni DCCCLXXX. inchoata fluebat Decembri Mense ejusdem Anni. Hisce perspectis, concordes omnino deprehendas istarum Chartarum Chronologicos characteres cum Diplomate, quod nuper evulgavi. Quum ergo Carolus Crassus postremis Anni DCCCLXXX. diebus, nondum sacratus Imperator Placentiae resideret, atque, ut vidimus, longe ante Natalem Domini Anni subsequentis DCCCLXXXI. Imperatoria dignitate auctus fuerit, inquirendum restat, quo tempore is revera Coronam Caesaream Romae a Johanne VIII. Summo Pontifice fuerit consequutus. Protuli ego in Dissertatione XXXI. *de Placitis & Mallis* Placitum habitum in Senensi Urbe ab ipso Carolo Crasso, *Anno Imperii idem Domni Karoli Primo, Mense Marcio, Indictione XIV.* Hic est Annus DCCCLXXXI. Ergo ante Mensem Martium ejusdem Anni, aut eo decurrente, is Imperiali diademate insignitus Romae fuerat. Uti veri simile est, haec eadem Charta ipsum nobis exhibet tunc e Romana coronatione redeuntem ad Insubres. Cum hisce conjunge Chartam Pauli Episcopi Regiensis, quam Ughellius evulgavit in Tomo Quincto Ital. Sacr. primae edition. in Appendice, & quam pariter in suam Historiam Regiensem adhuc MStam antea intulerat Fulvius Azzarius. Ea scripta fuit *Regnante Domno Karolo Rex hic in Italia II. die IV. Mensis Martii, Indictione XIV.* idest, Anno DCCCLXXXI. Ergo primis diebus Martii Anno eodem DCCCLXXXI. Carolus Crassus Italiae tantùm Rex in Regiensi Civitate appellari pergebat, & nondum collatae ei cum Imperiali titulo Coronae Romanae nuntius ad eam Civitatem pervenerat. Praeterea in Archivo insigni Cathedralis Mutinensis Charta authentica se mihi obtulit; exarata *Imperante Domno nostro Karolo Dei providentiâ, hic in Italia Anno Imperii ejus Quinto, die VI. Mense Marcio, per Indictione Quarta;* cujus prima verba accipe: *Placuit atque convenit inter Domnum Leudoinum gratiâ Dei Motinensem Episcopum, necnon sed etiam Sigelmundus & Leo, filii Rodemundi da Sicla, liveris hominibus &c.* Charta pertinet ad Annum Christi DCCCLXXXVI. Si eo Anno *die VI. Martii* in cursu erat *Annus V. Imperii* Caroli, ergo necesse est, ipsum post diem Sextam *Martii Anno DCCCLXXXI.* dignitate Imperiali auctum fuisse Romae. In eodem Tabulario altera membrana legitur scripta *Regnante Domno nostro Carolo gratiâ Dei Imperator hic in Italia Anno Septimo, die Quinto de Mense Madio, Indictione Quinta.* Is est Annus DCCCLXXXVII. atque adeo *ante diem V. Maji* Anni DCCCLXXXI. sacram unctionem, & Coronam Imperialem Romae Carolus susceperat. Immo & *ante diem XI. Martii* ejusdem Anni DCCC-LXXXI. coronatum ostendit Charta Lucensis supra mihi memorata. Quare veri videtur simile, Coronationem Romanam Caroli Crassi peractam fuisse *Mense Martio, Anni* DCCC-LXXXI. si monumentis hactenus adductis omnino est acquiescendum. In eam quoque sententiam confluere videntur Annales Reginonis, Chronographi Saxonis, Annalistae Metensis, aliorumque Historicorum, *ad Annum DCCCLXXXI.* Carolo eidem conlatum diadema Romanum scribentibus. Nam etsi Scriptores isti non a Kalendis Janua-

Januariis, sed a die XXV. Decembris praecedentis Annum novum inchoënt, ac propterea Pagii sententiae minime adversentur: eorum tamen verba insinuare rectius possunt, ipsum Carolum ineunte Martio Mense vulgaris Anni DCCCLXXXI. Imperialem titulum cum Regali conjunxisse.

Atque haec quidem congerebam ego. Verùm, fateor, fortasse ne ista quidem satis mihi & aliis futura sunt ad certo statuendum exordium Imperialis Epochae Caroli Crassi primis diebus Martii Anni DCCCLXXXI. quum semper ante oculos nostros recurrant Aimoini, & Annalium Bertinianorum diserta verba, quae Carolo huic conlatum diadema Romanum Natalicio die Domini Anni DCCCLXXX. produnt. Ad haec Diploma Regiense editum ab Ughellio in Appendice ad Tom. V. Ital. Sacr. primae editionis, dicitur *Datum Idibus Februarii Anno Incarnationis Dominicae DCCCLXXXII. Indictione XV. Anno II. Imperii piissimi Imperatoris Caroli. Actum Civitate Ravenna:* quae indicant, *ante Idus Februarii Anni DCCCLXXXI.* redimitum fuisse Carolum Crassum Coronâ Romanâ. Itidem in Tabulario Capituli eorumdem Canonicorum Regiensium visa mihi fuit Charta exarata *Anno Imperii Secundo* Caroli ejusdem, *IV. Kalendas Marcii, Indictione XV.* idest Anno DCCCLXXXII. Unde discimus, *ante diem XXVII. Februarii Anni DCCCLXXXI.* evectum fuisse Carolum ad Imperatoriam dignitatem. Praeterea in hoc ipso Opere, & apud alios veterum monumentorum Collectores Diplomata & Chartae occurrunt, quae dubiam hanc Epocham faciunt. Vide etiam, quae in hoc idem argumentum congessit doctissimus vir P. Johannes Andreas Astezatus Monachus Benedictinus in Appendice ad Opusculum Manelmi Brixiani. Porro censuit Eccardus Tom. II. Rer. Francic. Carolum istum ad Imperatorium culmen deductum Anno DCCCLXXXI. recurrente sacro die Epiphaniae, hoc est die VI. Januarii; at illius sententiam enervant, quae Clariss. Saxius adnotavit ad Sigonii Libros de Regno Ital. Tot ergo tenebras is tantùm excutere possit, qui sub oculis easdem pergamenas habens, diligenter expendat, quae authenticae revera sint ac germanae, quae verò confictae, aut interpolatae; & rursus quae autographa, quae verò apographa. Librariorum quippe ac Typographorum incuria aut ignorantia plures, quàm putamus, errores in majorum monumenta invexit. Denique sunt nonnulla, quae, quamvis inter se pugnare videantur, accurato tamen criterio utens, ad concordiam rite redigere possit. Quam in rem Lectori exemplum minime contemnendum exhibere juvat. Adservatur in Archivo Capituli Canonicorum Mutinensium antiquissimus Codex Epistolarum veterum Pontificum Romanorum, ab Isidoro Mercatore confictarum. Ibi haec adnotata in margine leguntur: *VII. Kalendas Augusti per Indictionem Quartam Decimam, Feria IIII. Luna XXII. posuimus fundamenta in Capella, quam in tumulo Vallis munito fecimus in Habrica, in honore Sancti Salvatoris, & Sanctae Mariae, & Sancti Johannis sacranda, tempore Domni Karoli Tertii Imperatoris, Anno Imperii ejus Secundo.* Notae istae exhibent Annum DCCCLXXXI. tanta perspicuitate, ut nihil melius sit exspectandum. Si autem Julio Mense ejusdem Anni DCCCLXXXI. decurrebat *Annus Secundus Imperii:* ergo corruunt, quaecumque hacte-

hactenus allata sunt. Utique ad haec stupui. Codicem rursus diligentissime inspexi. Alio charactere, quàm exaratus sit Codex, ea scripta agnovi: attamen & ipsius Notae characteres quadrati erant ac vetustissimi, ita ut nihil dubitem, quin ipso Anno DCCCLXXXI. eadem nota ad marginem accesserit. Quod si hanc erroris expertem dicas, jam habes, Annos Imperii Caroli Crassi numerari coeptos fuisse ante diem XXVI. Julii Anno DCCCLXXX. Hoc autem aeque pugnat cum sententia Baronii & Pagii. Verùm nodus ita mihi solvendus creditur. Hoc est, adhibita fuit a Scriptore notae illius Epocha *Regni*, non verò *Imperii*, secundùm quam die XXVI. Julii Anni DCCCLXXXI. decurrebat *Annus Secundus Caroli Regis*, non verò Secundus Imperii ejus.

Post Chronologicam istam excursionem repetamus iterum membranam Mediolanensem Anni DCCCLXXXII. Non levis ibi eorum numerus, qui duplici Nomine utuntur. Neque aliâ ratione factum, nisi ut ab aliis ejusdem nominis ac loci secernerentur. *Leo Judex* dignoscendum se praebet a munere suo, uti & *Aginaldus Judex*, *Ambrosius Notarius*, *Hilderadus Notarius*, *Petrus Presbyter*. Alios locus discernit; nempe *Garmarius de Mediolano*, *Warimbertus de Camteriano*, *Andreas Clericus de Blassonno*, *Adelgisus de Roveniasco*. Alios distinguit Vassallagii titulus; puta *Bonus* & *Adelgisus Vassalli*. Alios denique duplex nomen. Ibi inter ceteros recensetur *Leo*, nudo nomine appellatus: tum succedunt *Leo, qui vocatur Pipino*, *Leo, qui Plato vocatur*, *Leo Villicus*. Occurrit & unus *Johannes*, nullo alio nomine ornatus: ac subinde veniunt *Johannes, qui appellatur Clario*, *Johannes, qui vocatur Peluso*, *Johannes Russo*. Ita post *Luvolum* unico nomine designatum, numerantur *Luvolo da Flume*, *Luvolo, qui dicitur Plato*, *Luvolo filius quondam Dominiconi*. Ita denique *Bonellus* nudè nominatus, post quem sequuntur *Bonellus Vetulo*, *Bonellus, qui dicitur Magniano*. Viden, ut iis Saeculis, vel sine utili & laudabili Cognominum usu, aliquam rationem invenere homines sese invicem distinguendi? Consule etiam, si lubet, Chartam Vulturnensis Coenobii Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 435. Atque heic locum habet, quod apud Ughellium Tom. V. Ital. Sacr. in Appendice ad Episcopos Tiburtinos legitur in Charta scripta *Anno II. Domni Silvestri Papae, & Ottonis Tertii Imperatoris Anno IV. Indictione XIV. die XXIX. Mensis Novembris*, hoc est, Anno Millesimo a Christo nato, quamquam in Epocham Ottonis mendum irrepserit. Ibi *nobilissimi Viri*, qui recensentur & nominantur, aliqui *cum Cognominibus*, alii *cum Patris nomine*, *habitatores* dicuntur *Civitatis Tiburtinae*. Quod heic *Cognomen* appellatur, nihil aliud mihi creditur, nisi *Supernomen*, quod nunc dicimus *Sopranome*, quo illi a ceteris distinguebantur. Non ita tamen haec dicta velim, ut opinemur, ubique & semper hujusmodi circumspectione cavisse sibi ab erroribus Majores nostros. Sunt enim in eorum monumentis infinita nomina sine ulla distinctione, quae an iis tenebras parerent, ignoro: certe ea nunc nobis legentibus pariunt. Jamdiu monuerat clarissimum Literariae Reipublicae lumen Mabillonius Lib. 2. Cap. 6. Rei Diplomaticae, *Saeculo IX. maxime & VIII. accessisse viris insignioribus & literatis aliud Nomen adscititium. Unde Carolo Magno, Davidis; Alcuino, Flacci-Albini; Raba-*

no,

no, Mauri; Radberto, Paschasii; Adelhardo, Antonii & Augustini; Walae, Arsenii & Hieremiae; Riculfo, Damoëtae. Explicatione haec indigent. Certum quippe est, nullum aliud nomen Saeculis iis accessisse propriis Regum & Principum Nominibus. Eos appellare cum additamento Regiae dignitatis, Ducalis, & ut ita loquar, Comitatensis, sat fuit ad ipsos dignoscendos. Si ejusdem nominis plures uno tempore vivebant, Patris appellatio ambiguitatem tollebat. Conficta ergo a literatis Viris, & veluti Poëticâ licentiâ in Libros & Dialogos invecta fuere nomina *Davidis* pro *Carolo Magno*: *Antonii* & *Augustini* pro *Adelhardo*: *Arsenii* & *Hieremiae* pro *Walâ* Corbejensi Abbate &c. Nos nunc appellamus *Nomi di Cifra*. Quod praecipue constat ex ejusdem Walae Vitâ, conscriptâ a Paschasio Radberto. Nullus autem hujusmodi Nominum usus fuit in quotidiano hominum commercio. Praeterea non literatis tantùm Viris, sed etiam indoctis & vulgaribus, duo interdum nomina accessere, quorum alterum proprium *Nomen*, alterum adscititium, & veluti *Agnomen*, fuisse puto: sive id casu contingeret, & ex aliorum bono perversove studio (quemadmodum in Agnominibus imponendis usuvenire vel nostrâ aetate cernimus) sive id ex necessitate fieret, ne ejusdem Nominis homines inter sese confunderentur. Hoc etiam innui in Praefatione ad Carmen Ermoldi Nigelli Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Abbati illi *Hermoldus*, sive *Hermenoldus* fuit proprium nomen. Accessisse postea alterum sive *Nomen*, sive *Agnomen*, videtur, ut inter alios *Ermoldos* peculiari aliqua appellatione distinctus appareret. Nuncupatus ergo fuit *Nigellus*, quod nos diceremus *il Negretto*; uti Alcuinus *Albinus*, idest *il Bianchino*; Walafridus *Strabo*, scilicet *il Losco*, aut *il Guercio*; Rabanus *Maurus*, nempe *il Moro*; Amalarius *Fortunatus*, *l' Avventuroso*, aut *il Fortunato*; Lupus *Servatus*, *il Salvato*, & alii. Sunt autem, qui putant, apud Francos unis Literatis additum fuisse alterum Nomen Romanum, conjunctum nempe venustatis causâ cum barbarico suae gentis: quod an certum sit, aliis investigandum relinquo.

Sed aliquid jam tandem de hisce *Agnominibus* proferamus: quorum sane origo non a moribus medii aevi, sed ab ipsis antiquissimis Seculis est petenda. Nos Italice *Sopranomi* appellamus: & *Supernomina* etiam vocitarunt veteres. In Additamentis ad Chronicon Casauriense a me factis Par. II. Tomi II. Rer. Ital. ad Annum Christi MXLIX. occurrit *Odeberto, qui Supranomen Fratello vocatur.* Idem quoque repetitum vidi in authentica pergamena, exsistente in insigni Tabulario Capituli Canonicorum Mutinensium, ubi haec leguntur: *Regnante Domno Berengarius, gratiâ Dei Imperator hìc in Italia, Anno Tercio, de Mense Augusto per Indicione Sexta* (idest Anno DCCCCXVIII.) *Placuit atque convenit inter Domno Gotefredus gratiâ Dei Episcopus Sanctae Motinensis Ecclesie, necnon inter Leo filio quondam Petri Garucioni habitator in Colegaria, liberum homine &c.* Excolendam ei tradit Episcopus terram, *que obvinet per Cartulam offersionis de Lamperto filius quondam Leonardi, qui supernominatur Cavinsacco &c.* Vetustior quoque membrana in eodem Archivo haec habet: *Lutharius divinâ providentiâ Imperator Augusto, Anni Imperio ejus in Christi nomine Vigissimo Quarto, die Nonodecimo de Mense Abrile,*

brile, Indictione Sexta. Constat me, Garipertus filius quondam Aripaldi, qui supernominatur Incendi-messe, avitatur de Formigine &c. Scripta est Charta haec Anno DCCCXLIII. Ista etiam *Supranomina* appellata vidi *Praenomina*. Chartae scriptae Anno MCCXIV. & exsistenti in Archivo Communis Mutinae, subscribit *Tedericus, Praenomine Ragacius, sacri Palatii Notarius*. Immo sub ipsis etiam Romanis rerum dominis, ejusdem quoque consuetudinis certissima documenta habemus. Egregium illud in primis est, quod Suetonius scriptum reliquit in Vitellio Cap. 18. *Cui*, inquit, *Tolosae nato Cognomen in pueritia Becco fuerat: id valet gallinacei rostrum*. Ita ergo est appellatus Antonius ille, Vespasianei exercitus Dux, quod, ut opinor, nimis prominentem aut aduncum nasum ei natura dedisset. Atque heic animadverte vocem *Becco*, non Latinam, sed aut ex antiquo Italico, aut e Celtico sermone sumtam, adhibitam fuisse ad illius Agnomen statuendum. Rursus idem Suetonius in Caligula Cap. 9. *Caligulae Cognomen castrensi joco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur*, hoc est, *a Caligis*, quae non tibiarum, sed pedum tegumenta fuere, a manipulariis & gregariis militibus usurpata. Quod verò Cajus puer parvis *Caligis* uteretur, *Caligula* appellatus est. Porro novimus, *Cognominis* voce veteres significasse, quod nos *Sopranome* appellamus. Neque aliter explicandus Gregorius Turonensis, qui multis in locis haec *Supernomina*, aevo suo familiaria fuisse prodit, eaque *Cognomenta* vocat. Memorat Lib. 4. Cap. 26. *Austrigildem Cognomento Bobilam*. Ita Lib. 7. Cap. 3. *Vedastem Cognomento Avonem*, ut reliqua omittam. Ita in marmorea tabula Romae positâ, quam Cardinalis Baronius ad Annum Christi DXXXI. Norisius, Holstenius, Pagius, & alii attulere, legitur Inscriptio posita Anno *iterum post Consulatum Lampadi & Orestis*, idest Anno Christi DXXXII.

SALBO (hoc est *Salvo*) PAPA N. IOHANNE COGNOMENTO MERCVRIO.

Scilicet Johannes II. Papa praeter proprium Nomen, adscititium alterum gerebat. Idem quoque Langobardis regnantibus factum. In Tabulario insignis Brixiani Parthenonis Sanctae Juliae antiquissimum apographum vidi Chartae, ubi occurrit *Maurenzius, qui Bovorculus nuncupatur*. Lectorem non pigebit eandem accipere tenebris ereptam.

Maurentii, qui & Bovorculus, Charta, concedentis Anselpergae Abbatissae Monasterii Brixiani Domini Salvatoris & Sanctae Juliae terram ad deducendam aquam in idem Coenobium, Anno 761.

R*egnante* Dono Desiderio & Adelgis *viros excellentissimos* Reges, *Regni eorum Quinto, &..... sub die XV. Kalendas Magias, Indicione Quartadecima. In Christi nomine: promitto atque spondeo ego* Maurenzius, qui Bovorculus nuncupatur, *filius quondam Aristeus, habitator intra muros Civitatis Brixianae prope Portam Mediolanensem, loco qui dicitur Parevaret, unde etiam cum promisso Massariae Socrus meae, tibi* Anselpergae *dicatae Deo* Abbatissae Monasterii Domini Salvatoris *intra predictam Urbem Brixianam sun-*

fundatum, de Curriculo illo, per quem graditur aqua ad suprascriptum Monasterium vestrum, & estat ex parte constituto intra Casellam habitationis meae, videlicet terrolam, quae foris ipsa casa est, juri meo pertinentem usque ad pedes treginta sex insimul per longum, ita ut amodo & in perpetuum sine mea, heredumque meorum interdictione permaneat ibi semper: & si qua tempore inter se qualebit contorbatio vel ruptura terram, que erga ipsum curriculum accesserit, liberam licentiam habeat pars Monasterii vestri omni tempore fodere & aperire terram, que erga ipsum estat, ad recooperandum, in quo lesum aut contorbatum fuerit. Et si ego suprascriptus Maurentius, vel mei heredes in aliquo disturbationem ex ipso Curriculo fecerimus, aut quocunque tempore oportuerit ad recooperandum eum interdixerimus, in quo superius decernutum est, & contra hanc Cartulam promissionis ire quandoque tentaverimus per nos, aut suppositam aliam, vel qualemcumque personam, Principi aut Judici suplicandum, per quam vero modo & manifestum fuerit, componat parti supradicti Monasteris tibi Anselpergae Abbatissae, vel successoribus tuis penam nomine aur.... naginta, & pene soluci...... sens promissio suum optineat roborem; sic ita ut si aqua ex ipso curriculo for...... per terram erupe-

A *vit, non sit neglegentia jam dicti Monasterii ad recooperandum eum, ne vobis grave, & ips...... inferat dampnum, quod impossibile videatur esse aut intollerabile prolongaverat dilationem. Unde accepi ego Maurentius per hanc promissionis pagina ex Sacculo Monasterii, auri Solidos tres & tremisse, ut stabilis permaneat omni in tempore. Quam*

B *vero paginam promissionis Tanoaldi scribendum rogavi.*

Actum Brizia feliciter.

Signum manus ✠ *Maurentium recognoscentem ad omnia suprascripta.*

Signum ✠ *manus Masarie Socre ejus consentientem.*

✠ *Pascalis rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, consentiente Masaria So-*

C *cru ejus, in hac pagina promissionis testis subscripsi, & suprascriptos Solidos dare vidi.*

✠ *Luponius rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, consentiente &c.* ut supra.

Leo rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, consentiente &c. ut supra.

✠ *Ego suprascriptus Tanoaldus huic pagine promissionis scripsi, & subscripsi,*

D *quam post traditam complevi.*

Similem Chartam ad idem argumentum spectantem, in eodem Archivo Brixiano Sanctae Juliae mihi visam, addere heic lubet.

Valeriani & Liodoaldi Charta, concedentium Anselpergae Abbatissae Monasterii Brixiani Sancti Salvatoris & Sanctae Juliae jus canalis ad deducendam aquam in idem Coenobium, Anno 761.

R*Egnante* Domno Desiderio & Adelgis, *viros Excellentissimos* Reges, *Anno Regni eorum Quinto & Secundo, sub die VIII. Kalendas Aprilis, Indicione XIV. In Christi nomine, promittimus atque spondimus nos Valerianus & Liodoaldus germani, filii quondam*

E *Leonis, habitatores intra muros Civitatis Brixianae, tibi* Anselpergae *dicatae Deo* Abbatissae Monasterii Domini Salvatoris *intra Civitatem Brixianam fundatum, de Curriculo illo, per quem graditur aqua ad Monasterium vestrum, & estat ex parte constitutum intra Casam*

sam vel Curtem habitationis nostrae, usque ad pedes quinquaginta sex juxta, ut deinceps & in perpetuum sine nostra, heredumque nostrorum interdictione permaneat semper omni tempore, inter se qualebit conturbationem, vel rupturam, aut lesionem alia accesserit, liberam licentiam habeat pars Monasterii vestri omni tempore fodere & aperire terram, que erga ipsum estat, ad recooperandum, in quo conturbatum fuerit. Et si quis ex nobis, qui supra Valerianus & Liodoaldus heredes in aliquo disturbationem fecerimus ex ipso Curriculo, aut quali in tempore oportuerit ad recooperandum cum interdixerimus, in quo superius legitur, & contra hanc Cartulam promissionis ire quandoque temptaverimus per nos aut qualencumque personam, Principi aut Judici suplicandum, pro quo manifestum fuerit, componamus ad partem suprascripto Monasterio tibi Anselpergae Abbatissae, & successoribus tuis, auri Solidos quinquaginta, & post pene solutionem presens pagina obtineat roborem: sic ita ut si aqua ex ipso Curriculo foras ruperit, non sit negligentia jam dicti Monasterii vestri ad recooperandum, ne vobis grave & impium inferat damnum, quod possibile videatur esse aut intollerabile, prolongaverat dilationem. Unde accepimus nos Valerianus & Liodoaldus promissionis Launichild, secundùm Legem nostram, a te Anselperga Abbatissa ex sacculo, ut supra, Monasterii vestri, auri Solidos numero sex, & duo tremisse, ut stabilis permaneat. Quam vero paginam promissionis Toncaidi scribendum rogavimus, qui & ego ex dictato Laurentio Notario scripsi.

Actum Brixia feliciter.

Signum ✠ manus Liodoaldi recognoscentis ad omnia suprascripta.

✠ Valerianus hanc paginam promissionis cautionis a nobis factam subscripsi-

A *mus, relectae scribere obtuli, roboravi & subscripsi, auri Solidos sex & duo tremisse accepi.*

✠ Leo rogatus a Valeriano & Liodoaldo germanis in hac pagina promissionis & obligationis testis subscripsi, & suprascriptas res Launichild dare vidi.

Pollecius rogatus a Valeriano & Liodoald germanis &c. ut supra.

B *✠ Ego suprascripto Tanoaldus huic pagine promissionis scripsi & subscripsi, quam post traditam complevi.*

Erant autem illa Nomina, quae superius tum ex Gregorio Turonensi, tum etiam ex priori Charta Brixiana attulimus, veluti duo *Nomina*, quorum alterum in Baptismo, alte-
C rum ante vel post Baptismum (idque frequentius) a parentibus, aut a Populo imponebatur. Diu enim mos apud Christianos obtinuit, ut ad aliquot annos, eosque interdum multos, Baptismus differretur, isque solenni ritu in pervigilio tantùm Paschatis & Pentecostes celebraretur, nisi periculum vitae imminens mini-
D strandum ante suaderet. Tunc ergo ante Baptismum infantibus Nomen dabatur. Vide Beroldum in Dissertatione LVII. *de Ritibus Ambrosianis*. Porro adeo insita est in Populis libido & consuetudo hujusmodi vetustissima *Agnominum* imponendorum, ut adhuc constantissima perduret inter plurimos Italiae Populos. A Mu-
E tinensi quidem Urbe paene prorsus excessit, ut rem domestico testimonio confirmem. Verùm in Castellis, & ruri potissimùm, multus est usus *Agnominum*, vixque ullus interdum est e rusticis in aliquo Vico, qui ex Agnomine, quàm ex Nomine, non sit notior vicinis suis. Idem a Gallis in militiâ factum animadverti. Haec autem *Agnomina*, quamquam ne-

necessitas aliquando invexisse videatur, attamen progredientibus Seculis, & nostro praesertim, improbitas hominum, & quidam male feriatus ardor, eadem instituere consuevit. Nempe in sacro lavacro suum cuique Nomen imponebatur: sed saepius praevalebat alterum Nomen, quod aut ante Baptismum, aut postea domestici, vicinive, ex arbitrio suo invitis plerumque hominibus apponebant. Honesta, fateor, & grata ex iis perquam multa fuere; sed non pauca vituperationis & scommatis speciem referebant. An antiqui Langobardi, donec eorum Re- A gnum ac fortuna in Italia stetit, hisce ludibriis delectarentur, nondum deprehendi. Ultra enim quàm creditur, quidquid Nobilitatis colorem laedere poterat, illi aversabantur; neque fortasse quisquam tolerasset ejusmodi Nomina, si dicterii notam importassent. Verùm sub Carolinis Caesaribus, ac deinde frequentius B sub Regibus subsequutis, eadem Agnomina in usu fuisse deprehendi. Duo tantùm exempla instar omnium mihi erunt. Primum descripsi ex Archivo antiquissimi Monasterii Sancti Zenonis Veronensis, ubi vetustum apographum adservatur,

Berengarius I. Rex Curticellam Johanni, cui Bracca-curta agnomen, infidelitatis damnato ademtam donat Monasterio Sancti Zenonis Veronensis, Anno 905.

C *IN nomine omnipotentis Dei eterni.* Berengarius *divina ordinante clementia* Rex. *Quia sacris & venerabilibus locis temporalia Regie dignitati conferre subsidia convenit, idcirco omnium fidelium sancte Dei Ecclesie, nostrorumque presencium scilicet ac futurorum noverit sollercia,* Johannem *quemdam, cui* alio nomine Bracca-curta *vocitabatur,* D *nostre olim fidelitati offensum, in qua etiam perdurans comprehensus est & multatus, cujus res, omnisque substantia legali judicio nostre fuit ditioni subjecta:* qui suo Regi est infidelis, convictus, *juxta sancitam Legem,* res ejus infiscentur, & anime sue incurrat periculum. *Nos verò divino amore accensi, precibusque* Conjugis nostre Bertile *inclinati, quandam Corticellam, que jam* E *dicto infideli nostro fuit, & postea nostre potestati legaliter advenit, sitam in Villa Picta, que Donatoria vocatur, & Silva, que vocatur Carpene, da cujus fines sunt ex uno capite Nocitulum, & ex alio capite Fossa, que nuncupatur Pomanon, ex uno latere Agricia, ex alio Corvolata: pro remedio anime nostre, ac precessorum nostrorum, Monasterio beatissimi Pontificis, Christique Zenonis Confessoris, ubi ejus Corpus humatum quiescit, per hujus nostri Precepti paginam, ad usum & necessitatem Monachorum inibi Deo militantium jure proprietario concedimus, & ex integro perdonamus, cum casis videlicet, mansis, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, salectis, aquis, aquarumque decursibus, piscationibus, molendinis, redditibus, Servis utriusque sexus, Aldionibus ac Aldianis, montibus, planiciebus, diviso & non diviso, sortito & non sortito, arboribus pomiferis & inpomiferis, seu cum omnibus ad eandem Curtem pertinentibus, que dici aut nominari possunt, in jam dicto Monasterio beati Zenonis largimur & de nostro jure, & donamus in ejus jus & dominium, modis omnibus transfundimus, & perpetuali*

tuali jure perdonamus & cedimus: eo videlicet ordine, ut nullus Dux, Comes, Vicecomes, aut aliquis propinquus, aut affinis jam prenominati infidelis nostri Johannis, Monachos aut Monisterium beati Zenonis Confessoris Christi molesta- A *re aut inquietare aliquando presumat, sed liceat omni tempore tenere, possidere, seu quicquid voluerit, ex omnibus agere nostra plenissima largitate absque alicujus hominis contradictione vel mineratione. Si quis igitur &c.*

Signum Domni *Berengarii sereniffimi Regis.*

Ambrosius Cancellarius ad vicem Ardingi Episcopi & Cancellarii recognovi & subscripsi.

Data III. Nonas Augusti, Anno Dominice Incarnationis DCCCCV. Domni verò Berengarii piissimi Regis XVIIII. Indictione VIII.

Actum Piscarie in Dei nomine feliciter. Amen.

Habemus heic *Johannem*, *qui alio nomine Bracca-curta* vocabatur. *Nomen* quidem hoc in loco sumendum pro Agnomine; etenim germanum ejus nomen, ut liquet, *Johannes* fuit. Ita in Charta Chronici Vulturnensis pag. 441. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. scripta Anno DCCCCLXVIII. memoratur *Johannes, cujus supranomen vocatur Gualacere*. In altera Charta Anni DCCCCLXXXI. pag. 465. Placito cuidam interest *Johannes*, *qui supranomen Walatcheri* vocatur, ut ce- B tera omittam. Ita quoque in Charta Audiberti Abbatis Veronensis Anni DCCCCXLV. in Dissertatione XXXI. *de Placitis*, occurrit *Lupo*, *Suplainpunio nominatus*, idest *Soppia*, sive *Soffia-in-pugno*, aut *Suppa-in-pugno*. Sic Sergio IV. Papae ante Pontificatum agnomen *Os-Porci*, *Bocca di Porco*, nomen verò *Petrus* fuisse tra- C ditur. Accipe & alteram Chartam, quam ex Archivo Monachorum Lucensium Montis Oliveti depromsi.

Inquisitio de juribus quibusdam Monasterii Lucensis Sancti Pontiani, jussu Bonifacii Ducis & Marchionis Tusciae habita, circiter Annum 1046.

B*Reve recordationis facio ego* Martinus Abbas, de Piscaria de Aqua de Osare.

Bonifatius *gratiâ Dei* Dux & Marchio *rendidit ille duo sepes de Aqua Auseris, medietatem de lamprede, &* D *omnes pisses, qui ibi capti sunt, quos antea Farulfus filio Lei Judex Domni Imperatoris sibi retinebat. Tunc praecepit* Dux & Marchio Bonifatius Tedaldi filius *ad Ministerialem suum Uberto nomine & ut probaret propter fi-*

deles

A *deles laici, nec non & senes illius Villule, si esset hec sepes de Monasterio Sancti Pontiani, sicut audiebat. Nam una dierum Mense Martio secunda septimana infra quattuor perrexit iste Uberto cum aliis boni viri ad Villulam illam Flexo nomine, ubi sunt Piscariae, ut interrogarent, si de Monasterio illo fieri deberent medietatem de iste duo sepes.* B *Et praecepit & rogavit, qui ibi aderant, ut veritatem panderent ..... si vera esset de iste duo Piscarie. Et responderunt omnes una voce dixerunt:* Vera, vera sunt, Domine, que audistis: & testificamus & juramus, quia medietatem de piscationibus fieri deberent Abbatibus. *Qui constituerunt omnes, ut per sacramenta probarentur.* C *Statimque venerunt tres viri fratres consanguinei, & Dominum timentes, in presentia Domni illi Uberti Ministeriale de Luca, & Berizi Judex Domni Imperatoris, & Advocato piissimi Marchionis. Bellibomo qualem juravit primus. Deinde Bonato juravit secundus. Tertius Andrea finivit sacramenta; quod iste duo sepes supter omnes alias sepes* D *fieri derent* (sic) *omnes pisces propri de Fratres Monasterio, & lamprede, que ibi ad..... erant medietatem Marchioni, & medietatem Monasterii. Iste sacramenta fuit in presencia Uberti Castaldi, & coram Belibomo Advocato. Ibi fuit Farulfo filio Lei Judex, & testimonia multa habemus. Et hoc Breve recordationis fieri jusserunt.*

Ego Pacio Notario Domni Imperatoris interfui.

Alderi filio Ilditi ibi fuit.
Jerardi filio Wrdi interfui.
Gunzo Clerico ibi fuit.
Drudo filio Teuzi interfuit.
Johannes filio Ermingoni ibi fuit.
Ildibrando filio Fraimi interfui.
Petrus de Vallecla ibi fuit.
Alboni Pane vetero *interfuit.*
Teuzo de Flexo ibi fuit.
Ego Petrus filio Bonati de Flexo ibi fuit.

Post hec omnia acta investiverunt nos illi Piscatores, quanto tempore nos placet de decem & octo lamprede. Duo debent habere.

Subest huic Chartae subsequens Monogramma Martini Abbatis.

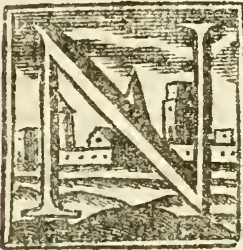
E Inter eos, qui subscribunt, jam animadvertere potuisti numeratum *Albonem*, seu *Alboni Pane-vetero*, idest *Albone Pan-vecchio*. Sed Agnomina haec flores appelles in eorum comparatione. quae praesertim post Annum Millesimum increbuerunt. Tunc auditus est *Pela-vicinus Marchio*, tunc *Mala-spina Marchio*, *Mal-nevothe*, *Bucca-badata*, *Caga-pistus*, *Tignosus*, *Rana-Cotta*, *Manigoldus*, *Embriacus*, *Ruba-Conte*, *Ruba-Castellus*, *Landulphus Caronia* (idest *Carogna*), *Guazo Tasta guadum*, *Mangia-troja*, *Mala-branca*, *Mala-gonella*, *Conradus Musca-incervello*, *Landus Dantus-Diabolo*, *Robertus Pan-de-Milius*, *Scanna-Sorice*, *Scanna-beccum*, *Pan-di-Segala*, *Caput-Asini*,

Asini, quod nomen occurrit mihi in Charta Mutinensi Anni MCLX. Nomen idem seu Agnomen cuidam Militi impositum scribit Ordericus Vitalis Lib. 8. Histor. *prae magnitudine capitis, & congerie capillorum*. Quippe repetendum est, nihil Gallos, Britannos, aliosque Populos genti Italicae concessisse in ejusmodi Agnominibus adinveniendis ac infligendis. De Roberto Normanniae Duce, in sacra expeditione celebri, haec habet idem Ordericus Lib. 4. pag. 545. *Erat facie obesa, corpore pinguis, brevique staturâ, unde vulgo Gambaron cognominatus est*, & *Brevis-ocrea*. Sunt apud illum & alia complura exempla. Haec autem *Agnomina*, quod mirere, tantâ pertinaciâ personis adhaerebant, ut ab ipsis denique adoptarentur, immo, uti olim apud Romanos, *Paetis*, *Strabonibus*, *Ciceronibus*, *Lentulis*, *Nasonibus*, *Nasicis*, *Varronibus &c.* accidit, in Familiarum Cognomina transierint: de qua re mihi sermo erit in Dissertatione subsequenti. Praesentem claudam, quum prius duo monuero. Primum est, vetustis Seculis morem illum viguisse, quem nostris quoque, in Principum praecipue ac illustrium virorum Familiis, immo & quandoque in Plebejis, diligentissime observatum conspicimus. Nempe majorum ex latere paterno, & potissimùm Avi, ac non raro ipsius Patris Nomen ac memoria renovabatur in filiis. Si plures erant liberi, e materno etiam stipite Nomina desumebantur: cui consuetudini tribuendum in primis est, quod in una Familia non semper eadem Nomina propria audirentur, sed sensim alia intermiscerentur. Immo praeferebantur interdum Nomina materni stipitis, si illustrior eorum fama erat, quàm paterni generis. Qui foret hac in re olim Plebis usus, non satis constat. Neque enim ulla majorum celebritas interveniebat, ut eorum Nominibus perpetuitas aliqua procuraretur in filiis. Attamen credibile est, ipsis quoque curae fuisse hanc Nominum renovationem. Nam & adhuc in ipsa Plebe mos idem perdurat. Certe in Regum & Magnatum Familiis eundem morem saepissime deprehendas. Exemplis parco. Haec autem animadversio non modico usui esse potest, in contexendis veterum Genealogiis; non ita tamen, ut uni huic regulae presse nimis insistendum sit, quum aliae etiam caussae accesserint immutandorum Nominum in Familiis; neque una haec notatio satis plerumque sit ad certo distinguenda gentis alicujus capita. Sed cum aliis indiciis conjuncta, lucem praebet non exiguam ad internoscendas affinitates & sanguinis derivationem in Illustribus Viris, quam nobis spissae tenebrae antiquitatis eripuisse videntur. Ego certe in Antiquitatibus Estensibus olim investigandis hujusce moris considerationem perquam utilem sensi. Alterum, quod superest adnotandum, quoties patris viventis nomen filio imponebatur, immo patre etiam e vivis sublato, ut alter ab altero distingueretur, veteres consuevere aut in diminutivum inflectere filii nomen, aut huic addere epithetum *Junioris*, sive *Novelli*. Proinde in Estensi Familia, cui *Azzonis* nomen familiare admodum fuit, *Azzolinus*, *Azzo novellus*, vivente praesertim patre occurrit. Eâ de caussâ in Familiâ de Honaria, sive de Romano, usurpatum fuit *Ezil* & *Etzelinus* idest *Eccelino:* in Familia Malatestarum *Malatesta* & *Malatestinus*; atque ita in aliis.

DE COGNOMINUM ORIGINE,

DISSERTATIO QUADRAGESIMASECUNDA.

DISSERTATIO
QUADRAGESIMASECUNDA.

Unc res poscit, ut quando egimus de *Nominibus & Agnominibus* veterum, de *Cognominibus* pauca etiam commentemur. Jam dixi, nulla fuisse *Cognomina* Seculis dominationis Langobardicae, & Francicae in Italico Regno. Romani, ac Neapolitani, qui tamen a Langobardico jugo colla semper illaesa servarunt, & Graecis Augustis diu paruere, ne ipsi quidem tunc habuisse in usu Cognomina videntur. Anastasius Bibliothecarius, & Johannes Diaconus nuda nobis nomina hominum plura recensent, aut ex patre, aut ex officio singulos tantùm distinguentes. Atqui sensim innotuit, in quantam utilitatem humani commercii vergere posset *Cognomina* nominibus adjicere, ut non tantùm caverentur errores in personis dignoscendis, sed etiam Familiae rectius inter se una ab altera discriminarentur. Nulla enim meliori ratione Familiarum praecipue privatarum Majores internoscere fas erat, quàm si eodem Cognomine donarentur. Age verò dicamus, quo Seculo horum usus in Italia invaluerit. Hoc ergo statuo, Saeculo Christi X., & latius XI. latissime tandem XII. *Cognomina* ab Italicis usurpari

A coepta fuisse. Non uno, inquam, Seculo didicerunt homines, suam hoc pacto designare Familiam, sed multis: nam ut nunc vile vulgus Sigillis minime utitur, ita neque olim Cognomina adhibere consuevit. Proinde vel ipso Seculo XV. (uti in Regestis Feudorum, ac Emphyteuseon Serenissimae Estensis Familiae animadverti) plures adhuc ignobiles
B Cognomento carebant, & aut Patriam, aut Artem suam ad se distinguendos a ceteris praeferebant. Primi, qui inter Italos Cognominibus viam aperuisse videntur, si fides Andreae Dandulo in Chronico, quod evulgavi Tomo XII. Rer. Italicarum, Veneti fuere. Is enim ad Annum
C Christi DCCCIX. nobis exhibet *Angelum Particiacum* Venetiarum Ducem: tum ad Annum DCCCXXVII. *Justinianum Particiacum*: ad Annum DCCCXXIX. *Johannem Particiacum*: ad Annum DCCCXXXVI. *Petrum Tardonicum*: ad Annum DCCCLXIV. *Ursonem Particiacum*: ad Annum DCCCLXXXI. *Johannem Particiacum*: ad
D Annum DCCCLXXXVII. *Petrum Candianum*, ac deinde alios Duces *Particiacos*, & *Candianos*, & *Badoarios*, & *Urseolos*, & *Memos*, ut alios praeteream; & singulos ante Annum a Christo nato Millesimum. Est etiam mihi ad manus Ottonis Magni Augusti Diploma *Vitali Candiano* Veneto

to concessum, quod ex Archivo amplissimi viri Antonii Rambaldi Comitis de Collalto, intimi Caesarei A Consiliarii suppeditavit mihi doctissimus vir Henricus de Collalto Abbas Commendatarius Sancti Salvatoris.

Donatio Curtis Musestre facta Vitali Candiano Veneto ab Ottone I. Imperatore, Anno 963.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto *divina favente clementia* Imperator Augustus. *Noverit omnium fidelium sancte Dei Ecclesie, nostrorumque, presentium scilicet & futurorum industria,* Vitalis Candianus *Veneticus, noster fidelis, suppliciter nostre pietatis exorasse clementiam, quatenus quandam Curtem juris Regni nostri, que dicitur Musestre, adjacentem videlicet in Comitatu Tarvisiensi, & cum Silva de Vivalda, seu etiam cum Villa* B *nuncupata Barbarana, & cum universis ad eam Curtem pertinentibus vel aspicientibus, necnon & Pratum pertinentem de ipso Comitatu Tarvisiense, quod dicitur Regale, & piscationem in fluvio, qui dicitur Syle, qualiter per hujus nostri Precepti paginam jure proprietario* Vitali Candiano *fideli nostro concedere dignaremur. Cujus petitioni-* C *bus &c.* ut in Diplomate Berengarii Imperatoris Anno DCCCCXXI., quod in hoc Opere evulgavi.

Signum Domni Ottonis Magni *& invictissimi Imperatoris Augusti.*

Luugerius Cancellarius ad vicem Widonis Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Datum VII. Kalendas.......... Anno Dominice Incarnationis DCCCCLXIII. Indictione VI. Anno Imperii Magni Ottonis Imperatoris Augusti Secundo.

Actum in Monte Feretri ad Petram Sancti Leonis.

Hic idem *Vitalis Candianus* fuisse videtur, qui paucis post annis Venetiarum Dux fuit renuntiatus. Ergo habemus decurrente Saeculo Decimo apud Venetos Cognomina nobilium hominum. Attamen ut quod sentio libere edicam, non illico acquiescerem Andreae Dandulo supra laudato, quum sub Carolo Magno, & ipso ineunte Saeculo IX. immo & antea, scribit, easdem Venetiis floruisse nobiles Familias, suisque Cognominibus distinctas, quarum non paucae D adhuc in inclyta Urbe illa ob generis nobilitatem effulgent. Ita verò a Dandulo enumerantur: *Particiaci, qui nunc Baduarii appellati sunt; Versilvi, sive Beligni, qui idem sunt; Candiani, qui hodie secundùm plurimos Sanuti vocati sunt &c. Centranici, Bonadi, Barbadici, Mauroceni, Brandanici, sive Bragadini; Nigri, qui dicti sunt Mauri &c.* E Tantae antiquitatis minime est Dandulus (scribebat autem circiter Annum MCCCXXX.) ut sine tabulis certissimus hujus rei testis esse potue-

potuerit. Quod quum scribo, in ea tamen sententia sum, nullam in Europa Civitatem comparari posse cum Venetis, quod est ad ostendendas per plurima Secula servatas illustres privatae conditionis Familias. Quippe nulli Civitati contigit tandiu intactam custodire non suam tantùm libertatem, sed pacem quoque intestinam. Non enim Civium sapientia passa est apud se radices agere domesticas factiones, quae ceteris Italiae Urbibus, simulque nobilibus Familiis tantam intulere cladem: neque ulli, vel potentissimo hosti datum est unquam felicissimam Urbem a circumfluo mari munitam eripere Civibus liberis, suoque addere imperio. Ita factum est, ut Nobilium virorum propago ibi melius quàm alibi avitum splendorem per longa Secula servarit & servet. Venetis praeterea quanta foret cum Graecis societas & commercium (ut aliis quaestionibus parcam) Langobardis & Francis in Italia regnantibus, Paulus Diaconus, Annales Francorum, Dandulus, aliaque monumenta satis evincunt. Atqui nomina Gentilitia apud Graecos nunquam fuisse omnino antiquata, neque in desuetudinem abiisse, si quis ostendendum sibi sumeret, Auctoribus & exemplis profectò abundaret. Immo neque Agnominibus caruisse videntur. Cedrenus sub Constantino Monomacho memorat Ασὰν τὸν λεγόμενον Κωφὸν, *Asanem appellatum Surdum*, quod idem est atque cognomento *Surdum*. Idem pariter sub Leone Basilii filio nominat Νικήταν πατρίκιον τὸν τὴν ἐπωνυμίαν Σκληρὸν, *Nicetam Patricium cognomento*, sive ut rectius loquar, additicio nomine, sive Supernomine, appellatum *Sclerum*, idest

A *Durum*. Plura aggerere non juvat. A Graecis ergo Veneti Cognominum usum didicerint, aut ab antiquis Latinis acceptum retinuerint. Sed num Seculo Octavo & Nono haec ipsis fuerint, quae nostris nunc auribus sonant, an verò posteri potius gentem suam in antiquissimis suae Urbis Magnatibus se invenisse putarint,
B aliorum judicium esto. Ego sine testibus ac tabulis affirmare aliquid, aut decernere non ausim. Illud quidem certum, saltem Saeculo Decimo non paucos e Nobilibus Venetis Nomini suo Cognomen quoque addidisse. Jam supra vidimus disertis verbis *Vitalem Candianum* ab Ottone Magno memoratum. Ita in altero Diplomate
C te Ottonis III. postea Augusti apud Dandulum, obviam se facit nobis *Johannes Ursiolus, vel Urseolus*, Nuntius *Petri Ducis Veneticorum* Anno DCCCCXCII. Erat hic idem Venetorum Dux Petrus ex eâdem Familiâ: ejus enim filium Ducem postea & ipsum Venetorum Petrus Damiani in Vita Sancti Romualdi appellat
D *Petrum Cognomine Urseolum, qui Dalmatici Ducatus gubernabat habenas*. Charta quoque Anni DCCCCLXXVI. apud eundem Dandulum exhibet nobis concordiam initam a Sicardo Comite Justinopolitano *cum Domino Petro Urseolo Venetiarum Duce &c. propter decessum Antecessoris Petri Candiani Ducis*. Adde Franciscum Sansovi-
E num, qui Lib. 13. de Venet. Urbe, Placitum innuit habitum Anno DCCCCLVIII. *in Curte Palatii Domni Petro Duce Candiano*. Quod tamen rem conficere uberius potest, Charta ab Ughellio producitur Tomo V. Ital. Sacr. in Catalogo Patriarchar. Venet. quae si germana statuatur, & ab omni interpolationis suspicione absoluta, invictissime ostendit, Anno DCCCC-

LXXXII.

LXXXII. admodum familiaria Venetis eo tempore fuisse Familiarum Cognomina. Illi enim Chartae subscribit ingens Venetorum multitudo, exempli gratiâ *Baduarius Bragadino*, *Vitalis Graeco*, *Johannes Bembo*, *Dominicus Mauroceno*, *Dominicus Centareno &c.*

Praeter Venetos, ut hactenus vidimus, usos longe ante ceteros Italiae Populos Cognominibus, Joannes Villanius Lib. 4. Cap. *9.* & seq. Historiar. auctor est, Florentinos quoque antiquis Seculis eadem Cognomina adhibuisse. Recenset etiam quamplurimas vetustas Familias, quarum non paucae illius aevo desierant. Sua Villanius, ut omnes norunt, literis consignabat circiter Annum MCCCXL. usque ad MCCCXLVIII. Quare ne ipsum quidem sat locupletem testem hac in re futurum nobis censeo. Prostant ejus Urbis & reliquae Tusciae Acta complura, aut adhuc in membranis scripta, aut jam evulgata, e quibus elucet, nequaquam ad majorem vetustatem assurgere Florentinae gentis Cognomina, quàm reliquarum Urbium Italici Regni. Olim quoque, hoc est circiter Annum MCCCCXC. Peregrinus Priscianus, vir doctissimus inter Ferrarienses, quum Annales Ferrarienses scriberet, quorum partem, reliquis deperditis, Estensis Bibliotheca adservat, inquirebat, quales fuissent omnium antiquissimae Familiae Ferrariensis Urbis. Innuit autem Chartam conscriptam Anno DCCCCLXXIII. in qua memorantur *Guarinus Comes Ferrariensis*, *Athelardus filius Guilielmi*, *Petrus de Patritia*, *Urso Judex*, *Johannes Dativus* (idest Judex) *Petrus & Stephanus Dativi*, *Arderatus & Rambertus Comites*, *Leo de Andrea Consul*, *Rofredo filius ejus*, *Leo Consul*, *Gregorius de Daniele*, *Gregorius Consul*, *Petrus Consul filius Leonis Consulis*, *Anselmus Consul filius Raimbaldo*, *Paulus Consul*, *qui vocatur de Nastasia*, *Johannes*, *qui vocatur Cristini*, *Petrus*, *qui vocatur Bordellus*, *Johannes*, *qui vocatur Vassallo*, *Leo Romani*, *Johannes*, *qui vocatur de Bosio*, *Petrus*, *qui vocatur Stancario*, *Ignezo*, *qui vocatur Imbosemato*, *&c.* Sunt heic, quae Cognomina videntur; sed quae tamen pro Cognominibus accipienda non esse reor. Jam vides a patris, aut matris nomine plerosque distingui. Alios Agnomen dignoscendos praebet, qualia profectò sunt *Bordellus*, *Imbosematus*, *Stancarius &c.* Ceteros patria ibi memorata, ut cum Scholasticis loquar, identificat. Quare aliorum Italiae Populorum morem Ferrariensis quoque in assumendis nominibus Gentilitiis mihi videtur fuisse imitatus.

Jam verò palam fiat, unde *Cognomina* originem duxerint, & ad signandos unius Familiae homines deducta fuerint: quod in maximum humani commercii, ac Historiae commodum concessit. Et primo Nobilibus viris adhaerere Cognomentum antiquitus coepit a loco dominationis, quum parentes in filios & nepotes eandem ditionem transmitterent, & inde Populus certam appellationem sumeret internoscendae nobilis, ac potentis illius Familiae. Ita Christianissimis *Francorum Regibus* aut nullum Cognomen est, aut Cognominis loco est ipsius felicissimi Regni, cui a tot Seculis dominantur, magnifica appellatio. Nempe *la Casa di Francia* quum dicimus, continuo intelligimus illam omnium vetustissimam, ac celebratissimam, cui Francicum, sive Gallicum Regnum subest. Ita quum nominamus Augustissimam, ac nobilissimam *Austriacam*

cam Familiam, quae tot Caesares hactenus Romano Imperio dedit, atque utinam plures dare pergat, nihil aliud significamus, quam Familiam illorum sublimium Principum, quae Ducatum, sive Archiducatum Austriae a multis Seculis regit. Est autem plerumque vetustatis & nobilitatis indicium, praecipue in Potentibus Cognomen, sive Gentilitium Nomen, a Provincia, Urbe, aut loco aliquo arcessere; saepe enim ac saepius inde perducimur ad agnoscendum, olim quoque easdem Provincias, Civitates, aut Loca earum Familiarum ditioni subfuisse. Neque alia nomenclatura *Regiam Sabaudicam*, aut *Ducalem Estensem* a ceteris Familiis nunc secernit, nisi quod antiquis Seculis *Comites Sabaudiae* illa dedit, haec *Marchiones Estenses*. Et Principes quidem Atestini, ut ostendi in Antiquitatib. Estensib., vel ante Annum a Christo nato Millesimum *Marchiones* nuncupabantur, appellatione profecto parum nobis commodâ, quum non satis constet, cui Marchiae tunc dominarentur. Ubi verò tandem accessit praeclarissimo huic titulo singularis nota ditionis *Estensis*, tunc sublata est omnis errandi occasio. In Germania & Gallia Principum ac nobilium Familiarum quamplurimae ex hoc fonte praeclarissimum suum Cognomen accepere, illudque retinent, si tamen inter Cognomina recensendam ejusmodi honorificam appellationem statuere fas est. Neque secus factum videas in Regno Neapolitano, ubi Magnatum Familiae ab antiquis tantùm Comitatibus aut Feudis Gentilicia Cognomina deducunt. Illud etiam in Mutinensibus ac Regiensibus Familiis Nobilitate praestantibus olim cernere erat, ut de mihi notioribus loquar. Sed fateor, me heic in multas tenebras incurrere: nam ut ut aliquibus revera Cognomentum a Feudis atque a ditionis alicujus loco obvenerit, plurimi tamen se mihi passim offerunt, quos locus & patria tantùm a ceteris secrevit, sed quibus nulla ditio in eadem loca fuit. Porro quis sibi tribuat in tanta temporum vetustate ac mutatione rerum commode haec posse distinguere? Exemplo erit Charta ad celebrem Comitissam Mathildem pertinens, quam authenticam vidi atque descripsi ex Archivo Monachorum Vallis Umbrosae degentium in Coenobio Pistoriensi Sancti Michaëlis in Furcule.

Mathildis Comitissae donatio facta Monasterio Sancti Salvatoris in Alpe Frontonis, Anno 1104.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Anno ab Incarnatione ejus Millesimo Centesimo Quarto, XIX. Calendas Februarii, Indicione XII. Domina Comitissa Matildis *pro amore Dei, & anime sue remedio concessit atque donavit sex cultre de terra, que sita est in Curte Pl.... Monasterio Sancti Salvatoris, sito Alpe Frontonis. Et si ullo in tempore ipsa, vel sui successore..... vel causare de predicta terra contra suprascriptum Monasterium temptaverit, aut aliquo ingenio molestare inceperit, vel alicui dederit, aut contra datum aliquod fecerit, quominus predicto Monasterio habere liceat, rem illam in duplum componere predicto Monasterio suprascripta Domina promisit. Hoc actum est in presencia*

ſencia Epiſcopi Motinenſis, qui vocatur Dottus, *& Archipresbyteri Bonuti, & Aldeprandi Primicerii de Civitate Piſtoria. Et ad hoc rogati ſunt teſtes* Comes Albertus de Sabloneta, Ragimundus de Bagiſe, Ugo de Nonantula, Bernardus filius Imelde de Feroniano, Corvolus de Feroniano, Siſſo de Bibianello, Wigelmus de Ferraria, Wido de Piſa, Bonitus Advocatus de Piſtoria, Bernardus Beneventanus. *Poſt penam autem ſolutam hoc ſcriptum in ſua maneat firmitate.*

Hoc actum eſt in Villa, que vocatur Carpenetum, que ſita eſt juxſta Civitatem Piſtoriam.

MA	TIL
DA	DEI
GRA	SI
QID	EST

Subſcripſi.

Ego Ardericus Judex interſui & ſubſcripſi.

Ego Sigefredus Judex & Tabellio manu mea ſcripſi & poſt tradita complevi & dedi.

Epiſcopo Mutinenſi, qui in Charta hac *vocatur Dottus*, nomen fuit *Dodo*. Heic autem habes *Albertum Comitem de Sabloneta*, quem titulus certus ditionis diſtinguit. Incertum eſt, an *Ragimundus de Bagiſe* (nunc *Baiſe*); *Ugo de Nonantula*, *Siſſo de Bibianello*, & *Corvolus de* * *Neroniano* (nunc *Fregnano*) iis locis Feudali titulo dominarentur, quum tamen multa ſint, quae eos Comitiſſae Vaſſallos fuiſſe indicant, & Corvuli eſſent *Capitanei de Fregnano*, ut ex aliis Actis patet. Certum denique eſt, a ſola patria

A diſcretos fuiſſe *Bernardum filium Imeldae de Feroniano* (ut diximus *il Fregnano*, provinciâ in Mutinenſi Ducatu comprehenſa) *Wigelmum de Ferraria*, *Widonem de Piſa &c.* Contra mihi nulla dubitatio eſt, quin dominationem in ea loca exercerent, unde Cognomentum traxere egregiae Mutinenſium Familiae *de Saxolo*, *de*
B *Rodilia*, *de Gomola*, *de Gandaceto*, *de Savignano*, *de Gorzano*, *de Varana*, *de Balugola*, *de Macreta*, ut alias omittam. Clariſſimum ipſum *Montecuculorum Marchionum* genus, quemadmodum noſtris, ita & antiquiſſimis temporibus, hoc eſt Saeculo Chriſti Duodecimo decurrente, Caſtro *Montiſculi* dominabatur, atque inter *Capi-*
C *taneos Feroniani* celebre fuit. Ita in Regienſi Urbe nobiles Familiae *da Canoſa*, *de Seſſo*, *de Folsano*, *de Dallo*, *de Carpineto*, *de Palude*, atque aliae, a Caſtris ſibi ſubjectis Cognomen ſumſere. Unde verò vetuſtiſſima ac celeberrima *Rangonum* Mutinenſium progenies appellationem ſuam ceperit, nondum reſcivi; neque e-
D nim heic ulla ratio habenda eſt fabularum, quas Franciſcus Sanſovinus in Libro de Originib. Familiar. Illuſtr. Italiae, pag. 85. adfert de praeclariſſimae hujus Familiae origine. Ego illam ex Germania in Italiam ſub Friderico I. Auguſto commigraſſe opinor. Alibi in hoc ipſo Opere Chartam produxi, in qua Anno
E MCLXVII. nobis occurrit *Dominus Girardus Rangonus Imperatoriae Majeſtatis per Mutinae Epiſcopatum & Comitatum Legatus*. Ita Anno MCLXVI. eidem *Gerardo* data eſt a *Guelphone Duce Spoleti*, *Marchione Tuſciae &c.* inveſtitura *Curtis Gavaſſae*, teſte pergamena, quam Par. I. Cap. 30. pag. 290. Antiquitat. Eſtenſ. produxi. Conſtat

* Legendum *Feroniano* ex contextu Chartae Donationis.

ſtat autem ex Vita Sanċti Meinwerci Epiſcopi Paterbrunnenſis Tom. primo pag. 539. Scriptor. Brunſvicenſ. Leinbnitzii, extitiſſe olim Caſtellum *de Rangun:* in Weſtphalia-ne, an in Saxonia, videant alii. Quidni Gerardus inde ſuum Cognomen in Italiam advexerit? Ita aliorum Nobilium Cognomenta ex eorum patriâ, aut ditionis loco profecta invenies. Apud Gallos id praecipue factum, atque hic uſus adhuc apud Nobiles conſtantiſſime conſervatur: Raphaël Volaterranus Lib. 22. Anthropologiae, *Columnenſium* originem inquirens, de ea, inquit, *nihil ſane exploratum. Auctorem tamen habeo, qui dicat eos ex Oppido Columna deſcendiſſe.* Recte Volaterranus; neque enim e Columna, quam in vexillis atque in ſtemmate nobiliſſima illa gens detulit, ſed quidem ab Oppido Columna, cui olim imperavit, gentiliciam appellationem ſortita fuit. Audi Pandulphum Piſanum in Vita Paſchalis II. Tomo III. pag. 355. Rerum Italicarum, qui circiter Annum MCIV. haec tradit: *His diebus Petrus de Columpna, Cavas ſcilicet Oppidum de jure Beati Petri, invaſerat: ſed dum aliena contumaciter retinere nititur, turpiter amiſit & Propria. Egreſſus Urbe Domnus Papa Cavas recepit. Columpna & Zagarolum, Oppida Juris Ipſius, ſapienter expugnata, prudenter ſunt capta.* Majori in lumine res collocabitur, ſi duas Chartas proferam e MSto Codice Cencii Camerarii, quum inde non ſolùm eadem veritas eluceat, & Columnenſibus reſtitutum poſtea fuiſſe Oppidum illud ediſcamus, ſed etiam praeſtantiſſimae gentis potentia Saeculo XII. luculentius intelligi poſſit.

Eugenius Papa medietatem Civitatis Tuſculanae, & Caſtra quaedam emit ab Oddone de Columna, Anno 1151.

IN nomine Domini. Anno Incarnationis Dominicae Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Primo, Indictione XV. Menſe Decembrio die X. Septimo Anno Pontificatus Domini Eugenii III. Papae. *Ego* Oddo de Columna, *conſentiente* fratre meo Carſidonio, *propria & ſpontanea mea bona voluntate trado, & jure proprietario concedo tibi* Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, *recipienti nomine & mandato Domini Papae Eugenii Tertii, ad partem Eccleſiae Romanae, ex contractu permutationis medietatem totius Tuſculanae Civitatis, & Arcis ipſius Civitatis, cum omnibus pertinentiis, & finibus & appendiciis ſuis, & acceſſionibus & ingreſſionibus & exitibus ſuis: cum terris cultis & incultis, paſcuis, pratis, ſilvis, fontibus, rivis, paludibus, & domibus urbanis & ſuburbanis, vinetis, olivetis, caſtagnetis, & cum omni dominio & guidonatico. Et omne jus & omnem actionem, quam in predicta Civitate & ejus pertinentiis ex ſucceſſione Parentum meorum habere videor, do & trado tibi cum omni ſuo diſtricto, ad habendum, tenendum, poſſidendum, fruendum, & quicquid Dominus noſter Papa Eugenius, ſuique Catholici ſucceſſores facere inde voluerint, faciendum. Item concedo tibi praedicto Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis ad partem Domini Papae Eugenii III. & praedictae Romanae Eccleſiae, ob praedictam permutationem, Montem Porculi, cum omnibus ſuis pertinentiis, exceptis Terris de Columna, & Terris de Zagarolo.*

*Insuper pro suprascripta permutatione do & concedo tibi suprascripto Domino Bernardo Cardinali ad partem suprascripti Domini Papae & praedictae Romanae Ecclesiae, omnem actionem & exceptionem, & omne jus, quod ego praedictus Oddo de Columna cum fratribus meis habeo in Castro Montis-fortini, quod meum est ex permutatione, quam pater meus cum patre Tholomei fecit, & pater suus violenter, & dolo malo * possessione praedicti Montisfortini patri meo abstulit. Omnem igitur, ut praedixi, actionem & omne jus, quod ad recuperandum praedictum Castrum Montisfortini, & ejus districtum habeo, tibi praedicto Bernardo Cardinali ad partem praedicti Domini Papae & praedictae Romanae Ecclesiae, ex causa praedictae permutationis cedo & trado & tribuo. Pro qua permutatione & cessione & traditione ego Oddo de Columna accepi a te Domino Bernardo Cardinali, ut dixi, Sancti Clementis, & mandato praedicti Domini Papae totum Castrum Trebani proprietario jure, & centum decem Libras Denariorum Papiensium, & centum quadraginta Libras Denariorum Lucensium. Quam meam permutationem, & omnium praedictarum rerum traditionem & cessionem, sicut supra legitur, ratam habere, minimeque corrumpere, & ab omni persona omni tempore defendere, me, meosque successores promitto. Quod si omnia, sicut praedictum est, non fecerimus & non observaverimus, obligo me, meosque successores, & per stipulationem spondeo nomine poenae duplum suprascriptae rei, quam tibi trado, praestare tibi, qui supra Cardinali Sancti Clementis ad partem praedicti Domini Papae Eugenii, & praedictae Romanae Ecclesiae: & poenâ solutâ omnia, quae superius leguntur, firma & illibata permaneant.*

Actum prope Castrum Fluminariae in Ecclesia Sanctae Mariae, praesentibus bonis hominibus, quorum nomina subtus leguntur. Quia in tali ordine scribere rogavi Dominum Johannem Notarium ad futuram rei memoriam.

Docibilis, testis rogatus.

Gottifridus Montiscelle, testis rogatus.

Johannes Runtio de Rajano, testis rogatus.

Donnellus, testis rogatus.

Malavolta, testis rogatus.

✠ *Ego Johannes Signinus Notarius sanctae Romanae Ecclesiae scripsi, & tale signum feci.*

Praedictae etiam permutationi assensum praebuit Gregorius Pascihove, Anno Dominicae Incarnationis, & Indictione suprascripta, die XVII. Mensis Decembris, praesente me Johanne suprascripto Notario, & praesentiâ Docibilis Dapiferi Domini Papae, & Johannis Runtionis, & Donnelli, rogatorum testium.

Actum est autem hoc in Domo Sanctae Luciae juxta eamdem Ecclesiam, & rogatu praedicti Gregorii Pascibove haec scripsi ego Johannes Notarius Signinus Domini Papae Scriniarius, & tale signum feci.

Oddonis Frangipanis Charta, per quam juri pignoris, quod sibi erat in Civitatem Tusculanam, renuntiat, Anno 1152.

I*N nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Quinquagesimo Secundo, Indictione Prima, Mense Decembris XXIX. Septimo Anno Pontificatus Domini Eugenii III. Papae. Ego* Oddo Frajapanis *profiteor me*

me recepiſſe triginta Libras Denariorum Papienſium a Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, *mandato* Domini Eugenii Papae III. *ſolvente, pro omni jure pignoris Tuſculanae Civitatis, quam ab* Oddone de Columna *intus & foris habebam & poſſidebam. Promitto etiam tibi praenominato Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, vel alii nomine ſanctae Romanae Eccleſiae accipienti, reddere inſtrumenta pignoris, quae a praenominato* Oddone de Columna *accepi, ſi aliquo tempore invenire potuero: quod ſi non fecero, ipſa inſtrumenta pignoris nullius momenti ſint, & hoc omni tempore in ſua firmitate permaneat. Haec omnia, quae ſupra notantur, rata habere, minimeque corrumpere me, meoſque ſucceſſores promitto. Quod ſi non fecero, & omnia, quae ſupra dicta ſunt, non obſervabo, obligo me, meoſque ſucceſſores tibi Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, tuiſque ſucceſſoribus, recipienti pro Eccleſia Romana, poene nomine quadraginta Libras Denariorum Papienſium. Solutâ poenâ Chartula in ſuâ permaneat firmitate. Unde hi ſunt teſtes:*

Docibilis Dapifer, teſtis rogatus.

Johannes Runtio de Rajano, teſtis rogatus.

Donnellus, teſtis rogatus.

✠ *Ego Johannes Signinus, ſanctae Romanae Eccleſiae Notarius, rogatus ſcripſi, & tale ſignum feci.*

Animadverte, qui tunc foret ritus Romanae Curiae. *Ab Incarnatione* numerabatur Annus, & nihilominus a Kalendis Januarii illius exordium ducebatur. Indictio autem adhuc a Septembri Menſe ſuum curſum capiebat. Atque ea quidem, quae hactenus diſſerui, uſum habitura ſunt in exploranda origine Nobilium Familiarum praeſtantium Mediolani, exempli gratia *de Caſtilliono, de Carcano,*

A *de Marliano, de Landriano, de Arciago, de Rhaude, de Birago, de Buis, ſeu de Buiſo, de Turre,* quae ex Gallia Mediolanum ſe contuliſſe fertur, &c. Illud tamen non omittendum, multas eſſe ubique Familias, praeſertim in vulgo, quibus Cognomen a loco aliquo acceſſit, non quòd olim ibidem dominarentur, ſed quod inde

B egreſſi illorum Majores pro Cognomine patriam ſumſerint. Nam & antiquitus non paucos a ceteris diſtinguebat locus nativitatis aut incolatus.

Secundò fuere Cognomina, quibus originem dedit proprium alicujus Nomen. Quod contigit, quoties filii, ut ſuam ab aliis ſtirpibus progeniem diſtinguerent, nomen Patris, aut Ma-

C tris, uti jam vidimus, proprio ſuo adjungebant. Quod ſi celebris erat fama, aut potentia parentum illorum, pergebant etiam Nepotes & poſteri nomen primi illius parentis Cognominis loco adhibere. In Charta Lucenſis Archiepiſcopii, ſcripta Anno Chriſti DCCCCXC. *Farolſus & Teudegrimus, filii quondam Farolſi* ab

D Adalongo Epiſcopo Lucenſi quoſdam agros libellario titulo accipiunt. In tergo pergamenae antiquis characteribus ſcriptum legitur: *Datum Farulſo & Teudegrimo germanis quondam Farolſi, de quibus deſcendunt Lambardi quidam de Sancto Miniate, ſcilicet Cavalca Lambardus & filii, ſcilicet Ari-*

E *gettus Vicecomes Epiſcopatus in Tempiano, & Tojano, & Cornuli, & ejus finibus. Et vocantur modo filii Farulſi: & eſt Feudum eorum.* Animadverte vocem *Lambardi* pro *Lombardi*, qua Nobiles olim deſignabantur, uti jamdiu monuerat vir ſingularis judicii Camillus Peregrinius. Ita in tergo alterius Chartae ſcriptae *Anno Primo Domni noſtri Karoli Regis, Septimo Kalendas Octobris, Indictione XIV.* ideſt Anno

Anno DCCCLXXX. legitur: *Habent in Feudum Lambardi de Ghezano Vallisbrae.* Sed nunc audi Ricordanum Malaſpinam, qui in Hiſtor. Florent. Cap. 34. Tomo VIII. pag. 903. Rer. Italicarum, haec habet: *Ancora erano venuti ad abitare a Firenze la ſchiatta de' Figiovanni: e queſti furono antichiſſimi e gentiliſſimi uomini ricchi in Firenze.* Hoc eſt, *Filii-Johannis* appellabantur iſti ab aliquo illuſtri Viro, cui *Johannes* nomen fuit, deſcendentes. Subdit Malaſpina: *Di queſta Famiglia n' uſcirono e diſceſono più Famiglie per innanzi, ſiccome furono Fighineldi, Firidolfi &c.* Nimirum quum in plures lineas horum deinde proſapia accreverit, e ſtipitibus ſuae lineae Cognomen ſuum unaquaeque accepit, ita ut hi *Filii-Ghineldi*, illi *Filii Ridolfi* nuncuparentur. Eadem e Malaſpinâ mutuatus Joannes Villanius, in ſuam Hiſtoriam intulit. Ita & alibi memorantur *i Fifanti*, hoc eſt *Filii-Fanti*, & *i Figliuoli Petri &c.* Eumdem ritum Angli quoque & Sueci alicubi retinent. Par autem exemplum noſtra haec regio olim dedit, nempe *Filios Manfredi*, unde egregiae celebreſque Familiae procreatae ſunt, nempe *Piorum*, olim Carpi Dominorum, & adhuc Principis titulo utentium, *Picorum*, quondam Mirandulae dominantium, uti & *Papazzonum*, *Fantium*, *Padellarum*, praeſertim verò *Manfredorum* in Civitate Regienſi illuſtrium Marchionum, atque aliae, quae aut defecere, aut opibus attritae infimum nunc locum tenent, quanquam adhuc privilegiis & appellatione *Filiorum Manfredi* ſub Mutinae Sereniſſimis Ducibus fruantur. In antiquis Regeſtis Reipublicae Mutinenſis legitur *Cittadinantia* Mutinae, quam Anno MCLXXIX. jurarunt *filii Manfredi*, vi-

A delicet *Pius*, *Paſſapuntus*, *Manfredinus*, *Infans*, *Albertus de Borzano*, *Manfredinus de Pizo*, ſeu de Pico, *& Guidetus*. Et quidem Pii perpetuo uti Cives Mutinenſes ſeſe habuere, atque ab aliis quoque ſunt habiti. In Collectaneis Priſciani Anno MCCLXIII. *Landulfus Dei gratiâ Monaſterii Sancti Silveſtri de Nonantula* Abbas inveſtivit jure honorifici Feudi *Dominum*

B *Bernardinum Padellam*, *Dominum Guidonem Domini Falſagrati*, *Dominum Albertinum & Dominum Conſtantinum de Pedochis*, *Dominum Philippum & Dominum Albertinum filios Domini Azolini*, *Dominum Anzolinum & Dominum Johannem de Bonifatiis*, *Dominum Manfredum & Dominum Ariverium Bel-*

C *lablonda*, *Dominum Matthaeum & Dominum Paganellum de Papazonibus*, *Dominum Manfredum*, *Dominum Gerardum*, *Dominum Leonardum & Dominum Bernardinum de Piis*, *Dominum Nicolaum de Prendepartis*, *Dominum Rainerium*, *Dominum Manfredum*, *Dominum Udoricum*, *& Dominum Gerardum de Fante*, *de FILIIS MANFREDI*, *de omni*

D *& toto eo, quod ipſi & ſui Majores tenuerunt in Feudum a Monaſterio Nonantulano. Videlicet de tota Curia, diſtrictu, & Curte Curtilis: de tota Curia, diſtrictu, & Curte Gavelli: de Sancto Martino in Spino: & de eo, quod habuerunt ſui Majores, & habent ipſi in Curia Sorbariae, & in Curia Ronchalium, & in Curia Sancti Felicis &c.*

E Ecce in quot ramos diffuſa jam fuerat arbor *Filiorum Manfredi*; & nihilominus heic nulla mentio eſt Manfredorum & Picorum, qui tamen in aliis Chartis conſpiciendos ſe praebent, ac potiſſimum in Charta Anni MCCCXLVIII. apud praelaudatum Priſcianum. Ibi diviſio legitur facta inter *domos & caſales de Filiis Manfredi*, ſcilicet *de Piis*, *de Pizis* *de*

de la Mirandola, de Papazonis, de Manfredis, de Pedochis, de Azolinis, de Padellis, de Fante. Sed quandonam, petat aliquis, Manfredus iste tot filiorum sator in vivis fuit? Mi-

A randulae se mihi obtulit Diploma Caroli Magni, quod subinde in Archivum Estense inlatum, nunc in publicum diem est efferendum.

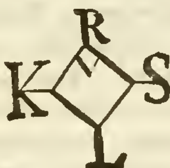
Praeceptum Caroli Magni Augusti, quo Manfredum Langobardum Civem Regiensem restituit in possessionem omnium fortunarum suarum, Anno 808.

In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Karolus *serenissimus* Augustus *a Deo coronatus, pacificus Imperator, Romanum gubernans Imperium, qui & per misericordiam Dei* Rex Francorum & Langobardorum. *Notum sit omnium fidelium nostrorum magnitudini, praesentium scilicet & futurorum, qualiter nos Deo favente, & sanctorum Principum Apostolorum merita inter.... Regnum Langobardorum adquesivimus, & pro credendis aliquos Langobardos foras Patriam in Francia ductos habuimus, quos inpostmodum ad deprecationem dilecti* Filii nostri Pippini *gloriosi* Regis *ad Patriam remisimus, & eorum legitimam hereditatem, quam habuimus, in scripto revocatam reddere aliquibus jussimus. Ex quibus unus ex illis nomine* Manfredus de Civitate Regia *ad nostram accedens clementiam, serenitati nostrae petiit, ut per Praeceptum auctoritatis nostrae omnes res quascumque tunc temporis juste & rationabiliter in hereditate legitima possidere videbatur, quan-*

B *do in Francia ductus est, & Nos ei inpostmodum reddere jussimus, denuo plenissima deliberatione redere & confirmare deberemus. Cujus petitionem denegare noluimus, sed pro mercedis nostrae augmentum, & aelimosina antedicti Filii nostri ita concessisse, & in omnibus confirmasse cognoscite. Praecipientes ergo jubemus, quod perpetualiter circa eum manere volumus,*

C *ut quandiu Nobis ac dilecto Filio nostro fideliter deservierit, omnes res, ut diximus, proprietatis suae, undecumque tunc tempore justo tramite vestitus fuit, quando in Francia per jussionem nostram ductus est, & nos ei inpostmodum reddere jussimus, deinceps per hanc nostram auctoritatem jure firmissimo teneat atque possideat: ut vel*

D *quidquid exinde facere voluerit, liberum in omnibus perfruatur arbitrium. Et ut haec praeceptio atque confirmatio nostris futurisque temporibus inviolata permaneat, manu propria subtus corroborare decrevimus, & de anulo nostro sigillari jussimus.*

Signum *Domni Karoli piissimi ac serenissimi Imperatoris.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Hado ad vicem E...... anbaldi scripsi & subscripsi.

Data

Data XVI. Kalendas Augustas, Anno VIII. Christo propitio Imperii nostri, & XL. Anno Regni nostri in Francia, & XXXVIII. in Italia, Indictione Prima.

Actum Aquisgrani Palacio nostro in Dei nomine feliciter. Amen.

Praefert pergamena Diplomatis hujus Notas fere omnes germani atque autographi Privilegii, videlicet characteres illi convenientes aevo, & signa Cancellariae Imperialis, locum quoque Sigilli cerei deperditi. Unum tamen restat, quod suspicionem falsi ingerit. Nimirum consentit quidem *Annus Octavus* Imperii Caroli cum *Indictione Prima*. Congruit & *Annus Quadragesimus* Regni Francici: sed *Annus Trigesimus octavus* Regni Italici a recta Chronologia discordat, quum Anno DCCCVIII. decurreret Annus *Trigesimus Quartus*, non vero *Trigesimus Octavus*. Ad haec ultra morem subtilis mihi visa est eadem Pergamena. Quare dubius haerere cogor, atque opinari, tutius petendum esse a Saeculis posterioribus *Manfredum*, Piae, Picae, Papazonae, Pedochae, aliarumque Familiarum propagatorem. Fuit revera & alter *Manfredus* vivente Comitissâ Mathildâ, cujus filio *Ugoni* ipsa in Feudum concessisse traditur *Curtem Quarantulae cum Castello Mirando*. Tabulas evulgavit Contelorius in Monumentis Comitissae Mathildis; quas tamen non unam ob caussam spurias arbitror. Verùm minime his opus est ad statuendum, floruisse sub Mathilda Comitissa *Ugonem filium Manfredi*: ipse enim testis adfuit pluribus ejusdem Mathildis contractibus, uti ex monumentis a supra laudato Abbate Bacchinio productis constat; quibus Chartam adde a me editam suprà in Dissertatione VI. *de Marchionibus*, ubi occurrunt *Albertus & Hugo filii Maginfredi*, seu Manfredi, Anno MCXIII. in comitiva ejusdem Comitissae Mathildis; ita ut vix falli possit, qui Ugonem illum censeat, Mathildae fuisse Vassallum, quemadmodum videtur & *Opizo de Gonzaga*, ibi pariter saepe memoratus, a quo nobilissimam gentis Gonzagae sobolem prodiisse antea sum opinatus in Praefatione ad Historiam Mantuanam Platinae, Tomo XX. Rer. Italicarum. Quum ergo *Manfredus*, sive *Maginfredus* Ugonis illius pater Saeculo Undecimo floruerit, suspicandi locus est, ab illo potius *filios Manfredi* descendisse, ejusque Nomine pro Cognomine posteros usos fuisse, donec in plura capita propagati, ut unam ab alterâ lineam distinguerent, nomina subsequentium Magnatum, hoc est *Pii*, *Pici*, *Papazzonis*, & aliorum, in proprium Cognomen assumsere. Neque ab alio fonte, quàm a Nomine parentis in Cognomentum converso, complures Neapolitanae & Florentinae Familiae olim gentiliciam appellationem traxisse videntur, cujusmodi fuere *Costanzo*, *Agnese*, *Andrea*, *Pandone*, *Matteo*, *Daniele*, *Vincenzo*, *Alessandro &c.* aut *Uberti*, *Ubertini*, *Alberti Comites*, *Guidones Comites*, *Girolami*, *Donati*, *Tedaldini*, *Philippi*, *Rudulphi*, *Alberici*, *Cipriani*, *Lamberti*, *Tebaldi*, *Arigucci*, atque alii: neque enim omnes recensere oportet, uti neque in aliis Italiae Civitatibus ejus rei exempla perquirere. Praeterire tamen non possum clarissimam *Ursinorum* Familiam, illustre videlicet Romanae Urbis ornamen-

mentum, quae Summos non semel Ecclesiae Pastores, & nuper etiam Benedictum XIII. Pontificem Maximum dedit. Raphaël Volaterranus Lib. 22. Anthropolog. (Petrarchâ etiam in testem advocato, jure-ne, is viderit) Ursinae gentis originem ab Anno Christianae Aerae DLXXX. deducit. Inde ipse, aliique post ipsum, Familiam hanc vel in remotissimis Saeculis splendentissimam nobis exhibuere, fabulis fabulas (sit verbo venia) contexentes. Ego, quae certa habeo, tantùm proferam: neque enim dubiis documentis, eoque minus mendacio praestantissima illa gens indiget, ut in Orbe nostro lucidissime effulgeat. Meâ ergo sententiâ non ab Ursinis sub Romana Republica florentibus, neque ab Urso in eorum Vexillis picto, sed ab *Urso* quodam Nobili Viro *Ursina* Gens appellationem suam traxit, nomine illius sensim in Cognomen converso. Proinde antiquis temporibus *de filiis Ursi* eorum progenies appellabatur. Ex hac Familia primus in Romanum Pontificem adlectus est Anno MCXCI. Hyacinthus Sanctae Mariae in Cosmedin Diaconus Cardinalis, qui *Caelestini III.* nomen assumsit. Diu, atque ab ipso Baronio ignoratum est, hunc ex *Ursina* Gente procreatum fuisse, quod in antiquis Catalogis duntaxat appelletur *filius Petri Bubonis*. Sed nunc res extra controversiam posita est. Audi Auctorem Vitae Innocentii III. quem Caelestinus habuit Successorem, Tomo III. pag. 564. Rer. Italicarum. Narrat ille seditiones Anno MCCVIII. Romae excitatas, *quarum incentores & auctores fuerunt Filii Ursi, quondam Caelestini Papae Nepotes, de bonis Ecclesiae Romanae ditati, hac occasione duntaxat, quod inter domum Petri Bobonis, ex qua ipsi per Patrem descenderant, &*
A *domum Romani de Scorta, ex qua Dominus Papa per Matrem descendit, veteres aemulationes fuerunt.* Infra is addit, *captam quamdam Turrim Filiorum Ursi, propter injuriam perpetratam &c.* Ad hujus gentis decus accessit Anno MCCLXXVII. *Nicolaus III.* Romanus Pontifex, vir celebratissimus, ex Ursinorum progenie natus, & in ipsa
B ditanda & extollenda minime postea parcus. In Vita Caelestini V. Papae a Jacobo Sancti Georgii ad Velum Aureum Cardinali, circiter Annum MCCCXIII. scripta, Tomo III. pag. 622. Rer. Italicar. editâ, haec de Matthaeo Rubaeo Cardinali Ursino habentur:

C ------- *genuit quem Nobiles Ursae*
Progenies, Romana Domus, veterataque magnis
Fascibus in Clero, pompasque experta Senatus:
Bellorumque manu grandi stipata parentum;
Cardineos apices, necnon fastigia dudum
D *Papatus iterata tenens.* -------

En rursus indicari vides duos ex Ursina gente Pontifices Romanos, hoc est, *Caelestinum III.* & *Nicolaum III.* Heic autem *Ursae progenies* appellatur Cardinalis ille Ursinus. Fortasse scriptum fuerit *Ursi progenies*. Haec olim ejus Familiae nomenclatura usitatior. Sallae quoque seu Sabae Ma-
E laspinae in Chronici Siculi Lib. 3. Cap. 20. Tomo VIII. pag. 835. Rer. Italicarum, nominantur ad Annum MCCLXVII. *Dominus Neapoleon*, & *Matthaeus frater ejus de Filiis Ursi*, ambo subinde Cardinales. Eidem quoque memoratur *Dominus Rainaldus de Filiis Ursi*. Nam vel ad ea usque tempora multi Romanorum Nobilium Patris mentione facta duntaxat sese

A designabant. Refert Cardinalis Baronius ad Annum Christi MCLXXXVIII. Chartam concordiae initae inter Clementem III. Papam, & Senatum Romanum. Sed Nomina Senatorum in Codice, quo ille usus est, desiderabantur, eaque a me restituta fuerunt ope Codicis Estensis in Tomo III. Rer. Italicarum. Verùm nunc decrevi tabulas easdem e MSto Codice B Estensi desumtas, integras ac emendatiores evulgare, in quibus animadvertas, *dare Senatoribus Presbyteria consueta*, nihil aliud fuisse, quàm *Donativa*, quae Summi Pontifices interdum distribuere Magistratibus Romanorum consueverunt, uti supra ostendi in Dissertatione III. *de Roman. Imper. electione*.

Concordia inter Dominum Papam Clementem III. & Senatores, Populumque Romanum, super Regalibus & aliis Dignitatibus Urbis, Anno 1188.

S*Anctissimo Patri & Domino*, Clementi, *Dei gratiâ* Summo Pontifici & universali Papae, *Senatus Populusque Romanus salutem, & fidele cum subjectione servitium. Dignitas Senatus, Populique Romani in optimum statum roboratur, & Reipublicae nimium confert, si pacis concordiam inter sacrosanctam Ecclesiam, & inclytam Urbem firmiter stabilitam ad posterorum memoriam solemni scripturarum exaratione reducamus, ne fortè per negligentiam* (a) *vel socordiam inaestimabilis pacis veritas temporis lapsu depereat; quae suae excellentiae praerogativa ab omnibus est tam colenda, quàm perpetuis temporibus observanda. Per abundantiam namque pacis*, (b) *auxiliante Deo Patre crescit defensio; & Ecclesiae Romanae, atque Urbi egregie dignitas conservatur illaesa. Hinc agrorum fertilitas procreatur, quae in usum humanae vitae multiplici commoditate porrigitur; per quam equidem nobis & vobis, ceterisque illam conservantibus utilitates & lucra generantur quamplurima, & hostibus nostris vestrisque male merentibus digna praeparantur exitia. Proinde, piissime in Christo Pater, & Domine,* C *tenores ejusdem Pacis ad perennem rei memoriam per praesentem Senatoriae dignitatis paginam* (c) *de certo amplissimi Ordinis Sacri Senatus, & aliorum quamplurimorum tam Sapientum quam multorum Prudentum virorum consulto duximus roborandam, & vobiscum taliter componendam. Videlicet, ad praesens reddimus vobis Senatum, & Urbem, ac* D *Monetam. Tamen de Moneta habebimus tertiam partem, sicut inferius continetur. Item Ecclesiam Beati Petri absolutam reddimus, & Episcopatus, & alias Ecclesias obligatas pro guerra reddimus absolutas hoc modo, quod de tertia parte Monetae, quam Senatus habebit, singulis annis exonerentur, donec tota pecunia, pro qua* (d) *obligata sunt, solvatur:* E *& sicut sors minuetur, ita minuantur usurae pro rata parte. Reddimus omnia Regalia tam infra quàm extra Urbem, quae tenemus, praeter Pontem Lucanum, quem tamen* (e) *non refutatis*

(a) Alter Codex Estensis habet: *seu discordiam inaestimabilis.*
(b) *auxiliante Deo Patriae crescit*
(c) *decreto*
(d) *obligatae sunt,*
(e) *non refutatis. Et de his, quae*

futatis his, quae alii tenent, non faciemus vobis contrarium. De Capitaneis similiter, (f) *salvo quod ex eis infra scriptum est. Defendemus omnes dignitates & honores Urbis ad opus & utilitatem vestram & Romanae Ecclesiae. Et tam nos Senatores quam alii Senatores, qui erunt per tempora, singulis annis jurabimus fidelitatem & pacem vobis & Successoribus vestris, sicut consuetum est. Et faciemus, quod omnes perdentes, susceptis emendationibus, sicut concordatum fuerit, faciant inde refutationem per publicum Instrumentum vobis, Successoribusque vestris, & Romanae Ecclesiae. Et quocumque modo Tusculanum dirui contigerit, nihilominus omnes possessiones & tenimenta ejus intus & extra* (g) *cum omnibus bonis & rebus eorum sint in jure & potestate Romanae Ecclesiae.* Vos autem dabitis Senatoribus, *qui erunt per tempora, Beneficia, &* Presbyteria consueta: *item Judicibus, Advocatis, Scriniariis a Romano Pontifice ordinatis, & Officialibus Senatus* Presbyteria consueta dabitis. *Deperdentibus autem res eis ablatas per Masnadam Romani Pontificis, & Forisfactores, & Tusculanenses per guerram, sicut promissum est a vobis per concordiam, emendabitis, salvis exceptionibus a vobis factis; quibus* (h) *dependentibus observabitis conventiones a vobis factas, sicut cum eis convenistis; & deperdentes observabunt vobis conventiones ab ipsis factas, sicut vobiscum convenerunt.*

Et dabitis singulis annis pro restauratione murorum hujus excellentissimae Urbis centum Libras bonorum Proveniensium. De Tusculano scilicet, quocumque

A *modo ad manus nostras devenerit. Infra dimidium annum omnes muros, & Carbonaria Civitatis, & Roccae Tusculani, & Suburbiorum dabitis nobis ad diruendum, quos & quae numquam reficietis, nec refici facietis in vita vestra: retentis & salvis tam vobis quam Successoribus vestris, & Romanae Ecclesiae, omnibus possessionibus, tenimen-*
B *tis, & pertinentiis ejusdem Tusculani intus & extra, cum hominibus rebusque eorum. Quod si hinc usque ad Kalendas Januarias dictum Tusculanum ad manus nostras non venerit, tunc excommunicabitis Tusculanos: & per fideles vestros de Campania & de Romania cogetis eos perficere de Tusculano, quod dictum est supra, cum adjutorio nostro.*
C *Propter hoc autem nos Senatores Pacem & securitatem vobis, & Episcopis, & Cardinalibus, totique Curiae vestrae, & euntibus ad Curiam, & moram facientibus & redeuntibus jurabimus, salvis justitiis Romanorum, quas petent bona fide, sine malitia. Et insuper vos eligetis per singulas Contradas universarum Regionum Urbis decem Viros sine*
D *malitia, de quibus nos Senatores faciemus* (i) *vobis jurare vestrisque hanc Pacem, cum Beneficiis, quae a Romana Curia habere consueverunt. Et si plures hanc Pacem jurare voluerint, nos Senatores permittemus. Si ad defensionem Patrimonii Beati Petri Romanos vocaveritis, ipsi ibunt cum expensis, quas praedecessores eorum a Romana Curia habere*
E *consueverunt. De Capitaneis sit salvum Urbi & Populo Romano quidquid ab eis* (k) *conventum est, & permissum Romae per scriptum & juramenta, ac plenarias, & stararias, ac praecones: sal-*

(f) *salvo jure, quod*
(g) *cum hominibus & rebus*
(h) *quibus deperdentibus*
(i) *vobis jurare quinque hanc*
(k) *conventum & promissum est Romae per scriptum & juramenta, & plejarias, & stajarias, ac presones salvâ*

salva proprietate Romanae Ecclesiae, quam de Praenestina Civitate habet, & salvo bominio Capitaneorum, quod debent vobis & Romanae Ecclesiae. (l) Tibur non recipietis ad detrimentum, & damnum Urbis; sed si Tiburtinos impugnare voluerimus, non facietis nobis contrarium. Monetam facietis fieri intra Urbem, ubi vobis placuerit: de qua tertiam partem dabitis Senatoribus per tempora. Si nos praecepto vestro guerram alicui fecerimus, & propter hoc nobis aliquis contrarium fecerit, juvabitis nos inde, atque defendetis (m) cum adjutorio nostro. Omnia supradicta vos, & universi Episcopi, & Cardinales Romanae Ecclesiae, & pro vobis, & Successoribus vestris (n) promittetis observare Senatui, Populoque Romano in perpetuum. Et nos Senatores & universus Populus Romanus promittemus pro nobis, & successoribus nostris, omnia ista observare vobis, & toti Curiae, (o) Successoribusque vestris in perpetuum. Haec omnia bona fide, & sine fraude ab utraque parte observentur. Ut autem compositio ista perpetuis temporibus illibata consistat, eam decreto Senatus confirmamus, & praesentis scripti patrocinio communimus. Auctoritate itaque Omnipotentis Dei, & Magnificentissimi Ordinis Senatus Edicto firmiter praecipimus, ut nullus noster Concivis, amicus, vel fidelis contra haec, (p) quae perscripta & firmiter stabilita sunt, aliquo modo venire praesumat, si amorem & bonam nostram voluntatem habere desiderat: alioquin iram Amplissimi (q) Senatorii, & metuendi Populi Romani gravissime incurrat & odium.

Actum XLIV. Anno Senatus, Indictione sexta, mense Madii die ultimo; jussu Senatorum Consiliariorum, Angeli Ser Romani de Pinea: Bobonis Stephani de Octaviano: Petri Stephani de Transtiberim: Romani Senebaldi: Rainerii Rainaldi de Ramucio: Johannis de Schinando: Casari Bartholomaei: Petri Nicolai: Fusconis de Berta: Bubonis Donnae Scottae: & Ilperini Domnici. Et Senatorum, Stephani Contebracae: Petri Berardi: Centii Muti: Johannis Centii: Guidonis Bobonis: Johannis Leonis: Johannis Parentii: Gregorii Malebranchae: Guidonis Roffredi: Jordani de Ponte Sancti Petri: Oddonis Caputferri Romani: Johannis de Flajano: Petri Johannis Adae: Centii de Gulferano: Stephani Judicis: Nicolai Buccaemazi: Gerardi Petri de Gerardo: Jaquinti de Tosto: Piscionis Nicolai: Johannis Sazenis: Johannis Guidonis de Papa: Petri de Gerardo: Johannis Bartholomaei: Johannis Centii: Benonis Petri de Octaviano: Vitalis Pauli: Franconis Stephani: Petri Latronis: Contebrace: Petri de Gregorio: Petri Berardi de Blanca: Rainonis Buccaenuzae: Octaviani Johannis de Octaviano: Johannis Plage: Johannis Buccaemazi: Jordani Oddonis: Centii de Bertranno: Silvestri Petri Artonis: Johannis Scriniarii: Bartholomaei Ciconnis: Nicolai de Antonio: Johannis Astulfi: Angeli Romani de Johanne: Astaldi de Transtiberim: Johannis Gulferami: Matthaei Mecuminpugna: Jacobi Oddonis Franconis.

Vide quot Romanos Proceres una patris appellatio alterum ab altero distingueret. Qui inter eos *Guido Bobonis* appellabatur, patruus fortasse fuit Hyacinthi Cardinalis Ursini, qui in Cathedra Romana tribus post annis

(l) Tiburtinos non recipietis
(m) cum adjutorio vestro.
(n) promittitis, & infra promittimus
(o) omnibusque Successoribus vestris
(p) quae praescripta &
(q) Senatus, &

annis Caeleſtini III. nomen aſſumſit; ei enim, ut ſupra vidimus, pater fuit *Petrus Bobonis*. Sub ipſo Caeleſtino inter Urbis Senatores, Urſinos A nobis prodet altera Charta nondum edita, atque e MSto Gencii Camerarii a me deſcripta. Hic ibi titulus.

Chartula ſuper tenimentis Tuſculani, quam fecit Senatus & Populus Domino Papae, & Romanae Eccleſiae, Anno 1191.

*In nomine Domini. Nos Senatores almae Urbis, decreto ampliſſimi Ordinis Senatus, acclamatione quoque Populi Romani publice Capitolio conſiſtentis, conſtituimus, & firmiter ſtabilimus, ut Dominus Papa, & Romana Eccleſia teneant & habeant ſibi, atque poſſideant omnia tenimenta Tuſculani, ſicut in Privilegiis finis factae inter ſacroſanctam Romanam Eccleſiam & Urbem apparet. Corrumpentes itaque, & omnino evacuantes, & in irritum reducentes omnia Privilegia, & invaſiones, atque inveſtimenta, quae ſuper tenimenta Tuſculani facta ſunt ſive a Romanis, ſive ab omnibus aliis perſonis hoc modo, quod nullius valoris vel momenti ſint, & ita quod Romanis vel forenſibus nil conferant, nec Domino Papae vel ſanctae Romanae Eccleſiae ullo tempore aliquomodo poſſint nocere, conſtituimus praeterea auctoritate Senatus, & Reverendi Populi Romani publice Capitolio conſiſtentis, & pariter acclamantis, firmiter ſancimus, ut quaecumque perſona, ſive Romana, ſive forenſis ſit, quae de terris & tenimentis Tuſculani invaſit, & ſtatim a tali invaſione & exactione non deſiſtit omnino, perdat id, quod de praedictis terris & tenimentis invaſit, & tantundem de ſuis terris & tenimentis perdat. Tali tenore, quod ſancta Romana Eccleſia habeat ſibi primo id, quod de praedictis terris vel tenimentis invaſum eſt, vel erit, & poſtea habeat ſibi illud, quod pro poena invaſionis perdet invaſ*B*or. Et ita quod Romana Eccleſia omnia praeſcripta pleno jure perpetuo habeat, teneat, & poſſideat, & utatur, atque fruatur omni tempore, ſicut per Privilegia finis compoſitae inter eam & Urbem apparet.*

Actum XLVII. Anno Senatus, Indictione Nona, menſe Aprili die XIX. juſſu Senatorum Conſiliariorum, Jordani C *Bulgamini: Guidonis Mancini: Petri Sarraceni: Petri de Romano Ruſtici: Sergii Tranſtiberim: Roberti Johannis Leonis: Stephani Rainerii de Marana: Petri Johannis Frajapani: Petri Benencaſae Piczoli. Et juſſu Senatorum, Jacobi Oddonis Franconis: Petri Milonis: Stephani Azarii: Pauli Laurentii: Nicolai Johannis Saxonis: Johan-* D *nis Bartholomaei: Roberti Gotifredi: Gibelli Ilpertini de Tullo: Philippi Johannis Aſtaldi: Guidonis Cirini: Bonevente Centii Ozilendae: Obitionis Calidi Buconis:* Laurentii Thomae de Urſinis: *Andreae Petri Silveſtri: Petri de Monte: Gulferani Centii Gulferani: Pauli Cathonae: Johannis Cozae: Johannis Gregorii Scriniarii: Bartholo-* E *maei Petri: Stephani Alverii:* Petri Bobonis Stellae: *Petri Barilis: Guidonis Johannis Alexandri: Guittonis Jacobi de Xiſto: Petri Bobuli de Scorteclaro: Sciatti Pauli Franconis: & Johannis Centii de Porticu.*

Uti praecedens Charta ſcripta fuit *XLIV. Anno* Senatus, ita & praeſens *XLVII. Anno Senatus*: in qua praeter *Laurentium* filium *Thomae de Urſinis*, habes

habes *Petrum* filium *Bobonis Stellae*, qui, nescio, referendus ne sit ad eamdem Ursinorum Familiam. Ad ipsum Hyacinthum Cardinalem pertinet altera Charta in eodem Cencii Regesto scripta, quam addere juvat, tum quod ibi commemoratur *Bobo frater* ejusdem *Cardinalis*, ac de re agitur non vulgari, quae tamen Cardinalis Baronii diligentiam effugit.

Privilegium Fernandi Regis Hispaniarum Romanae Ecclesiae factum super donatione & concessione Castri Thoraph, Anno 1172.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Inter cetera, quae Regiam Majestatem decorare videntur, summa & praecipua interest, sancta Loca & religiosa diligere & venerari, & ea largis ditare muneribus, atque in praediis & possessionibus ampliare, ut dando terrena adipisci mereantur aeterna. Eapropter ego Fernandus, *Dei gratiâ* Hispaniarum Rex, *una cum* uxore mea Regina Donna Viracca, *per scriptum donationis firmissimum, in perpetuum valiturum, dono, do, & Sancto Petro, & vobis dilecto nostro* Cardinali Domno Hyacintho in Hispania Legato, *Castrum Thoraph; & per proprium Annulum vos inde investio, ut ab hac die & deinceps praefatum Castrum habeatis, cum pratis, pascuis, montibus, fontibus, rivis, molendinis, arboribus, Villis, & azeniis, piscariis, & cum omnibus directis, & pertinentiis suis, & cum omni jure Regali. Et possideatis, vendatis, donetis, commutetis, & omnem voluntatem vestram faciatis, jure hereditario in perpetuum habendum vobis, & Ecclesiae Romanae dono & concedo pro remedio animae meae, & parentum nostrorum, & pro amore & dilectione, quam semper erga me habuistis. Factum fuit hoc apud Zamorram, in camera, in qua idem Domnus Cardinalis jacebat, & hoc in praesentia Dominae Reginae*, Bobonis fratris Domini Cardinalis, *Raymundi de Capella Sanctae Romanae Ecclesiae, Subdiaconi Maibardi. Si quis igitur tam de meo genere, quam de alieno hoc meum spontaneum factum irrumpere praesumserit, iram Dei omnipotentis, & beati Petri Apostoli incurrat, & cum Juda Domini proditore in inferno sit damnatus: & pro temerario ausu parti Regiae, & vestrae, centum Libras auri persolvat, & quod invaserit, vobis vel voci vestrae in quadruplum reddat: & hoc scriptum semper maneat firmum.*

Facta Charta in Zamorra, septimo Idus Julii, Aerâ Millesimâ Ducentesimâ Decimâ, Regnante Rege Domino Fernando Rege Legionensi, Estremasurae, Galliciae, & Asturiis: eo Anno, quo famosissimus atque pius Domnus Cardinalis Hyacinthus Apostolicae Sedis Legatus venit in Hispania.

Ego Fernandus *Dei gratiâ* Hispaniarum Rex, *hoc scriptum, quod fieri jussi, proprio robore confirmo.*

Ego Petrus *Dei gratiâ* Compostellanae Ecclesiae Archiepiscopus *confirmavi.*

Stephanus Zamorrensis Episcopus *confirmavi.*

Petrus Salmanticensis Episcopus *confirmavi.*

Adam Auriensis Episcopus *confirmavi.*

Johannes Lucensis Episcopus *confirmavi.*

Petrus Gauriensis Episcopus *confirmavi.*

Johan-

Johannes Mindonienſis Epiſcopus A *confirmavi.*

Johannes Tudenſis Epiſcopus *confirmavi.*

Dominicus Abulenſis Epiſcopus *confirmavi.*

Comes Urgellenſis, Major Domus Regis, *confirmavi.*

Bernardus Roderici Dominus in Aſturiis *confirmavi.*

Comes Gomez in Tranſtamar *confirmavi.*

Comes Petrus *confirmavi.*

Gunterus Roderici, Signifer Regis, *confirmavi.*

Ego Pelagius Gonteri Notarius Regius, Archidiacono Pelagio *exiſtente* Cancellario, *ſcripſi & confirmavi.*

Infra in Inſtrumento Anni MCLVII. legimus *Oddonem Bobonis*, *& patrem ſuum*, *& fratres ſuos germanos*, *& conſobrinos*, *& patruos*, *& avunculos ſuos*, iis ſane verbis, quae certiores facere B nos poſſunt, vel iis temporibus non mediocrem fuiſſe *Urſinorum* potentiam atque propagationem. Hoc autem repetitum videas in altera ſimili Charta, quam ex eodem Cencii Regeſto deſcripſi, & quae praecedenti eſt ſubjungenda.

Permutatio Caſtrorum inter Hadrianum IV. Romanum Pontificem, & Landulſum ac Landonem fratres de Aquino, Anno 1157.

EGo Landulfus, *& Lando germani fratres*, *filii quondam Pandulfi de Aquino*, *mihi Landoni praeſente & conſentiente Landulfo fratre*, *& procuratore meo*, *dato mihi in hac re a Domino Philippo Sacellario Sanctae Sedis Apoſtolicae Judice*, *cambiamus & permutamus tibi* Domino Adriano *a Deo decreto* ſummo Pontifici, *& in ſacratiſſima Sede beati Petri Apoſtoli* Papae IV., *& per te ſanctae Romanae Eccleſiae*, *veſtriſque Catholicis Succeſſoribus*, *ad proprietatem in perpetuum*, *interveniente procuratorio nomine* Domino Ubaldo Presbytero Cardinali *titulo Sanctae Crucis: Ideſt duas partes medietatis duorum Caſtrorum*, *unius deſtructi*, *& alterius integri*, *cum Rocca ſua*, *& domibus intus & foris: cum terris*, *vineis*, *ſilvis*, *molendinis*, *paludibus*, *& pantanis*, *placitis*, *& diſtricto ſuo*, *& cum omnibus uſibus & utilitatibus*, *ac pertinentiis ſuis*, *poſita territorio Sabinenſi*, *in loco*, *qui dicitur Britti*, *ſicut inter ſuos concluditur fines; ſicut nobis* C *pertinent jure hereditario*, *vel quolibet modo*, *ſic tibi*, *& Sanctae Romanae Eccleſiae cambiamus & permutamus*, *ideo quia nobis dediſti duas partes medietatis unius Caſtri*, *quod vocatur Mons Sancti Johannis*, *cum domibus*, *terris*, *vineis*, *molendinis*, *ſilvis*, *paludibus*, *& pantanis*, *placitis*, *& diſtricto ſuo*, *& omnibus ſuis uſibus*, *& utilitatibus*, D *& pertinentiis ſuis*, *poſita territorio Campanino*, *ſicut inter ſuos concluditur fines; ſicut veſtris detinetis manibus*, *& ſanctae Romanae Eccleſiae pertinet*, *ita nobis*, *noſtriſque heredibus*, *ac ſucceſſoribus cambiatis & permutatis*. *Et ab hodierna itaque die licentiam & poteſtatem habeatis intrandi*, *tenendi*, *utendi*, *fruendi*, *vendendi*, *locandi*, *commutandi*, E *& quicquid volueritis ad uſum & utilitatem beati Petri perpetuo placuerit faciendi:* Excepto Oddone Bovonis, & patre ſuo, & fratribus ſuis germanis, & conſobrinis, & patruis, & avunculis ſuis, quibus aliquo modo non dabitis, concedetis, ſeu alienabitis.

nabitis. *Et defendere promittimus ab omni homine, si necesse fuerit, poenâ alteri parti legitime stipulanti sexaginta Librarum auri.*

Tertio quum in praecedenti Dissertatione plura differuerim de Agnominibus (liceat mihi vocabulo isto uti ad id designandum, quod nos *Sopranome* appellamus; disputatur enim, quid illa apud Latinos significarint) nunc addendum est, iis tribuendam esse originem complurium Cognominum, que ad nos usque penetrarunt. Namque adeo tenaci studio Populus excipiebat ejusmodi extrinsecus addita Nomina, ut non alio signo homines, immo & ipsam eorum Familiam, designare vellet, atque soleret; ipsique etiam Nobiles, sive ultro, sive inviti; cogerentur adscititiâ illâ appellatione postea uti, quamquam interdum vituperationem & scomma redoleret, ad se, suamque gentem a reliquis secernendam. Ita eximium ac vetustissimum *Malaspinarum & Pelavicinorum* Marchionum genus, Agnomine in Cognomentum translato adhuc distinguitur. Postremi duntaxat nomenclaturam agrestem emolire nisi sunt, *Pallavicinos* sese nuncupantes. Id perspicue deprehendas in Charta Anni MCCVIII. quam produxi in Additamentis ad Chronicon Casauriense, Part. II. Tomi II. Rer. Italic. pag. 992. Ibi memoratur *Rustico Comes, qui rectum nomen Atto vocatur*, idest *Azzo*. Supranomen fuit *Rusticus*, uti patet e subscriptione, ubi habetur *Signum manus Actonis Comitis, qui Supranomen Rustico vocatur*. Ita *Maltraversi*, *Pappasava*, *Frigimelega*, *Scalzi*, *Cathari*, *Trappolini*, aliaeque Familiae Patavinae invaluerunt. Ita Genuae *Malocelli*, *Castaneae*, *Guercii*, *Embriaci*, *Strejaporci*, *Baraterii*, *Grilli*, *Falamonica*, *Caudelupi*, *Piccamilii*, *Ficomattarii*, aliaeque stirpes emersere. Neque alia origo Bononiae fuit nobilibus quibusdam Familiis, *Boncompagnis*, *Fachinettis*, *Bentivoglis*, sive *Bentivolis*, *Bianchettis*, & *Bianchinis*, *Grassis*, *Bologninis*, *Guastavillanis*, *Seccadenariis*, *Boccadeferris*, *Mattujanis*, *Mezzavaccis*, *Magnavaccis*, *Malvitiis*, ut alias omittam. Florentiae quoque idem contigit *Bonaguisis*, *Belculaccis*, *Beccutis*, *Baroncellis*, *Ubriachis*, *Impertunis*, *Ferebofchis*, *Tornaquincis*, *Tiniosis*, *Pazziis*, *Boccatondis*, & aliis. Hujusmodi Cognomina in suis Urbibus unusquisque nullo negotio deprehendere poterit. Exemplo sit prae ceteris apud Florentinos eosdem egregia *Capponum* Gens, cujus cognomentum nullus dubito, quin originem sumserit ab antiquo ejusdem stirpis Viro, quem Populus *Capponem* per Agnomen appellarit. Inde *Filii Capponis*, ac tandem *Capponum* progenies emersit, Clarissimos Viros Ginum & Nerium enixa, quorum gesta habes a me edita in Collectione Rer. Italicarum. E Nerio Gini filio prodiere, nunc Florentiae summo cum honore florentes, Familiae tres Marchionum, scilicet Scipionis Mariae, Josephi, & Petri. Atque ut alios praeteream Capponios, e Laurentio Gini filio descendentes, & nunc in Gallia vigentes, ex Augustino Gini fratre propagata fuit Florentiae prosapia Ferrantis Capponii Comitis, Senatoris, & Equitis, atque Romae degens Alexander Gregorius Capponius Marchio, & Forerius supremus Romani Pontificis. quem honoris caussâ ob ejus spectatam Eruditionem, ac benevolum erga me animum lubenter commemoro. Quod verò in Italia de Agnominibus in Cognomina conversis factum vidimus, idem quo-

que

que apud Gallos & Britannos contigisse animadvertas. Hujusmodi tamen Cognomina non ego ante dimittam, quàm eorum usum vel in ipsa splendidissima Urbe Româ perquiram. Jam supra evulgatae Charte nobis obtulere *Obitionis Calidi-Bucconis* nomen, *Petri Barilis*, *Guidonis Mancini*, *Stephani Contebracae* (an potiùs *Cortebracae?*) *Gregorii Malebranchae*, *Odonis Caputferri*, *Johannis Buccemazi*, *Petri Latronis*, *Matthei Mecum-in-punga &c.* Alibi quoque reperiuntur *Bocca-Porcina*, ut habet Baronius, sive ut in Vitá Gelasii II. Papae, Tomo III. Rer. Italicar. legitur *Bocca-Pecorini*, *Georgius Johannis Bibentis-aquam*, *Galganus Bucca-bella*, atque alii. Ita in Bulla Nicolai II. Papae data Anno Christi MLIX. occurrit *Johannes*, *qui dicitur Corbacchione*, vocabulo prorsus Italico. Sed in primis hinc arcescendum est Cognomen praeclarissimae Familiae Romanae *Frangepanum*, cujus nobilitatem remotiora etiam Secula suspexere, & adhuc aetas nostra incolumem spectat in egregiis Nepotibus, ac praecipue in amplissimo Viro Marchione Mario, perpetuo Romanorum Senatore, ejusque fratre germano Pompejo Marchione, in quibus probitas, humanitas, amor Literarum, aliaeque Virtutes de primatu certant, ac honorem vetusti & celebris nominis splendidissime servant. Mihi nulla dubitatio est, quin ab *Agnomine* eorum *Cognomen* petendum sit. In antiquis Libris & Chartis *Frejapane* (quasi *Frega-Pane* Italice) Familiae hujus Agnomentum est: quam lectionem confirmatam video a Goffrido Vindocinensi Abbate in Epistola octava Libri Primi ad Paschalem II. Papam, in qua ait, se audivisse (Anno, ut videtur, MXCIV.) *piae recordationis*

A *Domnum Papam Urbanum in domo Johannis Frica-Panem latitare, & contra Guibertistam* (fortasse *Guibertistarum*) *Haeresim viriliter laborare*. Domum istam *firmissimam munitionem* ad eum Annum appellavit Bertholdus Constantiensis. At sunt qui a *frangendo panem* Cognomen ejusmodi arcescunt. Et sane in Charta Anni MCLXXXVI.

B quam infra dabo in Dissertatione L. *de Civitat. Italicar. Libertate*, visitur *Otto Frangens-Panem*, *Praefectus Romae*. In aliis verò antiquorum monumentis *Frajapane*, *Fragapane*, *Fragepane*, ac tandem *Frangepane*, & *Frangipane* nuncupatur eorum genus. Fortasse quod Latine fuit *Frangens-Panem*, vulgus pro more suo, nunc isto, nunc alio modo efferebat. Varia

C etiam dialectus hanc diversitatem pepererit. Vide nunc in Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 522. insigne Placitum pro Farfensi Coenobio Romae habitum *Anno III. Benedicti VIII. Papae, Indictione XII.*, hoc est, Anno Christi MXIV. Ibi subscribunt *Leo, qui vocatur Fragepane: Benedi-*

D *ctus, qui supernomen Bocca-Pecu.* Ita donatio, facta Anno MLXXXIX. a Comitissa Mathilde Romanae Ecclesiae, celebrata est in *praesentia Cincii Frejepane*. Quanta autem foret Frangepanae Familiae potentia Romae Anno MCXVIII. jam Annales Ecclesiastici, & Auctor Vitae Gelasii II. Papae Tomo III. pag. 384. Rer. I-

E talicar. satis prodidere. Electo enim Pontifici adversante *Cencio Frajapane*, ejusque agnatis, Gelasius fugâ salutem quaerere coactus est, atque in Galliam sese recipere. Contra Anno MCXXX. nemo constantior, quàm Frangepanum Familia, pro Innocentio II. Papa contra Pseudo-Papam Anacletum stetit, ita ut teste Auctore ejus Vitae Tomo III. Rer. Itali-

talicar. pag. 435. *praeter Frangepanum, & Cursorum munitiones Papa Innocentius nullum in Urbe subsidium haberet.* Idem factum, ut supra vidimus, Anno MXCIV. quo *Johannes Frica-Panis* pro Urbano II. Papa stetit. Refert etiam Raynaldus in Annalibus Ecclesiasticis ad Annum MCCXVIII. num. 31. Honorii III. Papae Literas scribentis: *Invicta fides, & devotio indefessa, quam Magnifici Viri an-*
A *tiqui Frajapanes a progenie in progenies erga Romanam Ecclesiam habuerunt &c.* Alibi autem Chartam vidimus *Oddonis Frajapanis* Anno MCLII. renuntiantis pignori in Civitatem Tusculanam. Nunc illustrem hunc Virum, simulque ejus Familiam, propiùs inspicere ac noscere juvat. En ergo duas Chartas e praelaudato MSto Co-
B dice Cencii Camerarii excerptas.

Locatio perpetua dimidii Castri Radicofani facta a Rainerio Abbate Sancti Salvatoris de Monte Amiato, Eugenio III. Romano Pontifici, Anno 1153.

IN *nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Quinquagesimo Tertio: Anno Nono Domini Eugenii III. Papae, Indictione Primâ, Mensis Madii die XXIX. Ego quidem* Rainerius, *licèt indignus* Abbas *venerabilis* Monasterii beati Salvatoris de Monte Amiato, *consentientibus Fratribus meis & Monachis ipsius Monasterii, Stephano Presbytero, & A. Diacono, & R. & A. Conversis, ceterisque Fratribus ipsius Monasterii; consentientibus etiam subscriptis Vassallis ipsius Monasterii, & testibus vocatis: hac die, propriâ, spontaneâque meâ voluntate, in praesentia* Dominorum Episcoporum Conradi Sabinensis, Ymari Tusculanensis, Hugonis Ostiensis, & Conradini, Presbyteris Cardinalibus, Gregorio titulo Sancti Calixti, Rolando Cardinali & Cancellario, Hubaldo titulo Sanctae Praxedis, Ariberto titulo Sanctae Anastasiae, & Juliano titulo Sancti Marcelli: *nec non in praesentia* Dominorum Diaconorum Cardinalium Odonis Sancti Georgii ad Velum Aureum, Widonis Sanctae Mariae in Porticu, Johannis Sanctorum Sergii & Bacchi,
C Gerardi Sanctae Mariae in Via Lata, & B. Sanctorum Cosmae & Damiani: *atque coram Dominis Judicibus, Gregorio Corano, R. primo Defensore, Philippo Sacellario, Mardone Protoscriniario, Gregorio Corano, & Ildebrando Aquaependensis: in praesentia etiam Advocatorum Johannis Judicis, R. de Scriniario, Benedicto de Leone, & Bar-*
D *tholomei. Loco & concedo vobis* Domino *nostro* Eugenio, *a Deo decreto* summo & universali Pontifici, *& in sacratissima Sede beati Petri Apostoli* Papae III. *& per vos beato Petro Apostolorum Principi, sanctaeque Romanae Ecclesiae, omnibusque vestris Catholicis Successoribus in perpetuum: idest medietatem integram unius Castri, quod*
E *vocatur Radicofanum, cum dimidia in integrum parte totius Curtis, & cum tenimentis suis, & Burgo de Calamala, & bandis, & Placitis, & districtu, & omni honore ipsius Castri; omnia in integrum pro medietate vobis, vestrisque successoribus loco & concedo, exceptis antiquis possessionibus, quae etiam tempore Comitum per speciales & proprios Ministros Monasterii tenebantur, & custodiebantur, ad usum Fratrum ibidem*

ibidem servientium, & feodis, & libellariis, quae similiter nomine tantùm Monasterii detinebantur. Reservato etiam Monasterio Sancti Salvatoris jure, quod in eis habet. In Burgo quoque de Calamala redditus panis & vini, qui de agris & vineis solvitur. Pensiones etiam Monasterio nostro integre reservando. Omnes autem homines ipsius Castri vobis, vestrisque Catholicis successoribus, fidelitatem jurabunt. Mihi quoque Abbati, meisque Catholicis successoribus, fidelitatem facient. Sic tamen ut, si quando ego, vel successorum meorum quilibet praeter tenorem hac Chartula comprehensum Castrum ipsum vobis, vestrisque successoribus Catholicis, sanctaeve Romanae Ecclesiae auferre tentaverimus, vel Castrum ipsum, vel quamlibet partem ejus cuiquam in Feudum, vel quolibet alio modo concesserimus, aut concessum servaverimus; & requisiti infra tres menses non emendaverimus, a fidelitate Abbatis sint soluti: & Castrum ipsum in jus beati Petri, & sanctae Romanae Ecclesiae devolvatur. Si verò Dominus Papa, vel successorum vestrorum quilibet mihi, vel successorum meorum alicui, vel Monasterio solvere designatum Censum cessaveritis, vel Custodiam nostram Vos, vel Custodes vestri ejeceritis, & infra tempus subscriptum non emendaveritis, tunc a fidelitate vestra, vestrorumque successorum solvantur. Ad indicium autem, quod Castrum ipsum Monasterii Sancti Salvatoris juris & proprietatis semper existat, ad vestimenta Monachorum, vos, vestrique successores mihi, meisque successoribus & Monachis, qui pro tempore fuerint, sex Marcas puri argenti annis singulis mense Madio pro pensione persolvetis. Hoc etiam duxi adnectendum, ut Castrum ipsum per Custodes vestros proprios, vestrorumque successorum, assumtis secum duobus vel tribus Custodiis meis, meorumque successorum, semper teneatur: per quos, & per alios homines ipsius Castri, & a vobis, vestrisque successoribus, sicut quod juris beati Petri existit, Monasterium ipsum cum bonis suis a pravorum hominum incursibus defendatur, nec ab eisdem fraudulenter, nec malitiose perturbetur; & ipsum Castrum in alicujus alterius dominio vel potestate, sive custodià, ullo umquam in tempore transferatur. Et omnes Custodes vestri, vel vestrorum successorum, qui ibi pro tempore fuerint, quod mihi & Monasterio in ipso Castro reservatum est, mihi meisque successoribus conservare jurabunt. Si verò supradictus Census aliquo casu per tres annos solutus non fuerit, & vos, sive successores vestri tunc requisiti, & in quarto anno integrum persolvi non feceritis; sive etiam Custodes Monasterii ab hominibus vestris de Castro ejecti fuerint, & infra tres menses, postquam tertiò requisiti fueritis, superadjecto tempore ad iter faciendum, & ad Custodiam Monasterii opportune revocandam, sive utrisque partis malitia sufficienter restituta non fuerit: haec Locationis Chartula de cetero viribus careat. Si quando etiam Romanus Pontifex qualibet ex causa Castrum ipsum ad manus suas retinere noluerit, ipsi Monasterio absque impensarum recompensatione restituat; eo tamen tenore, ut quandocumque idem Romanus Pontifex qualibet causa, vel successorum ejus Catholicus quilibet, ad suas manus Castrum ipsum revocare voluerit, simili tenore absque contradictione & impensarum restitutione ei restituetur.

Quam scribendam rogavi Andream Scriniarium sanctae Romanae Ecclesiae, in Mense, & Indictione suprascripta Prima.

✠ *Signum manus supradicti Domini Eugenii, summi & universalis Pontificis, & in sacratissima Sede beati Petri*

tri Apostoli, Papae III. conductoris bujus.......... A

Centius Frajapanis, egregius Romanorum Consul.

Johannes Petri Leonis, egregius Romanorum Consul.

Odo Frajapanis, strenuus Romanorum Consul.

Gratianus filius Owitionis Petri de Leone, Romanorum Consul. B

Johannes Frajapanis, filius Domini Centii, *Romanorum Consul.*

Petrus Leonis, Petri de Leone, Romanorum Consul.

Obitio Leonis Petri de Leone, Romanorum Consul.

Stephanus de Thebaldo.

Hyacinthus, Domini Papae Dapifer.

Stephanus Infans filius Stephani de Thebaldo.

Oliverius Romani de Oliverio.

Wiscardus, de Familia Domini Papae.

Johannes Rontione.

Berardus frater ejus.

Johannes de Bibiano.

Rogerius de Letulo.

Guitto Supracoquus Domini Papae.

Petrus Rittius.

Donnellus.

Abbaja Monte Hostiarii.

Petrus Scantio.

Robertus, Marescallus equorum alborum.

Johannes de Ancilla Dei.

Litaldus, Cognatus ejus.

Benedictus Zenonis.

Petrus Bucca-Bella.

Toderus.

Gregorius de Carello, & quamplures alii testes.

Instrumeutum, quo Johannes * Rancione & Berardus frater ejus, Adriano Papae & Romanae Ecclesiae Castrum de Ramajano dederunt, Anno 1159.

IN *nomine Domini. Anno V. Pontificatus* Donni Adriani IV. Papae, *Indictione VII. Mensis Aprilis die VII. Ego quidem* Johannes Rontione, *& ego* Berardo frater ejus (a) *una cum ipso Domino Johanne fratre meo & Curatore, dato mihi in hac re ab ipso Donno Papa, hac die, propriâ nostrâ voluntate donationem inter vivos donamus & concedimus tibi* Donno *nostro* C Adriano, *a Deo decreto summo Pontifici & universali* Papae IV. *omnibusque tuis Catbolicis Successoribus, & Sanctae Romanae Ecclesiae in perpetuum: idest dominium de Castro Rajani, cum tota portione nostra, quam nos habemus, & nobis pertinet in ipso Castro, & territorio suo, in domibus, terris, vineis, hortis, canapinis, silvis, pratis, campis, pascuis, salectis, rivis, pan-*

* *Johannes Rontione*, qui superiori Chartae subscribit inter Testes, in hoc quoque Instrumento *Johannes Rontione* in principio & circa finem dicitur, nec non *Johannis Rontionis* nomine se ipse appellat uti alterum *Chartulae rogatorum*. Cur quaeso in Titulo praesentis Instrumenti *Johannes Rancione* is nuncupatus apparet? Nunquid *Roncione* legendum? Utrumne Librariorum, sive Typographiae sit mendum sicuti (ibidem) *Instrumeutum* pro *Instrumentum*, videant alii. Ego enim Celeberr. Auctoris non inmemor praeceptorum, licet de impressis proelo heic agatur, sine MStorum oculari inspectione, uti nusquam alibi in Muratorii Operibus hucusque me curante recusis, actum est, ac deinceps agetur, quicquam ausim inmutare. Id innuisse sufficiat Eruditis: quos ceterum haud quidem latet, Illustrem satis ac Splendidissimam, vel in Tuscia, *Roncionum* Progeniem.

(a) Hosce duos fratres eos ipsos esse vides, qui supra descripto Actui Locationis Radicofani una cum aliis testibus interfuerunt & subscripserunt.

pantanis, molendinis, cum districtu suo intus & de foris, & cum omnibus, quae nobis pertinent in ipso Castro & territorio suo, jure hereditatis & locationis: posita territorio Collinense, sicut inter suos concluditur fines. Qualiter nobis competit jure hereditario, seu & locis vel quocumque modo, taliter tibi donamus & concedimus, ut ab hodierna itaque die in antea licentiam & potestatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, vendendi, donandi, commutandi, & quicquid perpetuò placuerit, ad usum & utilitatem vestram, vestrorumque successorum, sanctaeque Romanae Ecclesiae faciendi. Nos autem & nostros successores defensuros promittimus ab omni homine, si necesse fuerit. Quod si contra haec, quae dicta sunt, quolibet modo venire tentaverimus, & cuncta, quae dicta sunt, non observaverimus, tam nos, quàm nostri heredes componamus vobis, & sanctae Romanae Ecclesiae pro poena duas auri Libras. Et solutâ poenâ haec donationis Chartula firma permaneat. Ego praedictus Johannes Rontione promitto, quod si Berardus frater meus infra aetatem litem vobis fecerit, faciam eum quiescere, & post aetatem faciam eum confirmare hanc donationem. Quod si non fecero, aut si pro ejus aetate aliquod damnum incideritis, quanti erit damnum, tantum liceat vobis in meis bonis vindicare. Insuper ego Berardus, tactis sacrosanctis Euangeliis juro, me hanc donationem ratam habiturum, & nullo modo adversùs eam venire: immo postquam compellatus fuero a vobis, vel a Curatore meo, fixi post viginti quinque annos hanc donationem confirmare. Quam scribendam rogavi Andream Scriniarium in Mense, & Indictione suprascripta VII.

✠ ✠ Signum manuum praedictorum Johannis Rontionis & Berardi fratris ejus, hujus Chartulae rogatorum.

Oddo Frajapanus Illustrissimus Romanorum Consul, *testis.*

Granus Obitionis.

Ramone Frajapanus.

Petrus Latro.

Malabranca.

Petrus Oddonis de Insula.

Petrus de Ponte.

Golferamus de Guidocicca.

Johannes Petri de Bobo, testes.

Andreas Scriniarius sanctae Romanae Eclesiae, & sacri Lateranensis Palatii, complevi & absolvi.

Occurrunt nobis in priori Charta *Centius Frajapanis, egregius Romanorum Consul, Odo Frajapanis, strenuus Romanorum Consul, & Johannes Frajapanis, filius Domini Centii, Romanorum Consul.* In altera unus tantummodo memoratur *Oddo Frajapanus Illustrissimus Romanorum Consul.* Quid ultra quaerimus ad Gentis hujus praestantiam & decus intelligenda? Tertiam tamen Chartam subnectere juvat, ex ejusdem Cencii Regesto depromtam, in qua mentio est non solùm *Cencii* nuper laudati, sed & *Oddonis* ac *Cencii Nepotum ejus.* Spectat Charta ad nobilissimam Familiam Comitum Aquini, quae immortalem Virum nobis dedit, scilicet Sanctum Thomam Aquinatem.

Per-

Permutatio Caſtrorum quorundam inter Hadrianum IV. Papam, & Adinulſum de Aquino, Anno 1157.

Exemplum Chartulae permutationis de Brittis, & Monte Sancti Johannis.

IN nomine Domini Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Quinquageſimo Septimo, Anno III. Pontificatus Domini Adriani IV Papae, Indictione V. Menſe Aprili, die VIII. Ego Adinulfus filius quondam Pandulfi de Aquino, *propriâ meâ voluntate cambio & permuto tibi* Domino Adriano, *a Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali* Papae IV. *& per te ſanctae Romanae Eccleſiae, omnibuſque veſtris Chatolicis Succeſſoribus, ad proprietatem in perpetuum, intervenientibus pro te procuratorio nomine* Domino Rolando, *titulo Sancti Marci, ſanctaeque* Romanae Eccleſiae Cancellario, *&* Ubaldo, *titulo Sanctae Crucis,* Presbyteris Cardinalibus: *ideſt ſexſtam integram partem duorum Caſtrorum, unius deſtructi, & alterius integri, cum Rocca ſua, cum domibus ſuis intus & de foris, & terris & vineis, Eccleſiis, ſilvis, paludibus, & pantanis, cum Placitis, & diſtricto ſuo, & omnibus ſuis uſibus, utilitatibus, ac pertinentiis, poſitis in territorio Sabinenſi, in loco qui vocatur Britti, ſicut inter ſuos concluduntur fines, ſicut mihi pertinet jure hereditario, aut qualicumque modo. Sic tibi & Sanctae Romanae Eccleſiae, ſicut dictum eſt, cambio & permuto, pro eo quod vos dediſtis mihi causâ permutationis ſexſtam partem Caſtri, quod vocatur Mons Sancti Johannis, cum domibus, terris, vineis, & cum Placito & diſtricto ſuo, & cum omnibus ſuis pertinentiis, poſitis territorio Campanino, ſicut inter ſuos concluditur fines, &*
A *ſanctae Romanae Eccleſiae pertinet. Inſuper ego, vel aliqui fratrum meorum, qui Caſtrum tenere debent, fidelitatem & hominium facere debent Domino Papae Adriano, & ſuis Catholicis ſucceſſoribus, & ſanctae Romanae Eccleſiae: & quicumque perpetuò Caſtrum tenuerint, adjuvare per perſonas ſuas, & per Caſtrum illud, & guerram & pa-*
B *cem facere contra omnes homines: & ſervire Domino Papae, & ſucceſſoribus ſuis, & ſanctae Romanae Eccleſiae, ſicut ex aliis Campaniae Baronibus, ad mandatum & praeceptum ſanctae Romanae Eccleſiae. Et omnes alii tam fratres mei, quamque Patruus meus, & filii ſui, & omnis ſimiliter, qui in Caſtro partem habebunt, jurabunt ipſis,*
C *qui fidelitatem juraverunt Domino Papae eis Caſtrum, quod per ſe, vel ſuas ſubmiſſas perſonas non auferent, neque de jure & dominio Domini Papae & Catholicorum ſucceſſorum ſuorum, & ſanctae Romanae Eccleſiae ſubtrahent: immo ſi Eccleſiae Romanae opus fuerit, abſolvent homines ſuos de praedicto Caſtro a ſacramento, & eis praecipient,*
D *ut adjuvent Eccleſiam Romanam cum eis, qui Eccleſiae Romanae fidelitate tenentur contra omnes homines. Et jurabunt omnes, hunc contractum adimplere, & obſervare, ſicut ſuperius dictum eſt. Et ab hodierna die licentiam & poteſtatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, fruendi, vendendi, locandi, commutandi, & quicquid volueritis ad u-*
E *ſum & utilitatem beati Petri perpetuo placuerit, faciendi: excepto* Oddone Bobonis, & patre ſuo & fratribus ſuis germanis, & conſobrinis, & patruis, & avunculis ſuis, *quibus aliquomodo,*

vel

vel contractu non dabitis, concedetis, seu alienabitis. Et defendere promitto ab omni homine, si necesse fuerit, poenâ alteri parti, legitime stipulanti, viginti Librarum argenti.

Hi sunt testes: Centius Frajapanus.
Oddo, & Centius Nepotes ejus.
Johannes Petri Leonis.
Oddo Benedicti de Bona.
Oliverius Romanus de Oliverio.
Bartholomaeus de Taliacozzo.
Landinulfus de Stracato.
Raynaldus de Avellano.

Hisce adde Chartam, quam infra dabo in Dissertatione LVI. *de Reli-* A *gione*, ubi ad Annum MXIV. occurrit *Leo Frajapane*. Chorum denique claudat quarta pergamena, ad idem argumentum spectans, & ex eodem Cencii Codice descripta. Agitur ibi de Castro Asturae, loco videlicet, ubi Anno MCCLXVIII. infelix Princeps Conradinus, Friderici II. Augusti Nepos, a Johanne Frangepane B captus, & Carolo I. Siciliae Regi traditus, securi postea fuit percussus. Est apud laudatum Cencium hic titulus.

Instrumentum Castri Asturi pro centum quinquaginta Libris a Leone Frajapane Domno Caelestino pignori obligati. Anno 1193.

IN *nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Nonagesimo Tertio; Pontificatus Domni Coelestini III. Papae Anno Tertio, Indictione XI. Mense Aprili die XIV. Nos quidem* Leo Frajapanus *ante praesentiam* Domni Petri Portuensis, & Sanctae Rufinae Episcopi, *& subscriptorum testium, propriâ nostrâ voluntate pignori ponimus & obligamus vobis*, Domno Centio, *Dei gratiâ* Diacono Cardinali *Ecclesiae* Sanctae Luciae in Silice, & Domni Papae Camerario, *ad opus & utilitatem praelibati* Domni Caelestini III. Papae, *ejusque Successorum, procuratorio nomine, ut inferius legitur: idest totam & integram medietatem nostram pro indiviso mixtam cum alia medietate* Manuelis Fratris nostri, *videlicet totius Roccae & Castri Asturae, cum terris, sementibus, silvis, pratis, & pascuis, vel aquis, vineis, domibus, & casalinis, & denique cum omnibus suis usibus, utilitatibus, & pertinentiis intus & foris, dictae nostrae medietati competentibus. Quae me-* C *dietas Arcis & Castri, ut dictum est, cum suis pertinentiis nobis pertinet jure pignoris, vel aliter, sicut per Privilegium Senatus apparet. Quam vero medietatem dicti Castri & Arcis cum suis pertinentiis amodo, dum hoc pignus duraverit, pro nobis & nostris heredibus vel successoribus, a praelibato Domino Papa, & suis successoribus precario &* D *ejus nomine possidemus. Pro centum quinquaginta Libris bonorum Proveniensium Senatus; quas nobis, ut dictum est, pro dicto Domino Papa procuratorio nomine, & de ejus pecunia, mutuo datis & solvitis: de quibus nos bene quietos vocamus, & non solutae pecuniae exceptioni dicti mutui omnino refutamus. Tali tenore, ut si ad sex Menses, post-* E *quam nobis, vel heredibus nostris praedictus Dominus Papa, vel ejus Successor dictam summam petierit, eam cum omni integritate non solverimus eis, potestatem & licentiam habeat ex tunc dictus Dominus Papa, vel ejus successor, sive ille, cui commiserit, tam dictum pignus, quam alia nostra bona sibi placentia*

centia auctoritate propriâ, & sine juris offensâ & alicujus Curiae proclamatione, & specialiter Senatus, ingredi, & alii obligare, vendere, aut aliter alienare, & etiam pro dicta summa plenaria satisfactione, nisi ejus voluntas fuerit, nobis plus in antea inducias dare, salvo precario, & omni alia potestate, ut dictum est, ad ejus utilitatem. Qua hora transacto dicto termino, dictam summam recolligere voluerit; quâ solutâ, Chartula haec vacua sit, & ad nos revertatur. Et cedimus & mandamus vobis pro dicto Domno Papa omne jus & omnem actionem personalem & in rem, tam etiam ad agendum quàm excipiendum, quod, quamvis in dicta medietate Arcis & Castri cum suis pertinentiis habemus, vel adversùs quamcumque personam habere possemus respectu tantum & occasione dictae summae Centum quinquaginta Librarum. Et refutamus juris vel legum auxilio, & specialiter Senatus, quo uti possemus quoquo modo ad infringendam praefatam obligationem, & omnia quae dicta sunt. Novissime autem tam pro nobis, quam pro nostris heredibus & successoribus vobis pro dicto Domino Papa, & ejus successoribus, ut dictum est, procuratorio nomine hoc pignus, & omnia, quae praedicta sunt, observare & defendere promittimus, sub poena praedicti mutui dupli: & solutâ poenâ haec Chartula firma permaneat: quam scribere rogavi Johannem Leonis Scriniarium in Mense, & Indictione supradicta XI.

Dominicus Bovatianus, testis.
Petrus de Attegio, testis.
Dominus Tostus, testis.
Petrus Paladinus, testis.
Jacquintus Stephani de Bovesleis, testis.

A *Ego Johannes Leonis, sanctae Romanae Ecclesiae Scriniarius, habens potestatem dandi tutores & curatores, emancipandi etiam, decretum interpretandi, & alimenta decernendi, complevi, & absolvi.*

Quartò complura *Cognomina* originem suam debent *Dignitatibus*, aut
B *Artibus* Majorum. Inde, ut vidimus,
veteres non pauci, Cognominibus destituti, desumebant unde se inter ceteros distinguerent. Et quamquam progressu temporis illustria munera deficerent, neque amplius Ars illa exerceretur, nihilo tamen secius posteri appellationem eamdem retinuere. Ita nobilis *Comitum* Familia Ro-
C mana, quae non unum Pontificem Romanae Ecclesiae dedit, e *Comitibus Signiae* descendit, & adhuc sublatâ licet eâ ditione, magnificum titulum Cognominis loco servat. Celeberrimam *Vicecomitum Mediolanensium* Familiam quis quaeso ignorat? *Vicecomitum* quoque *Placentinorum* progenies Gregorium * X. Papam, spectatae san-
D ctitatis virum, genuit. In variis autem Italiae Civitatibus adhuc perdurant nobiles aliae prosapiae, ex hujusmodi Dignitatibus Cognomen suum mutuatae, videlicet *Advocati*, nunc *Avogadri; Confanonerii:* nunc *Confalonieri; Capitanei*, sive *Cattanei; Vicedomini*, nunc *Visdomini; Cancellarii; Valvassores; Doctores; Alserii; Judi-*
E *ces; Castaldi; Clerici; Presbyteri &c.* Quod est ad Artes, quaecumque Cognomina easdem praeferunt, fere semper indicio sunt, primum aliquem operam iis dedisse, atque in posteros transiisse ejusdem Artis mentionem. Egomet, qui scribo, vix fallar, si ad *Caementarium* aliquem referam Cognominis

* B. Gregorius X. Papa, cujus Corpus in Aretina Cathedrali Ecclesia asservatur & colitur.

minis mei originem. Neque diversa opinari licet de *Ferrariis*, *Fabris*, *Sartis*, *Medicis*, *Specialibus*, *Notariis*, *Bancheriis*, *Munariis*, *Marescalchis*, *Beccariis*, *Formagiariis*, *Furnariis*, *Cerretanis*, *Porcariis*, *Canevariis*, *Capellariis*, *Pelliciariis*, *Settaciariis*, *Barberiis*, *Magnanis*, *Caprariis*, *Oreficis*, atque aliis hujusmodi Cognominibus, quae per complures Italiae, immo & Galliae, Britanniae, atque Germaniae Civitates audiuntur. Inficias tamen non ierim, quin interdum ex Agnomine, non autem ex Arte aliqua, id genus Cognomina fuerint efformata. Apud Anonymum Salernitanum in Paralipomenis Cap. LXVII. Part. II. Tom. II. Rer. Italicar. Salernitani *Fabrum Ferrarium* appellabant Radelchisum Principem Beneventi, quod is in adolescentia Aurificis Arte delectaretur. Verùm pleraque ex his opinari licet orta ex ipsa Artis alicujus professione, postea in liberorum ac nepotum Cognomen conversa. Et hi quidem praecipui fontes Cognominum. Reliquam eorum turbam invexit praedii alicujus possessio, sive incolatus; aut aedium, plateae, templi, viae, fontis, vallis, montis, aliorumque locorum habitatio, vicinitas, confinium; aut expositum ante tabernam, aut in galeis, vestibus, vexillis militaribus adhibitum Insigne aliquod; aut fortuitus eventus; aut hominum arbitrium. Exempli caussâ oculos converte ad Chartam Reipublicae Mutinensis, scriptam Anno Christi MCLXVIII. ut intelligas, unde Cognomina assumta fuere. *Consulibus Mutinae Domino Gerardo Rangono* (de cujus Familia actum est supra) *& Alberto de Grasulfo* (aut a patre, aut ab aliquo seniore inter ejus Majores, cui nomen *Grasulfus*) *& Giberto de Bajoaria* (a loco, idest ab ejus nominis Curte cum Castello, quem locum nunc *Bazovara* nuncupamus) *& Arlotto Judice* (quem a reliquis distinguit munus Judicis, nunc *di Dottore*) *& Alberto de Pildeguerra* (a patre, aut uno celebri de majoribus ejus, cui fortasse supranomen *Peldiguerra*) *& Guidotto de Rolando*, *Guido de Martino*, *Ugo de Tado*, *Gerardus de Rodulfo* (ita appellati eorum patres) *& Wilielmo Zacio* (fortassis ex agnomine desumto e *Giaco*, armaturae specie) *ibi praesentibus*. *Testes Dominus Bernardus Malvezo* (ab agnomine *Malvezzo*, aut *Mal-vizio*) *& filii Godonis Albertus, & Dux*, (quos ab aliis pater distinguit) *Bocbabadata* (Agnomen, quo ipsum Populus, contemto nomine proprio, compellabat. Ejus filium puto *Rainerium de Buccabadata*, qui una cum *Arlotto Judice* nuper memorato Paci Constantiensi Anno MCLXXXIII. pro Mutinensi Republicâ interfuit. Vide Dissertationem XLVIII.) *Arduinus Raffachane* (ex Agnomine, quod fortassis enatum est ex Italico *Aggraffa-Cane*) *Boscetus* (nomen proprium, aut agnomen, e quo Nobilis Mutinensis Familia *Boschettorum*) *Ugo de Gorzano*, *Albertus de Varana*, *Dominus Ugo de Solaria*, *Ugo de Gajo*, *Ubertus de Balugola* (singuli isti a Castellis *Gorzano*, *Varana*, *Solara*, *Gaggio*, *Balugola* cognomen sortiti sunt) *Passaponte*, *Calcagnius*, *Squartia*, *Codagnelus* (Agnomina, sive Supernomina sunt in nomen conversa) *Radaldus*, *Teuzo &c. & alii Nobiles & Sapientes Mutinae*. En qualis apud Majores nostros Nominum & Cognominum usus, vel ipso Seculo Christi Duodecimo. Plura aggerere superfluum duco.

Sed quando *Cognomina* haec prae manibus habemus, committendum non est, ut Lector animadversione frau-

fraudetur, quae usui multis esse possit. Occurunt nobis persaepe in variis, iisque dissitis Civitatibus, ipsissima *Familiarum Cognomina*. Quid rei hoc sit, & unde hoc factum fuerit, eruditi hominis interest probe nosse. Casus ergo non rarò eisdem Cognomentis originem dedit in diversis locis, cujusmodi puto quae praecipue ab Artibus deducta sunt. Nulla quippe Civitas caruit *Fabris*, sive *Ferrariis*, *Sellariis*, *Medicis*, *Pelliciariis*, *Scribanis*, aliisque Artificum generibus. Si qua ergo ex hisce Artibus in quorumdam Cognomen transiit, iis ipsis Urbibus, aut Castellis tribuenda plerumque est ejusmodi Cognominum impositio, neque aliunde arcessenda. Eadem quoque Cognomina invexisse potuit apud diversos Populos Agnomen idem, facile ubique locorum excogitatum: idque opinari licet de *Rubeis*, *Albis*, (Italice *Bianchi*) *Nigris*, *Cortesiis*, *Ricciis*, *Zoppiis*, *Blondis*, *Crassis*, *Calvis*, *Brusatis*, atque horum similibus. Verùm quae Familiae aut a longinquis locis Cognomentum mutuatae, aut Cognominibus singularibus distinctae diversis Civitatibus deprehenduntur, has non immerito opinari possumus, ex una in alteram Civitatem transmigrasse, atque in multis iis locis propagasse genus suum. Id autem praesertim factum est, quum totam Italiam dilacerabant factiones Guelforum & Gibellinorum. Nobiles enim viri, prout in certaminibus eorum pars succumbebat, aut sponte, aut coacti exilium subire cum uxoribus & liberis cogebantur, sibique sedes quaerere sub alio coelo. Adde Tyrannorum impotentiam, tum adversam fortunam, privatas rixas, crimina perpetrata, hereditates, Feuda acquisita, officia belli aut pacis, aliasque caussas, ob quas Nobilium olim Familiae aut integrae, aut divisae, e patria Urbe ad alias translatae, ibi lares fixere, filiosque ac nepotes peperere. Ferrariensis Civitas quot exteris eximiis familiis, illic Estensium Principum curâ stabilitis, nobilitata fuerit, jamdiu animadvertit Gaspar Sardius Lib. 2. Histor. Ferrariens. Ad se nimirum traxere Atestini, aut lubentissime venientes excepere, *Calcagninos*, & *Roverellos* Rhodiginos; *Pios*, *Tassonios*, *Furnios*, *Castellos* Mutinenses; *Varanos*, olim Camerini Dominos; *Bentivolos* antea Bononiae dominatores; *Strozzios* Florentinos; *Areostos*, & *Platesios* Bononienses; *Bevilaquas* Veronenses; *Alvarottos* & *Roncagallos* Patavinos; *Ptolomeos*, & *Salimbenos* Senenses, ut reliquos omittam. Ita ex Mutinensi Urbe Bononiam se contulere *Savignani*, *Buccadeferro*, *Doxii*, *Boschetti*, *Guidotti*, aliaeque illustres Familiae, inter quas *Gazoniam* quoque ego facile recenserem, tum *Malvitiam*, sive *Malvezzam*, quando hanc inter magnificas Mutinensium prosapias Saeculo XII. & XIII. reperio, & nuper memoratam vidimus in Charta Anni MCLXVIII. Sed & alias ex aliis Civitatibus Bononia accepit Nobilium stirpes, ut Dulfius in earum Historia tradit, qui tamen more ceterorum de Familiarum origine scribentium fabulis saepissime indulget. Vide etiam Tomum VIII. pag. 91. Rer. Italicarum, quot Familiis Nobilibus exteris aucta olim fuerit Civitas Vicentia. Certe nullam ostendas, in quam turbulenta olim Italiae tempora multas non adduxerint Nobilium soboles, Civitate postea donatas: & praesertim complures Neapoli & Panormi offendas, quas nempe illuc advexit Andegavensium

vensium & Aragonensium Regum dominatus, aut mercaturae, reive militaris occasio. Itaque ubi non una Civitas ejusdem Cognominis gentem alit, Nobilem atque a vetustate commendatam, tunc justae conjecturae locus esse potest, e Civitate, in qua antiquiùs ipsa refulsit, avulsos surculos, atque in alias Urbes & Castella translatos, ibi in novum germen crevisse.

DE
LITERARUM STATU, NEGLECTU ET CULTURA IN ITALIA

POST BARBAROS IN EAM INVECTOS

Usque ad Annum Christi Millesimum Centesimum.

DISSERTATIO

QUADRAGESIMATERTIA.

DISSERTATIO QUADRAGESIMATERTIA.

Uae fortuna, qui ſtatus Literarum in Italia fuerit, ex quo Gothi, Langobardi, ceterique Aquilonares Populi feliciſſimam hanc Provinciam ſibi ſubdidere, nunc noſſe operae pretium eſt. Quum Heruli ſub Odoacre, tum verò Gothi ſub Theoderico, declinante Seculo Vulgaris Epochae Quinſto, in regionem hanc irruerunt, eique legem dedere uſque ad tempora Juſtiniani Auguſti, fieri non potuit, ut ex devicti Populi animis tam cito excideret Literarum amor, ſtudiumque Eloquentiae, & Eruditionis, cui tanto ſucceſſu, Romanis Imperantibus, ſeſe antea Italica gens devoverat. Proinde nil mirum, ſi adhuc decurrente Seculo Sexto floruiſſe in Italia videmus Severinum Boëthium, Ennodium Ticinenſem, Caſſiodorium, Eugyppium, Dionyſium Exiguum, Aratorem, & Venantium Fortunatum Poëtas ſacros, Jordanem Hiſtoricum, quem Jornandem corrupte appellamus, Claudium *Claſſitanae Civitatis Abbatem* a Johanne Diacono in Vita Gregorii Magni memoratum, atque ut alios praetermittam, ipſum Gregorium Magnum, Romanum Pontificem, qui unus cum praecipuis totius antiqui- A tatis ut pietate, ita & Literarum gloriâ certare potuit. Et revera per idem tempus perdurabat adhuc in Italia Scholarum uſus, & praeſertim Romae: cujus rei teſtem adferre poſſumus tum ipſum Johannem Diaconum, tum Concilium Vaſenſe Secundum, Anno DXXIX. habitum, in cujus Canone Primo haec leguntur: B *Omnes Presbyteri, qui ſunt in Parochiis conſtituti, ſecundùm conſuetudinem, quam per TOTAM ITALIAM ſatis ſalubriter teneri cognovimus, juniores Lectores ſecum in domo recipiant, & eos quomodo boni patres ſpiritualiter nutrientes, Pſalmos parare, divinis lectionibus inſiſtere, & in lege Domini erudire contendant.* Caſſiodorius quoque hiſce te- C ſtibus eſt adjungendus. Verùm Langobardis rerum potitis, & afflictâ mirum in modum inter varias calamitates Italiâ, ſub gente Literarum prorſus ignarâ, & bello tantùm aſſuetâ, ſcientia fere omnis exolevit, & ubique locorum non mediocris ignorantia ſucceſſit. Quod quum ajo, non eſt mihi animus ſignificandi, I- D taliam in Lapponiam tum fuiſſe converſam, Literaſque adeo ſublatas, ut neque legere neque ſcribere quiſquam noſſet. Aut delirantis, aut infantiſſimi plane hominis haec opinio foret. Immo olim mirabar ego, quei Clariſſimus vir Scipio Maffejus Marchio in Diſſertatione de Verſib. Rhyth-

Rhythmicis, ſcribere non dubitaverit: *Corriſponde tal credenza a quell' UNIVERSAL SENTIMENTO, per cui ſembriamo immaginarci, che all' entrare in Italia de' Barbari, uno ſpirito lapidifico occupaſſe toſto gl' Italiani, talchè impietriſſero in un momento tutti, nè mai più funzione alcuna per lor ſi faceſſe nè animale nè intellettuale, onde debban coloro chiamarſi progenitori noſtri, e a que' pochi ſtranieri debba generalmente attribuirſi tutto ciò, che in Italia o di buono, o di reo da poi s' è fatto.* Haec ille, quum tamen non ſolùm abſurda adeo opinio nequaquam poſſit ſine injuria tribui *Univerſis*, ſed ne unus quidem in eam conceſſiſſe unquam oſtendi poſſit. Uti ego in Tractatu *Del Buon Guſto*, Part. 2. Cap. primo oſtendebam, Ingenia eadem emerſere ſemper in regionibus ſub coelo felici ſitis. Paria ſemper Italia quoque peperit, uti & Graecia, aliaeque cultiores plagae. Verùm tempora eſſe poſſunt, quibus Ingenia iſta aut nihil aut parùm in Literis excellant, & nonnulla ex iis ad fabulas, ad ineptias, ad barbariem declinent, ſive ex defectu educationis, Scholarum, Magiſtrorum, ſive ob tyrannicum regimen, bellorum rabiem, paupertatem, aliiſque de cauſſis. Hoc autem quin ſenſim acciderit, ex quo Langobardi Italicam gentem paene univerſam ſuo jugo preſſere, nemo, ut arbitror, inficiari audebit. Erant ſane adhuc Epiſcopi, Clerici, & Monachi: erant Judices, cauſſarum Patroni, Notarii, Medici, quos in Literis prorſus hoſpites minime dixiſſes. Attamen tota haec ſupellex eruditionis exiguo conſtabat. Aut modicum Eloquentiae, Philoſophiae, Theologiae, Poëtices, aliarumque Scientiarum norant, aut norant duntaxat ſuperficiem. Immo ne ipſa quidem Grammatica fortunatior apud eos fuit, ut ipſae eorum Chartae, in Tabulariis ſuperſtites ſatis produnt. Quod ſi quis e Clero, aut ad Populum verba faciebat, aut alio exercitationis genere, doctrinae ſuae experimentum faciebat, nihil niſi tritum ac vulgare, interdum quoque ineptum & puerile proferebat. Uno verbo, ſi Romam excipias, ubi ne tunc quidem deſiderata eſt aliqua Literaturae cultura, & certe Canonum ſemper ſcientia viguit; fortaſſis etiam ſi excipias Ticinum, tunc Regum ſedem, in qua Urbe literatulum aliquem facile ſemper deprehendiſſes: reliqua Italia aut analphabetis, aut leviter tantùm literatis abundavit; certe nullum inſigni eruditione ornatum dedit, cujus nomen aut Libri ad nos cum multa commendatione famae pervenerint. Gregorius II. Romanus Pontifex Anno DCLXXX. Legatos mittens ad Concilium VI. Oecumenicum, ad Auguſtos ita ſcribit Tom. 6. Concilior. Labbe, pag 634 *Pro obedientia, quam debuimus, non pro confidentia eorum ſcientiae, illos dirigimus. Nam apud homines in medio Gentium poſitos, & de labore corporis quotidianum victum conquirentes, quomodo ad plenum poterit inveniri Scripturarum ſcientia?* Tum ſubdit, ſe ac ſuos ea tantùm tenere cum ſimplicitate cordis, quae tradita ſunt, & ſtudere, ne quid minuatur, mutetur, vel augeatur. Non diſpari ſermone utuntur Patres Concilii Romani ad eoſdem Auguſtos illâ ipsâ occaſione ſcribentes. *Si ad eloquentiam Saecularem* (reſpicimus), *non aeſtimamus, quemquam temporibus noſtris reperiri poſſe, qui de ſummitate Scientiae glorietur, quandoquidem in noſtris regionibus diverſarum Gentium quotidie aeſtuat furor &c.* Propterea Paulus Diaconus

conus Lib. 6. Cap. 7. de Gestis Langobardor. veluti rem memoriâ dignam adnotandum censuit, floruisse Ticini sub Cuniberto Rege, hoc est circiter Annum Christi DCC. Felicem Grammaticum, de quo sunt ejus verba: *Eo tempore floruit in arte Grammatica Felix patruus Flaviani praeceptoris mei, quem in tantum Rex dilexit, ut ei baculum argento auroque decoratum inter reliqua suae largitatis munera condonaret*. Scilicet rarae admodum tunc erant Scholae, & rarum videbatur, vel unum habere alicujus pretii Grammaticae Magistrum. Refert Clariss. Mabillonius in Appendice ad supplementum Diplomaticae fragmentum Epistolae Hadriani I. Papae de rebus Beneventanis, ex authentica phylira desumtum, ubi occurrunt haec verba: *eorumque novilissimis suvoles .... ut inter eis dissensio fiat, & divisis inveniantur .... una cum indiculum .... una cum omnes Benebentani .... aut tam de recipiendi eos, quamque de nostro Misso una cum nostrum Indiculum &c.* Si tot flores Roma, vel tunc supra ceteras Italiae Urbes erudita, ferebat, quid de reliquis Urbibus cogitandum? Et multas quidem hujusmodi ferrei illius Saeculi formulas haberemus, nisi ex eorum Libris rubiginem interdum detersisset posteriorum Librariorum, aut Editorum licentia.

Seculo tamen Octavo non desideratas fuisse alicubi in Italia Scholas, conjicere possumus, & praesertim Aquilejae. Opinari quippe licet, ex ea Schola prodiisse Paulinum, postea Aquilejensem Patriarcham, virum pietate ac eruditione clarum, atque ipsius Paulli Diaconi aequalem, quem Carolus Magnus in Diplomate apud Baronium appellat *Artis Grammaticae Magistrum*. Praeterea temporibus iisdem Romae, non secus atque antea,

A numerabantur Grammatici non pauci: quod ex Vita ejusdem Caroli Magni per Monachum Engolismensem scripta, Tomo 2. Du-Chesnii, elicimus. Jacebant tunc & in Gallia Literae, uti ipsius Caroli Epistola ad Baugulfum Abbatem Fuldensem, a Sirmondo edita, fidem facit. Carolus ergo recte perpendens, optimo-

B rum Principum ac Heroum esse, ad omne genus gloriae contendere, suisque Populis quamcumque felicitatem comparare, sibi etiam curandum duxit, ut disciplinae ac studia Artium Liberalium in Regnis suis, quàm latissime fieri posset, restituerentur. Quare Anno Christi DCCLXXXVII. in hanc rem subsidia ex ipsa Urbium

C Reginâ petivit. Audi Monachum praelaudatum ita scribentem: *Domnus Rex Carolus iterum a Roma Artis Grammaticae & Computatoriae Magistros secum adduxit in Franciam, & ubique studium Literarum expandere jussit. Ante ipsum enim Domnum Regem Carolum in Gallia nullum studium fuerat Liberalium Artium*. Quum *iterum* dicit,

D satis ostendit hic Scriptor ex Romana Urbe accersitos antea fuisse alios viros doctos in Galliam. Ad haec Ticini circiter Annum DCCLX. *Petrus Grammaticae Magister* claruit, quem postea senem idem Carolus Magnus accitum ad se, tum ipse audivit, tum in Palatinis Scholis Grammaticae didascalum statuit. Alcuinus in

E Epistola XV. ad Carolum ipsum ex editione Du-Chesnii haec scribit: *Dum ego adolescens Romam perrexi, & aliquantos dies in Papia Regali Civitate demorarer, quidam Judaeus Julius nomine cum Petro Magistro habuit disputationem; & scriptam esse eamdem controversiam audivi in eadem Civitate. Idem Petrus fuit, qui in Palatio vestro Grammaticam docens claruit*. Patriam

istius Petri nobis servavit Eginardus in Vita Caroli Magni, scribens: *In discenda Grammatica Karolus Petrum Pisanum Diaconum senem audivit.* Equidem certum minime habeo, Petrusne iste Pisanus literarium ludum Ticini aperuerit: sed veri omnino id simile videtur. Addo, praeter hunc ab eodem Carolo Magno *ex Italia in Gallias adductum fuisse Theodulfum*, postea Episcopum Aurelianensem, virum disertissimum, ut veteres Annales testantur apud Sirmondum. Immo non in solis Urbibus erant Grammatices Magistri, sed & in Castellis & Villis, in quibus tradendae illius Artis cura ad Parochos pertinebat. Ritum, quaeso, intuere expressum in Charta, cujus pervetustum exemplum vidi in insigni Tabulario Capituli Canonicorum Mutinensium. Est aliqua pugna inter notas Chronologicas, quam dirimere nihil attinet.

Traditio Plebis Sancti Petri in Sicculo facta Victori Archipresbytero a Gisone Episcopo Mutinensi, circiter Annum Christi 790.

GIso *per misericordiam Dei* Mutinensis Episcopus, *omnibus filiis nostrae Ecclesiae. Notum esse vobis volumus, quia residentibus nobis in domo Sancti Geminiani in Mutina, Anno Imperii* Domnorum nostrorum Caroli & Pipini *gloriosissimorum* Regum *in Dei nomine Vigesimo Quinto, & Sextodecimo, die XIV. Mense Octubris per Indictionem Quartam decimam, concedimus ordinantes Plebem nostram in Sicculo, quae nominatur Sancti Petri*, consenciente Sacerdocio & Clero nostro, necnon Ecclesiae ipsius Populo, Victori Archipresbytero nostro: *ea siquidem ratione, ut ipse locus regiminis teneat, & secundum Canonicam auctoritatem ministerio Archipresbyteratus fungi in omnibus non obmittat. Idest* in sartatectis Templi reficiendis, in Clericis congregandis, in Schola habenda, & Pueris edocendis. *Cujus locum ita firma stabilitate ei concedimus, ut secundum Canonicam auctoritatem a nullo Successorum nostrorum status ejus ordinis violari possit, nisi talia perpetraverit, quae digna sint Ecclesiastico plecti judicio. Annualem autem ipsius Plebis nobis & Successoribus nostris debitam pensionem, quae est Solidorum triginta & quinque, per singulos annos statuimus, per hanc noticiam, ut in Pasca Domini annualiter persolvatur: de quibus si negligens fuerit, duplici datione, ut Leges judicant, puniatur.*

Giso Episcopus Mutinensis Ecclesiae *in hoc Privilegio manu mea subscripsi.*

Ego Martinus Presbyter manu mea subscripsi.

Ego Martinus Diaconus manu mea subscripsi.

Ego Giselpertus Diaconus manu mea subscripsi.

Ego Johannes Diaconus & Notarius Sanctae Mutinensis Ecclesiae, scriptor istius Privilegii post tradita complevi & dedi.

Animadverte eorum temporum mores. Victori Archipresbytero Ecclesia illa conceditur, *consenciente Sacerdocio & Clero nostro, necnon Ecclesiae ipsius Populo*. Is autem praeter alia ad Parochiale munus spectantia in se recipit, *sartatecta Templi reficere, Clericos congregare, Scholam habere, Pueros edocere*. Veri videtur simile, id in aliis quoque Plebibus factum. Et sane

ne hoc idem exigebat in collatione Ecclesiae Archipresbyteralis, sive Plebis *de Rubiano*, Godefridus alter Mutinensis Episcopus, uti constabit ex A aliis tabulis archetypis, quas idem Chartophylacium Mutinensium Canonicorum adservat.

Collatio Plebis de Rubiano facta Sileberto Presbytero a Gottefredo Episcopo Mutinensi, Anno 908.

Gottefredus *sanctae* Motinensis Ecclesiae Episcopus *omnibus filiis nostre Ecclesie. Notum vobis esse cupimus, quoniam residentibus nobis in principali nostre Dioceseos Sinodo, & ea que Katholice & regulari auctoritati congruunt, secundum Domini dispositio nem pro posse tractantibus, adierunt nostre parvitatis clementiam Sacerdotes & Plebe Sanctae Mariae in Rubiano, quorum ista sunt nomina: Johannes, itemque Johannes, Sigebertus cum ceteris aliis ejusdem Plebis Sacerdotibus, sed & cum plurimis ipsius matris Ecclesie fidelibus Laicis, luctuosa querimonia reclamantibus, quod predicta Plebs diruta esset, & sine Archipresbytero pene desolata remaneret. Quorum reclamationi studiosum prebentes auditum, destinavimus & Sacerdotibus nostre matris Ecclesiae, qui hoc vice nostra prospicerent, nobisque renuntiarent, idest Gisevertus Prepositus & Sacerdos, Natalis Presbiter, Garisusus Presbyter: ipsique nobis renuntiaverunt, ita se habere, quemadmodum nobis de ipsa Plebe a predictis Sacerdotibus & Parrechianis intimatum fuerat. Itaque nos inquisivimus ab eis, quem vellent eligere Archipresbiterum. Illi autem uno consensu & pari voluntate petierunt nostrae humilitati* Silebertum Sacerdotem *sibi dari* Archipresbiterum. *Quorum peticionibus nos benivole assentientes, eorumque necessitati ex debito compatientes, predictum Sacerdotem Silebertum,* consentiente Sacerdocio & Clero nostro, *illis ordinavi-* B *mus Archipresbiterum. Ea tamen ratione, ut omnibus diebus vite sue secundum temporis qualitatem & sibi a Deo concessam possibilitatem, religiosa conversatione Christo ibi deservire studeat, idest* in Schola habenda, in Pueris educandis, in sartatectis Ecclesie reficiendis, in luminaribus adhibendis, & ceteris, *que Religioni Ecclesiastice* C *congruunt secundum Domini voluntatem per posse patrandis. Quam Plebem ita ei divino suffragante adjutorio firma stabilitate concedimus, ut a nullo Successorum nostrorum status ejus ordinis valeat dissolvi, nisi ea commiserit, que Sacerdotali digna sint plecti judicio. Annualem autem ipsius Plebis nobis & Successoribus nostris debitam pensionem, que* D *est Soldorum triginta annutim in Pascha Domini persolvere debeat, adhibito eo quod pro circanda Parroechia tercio semper anno in expensis nobis Successoribusque nostris preberi debetur, hoc est aut decem Soldorum expensas, aut decem in argento. Et si de ipsa pensione tardus aut neglegens fuerit, duplici datione, secundum quod Leges censeunt,* E *puniatur.*

Actum Motina, VI. Kalendas Junii, Indictione XI.

✠ *Ego* Gottefredus *gratia Dei* Episcopus *in hoc decreto a me facto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Gisevertus Presbiter & Prepositus in hoc decreto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Giselvertus Presbiter & Canonicus manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Raginaldus Presbiter & Canonicus in hoc decreto subscripsi.*

✠ *Ego Gaiprandus Presbiter & Canonicus in hoc decreto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Gar'fusus Presbiter & Canonicus in hoc decreto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Martinus Presbiter manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Benedictus Presbiter manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Petrus Diaconus manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Lupus Diaconus manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Adelbertus Diaconus manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Ragiuntus Diaconus subscripsi.*

✠ *Ego Dominicus Diaconus subscripsi.*

✠ *Ego Martinus Subdiaconus manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Garivertus Subdiaconus manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Ernenpertus Presbiter manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Sunipertus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Adelardus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Lupus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Johannes Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.*

✠ *Ego Sigebertus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.*

Perstringe tamen quae hactenus recensui, neque aliud exsculpes, nisi Italiam tunc multos fortassis ostentare potuisse Grammaticae Magistros; Scholas autem graviorum Literarum in Urbibus & Castellis fere omnibus nullas: ac propterea nil mirum, si depressa foret in Italia temporibus iis Scientiarum meliorum fortuna, nullosque egregios Scriptores Italicum

A Caelum tunc dederit, quorum usque ad nos fama permearit. Semper excipio *Paullum Diaconum*, & *Paulinum* supra memoratos, uti & *Theodulfum* nuper laudatum, qui inter Poëtas ejus temporis paene unus revera Poëticam novisse, & versus rite procudisse videtur. Quod ut etiam luculentius perspiciat Lector, animadver-
B tendum est, quid Carolus Magnus jam Langobardorum Regno potitus egerit. Non in Gallia tantùm & Germania, quibus ille Regnis dominabatur, quanto potuit studio, Liberales Artes propagandas curavit, sed Italiam quoque voluit ejusmodi beneficii aliqua ex parte participem. San-Gallensis Monachus a Canisio, & Du-
C Chesnio editus, in Historia de reb. gest. Caroli Magni, Lib. primo, Cap. primo, narrat, *duos Scotos* (Monachos, ut multa suadent) *de Hibernia ad litus Galliae pervenisse, viros & in Saecularibus & in Sacris Scripturis incomparabiliter eruditos.* Hi sapientiam *venalem* Populo offerebant. Delatâ re ad Carolum Magnum tunc Franciae
D Regem, is Monachos, sive Seculares illos, ad se evocatos, ubi comperit, Literarum studio excellere, *unum eorum nomine Clementem in Gallia residere praecepit*, ut Pueros erudiret: *alterum verò in Italiam direxit, cui & Monasterium Sancti Augustini juxta Ticinensem Urbem delegavit, ut qui illuc ad eum voluissent, ad discen-*
E *dum congregari potuissent.* De nomine Monachi, ut opinor, istius Ticinum missi circiter Annum Christi DCCLXXX. contendunt Scriptores. Ego nihil definio, tum quod parum interest, tum etiam quod in id tantummodo intentus sum, ut ostendam, quàm humili loco tum essent Literae in Italia, quando Carolo Magno ad eas aliquâ ratione instaurandas opus

pus fuit usque ex Hibernia unum Monachum ambabus ulnis accipere, eumque ad Ticinensem Urbem mittere bonarum Artium Magistrum. Si in reliquis Italiae Urbibus, atque in ipsa Ticinensi tum floruissent Viri literaturâ praestantes, nihil erat, cur Carolus undique conquirens, & tamen paucos inveniens, quorum ope in Regno paterno Literarum culturam excitaret, e duobus, quos sibi fortuna obtulerat, unum sibi retineret, altero Italiam donaret. Hoc existimare quisque per se, vel me tacente, possit, simulque cogitatione metiri, quàm grande, aut exiguum in Italia emolumentum disciplinis obvenerit ab uno Magistro in una tantùm Urbe constituto? Sed ut ut aliquis inde fructus fuerit perceptus, certe sublato illo Magistro, & ex vivis etiam rapto Carolo, verè ob gesta & virtutes Magno, in deterius res Literaria apud Italos abiit. Splendidissimum testem dabo, cui fidem abrogare nemo audeat, hoc est, Lotharium I. Augustum. Hic enim Anno DCCCXXIII. eodem videlicet, quo consors Imperii a Ludovico Pio patre suo creatus est, & Romano diademate cinctus, Italico Regno, cui praeerat, ornamenta procurare cupiens, inter cetera abjectae Literarum fortunae, prout tunc licuit, consuluit. Egregium hac de re Capitulare ab ipso promulgatum, quod hactenus in Codice Capituli Canonicorum Mutinensium latuerat, evulgatum a me jam Lector accepit Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 151. illudque iterum heic repetere nemini grave, immo cuilibet gratum, futurum esse puto. En ejus verba: *De Doctrina. De Doctrina verò, quae ob nimiam incuriam atque ignaviam quorumque Praepositorum cunctis in locis est funditus exstincta, placuit, ut sicut a nobis constitutum est, ita ab omnibus observetur. Videlicet, ut ab his, qui nostra dispositione Artem docentes alios, per loca denominata sunt constituti, maximum dent studium, qualiter sibi commissi Scholastici ita proficiant, atque doctrinae insistant, sicut praesens exposcit necessitas. Propter opportunitatem tamen omnium apta Loca distincte ad hoc exercitium providimus, ut difficultas locorum longe positorum, ac paupertas nulli fieret excusatio. Primùm in Papia conveniant ad Dungallum, de Mediolano, de Brixia, de Laude, de Bergamo, de Novaria, de Vercellis, de Dertbona, de Aquis, de Genua, de Hasle, de Cuma. In Eboreja ipse Episcopus hoc per se faciat. In Taurinis conveniant de Vighintimilio &c.* Qui reliqua cupit, locum supra memoratum adeat. Hinc interea liquet, Anno DCCCXXIII. *Doctrinam cunctis in Locis Italici Regni* fuisse *funditus extinctam*. Ergo late ignorantia regnabat, & ludis literariis tunc Italicae fere omnes carebant Urbes.

Quapropter, ut huic morbo mederetur Lotharius, in octo ejusdem Regni Civitatibus Scholas instituit, ad quas conterminarum Urbium *Scholastici* (nunc appellamus *Scolari*) confluere, si vellent, possent. Non omnium ille Disciplinarum Magistros constituit, non omnium Artium Gymnasium excitavit, quod nonnulli sibi facile nimium suasere: sed unum tantummodo Magistrum in singulis iis Urbibus Scholae praefecit, cujus esset munus *Artem* docere discipulos, *Grammaticam* videlicet, uti in Notis ad idem Capitulare jampridem monui. Eo autem tempore Grammatici non tantùm Latinae Linguae rudimenta tradebant, sed etiam ad Eruditionem, utcumque poterant, adolescentes educabant, quum nempe iis

Poëta-

Poëtarum, Historicorum, Oratorum, immo & ipsius sacrae Scripturae, Sanctorumque Patrum Libros explicarent: quae consuetudo in Castellis nonnullis nostra adhuc tempestate perdurat. Propterea, ut puto, Johannes Monachus in Vita Sancti Odonis Cluniacensis Abbatis, Tomo V. Actor. Sanctor. Benedictin. Mabillonii, circiter Annum DCCCCL. scripsit, sanctum illum virum, Anno aetatis decimo nono *Grammaticae Artis liberalibus studiis educatum* fuisse: quasi Grammaticae studere idem foret, ac ceteris Artibus Liberalibus operam dare. Ita Monachus ille natione Italus. Quod etiam animadvertas velim, *Dungalus*, seu *Dungallus* ille, cui commendatam nuper vidimus Scholam Ticinensem, Scotus, simulque Monachus & ipse fuit, ut infra ostendam. Nonne hinc etiam discimus, quo in loco tunc esset Literarum fortuna apud Italos, quando vel ab ipsa Scotia, sive Hibernia, ad erudiendos juvenes evocandi fuere Praeceptores? Accedit, quod Dungalus idem in calce sui Opusculi contra Claudium Taurinensem Episcopum, qui adversus sacras Imagines invehebatur, de eo haec habet: *Propter istam autem insanissimam perversitatem renuit ad conventum occurrere Episcoporum, vocans illorum Synodum congregationem Asinorum*. Doctissimus sane vir quanquam in Haeresim prolapsus, Claudius fuit, natione Hispanus. Non aliâ ratione is credendus est tam inhonesto vocabulo onerasse Italicos Praesules, nisi quod eos nosset, aut existimaret in Literarum studio hospites, aut certe nunquam sibi earum professione comparandos. Neque verò ex Italis quisquam pedem cum Claudio contulit, sed unus Dungalus Scotus, tunc inter Italos versatus. Heic autem petas, cur usque e Scotia, & non potiùs ex vicina Gallia, excitus est Literarum Magister. Jam supra vidimus, ipsam quoque Galliam exteris tunc indiguisse subsidiis. Neque enim silenda laus Britanniae, Scotiae, ac Hiberniae, quae studio Liberalium Artium eo tempore antecellebant reliquis Occidentalibus Regnis, & curâ praesertim Monachorum, qui Literarum gloriam, alibi aut languentem aut depressam, in iis regionibus impigre suscitarant atque tuebantur. Debet autem Gallia Flacco Alcuino in primis, quem ex Britannia accitum, sive sibi in Romano itinere oblatum, Carolus Magnus Praeceptorem habuit, & Scholae Palatinae suae praefecit, quod apud Gallos refloruerint Scientiae, & in Coenobiis ac Episcopiis cum Clericorum & Monachorum, tum Secularium Scholae fuerint constitutae. In partem hujusmodi beneficii Italia quoque venit. Nam praeter primum illum Monachum e Scotia acceptum, & a Carolo ad Ticinenses missum, illuc deinde accessit *Dungalus* supra in Capitulari memoratus. Duos ergo heic Monachos diversos exhibeo, quamquam suspicari quisquam possit, non duos, sed unum in Italiam ad Ticinensem Scholam missum fuisse, scilicet Dungalum. Obstare tamen videtur tempus: nam circiter Annum DCCLXXX. Carolus Magnus illuc misisse creditur Monachum Scotum: Dungalus verò Anno DCCCXXIII. scilicet post annos quadraginta tres, Ticinensi Scholae praeerat. Difficile statuas, tandiu Dungalum praefuisse Scholae Ticinensi, nisi is serius, quàm putetur, Ticinum venerit, aut saltem annos in longam aetatem produxerit. Quod certum est, Dungalus & Monachus & Scotus fuit; immo ipsi

ipsi etiam Carolo Magno carus, magnique ab eo factus. In Spicilegio Dacheriano ejus Epistola legitur ad eundem Carolum Augustum Anno Christi DCCCXI. scripta, quum Carolus ipsum consuluisset de Ecclipsi Solis, anno praecedenti visâ per Waldonem Abbatem Sancti Dionysii Parisiensis. Epistolam illam Ticini exaratam fuisse a Dungalo, ea mihi verba indicare videntur: *In ista Terra, in qua Nunc, Deo donante Franci dominantur, ab initio Mundi talis Rex & talis Princeps numquam visus est, qui sic esset, fortis, sapiens, & religiosus, sicut noster Dominus Augustus Karolus.* Utcumque sit, Dungalus Britannicae sive Scoticae eruditionis gustum aliquem in Italiam prae ceteris intulit. Quod etiam primus animadverti, plures ille Codices MStos antiquissimo Bobiensi Coenobio, supra Placentiam ad Trebiam sito, largitus est, unde exempla in reliquam Italiam propagata deinde fuere. Recte cadit in hunc locum Catalogus vetustissimus MStorum Codicum, qui olim in ejusdem Bobiensis Monasterii Bibliotheca adservabantur, sed temporis edacitate corrosus ac decurtatus. Ego qualem inveni in eadem Bibliotheca descripsi, & monumentum Literariae Reipublicae non inutile, nunc tandem profero.

Index MStorum Codicum Bobiensis Coenobii, Decimo, ut videtur, Aerae Vulgaris Saeculo exaratus.

....
....

Librum I. ad Pascen ...... mirabilibus gemmarum..................

.... breviter exceptus Lib. I. de Adam ....

.... De Sancta Virginitate, & de bono .... nis conjugiis. Lib. I Quaestio .... Lib. II. de octo Quaestionibus ..... rum Episcopum Libellum parvulum I....... Epistolae Pauli ad Rom .... Hieronymi in Epistola Pauli ad Galatas...... rum ad Prosperum Lib. I. de .... sto, in quo continetur de Humilibus .... Lib. I de Doctrina Christiana. Lib. I. contra Marcionem. Lib. I. de aedificatione Templi, in quo continentur Homiliae. Augustini. Librum Retractationum Librum I. de Letaniis. Libellus unus de decem chordis, in quo Hieron ..... ad Ydiviam. Lib. I. de Epistolis Canonicis ad Evodium. De Ammonitionibus ad Reges & Potentes, & de Poenis infernorum, & Beatitudine justorum. Et de Quaestionibus Sancti Augustini in Matthaeum. Librum I. Quaestionum in Matthaeum, & Lucam: in quo habentur Libri III. quos composuit Adamnianus de Situ Hierusalem, & Terra repromissionis, & Urbe Constantinopolitana.

Item de Lib .... in minoribus Prophetis. Expositiones II. in Epistola ad Galatas. In .... ad Ephes .... ad Philemonem, ad Corinthios. Et commentarium Epistolae, seu .... & glos. super Virgil. in Esaia Expos. IIII. Expositionem I. in Zacharia & Malachia. Expositionem I. in Abdia & Jona. In alio volumine Expositionis ejusdem in Abdia Librum I. In Jona. I. In Naum. I. In Hieremia Libros III. Expositiones IX. in Hieremia. In Ezechiel Libros IV. In Abbacuc Expositionem I. Librum I. de Mansionibus Israëlitici Populi; in quo habetur Dialogus Attici & Critoboli. Tractatum in Ecclesiasten. Librum I. de Cronica Apostolorum. Libres II. de Illustri-

A Illustribus Viris. Commentarios III. in Matthaeum. Librum super Psalmos. Libros Quaestionum II. Librum generalium Sententiarum I. De Opusculis ejusdem. Librum I. de Infantia Salvatoris. Librum I. ad Pammachium & Marcellam. Librum in Canticis Canticorum. Librum I. contra Jovinianum. Librum I. in quo sunt Prologi in Libros Regum, in Eptatico, in Paralipomenon, & Esdra: B & de Mansionibus Israhelitici Populi. Librum I. in Johel, & Amos, & Micheae. In Genesi Librum I. in quo continetur ars cujusdam de Grammatica, & Sinonima, & Cronica Apostolorum. Librum I. de Opusculis Hieronymi, & Augustini. Librum I. in Salemone, & in Job. Libros III. Dogmatum. Libros VII. de Epistolis Hieronymi in Oseae C & Jobel Lib. Tractatus in Apostol.... Librum I. Commentarium in Evangelio Matthaei & Lucae. Et Quaestiones diversae Librum I.

Item de Eusebii Libris. Libros Cronicarum III. Libros de Istoria Ecclesiastica III. Excerptos de Chronica Eusebii Libellos IV.

D Item de Hilarii. In Epistola ad Romanos Librum I. De Fide Catholica Libros III.

Item de Beati Gregorii Papae. Libros Homeliares plenarios II. & non plenarios II. In Ezechiel Libros VI. & in uno ex his habetur Epistola Sancti Augustini de Caritate. Moralium in Job Libros VII. Libros Regulae Pastoralis E II. Dialogorum Libros III. Librum Patern. I. Librum Philippi Presbiteri in Job I.

Item de Beati Ambrosii Libris. Ad Gratianum Imperatorem Libellum Fidei I. Officiorum Librum I. De Divite avaro Librum I. In Luca Libros II. De Jejuniis Librum I. De singulis Capitulis veteris Testamenti Librum I. De Lapsu Virginum, & de Virginitate Librum I. in quo est Passio Sanctae Eulaliae. De Apologia David. Et de Sacramentis. Seu & de Immortalitate Librum I. Librum I. in quo habetur fides Sancti Hilarii, confessio Sancti Ambrosii, fides Hier. Sermo de Trinitate. Epistola Gratiani Imperatoris ad Sanctum Ambrosium. Libros IV. ejusdem, & Sermo de Castitate & Pudicitia. Librum de Virginitate I. Expositionem I. in Psalmo Centesimo decimo octavo. Lectionarios II. Libellus parvus de Lapsu Virginum I.

Item de Origenis Libris. In Genesi Expositiones II. In Exodo Expositionem I. In Levitico Expositionem I. In uno Volumine Homeliae continentur ejusdem in Jhesu Nave XXVI. In Libro Judicum VIII. In Primo Libro Regum Homelias VI. De Epiphania Homelias II. In Canticis Canticorum Libros II. In Luca Librum Homeliarum I.

De Libris Cipriani. Item Cipriani ad Demetrianum Libros II. De diligendo Deo Lib. I. Ad Quirinum Libros II. De diversis Opusculis Librum I.

Item de Ysidori Libris. Expositum in Genesi I. De diebus, & Septimanis, temporibus, & signis Libros II. Officiorum Libros V. Et in uno ex his continentur Epistolae diversorum, & Sinonima Ciceronis, & Glos. Libros Differentiarum III. Libros Proemiorum II. Libros, & Homologiarum IV. Libros Sententiarum III. Librum de Ordine Creaturarum I. Chronica Ysidori Librum.....

Item de Canonibus. Inter majores & minores habentur Libri Canonum XV. & Libri Epistolarum Papae Leonis II. Item Librum Canonum I. in quo habetur Ysidori de Ordine rerum.

Item de Libris diversorum Auctorum. Librum Athanasii contra Apollinarem, in quo & alia continentur Opuscula. Libros Gregorii Nazozeni Apollogeticos II. Librum ejusdem de Grandinibus I. Libros

Libros II. Johannis Constantinopolitani in Epistola ad Hebraeos. Et de Psalmo quinquagesimo Librum I. Et alius Tractatus I. Libros Pauli Orosii IV. Item Johannis Osaurei de Cordis Compunctione, & Reparatione, & alia Opuscula. Libros Eucherii de Formulis specialibus IV. Libros Cassiani de Institutione Monachorum III. Et de Collationibus Patrum Librum I. Libros Sancti Columbani in Psalmos II. Libros Primasii in Apocalipsin II. Libros II. Celii Firmiani Lactantii de Opificio Dei, & unum de Falsa Religione, in quo habentur dicta Sybillae. Librum Sancti Severiani I. Librum Decretale Gelasii I. in quo habetur Libellus Augustini de Haeresibus. Librum de Vitiis. Libros Institutionis divinae Legis Tunilli ad Primasium II. Librum Rufini in Osee, Johel, & Amos I. Librum I. Vindicii Verecundi pri..... Prophetarum. Librum Effrem Diaconi. Libros Optati Episcopi contra Donatistas II. Et in uno ex his habetur Expositio Autorum in Apocalipsin, & Ordo omnium Festivitatum. Librum instructionis Nicetae Episcopi I. Librum Metodii Episcopi De Regno Gentium & novissimis temporibus I. Librum Effrem I. in quo habentur Epistolae Fulgentii & Hieronymi. Librum Victorini unum in Apocalipsin, & in Epistolis Pauli. Librum Fausti Episcopi de Praedestinatione Dei unum. Librum Caesarii I. Libros Homeliarum Maximi Episcopi II. Librum Tertulliani I. Plinii Secundi Naturalis Historiae Libros III. De Institutis antiquorum Regum I. & Justiniani II. Libros Egesipi II. Librum cujusdam de Gestis Gothorum I. Libros Smaragdi III. Libellum Cassiodori in Psalmis parvulum I. Librum Expositionis Claudii Episcopi Taurinensis in Epistola ad Corinthios. Formula vitae honestae cujusdam Martini, in qua & alia habentur Opuscula. Libros Hier.... Scotti Exceptos VII. Librum Laurentii unum de duobus temporibus.

Item de Libris incertis. Libros Glossarum & Expositionum quorundam super Matheum VIII. Librum Pandectarum I. in quo est Expositio cujusdam in Matheum. In Epistolis Pauli Expositionum Libros IX. Libros breviter expositos in Psalmis VI. Librum I. Quaestionum cujusdam in Veteri & Novo Testamento, in quo habetur Epistola Hieronymi ad Edibiam, & Asceticon, idest Instituta Sancti Basilii. Librum I. cujusdam de remediis peccatorum; in quo habentur Libri VI. Alchimii metrice conte....... Libros IV. in * quo habentur Homeliae quorundam de singulis Festivitatibus. Librum I. cujusdam ad quendam Judeum; & alia Opuscula.

Item de Vita, & Passionibus Sanctorum. Libros de Vita Patrum....... ex his habetur Vita Gutbercti. In alio Collationes Patrum. Vita Pauli, Antonii, Hilarionis. Et de captivitate Malchi Monachi Librum I. Et in uno ex eis Vita Sancti Martini. Librum de Vita Sancti Martini. Librum de Vita Hilarionis, & Sancti Germani. Librum I. de Vita Sancti Cipriani Martyris. Librum I. de Vita Sancti Ambrosii. Librum de Vita Sancti Eustasii & Ambrosii. Libros de Actu Sancti Silverii quatuor. Libros de inventione Corporis Sancti Stephani quatuor. Librum I. de Vita Sancti Simeonis: in quo habentur Arnulfi de Situ Hierusalem Libri II. De Vita Sancti Columbani. De Vita Sancti Galli Libros II. Librum de Vita Sanctae Ceciliae & Juliani Martyris unum. Libellum unum de Vita Sancti Marcelli. Librum de Vita Sancti Medardi unum. Libros de Passione Apostolorum Petri & Paului I..... Libros Passionum complurium Sanctorum II. Librum Regulae Sancti Columbani. Libros Regulae Basilii Duos. Librum unum, in

in quo habentur Lectiones Natalis Domini, & de Epiphania, & Lamentationes Jeremiae. Libros Legis Langobardorum duos. Librum unum Dionisii de Computo. Anatolii Theophili I. Victorini V. & alios Libros de Computo VI. Libros Glossarum VII. Libros Psalmorum II. Libros Evangeliorum plenarios & non plenarios V. Librum Collectaneum I. in quo diversa habentur Opuscula de Fratre Dominico, quem ipsi prestitimus.

Libros Sergii de Grammatica duos, & in uno horum Adamantii Liber habetur. Libros Virgilii numero quatuor. Lucani Libros IV. Juvenalis duos; & in uno ex his habetur Martialis & Persius. In uno Volumine habemus Persium, Flaccum, & Juvenalem. Libros Claudiani Poëtae quatuor; & in uno ex his Sedulii quaedam pars in capite, & alia Opuscula. Libros Ovidii Nasonis duos. Librum Lucretii I. Librum Dracontii I. Librum Emnodii Episcopi unum, in quo & alia continentur Opuscula. Libros Donati tres; & in uno ex his habentur Sinonima Ciceronis. Libros Valerii Probi III. Libros Boëtii III. de Aritmetica, & alterum de Astronomia. Librum Marii Victoris de Rethorica. Libros Terentii II. Librum Honorati I. Libros Porphyrii II......... & alterum de Isagogis. Librum Isidori de Vitiis I. Commentarium Hieronymi super Donatum. Librum Prudentii I. Librum I. Paulini in Laude Sancti Felicis. Librum I. Demosthenis. Librum I. Versuum Licentii ad Sanctum Augustinum, in quo sunt Versus Sybillae de Die Judicii. Libros Pompeji III. sed non plenarios. Librum I. de Versibus Apostolorum. Libros IV. Categoriarum Aristotelis. Librum I. in veteri Testamento conscriptum metrice; in quo continentur Libri Alchimi & Catonis. Libros II. Capri & Acroëtii de Ortogra-

A *phia. Libros Ouricis duos. Librum I. Dositheī de Grammatica. Librum Juvencii I. Librum Ausonii Poëtae I. in quo habentur Plinii Libri III. Librum Consentii I. Libros Sedulii IV. Libros Symphosii II. Librum Papirii de Analogia I. Librum I. Flaviani de consensu nominum & verborum. Libros Prisciani minoris II Libros Marii Grammatici de* B *centum Metris II. & in uno ex his habentur Sergii de Litera Libri II. Asterii Grammatici, Honorati de Ratione Metrorum, & Expositio cujusdam super Donatum; Expositio quoque Sancti Augustini super totas partes Orationis; Phocae etiam de Grammatica Libri III. Exercitaminum Prisciani Sophistae Librum unum. Libros Prisciani II. Unum de fi-* C *guris Numerorum, alterum de Litera. Librum I. de Sententiis Philosophorum, in quo sunt Libri Catonis, & Theophrasti de Nuptiis. Librum Sosipatris I. in quo continetur Liber Differentiarum Plinii. Librum Donati super Virgilium unum. Libros Glossarum super Virgilium IX. Librum Mictologiarum Fulgentii I. Libros diversorum de Gram-* D *matica XX. Libros Septimi Sereni duos; unum de ruralibus, alterum de Historia Trojana, in quo & habetur Historia Daretis. Librum I. Daretis de vastatione Trojae. Librum I. de Epistolis Alexandri & Dindimi. Librum I. de situ Indiae Alexandri ad Aristotilem Magistrum. Librum I. Cosmographiae. De Historia Alexandri Magni Macedonis* E *Librum unum. De diversis generibus Monstrorum Librum I. Librum I. Ciceronis, in quo sunt Topica & Partitiones. Contra Catilinam Librum I. Generalium Sententiarum Librum I. in quo Lucii Annaei Senecae, Valerii Flacci Liber I. Aratoris Subdiaconi de Actibus Apostolorum. Liber Metricus I. Phocae de Grammatica Librum unum.*

Item

Item de Libris, quos Dungalus praecipuus Scottorum obtulit beatissimo Columbano. *In primis Librum Origenis in Genesi I. In Canticis Canticorum ejusdem Librum I. in quo habetur Expositio Bedae in Esdra, & Quaestiones Hieronymi in Genesi, & de Locis Terrae repromissionis, & de Hebraicis Nominibus; Expositio quoque in Ecclesiasten, in Danihelem, & in Hieremiam. Librum Origenis in Epistola ad Romanos unum, in quo habetur Expositio Johannis Constantinopolitani in Epistola ad Hebraeos. Librum I. Sancti Ambrosii in Luca; in quo est Expositio Bedae in eodem. Librum Homeliarum Gregorii in Ezechiel I. in quo habetur Expositio Hieronymi in eodem. Librum cujusdam in Epistolis Pauli, in quo continetur Expositio Hieronymi in Epistola ad Ephesios, ad Titum, ad Philimonem, ad Galathas: & Expositio cujusdam in septem Epistolis Canonicis. Librum I. Augustini super Johannem. Librum I Augustini de Trinitate. Ejusdem de Civitate Dei Librum unum. Librum I. Hieronymi in Esaja. Ejusdem in minoribus Prophetis Librum unum. Epistolarum Hieronymi Librum unum. Librum I. Eugeppii, in quo continetur Liber Cassiodori Institutionum Divinarum Lectionum, & Hieronymi Illustrium Virorum, & Soliloquiorum Augustini, & Expositio Albini in Genesim. Librum Bedae in Genesim unum, in quo est Albini super Johannem. Expositio I. Bedae in septem Epistolis Canonicis. Librum Etymologiarum Isidori unum. Expositum cujusdam breve in Johanne & Salomone. Librum Prudentii. Librum Fortunati unum, in quo est Paulinus, Arator, Juvencus, & Cato. Librum Pompei I. Librum Joseppi Historiographi unum. Evangelium plenarium. Librum Enchiridion Sancti Hier...... II. Psalterium I.* Librum quendam Latine Scotaicae Linguae. Librum Dungali contra perversas Claudii Sententias unum. *Librum Sancti Augustini de Musica.*

In primis Lib......... Sedulii ortograph........... Librum Psichomachiae Prudentii......... quo continetur Consentii Lib.......... Priscianus minor Lib........ super Donati Lib. in..... cujusdam super......... De consolatione........ Lib. de Injuria...... Regula...... pro peccatis..... Lib..... Praefaction..... Lib...... Glosis...... Librum Quaestionum in Genesi. Librum Bedae de......

De Libris Benedicti Presbyteri. Brevis recordationis de Libris venerabilis Benedicti........ primis. Librum Prisciani majorem. Librum Virgilii unum. Sergii super eundem Virgilium..... Priscianus minor, Beda de Metris, & alia habentur Opuscula..... Librum I. in quo Versus Apostolorum, Donatus, Beda, & Alchoin habentur...... Librum Donati in quo & Tractatus habetur super eundem Donatum....... in quo Psichomachia Prudentii, & Sancti Augustini habetur de......... Juvenci unum. Librum I. Junilii de Divina Lege. Librum de concordia Evvangel. unum. Libros super Matheum II. super Marcum I. super Lucam I. super Johannem Libros II. Canonum Alithgarii Episcopi Librum I. De Regula Sancti Benedicti. Missale plenarium. Librum Officiorum Isidori unum. Librum Epistolarum Pauli unum; & Librum Prognosticorum Juliani. Rufini de Vita Patrum Librum I. Missales parvos II. Victoris Librum Computi. Librum Omeliarum Johannis Krisostomi de Evangeliis. Librum Ymnorum I. in quo computum, & alius habetur. Librum I. Collectaneorum. Hieronymus cum aliis diversis Operibus. Psalterium. Einhardi Librum.

De Fratre Adalberto Psalterium unum. Antiphonarium plenarium unum. Canones, quos excerpsit Alitgarius Episcopus. Infantia Salvatoris.

Breve de Libris Theodori Presbyteri. Missales IV. Psalterium glosatum I. Homeliarum Gregorii, & Bedae Liber I. Sinodorum Libri III. Johannis Crisostomi de reparatione Lapsorum, & aliis sententiis Liber I. Super Daniel, & in Apocalipsin, & Epistola de Melchisedech, & Prognostica Juliani Pomeri Liber. Albini de Trinitate Liber I. Chronica Isidori Lib. I. De Vita Sancti Columbani Liber. De Vita Sancti Gutberti Liber. Diurnum Sancti Gregorii Liber. De Predicationibus Liber I. Regula Canonica Liber I. De Decimis, & Expositione Missae Liber. Liber Cassiani unus. De Collatione Abbatis Cheremonis. Regula Sancti Benedicti unus. Martyrologium Bedae I. Martyrologium Hieronymi. Et de Arithmetica; Macrobii; Dionisii; Anatolii, Victorii; Bedae; Colmani, & Epistolae aliorum Sapientum Liber I. Eucherii de Quaestionibus veteris & novi Testamenti, & de situ Hierusalem, & Glossis Liber I. Boëtii de consolatione Philosophiae, & Catonis Liber. Prisciani major Liber I. Liber Donati de majoribus & minoribus partibus, & de Glosis super ipsum & Consentii unus. Liber I. Ysidori, Servii, Sergii, Maximi, Victoris, & Prisciani minoris, Bedae, Clementis, Euticis, & alia Opuscula. Liber item I. Sedulii, Juvencii, & Prosperi, ac Prudentii, & aliorum Versificatorum Liber unus. De Rethorica Karoli & Albini Magistri unus. De Dialectica Martiani, Augustini, Apulei, & Isidori Liber I. Liber de Ordine Ecclesiae unus. Omnes Libri Volumina XXXII.

Item de Libris Petri Presbyteri. Expositum Cassiodori Senatoris in Psalmis

A *Libros III. Regula Canonica Librum I. Libellos Canonum II. Missalem I. Antiphonarium I. Psalteria II. Libellus Einardi de Psalmis, in quo habentur Orationes, quae specialiter dicuntur. Enchiriaton Augustini. Missale Collectarium I. Librum Pomerii, in quo & alia habentur Opuscula. Librum Sancti Augustini I. de Magistro, in quo habentur ejusdem de Ordine, & de Achademica & Vera Religione. Librum Canonum I. Librum Rabani in Genesin I. Librum Prognosticorum I. Librum Donati de partibus minoribus & majoribus, in quo & alia habentur Opuscula. Librum Martiani de Nuptiis Philologiae & Mercurii. Librum Euticis I. Librum Ausonii I. in quo Mictologia Fulgentii. Rethorica Caroli & Albini, & Periermeniarum Apulei, & alia quaedam. Librum Prisciani minoris, in quo Caper, & Agroecius, & Alchoin habentur. Librum Prudentii plenarium I. Librum I. Bedae in titulis Psalmorum. Librum Ciceronis de Senectute I. in quo habetur Dialectica Augustini. Expositio in Somnio Scipionis. & Boëtii de Musica...... quas non reperimus...... Ezechiel & Daniel Librum I. Epistolas Pauli, & Acta Apostolorum, Apocalipsis, & Epistolas Canonicae Librum. Amphosii Librum I. De diversis generibus Monstrorum Librum I. Deca...... Librum I. & alios Libros. De Psalmis Lib. I. De mirabilibus gemmarum Librum I. De septem Quaestionibus ad Dulcitium Librum. Admonitionum ad Reges & Potentes Librum I. Expositionem in Lucham Librum I. Expositionem Ezechielis Librum I. De Psalmis Librum I. Prologus Regum. In Paralipomenon, in Eptateucho Librum I. Librum Quaestionum I. Librum I. Sancti Hieronymi de Opusculis ipsius. Librum Epistolarum I. Cujusdam de Gestis Gothorum Librum I. Librum super Matheum*

theum unum. De inventione Corporis Stephani Librum I. Epiſtolarum Expoſition. Librum I. De Expoſitione Pſalmorum Librum I Homeliarum tres.

De Libris Boniprandi. Infantiae Salvatoris Librum I. & Librum Computi, & Regulam Sancti Benedicti.

Ad Speluncam, Miſſalem I. Lectionarium I. Antiphonarium I. Regula Sancti Benedicti una. Vita Patrum I. Homeliarum XXXX. Beati Gregorii unum. Homeliarum collectarum I. Expoſitionum ſuper Johannem unum. Pſalterium I.

Item de Libris Fratris Smaragdi, Liber Priſciani major I. Liber Auguſtini de Muſica. Ejuſdem de vera Religione. Liber Bedae de Metris. Quaedam pars de Arithmetica. Boëtii Liber. Auguſtini de Magiſtro. Evangelium plenarium. Soliloquiorum Auguſtini unum.

Item de Libris Fulgentii. Unum Librum Priſciani majoris de partibus orationis. Librum Boëtii de Muſica. Librum de Ordine I. Librum de Academia I. Librum mictologiarum Fulgentii. Librum Martiani de Nuptiis Philologiae & Mercurii, & gloſula in ipſum.

Vidiſti Bobienſium Codicum partem memorari, *quos Dungalus praecipuus Scottorum obtulit beatiſſimo Columbano.* Ejus etiam *Liber contra Claudium* Taurinenſem Epiſcopum recenſetur infra hoc titulo: *Liber Dungali contra perverſas Claudii Sententias.* Clariſſimus Mabillonius opinatus fuit, Dungalum *non Gallum, ſed alienigenam, fortè Scotum* fuiſſe, eumque cenſuit in Gallia conſediſſe, ibique ſacras Imagines vindicaſſe a cenſura Claudii Taurinenſis. Contra ego in Notis ad Capitulare praelaudatum contendi, non in Gallia, ſed Ticini apud Italos, Dungalum potiorem ſuae vitae partem in erudiendis adoleſcen- A tibus egiſſe, eumdemque fuiſſe illum, qui Claudio ſeſe objecit, & qui pro ſacris Imaginibus ſtetit. Conſonat cum Capitulari praelaudato Lotharii I. pariterque cum Catalogo nunc evulgato ſententia mea; atque hinc etiam emendandus, ſive ſupplendus Caveus in Hiſtoria Literaria Scriptor. Eccleſiaſticor. qui Dungalum cenſuit B *Monachum San-Dionyſianum Pariſienſem.* Scotum fuiſſe diſertis verbis tradit Catalogus Bobienſis. Et quamquam neque in eodem Catalogo, neque in Capitulari, Monachus ille appelletur: attamen Monaſticam vitam profeſſum poſt Mabillonium & ego conjicio, a *Dungalo* tamen *Monacho recluſo* diſtinguendum, cui, contra quàm idem C Mabillonius opinatus eſt, nihil rei fuiſſe puto cum Dungalo Scoto, Literarum Magiſtro Ticini, & Auctore Libri contra Claudium Taurinenſem. Ceterum, quum Sancto Columbano, celeberrimo ob ſanctitatem vitae, miracula, & eruditionem viro, in Hibernia nato, & Bobii Anno Chriſti DCXV. vitâ functo, ori- D ginem ſuam debeat Italicum Bobienſe Coenobium: nil mirum, ſi Dungalus Scotus ſingulari amore in locum ſacrum ac celebratiſſimum afficeretur, & bene de illo meritus fuerit. Gratiae quoque Dungalo, aliiſque magnae Britanniae viris, qui MStorum Codicum ſupellectilem in Italia auxere. Neque Lectori latere E volo, pleroſque Bobienſis Bibliothecae Libros ſupra memoratos in Ambroſianam Mediolanenſem translatos fuiſſe curâ inmortalis viri Friderici Borromaei ſanctae Romanae Eccleſiae Cardinalis & Archiepiſcopi Mediolanenſis. Egregios ſane Codices ex antiquitate, quorum utilitatem & ego ſenſi in Anecdotis Latinis luce donandis, & quorum erit ſemper aliquis

liquis usus eruditionis Ecclesiasticae & Saecularis amatoribus; nam vel ipsis editis Libris quantum praesidii afferre possint veteres MSti, neminem ignorare arbitror. Uno exemplo mihi uti liceat. Quot Bedae Libros, eximii inter Britannos Monachi, Bobiensis Bibliotheca complecteretur, supra vidimus. Ego in Ambrosianâ olim MStos Codices recensens, haec inter alia animadverti. Illic visitur *Historia Anglorum*, ab eo literis consignata; tum ejusdem *Compendium*, quod in editis Tom. 3. Operum Bedae sine ulla distinctione perducitur usque ad Annum DCCLXVI. quum tamen tot ante annos Beda naturae legibus cessisset. In MSto Codice Ambrosiano postrema Compendii verba sunt haec: *Anno DCCXXXI. Berctuald Archiepiscopus obiit. Anno eodem Tatuini consecratur Archiepiscopus nonus Duruvernensis Ecclesiae, Aedibaldo Rege Merciorum, quintumdecimum agente annum Imperii......* Adnectitur e vestigio Operis conclusio iis verbis Bedae jam editis, idest: *Haec de Ecclesiastica Historia Britanniarum* usque ad *superadjicere curavi*. Post quae Ambrosianus Codex haec habet in editis desiderata, nempe enumerationem Librorum, quos ad illud usque tempus Beda ipse testatur sese scripsisse.

Index Librorum, quos Beda conscripsit, ab ipso literis consignatus circiter Annum Christi 731.

In principium Genesis usque ad Nativitatem Isaac & ejectionem Hismahelis Libros IV. De Tabernaculo & vasis ejus, ac vestibus Sacerdotum Libros IV. In primam partem Samuhelis, idest usque ad mortem Saulis Libros III. De aedificatione Templi Explanationis allegoricae pro Populo, sicut & cetera, Libros II. Item in Regum Librum XXX. Quaestionum. In Proverbia Salomonis Libros III. In Cantica Canticorum Libros VII. In Esaiam, & Danielem, Duodecim Prophetas, & partem Hieremiae, Distinctiones Capitulorum ex Tractatu Beati Hieronymi exceptas. In Ezram & Neemiam Libros III. In Canticum Abbacuc Librum I. In Librum beati Patris Tobiae Explanationis allegoricae de Christo & Ecclesia Librum I. Item Capitula Lectionum in Pentatheucum Moysi, Josuae, Judicum, in Libros Regum, & Verba dierum. In Libros beati Job, in Parabolas, & Ecclesiasten, in Cantica Canticorum, in ipsos duodecim Prophetas, Ezram quoque & Neemiam. In Evangelium Marci Libros IV. In Evangelium Lucae Libros VI. Homiliarum Evangelii Libros II. In Apostolum quaecumque in Opusculis Sancti Augustini exposita inveni, cuncta per ordinem scribere curavi. (*) *In Actus Apostolorum Libros II. In Epistolas sex Canonicas Libros singulos. In Apocalypsim Sancti Johannis Libros III. Item Capitula Lectionum in totum novum Testamentum, excepto Evangelio.... Item Librum Epistolarum ad diversos, quarum de sex Aetatibus una est: de mansionibus filiorum Israhel una: de eo, quod ait Esaias;* & claudentur ibi in carce-

(*) Heic obiter animadverte, disputatum diu inter Eruditos, an *Commentaria in Epistolas Sancti Pauli*, e Sancto Augustino pleraque excerpta, tribuenda forent Bedae, an potius Floro Magistro. Hinc saltem discimus, revera id genus Opus a Beda fuisse confectum. Vide Mabillonium in Analectis, & Caveum in Histor. Liter. Scriptor. Ecclesiasticorum.

carcerem, & post dies multos visitabuntur. *De ratione Bissexti una. De Aequinoctio juxta Anatolium una. Item de Historiis Sanctorum. Librum Vitae & Passionis Sancti Felicis Confessoris de metrico Paulini Opere in prosam transtuli. Librum vitae & passionem Sancti Anastasii male de Graeco translatum, & pejus a quodam imperito emendatum, prout potui, ad sensum correxi. Vitam Sancti patris Monachi simul & Antistitis Cudberti, & prius heroico metro, & postmodum plano sermone descripsi. Historiam Abbatum Monasterii hujus, in quo supernae pietati deservire gaudeo, Benedicti, Ceolfridi, & Huetberti in Libellis II. Historiam Ecclesiasticam nostrae Insulae gentis in Libris V. Martyrologium de Natalitiis Sanctorum Martyrum diebus, in quo omnes, quos invenire potui, non solùm qua die, verùm etiam quo genere certaminis, vel sub quo Judice Mundum vicerint, diligenter adnotare studui. Librum Hymnorum diverso metro, sive Rythmo. Librum Epigrammatum Heroico metro, sive Elegiaco. De natura temporum, & de Temporibus Libros singulos. Item de Temporibus Librum I. majorem. Librum de Ortographia, alphabeti ordine distinctum. Item Librum de Metrica Arte: & huic adjectum alterum de Schematibus sive Tropis Libellum, hoc est, de figuris, modisque locutionum, quibus Scriptura sacra contexta est.*

Hactenus in Ambrosiano Codice Beda. Tum succedit Oratio *Te Deprecor &c.* ut in editis. Ad horum normam certe exigenda sunt, quae de ejus Libris scripsere Trithemius, Baronius, Du Pinius, Caveus, & alii. Alterum quoque Codicem, quem ante annos nongentos scriptum conjiciebam, e Bobiensi in Ambrosianam Bibliothecam devectum legi. Ibi occurrit *Bedae Commentarius in Genesim* usque ad nativitatem Isaac, una cum Epistola praefixa ad Antistitem Accam. Consonant omnia cum editis usque ad versiculum: *Istae generationes Caeli & Terrae, quando creatae sunt &c.* Quae verò subsequuntur, ab editis differebant, aut nondum edita reputabam. Sed ante paucos annos hunc foetum puplici juris fecere Clarissimi Viri Martene & Durand, Monachi e Congregatione Sancti Mauri, Tomo V. Thesauri Anecdotorum. Supra Dungali facta est mihi mentio. Nunc addo, haberi in nuper memorata Ambrosiana Bibliotheca Codicem, ante annos nongentos scriptum literis quadratis, in quo ejus nomen expressum legitur tribus hisce Versibus praepositis, quibus Bobiensi Coenobio traditum a se Librum designat,

Sancte Columba, tibi Scotto tuus incola DUNGAL
Tradidit hunc Librum, quo Fratrum corda beentur.
Qui legis ergo, Deus pretium sit muneris, ora.

En ut rursus *Scotum* se Dungalus profitetur. Librum offert Sancto *Columbae* (ita enim & alii Sanctum Columbanum appellarunt) hoc est, illius Monasterio Bobiensi. Nihil de Monachatu suo adjicere videtur; at quum ait *incola tuus*, idem prodit significans, se in ejus Coenobio vivere. Complectitur autem Codex ille Vitas Sanctorum Patrum, quarum lectio Monachis potissimum commendabatur, & familiaris eo tempore esse consuevit. Ibi primo occurrit *Prologus in Vitas Patrum Sancti Hieronymi Presbyteri. Benedictus Deus, qui vult omnes homines salvos fieri &c.*

Primo

Primo Capitulo hic titulus praefigitur: *De Sancto Johanne Eremita. Primum igitur tamquam verè fundamentum nostri Operis &c.* Haec autem Ruffino Aquilejensi tribuuntur in editione Heriberti Rosweydi Societ. Jesu Antuerpiae Anno MDCXXVIII. facta. Sunt autem in MSto Codice Capitula omnia, quae apud Rosweydum leguntur, sed ordine mutato u-

A sque ad Capitulum *De duobus Macariis*. Subsequitur *Liber Secundus de Vita Sanctorum Patrum*. Ei praefixam Epistolam, quum minime animadverterim a Rosweydo editam, propterea huc inferre statui in commodum Eruditorum, quanquam parum feliciter e Graeco, ut mihi videtur, conversam.

Epistola praefixa Libro Secundo de Vitis Sanctorum Patrum.

Beatifico & admiror propositum tuum: dignum est enim, a beatitudine incipere hujus Epistolae textum, quoniam circa vana & inania praesentis Seculi studium suum impendunt, & in aedificatione lapidum, ex quibus non valde gaudebunt. Ipse autem verbum aedificationis, & sacrae Scripturae doctrinam doceri desideras: Sanctorum Patrum conversationem & instituta perquiris. Multorum igitur multa & varia per singula tempora habentur conscripta de his, qui inlecebras Seculi derelinquentes; quorum bonum desiderium inspiratio supernae gratiae Dei adjuvabit in aedificationem eorum, qui fide voluntaria permanent in doctrina Salvatoris nostri Christi. Visum est mihi humili & reverentiae tuae praeceptis, & desiderio tuae magnitudinis obedire, amator doctrinae veritatis, pro possibilitate mentis meae; tricesimum siquidem & tertium annum aetatis agens, in Congregatione Fratrum conversatus sum, nihilominus etiam & in solitaria vita, vicesimum annum in Episcopatu. Igitur desideranti tibi Sanctorum Patrum enarrare Vitas, virorum scilicet ac feminarum, quos vidi, & de quibus audivi, cum quibus & conversatus sum tam in Aegypti solitudine, quàm & in Lybia, & Thebaida, & Syene, simul & qui dicun-

B *tur Tabenensiotae; deinde in Mesopotamia Palestinae, & Syriae, & partibus occiduis Romae & Campaniae: & eorum, qui in his morantur. Itaque habens tibi exponere & enarrare specialiter in hoc Libro hoc, ut cominus salutifero commonitorio habeas indeficientem animae medicinam, & obliviscaris omnem quidem desidiam, mentisque somno-*

C *lentiam, & inrationabile desiderium omnem autem dissensionem animae, etiam & commotionem iracundiae, & tristitiam, & inrationabilem timorem per haec repellas, simul & ambitionem Mundi despicias, ut in fide veritatis & in desiderio proficias; quatenus in proposito pietatis dux tibimetipsi bonorum operum, & eorum qui tecum sunt, & qui post*

D *te erunt, piissimorum efficiaris imperator. Ex hoc enim amatores Christi proficiunt ad aeternam salutem. Non ergo spernas simplicitatem & impolitos sermones: nec enim operis est doctrinae, sophistice & eloquenter signare sermones, sed suadere mentes hominum in Fide, & operibus veritatis secundùm quod scriptum est:* Aperi ostium verbo Dei.

E *Et iterum non spernas narrationem servorum; & ipsi enim didicerunt a Patribus. Denique Sanctorum, idest Patriarcharum & Prophetarum, Abraham scilicet & Isaac & Jacob, Moysi & He-*

Heliae, & Johannis, descripta est fides & conversatio, non tantum ut illos glorificent, quos certe Dominus glorificaverat, & in regno suo gloriosos habebat, sed ut legentibus posteris conferrent veritatis doctrinam exempla salutis. Explicit Epistola.

Tum hujus Epistolae specimen, tum reliqua Capitula leguntur in Lausiaca Palladii. Subsequitur in MSto Codice *Venerabilis Nili Monachi de octo principalibus Vitiis*. Et post alia Capitula & admonitiones Sanctorum Patrum contra fornicationem aliaque vitia, una cum exemplis, concluditur Liber his verbis: *Venerabilis Abbas Lambertus Levita jussit hunc scribere Librum*. Post haec succedit *Vita Theophili Vicedomini*, e Graeco translata, quam in aliis Codicibus vidi. Tum Sanctae Pelagiae Vita, quae apud Rosveydum dicitur *ex versione Eustochii*. Diversa autem est versio Bobiensis Codicis. Sequitur in eodem Codice *Sanctae Thaysis poenitentia*, quam e Graeco transtulit Dionysius Exiguus. Eam protulit Rosveydus Libro primo pag. 374. in Vitis Patrum, sed ignorans, cui haec interpretatio debeatur. Praefationem igitur ad idem Opusculum, quam adhuc luce carentem puto, accipe.

Incipit Praefatio Poenitentiae Sanctae Taysis.

Domino karissimo mihi Fratri Pastori Abbati Dionysius. Sanctae Taysis quondam meretricis mirabilem poenitentiam, simplici sermone conscriptam, quam inter alios eximiae conversationis viros Aegyptios protulit talium foecunda virtutum, de Graeco me transferre jussisti. Sume igitur ad obliterationem delictorum grande, ut spero, compendium. Quis enim, licèt multis congravibus peccatorum vinculis obligatus, non hujus venerandae mulieris provocatur exemplo, de suae absolutionis non desperare remedio? Nec nos satisfactionis ejus qualitas ardua, difficilisque deterreat, quae voluntario carcere passa se cludi, parvi temporis poenâ fugit aeterna supplicia. Potens enim est omnipotens & misericors Deus, ut qui illi tantae patientiae contulit praemium, nobis poenitentiae largiatur affectum, quatenus a peccatis mortiferis abstinentes, cotidianâ proficiamus indulgentiâ, per quam Domini nostri Jesu Christi misericordiam consequamur, quae per Prophetam testatur & dicit: Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur & vivat. *Ora pro me, venerabilis Pater. Saluti humanae aeterni Regni aditum poenitentibus patet, & si quocumque sit quisque nexibus facinorum praegravatus, si ex toto cordis convertatur arcano, facile veniam promerebitur delictorum. Nam scriptum est:* Beati, qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. *Et alibi:* Amplius est gaudium in Coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quàm super nonaginta novem justis, *qui non peccaverunt. Nam erat quaedam meretrix, nomine Taysis tantae pulchritudinis, ut paene multi propter eam venditis substantiis suis ad ultimam pervenirent inopiam. Sed & lites inter se eidem amatores facientes, frequenter sanguine juvenum puellae limina replebantur. Quae quum Abbas Pafnutius repperisset, sumto habitu seculari, & uno solido &c.*

Reliqua edidit Rosweydus. In Ambrosiano tandem Codice legitur *Visio, quae fratri nostro Vecentino ostensa fuerat pridie ante transitum ejus*. Sed quan-

quando de Vitis antiquorum Patrum nobis est sermo, nolo mihi excidat animadversio altera, quam Lectori minime ingratam fore confido. Recensetur a Photio in Bibliotheca Codice CXCVIII. συγκεφαλαίωσις, καὶ σύνοψις τοῦ μεγάλου καλουμένου ΛΕΙΜΩΝΑΡΙΟΥ, hoc est: *Epitome & Synopsis Magni* (*quod vocant*) *Limonarii;* sive *Prati Spiritualis*. Latine hanc Epitomen dedit praelaudatus Rosweydus in Vitis Patrum ex versione Pelagii sanctae Romanae Ecclesiae Diaconi, & Johannis sanctae Romanae Ecclesiae Subdiaconi. Itaque hactenus una tantùm Epitome magni *Limonarii* prodiit. Ego verò integrum ipsum Opus exstare adhuc arbitror in MSto Codice Bibliothecae Ambrosianae, ubi Vitae & dicta Sanctorum Patrum, & veterum Monachorum comprehenduntur. Aetatem septingentorum annorum superare mihi visus est Codex ille membranaceus. Vastum plane Opus, quamquam in principio & fine aliquot folia desiderentur. Contuli ego cum editis a Rosweydo ipsum Codicem, & reapse ampliorem deprehendi. Ibi complura habentur, quae in Epitome Photii & Rosweydi, atque in aliis Sanctorum Patrum Vitis frustra perquiras: puta Rufi, Sarmatae, aliorumque Abbatum sententias & facta; ita ut in eam plane sententiam concesserim, *Magnum Limonarium* a Photio laudatum, superstes in eo Codice reperiri, quod Latio donandum atque evulgandum si quisquam susciperet, sua laude profectò fraudandus non esset. Sed jam tandem e diverticulo in semitam regrediamur.

Quem successum habuerit Lotharii Augusti cura pro restituendis Literis in Italico Regno, petat nunc aliquis. Mediocrem sane fuisse inde argumentari licet, quod per totum Seculum Christi Nonum raros ex Italia emersisse videmus, quos cum eruditis Graeciae, Galliae, ac Germaniae viris eo tempore conferre possimus. Et quidem quum Gallos commemoro, negandum certe nequaquam est, quin ob magni illius Imperatoris Caroli curam, & Alcuini exemplum, plurimos literaturae fructus, & doctos viros eodem Seculo Nono Gallia pepererit. Attamen si Lupum ipsum Ferrariensem Abbatem, unum ex eruditis & eloquentibus viris illius temporis audimus, qui sub filio Caroli Ludovico Pio floruit, neque ea fuit literis fortuna in Galliis, quam quisquam fortasse sibi persuadet; ait enim in Epistola 34. *Nunc Literarum studiis paene obsoletis, quotus quisque inveniri possit, qui de Magistrorum Imperitiâ, Librorum penuriâ, otii denique inopiâ, merito non queratur?* In Italia verò Concilium Romanum Anno Christi DCCCXXVI. habitum, Canone IV. sat prodit, abundasse *Presbyteros*, *Diaconos*, *atque Subdiaconos indoctos*, quos propterea ad tempus a divinis officiis sacra Synodus suspendit, *ut docti valeant ad debitum ministerium advenire*. Immo & Episcopos, *ut doceri possint*, a Metropolitano monendos jubet. Attamen eo ipso Seculo *Anastasium Bibliothecarium*, doctissimum sane virum, *Guillielmum* itidem Pontificiae Bibliothecae praefectum, *Johannem Diaconum*, aliosque minoris nominis Roma dedit. Prodiit quoque ex Casinensi Coenobio *Erchempertus*, uti & ex Neapolitana Schola *Johannes Diaconus*, & *Petrus Subdiaconus*, quorum Libros aut edidi, aut indicavi in Collect. Rer. Italic.

Agnel-

Agnellum Ravennatensis Civitas protulit. Sangallensis quoque Monachus de Gestis Caroli Magni Lib. primo, Cap. 8. scribit, Grimoldum insignem circiter Annum Christi DCCCL. Sancti Galli Abbatem, *primo in Gallia, post verò in Italia Liberalibus fuisse Disciplinis imbutum*. Ad haec dum regia Constantini Magni Urbs Christianis Imperatoribus paruit, apud Graecos semper in honore Literarum studia fuerunt, & iis e regionibus manarunt ingenia plane erudita, Librique magni faciendi. Certe exciderunt interdum Scholae, desiderati sunt Magistri; sed non diu sinebantur Literae humi jacere. Bardas Caesar Anno DCCCLIX. mirabili ardore Constantinopoli omnium Disciplinarum studia restauravit. Rursus idem praestitit Anno DCCCCLVI. Constantinus Porphyrogenitus Augustus. Apud Monachos verò Latinos praecipuum Literae asylum sibi invenere. Et quoniam cum Graecis vicinis, & nonnunquam dominis, multum commercii erat Neapolitanis, neque exiguum Beneventanis, propterea eodem Seculo Nono Beneventi bene fuisse Liberalium Artium studiis, auctor est Anonymus Salernitanus in Paralipomen. Cap. 124. Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 265. Scribit enim, quo tempore Ludovicus II. Augustus Beneventi moram traxit, hoc est, circiter Annum DCCCLXX. *triginta duos Philosophos eam Urbem* habuisse, *ex quibus unus insignis, Ildericus nomine, inter illos degebat, non solùm liberalibus Disciplinis apprime imbutus, sed etiam probe virtuti deditus*. Haec ille, qui & ipsius Ilderici Carmen profert, ex felici sane profectum ingenio. Sed utut hisce, quae hactenus commemoravi, alia nobis ignota conjiciendo

A ac opinando addamus: quaenam tandem & quanta est haec messis Literaria, si tot Urbes & Ingenia numeres, quibus semper abundavit Italia? Et praecipue quum vel paucos illos Scriptores, quos laudavi, nulla singularis ingenii virtus, nulla eminens eruditio, nullus supra mediocritatem assurgens foetus commen-

B det. Neque tamen defuit Literis Romanorum Pontificum patrocinium, ut ubique saltem Clerici iis operam darent. Eugenius II. Anno DCCCXXVI. in Concilio Romano, Canone 34. haec statuit: *De quibusdam locis ad nos refertur, non Magistros, neque curam inveniri pro studio Literarum. Idcirco in universis Episcopiis,*

C *subjectisque Plebibus, & aliis locis, in quibus necessitas occurrerit, omnino cura & diligentia habeatur, ut Magistri & Doctores constituantur, qui studia Literarum, Liberaliumque Artium, ac sancta habentes dogmata, assidue doceant*. Confirmatum est idem decretum Anno DCCCLIII. a Leone IV. Papa in altera Synodo Romana, additum-

D que est: *Etsi liberalium Artium Praeceptores in Plebibus, ut assolet, raro inveniuntur, tamen divinae Scripturae Magistri & institutores Ecclesiastici officii nullatenus desint, qui & annualiter proprio Episcopo de ejusdem actionis opere solicite inquisiti debeant respondere. Nam qualiter ad divinum utiliter cultum aliquis accedere possit, nisi justa*

E *instructione doceatur?* Hoc est, saltem comparentur Magistri in ruralibus Parochiis, qui Clericis Scripturam Sacram exponant, eosque ad divina officia recte recitanda ac peragenda informent. Verùm aut salubri huic decreto extra Romam parce obtemperatum est, aut ab ipsis Urbibus, in quarum plerisque constitutas fuisse Scholas hi duo Pontifices satis in-

nuere videntur, nondum segnities a Magistris, aut a Discipulis incuria depulsa est. Erant heic & illic non pauci Literis bene eruditi: abundabant etiam, ut arbitror, plures semidocti; sed qui tunc excellerent Literarum gloriâ, pauculos sane nunc ostendere possumus. Et quum Saeculo Nono Carolus Calvus Francorum Rex & Augustus, uti Auctor est Herricus Monachus Antissiodorensis in Praefatione ad Vitam Sancti Germani, doctos viros undique in Galliam acciret ad Literas promovendas, in Graecia quidem, & Hibernia eos perquisisse dicitur, non autem in Italia.

Qualibus fatis provecta fuerit apud Italos res Literaria Saeculo Christi Decimo, nunc dispiciendum. Ne eo quidem tempore defuisse Scholas Italiae, ex verbis Ratherii Episcopi Veronensis, sed patriâ Belgae, in Dacheriano Spicilegio elucere videtur, qui hoc ipso Saeculo haec scribebat: *Pone quemlibet Nobilium Scholis tradi; quod utique hodie magis fieri ambitu videtur Episcopandi, quàm cupiditate Domino militandi*. Dixi eodem Seculo, Annum minime designare ausus; tot enim aerumnis, exsiliis, rerumque conversionibus obnoxius fuit Ratherius, quibus ipse ex inconstantia atque ambitione sua, adde etiam ex mordacitate linguae ac stili, caussam dedit, ut ejus Chronologiam recte consignare non tam facile possis. *Atto* etiam *Vercellensis Episcopus*, cujus Opera curâ Clariss. Dacherii in Spicilegio edita habemus, circiter Annum DCCCCL. in suo Capitulari, Cap. 61. ex Theodulfo Aurelianensi haec scribebat: *Presbyteri etiam per Villas & Vicos Scholas habeant; & si quislibet fidelium suos parvulos ad discendas Literas*

A *eis committere vult, eos suscipere & docere non renuant, sed cum summa eos caritate doceant*. Quamobrem opinandi locus est, excultas fuisse tunc in plerisque Italiae partibus Artes Liberales, aut saltem abfuisse enormem illam inscitiam, quam tempora Langobardorum Regum senserant; & Canonum certe peritiam aliquam ne

B iis quidem Seculis negare licet. Sed utcumque sese res habuerit, ne illo quidem Seculo emersisse ex Italia videmus Viros Literarum ac Librorum laude claros, si *Attonem* nuper memoratum Episcopum excipias, egregium sane & doctissimum virum, & *Liutprandum* patriâ Ticinensem, Antistitem postea Cremonensem, Histo-

C ricum, lepidum aliquando, immo & scurram, non uno tamen nomine commendandum. Nam quod est ad *Anonymum Salernitanum*, cujus Historiam Part. II. Tomi I. & Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. evulgavi, aliosque Biographos Saeculi illius, tanti non sunt, ut eos exerendos putem ad Italiae decus. Audi nunc

D Glabrum Radulphum, qui circiter Annum MXLV. suas conscripsit Historias, a Duchesnio editas. Ita ille ad Annum Millesimum, Lib 2 Cap. 12. *Ipso quoque tempore apud Ravennam quidam, Vilgardus dictus, studio Artis Grammaticae magis assiduus quàm frequens, sicut Italis semper mos fuit Artes negligere ceteras, illam sectari &c.*

E En quod tum foret exterorum hominum judicium de Italicorum Literatura. Glaber tamen in Chronologiam peccasse heic mihi videtur. Hujus enim Vilgardi deliramenta refert ad Annum Christi Millesimum, & postea subdit: *Ad ultimum Haereticus est repertus, atque a Pontifice ipsius Urbis Petro damnatus*. At Petrus Ravennas Archiepiscopus Anno DCCCCLXXI. regimine

regimine Ravennatis Ecclesiae sese abdicavit, ut monumenta ejusdem Ecclesiae testantur. Quare Vilgardi acta in Annalibus Baronii anticipanda videntur, nisi alterum Petrum Ravennatem Archiepiscopum mihi ostendas; aut error cubat in Glabri narratione. Heic autem petas: Si minime apud Italos Scholae desiderabantur, cur tam exigua Literatorum seges inde Saeculo IX. & X. germinavit? Responsum accipe. Parum est, Scholas habere, nisi & Scholae egregios habeant Magistros, e quibus ornati doctique Discipuli & Auditores prodire possint. At eâ tempestate pauci supra illam Grammaticam, cujus antea mentio facta est, assurgebant. Accedit, quod Seculo X. corrupti nimium ac deformati fuere Italicorum mores, ita ut ne ipsa quidem Roma ab hujusmodi contagione cavere sibi potuerit. Nuper memoratus Liutprandus Episcopus Cremonensis, & Legatus Ottonis Magni Augusti ad Graecorum Imperatorem, ubi legationem suam describit, de eorum temporum Romanis haec scribit: *Eos nos Longobardi tanto dedignamur, ut inimicos nostros commoti nil aliud contumeliarum, nisi, Romane, dicamus*. Tunc fere ubique, & in utroque Clero, atque in ipsis etiam augustioribus Monasteriis, ambitioni, avaritiae, & luxuriae lora laxabantur. Et quum disciplinae sacrae nulla aut modica reverentia haberetur: quis stupeat, quod Literae languidae & depressae in Italia, immo & extra Italiam, caput minime tunc extulerint? Vide rursus Ratherium ipsum Part. 2. de Contemtu Canonum, qui se interrogantem inducit: *cur prae ceteris gentibus Baptismo renatis, contemtores Canonicae Legis & vilipensores Clericorum sint ma-*

A *gis Italici?* Haec illi nimirum caussa videtur: *Quoniam quidem libidinosiores eos, & pigmentorum venerem nutrientium frequentior usus, & vini continua potatio, & negligentior disciplina facit doctorum &c.* Proinde subdit, nihil a ritu Laico Clericos distinctos fuisse, nisi quod hi barbam raderent (*barbirasio* hic ritus ipsi Ratherio appellatur) & capitis, ac *aliquantulam*
B *vestium dissimilitudinem* a Laicis praeferrent. Et Gregorio quidem VII. Papa teste Lib. 8. Epistolâ decimâ, *Occidentalis Ecclesiae Clerus ab ipsis Fidei Christianae primordiis barbam radendi morem tenuit*. Contra Clerici & Sacerdotes Graeci, ut scribit Nicolaus I. Papa in suis Epistolis, bar-
C bam nutriebant; immo Latinos, quod alio ritu viverent, insimulabant: quam ridendam quaestionem agitare coacti sunt Aeneas Parisiensis Episcopus, & Ratramnus Monachus Corbejensis adversùs Graecos. Seculo deinde XI. Petrus quoque Damiani Lib. primo Epistolâ XV. *Rectores Ecclesiarum* ait *tanto mundanae vertiginis rotari impul-*
D *su, ut eos a Saecularibus barbirasium quidem dividat, sed actio non discernat*. Sub Clero tam incomposito quosnam, quaeso, putemus fuisse Laicorum mores ac inscitiam Saeculo Christi Decimo?

Neque praetermittam, ad remorandum temporibus iis Literarum progressum non parùm confluxisse penu-
E riam Chartae, qua nos ab aliquot Seculis abundamus. Praeter Membranas Romanis, dum rerum potiebantur, vulgatissimas, aliaque ad scripturam excipiendam idonea, in usu fuere Aegyptiacae potissimum Papyri sive philyrae, quae vili emebantur, itaut a Literatis viris, dum crumena omnino exsanguis non esset, Charta facile pararetur, cui sua sensa committe-

mitterent, & unde Libros, quoties opus erat, efformarent. Quo Seculo Aegyptiacae Chartae usus evanuerit, arduum sit decernere. Attamen immortalis nominis Vir, ac illustre Benedictini Ordinis decus, Johannes Mabillonius, Libro primo, Cap. 8. de Re Diplomatica, & praecipue Cap. 3. Supplementi ad ipsam Diplomaticam, animadvertit, Papyros inveniri scriptas vel ipso Saeculo Christi Octavo & Nono. Quod quum audis, opinari subit, aut tunc conficiendae Papyri Artem in Aegypto paene exolevisse, aut certe raras eo tempore in Occidentis provincias advectas fuisse Philyras. Sive id acciderit, quod Occidenti cum Oriente, abjectis Graecorum Imperatoribus, non id commercii, quod antea, fuit; sive, ut veri videtur similius, quod Aegyptus Seculo Septimo in ditionem Arabum, hoc est Saracenorum, concesserit: certe existimare licet, jam tum coepisse in desuetudinem abire Papyros, saltem inter Occidentis Populos. Et revera innumeri quidem occurrunt Libri, Diplomata, ac Instrumenta, Seculis VII. VIII. & IX. in Membranis exarata; sed nullam Eruditi viri hactenus exeruere Papyrum iis temporibus scriptam: quod praecipue post Mabillonium ostendit Cl. V. Scipio Maffejus Marchio Veronensis, de argumento hoc optime meritus. Nihilo tamen secius novimus, Saeculo etiam Decimo Romae in usu fuisse Papyros, quum Anno DCCCCLXXII. Johannes XIII. Papa *scriptis ex Papyreo Tomo Chartis, fecit privilegium Mosomensi Ecclesiae*, rogante Adalberone Archiepiscopo Remensi, uti Mabillonius animadvertit in Annalib. Benedictinis ad eum Annum. Trivoltienses quoque Patres Soc. Jesu in Monum. Historiae Liter. ad Septembr. 1711. geminas Bullas Romani Antipapae & Formosi Papae in papyro scriptas, & Gerundae adservatas, commemorarunt. Sed & subsequenti Saeculo Undecimo ejusdem papyraceae Chartae vestigia vidisse videtur Titius Senensis Historicus, qui, ineunte Seculo Christi Sextodecimo, varios Historiarum Tomos manu exaratos reliquit, apud amicum quondam meum Hubertum Benvoglientum Senensem adservatos. Et sane disputans Titius ipse, cur suo quoque tempore non *Cancellarii* sed *Vicecancellarii* appellarentur *Cardinales* ii, qui Pontificiae Cancellariae praesunt, ait: *In Bullis Benedicti Noni, quibus Pontifex ille inter Bonizonem Episcopum Tuscaniensem, & Godizonem Episcopum Castrensem* (nomina Ughellio ignota in Italia Sacra) *litem Decimarum duorum Castrorum diremit, ita scriptum reperi: Datum Tertio Kalendas Aprilis per manum Petri Diaconi Cardinalis & Cancellarii Sanctae Sedis Apostolicae, Anno Decimo Domni Benedicti Papae:* hoc est Anno Christi MXLIII. Tum subdit: *Has Bullas interpretandas accepi, literis Langobardorum, & in Papyro conscriptas, quae in sanctae Soanensis Ecclesiae Archiviis conditae servantur.* Agitur heic, uti videtur, de Bullis archetypis, ac proinde non vulgarem Chartam nostram, neque pergamenam, sed Aegyptiacas philyras nomine *Papyri* designatas puto. Vix tamen post tempora illa Papyrum usurpatam ab Italis mihi ostendas, quae & antea apud nos esse perquam rara coeperat. Itaque ad scripturam tantummodo supererant Pergamenae, sive Membranae, quarum sane constans fuit ab antiquis Seculis in Oriente & in Occidente consuetudo.

Con-

Confer nunc pretium vulgaris Chartae nostrae ex detritis, maceratisque linteis confectae cum veterum Seculorum Membranis. Nullo negotio tute intelliges, quàm multa deessent plerisque Literarum amatoribus, & praesertim Monachis, quibus praeter victum & vestitum vix aliud suppetebat. Vide Praefationem Gregorii Monachi in Chronicon Farfense Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Literarum, inquam, amatoribus nimis tunc multa deerant ad comparandos sibi Libros alienos, & ad conscribendos suos, quando vel ipsum Chartae adhibendae, hoc est membranaceae, pretium vires saepe ac saepius excederet Literatorum. Vidi ego in Ambrosiana Bibliotheca MStum Codicem, complectentem quaedam Opera Bedae. Ejus antiquitas, quantum quidem conjicere potui, octingentos annos superabat. Characteres enim quadrati ac minuti erant. Fortassis etiam ad nongentos accedebat, ut ex infra addendis quisquam colligere poterit. Quod ibi prae ceteris adnotatione dignum censui, Librarius, deletâ vetustiore scripturâ, membranis iis usus fuerat ad novum Librum describendum. Antiquior autem scriptura litteris constabat quadratis atque majusculis, ita ut supra Mille annos ascendere mihi videretur. Inde aliquot vestigia delibavi, exempli caussâ: *Non vox, aut lingua mortalis, sed inspiratio caelestis operetur per Dominum Jesum Christum filium &c. Sacrificium & ad te, Domine, habe &c.* Reliqua omitto: haec enim pauca satis indicant, Ritualem Ordinem fuisse ibi antea conscriptum. Ita in altero ejusdem Bibliothecae Codice legitur *Manuelis Cretensis* (Moschopuli, ut opinor) Grammatica Graeca, scripta ἔτει ϛπλδ. χθ. τȣ̃ Ὀκτω-

A βρίȣ, idest *Anno Christi MCCCCXXXIV. die XXIX. Octobris*. Membrana vetustissima est, atque in ea Tractatus alter antiquissimis Characteribus scriptus fuerat, uti vestigia ostendunt. Iis autem aut sponte fugientibus, aut consulto deletis, Grammatica superinscripta successit. En quo vergerent, quibus paupertas facultates parandae novae Cartae nega-

B bat. Et alii quidem Codices occurrerunt mihi, in queis novi characteres vetustiores alios aquâ calidâ obliteratos perhibebant. Ceterum in Ambrosiano illo Codice, quem primo commemoravi, legitur Bedae Liber *de Temporibus, & certis Annorum spatiis*, jam editus Tomo 2. Operum Be-

C dae, nisi quod Capitula XVI. XVII. & sequentia usque in finem diversa sunt ab editis. Ibi Christus natus dicitur Anno a creatione Mundi 3952. Haec autem pauca decerpsi, a nescio quo addita, quae in Libris editis desiderantur: *A Justiniano usque ad Pippinum seniorem sunt Anni...... A Pippino seniore usque ad Karlum sunt*

D *Anni XXVI. A Carlo usque ad Pippinum & Carlomannum sunt Anni XXVII. A Pippino & Carlomanno usque dum Pippinus Rex constitutus est, fiunt Anni X. A Pippino verò usque ad Carlum & Carlomannum fiunt Anni XVII. A Carlo & Carlomanno usque ad Carlum sunt Anni IV. Deinde Domnus Karolus solus Regnum suscepit, & Deo*

E *protegente gubernat usque in praesentem Annum feliciter, qui est Annus Regni ejus XLII. Imperii verò VIIII. Sunt autem totius summae ab origine Mundi Anni ad praesentem diem MMMMDCCLXI.* Haec, inquam, in editis non leguntur, quippe Libro Bedae post ejus obitum adjecta. Sequitur Kalendarium sub titulo *Libri annalis*, perantiquum sane, atque ab editis diver-

ver-

versum. Denique Librum claudit Tractatus *de temporum ratione* jam evulgatus.

Ad haec Bibliothecam sibi parare, aut ab aliis paratam reperire iis temporibus perdifficile ac rarum erat. Nos felicitate Seculorum nostrorum inflati, socordiam ac ignorantiam veterum fortasse miramur; etiam iis insultamus, quod illorum foret in Literaria re tam curta supellex. Verùm meminisse quoque decet, vilissimo pretio Chartam postea adinventam nunc redimi; uti & post excogitatam Seculo Decimo Quincto Artem Typographicam, paucis nummis nunc venire praegrandes Libros, spissa ac varia unius Scriptoris Opera complectentes, qui centenis, & millenis Aureis olim constitissent. Exploratum quippe est, praeter membranae pretium, usque ad Typographiae originem a Librariis calamo exaratos fuisse Codices, & praesertim a Monachis, qui ante alios describendis Codicibus operam dabant. Proinde nemo non intelligit, quantum laboris & temporis exposceret ejusmodi scriptura, ac propterea quàm caro unus Codex veniret; & quot praeterea Codicibus opus esset, conquirenti, exempli caussâ, universa Augustini, Origenis, Chrysostomi, Gregorii Magni, Opera, quae Typographorum ope nunc impressa & recusa non multo aere emenda prostant. Igitur perquam paucae tunc erant, saltem in Italia, Bibliothecae, Principibus viris, & omnibus ferme Laicis, isthaec ornamenta negligentibus, aut contemnentibus, aut earum colligendarum enormi pretio ac sumtu deterritis. In insignibus tantùm Coenobiis Bibliothecae locus erat, quamquam & illic brevi plerumque catalogo numerus Codicum expediretur.

A Quid ergo mirum, si vel ipsa robustiora ingenia tunc minime emergerent, & exiguam illustrium Librorum segetem ea aetas ferret? Ingenia certe eadem atque nunc Italia temporibus iis genuit: sed ubi Magistri, Codices, & cultura desiderantur, vis omnis ingeniorum in Literis langueat oportet, & certe modici B fructus inde sperandi. Inter cetera Attonis Episcopi Vercellensis supra laudati, a Dacherio edita in Spicilegio, leguntur Litterae *Gunzonis Levitae Novariensis & Ambrosii Presbyteri Mediolanensis*, quae viros produnt in Canonum scientia aliquantulum eruditos. Sed iis, atque horum similibus alae deerant ad tentandos altiores C volatus. Fortassis autem mea non me fallat opinio, si dixero, ad augendam hanc Librorum inopiam in Italia confluxisse etiam teterrimas Barbarorum irruptiones, Langobardorum videlicet, Hungarorum, Saracenorum, ut alios praeteream. Furibunda gens non hominum tantummodo vitas metebat, sed incendiis etiam in quae- D cumque obvia aut resistentia saeviebat. Et quum nullus apud eos esset Literis honor, propterea ingens Librorum copia illorum non minus ignorantiâ quàm crudelitate perierit necesse est, praecipue in Monasteriis, e quibus tot flammis tradita novimus. Ante Normannos an tantis calamitatibus Gallia succubuerit, affir- E mare non ausim. Nihilo tamen secius vel iis temporibus, ut supra vidimus, teste Lupo Ferrariensi Abbate, de *Librorum penuria* passim Galli conquerebantur. Immo Lupus ipse exemplum memoriâ dignum suppeditat. Quotquot ille poterat Codices sibi suisque Monachis avidissime procurabat; & quum duo ex eisdem Monachis e Gallia Romam ad Apostolorum

lorum limina religionis causſâ profecti essent, en quid Lupus ipse Epiſtolâ intrepide datâ ad Benedictum III. Papam circiter Annum DCCCLV. ab eo flagitarit. *Commentarios*, ait, *Beati Hieronymi in Hieremiam, post Sextum Librum usque in finem praedicti Prophetae, per eosdem Fratres nobis mitti depoſcimus in Codice reverendae veritatis, vestrae Sanctitati, si id obtinuerimus, postquam celeriter exſcriptus fuerit, sine dubio remittendos. Nam in nostris regionibus nusquam ullus post Sextum Commentarium potuit inveniri; & optamus in vobis recuperare quicquid parvitati nostrae deesse ſentimus. Petimus etiam Tullium de Oratore, & duodecim Libros Institutionum Oratoriarum Quintiliani, qui uno, nec ingenti volumine continentur: quorum utriusque Auctorum partes habemus, verùm plenitudinem per vos desideramus obtinere. Pari intentione, Donati Commentarium in Terentium flagitamus. Quae Auctorum Opera si vestra liberalitas nobis largita fuerit: Deo annuente, cum memorato Sancti Hieronymi Codice fideliter omnino restituenda curabimus.* Haec Lupus, in cujus verbis non solùm animadvertere possumus Codicum raritatem, quum supra memoratos universa Gallia ſuppeditare Lupo non posset, iique in tam remota regione quaerendi essent; ſed etiam hominis confidentiam, qui ad ſe ex Urbe ipsa deferendos Codices ſperavit: Codices, inquam, perquam raros ac mille periculis in itinere eundo ac redeundo obnoxios. Potius tamen hinc diſcendum nobis, quamplurimas iis ipsis Monachis habendas esse gratias, quum ferme eorum tantummodo curâ, quidquid Librorum veterum superest, nos habeamus; & majores quidem nostros excuſatione dignos, si plura in Literis excolendis non praestitere; nos verò indignos, qui in tanta Librorum copia adhuc desides & indocti esse pergimus.

Rari ergo quum olim forent, multoque aere redimerentur Codices MSti, hinc intelligimus, cur tanti fieret eorum donatio, ut si quando vel ipsi Romani Pontifices ejusmodi munera ſacris Templis offerebant, ad eorum gloriam de iis mentio in Historia haberetur. Stephanus V. Papa, ut est in ejus Vita, Tomo III. pag. 272. Rer. Italicar. circiter Annum Christi DCCCLXXXVI. praeter alios Libros ibi commemoratos, *pro animae ſuae remedio contulit Ecclesiae Sancti Pauli cantharam exauratam unam* (fortasse *cantharum*) *Lib. Comment. I. Prophetarum Lib. I. Gestarum rerum Lib. II.* In Ambrosiano MSto legitur *Lib. Comiſem I.* Fortassis ibi ſcribendum *Librum Comitem I.* Hic enim Liber fuit Ritualis, ſacris viris ad divina Officia recte peragenda olim ſummopere commendatus. Inter Sancti Athanasii Episcopi Neapolitani gesta laudabilia, teste Johanne Diacono in ejus Vita, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 316. illud refertur, quod circiter Annum DCCCLV. *Librum etiam fecit Comitidos, sive fecit & Comitidas, quibus Cantores per Festivitates uterentur:* hoc est *Librum Comitis* dono dedit, ut in Notis ego interpretabar. Librum hunc Baluzius in Appendice ad Capitularia evulgavit. Ita quoties alii Episcopi & Abbates collegium Canonicorum aut Monachorum Libris olim locupletabant, etiamsi pauci forent, digna res commemoratione videbatur in eorum Vitis. Sed parum dixi. Digna censebatur, quae marmore insculpta veluti aeternum laudis monumentum ad ſeros posteros pertransiret. Duo in hanc rem egregia antiquitatis frusta huc referre juvat,

vat, nondum ſatis pro merito nota, quamquam antea edita. Alterum eſt Epitaphium *Pacifici Archidiaconi Veronenſis*, in maximo Veronae Templo adhuc proſtans. Mancum & corruptum illud jampridem Ughellius ediderat Tomo V. Italiae Sacrae. Integrum & expurgatum nunc habemus curâ praelaudati Scipionis Maffeji Marchionis Veronenſis V. Cl. qui in Praefatione ad Caſſiodorii Complexiones Anno MDCCXXI. per eum e tenebris eductas, & primum typis editas, Pacifici memoriam illuſtrem ſuo honori reſtituit. Florebat ille Anno DCCCXL. En ipſam Epigraphen, cujus pars Rhythmico tenore conſcripta eſt, pars verò hexametro & pentametro verſu.

 ARCHIDIACONUS QVIESCIT HIC VERO PACIFICUS,
SAPIENTIA PRECLARUS, ET FORMA PREFVLGIDA.
NULLUS TALIS EST INVENTUS NOSTRIS IN TEMPORIBUS:
QVOD NEC ULLUM ADVENIRE UNQUAM TALEM CREDIMUS.
ECCLESIARUM FUNDATOR, RENOVATOR OPTIMUS
ZENONIS, PROCULI, VITI, PETRI, ET LAURENTII,
DEI QVOQVE GENITRICIS, NECNON ET GREGORII.
QVICQVID AURO, VEL ARGENTO, ET METALLIS CETERIS,
QVICQVID LIGNIS EX DIVERSIS, ET MARMORE CANDIDO,
NULLUS UNQUAM SIC PERITUS IN TANTIS OPERIBUS.
BIS CENTENOS TERQVE SENOS CODICESQVE FECERAT.
HOROLOGIUM NOCTURNUM NULLUS ANTE VIDERAT.
EN INVENIT ARGUMENTUM, ET PRIMUM FUNDAVERAT.
GLOSAM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI POSUIT,
HOROLOGIOQVE *CARMEN SPERÆ COELI* OPTIMUM,
PLVRA ALIA *GRAFIAQVE* PRUDENS INVENIET.
TRES ET DECIM VIXIT LUSTRA, TRES ANNOS AMPLIUS.
QVADRAGINTA ET TRES ANNOS FUIT ARCHIDIACONUS.
SEPTIMO VICESIMO ÆTATIS ANNO CÆSARIS LOTHARII,
MOLE CARNIS EST SOLUTUS, PERREXIT AD DOMINUM.
NONO SANE CALENDARUM OBIIT DECEMBRIUM,
NOCTE SANCTA, QVE VOCATVR A NOBIS DOMINICA.
LUGENT QVOQVE SACERDOTES ET MINISTRI OPTIMI:
EJUS MORTE NEMPE DOLET INFINITUS POPULUS.
VESTROS PEDES QUASI TENENS, VOSQVE PRECOR CERNUUS,
O LECTORES, EXORARE, QVESO, PRO PACIFICO.
HIC, ROGO, PAUXILLUM VENIENS SUBSISTE, VIATOR,
ET MEA SCRUTARE PECTORE DICTA TUO.
QVOD NUNC ES, FUERAM, FAMOSUS IN ORBE VIATOR:
ET QVOD NUNC EGO SUM, TUQVE FUTURUS ERIS.

DILICIAS MUNDI PRAVO SECTABAR AMORE;
NUNC CINIS ET PULVIS, VERMIBUS ATQVE CIBUS.
QVAPROPTER POTIUS ANIMAM CURARE MEMENTO,
QVAM CARNEM: QVONIAM HÆC MANET, ILLA PERIT.
CUR TIBI PLURA PARAS? QVAM PARVO CERNIS IN ANTRO
ME TENET HIC REQVIES, SIC TUA PARVA FIET.
UT FLORES PEREUNT VENTO VENIENTE MINACI,
SIC TUA NAMQVE CARO, GLORIA TOTA PERIT.
TUM MIHI REDDE VICEM, LECTOR, ROGO, CARMINIS HUJUS,
ET DIC: DA VENIAM, CHRISTE, TUO FAMULO.
PACIFICUS, SALOMON, MIHI NOMEN, ATQVE IRENEUS:
PRO QVO FUNDE PRECES MENTE LEGENS TITULUM.
OBSECRO, NULLA MANUS VIOLET PIA JURA SEPULCRI,
PERSONET ANGELICA DONEC AB ARCE TUBA;
QVI JACES IN TUMULO, TERRÆ DE PULVERE SURGE,
MANGNUS ADEST JUDEX MILIBUS INNUMERIS.
TOLLE HINC SEGNITIEM, PONE FASTIDIA MENTIS.
CREDE MIHI, FRATER, DOCTIOR HINC REDIES.
ANNO DOMINICE INCARNATIONIS DCCCXLVI. INDICTIONE X.

A Habes heic Epocham Lotharii I. Augusti. Decurrebat enim *Annus illius in Imperio XXVII. Anno* Christi *DCCCXLVI. Nono Kalendas Decembris*, *nocte* diei *Dominicae*, *Indictione X.* quae nempe in cursu esse coepit a Kalendis Septembris illius Anni. Neque enim *aetas* Lotharii heic Annos ejus vitae, sed Imperii, designare credenda est, quum Lotharius Anno DCCXCV. natus fuerit, aut sequenti. Verùm assequi non possum, cur die *IX. Kalendas Decembris*, sive die XXIII. Novembris, quae Dominica erat, Pacificus e vivis ereptus dicatur, quum Anno DCCCXLVI. Litera Dominicalis *C* in cursu esset, ac propterea die 23. Novembris decurreret non Dominica dies, sed *Feria Tertia*. Sed hisce dimissis, potius animadvertamus, quàm ingens, quàm rarum, & marmore quidem dignum, fuerit donum factum a Pacifico Archidiacono, qui *Bis Centenos Terque Senos Codices*, hoc est, ducentos octodecim, Collegio Veronensium Canonicorum fuerat elargitus. Thesauri sane loco, neque immeritò, tunc temporis id habitum fuit. Iis adde munus *Glossae Veteris & Novi Testamenti*, cujus specialis mentio habetur in Rhythmica Epigraphe mox descripta. Hanc ve- B ritatem, nimirum quanti aestimarentur iis temporibus ejusmodi dona, uberius intelliges ex altero monumento, quod sum additurus, Romae in Sancti Clementis detecto. Primus illud in lucem evexit doctissimus vir e Societate Jesu Eduardus de Vitry, Theologus Gallicus (quem nobis a morte ereptum ante paucos annos dolui) C in Opusculo, cui titulum fecit *Tumulus Sancti Clementis Martyris illustratus*, Romae Anno MDCCXXVII. evulgato.

HISRAËLITICUS DO OFFEREBAT POPULUS RURI,
ALIUS QVIDEM AURUM, ALIUS NAMQUE ARGENTUM,
QVIDAM COQVE ÆS, QVIDAM VERO PILOS CAPRARUM.
INFELIX AUTEM EGO GREGORIUS PRR ALMÆ
SEDIS APOSTOLICÆ, HUJUSQVE TITULI GERENS
CURAM, AC BEATI SUPREMUS CLIENS CLEMENTIS,
OFFERO DE TUIS HÆC TIBI XPE THESAURIS,
TEMPORIBUS SCISS ZACCHARIÆ PRÆSULIS SUMMI,
PER MARTYREM ET SCUM PARVA MUNUSCULA TUUM
CLEMENTEM; CUJUS MERITIS MEREAR DELICTIS CARERE,
ATQVE AD BEATAM ÆTERNAM INGREDI VITAM.
AISTI QVANTUM HABES REGNUM VALET CÆLORUM.
SUSCIPE HOS DNE VELUT MINUTA VIDUÆ, QVÆSO,
VETERIS NOVIQVE TESTAMENTORUM DENIQVE *LIBROS*,
OCTATEUCHUM, *REGUM*, *PSALTERIUM*, AC *PROPHÈTARUM*,
SALOMONEM, *ESDRAM*, *STORIARUM* ILICO PLENOS.
REQVIRE SYLLABARUM, LECTOR, SEQVENTIAM HARUM.

Quaesivi ego, & nihil inde exculpsi. En ergo Gregorium sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalem tituli Sancti Clementis, qui sub Zacharia Romano Pontifice Anno Christi DCCXLIII. floruit, auctorem Inscriptionis, ac doni. Is nimirum Ecclesiae suae in usum Clericorum eidem inservientium, Libros veteris ac novi Testamenti obtulit. Grande ita temporibus iis fuit ejusmodi donum, ut bene collocatus crederetur lapis ad testandam posteris Cardinalis illius piam liberalitatem. Paucis nunc sacra Biblia emimus. Tunc sibi nemo comparabat Volumen illud amplissimum manu exaratum, nisi effusâ ingenti vi auri. Turrigius quoque in Crypt. Vatican. Part. 2. Cap. 8. duas antiquas Donationes refert marmore inscriptas in Urbe, in quarum prima *Teubaldus* quidam Ecclesiae Sancti Valentini se dono dedisse ait, praeter varios fundos, *Missalem unum*, *Antiphonaria duo*, *unum Diurni*, *aliumque Nocturni Officii*, *Feriales duos*, *Librum Geneseos cum Historiis Canonicis*, *Passionarium*, *Dialogum cum Scintillario*, *Imnaria duo*, *Librum ex Moralibus*. In calce Inscriptionis haec habentur:

TEMPORE PONTIFICIS NONI SUMMIQVE JOHANNIS
EST SACRATA DIE SUPREMO HÆC AULA NOVEMBRIS,
DUM LABENTEM QVINTA INDICTIO CURRERET ANNUM.

Cardinalis Baronius ad Annum usque DCCCCV. distulit mortem Johannis IX. Papae. Pagius verò contendit, eum e vivis sublatum initio Mensis Augusti Anno DCCCC. Uterque fortassis a veritate deflexit.

Heic

A Heic certe habemus, Johannem IX. Papam die XXX. Novembris Anni DCCCCI. (si Indictionem a Septembri inchoatam ponimus) recurrente Indictione V. adhuc in vivis, atque sedentem. In altera Inscriptione *Romanus Presbyter* se donasse ait Aedi Sancti Nicolai in Carcere praeter multa alia, *quinque Libros Deptatico*, *Mo-* B *ralia Job*, *Beda super Psalterium*, *Librum Prophetiarum*, *Librum Sermonum*, *unum Librum Concordiae*, *Librum Manualem*. Denique succedat ad hanc veritatem confirmandam alterius generis testis, Statutorum videlicet Civitatis Ferrariensis pervetustus Codex membranaceus, quem adservat Bibliotheca Estensis. Quo in pretio fo- C ret una sacrorum Librorum collectio, decretum ejus Populi prodet; quum tanti res visa fuerit, ut inter Reipublicae Leges divini illius Libri conservatio locum meruerit. Itaque Libro 2. Rubrica 185. titulus hic legitur: *De Biblia Fabricae Episcopatus recuperanda & manutenenda per Potestatem*. Subsequitur Statutum hisce D verbis: *Cum per praedecessorem Massariorum Fabricae Episcopatus Ferrariae incepta fuerit quaedam Biblia in duobus Voluminibus ad honorem Beatae Mariae, & Beati Giorgii, tituli dictae Fabricae, seu Ecclesiae; & per praesentes Massarios fuerit completa, & per vim teneatur a Canonicis ipsius Ecclesiae, & jam sit unum de dictis Volu-* E *minibus per eosdem Canonicos pignori obligatum; & sic non fit de ipsa Biblia, quod debet fieri: Statuimus & ordinamus, quod per Potestatem detur opera cum effectu, ut dicti Canonici ipsam Bibliam Massariis Episcopatus restituant; & quod sit in fortia Massariorum, qui nunc sunt, vel per tempora erunt. Et dicti Massarii teneantur eam semper tenere ad servicium dictae Ecclesiae seu Fabricae, ut ad officia dictae Ecclesiae haberi possit copia. Factum fuit hoc Capitulum Millesimo Ducentesimo Octuagesimo Sexto, die IV. exeunte Junio.*

Sed & praeter Librorum raritatem, rara fuit temporibus iis Eloquentia, atque optimus ille rei Literariae sapor, quem in Christianorum Libris per quatuor aut quinque prima Ecclesiae Secula adhuc cernimus & admiramur. Vel ipsi, qui Saeculo IX. apud Gallos sacris studiis excelluere, ipso De Fleury Gallico non diffitente in Histor. Ecclesiast. plerique aut naevis abundarunt, aut nervis caruerunt. Tunc loca communia saepius excolebantur, & eorum potius industriâ quàm ingenio fiebat, ut Libri novi conficerentur. Integras enim paginas, ne Librum dicam, implebant verba hinc inde e Patrum Libris delibata, interdum etiam sine ordine digesta; interdum quoque ex apocryphis Auctoribus, dubiisque monumentis excerpta. Tunc autem Catenae in usu apud Graecos esse coeperunt; nimirum quum quisque vires sibi ad majora deesse sentiret, eo se conferebat, ut sacram Scripturam interpretaturus, aut aliud quodlibet argumentum sibi praeponens, rem ex unis Patrum veterum sententiis decerptis absolveret. In opulentis Bibliothecis multae ex hujusmodi Catenis manu exaratis adhuc leguntur; nonnullas quoque aeneis typis impressas habemus. Unam olim mihi obtulit Ambrosiana Bibliotheca Graece scriptam in *Proverbia Salomonis*, & ab editis quidem diversam. Codicis antiquitatem ad sexcentos annos ascendere e characterum forma opinabar. Laudantur illic *Origenes*, *Didymus*, *Basilius*, *Olympiodorus*, *Polychronius*, *Evagrius*, *Apollinaris*, *Eusebius*,

sebius, *Hippolytus*, *Epiphanius*, *Chrysostomus*, *Eustathius*. *Eustathius Antiochenus* alibi memoratur, ut suspicari liceat, duos diversos Scriptores eos fuisse. Ita & infra commemoratum videas *Olympiodorum Episcopum Apameae*, qui, nescio, an alter sit ab eo, qui unice *Olympiodorus* dicitur. Inter hosce Interpretes, omnium maxime *Didymus* & *Polychronius* in scaenam veniunt, ita ut eis potior Commentarii pars debeatur. Sunt & ibi Catenae in Ecclesiasten, in Cantica Canticorum, & in Job, ubi praeter laudatos supra Auctores adferuntur Scholia *Gregorii Nysseni*, *Juliani*, *Theodori*, *Clementis*, *Severi Episcopi Antiocheni*, *Methodii*, *Cyrilli Alexandrini*, *Theophili Archiepiscopi Alexandrini &c.* Alicubi *Julianus* ille inscribitur *Diaconus Antiochenus*. Alteram insuper Catenam vidi in Proverbia Salomonis, cujus initium est: Σοφῶς μὲν ὁ Δαυὶδ, καὶ πεπαῤῥησιασμένος εἰπὼν &c. Usque ad Cap. X. Scriptores fere omnes, quos nuper memorabam, ibi commemorantur. Dignus est etiam, qui heic saltem indicetur, Codex in eadem Bibliotheca adservatus, & ferme ante annos septingentos, ut mihi visum fuit, exaratus. Ibi consarcinata videas Theologica multa ex variis Auctoribus, ubi de Unitate Dei, Incarnatione, Hypostasi & Naturâ Dei, de Angelis, de Anima, ejusque immortalitate, de Diebus Festis, aliisque sacris argumentis agitur, & Opuscula etiam integra interdum adducuntur. Auctorum, quorum sententiae illic prostant, nomina haec in primis animadverti. *Basilius Caesariensis*: *Dionysius*: *Athanasius Alexandrinus*: *Eusebius*: *Gregorius Theologus*: *Cyrillus Hierosolymitanus*: *Nemesius Episcopus*

A *Emisenus*: *Apollinarius*: *Chrysostomus*: *Gregorius Nyssenus*: *Maximus*, qui modò Monachus, modò Abbas, modò Philosophus, modò Confessor appellatur: *Marcianus Bethleemita*: *Limonarium*: *Nilus Monachus*: *Clemens Alexandrinus*: *Evagrius*: *Amphilochius*: *Leo*, vel *Leontius Damascenus Presbyter*: *Origenes*: *Ignatius Theophorus &* B *Martyr in Epistolis*: *Isidorus Pelusiota*: *Philon*: *Cosmas Vestiter* Περὶ Δακρύων, sive de Natura Lacrymarum. Praeter hosce ibi in scaenam prodeunt *Cyrillus Alexandrinus*; *Moschus Monachus*; *Severianus*, quem alibi *Gabalitanum* vocat; *Hippolytus*, *de Animalibus*, *quae Daniel vidit*; *Porphyrius* Περὶ Κριμάτων Θεοῦ; de Judiciis C Dei; *Diodorus Historiographus*; *Johannes Damascenus*; *Justinus Philosophus*; *Hesychius Presbyter Hierosolymitanus*; *Anastasius Antiochenus Patriarcha*, ibi pluries laudatus, & praecipue in prolixo Capitulo Περὶ τῆς Ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, *de Solemnitate Paschali*: quod argumentum historice pertractatur, & D *Anatolii Laodiceae Syriae Episcopi* sententia refertur ex Opusculo jam edito. Est ibi *Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani* Dialogus inter Orthodoxum & Haereticum; in quo de Veneratione Imaginum Sacrarum, & de aliis Theologicis rebus disputatur. Sunt & ibi *Theodori Abucarae* (qui Episcopus Καρῶν, sive *Cariae* alibi E nuncupatur) Διάκρισις τῶν Φωνῶν, *Judicium de Vocibus*, & Ἔλεγχος τῆς τῶν Ἀκεφάλων, Σευηριανῶν, καὶ Ἰακωβιτῶν Αἱρέσεως, *Confutatio Haeresis Acephalorum*, *Severianorum*, *& Jacobitarum*. Habentur quoque alia hujus Auctoris Capitula prolixa de rebus Theologicis. Laudatur insuper ibi *Theodorus Diaconus* Κατὰ Ἀγνοη-

τῶν

τῶν *Contra Agnoitas:* uti & *Johannes* quidam *Contra Jacobitas;* necnon *Theodori Agiopolitae* Dialexis *de Nomine Dei*, aliisque de rebus. Praeterea quaedam adferuntur *Eulogii Archiepiscopi Alexandrini* contra Haereses *Arii*, *Macedonii*, *Apollinarii*, *Nestorii*, *Eutychetis*, *Sabellii*, *Severi*, *Dodocitarum*, *Monothelitarum*, *Dioscori*, *Theodori*, *Timothei Eluri*, *Jacobi*, ex quo Jacobitae, *Petri Gnaphaei*, *Origenis*, & *Valentini*. Denique illic memoratos videas *Aristotelem*, *Johannem Scholasticum Alexandrinum* (idest, ut puto. Philoponum) *Alexandrum* (idest Aphrodisaeum) *Damascium*, & *Aëtium magistrum Eunomii*. Haec ibi ego olim deprehendi, Librum propterea ratus magni faciendum, tum ob ejus vetustatem, tum ob aliqua veterum fragmenta & Opuscula hactenus luce carentia.

Sed quando heic facta est mentio *Damascii*, quem non alium opinor quàm Damascium patriâ Damascenum Philosophum, de quo Photius in Bibliotheca Codice 181. & Codice 242. multa habet; in Eruditorum memoriam revocandum est, Philosophum hunc Ethnicum magni nominis floruisse circiter Annum Christi DXX. & Theonis Rhetoris, tum Isidori Philosophi successorem fuisse in Schola Atheniensi. Agathias Scholasticus Lib. 2. Histor. eum inter principes sui aevi Philosophos numerat. Scripsit Libros Quatuor *de admirandis Operibus*, & *Vitam Isidori Philosophi* praeceptoris sui: quae omnia excidisse dolendum est, nota tantùm nobis e Photii narratione. Si enim, ut recte animadvertit Cl. V. Johannes Albertus Fabricius Volum. IX. pag 416. Bibliothecae Graecae, priores Libri exstarent, *non leve fortasse credulitatis, superstitionisque Ethnicos do-*

A *cumentum haberemus*. Vossio quoque idem ipse creditur scripsisse *Historiam Philosophicam*, de qua Suidas meminit ad vocem Δῶρος. Sed fortassis hoc nomine *Vita Isidori* significatur. Eodem etiam Suida teste, scripsit *Commentarios in Platonem*, & Περὶ Ἀρχῶν, sive *de Principiis*. At quan-

B do cuncta haec periisse creduntur, meminisse liceat, ejusdem Philosophi Librum *de Principiis* superesse in Ambrosiana Mediolanensi, atque in aliis Bibliothecis. Hic illi titulus: Δαμασκίου Φιλοσόφου Ἀπορίαι, καὶ Λύσεις περὶ τῶν Πρώτων Ἀρχῶν; hoc est: *Damascii Philosophi Dubitationes & Solutiones de Primis Principiis*.

C En prima verba: Πότερον ἐπέκεινα τῶν πάντων ἐστὶν ἡ μία τῶν πάντων ἀρχὴ λεγομένη, ἢ τὶ τῶν πάντων, οἷον κορυφὴ τῶν ἀπ' αὐτῆς προϊόντων &c. idest: *Utrum ante omnia unum sit omnium Principium dictum, seu quodpiam universorum, utpote caput eorum, quae ab ipso Principio ema-*

D *nant &c.* In margine Codicis adnotatum est: Σημείωσαι, ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ ὁ Δαμάσκιος οὗτος ἦν, καὶ Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ ὁ τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων ἐξηγητής. *Animadverte, sub Justiniani Imperio Damascium hunc floruisse, uti & Simplicius Cilix, Aristotelicorum Libro-*

E *rum Explanator*. Hoc in Libro Damascius saepe *magnum Jamblichum* commemorat, & *Pythagoram*, & *Philolaum Pythagoricum*, & *Asclepiadem*, & *Proclum*, *Heraiscum seniorem*, & *Heraiscum juniorem*, qui etiam scripsisse nonnulla ad eumdem Proclum dicitur, & *Parmenidem*, aliosque antiquos Philosophos, ut *Platonem* praeteream, cujus doctrinam Damascius

in

in eo ipſo Libro explicandam ſuſcepit. Inquit etiam, Ἀιγυπτίυς δὲ ὁ μὲν Ἔυδημος ὐδὲν ἀκειβὲς ἱςορεῖ: *Aegyptios verò Eudemus parùm accurate conſuluit*. Vaſtum opus eſt, & fortaſſe non pauci faciendum. Quale de hoc Opere judicium fuerit Lucae Holſtenii viri doctiſſimi, haec ejus nota quam manu exaratam ſervo, indicabit: *Hunc Auctorem* (ita ille ſcribit) *in Britannia vidi Oxonii in Bibliotheca Corporis Chriſti, Pariſiis apud Patres Societatis Jeſu in Collegio Claromontano. Exſtat paſſim in publicis Bibliothecis Germaniae, & Italiae. Sed neſcio, cur Stoicum vocent, quum certiſſimum ſit, eum Platonicum fuiſſe: quod in fragmentis Vitae Iſidori Philoſophi apud Photium videre eſt, tum praeſertim in hoc Opere. Platonici enim* Πεϱὶ Ἀρχῶν *diſputarunt, praecipue Origenes, Longinus, Porphyrius, & recentiores. Opus hoc longe difficillimum eſt ob dictionem luxuriantem, ut ex Photii excerptis videre eſt, tum propter Quaeſtionum ſubtilitatem, in quibus doctrina Platonis de Deo, Materia, & Ideis, verſatur; ad quorum explicationem & accuratam Graecae Linguae notitiam & magnum Platonicae Philoſophiae uſum Interpres afferat, neceſſe eſt.* Haec Holſtenius. Sed in ſemitam regrediamur.

Itaque Latini etiam, Graecorum minorum more, quando majora aggredi non audebant, ad hoſce centones ſibi procurandos animum adjecere. Exemplum dabo. In Anecdotis meis Latinis evulgavi Opuſculum *Gezonis Abbatis*, & expoſitionem Symboli *Quicumque vult ſalvus eſſe*, auctore *Fortunato Presbytero*. Complectebatur iſta unus Codex Ambroſianus, in quem & alia complura congeſta fuere, videlicet *Gloſſae* perutiles A *in Geneſim*, & *in Proverbia Salomonis*. Tum excerpta e Tractatu quodam *in Apocalypſim*, cujus initium eſt: *Nicolaus, ut fertur, unus fuit ex ſeptem Diaconibus &c.* Ponè ſequuntur variorum *Expoſitiones in Orationem Dominicam*, & *in Symbolum Apoſtolorum*. Deinde *Breviarius, quomodo Hieroſolyma conſtructa eſt*, cujus exordium eſt: B *Ipſa Civitas in monte poſita. In medio Civitatis eſt Baſilica Conſtantini &c.* Succedunt *Etymologiae e Virgilio Presbytero Hiſpano:* tum aliae *e Libro Domni Yſidori*. Denique illic habentur *Gloſſae in vetus ac novum Teſtamentum; in Librum Officiorum; in Librum Rotar* (neſcio quis aut quid heic ſignificetur); *in Librum Vitae* C *Sanctorum; in Caſſianum; in Euſebium; in Oroſium &c.* En ergo ut majores noſtri Collectanea ſibi pararent, quae ſi nunc diligenter ſcrutari velimus, neque temporis neque laboris nos poenitebit. Inde enim rudera interdum non contemnenda antiquitatis educi poſſunt. Liceat mihi in hanc rem proferre aliquot veterum frag- D menta, quae quondam excerpſi ex Ambroſiano Codice venerandae vetuſtatis, utpote qui mihi viſus eſt aſcendere ad aetatem Mille Annorum. Sunt autem excerpta e Libris *Philippi Presbyteri*, qui, Gennadio teſte, auditor fuit Sancti Hieronymi, & circiter Annum Chriſti CCCCXL. claruit. Conferat haec qui velit cum E *Commentario in Job*, edito Baſileae Anno MDXXVII. & illato rurſus inter Opera Bedae ab Hervagio. Conferat etiam cum ipſius Bedae Opuſculis, qui revera Philippi lucubrationes liberaliſſime in ſuas transfudit. Illic etiam occurrebant fragmenta *Caſſiani*, & *Juliani Pomerii*, qui poſtremus, ut Eruditi norunt, floruit circiter Annum DXCVIII. Conferenda

da haec autem sunt cum Libro *de Vita Contemplativa*, cujus olim Auctor Sanctus Prosper vulgo credebatur. Denique in eodem Codice le-

A gitur fragmentum *Lactantii de motibus animi*, in quo tamen eloquentissimum illum virum quaeras, sed non facile invenias.

Fragmenta e Libris Philippi Presbyteri, Cassiani, Juliani Pomerii, & Lactantii, e vetustissimo MSto Codice Ambrosiano depromta.

Fragmenta Philippi Presbyteri.

NIhil in terra sine causa fit, & de humo non oritur dolor &c. *De humo idest de natura omni terrae non exiit malum, cum in terra nihil sine Dei justitia fiat. Hoc dicit, quòd omne malum naturale non sit, quod hic dolorem dixit, scilicet omne malum accidens naturae bonae. Et est aliud malum, idest vindictae, quapropter peccatum a Deo infertur hominibus. Malum est quidem peccatum, sed liberi arbitrii malum est, quod hominis voluntate committitur. Et malum est retributio mali, idest peccati, quando irrogat Deus supplicia peccatoribus. Hoc ergo dicit, quod nihil horum accidentium malorum sine judicio Dei fiat. Non enim ita naturale est homini, ut a Deo creatum putet. Et ideo dicit:* Et de humo non oritur dolor, *idest non naturae, sed culpae &c.*

Homo ad laborem nascitur, & avis ad volatum: *idest, labor hominem manet, ut al..... omnibus vitiis castigatus in m....... & sic adhuc tamen deditus, ut velut avis, quae naturaliter volatum accipit. Ita & hic per agones vitae praesentis evolet ad superiora &c.*

Pereat dies, in qua natus sum, qua dictum est: conceptus est homo. *Et Hieremias dicit:* Maledicta dies, in qua natus sum. *Quidam dicunt, tempora nativitatis humanae, quae praeterierint, non posse maledici; certe ex superfluo maledicuntur, quia suis jam sunt facta transcursibus.* B *Sancti autem inflati spiritu Prophetiae maledicunt diem nativitatis humanae, quod quidem non sine tribulatione sua faciunt. Sentiunt quippe in se haec patiendo, generi humano justitiâ Dei sententiam mortis inlatam. Non itaque existimo, diem istum, qui homini in ministerium datus est, a Sanctis tanta execratione maledici. Tropicòs ergo diem cum sua nocte* C *dictam noverimus: dies namque & nox Diabolus & mortalitas posset intelligi; non quod dies & lumen Diabolus sit recedendo a vero lumine, sed quod dies fuerat aliquando, cum habitaret cum Deo aeterno lumine; sicut Lucifer ex aurora diluculi, & lapis splendore rutilans in Paradiso Dei; vel quod impiis & peccatoribus in hac prosperitate & felicitate* D *hujus Seculi gaudentibus dies esse videtur. De quo dicitur:* Auferetur ab impiis lux sua. *Et Salomon,* lumen, *inquit,* impiorum extinguetur. *Et iterum:* splendor impiorum peccatum. *Nam & hoc potest de Diabolo dici, qui inventor est peccati.*

Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei. *Et sequitur:* Et adprehen- E dit Deus limum terrae, & formavit hominem. *Vides ergo, quanta differentia sit facturae & plasmationis. Quod fecit Deus ad imaginem suam, fecit, idest animam. Et quod plasmavit, corpus est de terra, quod vivificavit inspiratione animae, quam fecit. Imago ad immortalitatem pertinet. Dei similitudo ad potestatem & operationem, ut naturali-*

raliter possideret imaginem immortalitatis Dei, & similitudinem potestatis super omnia, quae creaverat, & piis operibus imitaretur Deum.

Qui inluminat omnem hominem venientem in hunc Mundum. *Quia omnis homo hanc vim sapientiae naturaliter accipit, ut Deum ignorare non possit, nisi contempnat aut negligat.*

Hel. Semel loquitur Deus, & secundo id ipsum non repetit. *Ab ipso principio Mundi, & deinceps semper locutus est Deus hominibus, & semper nihilominus loquitur. Sed ubi...... ter loqui dicitur Deus, vel Lex ejus...... ex, vel per Prophetas ma..... lus diversitas. Ubi verò....... u significatur stabilitas..... ejus sententia demonstratur. Loquitur enim dum efficientia..... res intelligitur. Quemadmodum & ad Sanctum Job Dominus ipse ait:* Aut putas, me aliter tibi locutum, nisi ut appareres justus? *Locutum se dixit pro illa tribulatione, quam fecit, ut temptaretur. Et id circo hoc est illius loqui quod facere. Ait ergo Heliu, ita dicens:* Semel loquitur Deus, & secundo id ipsum non repetit, *quando locuturus dicitur, idest immutat, nisi hoc ipsum vitae nostrae inmutatio deposceret.*

Heliu: Omnes homines vident eum. Unusquisque intuetur procul. *Per na-* A *turae suae bonum notitia Creatoris inest cordibus hominum, & quod unusquisque tam pravus sit & frigidus, ut alienus esse studeat a Creatore suo, nullus tamen est, qui se abscondat a calore ejus. Et ideo unusquisque mortalium, licèt de longe, sentit & intelligit Deum. Dissimiliter quidem omnino, quod non sicut corpus...... spiritum creatum ita sentit* B *esse Deum, sed alio ineffabili modo, quo Deus acie mentis est intuendus, ubi in ipso obtutu cordis intelligendo videt homo, quod supra ipsum est Deus.*

Aperite mihi portas justitiae, *usque* Domino &c. *Semper enim homo ad possidentem sanctimoniam & virtutum monilia conservantem affectu congaudentis ingreditur, quoniam ex parti-* C *cipatione thesauri communis fit fidelis; cor unum & anima una in Deum freta in hoc Mundo, velut in fornace examinationum pariter positi, quasi ex imo ore benedicunt Dominum in omni tempore, & semper laus ejus in ore eorum est.*

Eucherius: Dicere Dei, idest est & facere. *Deus non loquitur, cum efficien-* D *tiae ejus res intelligitur, quemadmodum ad Sanctum Job ipse Dominus dixit:* Aut putas, me aliter tibi locutum, nisi ut appareres justus? *Locutum se esse dixit pro illa tribulatione, quam fecit, ut temptaretur.*

Fragmenta e Cassiano, fortassis e Libris Sancti Eucherii excerpta.

P*Rincipalia bona sunt Justitia, Prudentia, Fortitudo, Temperantia. Media autem bona sunt Nuptiae, Agricultura, Divitiae, Solitudinis remotio, Vigiliae, Sacrorum Lectio, & Meditatio Librorum, Jejunia. Principalia bona jubentur, media verò suadentur. Quicquid autem imperative decernitur, mortem irrogat non inplenti. Quaecum-* E *que verò suadentur potiùs, quàm jubentur, facta prosunt, non facta non puniunt &c. Quisquis ergo perfectionem Evangelicae studuerit tenere disciplinae, hic sub gratiâ constitutus, peccati dominationi non permittitur. Hoc est enim esse sub gratiâ, eaque gratiâ mandantur implere. Quicumque autem perfectionis Evangelicae plenitudini subjectus esse nolue-*

luerit, non ignorat, se, quamvis baptizatus sibi videatur, ac Monachus, non esse sub gratiâ, sed legis vinculis peccati pondere praegravari praepeditum.

Justus septies cadit in die, & resurgit. *Septem casus justi. Aut enim per ignorantiam, aut per oblivionem, aut per cogitationem, aut per sermonem, aut per obreptionem, aut per necessitatem, aut per fragilitatem carnis singulis diebus vel inviti vel volentes frequentes incurrimus. Justos ac Sanctos non esse immunes a culpa manifeste Scriptura pronunciat, dicens:* Septies cadit Justus in die, & resurget. *Quid enim aliud est cadere, quàm peccare? Et tamen cum dicatur septies cadere, pronunciatur nihilominus justus, nec justitiae contra praejudicat lapsus fragilitatis humanae. Quod multùm interest inter sancti, & peccatoris hominis lapsum. Aliud enim est admittere mortale peccatum, & aliud cogitatione, quae peccato non caret, praeveniri: ignorantiae, aut oblivionis errore, aut falsitate otiosi sermonis offendere, aut ad punctum in Fidei theoria aliquid haesitare, aut subtili quadam caenodoxiae titillatione pulsari.*

Fragmenta ex Juliano Pomerio. Vide Libros de Vita Contemplativa Prospero tributos.

Incipit de Tertio Libro Pomerii ad Julianum, qualiter venire debeant, qui Christum imitari desiderant.

Et *ideo si in illo esse volumus, quid esse debemus, Sanctus Johannes Apostolus dicit:* Quomodo ille ambulavit, & nos spiritualiter ambulemus. *Quid est ambulare, sicut ille ambulavit, nisi contemnere omnia prospera, quae contempsit; non timere adversa, quae pertulit; libenter facere, quae fecit, fierique mandavit; sperare, quae promisit; & sequi, quo ipse praecessit; praestare beneficia etiam ingratis; non retribuere juxta merita sua malivolis; & orare pro inimicis; amare bonos, misereri perversos, invitare aversos, suscipere conversos, & aequanimiter pati subdolos ac superbos? Ad hoc pertinet, quod ait etiam Sanctus Paulus Apostolus:* Si resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt, quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. *Illi resurgent cum Christo, qui moriuntur, sicut ille, peccato, eâ tamen distinctione servatâ, quod ille mortuus est peccato non suo, sed nostro: unusquisque autem nostrûm non omnium moritur peccato, sed suo. Quid est peccato mori, nisi damnandis operibus omnino non vivere, nihil concupiscere carnaliter, nihil ambire, sicut qui mortuus est carne nulli jam detrahit, nullum adversatur aut despicit, nullius pudicitiam callidus circumventione corrumpit, in nullum violentus, neminem calumniatur aut opprimit, non invidet bonis, aut insultat afflictis, non luxuriae carnis inservit, non vinolentiae deditus in se bibendo sitim bibendo magis ac magis incendit, non odiorum facibus inardescit, non lucra injusta sectatur, non potentibus aut divitibus adulatur, non inquietâ curiositate raptatur, non domesticae solicitudinis curâ distenditur, non officiosis occurrentium salutationibus delectatur, nec super bonorum injuriis fatigatur, non eum superbia inflat, non ambitio ventosa praecipitat, non vana gloria turpiter jactat, non desiderium gloriosae opinionis inflammat, non dissentio alieni actus inlaqueat, non ad societatem turpium turpitudinis amor invitat, non rabies insani*

ni furoris excitat, non sumtuosarum litium studium agitat, non ardor animosae contentionis exanimat, non facit impudentem audacia, iniquum injustitia, ferum inclementia, varium inconstantia, pertinacem contumelia, insanum vesania, delitiosum gula, vanum jactantia, infidum perfidia, levem facilitas, saevum crudelitas, manducenem turpis edacitas, impatientem novitas, mobilem instabilitas, vagum spiritualis infirmitas, iracundum animositas, suspiciosum perversitas, verbosum vanitas, injuriosum malignitas; qui remotus est a secularibus prorsus inlecebris, remotus ab inimicitiis, remotus ab insidiis alienis, remotus a rapinis vel occultioribus vel apertis, remotus a mendaciis sive perjuriis, postremo remotus ab omni genere flagitiorum atque facinorum, quibus carnaliter viventes Deum offendunt, & mortui peccato non serviunt, sicut, inquam, carne mortuus nec facere potest ista, nec pati. Ita his & talibus Vitiis omnino non vivunt, qui vivunt Deo, carnem suam cum vitiis & concupiscentiis crucifigunt &c.

Membra sua, quae sunt super terram mortificant, quando insolens corpus jejuniorum continuatione castigant, quando intra necessarium modum suum temperant adpetitum, quando a delicioribus cibis moderatâ distinctione suspendunt: sed etiam in illis communibus nihil carni suae pro desiderio, sed pro sustentandae vitae necessitate permittunt; certi quod delitiae quaelibet, si absque desiderio percipiantur, non officiunt, & viles ubi abstinentiae profectum, si adpetenter accipiantur, impediunt. Hinc est, quod Sanctus David aquae concupiscentiam castigavit, atque eam sibi a suis oblatam, ne desiderio suo ex ea satisfacere videretur, effudit. Et Sancto Heliae perceptio carnium non concupita non nocuit. Unde intelligitur, non naturas, sed concupiscentias &c. Verumtamen sic abstinere vel jejunare debemus, ut non nos jejunandi vel abstinendi necessitati subdamus, ne jam non devoti, sed inviti rem voluntariam faciamus. Si enim quoslibet advenientes jejunio intermisso reficio, non solvo jejunium, sed impleo caritatis officium. Ceterum si propter abstinentiam spirituales fratres, quos novi meâ remissione delectari, contristo, abstinentiâ meâ, non est virtus sed vitium.

Fragmentum Lactantii de Motibus animi, quod non occurrit in Sex Libris Divinar. Institutionum.

Timor, Amor, Laetitia, Tristitia, Libido, Concupiscentia, Ira, Miseratio, Zelus, Admiratio: hi motus animi, vel affectus a Domino ab initio hominis existunt conditi, & naturae humanae utiliter & salubriter sunt inserti, ut per eos ordinate & rationabiliter regendo se homo, virtutes bonas viriliter agendo exercere possit, per quas a Domino perpetuam accipere vitam juste meruisset. Hi namque animi motus intra fines proprios coartati, hoc est, in bona parte positi, in praesenti virtutes bonas & in futuro aeterna praemia parant: extra metas verò suas affluentes, hoc est, in malam partem declinantes, vitia & iniquitates existunt, & aeternas paenas pariunt.

Ceterum praeter privatorum studium, qui olim praecedentium Scriptorum Libros in usum suum describebant, fuerunt & *Scribae*, seu *Librarii*, quos etiam *Antiquariorum* vocabulo

A cabulo appellatos videas a Caſſiodorio, Iſidoro, atque aliis. Horum fuit, veteres deſcribere Libros, aut novos, dictante plerumque aliquo Scriptoribus multis, commendare membranis. Innumeros profectò antiquorum Codices habemus, a doctis viris exaratos, & idcirco emendatos, magnique nunc etiam faciendos. B Monachi praecipue horum ſcriptores fuere. Antiquioribus autem Seculis, hoc eſt ante Barbarorum in Italia Regnum, in accurate deſcribendis Libris atque emendandis, multum curae impendebatur. Atque heic mihi in memoriam redit Inſcriptio Romae poſita, atque evulgata a Reineſio, Claſſe XI. Num. 123. hiſce verbis. C

CN. POMPEIUS
PHRIXUS
DOCTOR
LIBRARIUS DE
SACRA VIA
FECIT SIBI ET
LIB. LIBERTABUSQVE
POSTERISQ. EORUM.

Reineſio tamen *Doctor Librarius inepta locutio videtur, certe non ex uſu priſci Saeculi*. Itaque mavult legere STRUCTOR LIBRARIUS, E qui nempe membranas, chartas, libros conſuit, glutinat, malleat &c. Ejus confidentiam non probo. Aliarum Artium Doctores & Magiſtri olim fuere: cur & Librariae Artis eſſe non potuere? E Schedis meis MStis accipe Inſcriptionem in marmore Romano ſculptam.

D. M.
T. FLAVIO. EXPEDITO
DOCTORI. SAGITTAR
FLAVIA, EUPHROSINE
ET. ATTICA. FILIAE
PATRI. B. M

Hic Artem ſagittandi milites tyrones edocebat, prout & ab icone lapidi adjecta conſtat. Apud Fabrettum quoque Cap. III. pag. 143. Inſcription. Antiquarum, poſitus eſt Lapis

AURELIO. HERACLIDAE
AGITATORI
FACTIONIS. VENETAE
ET. DOCTORI
FACTIONIS. S. S. ET. PRASINAE

Ita & in altera Inſcriptione, pag. 189. memoratur THREPTION CAES. N. D ideſt, *Caeſaris noſtri* ſervus, DOCTOR THRAEC. interpretor, *Doctor Thraecius*. *Thraeces*, nempe *Gladiatores*, de quibus Feſtus poſt Tullium, Senecam, & alios. Vide praeſertim Lipſium Lib. 2. Cap. 9. Saturnal. Quare uti Artes illae ſuos Doctores habuere, ita Reineſianus ille *Cneus Pompejus Phrixus* juvenes erudiiſſe videtur, ut ſcite ac emendate Libros ſcriberent, ipſoſque Libros unus ipſe multis dictabat. Negligentiam ac ignorantiam Librariorum non ſemel Sanctus Hieronymus ſugillat. Propterea & illis egregio Doctore, & Magiſtro aliquo opus fuit. Quamquam, ut verum fatear, ne perſpectum quidem Reineſio fuit, quid *Librarius* ſignificarit olim. Non enim Scripto-

Scriptores tantùm, & Bibliopegi eo nomine donati (primi autem appellati *Scribae Librarii*) sed & alia officia id nominis gessere, uti colligere potes e Grutero, & e Scaligeriano ejus Thesauri Indice ad Cap. *Magistratuum*. Erant & in Militia *Librarii*, nempe *Librarii Legionis*. Scribas fuisse inquies Legionum; attamen aliud *Scribae*, aliud *Librarii* fuisse videntur. Atque id nomen in memoriam mihi revocat *Libratores*, hoc est, *Fundibularios*, a Tacito, aliisque memoratos. Videndum foret, an *Librarii* militares iidem esse potuerint. *Fundae Librales* Caesari memorantur. Ita Reinesianus *Pompejus Doctor* fuisset *Fundibulariorum*, uti *Flavius Expeditus* nuper visus *Sagittariorum*. Lanipendia quoque femina in Inscriptione apud Fabrettum pag. 214. appellatur *Libraria*, quod Librâ uteretur ad partienda pensa; ita ut videas, variam esse *Librarii* significationem.

Sed quando coepimus vulnera rimari literis inflicta, dum rudia Saecula decurrerent, ne hoc quidem dissimulandum est, imperitissimos & indoctissimos homines crebrius quàm antea fuisse adhibitos ad exscribendos Codices, quos propterea erroribus ac sordibus ad nauseam usque repletos intueare. Ex his non paucos prae manibus habui, & exemplum adferre juvat, quod non uno nomine, nisi mihi facile blandior, lucem exposcere videtur. Adservat Ambrosiana Mediolanensis Bibliotheca membranaceum Codicem, e Bobiensi acceptum, cujus antiquitas paene ad annos mille accedere mihi visa est. Scriptus enim fuit Literis majusculis & quadratis. Titulus praefixus omnia tribuit Johanni Chrysostomo, sed immeritò. Mutilum in A principio Codicem deprehendi. Cap. IV. est *de Animantibus*, atque ex his verbis incipit: *Alae duo testamenta. In Ezechiel unumquodque duabus alis velabat os suum &c.* Horum Auctorem agnovi Eucherium Lugdunensem Lib. Formul. Spiritual. Sequitur fragmentum de Apostolis, infra mihi evulgandum. Tum *Incipit de* B *expositionem* (ita ibi) *diversarum rerum. In primis mandragora in Genesi, genus pumi simillimum parvo peponis speciem vel odore &c.* Ita illic depravata sunt verba, excerpta e Libro ejusdem Sancti Eucherii de Hebraic. Nomin. Interpret. Post alia sequitur *de Matthaeo Evangelista. Orate autem, ne fiat fuca vestra hieme vel sabbato;* C *idest ne cum fuca fit, impedimentum patiamini.* Post hanc Homiliam succedit altera *de ultimo adventu Christi*, ubi de mille annis in Apocalypsi memoratis agitur. Tum Homiliae in illa verba: *Nemo scit de die & hora illa. De tribus mensuris. De Petro Apostolo. De reparatione lapsi*, quod Opusculum novimus tributum Chry- D sostomo. Additur *Fides Sancti Ambrosii Episcopi*, quae incipit: *Nos Patrem & Filium &c.* sed post aliquot lineas reliqua desiderantur. Accedit altera *Expositio Fidei Catholicae*, cujus Auctorem Charta lacerata non retinet. Tum *Fides Sancti Luciferi Episcopi*. Deinde *Fides, quae ex Nicaeno Concilio processit*. Tandem *Inci-* E *pit Fides Beati Athanasii. Fidis unius substantiae Trinitatis Patris & Filii, & Spiritus Sancti &c.* Ex eodem ergo Codice ego decerpsi fragmentum antiquissimum ad Canonem divinarum Scripturarum spectans. Nulli diligentiae peperci, ut ejus Auctorem detegerem, simulque rescirem, num hactenus editum fuerit. Nisi me fefellerunt oculi, aut complurium Librorum

brorum defectus, quem non semel doleo: nusquam deprehendi evulgatum, ac propterea spes mihi superest, fore ut libentius a Lectoribus accipiatur, ac praecipue quod antiquitatem redoleat summe venerabilem. Si conjecturam meam exerere fas est, in illam opinionem feror, tribuenda haec esse *Cajo Ecclesiae Romanae Presbytero, qui sub Victore & Zephyrino Pontificibus*, teste Photio in Bibliotheca, Codice XLVIII. hoc est qui circiter Annum Christi CXCVI. floruit. Disputationem Caji istius *disertissimi viri, habitam Romae temporibus Zephyrini adversùs Proclum quemdam Cataphrygarum haeresis propugnatorem*, memorat Eusebius Caesariensis, Ecclesiastic. Histor. Lib. 6. Cap. 20. in qua ille, dum adversariorum in componendis novis Scripturis temeritatem & audaciam sugillat, τῶν τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου δεκατριῶν μόνων ἐπιστολῶν μνημονεύει, τὴν πρὸς Ἑβραίους μὴ συναριθμήσας ταῖς λοιπαῖς: ἐπεὶ καὶ εἰς δεῦρο παρὰ Ῥωμαίων τισὶν οὐ νομίζεται τοῦ Ἀποστόλου τυγχάνειν: *tredecim tantùm divini Apostoli recenset Epistolas, eam, qua ad Hebraeos inscripta est, cum reliquis non adnumerans. Sane haec Epistola etiamnum a quibusdam Romanis Apostoli esse non creditur.* Sanctus Hieronymus totidem fere verbis, de Cajo isto loquens in Libro de Scriptorib. Ecclesiastic. Cap. 60. reddidit sententiam Eusebii, nisi quod addit, disputationem a Cajo habitam *sub Zephyrino Romanae Urbis Episcopo, idest sub Antonino Severi filio;* ac propterea secundùm illum Cajus haec scripserit circiter Annum Vulgaris Epochae CCXII. Addit etiam de eadem Epistola: *sed & apud Romanos usque hodie quasi Pauli Apo-*

A *stoli non habetur*, quum tamen Eusebius tantùm scripserit *apud quosdam Romanos*. Photius quoque loco supra laudato auctor est, Cajum *tredecim dumtaxat Beati Pauli Epistolas enumerasse, non recepta in censum, quae est ad Hebraeos*. Ille quoque haec ab Eusebio hausit. Ceterum non est hujus loci recensere, quibus Auctoribus
B & rationibus in Canonem sacrarum Scripturarum merito recepta deinde ab omnibus fuerit Epistola ad Hebraeos, de qua idem Sanctus Hieronymus ad Evagrium scribens dicit: *Quam omnes Graeci recipiunt, & nonnulli Latinorum*. Ita quaestionem hanc jamdiu versarunt ac illustrarunt viri doctissimi, ut rursus eamdem agita-
C re velle, supervacaneum foret.

Illud, quod ad me spectat, arripio. Hippolytus quoque Portuensis Episcopus, Caji supra laudati aequalis, Photio teste, Codice 121. sensit *Epistolam ad Hebraeos non esse Pauli Apostoli*. Immo ne temporibus quidem Sancti Hieronymi Romana Ecclesia illam inter Canonicas Aposto-
D li Pauli Epistolas receperat.. Quum ergo eam omiserit Cajus Presbyter Romanus, Scriptor antiquissimus, ceteras recensens, veri videtur simile, eidem Cajo tribuendum esse fragmentum infra evulgandum, in quo praetermissam plane videas Epistolam ad Hebraeos. Accedit & alterum robustius argumentum. Memorat hic Scri-
E ptor celebrem Hermae Librum, titulo *Pastoris* inscriptum, his verbis: *Pastorem verò Nuperrime Temporibus nostris in Urbe Roma Herma conscripsit, sedente Cathedrâ Urbis Romae Ecclesiae Pio Episcopo fratre ejus*. Jam inter Eruditos constat, Hermam floruisse ad dimidium Seculi a Christo nato Secundi. Et certe si tunc Romanam Cathedram tenuit Pius I. Papa, il-

lius frater, is Librum *Pastoris* scripsisse dicendus est circiter Annum Christi CL. At nos supra vidimus, Cajum Romanum Presbyterum vixisse circiter Annum CXCVI. & nihil obstat, quin antea haec scripserit. At quando fragmenti Auctor testatur, Hermam *Nuperrime Temporibus Nostris* Librum Pastoris conscripsisse: quemnam opportuniùs quàm eumdem Cajum fragmenti ipsius parentem fuisse conjicias? Tandem scribit fragmenti Auctor: *Apocalypsim etiam Johannis & Petri, tantùm recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt*. Recte haec in Caji tempora conveniunt. Eusebius enim Lib. 3. Cap. 25. *Apocalypsim Petri* inter dubios quidem Libros recenset, non tamen abjicit veluti Haereticorum foetum. Eodem quoque testante, Clemens Alexandrinus eâdem Apocalypsi est usus, non secus ac Epistolâ Barnabae. Sozomenus pariter nos monuit Lib. 7. Cap. 19. hanc Apocalypsim *in quibusdam Ecclesiis Palaestinae usque adhuc singulis annis semel legi*. Temporibus etiam Caji ipsius circumferebatur Epistola spuria Pauli Apostoli *ad Laodicenses*, a Sancto Hieronymo & Theodoreto explosa, quam Marcion haeresiarcha in subsidium sui delirji adhibuit, uti nos docet Sanctus Epiphanius Haeresi 42. At praeter hanc ex ipso fragmento nunc discimus, alteram

A Paulo suppositam fuisse, nempe *ad Alexandrinos*, cujus nescio an quisquam alius meminerit. Quum verò *Apocalypsim Pauli*, ab Augustino & Sozomeno memoratam, Scriptor hic nequaquam recenseat, confirmatur sententia Johannis Ernesti Grabii, qui in Spicilegio Patrum pag. 84. censuit, erupisse hanc imposturam

B Seculo duntaxat Ecclesiae Christianae Quarto. Heic quoque videas memorari *Librum Psalmorum* a Valentino haeresiarcha elaboratum. Unus Tertullianus, quod sciam, Lib. de Carne Christi, Cap. 20. istos indicavit, scribens: *Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem Apostatae, & Haeretici,*

C *& Platonici Valentini, sed sanctissimi & receptissimi Prophetae David*. Quis verò fuerit *Mitiades* ille Haereticus, sive *Miltiades*, cujus est mentio in hoc fragmento, divinent alii. Profectò non fuerit *Miltiades* Rhetor ab Eusebio ac Hieronymo laudatus, qui sub Antonino Commodo multa scripsit pro Catholica Ecclesia. Age verò

D jam proferamus Fragmentum ipsum e vetustissimo Codice Ambrosiano decerptum, atque illud Eruditorum omnium examini subjiciamus, nullum demendo ex erroribus, quibus Librariorum imperitia scripturam saturavit atque foedavit, quanquam nihil ii obstent, quominus pretium rei intelligamus.

Fragmentum acephalum Caji, ut videtur, Romani Presbyteri, qui circiter Annum Christi 196. floruit, de Canone sacrarum Scripturarum.

.... *quibus tamen interfuit, & ita posuit. Tertio* Evangelii *Librum* secundo Lucam. *Lucas iste Medicus post ascensum Christi cum eo Paulus quasi*

E *ut juris studiosum secundum adsumsisset numeni suo ex opinione concriset. Dominum tamen nec ipse vidit in carne, & idem prout assequi potuit. Ita & a nativitate*

tivitate Johannis incipet dicere. Quarti A Evangeliorum Johannis ex Discipulis. Cohortantibus condiscipulis & Episcopis suis dixit: Conjejunate mihi hodie triduo, & quid cuique fuerit revelatum, alterutrum nobis enarremus. Eâdem nocte revelatum Andreae ex Apostolis, ut recognoscentibus cunctis Johannis suo nomine cuncta describeret. Et ideo licèt varia singulis Evangeliorum B Libris Principia doceantur, nihil tamen differt credentium Fidei, cum uno ac principali spiritu declarata sint in omnibus omnia de Nativitate, de Passione, de Resurrectione, de conversatione cum Discipulis suis, & de gemino ejus Adventu. Primo in humilitate despectus, quod ro..... secundum potestate Regali praeclarum, quod futurum est. Quid ergo C mirum, si Johannes tam constanter singula etiam in Epistolis suis proferat dicens in semetipso: Quae vidimus oculis nostris, & auribus audivimus, & manus nostrae palpaverunt, haec scripsimus. Sic enim non solùm visorem, sed auditorem, sed & scriptorem omnium mirabilium Domini per ordinem profitetur. D Acta autem omnium Apostolorum sub uno Libro scripta sunt Lucas optime Theophile comprehendit, quia sub praesentia ejus singula gerebantur, sicut & semote Passionem Petri evidenter declarat, sed profectionem Pauli ab Urbe ad Spaniam proficiscentis. Epistola autem Pauli, quae, a quo loco, vel qua ex causa directe sint voluntatibus intelligere, ipse declarant. Primum E omnium Corinthiis schisma haeresis interdicens, deinceps Callactis circumcisionem. Romanis autem ordine Scripturarum, sed & principium earum esse Christum intimans, prolixius scripsit, de quibus singulis necesse est a nobis disputari; cum ipse Beatus Apostolus Paulus sequens praedecessoris sui Johannis ordinem, nonnisi nominatim septem Ecclesiis scribat ordine tali. Ad Corinthios prima, ad Ephesios, secunda, ad Philippenses tertia, ad Colossenses quarta, ad Galatas quinta, ad Tessalonicenses sexta, ad Romanos septima. Verùm Corintbiis, & Tessalonicensibus licèt pro correbtione iteretur, una tamen per omnem orbem terrae Ecclesia diffusa esse denoscitur. Et Johannes enim in Apocalypsi licèt septem Ecclesiis scribat, tamen omnibus dicit. Verùm ad Philemonem una, & ad Titum una, & ad Timotheum duas pro affectu & dilectione, in honore tamen Ecclesiae Catholicae, in ordinatione Ecclesiasticae disciplinae sanctificatae sunt. Fertur etiam ad Laudecenses, alia ad Alexandrinos Pauli nomine finctae ad haeresem Marcionis; & alia plura, quae in Catholicam Ecclesiam recipi non potest. Fel enim cum melle misceri non congruit. Epistola sane Judae, & superscripti Johannis duas in Catholica habentur. Et Sapientia ab amicis Salomonis in honorem ipsius scripta. Apocalypsis etiam Johannis, & Petri, tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt. Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in Urbe Roma Herma conscripsit, sedente Cathedra Urbis Romae Ecclesiae Pio Episcopo fratre ejus. Et ideo legi eum quidem oportet, se publicare verò in Ecclesia Populo, neque inter Prophetas completum numero, neque inter Apostolos in finem temporum potest. Arsinoi autem, seu Valentini, vel Mitiadis nihil in totum recipimus, qui etiam novum Psalmorum Librum Marcioni conscripserunt una cum Basilide Assianum Catafrygum constitutorem.

Vidistin, quot vulnera frustulo huic antiquitatis inflixerit Librariorum incuria atque ignorantia? Id ipsum aliis bene multis Libris accidisse noveris: quod ego experientiâ quoque com-

complurium annorum perspectum habeo. Interrogabis autem, cur nihilo secius plerosque Codices ad nos venisse videamus a mendis, & certe a tanta deformitate liberos. Equidem puto, subsequentes Scriptores, prout quisque judicio atque eruditione pollebat, quum exscribebant aut dictabant veterum Libros, identidem extersisse ejusmodi sordes; atque hinc potissimum natam tantam Variarum Lectionum segetem, quae in conferendis antiquorum Libris deprehenditur, quum quisque aut divinando propria Auctorum verba restitueret, aut ex ingenio suo suppleret. Sane inter eruditos praeferri consueverunt recentioribus Codices antiquiores; neque injuriâ. Quo enim propius ad fontem accedunt, eo etiam potiori jure censentur retinere mentem ac verba sincera sui Auctoris. Attamen sunt & recentiores Codices interdum, in quibus major quàm in vetustis occurrit castigata lectio, sive quod ab optimis exemplaribus descripti fuerint, sive quod vir aliquis doctus errores ab apographo novo arcuerit, sive sustulerit, quibus vetusta exemplaria scatebant. Nam quod est ad indoctos, vel suo tempore Sanctus Hieronymus ad Lucinium scribens, incusabat *imperitiam Notariorum, Librariorumque incuriam, qui scribunt non quod inveniunt, sed quod intelligunt: & dum alienos errores emendare nituntur, ostendunt suos*. Alibi quoque eadem repetit sanctus ille Vir. Sed nunquam desiderati sunt eruditi viri, quorum curâ vitiatis Libris identidem succurrebatur. Et multis quidem possem hanc veritatem confirmare; verùm exemplis duobus rem conficiam. Id se praestitisse testatur Carolus Magnus in *Constitutione de Emendatione Librorum & Officiorum*, editâ a Sirmondo, tum a Baluzio, Tomo Primo pag. 203. Capitular. Reg. Francorum. in qua haec habet inclytus ille Rex: *Jampridem universos Veteris ac Novi Instrumenti Libros Librariorum imperitiâ depravatos, Deo nos omnibus adjuvante, examussim correximus*. Alterum exemplum nobis suppeditavit Ambrosiana Bibliotheca supra laudata, in cujus pluteis adservantur Commentarii prolixi in Psalterium manu exarati, & Sancto Hieronymo tributi. En exordium in Psalmum Primum: *Quidam putant istius Psalmi clavem super Christi Domini nostri personam esse referendam, ut* Beatus *iste* vir *secundùm hominem Christus sit. Bona quidem voluntas, sed imperitia est &c.* Vide Martianaeum Tom. 2. pag. 522. novissimae editionis Operum Sancti Hieronymi. In calce hi Versus leguntur, Flori videlicet, qui ex hoc Commentario errores praecedentium Scribarum sustulerat.

Elorado Abbati Florus supplex.

„ HOs Cytharista puer lyricis concentibus Hymnos
„ Edidit in laudes, o bone Christe, tuas.
„ Egregius vultu, formâ speciosus amoenâ,
„ Viribus invictus, moribus almificus.
„ Numinis aetherei plenus, sacro ore melodus,
„ Inclytus aeterni Rex sator imperii.

„ Cui

„ Cui cadit horrifici moles truculenta Philiſtei,
„ Saxo fuſa levi, trunca mucrone ſui.
„ Urſorum rabies, feritas inſana leonum
„ Sternitur, & fracto gutture vita perit.
„ Cedit & obſeſſo fugiens e pectore daemon,
„ Comprimiturque pio regius ore furor.
„ His igitur modulis larbalia monſtra fugantur,
„ Vincitur hoſtis atrox, crimina dira ruunt.
„ Artubus auxilium, menti venit alma medela;
„ Mors, morbi fugiunt: vita, ſalus redeunt.
„ Jugibus idcirco precibus, cantuque perenni
„ Haec, Pater, ex veſtro perſonet ore lyra:
„ Quâ priſci cecinere ſenes, quos maxima Nili
„ Oſtia, & alticrepi horruit unda ſali;
„ Quamque ſacer longi corruptam erroribus aevi
„ Reddidit antiquo Hieronymus decori.
„ Ingenio cujus pulchris inſtructa ſagittis,
„ Stellarum rutilo tota nitore micat.
„ Quas ſtudioſa manus, multi ſudore laboris
„ Reſtituit priſcis, te rogitante, locis.
„ Namque per incultas errat dum lubrica palmas
„ Dulcis & ambroſio tincta liquore lyra,
„ Perdiderat fulvi radiantia ſigna metalli,
„ Texerat & furvo fila canora ſitu.
„ Sed tamen Hebraicâ rurſus ratione polita,
„ Ac ſimul Argolicâ denuo picta manu,
„ Mellifluas coeli ſpargens trans ſidera voces,
„ Concrepat Angelico carmine ſacra ſono.
„ Nunc cape *correctum* gratanti corde *Volumen*,
„ Utque ita permaneat, da, Pater, oro operam.
„ Nullus enim fructus conamina noſtra ſequetur
„ Eraſis vitiis, qui bona ſubdidimus,
„ Ni vigil atque ſagax ſtudio, Pater optime, veſtro
„ Conſervet Scriptor, quae modo recta manent.
„ Jamque vale: Florique tui ſine fine memento,
„ Ut valeat culpis ipſe carere ſuis.
„ Amen.

Quis fuerit *Eloradus Abbas* iſte (ita enim legitur neſcio an vitioſe in MSto) ad quem Florus hos verſus mittit, nondum reſcire potui. Carminis verò Auctorem vix alium fuiſſe opinor a *Floro Magiſtro*, Diacono Lugdunenſi, qui circiter Annum Chriſti DCCCXXXVII. gloriâ literarum celebris apud Gallos evaſit. Uſſerius in Hiſtoria Goteſchalci Cap. 9. & Cave in Hiſtor. Literaria Scriptor. Eccleſiaſtic. tradunt, a Floro iſto ſcriptum fuiſſe *Commentarium in Pſalterium*, atque illud in

A

Hasligemiensi Coenobio (inter Bruxellam & Alostam sito) exstitisse olim MStum, *unde illud in Psalmum LXXX. adversùs Amalarium a Fabro citatum est testimonium adversùs Transubstantiationis dogma*. In Ambrosiano MSto, quem minime diversum ab Hasligemiensi censeo, legi ego haec verba ad Psalmum LXXX. *Et cibavit illos. Adeps frumenti Sacramentum est Corporis Christi. Quid enim adeps in frumento aliud significat, nisi divinitatem in carne? Petra Christus, mel dulcedo ipsius, a qua omnes credentes in Fide nutriuntur*. Vide, quaeso, quàm lepide contra Catholicorum sententiam verba ista exerantur, quum tantummodo ad illam confirmandam inservire possint. Ad haec non facile concederem in opinionem Usserii, tribuentis Floro Commentarium nuper memoratum. Ex versibus nunc evulgatis nihil aliud colligi potest, nisi a Floro *correctum* fuisse *Volumen*, quod potiùs Sancto Hieronymo tribui videtur. Et sane titulus Ambrosiani Codicis Auctorem illius Commentarii Hieronymum facit. Neque, ut verum fatear, ibi elegantia desideratur. At is est stilus, ea eruditio Sancti Hieronymi, ut a ceterorum scriptis facile sese discernendam exhibeat. Proinde Hieronymum illic delitescere nunquam tibi persuadeas. Praeterquamquod Florus id unum fortasse curavit, nempe integritati suae restituere Psalterium a Sancto Hieronymo translatum, & asteriscis ornatum, quod ipse *Florus lyram* appellat, hanc inquiens, dum per Librariorum ignaras manus errasset, rubiginem contraxisse, ac se omnia restituisse pristino decori. Atque heic mirari subit, cur tantopere antiqua Secula institerint, ut Hieronymum invitum omnino vellent auctorem alicujus perpetui Commentarii in Psalterium, quum tamen is duntaxat monuerit in Libro de Vir. Illustrib. se scripsisse *in Psalmos, a Decimo usque ad Decimum sextum, Tractatus septem*. Praeter Commentarios in idem Psalterium, inter ejus Opera evulgatos, quos tamen nemo nunc ei tribuit; & praeter alteros nuper a me commemoratos, luce adhuc carentes: reperi ego in praelaudata Ambrosiana Bibliotheca Codicem, characteribus tantae vetustatis exaratum, ut mihi videretur aetatem mille annorum attingere. Titulus quidem vetustissimus, sed literis non adeo antiquis, ita se habet: *In hoc Volumine continetur Hieronymi Presbyteri Expositio super Psalterium, non tamen a primo Psalmo prius, sed quosdam alios indirecte prius exponere videtur. Deinde ad Psalmorum ordinem, idest a primo incipiens & demum subsequenter usque ad finem Psalterii* Praecedunt Praefatio edita Hieronymi: *Psalterium Romae dudum positus &c.* Tum Prologus: *David filius Jesse &c.* editus inter Opera Bedae Tom. 8. Denique *Prologus Hieronymi ad Sophronium*, hoc est. Epistola CXXXIV. in antiquis editionibus. Post Praefationes occurrit primo Expositio in Psalmum XVII. tum in XVIII. XXI. XXV. & XXVIII. ubi ad ea verba: *Confringet Dominus cedros Libani*, haec inter alia leguntur: *In hoc loco voluit dicere pro vitulamine. Ita namque & Hebraeus habet: sicut vitulamina Libani. Vitulamina verò Libani dicuntur parva virgulta, quae sunt pro ipsa sui tenuitate fragilia. Et quoniam cedros Libani Assyrios vocaverat propter ingentes corporum formas, intulit: Et comminuit atque contrivit sicut vitulos Libani; ita, inquit, illos sublimes & grandes brevi tempore comminuit atque contri-*

contrivit, sicut vitulamina, quae exilitate sui facile conteruntur. Syrus namque, quod hic positum est: Et comminuit eos tamquam vitulos Libani, ita ait: Inimicos sicut germina cedrorum. Germina autem Cedrorum optime virgulta vocavit ab arborum radice surgentia &c. Rursus haec ibi leguntur ad versiculum: *Et commovebit Dominus desertum Cadis. Eadem saepius desertum indicans, quod desertum Cadis non est, ut quidam putaverunt, scriptum Cadis, sed Caddis. Caddis verò non est nomen loci atque regionis; sed Caddis dicitur a Syro, vel Hebraeo sanctum. Sanctum ergo dicit locum, qui erat ante Civitatem, in quo Assyrii castra posuerunt. Et remansit hic sermo secundùm Linguam Syram vel Hebraeam in Voluminibus Graecis, ut Adonai, atque Sabaoth, & alia similia.* Tum sequitur Psalmi XXIX. Expositio, deinde XXXIV. XXXV. XXXVI. ubi ad ea verba: *Quoniam benedicentes ei hereditabunt terram*, Commentarius iste apponitur: *Syrum ita dicit: Quoniam maledicentur ab eo, excidentur. Aquila etiam & Symmachus concinenter: Benedicti ab eo hereditabunt terram. Sensus ita positus est, ut alii aliter interpretentur, ut Septuaginta dixerunt. Manifestus intellectus est, quoniam id quod dixit: Benedicentes ei, de Deo accipiendum sit, non sicut quidam opinantur, de David.* Succedit Psalmus XXXIX. ubi ad ea verba: *In capite Libri*, haec adferuntur: *Aquila in volumine Libri posuit; nam apud Hebraeos tam Legis quàm Prophetarum Libri singuli singulis erant voluminibus conscripti.* Postremo sequitur Psalterii totius expositio a Psalmo I. usque ad ultimum, nisi quod in fine Codex est mutilus. An hactenus ex Commentariis iis delibata, & eruditionem utique non plebejam redolentia, Hieronymiani quidquam praeferant, aliorum esto judicium. Illud quidem statuo, subsequentes in eo Codice Commentarios, longe abire a Sancti Hieronymi gustu, doctrinâ & elegantiâ, & nil continere tanto Doctore dignum. Atque ut Lector non meis verbis, sed suis oculis credat, excerpta aliquot ejusdem Operis subjicere placuit eum etiam in finem, ut facilius dignoscat erudita gens, an haec edita sint, aut cuinam Scriptori sint tribuenda. Dignus denique prae veneranda antiquitate sua foetus iste est, cujus saltem particulae aliquot, tenebris eripiantur, siquidem nondum integer lucem viderit.

Specimen Commentarii antiquissimi in Psalterium, Sancto Hieronymo perperam tributi, in vetustissimo Codice Bibliothecae Ambrosianae.

PRimum Psalmum quidam in Joas Regem dictum esse voluerunt, qui a Jojada Principe Sacerdotum & nutritus est, & interfecto Athalia in imperium subrogatus est; eo quod per omne tempus, in quo a Pontifice eruditus est in lege Dei, meditatus est noctibus ac diebus. Sed non audiendi sunt hi, qui ad excludendam Psalmorum veram expositionem, falsas similitudines ab Historia petitas conantur inducere. Quomodo enim Beatum istum pronunciare potuisset, & ab omni errore amore virtutis alienum, cui in Regum Libris nullum testimonium de perfectione perhibetur? in quibus ita dicitur: Et fecit Joas rectum

rectum ante Dominum omnibus diebus, quibus inluminabat eum Jojada Pontifex. Verumtamen ab Excelsis non recessit. Adhuc Populus sacrificabat in Excelsis. *Dicendo itaque* omnibus diebus, quibus inluminavit eum Jojada Princeps Sacerdotum, fecit rectum ante Dominum, *indicat, quod reliquis diebus cessante Jojadae magisterio fecerit id, quod primis institutionibus minime conveniret. Refertur etiam in iisdem Regum Libris, quod Azahelem Regem Syriae ab impugnatione Hierusalem Joas munerum oblatione submoverit: quae quidem dona de Templo sublata misit, quae prius utique Deo tam ipse quàm Reges Juda, idest Majores ejus obtulerant; quod actum indicatur his verbis: bonum est enim, nos ad agnitionem rei gestae testimonio lectionis accedere:* Et accepit Joas omnia sancta, quae sanctificavit Josaphat, & Joram, & Ochozias patres ejus Reges Juda, & sancta sua, & omne aurum, quod inventum est in thesauris Domus Domini, & in Domo Regis, & misit Azaheli Regi Syriae. *Huic igitur, qui Templum Dei spoliavit, & omnia intus posita dona concussit, ac misit ea viro alienigenae, impio ac sacrilego, quem Propheta David Beatitudinis apicem contulisset? Talis ergo Historiae usurpatio inconveniens adprobatur, & quod praesenti Psalmo non possit aptari, in quo Beatus David pronunciatur vir, de quo sermo est, atque omnis virtutis perfectione conspicuus. In fine enim Psalmi dicitur:* Ideo non * resurgunt impii in judicio, neque peccatores, *usque* peribit. *Hoc dictum his convenit, qui possunt & morum perfectione, & pro bono conversationis suae, apud Deum confidentiam habere non minimam. Joas verò Rex non talis ostenditur Historiae lectione, ut dignus Beatitudine comprobetur. Est ergo moralis*

A *Psalmus, quod ex iis, quae sequuntur, apparet; in quibus & de Virtutum appetitu, & de Errorum abstinentia disputatur: quod in Joas proprie non potest convenire. Parvulus enim per illud tempus, in quo Jojada Pontifice nutritus est, neque aversari mala judicio suo poterat, neque in meditatione Legis curam sedulam admovere, qui ad omne* B *studium pro nutrientis ducebatur arbitrio. Septimum itaque aetatis agenti annum onus insigne Regiae dignitatis impositum est. Duo itaque sunt, quae faciunt hominem ad Beatitudinem pervenire, dogmatis recta sententia, idest, ut pie de Deo & integre sentiatur, & morum emendata formatio est, priusquam honeste saneque vivatur. Neutrum ad* C *perfectionem valet sine altero; alterum verò altero aut suppletur aut comitatur. Sed fides inter haec primum obtinet locum, sicuti in corpore honorabilius caput inter reliqua membra censetur. Ad perfectionem tamen hominis necessaria est reliquorum accessio & compago membrorum. Similiter & ad consummationem vitae hujus oportet, utraque concurrere,* D *Fidem scilicet & Vitam. Et Fidei quidem ad profectum comprehensio res ardua atque difficilis, custodia verò facilis. Vitae autem ratio ad intelligendum prona, & quae omnium intellectui tam in bonorum adpetitu, quàm in malorum fuga videatur exposita. Exhibitio verò non operis parvi ac laboris, sed nonnumquam vitae merito ad fidem aditus* E *aperitur, & e diverso ad perfectam cognitionem ejus peccatis obstruitur, nam velut quibusdam tenebris conversationis sincerum intercluditur ejus, & puritas impeditur. Unde hanc partem maxime Scripturae divinae est moris excolere. Et ideo etiam in praesenti Psalmo ante documenta disciplina moralis indicitur; nam obesse perfectae Fidei morum vitia Apostolo teste discimus, qui ait ad Corinthios:*

rinthios: Non potui vobis loqui quasi spiritualibus sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo. *Et subjungit:* Cum enim sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundùm hominem ambulatis? *Cum e contrario cor melius ad Fidem sit suffragio conversationis admissus* (*). *Hoc itaque argumentum est praesentis Psalmi. Debemus jam adjuvante Domino per partes ad reserandum intellectum ejus accedere, & si necesse fuerit pro consideratione rerum occurrentium, aliqua latius explicare. Non obliviscemur tamen ejus, quam promisimus in Praefatione, brevitatis. Hoc autem maxime servabimus in praesenti Psalmo, & in reliquis omnibus, ut omnem intellectum in summam redigentes strictim, quicquid dicendum est, explicemus, quoniam non est nobis propositum latius cuncta prosequi, sed summatim dictorum omnium sensus adtingere, ut possint lecturis expositionis prima facie relucere; illis relinquentes occasiones majoris intelligentiae, si voluerint aliqua addere, quae tamen a praemissa interpretatione non discrepent. Ista enim veri est intellectus perfectio, ut secundùm Historiae fidem tenorem expositionis aptemus, & concinnenter ea, quae dicenda sunt, proferamus.*

Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, *usque* sedit. *Interdum Scriptura divina inter impium & peccatorem facit differentiam, impium vocans Dei veri notitiam non habentem, peccatorem verò honesti, justique tramitem non tenentem. Tamen est, ubi communi vocabulo utrumque significat. In praesenti Psalmo tamen videtur facere distinctionem, quoniam vult, qui sit status perfectionis exprimere, cui etiam Beatitudinem credit rite competere, vel propter perfectam de Deitate notitiam, vel*

A *propter studia vitae melioris. Quod verò ait*, non abiit, non stetit, non sedit, *animae motus corporalibus signat indiciis. Quoniam, cum aliquod molimur efficere, primùm ad arripiendum opus movemur in gressum; deinde subsistimus, ubi res coepit esse in manibus; ad sedendum verò convertimur negotio jam parato. Hoc ergo Sanctus David ait:*
B *quoniam ille verè Beatus sit, qui neque primis quidem vestigiis impietatum cogitationem adiit, vel ingressus est, neque adfectum pravi operis admisit, neque ullâ irretitus est malae delectationis inlecebrâ; quod nomine cathedrae & sessionis ostenditur, ut eorum consortio jungeretur, qui aliorum simplicitatem veneno suae pravitatis inficiunt. Hos enim*
C *pestilentes vocat, quorum est plane morbosa conjunctio. Est autem pestilentiae proprium, ab uno in alterum transeundo inficere multorum corpora atque vitiare.* Non abiit *ergo dicendo, consensus cogitationum notavit, quibus ad pravas suggestiones rapimur, & id, quod libuerit, implere properamus. Quod verò ait*, non stetit, *in opus exiisse indicat*
D *id, quod cogitatio ante suggesserat, quod tunc implemus, cum delectat in aliis operibus gradum figere, ac saepius restitare. Pro* cathedrae *autem sessione ille signatur, qui ita delectatur, & requiescit in mala consuetudine, ut reliquis ejusdem studii hominibus sine ullo verecundiae misceatur aspectu. Quod verò* impiorum consilia *ponit*, peccatorum *verè*
E *opera, satis ad utrumque respexit. Impietas enim ad agitationem mentis pertinet, & motus non rectè animae sentientis. Peccatum verò in rem actio jam deducta. Tertium, quod addidit, utrisque subjecit, quoniam non solùm hi pestilentes vocantur, qui male sentiendo corrumpunt reliquos, & societate suâ perimunt; verùm etiam illi, qui tabe consortii,*

(*) Heic mendum cubat.

sortii, bonum conversationis suae rectae infringunt, quibus in totum non admisceri est sibi optime consulentis. Et ideo hunc, qui per omnia declinat a talibus Beatum *praesentis Psalmi lectura deffinivit, qui ita actus suos circumspicit, ut etiam aliena mala sollicitatione declinet. Et verè, ut ne alienis maculis candor suus, puritasque fuscetur, quoniam tendentibus ad beatitudinem non sufficit recedere tantùm a malis, sed etiam bona facere necesse est, inferius ait:* Sed in Lege Domini fuit voluntas, *usque* die ac nocte. *Non solùm, inquit, studet malorum consortia declinare, verùm assiduâ & jugi meditatione Legis discit, qualem se formare conveniat. Et ut fructuosum hujusmodi, quod commendare nititur, probet studium, inducit similitudinem, per quam possit bonum ejus, quem Beatum dicit, hominibus relucere:* & erit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, *usque* prosperabuntur. *Sicut arbor, inquit, cui virere jugiter natura est. Etiam locus in quo plantata fuerit, vivificatur beneficio, ut ab ariditate aquis defendatur irriguis. Atque ob hoc multis fit fructibus plena, quae neque aëris, neque loci, neque temporis injurias sentit. Id enim indicat, quod sequitur dicens:* Et omnia, quaecumque faciet, semper prosperabuntur. *Est omnibus tam perpetuo virore, quàm pomorum numerositate conspicua. Ita etiam ille clarus erit, qui se & a malis abstinuerit, & bonorum studiorum amore devinxerit, quem nec ulla peccatorum opera deturpant, & meditatio continua Legis exornat.* Non sic impii, non sic, sed tamquam, *usque* a facie terrae. *Superioribus dictis omnes ad virtutis studium provocavit, praesentibus deterret a vitiis, & per comparationem pulveris ostendit, quanta sit utilitas impiorum, & qui non digni aliquo aestimantur adspe-*

A *ctu, & ita malis supervenientibus impellantur facile, ac stare non possint, ut pulvis, qui pro tenuitate sua ac levitate, ventorum flatibus huc illucque dispergitur.* Ideo non * resurgunt impii, *usque* justorum: *Hoc dicens, non resurrectionem impii denegavit, qui utique, si non resurgerent, lucrifacerent futura supplicia, quae quidem non aliter nisi*
B *restituti in corpore sustinebunt: non ita erit commune animae corporisque supplicium, sicut fuit peccatorum communis admissio. Quod ergo dicit, tale est, quia consuevimus in apertis criminibus moras ad inquirendum nullas adhibere, sed statim condemnationis ferire sententiam. Ita & impii ad poenam resurgentes, non illam delationem habebunt, quae solet*
C *judiciariis inquisitionibus admoveri, quos gravius manere supplicium per hoc indicatur, quod statim & velut adceleratâ sententiâ in locum meritis suis debitum, & in ultimum contrudentur exitium. Et ideo non dixit absolute:* Non resurgent, *sed addidit,* in judicio; *hoc est, non resurgent ad examinationem, sed resurgent, ut statim sententiam damnationis*
D *excipiant. Et ne fortè ex communi Resurrectionis nomine communem aestiment etiam expulsionem futuram esse cunctorum, ostendit, quoniam in eodem momento Resurrectionis magna futura sit diversitas, ut alius per illum ad honorem perducatur, alius mittatur in poenam. Erit ergo pretiosa aliis & remunerabilis, aliis gravis atque terribilis. Bene ergo inter*
E *impium & peccatorem fecit differentiam, & impios quidem ait in judicium non resurgere, idest, ut superius diximus, non in examinationem venire; peccatores autem in concilio justorum, hoc est, ut nulla illis sit in justorum remuneratione communio. Tradentur ergo & ipsi suppliciis: nam qui per peccata excluduntur a praemiis, ea sine dubio, quae sunt praemiis diversa, patientur. In hoc ergo*

erit

erit differentia, ut impii quidem resurgant non discutiendi, sed statim locis tristibus deputandi, peccatores verò, ut nullà justis communione jungantur. Hoc autem manifestissime ex his, quae sequuntur, ostenditur: Quoniam novit Dominus viam justorum, *idest; placitam sibi, & acceptam esse remunerationis testimonio perdocebit*: & iter impiorum peribit. *Ideo igitur non resurgunt impii, quia omnium viae perfectâ Dei notitiâ continentur, atque ab hoc sine ulla delatione resurrectionem eorum conditio & sors digna suscipiet.*

Explicit Psalmus primus.

Incipit secundus.

IN *secundo Psalmo Beatus David prophetans narrat omnia, quae a Judaeis Passionis Dominicae impleta sunt, tempore quorum sacrilegos contra Dominum motus rationis vacuos, inanesque commemorat, & conatus noxios inanesque describit. Indicat etiam jus imperii, & potentiam dominationis insinuat, quam super omnia post Resurrectionem homo a Deo susceptus accipit. Exhortatur quoque ad petitum Beatitudinis, quam dicit per susceptionem Fidei conferendam. Fugiendam infidelitatem monet, cujus fructus damnatio sit futura. Haec autem in Christum praedicta si quis Christianorum ambigit, utemur ad probationem Beati Apostoli Petri testimonio, in quo ait:* Quare fremuerunt gentes, & Populi, *usque* adversùm Christum ejus. *Verè enim convenerunt Herodes & Pontius Pilatus cum Principibus Populi, & Senioribus adversùs sanctum puerum Jesum. Adsunt etiam Beati Apostoli Pauli dicta, in quibus ait:* Ad quem autem Angelorum dixit aliquando? Filius meus es tu. Ego hodie genui te. *Adversùm Judaeos verò, qui Prophetiae hujus tenorem a persona Domini detorquere conantur, quorum alii in Zorobabel, alii in David volunt dicta Psalmi hujus accipere, congrediendum est. Sed omissis illis, qui dicta ista ad Zorobabel rapiunt, cum his manus est conferenda, qui eam in David dictam conantur adstruere. Relinquamus sane unicuique lecturo, si velit, hisdem uti argumentis etiam contra eos, qui ad Zorobabel Psalmum hunc dixerint pertinere. Utilius autem est cum fortioribus inire certamen, quibus victis necesse erit etiam infirmiores quosque conruere. Aequalis namque & par ab utrisque contra nos pugnat intentio, etsi verisimiliora dicant, qui ad David, quàm qui ad Zorobabel Psalmum conantur inflectere. Unde majus certamen eligimus, quia dejecto valentiore, eâdem ruinâ etiam imbecillus involvitur. Hisdem sane objectionibus, si qui studiosi sunt Fratrum, contra utrumque poterunt sufficienter armari.*

Quare fremuerunt gentes, *usque* inania. *Fremitus proprie dicitur ille equorum sonus, quem naribus vicissim in lite positi indicem furoris emittunt, quando animos suos in jurgia flatibus ardere significant. Irrationabiles ergo Beatus David contra Dominum Judaeorum motus indicans, non est dignatus eis illam, quae potest in homines cadere, perturbationem mentis adscribere. In hoc autem loco, si a Judaeis quaeritur, quae gentes congregatae sint adversùs Dominum, respondemus: Herodes, & Pontius Pilatus, ac milites, reliquique, qui eorum imperiis tunc parebant, quos consequenter vocat* Populos, *seu* gentes, *non universitate eorum, qui adfuturi erant, sed a parte significans. Neque enim ita dicit gentes, ut omnes undique velit intelligi, sed partionale universali appellatione signavit. Divisit verò inter Populos & gentes, quoniam Judaei compre-*

comprehendentes Dominum tradiderunt Pilato, & non solùm Pilato, sed etiam Herodi, quos utrosque Gentiles fuisse non dubium est. Hoc ergo, quod dicit: Quare fremuerunt gentes: *quae fuit, inquit, tanta causa, quae illis motus furiarum ingessit? aut quibus dementiae facibus accensi sunt Populi, ut armari contra Dominum non timerent? & non solùm eum suis temerare manibus, verùm etiam Gentibus tradendo piaculi crimen augerent?* Adstiterunt Reges terrae, & Principes convenerunt in unum. *Eadem, quae superius interrogationis figura, cum non subesse causa furoris exprimitur. Ausus enim tam nefarii multorum in se ora converterant, & facti temeritas ad spectaculum omnes excitaverat. Convenerunt multi etiam longe positi, maxime visione illâ permoti, quae de obscuratione Solis facta est, qui quidem illâ horâ, quando medium tenens coelum solet esse clarior, virtute Dei obscuratus, omnem terram tenebrarum densitate velavit. Similis autem signi novitas in diebus Ezechiae Regis apparuit, quando Sol revocatus est per ea spatia, quae fuerat emensus, quod quidem est in Libris Regum, & in Ja.... volumine continetur. Quo facto attonitus Assyriorum Rex misit dona Ezechiae, attonitus miraculis, signique novitate.* Et Principes convenerunt in unum. *Scribas, Pharisaeosque signat, qui de sententiarum impietate non discrepantes mortem Domini crimen commune fecerunt.* Adversùs Dominum, & adversùs Christum ejus: *adversùs Patrem, inquit, & Filium, quoniam ad contumeliam Patris Filii spectat injuria, & in utrumque committit, qui in alterutrum prophanus extiterit:* Disrumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum. *Per id quod superius dicitur,* quare fremuerunt gentes, *irrationabilis furor, & stultitiae*

A *plenus notatur, qui cum nullas habuerit offensionum causas adversùs Dominum, tamen facibus animi dementis exarserint. Per hoc autem, quod ait:* disrumpamus vincula eorum, *aperitur quod velut rationis intuitu ad ausus sacrilegos venerint, & quae fuerit intentio impii conatus ostenditur. De communi ergo gentium intelligendùm est, quod di-*
B *ctum est tam ex persona Populi, quàm Principum:* Convenerunt in unum adversùs Dominum, & adversùs Christum ejus. Disrumpamus, *itaque ajunt,* vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum: *hoc est; removeamus a nobis Patris, Filiique dominatum: non eorum ultra subdamur imperio. Sic enim agebant omnia, quasi*
C *qui nollent sub Dei legibus vivere, non ab impietate ullâ divini timoris consideratione revocari. Dicit autem, non quia talia locuti sunt Scribae atque Pharisaei, sed quia talia fecerint, ut ex qualitate operis sermo talis processisse videatur. Consuetudo namque est divinae Scripturae, & maxime Beato David, ex operis merito formare vocem, ut cum*
D *inquit, de osoribus suis:* Narraverunt, ut absconderent laqueos, & dixerunt: quis videbit eos? *Non quia illi ista dixerint, sed quia talia egerint, ut putarent neminem futurum, qui opera eorum posset inspicere & eos contemplatione sui a pravis conatibus amovere.* Vincula eorum, & juga ipsorum *jus dominationis appellat, quoniam sunt vin-*
E *culis abstricti, & sub jugo positi libertate carent, neque possunt vel in agendo vel in eundo copiam voluntatis suae obsequi. Ita & quem conditio subdit inferior jugo servitutis, prorsus praeceptis Domini sui parere compellitur. Hoc itaque Beatus Prophata Hieremias ex persona Domini exprobrat Judaeis, quod abjecto ejus famulatu, idola colendo suscipiunt.* Non est placitum mihi in te,

te, inquit Dominus, quoniam a seculo contrivisti jugum tuum, disrumpisti vincula tua, & dixisti: non servio tibi; *hoc est, dicens; removisti a te dominationem meam.*

Qui habitat in caelis, inridebit eos, & Dominus subsannabit eos. *Inefficaces, cassosque contra Dominum vult Judaeorum conatus ostendere, sicut & superius fecit dicendo:* Et Populi meditati sunt inania. *Etsi desideria, inquit, eorum, atque opera videantur impleta, vana tamen eorum est omnis intentio, Domino actus eorum subsannatione dignos risuque judicante. Per quod utique non solùm irrita, quae egerunt, sed & inutilia illis & noxia probantur.* Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. *Cum ea, quae audent ac moliuntur, perfecerint, cum opera voluntatis suae impleverint, crucifigentes & interficientes Dominum, tunc motus ultoris pertiment, tunc iram vindicis sustinebunt, tunc in omni conturbatione ac malis innumeris positi operis sui meritum cogentur agnoscere.* Ego constitutus sum Rex ab eo. *Hoc ex persona suscepti hominis, qui est crucifixus, inseritur, de quo alibi ait:* Quid est homo, quia memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? *usque* sub pedibus ejus, *ac reliqua. Quae manifeste de suscepto homine dicta esse Beatus Paulus ostendit, dicens: Contestatur autem quis quodam in loco dicens:* Quid est Homo, quia memor es ejus, aut Filius Hominis, quoniam coronas eum? *Et subjungit:* Eum autem, qui modico quàm Angelus memoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis gloriâ & honore coronatum. *Deus enim Verbum non est Rex constitutus ex tempore, cujus utique non coepit aliquando, sed fuit & est semper imperium, qui ut in natura habuit creare*

A *quae voluit, ita in natura habet dominari omnium ut a se perfecto jure factorum. Non ergo nuper additam & velut novellam habet possessionem, quia inconveniens erat, ut nullus juris haberet in his, quae ipse condiderat. Susceptus itaque homo super omnia dominationis accipit. Ab inhabitatore suo verbo suo; & hoc manifeste indicat Scri-*B*ptura divina, Beato David dicente:* Quid est homo, quia memor es ejus? *& reliqua. Et Apostolus Paulus hominem asserit Jesum, cujus memor fuit Deus, & qui tanto dignus honore sit habitus. De hoc ergo in praesenti Propheta David loquitur, idest suscepto homine a Deo verbo; quod quidem etiam ipse Dominus dicens esse testatur:* Do-C-mine, Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in universa Terra; quoniam elevata est magnificentia tua super coelos, *usque* sub pedibus ejus, *& reliqua. Cum ingrederetur enim Hierosolymam, occurrerunt ei pueri, dicentes:* Osanna in excelsis: Benedictus, qui venturus est in nomine Domini. *Scribae verò invidentes* D *dixerunt ad eum:* Non vides, quae isti dicunt? *Respondens ait eis:* Etiam. Non legistis? ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. *Si ergo dicta ista personae ejus proprie conveniunt, & reliqua conveniunt, quae sequuntur, idest:* Quid est homo, quia memor es ejus; *&* minuisti eum paulo minus ab Angelis, *usque* sub pe-E-dibus ejus. *Illum itaque hominem, cui tantus honor delatus sit, & qui dominationem super omnia accipit, Beatus Apostolus Jesum esse confirmat, quoniam ex his, quae dicta sunt, alia constant Deo, alia suscepto homini convenire. Quid enim unus atque idem juxta unam naturam & memor est & dignus memoriâ ducitur, visitat ac visitatur, gloriâ & honore coronat, atque coronatur,*

dominationem super omnia confert & suscipit? quomodo etiam possit intelligi de Deo Verbo, quod dictum est: Minuisti eum paulo minus ab Angelis? *Per omnia itaque dicta sic comprobatur hoc, quod dictum est:* Ego autem constitutus sum Rex ab eo, *ad adsumptum hominem pertinere, qui ut omnium esset Dominus, Deo Verbo conferente, hoc suscepit. Si quis verò dicat a Patre collatum esse homini, non a Verbo, non est ulla diversitas, utrum a Deo Verbo, an a Patre Homo adsumptus, sit tanto honore donatus. Hoc solum mihi curae fuit ostendere, nihil consequenter dicere eos, qui ex dispensatione carnis adsumptae occasionem accipientes, simplices, imperitosque decipiunt, atque audent..... cui datum sit imperium, & per hoc minorem unigenitum Filium a parte Deitatis accipere.* Super Sion montem sanctum ejus praedicans praeceptum Domini. *Ita legendum atque intelligendum est:* Ego autem constitutus sum Rex ab eo, *ut sit plena distinctio, & sequatur super Sion montem sanctum ejus,* praedicans praeceptum *Domini. Siquidem in Judaea majore conversatus tempore, & studio dicendi institit, & in signorum, curationumque opere atque admiratione virtutis innotuit. Unde dicit in Evangelio:* Vae tibi Chorizaim! Vae tibi Bethsaida! quoniam si in Tyro & in Sidone factae fuissent virtutes, olim in cilicio & cinere poenitentiam egissent. *Consequenter ergo superioribus junguntur ista, quae sequuntur, idest illi quidem operibus suis digni invisione sunt habiti. Ego autem a Deo super omnia jus dominationis accepi, commoratusque in Judaea auditores salutaribus doctrinis institui. Ex hoc autem supplicio majore sunt digni, quia eum in medio eorum versarer, ad salutem tamen duci, neque perfectione magisterii mei, neque signorum multitudine atque novitate voluerunt.*

Dominus dixit ad me: Filius meus es tu. Ego hodie genui te. *Ad eum sine dubio Filium dictum hoc referendum est, cui potest praesentis temporis generatio convenire, & cujus nativitatis diem totus profecto Orbis agnovit. Illam autem generationem, quae ante omnia tempora ex Patre est Dei Verbi, non potuit fini, idest tempori, subjacere, quod praesentis diei appellatione signatur. Nam & illud, quod dictum est:* Hodie, si vocem ejus audieritis, *& reliqua, ita intelligendum est, ut non ad infinitum tempus, sicut quidam putant, sed ad finitum, praesensque referatur. Infinitum namque tempus in numero dierum est; hoc enim ipsum die indicat de praesenti tempore se dicere: nam & nos tali appellatione, idest* Hodie, *praesens tempus consuevimus indicare, & quoniam non infinitum tempus tali signetur indicio, ostendit Beatus Apostolus, dicens:* Iterum determinat diem quemdam, ita David dicendo: Hodie si vocem ejus audieritis. *Hodie itaque ad finiti temporis spectat indicium, quia infinitum non potest tali appellatione signari. Unde & in praesenti lectione* hodie, *quia dictum est, ad illam aetatem referendum est, quae erat in manibus, cui competebat Domini generatio corporalis.* Postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem, & possessionem tuam terminos terrae. *Adversùm Haereticos quidem, ut haec non de Deo Verbo, sed de Homine accipiantur, sufficienter in superioribus actum videtur. Eadem sine dubio consequentiâ etiam haec, quâ superiora, dicta sunt a Propheta. Nunc jam contra eos sermo nobis moveatur. Interrogemus iterum illos, quas gentes in hereditatem, & quos in possessionem terminos terrae David Beatus acceperit? quando ita regnaverit, ut ei totus subjiceretur Orbis? quando imperio ejus ultimi terrarum fines accesserint? Si respon-*

A spoponderint: quando accepit hereditatem gentium, & varia sibi armis regna subjecit, idest vicinarum, proximarumque nationum; terminos autem terrae dici fines Judeae regionis multis locis Scripturae divinae testimonio probari: interrogemus eos, hoc, quod ait Apostolus: Et dabo tibi gentes, usque terrae, ac subjungitur: Reges eos in virga ferrea, usque franges eos, in communi B putent, idest ad utrumque referendum, ut sit & de Gentibus, & de terminis Judeae terrae dictum, aut de solis Judeae terminis? dicens enim; & possessionem tuam terminos terrae, statim junxit: reges eos in virga ferrea, usque eos. Sub hac ergo conditione, o C Judaei, Beatus David in vos jus accepit imperii, ut vos comminueret atque contereret, non ut providentiâ suâ regeret atque defenderet? Quid quod non legitur vobis ita praefuisse? Nam alio in loco ita de ipso dicitur: Elegit David servum suum, ac motus imperii ejus dictis talibus explicatur: Et pavit eos in innocentia cordis sui; alligatur mansuetudo cordis ejus, ut non videatur D dure vobis & crudeliter imperasse. Quomodo igitur audebitis dicere ab hoc illum a Deo percepisse imperium in vos, & ita vos Deo fuisse vehementer exosos, ut constitueret vobis Regem, qui vos non aleret & foveret, sed ad similitudinem vasis fictilis suo rigore contereret? Sed neque eritis tam amentes, ut vos saltem pudor ab hac professione non E retrahat. Non ergo conveniunt Beato David ista, quae dicta sunt. Domino verò apertissime junguntur, cujus Regnum porrigitur ad ultimas terrae extremasque regiones, atque ad totius Mundi partes extenditur, qui tam Gentium quàm Judaeorum statum percussum virgâ dejecit atque contrivit: non ut eos perderet, sed ut in melius reformaret, cogeretque deposito vetere homine in novum per Baptismi sacramenta migrare. Hoc namque indicare volens Beatus David; profectò, ait, sicut vas figuli confringes eos; ostendens per similitudinem, quoniam contritionem eorum non esset perditio, sed innovatio secutura. Haec est enim figuli omnis intentio, ut vasa si non sint facientis manum ac voluntatem secuta, dum adhuc viridia sunt, & nondum fornace durata, comminuat, ac formanda rursus rotae imponat. Huic namque sensui etiam Beatus Hieremias perhibet testimonium loquens ex persona Dei: Aut sicut figulus iste non potero vos facere Dominos Israhel, dicit Dominus: hoc est, lapsos e manibus meis reparare rursus nequeo, & in meliorem statum formamque convertere? Et nunc Reges intelligite: erudimini, qui judicatis terram. Hinc jam utilitas exhortationis inducitur, & provocantur omnes, ut ad credendum Domino properantes accedant. Necessarie autem ad Reges sermo dirigitur, qui Christo difficilius crediderint, & non parva impedimenta etiam aliis credere volentibus adtulerint, dum ad accessum Fidei terrorem persecutionis opponunt, unde consequenter ipsos exhortationis hujus sermo compellat. Servite Domino in timore, usque tremore. Non coactum, ad quem provocat, sed devotum vult esse famulatum, & ob hoc quod dixerat: Servite Domino in timore; ne quis existimare degenerem illam, quae extremae conditionis est, imperare formidinem, intulit: Exultate ei cum tremore. Per primum versiculum dum sollicitum servitium imperat, voluit honorem ejus, cui serviendum esset, ostendere, quia quanto sublimior est, cui parandus est, tanto sollicitius ad officia ejus acceditur. Per sequentem verò laetitiam, non tristis animi subjectionem verbo exultationis expressit, & quae non moeroris causa futura esset servientibus, sed salutis. Nam dum talis Domini obedimus

dimus imperiis, & vitae nostrae consulimus, & bono conscientiae purgatioris implemur. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. *Volens nos tenacius divinis magisteriis inhaerere, convenienti voce, ut disciplinam comprehenderemus admonuit.* Et pereatis de via justa, *usque* ejus. *Sciens Propheta virtutes pro praemiis, vitia numerare pro poenis, id pro maximo supplicio comminatur, ad quod illos neglecto Domini magisterio studia sua erant, voluntasque raptura: scilicet quod si nolint doctrinis caelestibus erudiri, per iram ulciscentis Domini, a viis justitiae efficerentur alieni. His iterum dictis timorem incutiens auditori debuit priusquam invitaretur subjicere, & ideo necessarie addidit:* Beati omnes, qui confidunt in eo.

Explicit.

In Psalmo Nono ad ea verba

Ut quid Domine recedis longe, *usque ad hunc locum, de vicinis gentibus sermo fuit, quae adsiduo filios Israhel incursu, belloque quatiebant. Hinc verò contra ipsius Populi potentes, qui tenuiores quosque vexabant, omnis querela consurgit. Nam tam apud Hebraeos, quàm apud Syros alter Psalmus hinc incipit. Quod autem dicit &c.*

Incipit Decimus Psalmus.

C*Um Beatum David persecutio Saulis urgeret, hi quos fugae ejus, aut calamitas, aut necessitudo conjunxerat, suadebant, quae vel timor, vel periculum suggerebat, ut de hoc monte ad alium transeundo, atque ab illo rursus ad alium migrando, periculum comprehensionis & mortis effugeret. Tunc igitur hunc Psalmum cecinit.*

A In Domino confido. Quomodo dicitis animae, *usque* arcum. *Quare, inquit, suadetis debere me effugientem, montes vice passeris commutare, quia peccatores, idest Saul ad capiendum me intentus est? Sed ego* in Domino confido, *& ab hoc declinandas ejus insidias cum magnâ curâ sollicitor. Peccatores verò vocat Saul & eos, qui cum*
B *eo erant, ex opere eis nomen imponens, ideo quod sine causa odientes David, ejus persecutione peccarent. Hoc ergo est quod dicit:* transmigra in montem sicut passer, quoniam ecce peccatores intenderunt arcum. *A comitibus David dicitur, ut loca fugiens, diversa commutet.* Paraverunt sagittas suas, *usque* corde. *Sermo ex persona ipsius*
C *David. De Saulis opere, & de conatibus conquerentis inducitur. Ita, inquit, paratus est nos interficere, quasi tenebris densitate sui cuncta involventibus, testem operis non sit habiturus.* In obscuro *autem dixit, quod est in Graeco* σκοτόμενη, *idest cum noctis tenebras facit etiam Lunae absentia densiores.* Mene *enim* Lunam *Graeci vocant, unde*
D *etiam* menes, *quod est* Menses, *rectissime nuncupaverunt.* Men *namque proprie apud eos certus dierum numerus dicitur ac finitus, ut puta, quia prima die crescentis Lunae usque ad ultimum deffitientis impletur. Post quam iterum ipsius Lunae incipiunt incrementa reparari, qui numerus est semper aequalis, neque augmenta aliqua respiciens, neque*
E *ulla sentiens detrimenta. Nam Lunae cursus sub uno semper, eodemque dierum numero terminantur, quae quidem ut post impletionem sui vacuatur, ita iterum vacuata completur. Unde sive XXX. Lunae dies, qui...... sive medium diem, idest VI. horas diei subducant, hi qui sibi videntur diligentius supputare, ut sint XXIX. & medium diei, secundùm unam tamen summam circulus Lunaris im-*

impletur. Nam hi, qui vulgo dicuntur Menses, per quos anni orbis velut in XII. partes caeditur, nomen hoc non proprie reciperet; neque enim ideo Menses vocantur, quia eorum spatia astrorum certis cursibus includantur, nam hoc exsequuntur omnes dierum numero. Nam aliis Mensibus post XXX. dies unus additur. Alii verò duo non ad XXX...... perveniat, subducuntur, & hoc non semper. Nam post Annos IV. unum recipit, ut uno tamen a XXX. minuatur unum, cum sit illis diversus numerus, improprie Menses vocantur. Lunae autem sub iisdem semper spatiis crescentis ac senescentis meritò hoc convenit, cujus vocabuli ignorantes vim atque rationem, statutum dierum numerum Mensem vocarunt, quem proprie efficit Lunae impleto dierum orbe ad initia reversus. Nam sicuti Annum itinera Solis explicant, certo temporis fine in orbitas suas recurrentia, quibus velut a januis Veris egressus, decursis spatiis, ut annum impleat, ad Veris iterum initia revocatur, ita & Luna per tramites suos ascendens descendensque implet menstruum tempus, unde & proprie Mensis vocatur praefinitus dierum numerus ab ea, quae hoc efficit Mene, idest Luna. Quia ergo ait in obscuro. *idest* in scotomene *ita posuit, ac si diceret: in tenebrarum & caliginis densitate ita nos alienos a culpa interficere nituntur, quasi noctem patientur illunem, quae nullius ad videndum, quae faciunt, oculos testes admittat &c.*

In Psalmo duodecimo ad ea verba

Sanctis, qui in terra sunt, mirificasti, *usque* in eis. *Secundùm intellectum, qui de Graeca lectione vel in promptu positus videtur occurrere, facile potest aliquis suspicari, de Israelitis dicta esse sanctis, qui in terra sunt. Ita namque quidam hunc sensum, tamquam ad manum positum sequentes, multum deviaverunt a veritate & virtute dictorum. Apud Syros autem sive Hebraeos non ita habetur, apud quos hoc modo positum est:* Superbis, ac magnis potentibus, *ac robustis, idest gentibus, quae in circuitu nostro sunt, & nobis molestae esse non desinunt, admirabilis ostensus est, ut omnes voluntates meae fierent in eis, dum te persequente pereunt, atque exitio deputantur & gladio. Haec namque erat Populi Israbel voluntas, ut impugnatores ejus ultio divina disperderet. Juxta hunc sensum grandi consequentiâ omnia sibi dicta junguntur &c. Si ergo hoc quod dictum est,* Sanctis, qui sunt in terra, mirificasti quidem omnes voluntates meas in eis, *secundùm Syros & Hebraeos intelligatur, idest quod fortes nationes, quae in circuitu fuerant, vindicta sit divinitus persecuta, & hic sensus qui occurrit de Syro Hebraeoque teneatur, jungentur sibi aptissime omnia, quae sequuntur.* Multiplicatae sunt, *inquit,* iniquitates eorum, *utique gentium vicinarum, quae Populo Israbel vincente corruerant. Si verò quis ea aliter voluerit accipere secundùm eum sensum, qui facile occurrit a Graeco, quoniam sanctis, qui sunt in terra, idest Judaeis, admirabilis ostensus sit, secundùm quam consequentiam jungentur, quod intulit,* multiplicatae sunt infirmitates eorum: *dicendo enim* eorum, *aperte ostendit de iis se dicere, de quibus sermo praecesserat; qui si Israbelitae intelligantur, quis audebit de Populo Judaeorum accipere,* multiplicatae sunt infirmitates eorum? *Unde ille magis sensus, qui de Syro seu Hebraeo nascitur, sequendus est. Unde & reliquorum dictorum consequentia reperitur. Difficultas verò seu ambiguitas intelligentiae istius de interpretationis necessitate provenit;*

A *nit; multa namque apud Hebraeos inveniuntur, quae ex rebus sibi insitis accipiunt nomen, quod quidem inter proprietatum collectiones in praefatione signavimus: ut est hoc de quo versatur sermo. Omne sanctum singulare etiam praecipuum vocaverunt, eo quod in communionem vel in executionem reliquorum per meriti eminentiam non veniret. Hinc*
B *etiam vasa Templi sancta dixerunt, a promiscuo usu in Dei mysterium separata. Nam & homines vocamus sanctos utique, quos vitae meritum a vulgari conversatione distinxit. Praecipuum ergo generaliter dicimus quidem id, quod aliqua sui praestantia distat. Praecipuos hinc formâ aliquos dicimus vel decore, eo quod sint elegantiae singularis. Prae-*
C *cipuos etiam vocamus, quos multa peritia facit prae ejusdem artis consortibus eminere, sicut & robore praecipuum aliquem appellare consuevimus, quem inter reliquos corporis virtus adtollit. Sed non ejusmodi etiam sanctos vocamus. Hebraeus verò ab eo, quod sancto etiam praecipuum inest, praecipuum sanctum appellare consuevit. Unde in hoc loco*
D *Sanctos pro fortibus posuit &c.*

In Psalmo Vigesimo Octavo ad ea verba

Commovebit Dominus desertum Cades, *Hebraeus vel Syrus* Cadis *legit, non* Cades, *quod interpretatur* Sanctum &c.

E *In Psalmo Trigesimo Secundo ad ea verba*

Verbo Domini Caeli firmati sunt. *Idioma Hebraeorum est, plurali numero pro singulari uti. Ideo hì:* eorum *non ejus posuit. Virtus autem Caelorum, vel ipsa firmitas elementi, vel ornatus astrorum, nam & Symmachus ita posuit, omnis ornatus eorum &c.*

In Psalmo Quadragesimo Quarto ad haec verba

Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis. *Te quoque ob honorem illius nobiles quique suscipient. Quod quidem rebus videmus impletum, cum Apostolos ejus & Martyres ac Fideles quosque, in quibus est Ecclesia, in gratiam Christi a Regibus conspicimus honorari &c.* Adferentur Regi virgines post eam. *Ipsi videlicet Virginitatem suam sacrantes, cujus apud veteres adeo impossibilis custodia videbatur, ut Sancti quique singulis mulieribus non possent esse contenti.*

In Psalmo, Salvum me fac &c. *ad ea verba*

Deleantur de libro viventium. *Mos erat priscae consuetudinis apud Judaeos, ut scriberent nomina virorum clarorum non solùm viventium sed & mortuorum, quod & nunc apud nos servatur in Ecclesiis.*

In Psalmo.

Benedixisti, Domine, terram tuam. *In Ebraeo:* Placatus es, Domine, terrae tuae. *In Graeco autem:* ἐυδοκήσας, Κύριε τὴν γῆν σου, *idest,* Bene placuit tibi, Domine, terra tua, *ut sit sensus: Bene sedit animo tibi, Domine, ut de terrâ tuâ prospera decerneres.*

In Psalmo, Fundamenta ejus &c. *ad ea verba*

Memor ero Rab. *Apud antiquas editiones:* memor ero Rabba *legitur, ut significet finitimas nationes proprio hoc nomine* Rab, *idest Arabas. Lingua*

quip-

quippe Ebraica Rabba *Arabicam sonat &c.*

In Psalmo, Dixit Dominus Domino meo.

In Hebraeis voluminibus nomen, quod dicitur Tetragrammaton, per quod Divinitatis vocabulum tantum scribitur, in utroque loco similiter positum est, & Dominus *scilicet, &* Domino. *Unde manifestum est, quod de homine quolibet non possit intelligi, sed de eo, qui sit Deus verus, & omnium Dominus, qui Christus est. Cessant ergo falsae opiniones Judaeorum, qui aut Abrahae &c.*

Atque hactenus excerpta ex Commentariis iis MStis, quorum Auctor ferme nihil aliud exhibet, quàm paraphrasim Psalmorum, & plerosque ex iis ad captivitatem Babylonicam, aut ad Assyriorum in Judaeam incursiones, aut ad Davidicam Historiam trahit. Quodnam futurum sit de his aliisque Commentariis in Psalterium, Sancto Hieronymo tributis, judicium doctissimi viri Dominici Vallarsii Veronensis Presbyteri, novam ejusdem Operum editionem nunc adornantis, expectamus adhuc. Interea neque illud praetereundum, in antiquissimo isto Codice Ambrosiano difficiliora verba per glossam interlinearem interdum explicari; hoc est, per Linguam Septentrionalem, quae num Scotica sit, Eruditi Britanni decernent. Exemplum dabo: *Verecundiae*, supra scribitur *fèle: Huc illucque, innunn bille: Homo a Deo susceptus, annanno & Deudit donucht: Tanto bonore, afonuitmit dodia: Piaculi, inchuil: Anxium, dubach: Manifesta, issoll: Ad vendicandum, bediachti: Convenienti testimonio, bond foncul impamcidiu: Supplicandum, dunduil: Triumphale, budath &c.* Accipe etiam continuatum sermonem: *David niderb linnt in sendias canone dunaith menadanis intrailsoadit masued sonaith mentur and Dialvid for longars cô. jadomdu tco am mondu rc Saül brethe hosvidiu mondu sectub doabi meleach hiterfodinaie manbtha David &c.* Sed jam progrediendum.

Post Annum Christi Millesimum assurgere in Italia coeperunt Literae, meliorique sidere frui, & praesertim post Annum ML. Incrementi hujus caussam cui potissimum adscribam, non habeo. Aliquam divinare liceat. Quo tempore, quove in loco confici primùm coepta fuerit Charta nostra vulgaris, ex pannis lineis seu cannabinis attritis incertum est. Hadrianus Valesius in notis ad Panegyricum Berengarii, Tomo II. Rer. Italicarum, pag. 397. locum adfert Petri Mauricii Abbatis Cluniacensis, qui circiter Annum Christi MCXL. in Tractat. contra Judaeos memoravit *Chartam ex rasuris veterum pannorum*. Ad haec subdit Valesius: *Qui Chartae nostrae vulgaris ante Mauricium meminerit, neminem observavi*. Verùm Clarifs. P. D. Bernardus de Montfaucon Benedictinus e Congregatione Sancti Mauri, cui tot egregia & Sanctorum Patrum, & Antiquitatis illustratae Volumina debemus, Lib. primo, Cap. 2. Palaeographiae Graecae, contendit, *Bombycinam Chartam* (sic enim primum appellata est vulgaris nostra) usurpatam reperiri etiam Seculo Epochae nostrae Undecimo, immo & Decimo: quod ipse conjicit ex vetustate nonnullorum Codicum. Mihì nunquam contigit intueri Codices ex eâdem Chartâ scriptos ante Annum MC. & quanquam difficile putem, ex una characterum forma statui certo posse ae-

tatem cujusque Codicis, dum notae Chronologicae, aliave indicia desint, nihilo tamen secius tanta est apud me doctissimi Montfauconii auctoritas, ut ei ita judicanti accommodare fidem in hoc etiam velim. Immo rescire cuperem, quid revera significarit Lupus Servatus Abbas Ferrariensis in Gallia circiter Annum DCCCXL. in Epistol. 16. memorans *Commentarios Boëtii in Topica Ciceronis, quos in Chartaceo Codice, sive ut emendatius aliis dicendum videtur, in Chartinacio Amalricus in armario Sancti Martini habet*. Num his verbis designat ille Librum in Papyro sive Philyra Aegyptiaca scriptum, an in Membranis, an in alia materia? Ceterum quanquam sine haesitatione statuamus, vel Seculo Decimo prodire coepisse Chartam vulgarem nostram, attamen tutius agemus, si ejus usum frequentiorem in Seculum Undecimum rejiciemus: ex quo aestimare promtum est nobis, quanta ad excolendas Literas, Librosque parandos facilitas accesserit; quae eo major subinde evasit, quo plures ad Chartam conficiendam officinae per universam Europam constitutae fuerunt. Fortassis etiam ad restaurandum apud nos honorem Literarum, non parum profuit exemplum & cura Gerberti, qui Aureliani in Gallia natus, vitamque Monasticam amplexus, primo Bobii Abbas in Italia, tum Remensis Archiepiscopus, rursus Bobiensis Abbas, deinde Archiepiscopus Ravennas, ac demum Anno Christi DCCCCXCIX. Romanus Pontifex, sub nomine Silvestri Secundi, ingentem nominis famam inter accusatores & laudatores non paucos sibi comparavit. Vividum ac mirabile fuit illius ingenium, eloquentia ac eruditio supra sui temporis conditionem. Uti ex ejus Epistolis a Du-Chesnio, atque in Bibliotheca Patrum editis patet, quum in Italia & Germania moraretur, nihil antiquius habuit, quàm Codices omnium disciplinarum cogere tum ad sua studia, tum ad Monachorum usum. In Epistola 44. ad Ecbertum Abbatem Turonensem scribit: *Bibliothecam assidue comparo; & sicut Romae dudum, ac in aliis partibus Italiae, in Germania quoque, & Belgica, Scriptores, Auctorumque exemplaria multitudine nummorum redemi*. Ita in Epistola 130. ad Raynaudum Monachum: *Nosti quanto studio Librorum exemplaria undique conquiram. Nosti, quot Scriptores in Urbibus aut agris Italiae passim habeantur. Age ergo fac ut mihi scribantur Manilius de Astrologia, Victorinus de Rhetorica &c.* Id ipsum praeterea curasse, ut ex Gallia in Italiam *Scholastici* mitterentur, nos docet illius Epistola 13. ad Ecbertum Archiepiscopum Treverensem scripta, ubi haec verba: *Si deliberatis, an Scholasticos in Italiam ad nos usque dirigatis, consilium nostrum in aperto est: quod laudabitis laudabimus, quod feretis feremus*. Quanquam *Scholasticos* videamus appellatos, qui nunc *Scholares*, Italice *Scolari*, apppellantur, in praelaudato Capitulari Lotharii I. ac in aliis ejus & sequentis Seculi monumentis: attamen insurgere dubitatio possit, an heic potius eâ voce *Scholarum Magistri*, quos *Lettori* vocamus, significentur, quos in Italiam eorum indigentem adscisceret Gerbertus. Certe ipsemet Gerbertus appellatur *Scholasticus* in ejus Epistola edita a Mabillonio inter vetera Analecta. In aliis quoque Epistolis ille sese inscribit *quondam Scholasticum*, & in Conciliabulo Remensi is habuit Defensores *Johannem Scholasticum Autissio-*

tissiodorensem, & *Ranulphum Abbatem Senonensem*. Sigeberto etiam in Chronico memoratur ad Annum MXLVII. *Franco Scholasticus Leodicensium*. Praeterea in Codice Chartaceo, sed satis antiquo, Ambrosianae Bibliothecae sese mihi obtulerunt quidam Versus *Honorii Scholastici ad Jordanem Episcopum*, quos edere constitueram; sed consilium meum animadverti jam praeoccupatum fuisse a Clariss. Mabillonio, qui eosdem evulgaverat inter Analecta sua. Atque heic obiter dicere liceat, arbitratum fuisse doctissimum virum, Honorium hunc floruisse Seculo Christi Sexto. Tunc enim is opinatur vixisse itidem Jordanem Episcopum Ravennatem, & ad ipsum Versus illos fuisse conscriptos. Mihi contra videtur nullus unquam exstitisse Jordanes Ravennatis Urbis Episcopus, uti in Praefatione ad Historiam Gothorum Jordanis, Tomo I. Rer. Italicarum adnotavi. *Scholastici* autem titulus aequius sedet Decimo atque Undecimo Christianae Aerae Saeculo quàm Sexto. Tunc certe apud Latinam gentem *Scholasticos* saepius commemorari videas.

Sed ut ad *Scholastici* vocem redeam, Gerbertus ipse dubitationis semina auget, quum in Opuscul. de Rationali, edito a P. Pezio, Tomo primo, pag. 149. Thesauri Anecdotorum, scribit ad Ottonem III. Augustum: *Meministis, adfuisse tam multos nobiles Scholasticos, & eruditos, inter quos nonnulli aderant Episcopi, sapientiâ praeclari, & eloquentiâ insignes*. Heic jam provecti Philosophi ac Magistri significari videntur. Contra verò idem scripsit in Epistola 92. ad Bernardum Monachum, se *interdum nobilissimis Scholasticis disciplinarum liberalium suavem fructum ad vescendum offerre*: hoc est, si bene ejus mentem colligo, a se nobilissimos pueros liberalibus imbui disciplinis. Et ei quidem ante contigerat literis erudire Ottonem III. postea Augustum, ac Robertum deinde Regem Franciae. Sed sive *Magistros*, sive *Scholares* statuamus a Gerberto, sub *Scholasticorum* vocabulo, expetitos, ad se in Italiam mittendos, utrinque propositae a me sententiae pondus accedit, nempe homini huic, insigni Philosopho, tribuendam aliqua ex parte videri disciplinarum meliorum restaurationem in Italia. Quod si haec tantùm Abbas praestitit, quid praestitisse existimandus est, ubi ad Ravennatem Cathedram pervenit? quid autem effecisse putandus, ubi demum Apostolicum thronum conscendit? Utique veri mihi videtur simile, ipsum tum exemplo, tum voce, tum legibus curasse, ut Literarum studia antiquum vigorem reciperent, ac Romae potissimum, ubi earum cultura Saeculo Christi Decimo friguisse videtur. Arnoldus Aurelianensis Episcopus, sive sub ejus nomine Gerbertus ipse in Conciliabulo Remensi, teste Annalium Ecclesiasticorum parente Baronio ad Annum DCCCCXCII. in haec verba erupit: *Quum hoc tempore Romae, nullus poene sit (ut fama est) qui Literas didicerit, sine quibus (ut scriptum est) vix Ostiarius efficitur: qua fronte aliquis docebit, quae minime didicit?* Haec certe fateor, uti & alia minime ferenda, irato, immo furenti homini tunc excidisse, ipsumque Gerbertum, famâ tantummodo innixum, facile a veritate abire potuisse. Nam contra eodem ipso Saeculo Ratherius Veronensis Episcopus in Itinerario suo scripserat: *Quâ ignorantiâ, quo melius exui, quo aptius possum, quàm Romae doce-*

doceri? Quid enim de Ecclesiasticis dogmatibus alicubi scitur, quod Romae ignoretur? Illic summi illi totius Orbis Doctores &c. Haec Ratherius, quo tempore ipse indigebat patrocinio Apostolicae Sedis. Ad Gerbertum tamen quod attinet, vix haec ille sine aliqua specie veri protulisset; praetereaque censendum est, ipsius, postea in Apostolicam Sedem translati, studio & curâ factum fuisse, ut latius quàm antea meliores disciplinae Romae & alibi rursus efflorerent. Ex ejus etiam Schola prodiit *Fulbertus*, Anno MVII. creatus *Carnotensis Episcopus*, omnium suo tempore in Gallia doctissimus. Sunt quae persuadeant, Fulbertum ipsum fuisse natione Italum. Certe ipsius curâ Literae in Gallia non modicum splendorem recepere, Adelmanno ejus discipulo hanc ei laudem tribuente. Successere deinde post dimidium Saeculi Undecimi in Romana Cathedra doctissimi aeque ac piissimi Pontifices, qui non Urbem tantùm, sed & universam Italiam meliora sapere ac agere docuerunt; eorumque praesertim ope & consiliis accidisse puto, ut non parùm dignitatis tunc Literis in Italia restitueretur: quae felicitas majora in dies incrementa suscipiens, ad nostra usque tempora constantissime perseverat. Inter ceteros Sanctus Gregorius VII. Papa, Concilium Romae habens Anno MLXXVIII. statuit *ut omnes Episcopi artes Literarum in suis Ecclesiis doceri* facerent.

Itaque Saeculo Christi Undecimo in aliquot Italiae locis restauratae sunt Scholae: inter quas digna in primis est, quae memoretur, Mediolanensis. Landulphus Senior, in Historia Mediolanensi editâ Tomo IV. Rer. Italicarum describens, qualis esset antea Ambrosianae Ecclesiae facies, haec tradit Lib. 2. Cap. 35. *In atrio interiori, quod erat a latere portae respicientis ad Aquilonem, Philosophorum Scholae diversarum Artium peritiam habentium, ubi urbani & extranei Clerici Philosophiae doctrinis studiose imbuebantur, erant duae, in quibus ut Clerici, qui exercitiis tradebantur, curiose docerentur, longa temporum ordinatione Archiepiscoporum antecedentium stipendiis a Camerariis illius Archiepiscopi, qui tunc in tempore erant, annuatim eorum Magistris honorifice donatis, ipse Praesul multoties adveniens Saeculi solicitudines, a quibus gravabatur, a se depellebat, ac Magistros ac Scholares in studiis adhortans, in palatiis sese demum recipiebat Ambrosianicis.* Haec Landulphus circiter Annum Christi MLXXXV. literis mandabat. Quo etiam teste novimus, ante aliquot annos disputationem initam fuisse inter Sanctum Arialdum & Presbyteros in ea Urbe conjugatos, inter quos recensetur Lib. 3. Cap. 21. & 23. *Andreas Sacerdos in divinis & humanis, Graecis & Latinis sermonibus virilis, & Ambrosius Bissius in Latinis literis & Graecis eruditus, atque ideo Bissarius dictus.* Jam ergo Literae apud Insubres felici aemulatione excolebantur usque adeo, ut ad exteras etiam Provincias transierit, ac per eas postea propagatus fuerit illarum amor & cultus. Italia profectò temporibus iis dedit Galliae, hoc est, Beccensi Monasterio in Nortmanniae Ducatu, ac deinde Anglorum Regno, eximios duos Viros, & sanctitatis non minus quàm Literarum gloriâ celebres, *Lanfrancum* nempe Ticini natum, qui in Nortmanniam profectus, Cadomensis Abbas Anno MLXIII. constitutus, ac deinde Anno MLXX. Cantuariensis in magna Britannia Archiepiscopus electus est: atque *Anselmum*, qui Anno

no MLXXVIII. Beccensis Abbas renuntiatus, ac demum & ipse Anno MXCIII. Cantuariensis Antistes fuit consecratus. Ut ut Burgundionem Anselmum nonnulli appellent, ambiguum minime est, quin is Italiam parentem habuerit, quippe Augustae Praetoriae natus (*Aosta* nunc appellamus) quae Civitas quamquam Burgundiae Regibus a Langobardis olim pacto data fuerit, ut ostendit Hadrianus Valesius in Notitia Galliarum, nunquam tamen esse desiit Italiae & Galliae Cisalpinae Civitas. Evulgavit celeberrimus Vir Stephanus Baluzius Miscellaneor. Lib. 4. pag. 560. Epicedion in obitu ejusdem Sancti Anselmi, a synchrono Poëta elucubratum, ubi haec legas:

Felix Italia prae cunctis partibus Orbis,
Quae meruit talem progenuisse Virum.

Quod est ad Beatum Lanfrancum, auctor est Milo Crispinus Cantor Beccensis, ejus aequalis, in Vita ab Henschenio editâ inter Acta Sanctor. Bolland. ad diem 28. Maij, ipsum *in primaeva aetate patre orbatum, relictâ Civitate* (hoc est, *Papiâ*) *amore discendi, ad studia Literarum perrexisse. Ubi plurimo tempore demoratus, omni Scientiâ saeculari perfecte imbutus rediit. Deinde patriâ egressus, & Alpes transgressus, in Gallias venit &c.* Quas Scholas in Italia petierit Lanfrancus, in Dissertatione proxime sequenti investigabimus. Nunc animadverte, quanto progressu Literae apud nos caput jam extulissent, quum Gallia ipsi Lanfranco ad se profecto acceptum referat Scientiarum splendorem in suis quoque regionibus restitutum. Guilielmus Malmesburiensis Libro primo de Gest. Anglor. de Lanfranco in haec verba scribit: *Is gente Longobardus, non adeo abjectâ & obscurâ progenie oriundus erat, sed Literarum perinsignis, Liberales Artes, quae jamdudum sorduerant, e Latio in Gallias vocans, acumine suo expolivit.* Guitmundus Aversanus in Italia Episcopus, Auctor synchronus, in Libr. de Veritate Corpor. & Sanguin. Christi, idem confirmat, scribens: *Per Dominum Lanfrancum, virum aeque doctissimum, Liberales Artes Deus recalescere atque optime reviviscere fecit.* Neque diversa habet Guilielmus Gemmeticensis, Scriptor itidem coaevus Lib. 6. Histor. Normann. haec de Lanfranco scribens: *Quem Latinitas in antiquum ab eo restituta scientiae statum tota supremum debito cum amore & honore agnoscit.* Quanta quoque scripserit, & quanta egerit pro reparando Literarum & Ecclesiasticae disciplinae honore Sanctus *Anselmus* ejus discipulus, nihil attinet commemorare, utpote in re notissima. Meminisse sat sit, eum praecipue aperuisse aditum post Sanctos Patres ad Theologiam, quae deinde in Scholis viguit, ipsumque non immeritò inter Ecclesiae Doctores nostra aetate fuisse numeratum.

Pari bonarum Artium plausu eodem Saeculo Undecimo florere Italia vidit, & nobiles ingenii ac scientiae foetus edere, *Petrum Damiani, Albericum Monachum Casinensem Cardinalem, Alphanum Archiepiscopum Salernitanum, Bonizonem Episcopum Sutrinum, Anselmum Episcopum Lucensem, Gregorium VII. Papam, Victorem III. itidem Papam, Brunonem Episcopum Signiensem, Leonem Marsicanum Episcopum Ostiensem, Gregorium Monachum Farfensem*, ut eos omittam, quorum mentionem habes in Lib. Petri Diaconi de Viris Illustrib. Casinens. & in Collectione Rerum Italicarum, At-

Atque heic commemoratione dignus est *Johannes* ille *Italus*, qui circiter Annum MLXX. Constantinopolim profectus, Annâ Comnenâ teste Histor. Libro Quincto, *in eminentissimum sapientiae, atque eruditionis omnis apicem evectus est; quippe qui ad Graecorum literas, atque Artes omnes, quas perfecte norat, etiam Chaldaeorum disciplinas adjunxerat, famamque meruerat doctissimi omnium, qui tunc essent*. Sed ille, quum pravis dogmatibus sibi mentem infici passus esset, Graecorum anathemata in se concitavit. De eo Guilielmus Cave, & Pagius legendi. Neque praeteribo, Musicam quoque eodem decurrente Saeculo Undecimo incrementum apud Italos accepisse curâ *Guidonis Arretini*, Monachi Pomposiani, qui, uti in Notis ad Donizonis Carmen de Vita Comitissae Mathildis monui, Tomo V. Rer. Italicarum, pag. 351. floruit circiter Annum MXXII. Ita ibi Donizo Libro primo, Cap. quincto:

> *Micrologum Librum sibi dictat Guido peritus.*
> *Musicus, & Monachus, necnon Eremita beandus.*

In eisdem Notis prodidi, Micrologum ipsum in Codice Ambrosianae Bibliothecae adhuc reperiri MStum. Post quem sequitur aliud Opusculum, atque haec sunt priora illius verba: *Musicorum, & Cantorum magna est distantia. Isti dicunt, illi sciunt, quae componit Musica &c.* In calce haec habentur: *Finit Regula Henchiriadis, & Boëtii, & Domni Guidonis Monachi*. Succedit in eodem Codice *Liber Henchiriadis in Musica*, cujus principium accipe: *Sicut vocis articulatae, elementariae &c.* Dividitur Libellus in duas partes. Pars prima in duos Libros. Hic idem ille Scriptor est,

A cujus meminit Sigebertus, de Scriptorib. Ecclesiast. Cap. 109. hisce verbis: *Enchiriades sub persona discipuli interrogantis, & magistri respondentis, scripsit Dialogum de ratione Musicae, & in tribus Libris multiformes Musicae regulas exposuit*. Nihil de aetate, ac patria illius habet Sigebertus. Illum tamen statuere videtur inter Saeculi
B Decimi Scriptores. Pone sequitur in Ambrosiano Codice *Epistola Marcheti de Padua magnifico Militi & potenti Domino suo Domino Raynerio Domini Zachariae de Urbeveteri, illustris Principis Domini Johannis, clarae, & excelsae memoriae Domini Karoli Regis Hierusalem & Siciliae gloriosi filii, Comitis Gravinae, in Provincia Romandiolae*
C *Vicario generali, Marchetus de Padua se ipsum &c.* Tum incipit *Lucidarium Marcheti de Padua in Arte Musicae planae. Tractatus I. & Cap. I. de inventione Musicae*. Incipit: *Qualiter Pythagoras adinvenerit Musicam &c.* Laudatur ibi *Remigius quondam Artis Musicae Scriptor*. In fine haec leguntur: *Explicit Lucidarium Marchetti de*
D *Padua in Arte Musicae planae, inchoatum Cesenae, perfectumque Veronae, Anno MCCLXXIV* In Epistola supra laudata pater Johannis Comitis Gravinae (videlicet Carolus II. Siciliae Rex) dicitur *clarae & excelsae memoriae*, ita ut illum jam fato functum opinari liceat. Atqui Carolus II. Anno Christi tantùm MCCCIX. naturae
E debitum solvit. Ergo Lucidarium absolutum quidem fuit Anno MCCLXXIV. at duntaxat post Annum MCCCIX. dicatum videtur Johanni Principi, Roberti Regis fratri. Fieri tamen potest, ut viventem etiam Carolum II. Marchetus iis epithetis ornarit. Vide quae de eodem Marcheto notavit Scardeonius in Libro de Claris Civib. Patavin. Post haec adnecti-

nectitur *Pomerium Marcheti de Padua in Arte Musicae mensuratae*, dicatum inscriptumque *Praeclarissimo Principum Domino Roberto Dei gratiâ Hierusalem & Siciliae Regi:* Ibi is laudat *Magistrum Franconem Musicae Scriptorem*. Sunt autem Libri tres. Tum subsequitur *Ars cantus mensurabilis edita a Magistro Francone Parisiensi.* En ejus exordium: *Quum de plana Musica quidam Philosophi sufficienter tractaverint, ipsam quoque nobis tam theorice quàm practice efficaciter illucidaverint, theorice praecipue Boëtius, practice praecipue Guido Monachus, & maxime de Tropis Beatus Gregorius &c.* Ambrosianus autem Codex haec omnia complectens, membranaceus, diligenter scriptus, auro ac minio illitus, ad aetatem quadringentorum annorum accedere mihi visus est.

Non antea tamen argumentum istud dimittam, quàm vitium innuam, quo barbarica Saecula non mediocriter laborarunt: nempe Criticae artis inopiam. Ingenium certe ac judicium ne in eorum quidem temporum hominibus desiderata sunt. Sed quum in perpaucis constricta tunc foret aliqua non vulgaris Literarum peritia; non pauci verò aut semidocti aut scioli abundarent; reliquos immanis ignorantia premeret: fere tamen omnes, vel etiam Literis operam dantes, deficiebat accurata ratio internoscendi fabulas, imposturas, & quidquid aut malitia, aut simplicitas, aut supina nimis credulitas antea invexerat & fabricarat, aut identidem excudebat. Nullum enim tempus fuit, quo impostores & falsarii defuerint: nullum, quo nimia ignari rudisque vulgi credulitas, aut phantasia delirans, figmenta non conceperit, sive ab aliis concepta non exceperit animo prono, atque ambabus ut ajunt A ulnis. Immo quo mirabiliora olim in vulgus efferebantur, ac potissimum si literis consignata, eo ardentius ad ea amplectenda ferebatur bona gens. Scriptores vero haec prae ceteris in suos Libros veluti rariores gemmas conjiciebant, atque multiplicabant. Hinc sparsa olim Miracula, portentaque innumera, eaque stupore non B vulgari digna, inter quae discernere vera a falsis facile nunc nequeas. Et fervente aestu, quo unusquisque Sanctorum Corpora & Reliquias avide venabatur, non pauca emersere figmenta: qua de re infra sermo mihi erit in Dissertatione LVIII. *de Sanctorum Veneratione*. *Legendae* quoque, ut ajebant, prodiere sine numero, hoc C est, Sanctorum Vitae non a coaevis & rerum consciis memoriae proditae, quales multas habemus, cum veneratione & fructu legendas; sed a posteriorum Seculorum Scriptoribus efformatae, prout veri similitudo suggerebat: qui etiam nihil religioni sibi ducebant ut plurimum miranda intermiscere in suo cerebro nata, per D quae toedium a Lectoribus arceretur. In Historiam quoque tum sacram, tum profanam, ejusmodi commenta, ac vulgi, sive potius anicularum rumores, penetrarunt; ita ut e barbaricorum temporum Historicis, quoties ii narrant acta ab aetate suâ remota, vix ullus sit a fabulis mendaciisque hujusmodi prorsus immunis. E Tunc etiam Libri conficti, & eximiis Viris falsò tributi. Nulla denique Civitas est, quae apud se non aluerit, & fortassis adhuc alat aliquam ex hisce adulterinis mercibus. Neque ab ipsis cavere olim sibi potuit ipsa Urbium Regina Roma, postquam calamitatum flagellis undique afflicta, Literarum gloriam, qua antea tantopere excelluerat, deperdi-

tam

tam in sinu suo dolere coacta fuit. Nam tunc, idest barbarie per Italiam diffusâ, erupere acta fabulosa Silvestri Primi Papae: *Draco* nempe anhelitu suo Urbem vastans, & ab ipso Pontifice in carcerem conjectus; & *lepra* Constantini Magni; & infantium *sanguis* in lavacrum ipsius destinatus, & ejusdem Principis *Baptisma* Romae peractum; & *Imago Salvatoris* in pariete depicta, quae Populo Romano tunc apparuisse fertur. Emersere pariter *Marcellini Papae lapsus*; & *Concilium Synvessanum*; alterumque *Concilium Romanum* sub memorato Papa Silvestro, & Catholicorum Patrum *Disputatio* cum Judaeis; & singularia prodigia *de Inventione Crucis Dominicae*. Longe etiam serius excogitatae sunt *Indulgentiae concessae* ab eodem Sancto Silvestro Basilicae Lateranensi, & Sancti Sebastiani extra muros. Haec ignorarunt, haec minime tradidere veteres Historici, qui cur adeo stupenda praeteriissent, si ea novissent? Justa proinde suspi-

A cio oboritur, conficta haec aut somniata a posteriorum temporum hominibus fuisse, dum quisque majorem Basilicae suae venerationem procurat, aut antiquorum monumenta pro suo ingenio interpretatur. Sed hisce exemplis alterum non leve additum volo. Celebre in Urbe aeterna est Templum in Capitolino colle antiquitus

B constructum, atque in honorem Deiparae Deo dicatum, quod nunc excolunt religiosissimi Patres Minores Observantes; ibique etiam Sanctissimae Virginis imago, a Sancto Luca, ut fertur, depicta visitur. Proxime praeteritis annis, dum ejusdem sacrae Aedis Odaeum effoderetur, pervetustum Musivum detectum

C est, cujus ectypon praeclarissimus & antiquitatum amantissimus vir Pompejus Marchio Frangepanis aere incisum publici juris fecit. Illud & ego, quippe in Ciampinii Libris desideratum, inferre huc statui.

(*Vide Tabulam sequentem Fig. I.*)

Hi Versus ibi leguntur:

LUMINIS HANC ALMAM MATRIS QVI SCANDIS AD AULAM,
CUNCTARUM PRIMA QVE FUIT ORBE SITA:
NOSCAS QVOD CESAR TUNC STRUXIT OCTAVIANUS
HANC ARA CELI SACRA PROLES DUM PATET EI.

Et *Ara* quidem *Caeli* a pluribus Saeculis appellata est sacra illa Aedes. Quo autem tempore Musivum istud opus ibi fuerit conlocatum, opinari quidem licet, decernere verò non licet. Leoninos Versus additos sensisti. Supra ego in Dissertatione XL. *de Rhythmica Veter. Poët.* ostendi, ejusmodi metrorum consonantiam majori quàm vulgo putetur, antiqui-

D tate constare. Attamen quum innumera inspexerim aut Epitaphia, aut Epigrammata barbaricis Saeculis Romae posita, Leoninos Versus aut nullos, aut paucissimos reperi ante Annum a Christo nato Millesimum ibi usurpatos. Quare utut non negem, quin ante illum Annum Musivum istud strui una cum Versibus potuerit, veri tamen mihi similius videtur,

post

A poſt illud tempus efformatum fuiſſe. Porro audiſti, hanc uti *primam* omnium aedem a Chriſti fidelibus conſtructam celebrari, ejuſque auctorem diſertis verbis affirmari *Caeſarem Octavianum*, ſcilicet Auguſtum: quo imperante ex puriſſima Virgine Maria in lucem editus eſt Dei Filius Salvator noſter. Jam fabulam, eamque B immanem, ſentis, & fortaſſe rides: aedificatum videlicet Romae in ipſius Capitolii faſtigio Templum, Chriſto ac Deiparae ſacrum, idque ſub Imperatore Auguſto, immo eo ipſo curante. At noveris, fabellam hanc olim diſſeminatam fuiſſe; ejuſque mentionem fecit magnus Annalium Eccleſiaſticorum parens Baronius in Apparatu num. 26. Nicephorum & Sui- C dam memorans, qui Aram in Capitolio erectam ab Auguſto tradunt, hac inſcriptione ſignata:

ARA PRIMOGENITI DEI.

Inter Latinos Godefridus Viterbienſis, qui circiter Annum Chriſti MCLXXX. ſcribebat, in Chronic. Part. D XV. & ipſe auctor eſt, Auguſtum conſuluiſſe Sybillam (quum tamen nulla tunc in vivis Sybilla foret) cur Idolum Capitolinum corruiſſet:

Rettulit illa: Dei Deus eſt de Flamine natus,
Virginis ex utero ſine ſeminis arte creatus.
Quare Auguſtus *Puerum devotus adorat;*
Nunc Aras & thura parans, offerre laborat.
Prima Deo Caeli tunc ibi thura dedit.

Habet etiam Bibliotheca Eſtenſis vetuſtum membranaceum Codicem, Anno Chriſti MCCLXXXV. ſcriptum, ex quo hauſi *Memoriale Poteſtatum Regienſium*, a me editum Tomo VIII. Rerum Italicarum. Ibi qualibus haec eadem fabula verbis narretur, & quali coloribus illitâ imagine, pictiſque figuris Deiparae in nubibus ſedentis, ſub cujus pedibus ſtant Auguſtus & Sybilla, legentium oculis repraeſentetur, Lectorem, ut puto, accipere non pigebit.

De Viſione, quam vidit Octavianus Imperator de Beata Maria cum Chriſto filio ſuo, & Ara Caeli aperta eſt precibus & orationibus Sibillae, ubi praedictus Octavianus Beatam Virginem Mariam cum Chriſto, tenentem in brachiis Chriſtum filium ejus, vidit in camera praedicti Imperatoris, ubi .... in Capitolio.

E *Tempore praedicti Octaviani Imperatoris Senatores videntes eum tantae pulcritudinis, quod nemo in oculis ejus intueri poterat, & tantae proſperitatis & pacis, quod totum Mundum ſibi tributarium fecerat, dicunt:* te adorare volumus, quia Deitas eſt in te. Si hoc non eſſet, non tibi omnia ſubirent proſpera. *Qui renuens, inducias poſtulavit; & ad ſe Sibillam Tyburtinam vocavit, cui, quod Senatores dixerant, recitavit. Quae ſpacium trium dierum petiit, in quibus arctum jejunium operata eſt. Poſt tertium diem reſpondit Imperatori:* Hoc pro certo erit, Domine Imperator,

Ju-

Judicii signum. Tellus sudore madescet.
Caelorum Rex adveniet per Secla futurus.
Scilicet in carne praesens, ut judicet Orbem:
Unde Deum cernunt incredulus atque fidelis
Celsum cum Sanctis, cui jam termino in ipso
Sic animae cum carne aderunt, quas judicet ipse;
Cum jacet incultus densis in vepribus Orbis.
Rejicient simulacra viri, curam, quoque gazam.
Exuret terras ignis, pontumque, polumque
Inquirens, tetri portas effringet Averni.
Sanctorum sed enim cunctae luxit lux libera carni.
Trudentur fontes; aeternum flamma cremabit,
Occultos actus retegens. Te quisque loquetur;
Secreta atque Deus reserabit pectora luci.
Tunc erit & luctus, stridebunt dentibus omnes.
Eripitur Solis jubar, & solis interit astris.
Volvetur Caelum, Lunam...... splendet, obibit.
Dejiciet colles, valles extollet ab imo.
Non erit in rebus hominum sublime vel altum.
Jam aequantur campi, montes, & caerula ponti.
Omnia cessabunt. Tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes, torrentes, fluminaque igni.
A Et tuba cum sonitu tristem demittet ab alto
Orbe gemens miserum facinus, vanosque labores:
Tartareumque chaos monstrabit terra deinceps.
Et coram heic Domino Reges sistentur ad unum.
Procedit...... e coelo ignisque &
B sulphuris * annis.

Haec de Christi Nativitate, Passione, & Resurrectione, atque secundo Adventu tradita sunt; ut si quis in Graeco capitulo horum Versibus discernere voluerit, inveniet Ihesus Christus, Hios, Theu, Soter; *quod in Latinum translatis eisdem Versibus apparet; propter*
C *quod Graecarum literarum proprietas non adeo potuit observari. Credo vos, o inimici Judaei, tanti..... esse confutaturos esse ipsa veritate, ut nihil aliquid repugnare, nihil quaerere debeatis.*

(Vide Fig. II.)

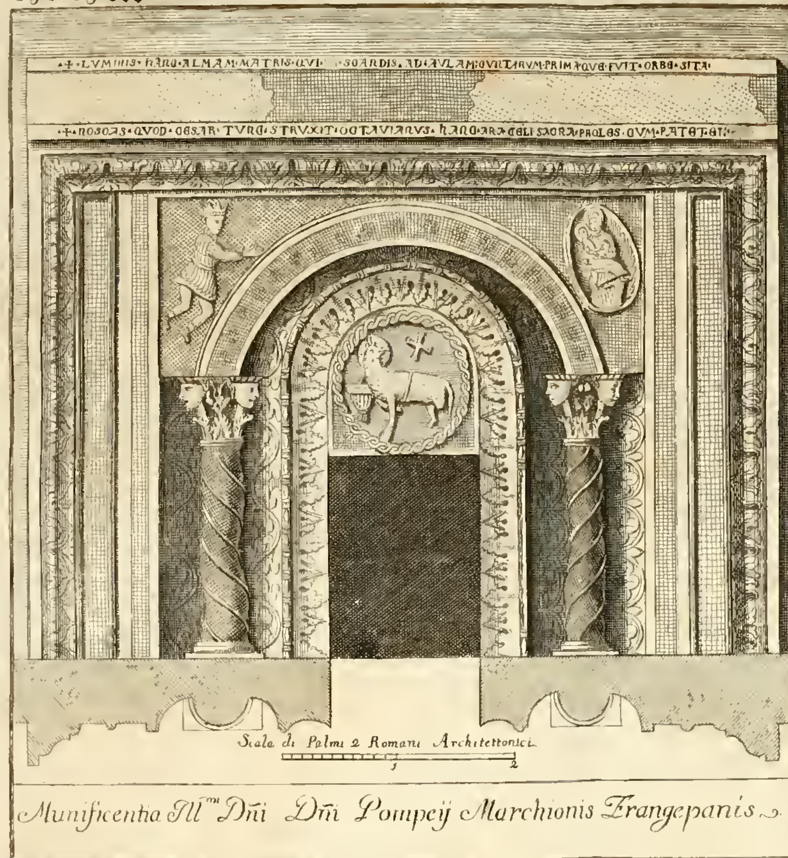
Illico apertum est Caelum, & nimius splendor irruit super Eum. Et vidit in Caelo quamdam pulcherrimam Virginem
D *stantem super Altare, Puerum tenentem in brachiis. Et miratus est nimis: & vocem dicentem audivit:* Haec Ara Filii Dei est. *Qui statim procidens in terram adoravit. Quam Visionem retulit Senatoribus; & ipsi mirati sunt nimis. Haec Visio fuit in camera Octaviani Imperatoris, ubi nunc est Ecclesia Sanctae Mariae in Capitolio. Idcirco dicta est*
E Sancta Maria Ara Caeli. *Hunc locum modò inhabitant Fratres Minores.* (*)

En ergo quare conditum fuerit, & quid significet Musivum, quod nuper vidimus. Neque ego plura addam, ut ostendam, quàm nullam fidem mereatur ejusmodi commentum, antiquis omnibus ignotum, & quandiu steterit in Capitolio Templum Jo-

(*) Haec postrema verba addita sunt charactere, manuque recentiori.

Jovis, cujus loco tandem ſucceſſit Chriſtianorum Aedes, *Ara Caeli* nuncupata. Verùm haec pauca ſufficiant de eruditione & credulitate temporum barbaricorum, quorum ingenium A & mores (utinam non & fraudes) aliqui nondum exuerunt. Ceteros Literarum eventus in ſubſequentem Diſſertationem conjeci.

Fig I. Pag 608

Munificentia Ill.mi Dni Dni Pompeij Marchionis Frangepanis.

Filon Sculp.

Fig II. Pag 610

